నమో తస్స భగవతో అరహతో సమ్మాసమ్బుద్ధస్స

నిరుత్తిదీపనీపాఠ

గన్థారమ్భ

౧. చతురాసీతిసహస్సా , ధమ్మక్ఖన్ధాపభఙ్కరా;
లోకమ్హి యస్స జోతన్తి, నన్తవణ్ణపభస్సరా.

౨. అనన్తవణ్ణం సమ్బుద్ధం, వన్దే నిరుత్తిపారగుం;
సద్ధమ్మఞ్చస్స సఙ్ఘఞ్చ, విసుద్ధవణ్ణభాజనం.

౩. మోగ్గల్లానో మహాఞాణీ, నిరుత్తారఞ్ఞకేసరీ;
నది బ్యాకరణంనాదం, నోగతారఞ్ఞబ్యాపనం.

౪. తస్సత్థం దీపయిస్సామి, నానారాసింవిభాజయం;
ఓగాయ్హ సద్దసత్థాని, నవఙ్గం సత్థుసాసనన్తి.

౧. సన్ధికణ్డ

సఞ్ఞారాసి

గరుసఞ్ఞారాసి

వణ్ణో , సరో, సవణ్ణో, దీఘో, రస్సో, బ్యఞ్జనో, వగ్గో, నిగ్గహీతం.

౧. **అఆదయో తితాలీసం** [తితాలీస (బహూసు)] **వణ్ణా** [క॰ ౨; రూ॰ ౨; నీ॰ ౧, ౨].

అఆదయో బిన్దన్తా తేచత్తాలీసక్ఖరా **వణ్ణా** నామ హోన్తి.

అ, ఆ, ఇ, **ఈ,** ఉ, ఊ, ఏత, ఏ, ఓత, ఓ. క, ఖ, గ, ఘ, ఙ, చ, ఛ, జ, ఝ, ఞ, ట, ఠ, డ, ఢ, ణ, త, థ, ద, ధ, న, ప, ఫ, బ, భ, మ, య, ర, ల,వ స, హ, ళ, అం. అత్థం వణ్ణేన్తి పకాసేన్తీతి వణ్ణా, **అక్ఖరా**తి చ వుచ్చన్తి, నామపఞ్ఞత్తిరూపత్తా నక్ఖరన్తి ఖయవయం న గచ్ఛన్తీతి అక్ఖరా. “నామగోత్తం న జీరతీ”తి [సం॰ ని॰ ౧.౭౬] హి వుత్తం.

౨. **దసాదో సరా** [క॰ ౩; రూ॰ ౩; నీ॰ ౩].

తేసు వణ్ణేసు ఆదిమ్హి దస వణ్ణా **సరా** నామ హోన్తి. సయమేవ లద్ధసరూపా హుత్వా రాజన్తి విరోచన్తీతి సరా.

౩. ద్వే ద్వే సవణ్ణా.

తేసు సరేసు ద్వే ద్వేసరా **సవణ్ణా** నామ హోన్తి.

అ, ఆ అవణ్ణో, ఇ, ఈ ఇవణ్ణో, ఉ, ఊ ఉవణ్ణో, ఏత, ఏ ఏతవణ్ణో, ఓత, ఓ ఓతవణ్ణో. సమానో వణ్ణో సుతి ఏతేసన్తి సవణ్ణా, **సరూపాతి** చ వుచ్చన్తి, సమానం రూపం సుతి ఏతేసన్తి సరూపా.

౪. పుబ్బో రస్సో [క॰ ౪; రూ॰ ౪; నీ॰ ౪.౨౨].

ద్వీసు ద్వీసు సవణ్ణేసు యో యో పుబ్బో హోతి, సో సో **రస్సో** నామ హోతి. రస్సేన కాలేన వత్తబ్బాతి రస్సా, రస్సకాలో నామ అక్ఖిదలానం ఉమ్మిసననిమ్మిసనసమకాలో.

తత్థ ఏత, ఓత ఇతి ద్వే ఏకపదసంయోగే పరే క్వచి లబ్భన్తి. ఏట్ఠి, సేట్ఠో, ఓట్ఠో, సోత్థి.

ఏకపదసంయోగేతి కిం? పదన్తరసంయోగే పరే రస్సా మా హోన్తూతి. మం చే త్వం నిఖణం వనే, [జా॰ ౨.౨౨.౨౫] పుత్తో త్యాహం మహారాజ [జా॰ ౧.౧.౭].

క్వచీతి కిం? ఏకపదసంయోగేపి వగ్గన్తేసు వా య, ర, ల, వేసు వా పరేసు రస్సా మా హోన్తూతి. ఏన్తి, సేన్తి, ఏయ్య, భాసేయ్య, మేణ్డో, సోణ్డో.

౫. పరో దీఘో [క॰ ౫; రూ॰ ౫; నీ॰ ౫].

ద్వీసు ద్వీసు సవణ్ణేసు యో యో పరో హోతి, సో సో **దీఘో** నామ హోతి. దీఘేన కాలేన వత్తబ్బాతి దీఘా, దీఘకాలో నామ రస్సేహి దిగుణకాలో.

౬. కాదయో బ్యఞ్జనా [క॰ ౬; రూ॰ ౮; నీ॰ ౬].

తేసు వణ్ణేసు కాదయో బిన్దన్తా వణ్ణా **బ్యఞ్జనా** నామ హోన్తి. అత్థం బ్యఞ్జయన్తీతి బ్యఞ్జనా. తే పన సుద్ధా అద్ధమత్తికా, రస్సయుత్తా దియద్ధమత్తికా, దీఘయుత్తా తియద్ధమత్తికా.

౭. పఞ్చపఞ్చకా వగ్గా [క॰ ౭; రూ ౯; నీ॰ ౭].

తేసు బ్యఞ్జనేసు కాది-మన్తా పఞ్చబ్యఞ్జనపఞ్చకా **వగ్గా** నామ హోన్తి.

కాది పఞ్చకో కవగ్గో, చాది చ వగ్గో, టాది టవగ్గో, తాది తవగ్గో, పాది పవగ్గో. సేసా **అవగ్గాతి** సిద్ధం. వణ్ణుద్దేసే ఏకట్ఠానికానం బ్యఞ్జనానం వగ్గే సమూహే నియుత్తాతి వగ్గా.

౮. బిన్దు నిగ్గహీతం [క॰ ౮; రూ॰ ౧౦; నీ॰ ౮].

అన్తే బిన్దుమత్తో వణ్ణో **నిగ్గహీతం** నామ. నిగ్గయ్హ గయ్హతి ఉచ్చారియతీతి నిగ్గహీతం.

గరుసఞ్ఞారాసి నిట్ఠితో.

బ్యఞ్జనవుత్తిరాసి

ఠానం, కరణం, పయతనం [రూ॰ ౨ (పిట్ఠే); నీ ౬ (పిట్ఠే); ౨౩ (సుత్తఙ్కే)].

ఛ **ఠానాని** – కణ్ఠట్ఠానం, తాలుట్ఠానం, ముద్ధట్ఠానం, దన్తట్ఠానం, ఓట్ఠట్ఠానం, నాసికట్ఠానం. తేసు బ్యత్తం వదన్తేన యత్థ "అక్ఖ"న్తి వుచ్చతి, తం కణ్ఠట్ఠానం. యత్థ "ఇచ్ఛ"న్తి, తం తాలుట్ఠానం. యత్థ "రట్ఠ"న్తి, తం ముద్ధట్ఠానం. యత్థ "సత్థ"న్తి, తం దన్తట్ఠానం. యత్థ "పుప్ఫ"న్తి వుచ్చతి, తం ఓట్ఠట్ఠానం. నాసపదేసో నాసికట్ఠానం.

కత్థచి పన ఉరట్ఠానం, సిరట్ఠానం, జివ్హామూలట్ఠానన్తిపి ఆగతం. తత్థ సిరట్ఠానం నామ ముద్ధట్ఠానమేవ. జివ్హామూలట్ఠానం పన సబ్బవణ్ణానం సాధారణన్తి వదన్తి.

కరణం చతుబ్బిధం – జివ్హామూలం, జివ్హోపగ్గం, జివ్హగ్గం, సకట్ఠానన్తి.

పయతనం చతుబ్బిధం – సంవుటం, వివటం, ఫుట్ఠం, ఈసంఫుట్ఠన్తి. తత్థ కరణానం సకసకట్ఠానేహి సద్ధిం సంవరణాదికో విసేసాకారో సంవుటాది నామ.

తత్థ కణ్ఠపదేసానం అఞ్ఞమఞ్ఞం సఙ్ఘట్టనేన ఉప్పన్నా అవణ్ణ, కవగ్గ, హకారా **కణ్ఠజా** నామ. తాలుమ్హి జివ్హామజ్ఝసఙ్ఘట్టనేన ఉప్పన్నా ఇవణ్ణ, చవగ్గ, యకారా **తాలుజా** నామ. ముఖబ్భన్తరముద్ధమ్హి జివ్హోపగ్గసఙ్ఘట్టనేన ఉప్పన్నా టవగ్గ, ర, ళకారా **ముద్ధజా** నామ. ఉపరి దన్తపన్తియం జివ్హగ్గసఙ్ఘట్టనేన ఉప్పన్నా తవగ్గ, ల, సకారా **దన్తజా** నామ. ఓట్ఠద్వయసఙ్ఘట్టనేన ఉప్పన్నా ఉవణ్ణ, పవగ్గా **ఓట్ఠజా** నామ. నిగ్గహీతం **నాసికజం** నామ. పఞ్చవగ్గన్తా పన నాసికట్ఠానేపి సకట్ఠానేపి జాయన్తి. ఏకారో **కణ్ఠతాలుజో**. ఓకారో **కణ్ఠోట్ఠజో**. వకారో **దన్తోట్ఠజో**. అపిచ ఇవణ్ణువణ్ణా కణ్ఠేపి జాయన్తియేవ. యదా హకారో వగ్గన్తేహి వా య, ర, ల, వేహి వా యుత్తో హోతి, తదా **ఉరజో**తి వదన్తి. పఞ్హో, తుణ్హి, న్హాతో, విమ్హితో, గయ్హతే, వుల్హతే, అవ్హానం.

కణ్ఠం సంవరిత్వా ఉచ్చారితో అకారో **సంవుటో** నామ. సకసకట్ఠాన, కరణాని వివరిత్వా ఉచ్చారితా సేససరా చ స, హకారా చ **వివటా** నామ. తానియేవ గాళ్హం ఫుసాపేత్వా ఉచ్చారితా పఞ్చవగ్గా **ఫుట్ఠా** నామ. థోకం ఫుసాపేత్వా ఉచ్చారితా య, ర, ల, వా **ఈసంఫుట్ఠా** నామ. తత్థ ఓట్ఠజేసు తావ పవగ్గం వదన్తానం ఓట్ఠద్వయస్స గాళ్హం ఫుసనం ఇచ్ఛితబ్బం. కస్మా? ఫుట్ఠపయతనికత్తా పవగ్గస్స. ఉవణ్ణం వదన్తానం పన ఓట్ఠద్వయస్స వివరణం ఇచ్ఛితబ్బం. కస్మా? వివటపయతనికత్తా ఉవణ్ణస్స. ఏస నయో సేసేసు సబ్బేసూతి.

చూళనిరుత్తియం పన సబ్బే రస్ససరా సంవుటా నామ, సబ్బేదీఘసరా వివటా నామాతి వుత్తం. తథా సద్దసారత్థజాలినియం, కత్థచి సక్కటగన్థే చ. ఇదం యుత్తతరం. అఞ్ఞట్ఠానికబ్యఞ్జనేహి యుత్తా సరా అత్తనో ఠాన, కరణాని జహన్తాపి పయతనం న జహన్తి. తస్మా నానావణ్ణానం సంసగ్గే పయతనానం సంసగ్గభేదోపి వేదితబ్బోతి. తత్థ "సుణాతు

మే”తి వదన్తో యది ణా-కారం జివ్హగ్గేన దన్తట్ఠానే కత్వా వదేయ్య, దన్తజో నా-కారో ఏవ భవేయ్య. తు-కారఞ్చ జివ్హోపగ్గేన ముద్ధట్ఠానే కత్వా వదేయ్య, ముద్ధజో టు-కారో ఏవ భవేయ్య. ఏవఞ్చ సతి అక్ఖరవిపత్తి నామ సియా. ఏస నయో సేసేసు ముద్ధజదన్తజేసు. తస్మా కమ్మవాచం సావేన్తేహి నామ ఠాన, కరణ, పయతనేసు సుట్ఠు కుసలేహి భవితబ్బన్తి.

> సిథిలఞ్చ , ధనితఞ్చ, దీఘం, రస్సం, గరుం, లహుం;
>
> నిగ్గహీతం, విముత్తఞ్చ, సమ్బన్ధఞ్చ, వవత్థితం [నీ॰ ౯, ౧౦, ౧౧, ౧౨, ౧౩, ౧౪, ౧౫, ౧౬-౧౯, ౨౦, ౨౧ సుత్తేసు పస్సితబ్బం].

ముదునా వచీపయోగేన వత్తబ్బా వగ్గపఠమ, తతియ, పఞ్చమా **సిథిలా** నామ. థద్ధేన వచీపయోగేన వత్తబ్బా వగ్గదుతియ, చతుత్థా **ధనితా** నామ. **దీఘ, రస్సా** పుబ్బే వుత్తా. దీఘా చేవ సంయోగపుబ్బా చ నిగ్గహీతన్తా చ **గరుకా** నామ. సేసా **లహుకా** నామ. యథా సద్దసహితో వాతో ముఖఛిద్దేన బహి అనిక్ఖమ్మ నాససోతాభిముఖో హోతి, తథా ముఖం అవివటం కత్వా వత్తబ్బం బ్యఞ్జనం **నిగ్గహీతం** నామ. తేన యుత్తాని సబ్బబ్యఞ్జనాని నిగ్గహీతన్తాని నామ. సేసా **విముత్తా** నామ. పదసన్ధివసేన వత్తబ్బం **సమ్బన్ధం** నామ. పదచ్ఛేదం కత్వా వత్తబ్బం **వవత్థితం** నామ.

బ్యఞ్జనవుత్తిరాసి నిట్ఠితో.

లహుసఞ్ఞారాసి

ఝో, లో, పో, ఘో, గో.

౯. **యువణ్ణా** [ఇయువణ్ణా (బహూసు)] **ఝలా నామస్సన్తే** [క॰ ౫౮; రూ॰ ౨౯; నీ॰ ౨౦౫].

అనిత్థిలిఙ్గస్స నామస్స అన్తే ఇవణ్ణువణ్ణా కమేన ఝలసఞ్ఞా హోన్తి.

౧౦. **పిత్థియం** [క॰ ౫౯; రూ॰ ౧౮౨; నీ॰ ౨౦౬].

ఇత్థిలిఙ్గే నామస్సన్తే ఇవణ్ణువణ్ణా పసఞ్ఞా హోన్తి.

౧౧. **ఘా** [క॰ ౬౦; రూ॰ ౧౭౭; నీ॰ ౨౦౭].

ఘా

, ఆ ఇతి ద్విపదం. ఇత్థిలిఙ్గే ఆకారో ఘసఞ్ఞో హోతి.

౧౨. **గో స్యాలపనే** [క॰ ౫౭; రూ॰ ౭౧; నీ॰ ౨౧౪].

ఆలపనే సి గసఞ్ఞో హోతి.

సఙ్కేతరాసి

౧౩. విధి విసేసనం యం తస్స [చం॰ ౧.౧.౬; పా॰ ౧.౧.౭౨; విధిబ్బిసేసనన్తస్స (బహూసు)].

సుత్తే యం విసేసనం దిస్సతి, తస్స విధి ఞాతబ్బో.

‘అతో యోనం టాటే’. నరా, నరే. యోనన్తి విసేసనం. టాటేతి విధి.

౧౪. సత్తమియం పుబ్బస్స [రూ॰ ౮ (పిట్ఠే); చం॰ ౧.౧.౭; పా॰ ౧.౧.౬౬].

సత్తమీనిద్దేసే పుబ్బవణ్ణస్సేవ విధి ఞాతబ్బో.

‘సరో లోపో సరే’. లోకగ్గో [అప॰ థేర ౧.౧.౨.౫౭].

౧౫. పఞ్చమియం పరస్స [చం॰ ౧.౧.౮; పా॰ ౧.౧.౬౭].

పఞ్చమీనిద్దేసే పరస్సేవ విధి ఞాతబ్బో.

‘అతో యోనం టాటే’. నరా, నరే.

౧౬. ఆదిస్స [చం॰ ౧.౧.౯; పా॰ ౧.౧.౫౪].

పరస్స సిస్సమానో [దిస్సమానో (మూ)] విధి ఆదివణ్ణస్స ఞాతబ్బో.

‘ర సఙ్ఖ్యాతో వా’. తేరస.

౧౭. ఛట్ఠియన్తస్స [చం॰ ౧.౧.౧౦; పా॰ ౧.౧.౫౨].

ఛట్ఠీనిద్దేసే తదన్తస్స విధి ఞాతబ్బో.

‘రాజస్సి నామ్హి’. రాజినా.

౧౮. ఙానుబన్ధో [చం॰ ౧.౧.౧౧; పా॰ ౧.౧.౫౩].

ఙానుబన్ధో ఆదేసో ఛట్ఠీనిద్దిట్ఠస్స అన్తస్స ఞాతబ్బో.

‘గోస్సావఙ’. గవస్సం.

౧౯. టానుబన్ధోనేకవణ్ణో సబ్బస్స [చం॰ ౧.౧.౧౨; పా॰ ౧.౧.౫౫; టానుబన్ధానేకవణ్ణా సబ్బస్స (బహూసు)].

యో చ టానుబన్ధో ఆదేసో, యో చ అనేకవణ్ణో ఆదేసో, తదుభయం ఛట్ఠీనిద్దిట్ఠస్స సబ్బస్సేవ వణ్ణసముదాయస్స ఞాతబ్బం.

టానుబన్ధే తావ –

'ఇమస్సానిత్థియం టే'. ఏసు.

అనేకవణ్ణే –

'అనిమి నామ్హి'. అనేన, ఇమినా.

౨౦. ఞకానుబన్ధా ఆద్యన్తా [చం॰ ౧.౧.౧౩; పా॰ ౧.౧.౪౬].

ఞానుబన్ధో ఆగమో చ కానుబన్ధో ఆగమో చ కమేన ఛట్ఠీనిద్దిట్ఠస్స ఆదిమ్హి చ అన్తే చ ఞాతబ్బో.

ఞానుబన్ధే –

'బ్రూతో తిస్సీఞ'. బ్రవితి.

కానుబన్ధే –

'భూస్స వుక'. బభువ.

౨౧. మానుబన్ధో సరానమన్తా పరో [చం॰ ౧.౧.౧౪; పా॰ ౧.౧.౪౭].

మానుబన్ధో ఆగమో సరానం అన్తసరమ్హా పరో హోతి.

'నజ్జాయో స్వామ'. నజ్జాయో సన్దన్తి. 'మం వా రుధాదీనం'. రున్ధతి. 'జర సదానమీమ వా'. జీరతి, సీదతి.

ఇమస్మిం బ్యాకరణే అనేకసరతా నామ నదీ, పురిస ఇచ్చాదీసు లిఙ్గపదేసు ఏవ అత్థి, గము, పచఇచ్చాదీసు ధాతుపదేసు నత్థి. సబ్బధాతుయో బ్యఞ్జనన్తా ఏవ హోన్తి, ధాత్వన్తలోపకిచ్చం నత్థి. తస్మా నజ్జాయోతి ఏత్థ ఈ-కారో అన్తసరో నామ. తతో 'నజ్జాయో స్వామ' ఇతి సుత్తేన ఆ-కారాగమో. రున్ధతీతి ఏత్థ పన ఉ-కారో అన్తసరో నామ, తతో "మం వా రుధాదీన"న్తి సుత్తేన బిన్దాగమో. ఏవం జీరతి, సీదతి ఇచ్చాదీసు. మ్రమ్మపోత్థకేసు పన "మానుబన్ధో పదానమన్తా పరో"తి పాఠో, సో సీహళపోత్థకేహి న సమేతి.

౨౨. విప్పటిసేధే [చం॰ ౧.౧.౧౬; పా॰ ౧.౪.౨].

సమానవిసయానం ద్విన్నం విధీనం అఞ్ఞమఞ్ఞపటిసేధరహితే ఠానే యేభుయ్యేన పరో విధి ఓకాసం లభతి.

చత్తారోమే భిక్ఖవే ధమ్మా [అఙ్గుత్తరనికాయే] -ఏత్థ చత్తారిమేతి పుబ్బలోపే సమ్పత్తే పరలోపో ఓకాసం లభతి.

౨౩. సఙ్కేతో నావయవోనుబన్ధో [చం॰ ౧.౧.౨౫].

యో వణ్ణో పయోగస్స అవయవో న హోతి, సుత్తేసు సఙ్కేతమత్తో హోతి, సో **అనుబన్ధో** నామ.

'గోస్సావ' . గవస్సం-ఏతేన పదరూపవిధానే అనుబన్ధో ఉపయోగం న గచ్ఛతీతి ఞాపేతి.

౨౪. వణ్ణపరేన సవణ్ణోపి.

వణ్ణసద్దో పరో ఏతస్మాతి వణ్ణపరో, వణ్ణపరేన రస్ససరేన సవణ్ణోపి గయ్హతి సయఞ్చ, అవణ్ణోతి వుత్తే ఆ-కారోపి గయ్హతి అ-కారో చాతి వుత్తం హోతి. ఏవం ఇవణ్ణువణ్ణేసు.

౨౫. న్తువన్తుమన్తావన్తుతవన్తుసమ్బన్ధీ [న్తు వన్తుమన్త్వావన్తుతవన్తు సమ్బన్ధీ (బహూసు)].

న్తుఇతి వుత్తే వన్తు, మన్తు, ఆవన్తు, తవన్తూనం సమ్బన్ధీభూతో న్తుకారో గయ్హతి.

'న్తన్తూనం న్తో యోమ్హి పఠమే'. గుణవన్తో, సతిమన్తో, యావన్తో, భుత్తవన్తో.

సఙ్కేతరాసి నిట్ఠితో.

సన్ధివిధాన

అథ సన్ధివిధానం దీపియతే.

లోపో, దీఘో, రస్సో, వుద్ధి, ఆదేసో, ఆగమో, ద్విభావో, విపల్లాసో.

లోపరాసి

౨౬. సరో లోపో సరే [క॰ ౧౨; రూ॰ ౧౩; నీ॰ ౩౦].

లుప్పతీతి లోపో. సరే పరే సరూపో వా అసరూపో వా పుబ్బో సరో లోపో హోతి.

సరూపే తావ –

అవణ్ణే-లోకగ్గో [అప॰ థేర ౧.౧౨.౨౫], భవాసవో, [ధ॰ స॰ ౧౧౦౨] అవిజ్జాసవో [ధ॰ స॰ ౧౧౦౨], అవిజ్జానుసయో [విభ॰ ౯౪౯].

ఇవణ్ణే-మునిన్దో, మునీరితో, వరవాదీరితో, ఇత్థిన్ద్రియం [విభ॰ ౨౧౯].

ఉవణ్ణే-బహూపకారో [జా॰ ౧.౨౨.౩౧౮], బహుకా ఊమి బహూమి, సరభుయా ఊమి సరభూమి, సరభుయా ఉదకం సరభూదకం.

అసరూపే –

సోతిన్ద్రియం [విభ॰ ౨౧౯], కాముపాదానం, భవేసనా [దీ॰ ని॰ ౩.౩౦౫], భవోఘో [ధ॰ స॰ ౧౧౫౬], సో తుణ్హస్స [పారా॰ ౩౮౧], దిట్ఠానుసయో [విభ॰ ౯౪౯], దిట్ఠుపాదానం, దిట్ఠేకట్ఠం, దిట్ఠోఘో [ధ॰ స॰ ౧౧౫౬], ముదిన్ద్రియం [మహావ॰ ౯], పుత్తా మత్థి [ధ॰ ప॰ ౬౨], ఉరస్స దుక్ఖో [పాచి॰ ౪౦౨], అసన్తేత్థ న దిస్సన్తి [ధ॰ ప॰ ౩౦౪] ఇచ్చాది.

ఇతి పుబ్బలోపరాసి.

౨౭. పరో క్వచి [క॰ ౧౩; రూ॰ ౧౫; నీ॰ ౩౧].

పుబ్బసరమ్హా సరూపో వా అసరూపో వా పరో సరో క్వచి లోపో హోతి.

సరూపే తావ –

తం కదాస్సు భవిస్సతి [జా॰ ౨.౨౨.౧౪౪ ఆదయో; తం కుదస్సు], కుదాస్సు నామ దుమ్మేధో, దుక్ఖస్సన్తం కరిస్సతి [ధ॰ ప॰ ౩౭౬], యదాస్స సీలం పఞ్ఞఞ్చ [జా॰ ౨.౨౨.౧౪౭౪], తదాస్సు కణ్హం యుఞ్జన్తి [జా॰ ౧.౧.౨౯] -కణ్హన్తి మహాకణ్హగోణం, తణ్హాస్స విప్పహీనా, మాస్సు కుజ్ఝ రథేసభ, సత్థహారకం వాస్స పరియేసేయ్య [పారా॰ ౧౬౭, ౧౭౧], ఆగతాత్థ తుమ్హే, సోతుకామాత్థ తుమ్హే, మాయ్యో ఏవరూపమకాసి, పపం అవిన్దుం [జా॰ ౧.౧.౨] -పపద్ధం ఆపం లభింసూత్యత్థో, నాలం కబళం పదాతవే [జా॰ ౧.౧.౨౭] -ప+ఆదాతవేతి ఛేదో, గణ్హితున్తత్థో, రుప్పతీతి రూపం, బుజ్ఝతీతి బుద్ధో-దీఘో, అగ్గీవ తప్పతి, ఇత్థీవ గచ్ఛతి, నదీవ సన్దతి, మాతుపట్ఠానం, పితుపట్ఠానం, యేతే ధమ్మా ఆదికల్యాణా [చూళవ॰ ౩౯౯] ఇచ్చాది.

అసరూపే –

ఇతిస్స [పాచి॰ ౪౬౨], ఇతిపి [పారా॰ ౧], అస్సమణీసి [పారా॰ ౧౩౫], అకతఞ్ఞూసి [ధ॰ ప॰ ౩౮౩], వన్దేహం, సోహం, యస్సదాని [మహావ॰ ౨౪౨], ఛాయావ అనపాయినీ [ధ॰ ప॰ ౨], మాదిసేసు కథావ కా, కిన్నుమావ సమణియో మధువా మఞ్ఞతి బాలో [ధ॰ ప॰ ౬౯], చక్ఖున్ద్రియం [విభ॰ ౨౧౯], ద్వేమే భిక్ఖవే ధమ్మా [అ॰ ని॰ ౨.౩], తయోమే భిక్ఖవే ధమ్మా [అ॰ ని॰ ౩.౧౭] ఇచ్చాది.

క్వచీతి కిం? కతమా చానన్ద అనిచ్చసఞ్ఞా [అ॰ ని॰ ౧౦.౬౦].

ఇతి పరలోపరాసి.

౨౮. న ద్వే వా.

ద్వే పుబ్బపరసరా క్వచి లోపా న హోన్తి వా.

అప్పమాదో అమతం పదం [ధ॰ ప॰ ౨౧], కో ఇమం పథవింవిచేస్సతి [ధ॰ ప॰ ౪౪].

క్వచిత్వేవ? సోతిన్ద్రియం [విభ॰ ౨౧౯], చక్ఖున్ద్రియం [విభ॰ ౨౧౯],

వాతి కిం ? కోమం వసలిం పరామసిస్సతి.

ఇతో పట్ఠాయ యావసన్ధికణ్డావసానా యుత్తట్ఠానేసు సబ్బత్థ క్వచిసద్దో, వాసద్దో చ వత్తన్తే. తత్థ క్వచిసద్దో నానాపయోగం దస్సేతి. వాసద్దో ఏకపయోగస్స నానారూపం దస్సేతి. లోపనిసేధో.

౨౯. పరసరస్స.

నిగ్గహీతమ్హా పరసరస్స క్వచి లోపో హోతి వా.

త్వంసి [పే॰ వ॰ ౪౭; జా॰ ౨.౨౨.౭౬౪], చన్దంవ విమలం సుద్ధం [ధ॰ ప॰ ౪౧౩; సు॰ ని॰ ౬౪౨], చక్కంవ వహతో పదం [ధ॰ ప॰ ౧], హలందాని పకాసితుం [మహావ॰ ౮], కిన్తి వదేయ్యం, చీవరన్తి, పత్తన్తి, భిక్ఖున్తి.

ఇతి సరలోపరాసి.

౩౦. సంయోగాది లోపో.

సంయోగస్స ఆదిభూతో బ్యఞ్జనో క్వచి లోపో హోతి వా.

పుప్ఫంసా ఉప్పజ్జతి [పారా॰ ౩౬] – ఇధ పుబ్బసుత్తేన సరలోపో, ఏవంస తే ఆసవా పహీనా హోన్తి [మ॰ ని॰ ౧.౨౪], సచే భుత్తో భవేయ్యాహం, సాజీవో గరహితో మమ [మి॰ ప॰ ౬.౧.౨] - అస్స+ఆజీవోతి ఛేదో, భవేయ్యాతి అత్థో.

తీసు బ్యఞ్జనేసు సరూపానం ద్విన్నం ఆదిబ్యఞ్జనస్స లోపో – అగ్యాగారం [పాచి॰ ౩౨౬], అగ్యాహితో, వుత్యస్స, విత్యానుభూయతే, ఏకసతం ఖత్యా [జా॰ ౨.౨౨.౨౧౪], రత్యో, రత్యా, రత్యం, సక్యాహం మారిస దేవానమిన్దో [సం॰ ని॰ ౧.౨౬౮], ఇచ్చాది.

సరూపానన్తి కిం? తిత్థ్యా పుథుసో వదన్తి [సు॰ ని॰ ౮౯౭], చతుత్థ్యన్తం, ఛట్ఠ్యన్తం, చక్ఖ్వాబాధం, వత్థ్వేత్థ.

ఇతి బ్యఞ్జనలోపరాసి.

౩౧. లోపో.

నిగ్గహీతస్స క్వచి లోపో హోతి వా.

సరే పరే తావ –

ఏవాహం చిన్తయిత్వాన [ఋు॰ వం॰ ౨.౨౭], పుప్ఫదానం అదాసహం-అదాసిం+అహన్తి ఛేదో, బిన్దులోపో, పున పుబ్బసరలోపో, తుయ్హత్థాయ మహాముని, తుయ్హేపేతం దుక్కటం [దీ॰ ని॰ ౨.౧౭౮], తాసాహం సన్తికే [పాచి॰ ౭౦౯], తేసాహం ఏవం వదామి, పఞ్చన్నేతం ధమ్మానం అధివచనం, ఛన్నేతం ధమ్మానం అధివచనం, సమణ త్వేవ పుచ్ఛామి [జా॰ ౨.౨౨.౨౦౩ సమణ తేవ], బ్రాహ్మణ త్వేవ పుచ్ఛామి [జా॰ ౨.౨౨.౨౦౮ బ్రాహ్మణ తేవ] -త్వం+ఏవాతి ఛేదో, విదూనగ్గమితి.

బ్యఞ్జనే పరే –

తం తుయ్హమూలే పటిదేసేమి.

గాథాయం –

అరియసచ్చానదస్సనం [ఖు॰ పా॰ ౫.౧౧], ఏతం బుద్ధాన సాసనం [ధ॰ ప॰ ౧౮౩], ఖన్ధానఞ్చ పటిపాటి, ధాతుఆయతనాన చ [ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ నిదానకథా].

మాగమే పరే –

గరుళో ఉరగామివ [జా॰ ౧.౪.౧౨౪ సుపణ్ణో], ధమ్మో అరహతామివ [దీ॰ ని॰ ౨.౩౪౮], ఆలోకో పస్సతామివ [సు॰ ని॰ ౭౬౯], బకో కక్కటకామివ [జా॰ ౧.౧.౩౮], నభం తారకితామివ [జా॰ ౨.౨౨.౧౯౮౯ తారాచితామివ], పదుమం హత్థగతామివ [జా॰ ౨.౨౨.౨౩౩౬] -ఏతేసు మాగమే బిన్దులోపో, బ్యఞ్జనే పుబ్బసరదీఘో చ.

తథా సంఉపసగ్గస్స బిన్దులోపే అన్తసరదీఘో –

సారాగో, సారత్తో, అవిసాహారో, సారమ్భో, సారద్ధో, సాకేతం నగరం, సాధారణం, సం అస్స అత్థీతి సామీ.

సమాసే తుమన్తమ్హి నిచ్చం –

కత్తుకామో, గన్తుకామో ఇచ్చాది.

ఇతి బిన్దులోపరాసి.

౩౨. స్యాదిలోపో పుబ్బస్సేకస్స.

విచ్ఛాయం ఏకస్స విభత్యన్తస్స పదస్స ద్విత్తే కతే పుబ్బపదస్స స్యాదిలోపో హోతి.

ఏకేకం, ఏకేకాని, ఏకేకేన, ఏకేకస్స ఇచ్చాది.

మాగమే –

ఏకమేకం, ఏకమేకాని ఇచ్చాది.

ఇతి స్యాదిలోపరాసి.

అప్పవిధానముచ్చతే.

౩౩. తదమినాదీని [చం. ౫.౨.౧.౨౭; పా. ౬.౩.౧౦౯; ము. ౨.౩౪; కా. ౨.౨౭].

మహావుత్తిసుత్తమిదం, తదమినాదీని పదరూపాని ఇమినా నిపాతనేన సిజ్ఝన్తీతి అత్థో.

సరలోపో బ్యఞ్జనే –

లాబు=అలాబు , పిధానం=అపిధానం, ద్వారం పిదహిత్వా=అపిదహిత్వా, గిని=అగ్గిని, రత్నం=రతనం, న్హానం=నహానం, అస్నాతి=అసనాతి, హన్తి=హనతి, హన్తి కుద్ధో పుథుజ్జనో [అ. ని. ౭.౬౪], ఫలం వే కదలిం హన్తి [అ. ని. ౪.౬౮], సక్కారో కాపురిసం హన్తి. కత్థచి బహువచనమ్పి దిస్సతి. విక్కోసమానా తిబ్బాహి, హన్తి నేసం వరం వరం [జా. ౨.౨౨.౨౩౭౦].

ఇవణ్ణలోపే –

ఆరామరుక్ఖచేత్యాని=చేతియాని [ధ. ప. ౧౮౮], అథత్థేకసతం ఖత్యా [జా. ౨.౨౨.౫౯౪] =ఖత్తియా, తిథ్యా పుథుసో వదన్తి [సు. ని. ౮౯౭]. తిథ్యా పుథుసో నివిట్ఠా [సు. ని. ౮౯౮] =తిత్థియా. విద్ధస్తో=విద్ధంసితో, ఉత్రస్తో=ఉత్రాసితో, స్నేహో=సినేహో, క్లేసవత్థూని=కిలేసవత్థూని, క్రియా=కిరియా, ప్లవన్తి=పిలవన్తి.

ఉవణ్ణలోపే –

పద్మాని=పదుమాని, ఉస్మా=ఉసుమా ఇచ్చాది.

సంయోగాదిబ్యఞ్జనలోపో చ –

పుత్తానఞ్హి వధో దుఖో, మాతిఘో లభతే దుఖం, అప్పస్సాదా కామా దుఖా, నత్థి కామపరం దుఖం [జా. ౨.౧౯.౧౧౮], సేఖో=సేక్ఖో, అపేఖా=అపేక్ఖా, ఉపసమ్పదాపేఖో=ఉపసమ్పదాపేక్ఖో [మహావ. ౭౦] ఇచ్చాది.

సరేన సహ బ్యఞ్జనలోపో –

పటిసఙ్ఖా యోనిసో [అ. ని. ౬.౫౮], అక్ఖాతి=అక్ఖాయతి, గన్ధం ఘాతి=ఘాయతి, అభిఞ్ఞా=అభిఞ్ఞాయ, పరిఞ్ఞా=పరిఞ్ఞాయ, అధిట్ఠా=అధిట్ఠాయ, పతిట్ఠా=పతిట్ఠాయ, ఆవీకతా హిస్స ఫాసు [మహావ. ౧౩౪] , అస్సవనతా ధమ్మస్స పరిహాయన్తి [మహావ. ౮], విపాకో తదారమ్మణతా ఉప్పజ్జతి [పట్ఠా. ౩.౧.౯౮], దసాహపరమతా ధారేతబ్బం [పారా. ౪౬౨], నాయం బ్రాహ్మణభోజనత్థా, తిలోదనో హేహితి [జా. ౧.౮.౧], విససేనోవ గారయ్హో, యస్సత్థా రుక్ఖరోపకా [జా. ౧.౩.౫౪] =విససేనోవాతి ఏవంనామకో రాజా ఏవ, యస్సత్థా దూరమాయన్తి [జా. ౧.౩.౨౮] – యస్సాతి ఉదరస్స, పితు అత్థా చన్దవతీ [జా. ౧.౯.౬౬], ఉపాదారూపం, అనుపాదా విముత్తో, సద్ధాపబ్బజితో, ఉపనిధాపఞ్ఞత్తి. సంవిధావహారో, యాతి=యాయతి, వాతి=వాయతి, నిబ్బాతి=నిబ్బాయతి, నిబ్బన్తి=నిబ్బాయన్తి, పహాతి=పహాయతి, సప్పతిస్సో=సప్పతిస్సయో, సుహదో=సుహదయో=సబ్బత్థ యలోపో,

ముఖరో=ముఖఖరో, వాచాకరణో=వాక్కరణో, వాచాపథో=బ్యప్పథో=వాస్స బ్యత్తం, రస్సత్తఞ్చ, ఏవం బ్యాఖో=ఏవం వియ ఖో=విస్స బ్యత్తం, దీఘో చ యలోపో చ.

లోలుప్పో, మోముహో, కుక్కుచ్చో, సుసుఖో, రోరువోఇచ్చాదీసు పన అతిసయత్థదీపనత్థం పదద్విత్తం కత్వా పుబ్బపదేసు అక్ఖరలోపో.

పదలోపో ఆదిమజ్ఝన్తేసు –

దత్తో=దేవదత్తో, అస్సేహి యుత్తో రథో=అస్సరథో, రూపభవో=రూపం, అరూపభవో=అరూపం ఇచ్చాది.

లోపరాసి నిట్ఠితో.

దీఘ, రస్సరాసి

అథ దీఘ, రస్సా దీపియన్తే.

౩౪. సేసా దీఘా.

పక్ఖిత్తమిదం సుత్తం. లుత్తేహి వా ఆదేసకతేహి వా వణ్ణేహి సేసా రస్ససరా క్వచి దీఘా హోన్తి వా.

పుబ్బలుత్తే తావ –

తత్రాయమాది భవతిం [ధ. ప. ౩౭౫], తత్రాభిరతిమిచ్ఛేయ్య [ధ. ప. ౮౮; సం. ని. ౫.౧౯౮], బుద్ధానుస్సతి, సద్ధీధ విత్తం పురిసస్స సేట్ఠం [సు. ని. ౧౮౩], అనాగారేహి చూభయం [ధ. ప. ౪౦౪; సు. ని. ౬౩౩], ధమ్మూపసంహితా [దీ. ని. ౨.౩౪౯], తథూపమం ధమ్మవరం అదేసయి [ఖు. పా. ౬.౧౩], తేసం వూపసమో సుఖో [దీ. ని. ౨.౨౨౧] ఇచ్చాది.

పరలుత్తే –

అజితాతి భగవా అవోచ [సు॰ ని॰ ౧౦౩౯, ౧౦౪౧], సుమేధో సాజాతో చాతి, రుప్పతీతి రూపం [సం॰ ని॰ ౩.౭౯], ఋజ్జతీతి బుద్ధో, సాధూతిపతిస్సుణిత్వా [ధ॰ ప॰ అట్ఠ॰ ౧.౪ కాళయక్ఖినీవత్థు], కింసూధ విత్తం పురిసస్స సేట్ఠం [సు॰ ని॰ ౧౮౪] ఇచ్చాది.

బిన్దులుత్తే –

తాసాహం [పాచి॰ ౭౦౯], తేసాహం [జా॰ ౨.౨౨.౩౧౩].

ఆదేసేసు –

మ్యాయంధమ్మో [మహావ॰ ౭], స్వాహం [పే॰ వ॰ ౪౮౨], విత్యానుభూయతే ఇచ్చాది.

యదిపి ఇమాని రూపాని బ్యఞ్జనే ఉపరిసుత్తేన సిజ్ఝన్తి, లుత్తాదేసేసు పన నిచ్చమివ దీఘసిద్ధిఞాపనత్థం ఇదం సుత్తం పక్ఖిత్తన్తి దట్ఠబ్బం.

౩౨. బ్యఞ్జనే దీఘరస్సా [క॰ ౨౨, ౨౬; నీ॰ ౩౨, ౩౬, ౬౪, ౭౧, ౧౬౨, ౧౭౯].

బ్యఞ్జనే పరే రస్సదీఘానం క్వచి దీఘ, రస్సా హోన్తి వా. తత్థ దీఘవిధి నామ గాథావసేన వా ఆగమవసేన వా వచనసుఖవసేన వా బుద్ధిసుఖవసేన వా హోతి.

తత్థ గాథావసేన తావ –

మధువామఞ్ఞతి బాలో [ధ॰ ప॰ ౬౯], ఖన్తీ చ సోవచస్సతా [ఖు॰ పా॰ ౫.౧౦], ఏవం గామే మునీ చరే [ధ॰ ప॰ ౪౯], సక్కో ఉజూ చ సుహుజూ చ [ఖు॰ పా॰ ౯.౧] ఇచ్చాది.

ఆగమే –

ఉరగామివ [జా॰ ౧.౭.౩౦], అరహతామివ [దీ॰ ని॰ ౨.౩౪౮], పస్సతామివ [సు॰ ని॰ ౭౬౯] ఇచ్చాది. గాథావసేనాతిపి యుజ్జతి.

వచనసుఖఞ్చ బుద్ధిసుఖఞ్చ పురిమే సేసదీఘేపి లబ్భతి.

తత్థ వచనసుఖే –

ఛారత్తం మానత్తం [చూళవ॰ ౯౭], పకట్ఠం వచనం పావచనం, పాసాదో, పాకారో, పావస్సి మేఘో, నగరం పావిసి, పావేక్ఖి, పారిసుద్ధి, పాటిపదో, చతురాసీతిసహస్సాని [ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౫౮౪] ఇచ్చాది.

బుద్ధిసుఖం నామ పదచ్ఛేదఞాణసుఖం. తత్థ –

సాత్థం సబ్యఞ్జనం [పారా॰ ౧], సాత్థికా ధమ్మదేసనా, చక్ఖుమాస్స యథా అన్ధో ఇచ్చాది.

బిన్దులుత్తే పన సారాగో, సారత్తో ఇచ్చాదీని పుబ్బే ఉద్ధటానియేవ.

ఇతి దీఘరాసి.

రస్ససన్ధిమ్హి గాథావసేన తావ –

యిట్ఠంవహుతంవ లోకే [ధ॰ ప॰ ౧౦౮], భోవాది నామ సో హోతి [ధ॰ ప॰ ౩౯౬; సు॰ ని॰ ౬౨౫], యథాభావి గుణేన సో ఇచ్చాది.

ఆగమే య, ర, దాగమేసు పుబ్బరస్సో –

యథయిదం [అ॰ ని॰ ౧.౧-౪], తథయిదం, యథరివ అమ్హాకం భగవా, తథరివ భిక్ఖుసఙ్ఘో, సమ్మదేవ సమాచరే [సం॰ ని॰ ౧.౧౧౨], సమ్మదక్ఖాతో మయా సతిసమ్బోజ్ఝఙ్గో [సం॰ ని॰ ౫.౧౯౪] ఇచ్చాది.

సంయోగరస్సో నామ బహులం లబ్భతి –

అక్కమో, పరక్కమో, అక్ఖాతో, అఞ్ఞా, అఞ్ఞిన్ద్రియం, అఞ్ఞాతం భగవా, అఞ్ఞాతం సుగత, అత్థరణం, అప్ఫోటేతి, అల్లియతి, అచ్ఛిన్దతి, అస్సాదో, ఆభస్సరో, పభస్సరో, సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణం, ఝానస్స లాభిమ్హి వసిమ్హి [పారా॰ ౨౦౩-౨౦౪].

తా, తోపచ్చయేసుపి రస్సో –

కతఞ్ఞుతా, అత్థఞ్ఞుతా, ధమ్మఞ్ఞుతా, కఞ్ఞతో, నదితో, వధుతో.

సమాసే –

ఇత్థిపుమం, ఇత్థిలిఙ్గం, ఇత్థిభావో, సబ్బఞ్ఞుబుద్ధో ఇచ్చాది.

ఇతి రస్సరాసి.

దీఘ, రస్సరాసి నిట్ఠితో.

వుద్ధిరాసి

అథ వుద్ధిసన్ధి దీపియతే.

౩౬. యువణ్ణానమేఓ లుత్తా [క॰ ౧౪; రూ॰ ౧౬; నీ॰ ౩౪].

లుత్తా పుబ్బసరమ్హా వా పరసరమ్హా వా సేసానం ఇవణ్ణువణ్ణానం కమేన ఏ, ఓఆదేసా హోన్తి వా.

పరఇవణ్ణే –

బన్ధుస్సేవ సమాగమో, అతేవ మే అచ్ఛరియం [జా॰ ౨.౨౨.౧౯౮౮], వాతేరితం, జినేరితం.

పరఉవణ్ణే –

గఙ్గోదకం, పత్తం వోదకం కత్వా [చూళవ॰ ౩౭౬], సఙ్ఖ్యం [సు॰ ని॰ ౭౫౪] నోపేతి వేదగూ [మహాని॰ ౬], ఉదకోమివ జాతం.

క్రియాపదేసు –

వేతి, అపేతి, ఉపేతి, అపేక్ఖా, ఉపేక్ఖా ఇచ్చాది.

పుబ్బఇవణ్ణే –

రథేసభో, జనేసభో, మునేలయో ఇచ్చాది- తత్థ రథీనం ఆసభో జేట్ఠకోతి రథేసభో, రథీనన్తి రథవన్తానం రథరుళ్హానం యోధానన్తి అత్థో. జనీనం ఆసభో జనేసభో, జనీనన్తి జనవన్తానం ఇస్సరానం. మునీనం ఆలయో విహారో మునేలయో.

పుబ్బఉవణ్ణే –

సున్దరా ఇత్థీ సోత్థి, సున్దరో అత్థో యస్సాతి సోత్థి, రస్సత్తం, మఙ్గలం.

వుద్ధిరాసి నిట్ఠితో.

ఆదేససన్ధి

అథాదేససన్ధి దీపియతే.

౩౭. యవా సరే [క॰ ౧౮, ౧౯, ౨౧, ౪౫; నీ॰ ౪౪, ౪౬, ౪౭, ౫౧, ౫౮].

సరే పరే ఇవణ్ణువణ్ణానం య, వాదేసా హోన్తి వా.

ఇవణ్ణే –

పటిసన్థారవుత్యస్స [ధ॰ ప॰ ౩౭౬], సబ్బా విత్యానుభూయతే, క్యాహం అపరజ్ఝామి [పారా॰ ౩౮౩] – ఇధ పఠమం బిన్దులోపో, సుతా చ పణ్డితాత్యత్థ, సుతా చ పణ్డితాత్యమ్హా [జా॰ ౨.౨౧.౧౪౯], ఞాతో సేనాపతీత్యాహం [జా॰ ౨.౨౧.౬౪], ఇచ్చేతం కుసలం [పారా॰ ౪౧౧], ఇచ్చస్స వచనీయం [దీఘనికాయే], పచ్చుత్తరిత్వా, పచ్చాహరతి [పారా॰ ౩౦౫-౩౦౭],

పచ్చేతి, పచ్చయో, అచ్చేతి, అచ్చయో [దీ॰ ని॰ ౧.౨౨౧], అచ్చాయం మజ్ఝిమో ఖణ్డో [జా॰ ౧.౭.౩౩] – అతిరేకో అయం మజ్ఝిమో ఖణ్డోత్యత్థో, అపుచ్చణ్డతా – అపుతిఅణ్డతాత్యత్థో, జచ్చన్ధో, జచ్చఘానకో, జచ్చేళకో, అబ్భుగ్గచ్ఛతి, అబ్భేతి, అబ్భోకాసో [దీ॰ ని॰ ౧.౧౯౧], అజ్ఝోకాసో అజ్ఝాగమా ఇచ్చాది.

వాత్వేవ? ఇతిస్స ముహుత్తమ్పి [పాచి॰ ౪౬౨], అతిసిగణో, అధీరితం.

ఏత్థ చ ఇచ్చేతన్తిఆదీసు ఇమినా సుత్తేన ఇతి, పతి, అతిపుతి, జాతి, అభి, అధిసద్దానం ఇవణ్ణస్స యత్తం, 'తవగ్గ, వరణాన'...న్తి సుత్తేన యమ్హి తవగ్గస్స చత్తం, 'వగ్గ, ల, సేహి తే'తి సుత్తేన యస్స పుబ్బరూపత్తం, అభి, అధిసద్దేసు పన 'చతుత్థదుతియేస్వేస'...న్తి సుత్తేన వగ్గచతుత్థానం తతియత్తం.

ఉవణ్ణే –

చక్ఖ్వాబాధమాగచ్ఛతి, పాత్వాకాసి [మ॰ ని॰ ౨.౩౦౮], వత్థ్వేత్థ విహితం నిచ్చం, ద్వాకారో [మహావ॰ ౯], మధ్వాసవో [పాచి॰ ౩౨౮], అన్వయో, అన్వేతి, స్వాక్ఖాతో [మహావ॰ ౨౬, ౬౨], స్వాకారో [మహావ॰ ౯], బహ్వాబాధో ఇచ్చాది.

౩౮. ఏఓనం [క॰ ౧౭, ౧౮; రూ॰ ౧౯, ౨౦; నీ॰ ౪౩, ౪౪].

సరే పరే ఏ, ఓనం య, వాదేసో హోతి వా.

క్యస్స బ్యపథయో అస్సు [సు॰ ని॰ ౯౬౭], క్యస్సు ఇధ గోచరా [సు॰ ని॰ ౯౬౭] -కే+అస్స పుగ్గలస్సాతి అత్థో, బ్యపథయోతి వచనపథా, యథా నామం తథా ఝుస్స-చే+అస్సాతి ఛేదో, త్యాహం ఏవం వదేయ్యం [మ॰ ని॰ ౧.౩౦], త్యస్స పహీనా హోన్తి, పుత్తో త్యాహం మహారాజ [జా॰ ౧.౧.౭], పబ్బత్యాహం గన్ధమాదనే [జా॰ ౨.౨౨.౩౯౭], అధిగతో ఖో మ్యాయం ధమ్మో [మహావ॰ ౭], య్యస్స విప్పటిసారజా, య్యస్స తే హోన్తి అనత్థకామా, య్యస్సు మఞ్ఞామి సమణే-ఏత్థ చ అవిసిట్ఠేపి వచనసద్దే యే+అస్సాతి పదచ్ఛేదబుద్ధిసుఖత్థం 'య్యస్సా'తి వోత్థకారోపనం యుజ్జతియేవ, యథా తం? 'యదాస్స సీలం పఞ్ఞఞ్చ' [జా॰ ౨.౨౨.౧౪౭౪] ఇచ్చాదీసు వియ, క్వత్థోసి జీవితేన మే, యావతక్వస్స కాయో, తావతక్వస్స బ్యామో [దీ॰ ని॰ ౨.౩౩], అథ ఖ్వస్స, అత్థి ఖ్వేతం బ్రాహ్మణ, యత్వాధికరణం [దీ॰ ని॰ ౧.౨౧౩], య్వాహం, స్వాహం ఇచ్చాది.

వాత్వేవ? సో అహం విచరిస్సామి [సు॰ ని॰ ౧౯౪], సో అహం భన్తే.

౩౯. యువణ్ణానమియఙువఙ [మోగ॰ ౨-౧౩౬ (యువణ్ణాన మియ ఙ వ ఙ సరే)].

సరే పరే ఇవణ్ణువణ్ణన్తానం పదానం ఇయఙ, ఉవఙాదేసా హోన్తి వా. ఙానుబన్ధో అన్తాదేసత్థో. ఏవం సబ్బత్థ.

ఇధ ఏకేకస్స పదస్స రూపద్వయం వుచ్చతే.

ఇవణ్ణే –

తియన్తం త్యన్తం – తత్థ తియన్తన్తి ఇమినా సుత్తేన సిద్ధం, త్యన్తన్తి 'యవా సరే'తి సుత్తేన. ఏవం సేసేసు. అగ్గియాగారే అగ్యాగారే, చతుత్థియత్థే [మహావ. ౩౭] చతుత్థ్యత్థే, పఞ్చమియత్థే పఞ్చమ్యత్థే, పథవియాకానో పథబ్యాకానో, వియఞ్జనం బ్యఞ్జనం, వియాకతో బ్యాకతో, వియాకంసు బ్యాకంసు, వియత్తో బ్యత్తో, వియూళ్హో బ్యూళ్హో, ధమ్మం అధియేతి అజ్ఝేతి, పతియేతి పచ్చేతి పత్తియాయతి వా, పరియఙ్కో పల్లఙ్కో, విపరియాసో విపల్లాసో, ఇధ ఏకరూపం హోతి – పరియత్తి, పరియత్తో, పరియాయో, పల్లఙ్కోఇచ్చాదీసు పరిసద్దే రస్స లత్తం కత్వా ఇస్స 'యవా సరే'తి యత్తే కతే యస్స పుబ్బరూపత్తం.

ఉవణ్ణే –

భిక్ఖువాసనే, సయమ్భువాసనే, ఇధపి రూపద్వయం లబ్భతి – దువఙ్గికం=ద్వఙ్గికం, భువాదిగణో=భ్వాదిగణో ఇచ్చాది.

౪౦. వితిస్సేవే వా [రూ. ౩౩ (పిట్ఠే)].

ఏవసద్దే పరే ఇతిసద్దస్స ఇ-కారస్స వో హోతి వా.

ఇత్వేవ చోరో అఙ్గులిమాలో, సముద్దోత్వేవ సఙ్ఖ్యం [ఉదా. ౪౫] గచ్ఛతి, మహాఉదకక్ఖన్ధోత్వేవ సఙ్ఖ్యం గచ్ఛతి, మహాసమ్మతోత్వేవ పఠమం అక్ఖరం నిబ్బత్తం [దీ. ని. ౩.౧౩౧], ఇసిగిలిత్వేవ సమఞ్ఞా అహోసి [మ. ని. ౩.౧౩౩].

వాతి కిం? ఇచ్చేవత్థో, సముద్దోతేవ సఙ్ఖ్యం గచ్ఛతి.

సుత్తవిభత్తేన ఏవసద్దే పరే అఞ్ఞతి-కారస్స వత్తం. విలపత్వేవ సో దిజో [జా. ౧.౬.౧౦౩], అనుసేత్వేవస్స కామరాగో, అనుసేత్వేవస్స రూపరాగో – అనుసేతి+ఏవ+అస్సాతి ఛేదో, హోత్వేవ కారియసన్నిట్ఠానం, హోతేవ వా.

౪౧. ఏఓనమ వణ్ణే [క. ౨౭; రూ ౩౮; నీ. ౬౬, ౧౬౩-౪].

సరబ్యఞ్జనభూతే వణ్ణే పరే ఏ, ఓనం అత్తం హోతి వా. తత్థ ఏస్స అత్తం యేభుయ్యేన మ, దాగమేస్వేవ హోతి.

అకరమ్హస తే కిచ్చం [జా. ౧.౪.౨౮] – అకరమ్హసేత్యత్థో, దిస్వా యాచకమాగతే [జా. ౧.౭.౨౮; ౨.౨౨.౨౭౧], దిస్వా పణ్డితమాగతే [జా. ౨.౨౨.౭౮౩], యమాహు నత్థి వీరియన్తి [జా. ౨.౧౮.౧౬౨] – యే+ఆహుత్యత్థో. కదస్సు – కే+అస్సు, యదేవ తే జాతినిస్సితా, తదేవ తే జరానిస్సితాయే+ఏవ, తే+ఏవాతి ఛేదో, స్వే భవో స్వాతనం [పారా. ౨౨] – బ్యఞ్జనే దీఘో.

ఓమ్హి –

స సీలవా [ధ॰ ప॰ ౮౪], స పఞ్ఞవా, స వే కాసావమరహతి [ధ॰ ప॰ ౧౦], ఏస అత్థో, ఏస ధమ్మో [ధ॰ ప॰ ౫], దిన్నమాసి జనిన్దేన [జా॰ ౨.౨౨.౨౧౬౧ (దిన్నమ్హాతి జనిన్దేన)] – దిన్నో+ఆసీతి ఛేదో, మగ్గమత్థి [విభ॰ అట్ఠ॰ ౧౮౯] – మగ్గో+అత్థి, అగ్గమక్ఖాయతి [అ॰ ని॰ ౧.౪౭], పచ్చయాకారమేవ చ [విభ॰ అట్ఠ॰ ౨౨౫], సఞ్ఞో పబ్బతమివ, సద్దో చిచ్చిటమివ, హియ్యో భవో హియ్యత్తనం, పాతో అసనం పాతరాసో, పాతమనుసిట్ఠో, కకుసన్ధ కోణాగమనో, థేర వాదానముత్తమో – కకుసన్ధోతి చ థేరోతి చ ఛేదో, థేరవాదోతి అత్థో.

సుత్తవిభత్తేన అనిమిత్తేపి హోతి. తువఞ్చ ధనుసేఖ చ [జా॰ ౧.౧౬.౨౩౯], పచ్చయమహాపదేసో హేస, ఏకకోట్ఠాసో ఏస, అభిలాపమత్తభేదో ఏస ఇచ్చాది.

౪౨. గోస్సావఙ [క॰ ౨౨, ౭౮; రూ॰ ౨౮; నీ॰ ౫౨, ౨౯].

సరే పరే గోస్స అన్తస్స అవఙ హోతి.

గో చ అస్సో చ గవాస్సం.

సుత్తవిభత్తేన బ్యఞ్జనేపి. సగవచణ్డో [అ॰ ని॰ ౪.౧౦౮], పరగవచణ్డో.

అప్పవిధానముచ్చతే.

మహావుత్తినా అవణ్ణస్స ఉత్తం, ఓత్తఞ్చ –

పుథుజ్జనో, పుథుభూతో-పుథూతి వా ఏకో పాటిపదికో, పుథునా పుథునీతిపి దిస్సతి, అపేక్ఖియానో అపేక్ఖియానఅపేక్ఖిత్వాత్యత్థో. ఏవం అనుమోదియానో, మరీచికూపమం అభిసమ్బుద్ధానో, మా మం పిసాచా ఖాదన్తు, జీవ త్వం సరదోసతం [జా॰ ౧.౨.౯], రత్తిదివోవ సో దిబ్బో, మానుసం సరదోసతం-వస్ససతన్త్యత్థో, అనుయన్తి దిసోదిసం [దీ॰ ని॰ ౩.౨౮౧], సమ్పతన్తి దిసోదిసం-తం తం దిసన్త్యత్థో, పరోసతం, పరోసహస్సం, అఞ్ఞోఞ్ఞం అఞ్ఞమఞ్ఞం, పోనోపుఞ్ఞం పునప్పునం, పోనోబ్భవికా తణ్హా-పునోతి వా ఏకో నిపాతో, పునో తస్స మహేసినో, పునో పత్తం గహేత్వాన, న చ దాని పునో అత్థి, మమ తుయ్హఞ్చ సఙ్గమో, న పునో అమతాకారం, పస్సిస్సామి ముఖం తవ [అప॰ థేరీ ౨.౨.౨౩౫].

ఇవణ్ణస్స అత్తం, ఉత్తం, ఏత్తఞ్చ –

తదమినాపేతం పరియాయేన వేదితబ్బం-తం ఏతం అత్థజాతం ఇమినా పరియాయేన వేదితబ్బన్తి అత్థో, సకిం ఆగచ్ఛతి సీలేనాతి సకదాగామీ, ఇత్థియా భావో ఇత్థత్తం, ఏవుమం – ఏవం+ఇమన్తి ఛేదో, త్వం నో సత్థా మహామునే, అత్థధమ్మవిదూ ఇసే.

ఉవణ్ణస్స ఇత్తం, ఓత్తఞ్చ –

మాతితో [దీ. ని. ౧.౩౦౩], పితితో, మాతిపక్ఖో, పితిపక్ఖో, మాతిఘో [జా. ౨.౧౯.౧౧౮], పితిఘో, మత్తికం ధనం [పారా. ౩౪], పేత్తికం ధనం, అపి నో లచ్ఛసి, కచ్చి నో తుమ్హే యాపేథ, కథం నో తుమ్హే యాపేథ, సోతుకామత్థ నో తుమ్హే భిక్ఖవే, న నో సమం అత్థి [ఖు. పా. ౬.౩], న హి నో సఙ్కరన్తేన [మ. ని. ౩.౨౭౨], నత్థి నో కోచి పరియాయో [జా. ౧.౨.౧౧౦ (న హి నో కోచి పరియాయో)] – ఇమేసు తీసు నుసద్దో ఏకంసత్థే, సోసితో సోతత్తో చేవ [జా. ౧.౧.౯౪ సోతత్తో సోసిన్దో చేవ; మ. ని. ౧.౧౫౭] – సుట్ఠు సీతలో సుట్ఠు సన్తత్తోత్యత్థో, జమ్బునదియా జాతం జమ్బోనదం.

ఏస్స ఇత్తం –

ఓకన్దామసి భూతాని, పబ్బతాని వనాని చ [జా. ౨.౨౨.౨౧౨౩] – అవకన్దామసేత్యత్థో, యం కరోమసి బ్రహ్మునో, తదజ్జ తుయ్హం దస్సామ [దీ. ని. ౨.౩౬౦], ఇధ హేమన్తగిమ్హిసు [ధ. ప. ౨౮౬], బుద్ధపచ్చేకబుద్ధిసు, చేతేహి చేతపుత్తిహి [చరియా. ౧.౧౦౬] – చేతపుత్తేహి సద్ధిన్త్యత్థో.

ఓస్స ఉత్తం –

మనుస్సం, న తేనత్థం అబన్ధిసు [జా. ౧.౬.౭] – నో తేన వచనేన అత్థం న అబన్ధి న లభీత్యత్థో. అవ్హాయన్తు సు యుద్ధేన [జా. ౨.౨౨.౮౭౧] – నో పహారవచనేన మం అవ్హయన్తోత్యత్థో. అపి ను హనుకా సన్తా [జా. ౧.౧.౧౪౬] – నో హనుకా ఏకన్తం ఖిన్నా దుక్ఖపత్తాత్యత్థో.

వికారసన్ధిపి ఆదేససన్ధిరూపత్తా ఇధ సఙ్గయ్హతి.

ఇతి సరాదేసరాసి.

కవగ్గతో పట్ఠాయ వగ్గావగ్గబ్యఞ్జనానం ఆదేసో దీపియతే.

౪౩. వగ్గలసేహి తే.

పఞ్చవగ్గేహి చ ల, సేహి చ పరస్స య-కారస్స క్వచి తే ఏవ వగ్గ ల, సా హోన్తి వా యథాక్కమం, య-కారో పుబ్బరూపత్తం ఆపజ్జతీతి వుత్తం హోతి.

నిపచ్చతీతి నిపకో, నిపకస్స భావో నేపక్కం, విపాకో ఏవ వేపక్కం, వత్తబ్బన్తి వాక్కం, వాక్యం వా. పముఖే సాధు పామొక్ఖం – యస్స పుబ్బరూపత్తే కతే ఆదిదుతియస్స పఠమత్తం, సుభగస్స భావో సోభగ్గం, దోభగ్గం, భుఞ్జితబ్బన్తి భోగ్గం, యుఞ్జితబ్బన్తి యోగ్గం, కుక్కుచభావో కుక్కుచ్చం, వత్తబ్బన్తి వాచ్చం, వుచ్చతే, పచ్చతే, వణిజానం కమ్మం వాణిజ్జం, భుఞ్జితబ్బన్తి భోజ్జం, యుఞ్జితబ్బన్తి యోజ్జం.

౪౪. తవగ్గవరణానం యే చవగ్గబయఞా [క. ౨౬౯, ౪౧; నీ. ౧౦౪, ౧౦౬, ౧౧౯, ౧౨౧-౨].

ఆదేసభూతే వా విభత్తిభూతే వా పచ్చయభూతే వా య-కారే పరే తవగ్గానంవ, ర, ణానఞ్చ చవగ్గ, బ, య, ఞాదేసా హోన్తి వా యథాక్కమం.

పోక్ఖరఞ్ఞో, పోక్ఖరఞ్ఞా, పోక్ఖరఞ్ఞం, సమణస్స భావో సామఞ్ఞం, ఏవం బ్రహ్మఞ్ఞం, ఇచ్చేతం కుసలం [పారా॰ ౪౧౧] ఇచ్చాదీని 'యవా సరే'తి సుత్తే ఉదాహటాని.

పణ్డితస్స భావో పణ్డిచ్చం, సన్తస్స భావో సచ్చం, తథస్స భావోతచ్చం, యజ్జేవం-యది+ఏవం, నజ్జో, నజ్జా, నజ్జం, సుహదస్స భావో సోహజ్జం, వత్తబ్బన్తి వజ్జం, ఝానం ఉపసమ్పజ్జ విహరతి [ధ॰ స॰ ౧౬౦], ఉపసమ్పజ్జతి, అజ్ఝోకాసో, బోజ్ఝఙ్గో, బోజ్ఝా, బోధియా వా, బుజ్ఝితబ్బన్తి బోజ్ఝం, బుజ్ఝతి, పోనోపుఞ్ఞం, ధనతో సమ్భూతం ధఞ్ఞం.

పవగ్గే యస్స పుబ్బరూపం –

వప్పతే, లుప్పతే, అబ్భుగ్గతో, అబ్భోకాసో, ఉసభస్స భావో ఓసబ్బం, లభియతేతి లబ్బం, లబ్బతే, గామే హితం గమ్మం, ఓపమ్మం, సోఖుమ్మం, ఆగమ్మ, ఉపగమ్మ, గమియతేతి గమ్మో, ఏవం దమ్మో, రమ్మో, గమ్మతే, రమ్మతే.

'తవగ్గ వరణాన...'న్తి ఇమినా సుత్తేన యమ్హి రస్స యత్తం –

కయ్యతే కరియతే, అయ్యో అరియో.

'వగ్గలసేహి తే'తి లతో యస్స పుబ్బరూపం –

పల్లఙ్కో, విపల్లాసో, కోసల్లం, పత్తకల్లం.

'తవగ్గవరణాన...'న్తి యమ్హి వస్స బత్తం –

పుథబ్యా, పుథబ్యం, భాతు అపచ్చం భాతబ్యో, కోరబ్యో, దివే భవం దిబ్బం దిబ్యం.

'వగ్గలసేహి తే'తి సతో యస్స పుబ్బరూపం –

రహసి భవం రహస్సం, సోమనస్సం, దోమనస్సం, సోవచస్సం, దోవచస్సం-మనోగణత్తా మజ్ఝే సాగమో, భాసితబ్బన్తి భస్సం, ఆదిస్స=ఆదిసిత్వా, ఉద్దిస్స=ఉద్దిసిత్వా, ఉపవస్స=ఉపవసిత్వా, సమ్ఫుస్స=సమ్ఫుసిత్వా, తుస్సతి, దుస్సతి, నస్సతిఇచ్చాది.

౪౫. తథనరానం టఠణలా [రూ॰ ౩ (పిట్ఠే)].

తాదీనం టాదిఆదేసా హోన్తి వా.

తస్స టత్తం –

పటిహఞ్ఞతి, పటగ్గి దాతబ్బో, పటిచ్ఛన్నో, పటిప్పన్నో, బ్యావటో, ఉదాహటో, దుక్కటం ఇచ్చాది.

ధస్స ఠత్తం –

పీళనట్ఠో [పటి॰ మ॰ ౧.౧౭], సఙ్ఖతట్ఠో [పటి॰ మ॰ ౧.౧౭], అట్ఠింకత్వా సుణేయ్య [జా॰ ౨.౧౭.౯౨], అట్ఠకథా ఇచ్చాది.

నస్స ణత్తం –

గామం నేతీతి గామణి, సేనం నేతీతి సేనాణి, పణిధి, పణిధానం, పణిహితం, పణామో, పరిణామో, ఓణామో, ఉణ్ణామో, కరణీయం, కరణం, ఞాణం, తాణం, పమాణం, సరణం, గహణం ఇచ్చాది.

రస్స లత్తం –

పలిఘో, పలిబోధో, పలిపన్నో, పల్లఙ్కో, తలుణో తరుణో, కలునం పరిదేవయి [జా॰ ౨.౨౨.౨౧౩౧], మహాసాలో, అట్ఠసాలినీ, నయసాలినీ ఇచ్చాదీని.

ఇదాని మహావుత్తివిధానముచ్చతే.

కస్స ఖత్తం –

నిక్ఖమతి, నిక్ఖన్తో, నేక్ఖమో, రాజకిచ్చం కరోతీతి ఖత్తా, కత్తా వా.

దత్తఞ్చ –

సదత్థపసుతో సియా [ధ॰ ప॰ ౧౬౬].

యత్తఞ్చ –

సయం రట్ఠం హిత్వాన, పుప్ఫదానం దదాతీతి పుప్ఫదానియో పుప్ఫదానికో, సిప్పలివనే వసతీతి సిప్పలివనియో సిప్పలివనికో, కుమారియా కుమారికా.

ఖస్స గత్తం –

ఏళమూగో ఏళమూఖో.

గస్స కత్తం –

లుజ్జతీతి లోకో, ఆరోగ్యం అభిసజ్జేతీతి భిసక్కో, కులూపకో కులూపగో, ఖీరూపకో ఖీరూపగో, గీవూపకం గీవూపగం.

ఘస్స హత్తం –

సీఘుజవతాయ సీహో.

చస్స ఛత్తం –

వినిచ్ఛయో, అచ్ఛరియం, మచ్ఛరియం, రంసియో నిచ్ఛరన్తి-నిగచ్ఛన్తీతి అత్థో.

ఛస్స సత్తం –

అత్థి సాహస్స జీవితం [జా॰ ౨.౨౨.౩౧౪] -ఛాహం+అస్సాతి ఛేదో, సళాయతనం.

జస్స దత్తం –

పరసేనం జినాతీతిపస్సేనదీ-మహావుత్తినా సరలోపో, రస్స పరరూపం.

యత్తఞ్చ –

నిస్సాయ జాయతీతి నియో, నియకో వా, నియం పుత్తం.

ఞస్సణత్తం –

పణ్ణత్తి పఞ్ఞత్తి, పణ్ణాసం పఞ్ఞాసం. పణ్ణవీసతి పఞ్చవీసతి.

నత్తఞ్చ –

నామమత్తం న నాయతి, అనిమిత్తా న నాయరే [విసుద్ధి॰ అట్ఠ॰ ౧.౨౨౮] – న పఞ్ఞాయన్తీతి అత్థో.

తస్స కత్తం –

నియకో నియతో.

థత్తఞ్చ –

నిత్థిణ్ణో, నిత్థరణం, నేత్థారం.

నత్తఞ్చ –

జినో, పినో, లినో, పటిసల్లినో, పళినో, మలినో, సుపినో, పహీనో, ధునో, పునో, లునో, ఆహునం, పాహునం.

దస్స డత్తం –

ఛవడాహో, దిసాడాహో, కాయడాహో.

ళత్తఞ్చ –

పరిళాహో, ఆగన్త్వా ఛవం దహన్తి ఏత్థాతి ఆళహనం, సుసానం.

తత్తఞ్చ –

సుగతో, తథాగతో, కుసితో, ఉదతి పసవతీతి ఉతు.

ధస్స దత్తం –

ఏకమిదాహం భిక్ఖవే సమయం [మ॰ ని॰ ౧.౨౦౧] -ఇధాతి వా నిపాతో.

హత్తఞ్చ –

సాహు దస్సనమరియానం [ధ॰ ప॰ ౨౦౬], సంహితం, విహితం, పిహితం, అభిహితం, సన్నిహితం, పణిహితం, సద్దహతి, విదహతి, పిదహతి.

నస్స ఉత్తం –

ఉపఞ్ఞాసో=ఉపన్యాసో, ఞాయో=న్యాయో-నిచ్చం ఏతి ఫలం ఏతేనాతి ఞాయో, ఞేయ్యం=నేయ్యం.

యత్తఞ్చ –

థేనస్స కమ్మం థేయ్యం, థేరాధినన్తి థేరాధేయ్యం, పాతిమోక్ఖం, పరాధేయ్యకం దుక్ఖం.

పస్స ఫత్తం –

నిప్ఫజ్జతి, నిప్ఫత్తి, నిప్ఫన్నం.

బత్తఞ్చ –

సమ్బహులం=సమ్పహులం, బహుసన్తో న భరతి [సు॰ ని॰ ౯౮] =పహు సన్తో న భరతి.

భస్స ఫత్తం –

అనన్తం సబ్బతోపభం [దీ॰ ని॰ ౧.౪౯౯].

మస్స పత్తం –

చిరప్పవాసిం [ధ॰ ప॰ ౨౧౯], హత్థిప్పభిన్నం [ధ॰ ప॰ ౩౨౬].

యస్స వత్తం –

దీఘావు కుమారో [మహావ. ౪౩౯] =దీఘాయు కుమారో, ఆయుం ధారేతీతి ఆవుధం=ఆయుధం, ఆయు అస్స అత్థీతి అత్థే 'ఆవుసో'తి నిపాతో, కసావో=కసాయో, కాసావం=కాసాయం, సాలిం లునాతీతి సాలిలాయకో, తిణలాయకో.

లస్స రత్తం –

నీలం జలం ఏత్థాతి నేరఞ్జరా, జలం గణ్హితుం అలన్తి అరఞ్జరో, సస్సతం పరేతి, ఉచ్ఛేదం పరేతి-పలేతీతి అత్థో.

వస్స పత్తం –

పిపాసతి పివాసతి.

బత్తఞ్చ –

బ్యాకతో, బ్యత్తో, బ్యఞ్జనం, సీలబ్బతం, నిబ్బానం, నిబ్బుతం, దిబ్బం, దిబ్బతి, సిబ్బతి, కుబ్బతి, కుబ్బన్తో, క్రుబ్బతి, క్రుబ్బన్తో, అసేవితబ్బత్తా వారేతబ్బోతి బాలో, పబ్బజితో, పబ్బజ్జా ఇచ్చాది.

సస్స ఛత్తం –

ఉచ్ఛిట్ఠం-అవసిట్ఠన్త్యత్థో, "దిబ్బా సద్దా నిచ్ఛరన్తి, రంసియో [వి. వ. ౭౩౦] నిచ్ఛరన్తీ"తి ఏత్థాపి సస్స ఛత్తం ఇచ్ఛన్తి.

తత్తఞ్చ –

ఉత్తిట్ఠపత్తం ఉపనామేన్తి [మహావ. ౬౪], "ఉత్తిట్ఠే నప్పమజ్జేయ్యా" తి ఏత్థ పన ఉద్దిస్స తిట్ఠనం ఉత్తిట్ఠన్తి అత్థో. "ఉద్దిస్స అరియా తిట్ఠన్తి, ఏసా అరియాన యాచనా [జా. ౧.౭.౫౯]"తి వుత్తం.

హస్స ఘత్తం –

నిచ్చం దహతి ఏత్థాతి నిదాఘో, లఘు లహు.

ళస్స డత్తం –

గరుడో గరుళో.

ఇతి బ్యఞ్జనాదేసరాసి.

మిస్సకాదేసో వుచ్చతే.

అవస్స ఉత్తం –

ఉద్ధమ్మో, ఉబ్బినయో, ఉప్పథో, ఉమ్మగ్గో, ఉణ్హా అవణ్హా, ఉణ్హాతం అవణ్హాతం, ఉజ్ఝానసఞ్ఞీ.

ఓత్తఞ్చ –

ఓనద్ధో, ఓకాసో, ఓవాదో, ఓలోకనం ఇచ్చాది.

వస్స ఓత్తం –

ఉపోసథో – ఉపవసథోతి రితి, నోనీతం నవనీతం, నివత్థకోచో నివత్థకవచో, కో తే బలం మహారాజ, కో ను తే రథమణ్డలం [జా॰ ౨.౨౨.౧౮౮౦] – క్వతి అత్థో. కో తే దిట్ఠో వా సుతో వా, వానరో ధమ్మికో ఇతి, కో నుమే గోతమసావకా గతా-క్వ ను+ఇమేతి ఛేదో, సోణ్ణం సువణ్ణం ఇచ్చాది.

కుస్స క్రుత్తం –

క్రుబ్బతి కుబ్బతి.

త్తస్స త్రత్తం –

అత్రజో పుత్తో, ఖేత్రజో పుత్తో అత్తజో, ఖేత్తజో, గోత్రభూ, వత్రభూ, చిత్రం, విచిత్రం, చిత్తం, విచిత్తం, ఉత్రస్తమిదం చిత్తం [సం॰ ని॰ ౧.౯౮], ఉత్రాసీ పలాయీ [సం॰ ని॰ ౧.౨౪౯], యాత్రా చ మే భవిస్సతి [మ॰ ని॰ ౧.౨౩] ఇచ్చాది.

దస్స ద్రత్తం –

ఇన్ద్రియం, సుఖో ఉదయో యస్సాతి సుఖుద్రయం, దుక్ఖుద్రయం కమ్మం [మ॰ ని॰ ౨.౧౦౯], పథవీ ఉన్ద్రియ్యతి [సం॰ ని॰ ౧.౧౩౮] – భిజ్జతీత్యత్థో, మిత్తద్రుబ్భో మిత్తద్దుబ్భో.

ద్దస్స ద్రత్తం –

భద్రం భద్దం, అస్సో భద్రో [ధ॰ ప॰ ౧౪౩], సదా భద్రాని పస్సతి [దీ॰ ని॰ ౨.౧౨౩], సబ్బే భద్రాని పస్సన్తు [జా॰ ౧.౨.౧౦౨], భద్రాని భద్రాని యానాని యోజేత్వా, లుద్రం [దీ॰ ని॰ ౨.౪౩] లుద్దం.

బస్స బ్రత్తం –

బ్రహావనం, బ్రహన్తం వా వనప్పతిం [జా॰ ౧.౧.౧౪], బ్రహ్మా, బ్రాహ్మణో – బాహితపాపత్తా అరహా బ్రాహ్మణోతి వుచ్చతి, బ్రహ్మునో అపచ్చన్తి జాతిబ్రాహ్మణో వుచ్చతి.

వ, వీనం బ్యత్తం –

బ్యయో=వయో-వినాసోత్యత్థో, కిచ్చాకిచ్చేసు బ్యావటో=వావటో, పజ్కే బ్యసన్నో=విసన్నో, బ్యమ్హితో=విమ్హితో, బ్యప్పం=విమానం-మానస్స ప్పత్తం.

క్ఖస్స చ్ఛత్తం –

అచ్ఛి=అక్ఖి, సచ్ఛి=సక్ఖి-సహ అక్ఖినా వత్తతీతి అత్థే నిపాతో, పచ్చక్ఖన్తి అత్థో. నిబ్బానం సచ్ఛికరోతి [మి॰ ప॰ ౪.౩.౧౨], మచ్ఛికా=మక్ఖికా, లచ్ఛీ=లక్ఖీ-సిరీతి అత్థో.

మహావుత్తినా అక్ఖరసంఖిత్తం హోతి –

ఆచేరో ఆచరియో, న మాతాపితరసంవడ్ఢో, అనాచేరకులే వసం [జా॰ ౧.౧.౯], ఆచేరమ్హి సుసిక్ఖితా [జా॰ ౧.౭.౮౨], బ్రహ్మచేరో బ్రహ్మచరియో, తిణ్ణం తిఖిణం, తణ్హా తసిణా, సుణ్హా సుణిసా, అభిణ్హం అభిక్ఖణం, పణ్హో పుబ్బణ్హో, పణ్హే వజ్ఝో మహోసధో [జా॰ ౧.౧౪.౩౨౪], సురామేరయో-సురామేరేయ్యో, సురామేరేయ్యపానాని, యో నరో అనుయుఞ్జతి [ధ॰ ప॰ ౨౪౭]. కమ్మధారయో= కమ్మధారేయ్యో , పాటిహీరం పాటిహేరం పాటిహారియం, అచ్ఛేరం అచ్ఛరియం, మచ్ఛేరం మచ్ఛరం మచ్ఛరియం ఇచ్చాది.

అక్ఖరవడ్ఢిపి హోతి –

ఏకచ్చియో ఏకచ్చేయ్యో ఏకచ్చో, మాతియో మచ్చో, కిచ్చయం కిచ్చం, పణ్డితియం పణ్డిచ్చం, సువామి సామి, సువామిని సామిని, సువకేహి పుత్తేహి సకేహి పుత్తేహి, సత్తవో సత్తో, త్వఞ్చ ఉత్తమసత్తవో [జా॰ ౨.౨౧.౭౬], ఏవం ఉత్తమసత్తవో [జా॰ ౨.౨౧.౭౯] ఇచ్చాది.

ఇతి మిస్సకాదేసరాసి.

బిన్దాదేసో దీపియతే.

౪౬. వగ్గే వగ్గన్తో [క॰ ౩౧; రూ॰ ౪౯; నీ॰ ౧౩౮-౯].

వగ్గబ్యఞ్జనే పరే నిగ్గహీతస్స సకవగ్గన్తబ్యఞ్జనాదేసో హోతి వా.

దీపఙ్కరో, సఞ్ఖారో, సఙ్గహో, సఞ్చారో, సఞ్జాతో, సణ్ఠితం, అత్తన్తపో, పరన్తపో, అమతన్దదో, పురిన్దదో, సన్ధి, సన్నిధి, సమ్పత్తి, సమ్బుద్ధో, సమ్భవో, సమ్భారో, సమ్భిన్నో, సమ్మతో ఇచ్చాదీసు నిచ్చం, తఙ్కరో, తంకరో ఇచ్చాదీసు అనిచ్చం, బుద్ధం సరణం గచ్ఛామి [ఖు॰ పా॰ ౧.సరణత్తయ], న తం కమ్మం కతం సాధు ఇచ్చాదీసు [ధ॰ ప॰ ౬౭] నత్థి.

మహావుత్తివిధానముచ్చతే.

వగ్గావగ్గేసు బ్యఞ్జనేసు పరేసు నిగ్గహీతం పరరూపం గచ్ఛతి –

సక్కరోతి, సక్కతో, సక్కారో, సక్కచ్చం, తక్కత్వా, తక్కరో, తక్ఖణం తఖ్ఖణం తం ఖణం, తగ్గతికం తం గతికం, తన్నిన్నో, తప్పోణో, తప్పబ్భారో, తప్పధానో, ఏతప్పరమో, యగ్గుణో యంగుణో, తల్లేణా, మల్లేణా, సల్లేఖో, పటిసల్లీనో, తబ్బణ్ణనా తంవణ్ణనా, తస్సమో తంసమో, ఇదప్పచ్చయతా , చిరప్పవాసిం, హత్థిప్పభిన్నం ఇచ్చాది. ఇమస్మిం గన్థే ఏకత్థ సిద్ధమ్పి తం తం రూపం తత్థ తత్థ పునప్పునమ్పి విధియ్యతి ఞాణవిచిత్తత్థం.

౪౭. మయదా సరే [క॰ ౩౪, ౩౫; రూ॰ ౩౪, ౫౨; నీ॰ ౧౪౨-౫].

సరే పరే నిగ్గహీతస్స క్వచి మ, య, దా హోన్తి వా.

తత్థ దాదేసో యం, తం, ఏతసద్దేహి నపుంసకే దిస్సతి –

యదబ్రవి [జా॰ ౧.౨.౧౪౩], తదనిచ్చం [మ॰ ని॰ ౨.౧౯], ఏతదవోచ సత్థా [సు॰ ని॰ ద్వయతానుపస్సనాసుత్త].

సమాసే పన దాదేసో తిలిఙ్గే దిస్సతి –

యదనన్తరం, తదనన్తరం, ఏతదత్థా కథా [అ॰ ని॰ ౨.౬౮]. ఏతదత్థా మన్తనా [అ॰ ని॰ ౨.౬౮] -తత్థ యస్స అత్థస్స వా యస్స పదస్స వా యస్సా కథాయ వా అనన్తరం యదనన్తరం.

క్వచిత్వేవ? యమేతం వారిజం పుప్ఫం, అదిన్నం ఉపసిఙ్ఘసి [జా॰ ౧.౬.౧౧౫].

మాదేసో యం, తం, ఏతసద్దేహి పుమిత్థిలిఙ్గేసు దిస్సతి –

యమాహు దేవేసు సుజమ్పతీతి [జా॰ ౧.౧౫.౫౪], తమత్థం పకాసేన్తో సత్థా [జా॰ అట్ఠ॰ ౧.౨౦.౩౫], ఏతమత్థం విదిత్వా [మహావ॰ ౨-౩].

అఞ్ఞసద్దేహి పన ద్వే ఆదేసా తిలిఙ్గే దిస్సన్తి –

సకదాగామీ, ఏవమేతమభిఞ్ఞాయ [సు॰ ని॰ ౧౨౨౧] ఇచ్చాది.

యాదేసో ఇదంసద్దే పరే తసద్దమ్హా ఏవ క్వచి దిస్సతి –

తయిదం న సాధు [జా॰ ౨.౨౨.౨౭౯], తయిదం న సుట్ఠు [జా॰ ౨.౨౨.౨౭౯].

౪౮. యేవహిసు ఞో

య , ఏవ, హిసద్దేసు పరేసు నిగ్గహీతస్స ఞో హోతి. యస్స పుబ్బరూపత్తం.

ఆనన్తరికఞ్ఞమాహు [ఖు॰ పా॰ ౬.౫] – ఆనన్తరికం + యం + ఆహూతి ఛేదో, యఞ్ఞదేవ-యం + యం + ఏవ, తఞ్ఞేవ తం+ఏవ, పురిసఞ్ఞేవ, పచ్చత్తఞ్ఞేవ, తఞ్ఞే, పురిసఞ్ఞే, అత్థసఞ్హితో అత్థసంహితో, ధమ్మసఞ్హితో ధమ్మసంహితో.

౪౯. యే సంస్స [క॰ ౩౩; రూ॰ ౫౧; నీ॰ ౧౪౧].

యమ్హి పరే సం ఉపసగ్గస్స నిగ్గహీతస్స ఞో హోతి. యస్స పుబ్బరూపత్తం.

సఞ్ఞోగో సంయోగో, సఞ్ఞుత్తో సంయుత్తో. సంయోజనం సంయోజనం, సఞ్ఞమో సంయమో, సఞ్ఞతో సంయతో, సఞ్ఞమతి సంయమతి, సఞ్ఞాచికా సంయాచికా కుటిం [పారా॰ ౩౪౮] ఇచ్చాది.

ఇతి బిన్దాదేసరాసి.

ఆదేససన్ధిరాసి నిట్ఠితో.

ఆగమసన్ధి

అథాగమసన్ధి దీపియతే.

మహావుత్తినా సరాగమో –

అ –

పణ్ణసాలం అమాపేత్వా [జా॰ ౨.౨౨.౧౯౧౩], పణ్ణసాలం అమాపియ [జా॰ ౧.౧.౧౪౮] – మాపేత్వా ఇచ్చేవత్థో, న చాపి అపునప్పునం, హత్థిబోన్దిం పవేక్ఖామి [జా॰ ౧.౧.౧౪౮] -పునప్పునం ఇచ్చేవత్థో , నత్థి లోకే అనామతం [జా॰ ౧.౨.౩౧] – అమత పుబ్బం ఠానన్తి అత్థో, అనవజ్జం, అనమతగ్గో, జచ్చన్ధో, జచ్చబధిరో, జచ్చమూగో, జచ్చపణ్డకో.

ఆ –

అడ్ఢే ఆజాయరే కులే [సం॰ ని॰ ౧.౪౯], మనుస్సేసు పచ్చాజాతో, ఆపూరతి తస్స యసో [పరి॰ ౩౮౬].

ఇ –

ధమ్మికథం కత్వా [పారా॰ ౩౯], సరన్తా సపన్తి గచ్ఛన్తీతి సరిసపా.

ఈ –

కబళీకారో, మనసీకారో, మనసీకరోతి, తప్పాకటీకరోతి, దూరీభూతో, అబ్యయీభావో.

ఉ –

ఞాతిపరిజినస్స భావో ఞాతిపారిజుఞ్ఞం, ఏవం భోగపారిజుఞ్ఞం- పరిజినస్సాతి పరిహానస్స, పరిక్ఖయస్స.

ఓ –

పరోసతం, సరదోసతం, దిసోదిసం [ధ. ప. ४౨] ఇచ్చాది.

'అతిప్పగో ఖో తావ పిణ్డాయ చరితు' [దీ. ని. ३.౧] న్తి ఏత్థ పాతోత్థో పగోసద్దో ఏవ.

ఇతి సరాగమరాసి.

౨౦. వనతరగాచాగమా

సరే పరేవ న, త, ర, గా చ మ, య, దా చ ఆగమా హోన్తి.

గో, తో, దో, నో, మో, యో, రో, వో,

తత్థ గో –

అరియేహి పుథగేవాయం జనోతి పుథుజ్జనో [మహానిద్దేస], ఇధ పన పగోసద్దో ఏవ, పగేవ వుత్యస్స, పగేవ మనుస్సిత్థియాతి [పారా. ౨౨].

తో –

అజ్జతగ్గే [దీ. ని. ౧.౨౨౦], తస్మాతిహ [మ. ని. ౧.౨౯], కతమో నామ సో రుక్ఖో, యస్స తేవం గతం ఫలం [జా. ౨.౧౮.౧౦] -తేవన్తి ఏవం.

దో –

ఉదగ్గో, ఉదబ్బహి, ఉదపాది, ఉదయో, ఉదాహటో, ఉదితో, ఉదీరితో, దుభతో వుట్ఠానం [పటిసమ్భిదామగ్గే; విసుద్ధిమగ్గే], దుభయాని విచేయ్య పణ్డరాని [సు. ని. ౨३౧], తోదేయ్య, కప్పా దుభయో [సు. ని. ౧౧३౧] – ద్వే ఇసయోతి అత్థో. కిఞ్చిదేవ, కోచిదేవ, కిస్మిఞ్చిదేవ, యావదేవ, తావదేవ, వలుత్తే-యావదే, తావదేతి సిద్ధం, పునదేవ, సకిదేవ, సమ్మదేవ-దాగమే రస్సో, సమ్మదక్ఖాతో [సం. ని. ౨.౧౯౨], సమ్మదఞ్ఞా విముత్తో [మ. ని. ౨.౨३४], బహుదేవ రత్తిం [అ. ని. ३.౧౦౧], అహుదేవ భయం [దీ. ని. ౧.౧౨౯] ఇచ్చాది.

నో –

ఇతో నాయతి, చిరం నాయతి, కమ్మే సాధు కమ్మనియం కమ్మఞ్ఞం, అత్తనో ఇదం అత్తనియం, అద్ధానం ఖమతీతి అద్ధనియం, లోభస్స హితం లోభనియం లోభనేయ్యం, దోసనియం దోసనేయ్యం, మోహనియం మోహనేయ్యం, ఓఘనియం,

యోగనియం, గన్థనియం, నిద్ధుననం, నిద్ధుననకో, సఞ్ఞానం, సఞ్ఞాననకో, సఞ్ఞాపనకో ఇచ్చాది.

మో –

లహుమేస్సతి [ధ॰ ప॰ ౩౬౯], గరుమేస్సతి, మగ్గమత్థి [విభ॰ అట్ఠ॰ ౧౮౯], అగ్గమక్ఖాయతి [అ॰ ని॰ ౪.౩౪], ఉరగామివ [జా॰ ౧.౭.౩౦], అరహతామివ [దీ॰ ని॰ ౨.౩౪౮] ఇచ్చాదీని. తథా కేన తే ఇధ మిజ్ఝతి [పే॰ వ॰ ౧౮౧], రూపాని మనుపస్సతి [ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౨౯౬], ఆకాసే మభిపూజయే, అఞ్ఞమఞ్ఞస్స [మ॰ ని॰ ౩.౪౦], ఏకమేకస్స [పారా॰ అట్ఠ॰ ౧.౨౩], సమణమచలో [అ॰ ని॰ ౪.౮౭], అదుక్ఖమసుఖా వేదనా [సం॰ ని॰ ౪.౨౫౦] ఇచ్చాది.

యో –

నయిమస్స విజ్జా మయమత్థి [జా॰ ౧.౩.౨౫], యథయిదం [అ॰ ని॰ ౧.౨౧-౨౨], తథయిదం, ఛయిమే ధమ్మా [అ॰ ని॰ ౬.౧౧], నవయిమే ధమ్మా [అ॰ ని॰ ౯.౯], దసయిమే ధమ్మా [అ॰ ని॰ ౧౦.౧౬], మమయిదం, సోయేవ, తేయేవ, తంయేవ తఞ్ఞేవ, తేహియేవ, తేసంయేవ తేసఞ్ఞేవ, తస్మింయేవ, బుద్ధోయేవ, బుద్ధేసుయేవ, బోధియాయేవ కారణా [చరియా॰ ౧.౬౫], హోతియేవ, అత్థియేవ ఇచ్చాది. తియన్తం, అగ్గియాగారే, చతుత్థియత్థే ఇచ్చాదీని ఇవణ్ణన్తరూపాని యాగమేనాపి సిజ్ఝన్తియేవ.

రో –

నిరన్తరం, నిరత్థకం, నిరాహారో, నిరాబాధో, నిరాలయో, నిరిన్ధనో అగ్గి, నిరీహకం, నిరుదకం, నిరుత్తి, నిరుత్తరో, నిరూమికా నదీ, నిరోజం, దురతిక్కమో, దురభిసమ్భవో, దురాసదా బుద్ధా [అప॰ థేర ౧.౪౦.౨౭౦], దురాఖ్యాతో ధమ్మో [దీ॰ ని॰ ౩.౧౬౬], దురాగతం, దురుత్తం వచనం [అ॰ ని॰ ౫.౧౪౦], పాతురహోసి [మహావ॰ ౮], పాతురహు [జా॰ ౧.౧౪.౨౦౨], పాతురహేసుం [అ॰ ని॰ ౩.౭౧], పాతరాసో, పునరేతి, ధీరత్థు [జా॰ ౧.౧.౧౩], చతురఙ్గికం ఝానం [ధ॰ స॰ ౧౬౮], చతురారక్ఖా, చతురాసీతిసహస్సాని, చతురిద్ధిలాభో, చతురోఘా, వుద్ధిరేసా [దీ॰ ని॰ ౧.౨౫౧], పథవీధాతురేవేసా [మ॰ ని॰ ౩.౩౪౮-౩౪౯], ఆపోధాతురేవేసా [మ॰ ని॰ ౩.౩౫౦], సబ్భిరేవ సమాసేథ, నక్ఖత్తరాజారివ తారకానం, విజ్జురివ అబ్భకూటే, ఆరగ్గేరివ, ఉసభోరివ [సు॰ ని॰ ౨౯], యథరివ, తథరివ [దీ॰ ని॰ ౧.౨౬౩] -రాగమే రస్సో. ఏత్థ చ యథా “అతిరివ కల్లరూపా [సు॰ ని॰ ౬౮౮], అతివియ లాభగ్గయసగ్గపత్తో, పరంవియ మత్తాయ” ఇచ్చాదీసు ఇవ, వియసద్దా ఏవత్థే వత్తన్తి, తథా “యథరివ, తథరివ, వరమ్బూకం భుసామివ [జా॰ ౧.౩.౧౦౮], నేతం అజ్జతనామివ” ఇచ్చాదీసు ఇవసద్దో ఏవత్థే వత్తతి.

వో –

దువఙ్గులం, దువఙ్గికం, తివఙ్గులం, తివఙ్గికం, పాగుఞ్ఞవుజుతా, వుసితం, వుత్తం, వుచ్చతే, ఆసనా వుట్ఠాతి [పాచి॰ ౫౪౭], వుట్ఠానం, వుట్ఠహిత్వా, భిక్ఖువాసనే, పుథువాసనే, సయమ్భువాసనే ఇచ్చాదీని ఉవణ్ణన్తరూపాని వాగమేనాపి

సిజ్ఝన్తియేవ.

౨౧. ఛా ళో.

సరే పరే ఛవ్హా ళాగమో హోతి.

ఛళఙ్గం, ఛళాయతనం, ఛళాసీతిసహస్సాని [పే॰ వ॰ ౩౭౪], అత్థస్స ద్వారా పముఖా ఛళేతే [జా॰ ౧.౧.౮౪], ఛళేవానుసయా హోన్తి [అభిధమ్మత్థసఙ్గహ], ఛళభిఞ్ఞా మహిద్ధికా [బు॰ వం॰ ౩.౨౫].

మహావుత్తివిధానముచ్చతే.

సరే పరే మనాదీహి సాగమో –

మనసికారో, మానసికో, చేతసికో, అబ్యగ్గమనసో నరో [అ॰ ని॰ ౧.౩౦], పుత్తో జాతో అచేతసో, ఉరే భవో ఓరసో ఇచ్చాది.

సరే పరే బహులం హాగమో –

మాహేవం ఆనన్ద [దీ॰ ని॰ ౨.౯౫], నోహేతం భన్తే [దీ॰ ని॰ ౧.౧౮౫-౧౮౬], నోహిదం భో గోతమ [దీ॰ ని॰ ౧.౨౬౩], నహేవం వత్తబ్బే [కథా॰ ౧], హేవం వత్తబ్బే, హేవం వదతి, ఉజూ చ సుహుజూ చ [ఖు॰ పా॰ ౯.౧], సుహుట్ఠితం సుఖణో ఇచ్చాది.

ఇతి బ్యఞ్జనాగమరాసి.

౨౨. నిగ్గహీతం [క॰ ౩౫; రూ॰ ౨౧ (పిట్ఠే); నీ॰ ౫౬].

నిగ్గహీతం క్వచి ఆగతం హోతి వా.

ఉపవస్సం ఖో పన [పారా॰ ౬౫౩], నవం పన భిక్ఖునా చీవరలాభేన [పాచి॰ ౩౬౮], అప్పమాదో అమతం పదం [ధ॰ ప॰ ౨౧], చక్ఖుం ఉదపాది [మహావ॰ ౧౫], అణుంథూలాని [ధ॰ ప॰ ౨౬౫], కత్తబ్బం కుసలం బహుం [ధ॰ ప॰ ౫౩], అవంసిరా పతన్తి [జా॰ ౧.౧౧.౩౫], యదత్థో, తదత్థో, ఏతదత్థో, తక్కత్తా, తక్కరో ఇచ్చాదీని పుబ్బే వుత్తానేవ, తథా తంసమ్పయుత్తో, తబ్బోహారో, తబ్బహులో ఇచ్చాది.

ఇతి బిన్దాగమరాసి.

మహావుత్తినా పదానం అన్తే గత, జాత, అన్త సద్దా ఆగమా హోన్తి.

రూపగతం [మ॰ ని॰ ౨.౧౩౩] వేదనాగతం [మ॰ ని॰ ౨.౧౩౩], సఞ్ఞాగతం [మ॰ ని॰ ౨.౧౩౩], గూథగతం [మ॰ ని॰ ౨.౧౧౯], ముత్తగతం [మ॰ ని॰ ౨.౧౧౯], దిట్ఠిగతం [మహావ॰ ౬౬], అత్థజాతం [పారా॰ అట్ఠ॰ ౧.పఠమమహాసఙ్గీతికథా],

ధమ్మజాతం, సుత్తన్తో [కథా. ౨౨౬], వనన్తో, సమ్మాకమ్మన్తో, మిచ్ఛాకమ్మన్తో ఇచ్చాది.

ఆగమసన్ధిరాసి నిట్ఠితో.

ద్విభావసన్ధి

అథ ద్విభావసన్ధి దీపియతే.

ద్విభావో తివిధో. తత్థ పక్కమో, పరక్కమో ఇచ్చాది **బ్యఞ్జనద్విత్తం** నామ. రుక్ఖం రుక్ఖం సిఞ్చతి ఇచ్చాది **విభత్యన్తపదద్విత్తం** నామ. తితిక్ఖా, తికిచ్ఛా, జగమా, జగము ఇచ్చాది **ధాతుపదద్విత్తం** నామ.

౨౩. సరమ్హా ద్వే [క. ౨౮; రూ. ४०; నీ. ౬౭].

సరమ్హా పరస్స బ్యఞ్జనస్స క్వచి ద్వే రూపాని హోన్తి.

తత్థ సరమ్హా ప, పతి, పటీనం పస్స ద్విత్తం –

అప్పమాదో, ఇధప్పమాదో, విప్పయుత్తో, సమ్మప్పధానం, అప్పతివత్తియం ధమ్మచక్కం [మహావ. ౧౭], సుప్పతిట్ఠితో, అప్పటిపుగ్గలో, విప్పటిసారో, సుప్పటిపన్నో ఇచ్చాది.

సరమ్హాతి కిం? సమ్పయుత్తో.

కీ, కుధ, కము, కుస, గహ, జుత, ఞా, సి, సు, సమ్భు, సర, సస ఇచ్చాదీనం ధాతూనఞ్చ, ఉ, దు, నిపుబ్బానం పదానఞ్చ ఆదిబ్యఞ్జనస్స ద్విత్తం.

కీ –

విక్కినాతి, విక్కయో, ధనక్కీతో.

కుధ –

అక్కుద్ధో, అక్కోధో.

కము –

అభిక్కమతి, అభిక్కమో, అభిక్కన్తో, అక్కమతి, అక్కమో, అక్కన్తో, పరక్కమతి, పరక్కమో, విక్కమతి, విక్కమో, ఓక్కమతి, ఓక్కన్తో.

కుస –

అక్కోసతి, అక్కోసో.

గహ –

పగ్గణ్హాతి, పగ్గహో, విగ్గహో, పరిగ్గహో, అనుగ్గహో.

జుత –

ఉజ్జోతతి, విజ్జోతతి.

ఞా –

అఞ్ఞా, పఞ్ఞా, అభిఞ్ఞా, పరిఞ్ఞా, విఞ్ఞాణం, సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణం, రత్తఞ్ఞూ, అత్థఞ్ఞూ, ధమ్మఞ్ఞూ.

సి –

అతిస్సయో, భూమస్సితో, గేహస్సితో.

సు –

అప్పస్సుతో, బహుస్సుతో, విస్సుతో, అస్సవో, అనస్సవో.

సమ్భు –

పస్సమ్భతి, పస్సద్ధి, పస్సద్ధో.

సర –

అనుస్సరతి, అనుస్సతి, అనుస్సరో.

సస –

అస్ససతి, అస్ససన్తో, అస్సాసో, పస్సాసో.

సజ –

విస్సజ్జేతి, విస్సజ్జన్తో, విస్సగ్గో.

చజ –

పరిచ్చజతి, పరిచ్చజన్తో, పరిచ్చాగో ఇచ్చాది.

ఉపుబ్బే –

ఉక్కంసతి, ఉక్కంసో, ఉగ్గహో, ఉచ్చారేతి, ఉచ్చారో, ఉచ్చయో, సముచ్చయో, ఉజ్జలో, సముజ్జలో, ఉణ్ణమతి, ఉత్తరతి ఇచ్చాది.

దుపుబ్బే –

దుక్కటం, దుక్కరం, దుగ్గతి, దుచ్చరితం, దుత్తరో, దుద్దమో, దున్నయో, దుప్పోసో, దుబ్బలో, దుమ్మగ్గో, దుల్లభో ఇచ్చాది.

నిపుబ్బే –

నిక్కమో, నిక్ఖన్తో, నిగ్గతో, నిచ్చోరో, నిజ్జరో, నిద్దోసో, నిప్పాపో, నిమ్మితో, నిమ్మానో, నియ్యానం, నిల్లోలో, నిబ్బానం, నిస్సయో ఇచ్చాది.

తిక, తయ, తింసానం తస్స ద్విత్తం –

కుసలత్తికం, వేదనత్తికం, వత్థుత్తయం, రతనత్తయం, ద్వత్తింసం, తేత్తింసం.

చతు , ఛేహి పరబ్యఞ్జనస్స ద్విత్తం –

చతుబ్బిధం, చతుద్దస, చతుద్దిసం, చతుప్పదం, ఛబ్బిధం, ఛన్నవుతి.

వా త్వేవ? చతుసచ్చం, ఛసతం.

సన్తస్స సత్తే పరబ్యఞ్జనస్స నిచ్చం ద్విత్తం –

సజ్జనో, సప్పురిసో, సద్ధమ్మో, సన్తస్స భావో సత్తా, సబ్భావో.

వస్స బత్తే బస్స ద్విత్తం –

సీలబ్బతం, నిబ్బానం, నిబ్బుతం ఇచ్చాది పుబ్బే వుత్తమేవ.

వతు, వటు ఇచ్చాదీనం అన్తబ్యఞ్జనస్స ద్విత్తం –

వత్తతి, పవత్తతి, నివత్తతి, సంవత్తతి, వట్టతి, వివట్టతి.

సంమ్హా అనునో నస్స ద్విత్తం –

సమన్నాగతో, సమన్నాహారో, సమన్నేసతి.

అఞ్ఞత్రపి –

సీమం సమ్మన్నేయ్య [మహావ. ౧౩౯], సీమం సమ్మన్నితుం [మహావ. ౧౩౮], సీమం సమ్మన్నతి [మహావ. ౧౩౯], సమ్పటిచ్ఛన్నం, చీవరచేతాపన్నం, చతున్నం, పఞ్చన్నం.

ఇతి సదిసద్విత్తరాసి.

౨౪. చతుత్థదుతియేస్వేసం తతియపఠమా [క. ౪౪, ౨౯; రూ. ౨౪; నీ. ౨౫, ౬౮, ౭౪, ౭౭-౮, ౮౦, ౮౨-౩, ౯౧, ౧౨౨].

వగ్గే చతుత్థ, దుతియేసు పరేసు కమేన తతియ, పఠమా ఏసం చతుత్థ, దుతియానం ద్విభావం గచ్ఛన్తి, దుతియభావం గచ్ఛన్తీతి అత్థో. ‘సరమ్హా ద్వే’తి సుత్తేన వా ‘వగ్గలసేహి తే’ఇచ్చాదీహి వా దుతియ, చతుత్థానమ్పి సదిసత్తే జాతే పున ఇమినా సుత్తేన ఆదిదుతియస్స పఠమత్తం, ఆదిచతుత్థస్స తతియత్తఞ్చ జాతం.

తత్థ కవగ్గే –

అక్ఖాతం, పక్ఖిత్తం, పక్ఖేపో, రూపక్ఖన్ధో, వేదనాక్ఖన్ధో, ధాతుక్ఖోభో, ఆయుక్ఖయో, నక్ఖమతి.

‘వగ్గలసేహి తే’తి సుత్తవిధానే –

పముఖే సాధు పామోక్ఖం, పగ్ఘరతి, ఉగ్ఘోసతి, నిగ్ఘోసో.

చవగ్గే –

అచ్ఛాదేతి, అచ్ఛిన్దతి-సంయోగే రస్సత్తం, పచ్ఛాదేతి, పచ్ఛిన్దతి, సేతచ్ఛత్తం, రుక్ఖచ్ఛాయా, తథస్స భావో తచ్ఛం, రథస్స హితా రచ్ఛా, పజ్ఝాయతి, ఉజ్ఝాయతి, నిజ్ఝాయతి, పఠమజ్ఝానం, దుతియజ్ఝానం, అజ్ఝోకాసో, బోజ్ఝఙ్గో, దుమ్మేధస్స భావో దుమ్మేజ్ఝం, బుజ్ఝతి, బుజ్ఝితబ్బం, బోజ్ఝం, పటివిజ్ఝ, పటివిజ్ఝియ, పటివిజ్ఝిత్వా ఇచ్చాది.

టవగ్గే –

యత్రట్ఠితం, తత్రట్ఠితో, ఉట్ఠితో, నిట్ఠితో, థలట్ఠో, జలట్ఠో, వుడ్ఢో ఇచ్చాది.

తవగ్గే –

సుమనత్థేరో, యసత్థేరో, అవత్థా, అవత్థానం, విత్థారో, అభిత్థుతో, విత్థమ్భితో, ఉద్ధరతి, ఉద్ధరణం, ఉద్ధటం, నిద్ధారేతి, నిద్ధారణం, నిద్ధారితం, నిద్ధనో, నిద్ధుతో, నిద్ధోతో ఇచ్చాది.

పవగ్గే –

విప్ఫరతి, విప్ఫరణం, విప్ఫారో, అప్ఫోటేతి, మహప్ఫలం, నిప్ఫలం, మధుప్ఫాణితం, విబ్భమతి, విబ్భమో, ఉబ్భతం, నిబ్భయం, దుబ్భరో, సబ్భావో , ఉసభస్స భావో ఓసబ్భం, లబ్భతి, ఆరబ్భో, ఆరబ్భ, ఆరబ్భిత్వా ఇచ్చాది.

ఇధపి ఉ, దు, నితో పరపదానం ఆదిబ్యఞ్జనస్స ద్విత్తం విసేసతో ఇచ్ఛన్తి.

ఇతి విసదిసద్విత్తరాసి.

౩౹౩. విచ్ఛాభిక్ఖఞ్ఞేసు ద్వే [చం० ౬.౩-౧; పా० ౮.౧.౧, ४].

విచ్ఛాయం అభిక్ఖఞ్ఞే చ అనేకత్థస్స ఏకపదస్స ద్వే రూపాని హోన్తి. భిన్నే అత్థే క్రియాయ వా దబ్బేన వా గుణేన వా బ్యాపితుం ఇచ్ఛా **విచ్ఛా**. పునప్పునక్రియా **అభిక్ఖఞ్ఞం**.

విచ్ఛాయం తావ –

రుక్ఖం రుక్ఖం సిఞ్చతి. గామే గామే సతంకుమ్భా, గామో గామో రమణియో, గేహే గేహే ఇస్సరో, రసం రసం భక్ఖయతి, క్రియం క్రియం ఆరభతే.

అనుపుబ్బియేపి విచ్ఛావ గమ్యతే –

మూలే మూలే థూలా, అగ్గే అగ్గే సుఖుమా, జేట్ఠం జేట్ఠం అనుపవేసేథ, ఇమేసం దేవసికం మాసకం మాసకం దేహి, మఞ్జూసకరుక్ఖో పుప్ఫం పుప్ఫం పుప్ఫతి, ఇమే జనా పథం పథం అచ్ఛేన్తి, సబ్బే ఇమే అడ్ఢా, కతరా కతరా ఇమేసం అడ్ఢతా, కతమా కతమా ఇమేసం అడ్ఢతా.

అభిక్ఖఞ్ఞే –

భత్తం పచతి పచతి, అపుఞ్ఞం పసవతి పసవతి, భుత్వా భుత్వా నిప్పజ్జన్తి, పటం పటం కరోతి, పటపటాయతి, ఏకమేకం, ఏకమేకాని ఇచ్చాదీసు విచ్ఛాసు పుబ్బపదే స్యాదిలోపో.

౩౹౬. సబ్బాదీనం వీతిహారే.

అతిక్కమ్మ హరణం అతిహారో, న అతిహారో వీతిహారో, అఞ్ఞమఞ్ఞస్స అన్తోయేవ హరణన్తిఅత్థో, వీతిహారత్థే గమ్యమానే సబ్బాదీనం సబ్బనామానం ద్వే రూపాని హోన్తి, పుబ్బస్సేకస్స చ స్యాదిలోపో.

ఇమే ద్వే జనా అఞ్ఞమఞ్ఞస్స ఉపకారకా, ఇతరీతరస్స ఉపకారకా, అఞ్ఞమఞ్ఞం పస్సన్తి, అఞ్ఞమఞ్ఞస్స దేన్తి, అఞ్ఞమఞ్ఞస్స అపేన్తి, అఞ్ఞమఞ్ఞస్స ధనం, అఞ్ఞమఞ్ఞే నిస్సితా.

౩౹౭. యావతాతావం సమ్భమే [చం० ౬.౩.౧४; పా० ౮.౧.౧౨; యావబోధం సమ్భమే (బహూసు)].

యం పరిమాణమస్సాతి యావం. తం పరిమాణమస్సాతి తావం. పునప్పునం భమనం పవత్తనం **సమ్భమో**. తురితేన వచీపయోగేన తం తం ఉపాయదీపనం సమ్భమో, ఆమేడితమేవ వుచ్చతి, సమ్భమే గమ్యమానే యావతా యత్తకేన పదేన సో అత్థో పఞ్ఞాయతి, తత్తకం పదం పయుజ్జతే, ద్విక్ఖత్తుం వా తిక్ఖత్తుం వా తదుత్తరి వా ఉదీరియతేత్యత్థో. యథాబోధం సమ్భమేతిపి పాఠో, సోయేవత్థో.

భయే, కోధే, పసంసాయం, తురితే, కోతూహలే’చ్ఛరే.

హాసే, సోకే, పసాదే చ, కరే ఆమేడితం బుధో.

తత్థ భయే –

సప్పో సప్పో, చోరో చోరో –

కోధే –

విజ్ఝ విజ్ఝ, పహర పహర.

పసంసాయం –

సాధు సాధు.

తురితే –

గచ్ఛ గచ్ఛ.

కోతూహలే –

ఆగచ్ఛ ఆగచ్ఛ.

అచ్ఛరే –

అహో బుద్ధో అహో బుద్ధో.

హాసే –

అభిక్కమథ వాసేట్ఠా అభిక్కమథ వాసేట్ఠా [దీ॰ ని॰ ౨.౨౧౦].

సోకే –

కహం ఏకపుత్తక కహం ఏకపుత్తక [సం॰ ని॰ ४.౧౨౦].

పసాదే –

అభిక్కన్తం భో గోతమ అభిక్కన్తం భో గోతమ [మ॰ ని॰ ౨.౧౦౬] ఇచ్చాది. తిక్ఖత్తుంఉదానం ఉదానేసి "నమో తస్స భగవతో" [మ॰ ని॰ ౨.౩౫౭] ఇచ్చాది.

ఇతి పదవాక్యద్విత్తరాసి.

ద్విభావసన్ధిరాసి నిట్ఠితో.

విపల్లాససన్ధి

అథ విపల్లాససన్ధి దీపియతే.

పదక్ఖరానం పుబ్బాపరవిపరియాయో **విపల్లాసో**.

౩౮. హస్స విపల్లాసో.

యమ్హి పరే హస్స పుబ్బాపరవిపల్లాసో హోతి వా.

దయ్హతి, సజ్ఝయ్హతి, సన్నయ్హతి, వుయ్హతి, దుయ్హతి, ముయ్హతి.

వాత్వేవ ? సజ్ఝణ్హియతి, ఏవం సజ్ఝయ్హ సజ్ఝణ్హిత్వా, ఆరుయ్హ ఆరుహిత్వా, ఓగాయ్హ ఓగాహిత్వా. పసయ్హ పసహిత్వా.

౩౯. వే వా [రూ॰ ४० (పిట్ఠే)].

వమ్హి పరే హస్స విపల్లాసో హోతి వా.

బవ్హాబాధో బహ్వాబాధో, బవ్హేత్థ న్హాయతీ జనో [ఉదా॰ ౯] =బహ్వేత్థ న్హాయతీ జనో.

మహావుత్తివిధానం వుచ్చతే.

య, రానం విపల్లాసో –

కుటి మే కయిరతి [పారా॰ ౩౫౮], వచనం పయిరుదాహాసి, గరుం పయిరూపాసతి, వన్దామి తే అయ్యిరే పసన్నచిత్తో [జా॰ ౨.౧౭.౩౪] -యస్స ద్విత్తం.

నిగ్గహీతస్స విపల్లాసో –

నిరయమ్హి అపచ్చిసుం [జా॰ ౨.౨౨.౬౦], తే మే అస్సే అయాచిసుం [జా॰ ౨.౨౨.౧౮౬౩]. ఇమా గాథా అభాసిసుం.

సరానమ్పి విపల్లాసో –

హఞ్ఞయ్యేవాపి కోచి నం [జా॰ ౨.౨౨.౧౯౬౩] – హఞ్ఞేయ్యాతి ఠితి, అమూలమూలం గన్త్వా-మూలమూలం అగన్త్వాతి అత్థో. ఏవం పరత్ర. అనోకాసం కారాపేత్వా [పారా ౩౮౯], అనిమిత్తం కత్వా, సద్దం న భుఞ్జతీతి అసద్ధభోజి, దిస్వా పదమనుత్తిణ్ణం [జా॰ ౧.౧.౨౦] – ఉత్తిణ్ణం అదిస్వాతి అత్థో.

పదానమ్పి విపల్లాసో –

నవం పన భిక్ఖునా చీవరలాభేన, నాగకఞ్ఞా చరితం గణేన [జా॰ ౧.౧౫.౨౬౮] -నాగకఞ్ఞాగణేన చరితన్తి ఠితి.

ఇతి విపల్లాసరాసి.

౬౦. బహులం [చం॰ ౧.౧.౧౩౦; పా॰ ౩.౩.౧౧౩].

సన్ధివిధానం నామ బహులం హోతి, యేభుయ్యేన హోతీతి అత్థో. అధికారసుత్తం. యావగన్థపరియోసానా యుత్తట్ఠానేసు సబ్బత్థ వత్తతే. ఏతేన సబ్బసద్దసుత్తేసు అనిట్ఠనివత్తి చ ఇట్ఠపరిగ్గహో చ కతో హోతి.

ఇతి నిరుత్తిదీపనియా నామ మోగ్గల్లానదీపనియం

సన్ధికణ్డో నిట్ఠితో.

౨. నామకణ్డ

విభత్తిరాసి

అథ లిఙ్గమ్హా స్యాదివిభత్తివిధానం దీపియతే.

లిఙ్గం, నామం, పాటిపదికన్తి అత్థతో ఏకం, దబ్బాభిధానస్స పురిసాదికస్స పకతిరూపస్సేతం నామం. తఞ్హి సత్తన్నం విభత్తీనం వసేన విభాగం పత్వా కిఞ్చి విసదరూపం హోతి, కిఞ్చి అవిసదరూపం, కిఞ్చి మజ్ఝిమరూపన్తి ఏవం తివిధేన లిఙ్గరూపేన యుత్తత్తా **లిఙ్గ**న్తి వుచ్చతి.

తదేవ కిఞ్చి సద్దలిఙ్గానురూపం, కిఞ్చి అత్థలిఙ్గానురూపఞ్చ పరిణమన్తం పవత్తతి, తస్మా **నామ**న్తి చ వుచ్చతి.

తదేవ ధాతు, పచ్చయ, విభత్తిపదేహి చేవసద్దపదత్థకపదేహి చ 'విసుం భూతం పద'న్తి కత్వా **పాటిపదిక**న్తి చ వుచ్చతి.

తత్థ **ధాతుపదం** నామ బ్రూ, భూ, హూఇచ్చాది.

పచ్చయపదం నామ ణ, తబ్బ, అనీయ ఇచ్చాది.

విభత్తిపదం నామ సి, యో, అం, యో,తి, అన్తి ఇచ్చాది.

సద్దపదత్థకపదాని నామ రాజస్స, సఖస్స, పుమస్స ఇచ్చాదీని. ఏత్థ చ రాజస్సఇచ్చాదీని సద్దసుత్తే సద్దపదత్థకాని హోన్తి, పయోగే అత్థపదత్థకాని. ధాతుపచ్చయవిభత్తిపదాని పన నిచ్చం సద్దపదత్థకాని ఏవ హోన్తి, సద్దసుత్తేస్వేవ చ లబ్భన్తి, న పయోగేతి, ఇదం ద్విన్నం నానత్తం.

యదిఏవం భుస్స, బ్రుస్స, భూతో, హూతో, ణే, తబ్బే, సిమ్హి, తిమ్హి ఇచ్చాదినా తేహి కథం విభత్తుప్పత్తి హోతీతి? అనుకరణపదాని నామ తాని అత్థిస్స, కరోతిస్స ఇచ్చాదీని వియ, తస్మా తాని చ రాజస్స ఇచ్చాదీని చ అనుకరణలిఙ్గభావేన ఏత్థ సఙ్గయ్హన్తి, న ఏకన్తలిఙ్గభావేనాతి. ఏవఞ్చ కత్వా 'ధాతు- పచ్చయ , విభత్తివజ్జితమత్థవం లిఙ్గ'న్తి అవోచుం. తత్థ అత్థవన్తి అత్థపదత్థకం వుచ్చతి, రాజస్సఇచ్చాదికం సద్దపదత్థకం వివజ్జేతి, ఏతేన అత్థపదత్థకే సతి తద్ధిత, సమాస, కితకపదానమ్పి ఏకన్తలిఙ్గభావం సాధేన్తి. న హి తేసం లిఙ్గనామబ్యపదేసకిచ్చం అత్థి, యాని చ నామస్స విసేసనాని భవితుం అరహన్తి, తాని ఉపసగ్గ, నిపాతపదాని త్వాన్తాదిపదాని చ ఇధ విసేసననామభావేన సఙ్గయ్హన్తీతి.

౬౧. ద్వే ద్వేకానేకేసు నామస్మా సి యో అంయో నా హి స నం స్మాహి సనంస్మింసు [క. ౫౫; రూ. ౬౩; నీ. ౨౦౦].

ఏకస్మిం అత్థే చ అనేకేసు అత్థేసు చ పవత్తా నామస్మా ద్వే ద్వే సి, యో...పే.... స్మిం, సువిభత్తియో హోన్తి.

విభజన్తీతి విభత్తియో, ఏకమేకం పకతినామపదం నానారూపవిభాగవసేన కత్తు, కమ్మాదినానాఅత్థవిభాగవసేన ఏకత్త, బహుత్తసఙ్ఖ్యావిభాగవసేన చ విభజన్తీతి అత్థో. సి, లో ఇతి **పఠమా** నామ...పే.... స్మిం, సు ఇతి **సత్తమీ** నామ. ద్వీసు

ద్వీసు పుబ్బం పుబ్బం ‘ఏకస్మిం అత్థే పవత్తం వచన’న్తి **ఏకవచనం** నామ. పరం పరం ‘అనేకేసు అత్థేసు పవత్తం వచన’న్తి **అనేకవచనం** నామ. **బహువచనన్తి** చ **పుథువచనన్తి** చ ఏతస్స నామం. సబ్బమిదం ఇమినా సుత్తేన సిద్ధం.

౬౨. పఠమాత్థమత్తే [క॰ ౨౮౪; రూ॰ ౬౫; నీ॰ ౫౭౭; చం॰ ౨.౧.౯౩; పా॰ ౨.౩.౪౬].

కత్తు, కమ్మాదికం బాహిరత్థం అనపేక్ఖిత్వా లిఙ్గత్థమత్తే పవత్తా నామస్మా పఠమావిభత్తి హోతి.

అయం మమ పురిసో, ఇమే మమ పురిసా.

౬౩. ఆమన్తనే [క॰ ౨౮౫; రూ॰ ౭౦; నీ॰ ౫౭౮; చం॰ ౨.౧.౯౪; పా॰ ౨.౩.౪౭].

ఆమన్తనం వుచ్చతి ఆలపనం. ఆమన్తనవిసయే లిఙ్గత్థమత్తే పవత్తా నామస్మా పఠమావిభత్తి హోతి.

భో పురిస, భోన్తో పురిసా.

౬౪. కమ్మే దుతియా [క॰ ౨౯౭; రూ॰ ౭౬, ౨౮౪; నీ॰ ౫౮౦; చం॰ ౨.౧.౪౩; పా॰ ౧.౪.౪౯-౫౧].

నామస్మా కమ్మత్థే దుతియావిభత్తి హోతి.

పురిసం పస్సతి, పురిసే పస్సన్తి.

౬౫. కత్తుకరణేసు తతియా [క॰ ౨౮౬, ౨౮౮; రూ॰ ౮౩; నీ॰ ౫౯౧, ౫౯౪; చం॰ ౨.౧.౬౨, ౬౩; పా॰ ౨.౩.౧౮].

నామస్మా కత్తరి చ కరణే చ తతియావిభత్తి హోతి.

పురిసేన కతం, పురిసేహి కతం, పురిసేన కులం సోభతి, పురిసేహి కులం సోభతి.

౬౬. చతుత్థీ సమ్పదానే [క॰ ౨౯౩; రూ ౮౫, ౩౦౧; నీ॰ ౬౦౫; చం॰ ౨.౧.౭౩; పా॰ ౨.౩.౧౩].

నామస్మా సమ్పదానత్థే చతుత్థీవిభత్తి హోతి.

పురిసస్స దేతి, పురిసానం దేతి.

౬౭. పఞ్చమ్యావధిస్మిం [క॰ ౨౯౫; రూ॰ ౮౯, ౩౦౭; నీ॰ ౬౦౭ చం॰ ౨.౧.౮౧; పా॰ ౨.౩.౨౮; ౧.౪.౨౪ పఞ్చమ్యవధిస్మా (బహూసు)].

అవధి వుచ్చతి అపాదానం. నామస్మా అవధిఅత్థే పఞ్చమీవిభత్తి హోతి.

పురిసస్మా అపేతి, పురిసేహి అపేతి.

౬౮. ఛట్ఠీ సమ్బన్ధే [క॰ ౩౦; రూ॰ ౯౨, ౩౧౫; నీ॰ ౬౦౯; చం॰ ౨.౧.౯౫; పా॰ ౨.౩.౫౦].

నామస్మా సమ్బన్ధత్థే ఛట్ఠీవిభత్తి హోతి.

పురిసస్స ధనం, పురిసానం ధనం.

౬౯. సత్తమ్యాధారే [క॰ ౩౧౨; రూ॰ ౯౪, ౩౧౯; నీ॰ ౬౩౦; చం॰ ౨.౧.౮౮; పా॰ ౨.౩.౩౬; ౧.౩.౪౫].

నామస్మా ఆధారత్థే సత్తమీవిభత్తి హోతి.

పురిసస్మిం తిట్ఠతి, పురిసేసు తిట్ఠతి.

విభత్తిరాసి నిట్ఠితో.

ఇత్థిపచ్చయరాసి

౭౦. ఇత్థియమత్వా [క॰ ౨౩౭; రూ॰ ౧౭౬; నీ॰ ౪౬౬; చం॰ ౨.౩.౧౫; పా॰ ౪.౧.౪].

ఇత్థియం+అతో+ఆతి ఛేదో. అకారన్తనామమ్హా ఇత్థియం ఆపచ్చయో హోతి.

అభాసితపుమేహి కేహిచి సఞ్ఞాసద్దేహి నిచ్చం –

కఞ్ఞా, పఞ్ఞా, సఞ్ఞా, నావా, సాలా, తణ్హా, ఇచ్చా, భిక్ఖా, సిక్ఖా, గీవా, జివ్హా, వీసా, తింసా, చత్తాలీసా, పఞ్ఞాసా ఇచ్చాది.

భాసితపుమేహిపి సబ్బనామేహి తబ్బా, నీయ, తపచ్చయన్తేహి చ నిచ్చం –

సబ్బా, కతరా, కతమా, అనుభవితబ్బా, అనుభవనీయా, గతా, జాతా, భూతా, హూతా ఇచ్చాది.

అఞ్ఞేహి పన అనిచ్చం –

కల్యాణా, కల్యాణీ, సున్దరా, సున్దరీ, సోభణా, సోభణీ, కుమ్భకారా, కుమ్భకారీ, కుమ్భకారినీ, అత్థకామా, అత్థకామీ, అత్థకామినీ, పరిబ్బాజికా, పరిబ్బాజికినీ, ఏకాకా, ఏకాకినీ, దీపనా, దీపనీ ఇచ్చాది.

సుత్తవిభత్తేన సమాసే మాతు, ధీతు ఇచ్చాదీహి ఆపచ్చయో హోతి. నన్దమాతా, ఉత్తరమాతా, దేవధీతా, రాజధీతా, అస్సమణీ హోతి అసక్యధీతరా ఇచ్చాది.

ఏత్థ చ 'ఇత్థియ'న్తి కత్థచి సద్దమత్తస్స వా, కత్థచి అత్థమత్తస్స వా ఇత్థిభావే జోతేతబ్బేతి అత్థో. ఏవఞ్చ సతి ఇత్థిపచ్చయాపి స్యాదయో వియ జోతకమత్తా ఏవ హోన్తి, న వాచకాతి సిద్ధం హోతి.

౭౧. నదాదీహి ఙీ [క॰ ౨౩౮; రూ॰ ౧౮౭; నీ॰ ౪౬౭; నదాదితో వీ (బహూసు)].

నదాదీహి ఇత్థియం టీహోతి. ఞానుబన్ధో 'న్తన్తూనంపీమ్హి తో వా'తి ఏత్థ విసేసనత్థో.

నదీ, మహీ, ఇత్థీ, కుమారీ, తరుణీ, వాసేట్ఠీ, గోతమీ, కచ్చానీ, కచ్చాయనీ, మాణవీ, సామణేరీ, నావికీ, పఞ్చమీ, ఛట్ఠీ, చతుద్దసీ, పఞ్చదసీ, సహస్సీ, దససహస్సీ, సతసహస్సీ, కుమ్భకారీ, మాలకారీ, చక్ఖుకరణీ, ఞాణకరణీ, ధమ్మదీపనీ ఇచ్చాది.

౭౨. న్తన్తూనం ఞీమ్హి తో వా [క. ౨౩౯, ౨౪౧; రూ. ౧౯౦, ౧౯౧; నీ. ౪౬౮, ౪౭౧].

న్త, న్తూనం తో హోతి వా ఞీమ్హి పరే.

గచ్ఛతీ, గచ్ఛన్తీ, సతీ, సన్తీ, భవిస్సతీ, భవిస్సన్తీ, గుణవతీ, గుణవన్తీ, సతిమతీ, సతిమన్తీ, సబ్బావతీ, సబ్బావన్తీ, యావతీ, యావన్తీ, తావతీ, తావన్తీ, భుత్తవతీ, భుత్తవన్తీ.

౭౩. గోతో వా [క. ౨౩౮; రూ. ౧౮౭; నీ. ౪౬౭].

గోసద్దమ్హా ఇత్థియం వీ హోతి వా.

గావీ.

వాతి కిం? గోకాణా పరియన్తచారినీతి పాళి. తత్థ కాణాతి అన్ధా.

౭౪. యక్ఖాదీహినీ చ [క. ౨౩౮, ౨౪౦; రూ. ౨౮౭, ౧౯౩; నీ. ౪౬౭, ౪౭౯; యక్ఖాదిత్వినీ చ (బహూసు)].

యక్ఖాదీహి అకారన్తేహి ఇత్థియం వీ చ హోతి ఇనీ చ.

యక్ఖీ, యక్ఖినీ, నాగీ, నాగినీ, మహింసీ, మహింసినీ, మిగీ, మిగినీ, సీహీ, సీహినీ, దీపీ, దీపినీ, బ్యగ్ఘీ, బ్యగ్ఘినీ, కాకీ, కాకినీ, కపోతీ, కపోతినీ, మానుసీ, మానుసినీ ఇచ్చాది.

౭౫. ఆరామికాదీహి [క. ౨౪౦; రూ. ౧౯౩; నీ. ౪౭౯].

ఆరామికాదీహి అకారన్తేహి ఇత్థియం ఇనీ హోతి.

ఆరామికినీ, అన్తరాయికినీ, నావికినీ, ఓలుమ్పికినీ, పంసుకూలికినీ, పరిబ్బాజికినీ, రాజినీ, ఏకాకినీ ఇచ్చాది.

సఞ్ఞాయం –

మానుసినీ మానుసా వా, అఞ్ఞత్ర మానుసీ సమ్పత్తి.

౭౬. ఘరణ్యాదయో [క. ౨౪౦; రూ. ౧౯౩; నీ. ౪౭౯].

ఘరణీఇచ్చాదయో ఇత్థియం నీపచ్చయన్తా సిజ్ఝన్తి.

ఘరణీ, వేత్రణీ, పోక్ఖరణీ-ఏసు నస్స ణత్తం. ఆచరినీయలోపో, ఆచరియా వా.

౨౭. మాతులాదిత్వానీ భరియాయం [క॰ ౯౮; రూ॰ ౧౮౯; నీ॰ ౨౬౧].

మాతులాదీహి అకారన్తేహి భరియాయం ఆనీ హోతి.

మాతుభాతా మాతులో, తస్స భరియా మాతులానీ, ఏవం వరుణానీ, గహపతానీ, ఆచరియానీ, ఖత్తియానీ.

'బహులా'ధికారా ఖత్తియీ ఖత్తియా చ.

౨౮. యువణ్ణేహి నీ.

ఇవణ్ణన్తేహి ఉవణ్ణన్తేహి చ ఇత్థియం నీ హోతి.

ఛత్తపాణినీ, దణ్డపాణినీ, దణ్డినీ, ఛత్తినీ, హత్థినీ, మాలినీ, మాయావినీ, మేధావినీ, పియపసంసినీ, బ్రహ్మచారినీ, భయదస్సావినీ, అత్థకామినీ, హితచారినీ, భిక్ఖునీ, ఖత్తియబన్ధునీ, పటునీ, పరచిత్తవిదునీ, మత్తఞ్ఞునీ, అత్థఞ్ఞునీ, ధమ్మఞ్ఞునీ ఇచ్చాది.

౨౯. తిమ్హాఞ్ఞత్థే [క్తిమ్హాఞ్ఞత్తే (బహూసు), మోగ్గల్లానే ౩౧ సుత్తజ్కే].

అఞ్ఞపదత్థసమాసే తిపచ్చయన్తమ్హా ఇత్థియం నీ హోతి.

అహింసారతినీ, ధమ్మరతినీ, వచ్ఛగిద్ధినీ, పుత్తగిద్ధినీ, ముట్ఠస్సతినీ, మిచ్ఛాదిట్ఠినీ, సమ్మాదిట్ఠినీ, అత్తగుత్తినీ ఇచ్చాది.

అఞ్ఞత్థేతి కిం? ధమ్మే రతి ధమ్మరతి.

౩౦. యువాతి.

యువతో ఇత్థియన్తి హోతి.

యువతి.

ఏత్థ చ 'తి' ఇతి సుత్తవిభత్తేన వీస, తింసతోపితి హోతి వా. వీసతి, వీసం, తింసతి, తింసం.

౩౧. ఉపమా సంహిత సహిత సఞ్ఞత సహ సఫ వామలక్ఖణాదితూరుతువా [చం॰ ౨.౩.౨౯; పా॰ ౪.౧.౬౯, ౭౦ తూరుతూ (బహూసు)].

లక్ఖణాదితో+ఊరుతో+ఊతి ఛేదో.

అఞ్ఞపదత్థసమాసే ఉపమాదిపుబ్బా ఊరుసద్దమ్హా ఇత్థియం ఊ హోతి.

నాగస్స నాసా వియ ఊరూ యస్సాతి నాగనాసూరూ, సంహితా సమ్బన్ధా ఊరూ యస్సాతి సంహితోరూ, సహితా ఏకబద్ధా ఊరూ యస్సాతి సహితోరూ, సఞ్ఞతా అలోలా ఊరూ యస్సాతి సఞ్ఞతోరూ, ఊరుయా [ఊరునా?] సహ వత్తతీతి సహోరూ, సఫో వుచ్చతి ఖురో, సంసిలిట్ఠతాయ సఫభూతా ఊరూ యస్సాతి సఫోరూ, వామా సున్దరా ఊరూ యస్సాతి వామోరూ, లక్ఖణసమ్పన్నా ఊరూ యస్సాతి లక్ఖణోరూ.

సుత్తవిభత్తేన బ్రహ్మబన్ధూతి సిజ్ఝతి.

“సచే మం నాగనాసూరూ, ఓలోకేయ్య పభావతీ”తి [జా॰ ౨.౨౦.౧౪] చ “ఏకా తువం తిట్ఠసి సహితూరూ”తి [జా॰ ౧.౧౬.౨౯౭] చ “సఞ్ఞతూరూ మహామాయా, కుమారి చారుదస్సనా”తి [జా॰ ౨.౧౭.౧౦౯] చ “వామోరూ సజ మం భద్దే”తి [దీ॰ ని॰ ౨.౩౪౮] చ “కారణం నప్పజానామి, సమ్మత్తో లక్ఖణూరుయా”తి [దీ॰ ని॰ ౨.౩౪౮] చ “గారయ్హస్సం బ్రహ్మబన్ధుయా”తి [జా॰ ౨.౨౨.౨౧౦౯] చ పాళిపదాని దిస్సన్తి.

తత్థ ‘సజా’తి ఆలిఙ్గాహి, ‘గారయ్హస్స’న్తి అహం గారయ్హో భవేయ్యం.

ఏత్థ చ తాపచ్చయన్తా సభావఇత్థిలిఙ్గా ఏవ – లహుతా, ముదుతా, గామతా, జనతా, దేవతా ఇచ్చాది.

తథా తిపచ్చయన్తా – గతి, మతి, రత్తి, సతి, తుట్ఠి, దిట్ఠి, ఇద్ధి, సిద్ధి ఇచ్చాది, తథా యాగు, ధాతు, ధేను, కణ్డు, కచ్ఛు, మాతు, ధీతు , దుహితు ఇచ్చాది, జమ్బూ, వధూ, చమూ, సుతనూ, సరబూ ఇచ్చాది చ. సక్కతగన్థేసు పన సుతనూ, సరబూ ఇచ్చాదీసుపి ఊపచ్చయం విదహన్తి.

తత్థ ఇత్థిలిఙ్గభూతా సబ్బే ‘ఇవణ్ణువణ్ణా పిత్థియ’న్తి సుత్తేన నిచ్చం పసఞ్ఞా హోన్తి. ‘ఆకారో చ ఘా’తి సుత్తేన నిచ్చం ఘసఞ్ఞో.

ఇత్థిపచ్చయరాసి నిట్ఠితో.

ఆకారన్తిత్థిలిఙ్గరాసి

ఇత్థిలిఙ్గం ఛబ్బిధం ఆకారన్తం, ఇకారన్తం, ఈకారన్తం, ఉకారన్తం, ఊకారన్తం, ఓకారన్తం. తత్థ కఞ్ఞాసద్దమ్హా అత్థమత్తే పఠమా.

౮౨. గసీనం [క॰ ౨౨౦; రూ॰ ౭౪; నీ॰ ౪౪౭].

కేనచి సుత్తేన అలద్ధవిధీనం గసీనం లోపో హోతీతి సిలోపో.

కఞ్ఞా తిట్ఠతి.

౮౩. జన్తుహేత్వీఘపేహి వా [క॰ ౧౧౮; రూ॰ ౧౪౬; నీ॰ ౨౯౩].

జన్తు, హేతూహి చ పున్నపుంసకేసు ఈకారన్తేహి చ ఘతో చ పసఞ్ఞేహి ఇవణ్ణువణ్ణేహి చ యోనం లోపో హోతి వా.

కఞ్ఞా తిట్ఠన్తి, కఞ్ఞాయో తిట్ఠన్తి.

ఆమన్తనత్థే పఠమా, 'గోస్యాలపనే'తి గసఞ్ఞా.

౮౪. ఘబ్రహ్మాదితే్వ [క॰ ౧౧౪, ౧౯౩; రూ॰ ౧౨౨, ౧౭౮; నీ॰ ౨౮౮; ఘబ్రహ్మాదితే (బహూసు)].

ఘతో చ బ్రహ్మాదితో చ గస్స ఏ హోతి వా. ఆదిసద్దేన ఇసి, ముని, రేవతీ, కత్తు, ఖత్తుఇచ్చాదితోపి.

భోతి కఞ్ఞే, భోతి కఞ్ఞా, భోతియో కఞ్ఞాయో, భోతీ కఞ్ఞాయో, "ఉట్ఠేహి పుత్తిక పబ్బజ్జా దుక్కరా పుత్తిక" ఇతి థేరీపాళి [థేరీగా॰ ౪౬౫], తస్మా గే పరే మహావుత్తినా రస్సోపి యుజ్జతి. కుసజాతకే "న మే అకాసి వచనం, అత్థకామాయ పుత్తికే"తిపి [జా॰ ౨.౨౦.౪౭] అత్థి.

కమ్మత్థే దుతియా, 'సరో లోపో సరే'తి పుబ్బసరలోపో.

కఞ్ఞం పస్సతి, కఞ్ఞా పస్సతి, కఞ్ఞాయో పస్సతి.

కత్తరి తతియా.

౮౫. ఘపతేకస్మిం నాదీనం యయా [క॰ ౧౧౧, ౧౧౨; రూ॰ ౧౭౯, ౧౮౩ నీ॰ ౨౮౩, ౨౮౪].

ఘతో చ పసఞ్ఞేహి ఇవణ్ణువణ్ణేహి చ ఏకత్తే పవత్తానం నాదీనం పఞ్చన్నం ఏకవచనానం కమేన య, యా హోన్తి.

కఞ్ఞాయ కతం, కఞ్ఞాహి కతం. ఏత్థ చ ఘతోపి యాఆదేసో దిస్సతి. "తే చ తత్థ నిసీదిత్వా, తస్స రుక్ఖస్స ఛాయయా" [జా॰ ౧.౧౪.౧౮౨] తి చ "సమన్తా పరివారింసు, తస్స రుక్ఖస్స ఛాయయా" [జా॰ ౧.౧౪.౧౮౯] తి చ పాళి, తథా "సక్ఖరోపమయా వదే" [సచ్చసఙ్ఖేప ౧౭౬ గాథా], "బాలదారకలీలయా"తి [విభావినీ ౧౫౪] చ దిస్సన్తి. మహావుత్తినా ఘస్స రస్సో.

౮౬. స్మాహిస్మింనం మ్హాభిమ్హి వా [క॰ ౯౯; రూ॰ ౮౧].

తేసం కమేన మ్హా, భి, మ్హి హోన్తి వా. ఏతే ఆదేసా గాథాసు బహులం దిస్సన్తి.

కఞ్ఞాహి కతం, కఞ్ఞాభి కతం.

సమ్పదానే చతుత్థీ, కఞ్ఞాయ దేతి, కఞ్ఞానం దేతి, కఞ్ఞాయ ఆభతం వత్థం, కఞ్ఞానం ఆభతం వత్థం.

అపాదానే పఞ్చమీ, కఞ్ఞాయ అపేతి, కఞ్ఞమ్హా అపేతిరస్సత్తం, కఞ్ఞాహి కఞ్ఞాభి అపేతి.

సమ్పదానే చతుత్థీ...

సమ్బన్ధే ఛట్ఠీ, కఞ్ఞాయ సన్తకం, కఞ్ఞానం సన్తకం.

ఓకాసే సత్తమీ, కఞ్ఞాయ తిట్ఠతి.

౮౭. యం [క. ౧౧౬; రూ. ౧౮౦; నీ. ౪౪౩].

ఘతో చ పసఞ్ఞోహి ఇవణ్ణువణ్ణేహి చ స్మింనో యం హోతి వా.

కఞ్ఞాయం తిట్ఠతి, కఞ్ఞాయ తిట్ఠతి, కఞ్ఞాసు తిట్ఠతి.

సద్ధా మేధా పఞ్ఞా విజ్జా, చిన్తా మన్తా వీణా తణ్హా.

ఇచ్ఛా ముచ్ఛా ఏజా మాయా, మేత్తా మత్తా సిక్ఖా భిక్ఖా.

జఙ్ఘా గీవా జివ్హా వాచా, ఛాయా ఆసా గఙ్గానావా.

గాథా సేనా లేఖా సాఖా, మాలా వేలా పూజా ఖిడ్డా.

పిపాసా వేదనా సఞ్ఞా, చేతనా తసిణాపజా.

దేవతా వట్టకా గోధా, బలాకా పరిసా సభా.

ఊకా సేఫాలికా లఙ్కా, సలాకా వాలికా సిఖా.

విసాఖా విసిఖా సాఖా, గచ్ఛా వఞ్ఝా జటా ఘటా.

జేట్ఠా సోణ్డా వితణ్డా చ, వరుణా వనితా లతా.

కథా నిద్దా సుధా రాధా, వాసనా సీసపా పపా.

పభా సీమా ఖమా జాయా, ఖత్తియా సక్ఖరా సురా.

దోలా తులా సిలా లీలా, లాలే'లా మేఖలా కలా.

వళవా' లమ్బుసా మూసా, మఞ్జూసా సులసా దిసా.

నాసా జుణ్హా గుహా ఈహా, లసికా వసుధాదయో.

౮౮. నమ్హాదీహి [నమ్హాదీహి (బహూసు)].

గసఞ్ఞేహి అమ్బ, అన్న, అమ్మ ఇచ్చేతేహి గస్స ఏ న హోతి.

౮౯. రస్సో వా.

అమ్బాదీనం రస్సో హోతి వా గే పరే.

భోతి అమ్బ, భోతి అమ్బా, భోతి అన్న, భోతి అన్నా, భోతి అమ్మ, భోతి అమ్మా, సేసం కఞ్ఞాసమం.

ఏత్థ విసేసవిధానముచ్చతే.

౯౦. తి సభాపరిసాయ.

సభాపరిసాహి స్మింనోతి హోతి. 'ఘో స్సంస్సాస్సాయ తీసూ'తి సుత్తేన తిమ్హి రస్సో.

సభతి, సభాయ, సభాయం, సభాసు, పరిసతి, పరిసాయ, పరిసాయం, పరిసాసు, తమద్దస మహాబ్రహ్మా, నిసిన్నం సమ్హి పరిసతి, ఇతి భగవా తస్మిం పరిసతి సువణ్ణవణ్ణం కాయం వివరి [మ॰ ని॰ ౧.౩౪౯].

నన్దమాతా, రాజధీతాఇచ్చాదీసు 'ఘబ్రహ్మాదిత్వే'తి ఘస్స ఏత్తం.

అచ్ఛరియం నన్దమాతే, అబ్భుతం నన్దమాతే [అ॰ ని॰ ౭.౫౩], భోతి దేవధీతే, భోతి సక్యధీతరే-మహావుత్తినా సమాసే స్యాదీసు ఆరత్తం రస్సత్తఞ్చ. లుపచ్చయన్తా పన యేభుయ్యేన తీసు లిఙ్గేసు సమానరూపా హోన్తి, "అత్థధమ్మం పరిపుచ్ఛితా చ ఉగ్గహేతా చ ధమ్మానం సోతా చ పయిరుపాసితా చా"తి థేరీపాళి. తథా క్వచి గచ్ఛన్తాదిసద్దాపి. తమోఖన్ధం పదాలయం, ఏవం దుబ్భాసితం భణం ఇచ్చాది-తత్థ పదాలయన్తి పదాలయన్తీ, భణన్తి భణన్తీతి అత్థో.

వీసా, తింసా, చత్తాలీసా, పఞ్ఞాసా ఇచ్చేతే సఙ్ఖ్యారాసిమ్హి ఆగమిస్సన్తి.

ఆకారన్తిత్థిలిఙ్గరాసి నిట్ఠితో.

ఇకారన్తిత్థిలిఙ్గరాసి

'గసీన'న్తి సిలోపో. రత్తి తిట్ఠతి, రత్తియో తిట్ఠన్తి.

'జన్తుహేత్వా'దిసుత్తేన యోలోపే –

౯౧. యోలోపనీసు దీఘో [క॰ ౮౮; రూ॰ ౧౪౭; నీ॰ ౨౪౫].

తిలిఙ్గే యోనం లోపే చ నిఆదేసే చ రస్సానం దీఘో హోతి.

రత్తీ తిట్ఠన్తి.

౬౨. యే పస్సివణ్ణస్స.

విభత్తిభూతే విభత్తాదేసభూతే చ యకారే పరే పసఞ్ఞస్స ఇవణ్ణస్స లోపో హోతి. గాథాసుయేవ ఇదం విధానం దట్ఠబ్బం.

రత్యో తిట్ఠన్తి [రూ. ౮౪ పిట్ఠే] -సన్ధివసేన ఆదితకారలోపో.

౬౩. అయునం వా దీఘో [క. ౮౮; రూ. ౧౪౭; నీ. ౨౪౯].

గే పరే తిలిఙ్గే అఇఉనం దీఘో హోతి వా.

హే రత్తీ, హే రత్తి. బహువచనే హే రత్తీ, హే రత్తియో, హే రత్యో.

అంవచనే 'పరో క్వచీ'తి సుత్తేన పరసరే లుత్తే నిగ్గహీతం పుబ్బే ఇవణ్ణువణ్ణేసు తిట్ఠతి.

రత్తిం, తథా ఇత్థిం, ధేనుం, వధుం, అగ్గిం, దణ్డిం, భిక్ఖుం, సయమ్భుం ఇతి. రత్తియం, 'బుజ్ఝస్సు జినబోధియ'న్తి పాళి [బు. వం. ౨.౧౮౨], రత్తినం వా, 'యావన్తో పురిసస్సత్థం, గుయ్హం జానన్తి మన్తిన'న్తిపాళి [జా. ౧.౧౯.౩౩౯].

రత్తీ, రత్తియో, రత్యో-'ఘపతేకస్మిం నాదీనం యయా'తి నాదీనం యా హోతి, రత్తియా, యకారే పరే ఇవణ్ణలోపో, రత్యా.

౬౪. సునంహిసు [క. ౮౬; రూ. ౮౭; నీ. ౨౪౬].

సు, నం, హిసు రస్సానం దీఘో హోతి.

రత్తీహి, రత్తీభి, రత్తియా, రత్యా, రత్తీనం, రత్తియా, రత్యా, రత్తీహి, రత్తీభి, రత్తియా, రత్యా, రత్తీనం, రత్తియా, రత్యా, రత్తియం, రత్యం, రత్తీసు.

ఏత్థ గరూ సు, నం, హిసు దీఘత్తం అనిచ్చం ఇచ్ఛన్తి, తం గాథాసు యుజ్జతి.

పత్తి యుత్తి వుత్తి కిత్తి, ముత్తి తిత్తి ఖన్తి కన్తి.

సన్తి తన్తి సిద్ధి సుద్ధి, ఇద్ధి వుద్ధి బుద్ధి బోధి.

భూమి జాతి పీతి సుతి, నన్ది సన్ధి సాణి కోటి.

దిట్ఠి వుడ్ఢి తుట్ఠి యట్ఠి, పాళి ఆళి నాళి కేళి.

సతి మతి గతి ముతి, ధీతి యువతి వికతి.

రతి రుచి రస్మి అసని వసని ఓసధి అఙ్గులి ధూలి దున్ద్రభి

దోణి అటవి ఛవిఆదయో రత్తాది.

ఏత్థ విసేసవిధానముచ్చతే.

౯౩. రత్తాదీహి టో స్మింనో [క. ౯౯; రూ. ౧౮౬; నీ. ౨౧౮, ౨౧౯; రత్త్యాదీహి టో స్మినో (బహూసు) రత్యాదీహి (కత్థచి)].

రత్తిసద్ద, ఆదిసద్దేహి స్మింనో టో హోతి వా.

దివా చ రత్తో చ [ఖు. పా. ౬.౨; జా. ౧.౯.౯౨], ఆదో, ఆదిమ్హి, పాదాదో, పాదాదిమ్హి, గాథాదో, గాథాదిమ్హి-ఆదిసద్దో పన పుల్లిఙ్గోయేవ, రత్తిం భోజనం భుఞ్జతి, ఆదిం తిట్ఠతీతి ఆధారత్థే దుతియావ, రత్యో అమోఘా గచ్ఛన్తి [జా. ౨.౨౨.౧౦౩], తిణలతాని ఓసధ్యో [జా. ౨.౨౨.౨౧౭౪], తతో రత్యా వివసానే [జా. ౨.౨౨.౧౬౮౯], న జచ్చా వసలో హోతి, న జచ్చా హోతి బ్రాహ్మణో [సు. ని. ౧౪౨] -జచ్చాతి జాతియా, న నికత్యా సుఖమేధతి [జా. ౧.౧.౩౮], ఖన్త్యా భియ్యో న విజ్జతి [సం. ని. ౧.౨౩౦].

నాఞ్ఞత్ర బోజ్ఝా తపసా [సం. ని. ౧.౯౮], యథేవ ఖలతీ భూమ్యా, భూమ్యాయేవ పతిట్ఠతి [జా. ౨.౨౨.౧౩౨౨], మహావుత్తినా మాతి, పితిసద్దా నాదీహి సద్ధిం మత్యా, పేత్యాతి సిజ్ఝన్తి, మత్యా చ పేత్యా చ ఏతం జానామిమాతితో పితితోతి అత్థో, మత్యా చ పేత్యా చ కతం సుసాధు [జా. ౨.౧౮.౬౧] -కతన్తి కతం నామం, సుసాధూతి అతిసున్దరం. 'అనుఞ్ఞాతో అహం మత్యా, సఞ్చత్తో పితరా అహ'న్తి [జా. ౨.౨౨.౨౯] పాళిపదాని. 'మాతీనం దోహళో నామ జనిన్ద వుచ్చతీ' [జా. ౨.౨౨.౧౩౪౭] తి చ పాళి, వీసతి, తింసతి, సట్ఠి, సత్తతి, అసీతి, నవుతి, కోటి, పకోటి ఇచ్చేతే సఙ్ఖ్యారాసిమ్హి ఆగమిస్సన్తి.

ఇకారన్తిత్థిలిఙ్గరాసి నిట్ఠితో.

ఈకారన్తిత్థిలిఙ్గరాసి

౯౬. సిమ్హి నానపుంసకస్స [క. ౮౩; రూ. ౧౩౦; నీ. ౨౩౯ మోగ-దు. ౬౬; సిస్మిం (బహూసు)].

సిమ్హి పరే అనపుంసకస్స పుమిత్థీనం దీఘస్స రస్సో న హోతి.

ఇత్థీ తిట్ఠతి, ఇత్థీ తిట్ఠన్తి.

౯౭. ఏకవచనయోస్వఘోనం [క. ౮౪; రూ. ౧౪౪; నీ. ౨౩౭, ౨౩౮].

ఘో చ ఓ చ ఘో, న ఘో అఘో. ఏకవచనేసు చ యోసు చ పరేసు ఘ, ఓవజ్జితానం సబ్బేసం దీఘానం రస్సో హోతి.

ఇత్థియో తిట్ఠన్తి, ఇత్థ్యో తిట్ఠన్తి.

౯౮. గే వా [క. ౨౪౭, ౨౪౬; రూ. ౧౭౨, ౭౩; నీ. ౪౭౬-౯].

గే పరే ఘు, ఓవజ్జితానం సబ్బేసం దీఘానం రస్సో హోతి వా.

భోతి ఇత్థి, భోతి ఇత్థీ, భోతియో ఇత్థీ, భోతియో ఇత్థియో, భోతియో ఇత్థ్యో, ఇత్థిం పస్సతి.

౯౯. యం పీతో [క. ౨౨౩; రూ. ౧౮౮; నీ. ౪౭౦].

యో పసఞ్ఞో ఈకారో, తతో అంవచనస్స యం హోతి వా.

ఇత్థియం పస్సతి, ఏత్థ చ యన్తి సుత్తవిభత్తేన "బుజ్ఝస్సు జినబోధియ"న్తి [బు. వం. ౨.౧౮౨] సిజ్ఝతి. ఇత్థీ పస్సతి, ఇత్థియో పస్సతి, ఇత్థ్యో పస్సతి, ఇత్థియా, ఇథ్యా, ఇత్థీహి, ఇత్థీభి, ఇత్థియా, ఇథ్యా, ఇత్థీనం, ఇత్థియా, ఇత్థిమ్హా, ఇథ్యా, ఇత్థీహి, ఇత్థీభి, ఇత్థియా, ఇథ్యా, ఇత్థీనం, ఇత్థియా, ఇథ్యా, ఇత్థియం, ఇథ్యం, ఇత్థిమ్హి, ఇత్థీసు.

నదీ సన్దతి, నదీ సన్దన్తి, నదియో సన్దన్తి.

ఇవణ్ణలోపే సన్ధిసుత్తేన యకారే పరే తవగ్గస్స చవగ్గో, యస్స చ పుబ్బరూపం [క. ౯౮; రూ. ౮౭ పిట్ఠే; నీ. ౧౦౪; ౨౬౨-౩-౪]. నజ్జో సన్దన్తి [క. ౯౮; రూ. ౮౭ పిట్ఠే; నీ. ౧౦౪; ౨౬౨-౩-౪], నాద్యేకవచనేసు నజ్జా కతం, నజ్జా దేతి, నజ్జా అపేతి, నజ్జా సన్తకం, నజ్జా తిట్ఠతి, నజ్జం తిట్ఠతి, సేసరూపాని ఇత్థిసదిసాని.

ఏవం గచ్ఛతీ గచ్ఛన్తీ, సతీ సన్తీ, అసతీ అసన్తీ, మహతీ మహన్తీ, బ్రహ్మతీ బ్రన్తీ, భోతీ భోన్తీ, భవిస్సతీ భవిస్సన్తీ, గమిస్సతీ గమిస్సన్తీ, గుణవతీ గుణవన్తీ, సీలవతీ సీలవన్తీ, సతిమతీ సతిమన్తీ, సిరిమతీ సిరిమన్తీ, కతవతీ కతవన్తీ, భుత్తావతీ భుత్తావన్తీ, సబ్బావతీ సబ్బావన్తీ, యావతీ యావన్తీ, తావతీ తావన్తీ. కమ్హి ఆగమే రస్సో, యావతికా, తావతికా.

గావీ, యక్ఖీ, యక్ఖినీ, ఆరామికినీ, దణ్డపాణినీ, దణ్డినీ, భిక్ఖునీ, పరచిత్తవిదునీ, ముట్ఠస్సతినీ, ఘరణీ, పోక్ఖరణీ, ఆచరినీ, మాతులానీ, గహపతానీ ఇచ్చాదయో. నదాది.

విసేసవిధానముచ్చతే.

౧౦౦. నజ్జా యోస్వామ [నీ. ౨౬౨].

యోసు పరేసు నదియా అన్తే ఆమఆగమో హోతి వా.

నజ్జాయో సన్దన్తి [సం. ని. ౩.౨౨౪], నజ్జాయో సుపతిత్థాయో [జా. ౨.౨౨.౧౪౧౪] తి పాళి, నిమిజాతకే పన నజ్జోనుపరియాయతి, నానాపుప్ఫదుమాయుతాతి చ నజ్జో చానుపరియాతీతి [జా. ౨.౨౨.౭౩౭] చ పాళి, తత్థ మహావుత్తినా సిస్స ఓత్తం.

ఉట్ఠేహి రేవతే సుపాపకమ్మే [వి॰ వ॰ ౮౬౩], దాసా చ దాస్యో చ, అనుజీవినో [జా॰ ౧.౧౦.౧౦౧], బారాణస్యం మహారాజ, కాకరాజా నివాసకో [జా॰ ౧.౩.౧౨౪], బారాణస్యం అహు రాజా [జా॰ ౧.౧౬.౧౭౮], రఞ్ఞో మనో ఉమ్మాదన్త్యా నివిట్ఠో, ఉమ్మాదన్త్యా రమిత్వాన, సివిరాజా తతో సియం [జా॰ ౨.౧౮.౭౦], దారకేవ అహం నేస్సం. బ్రాహ్మణ్యా పరిచారకే [జా॰ ౨.౨౨.౨౧౧౧]. తథా యోసు పోక్ఖరఞ్ఞో. నాదీసు పథబ్యా, పుథబ్యా, పోక్ఖరఞ్ఞా. స్మింమ్హి పథబ్యా, పథబ్యం, పుథబ్యా, పుథబ్యం, పోక్ఖరఞ్ఞా, పోక్ఖరఞ్ఞం, వేత్రఞ్ఞా, వేత్రఞ్ఞం [వే త్రరఞ్ఞా, (నిస్సయ)] ఇచ్చాదీని దిస్సన్తి.

ఈకారన్తిత్థిలిఙ్గరాసి నిట్ఠితో.

ఉకారన్తిత్థిలిఙ్గరాసి

సిలోపో, ధేను గచ్ఛతి, ధేనుయో గచ్ఛన్తి, యోలోపే దీఘో, ధేనూ గచ్ఛన్తి, భోతి ధేను, భోతి ధేనూ, భోతియో ధేనుయో, భోతియో ధేనూ, ధేనుం పస్సతి, ధేనుయో పస్సతి, ధేనూ పస్సతి, ధేనుయా, ధేనూహి, ధేనూభి, ధేనుయా, ధేనూనం, ధేనుయా, ధేనువ్హా, ధేనూహి, ధేనూభి, ధేనుయా, ధేనూనం, ధేనుయా, ధేనుయం, ధేనుమ్హి, ధేనూసు.

ఏవం యాగు, కాసు, దద్దు, కణ్డు, కచ్ఛు, రజ్జు, కరేణు, పియఙ్గు, సస్సు ఇచ్చాదయో. ధేన్వాది.

ధాతుసద్దో పన పాళినయే ఇత్థిలిఙ్గో, సద్దసత్థనయే పుమిత్థిలిఙ్గో.

మాతు, ధీతు, దుహితుసద్దా ఇత్థి లిఙ్గా, తేసం రూపం పితాదిగణే ఆగమిస్సతి.

ఉకారన్తిత్థిలిఙ్గరాసి నిట్ఠితో.

ఊకారన్తిత్థిలిఙ్గరాసి

వధూ గచ్ఛతి, వధూ గచ్ఛన్తి, యోసు రస్సో, వధుయో గచ్ఛన్తి, భోతి వధు, భోతి వధూ, భోతియో వధూ, వధుయో, వధుం, వధూ, వధుయో, వధుయా, వధూహి, వధూభి, వధుయా, వధూనం, వధుయా, వధువ్హా, వధూహి, వధూభి, వధుయా, వధూనం, వధుయా, వధుయం, వధూసు. ఏవం జమ్బూ, సరభూ, సుతనూ, నాగనాసూరూ, సంహితోరూ, వామోరూ, లక్ఖణూరూ, బ్రహ్మబన్ధూ, భూ, చమూ ఇచ్చాదయో. వధాది.

సాహం గన్త్వా మనుస్సత్తం, వదఞ్ఞూ వీతమచ్ఛరాతి [వి॰ వ॰ ౬౩౪] చ కోధనా అకతఞ్ఞూ చాతి [జా॰ ౧.౧.౬౩] చ పాళియో, తస్మా నీపచ్చయం వినాపి క్వచి ఊకారన్తకితకసద్దా ఇత్థిలిఙ్గా భవన్తి.

ఊకారన్తిత్థిలిఙ్గరాసి నిట్ఠితో.

ఓకారన్తరాసి

గోసద్దో ద్విలిఙ్గో. తస్స రూపాని కానిచి ద్వియత్థవసేన ఇత్థియమ్పి వత్తన్తి పుమేపి వత్తన్తి మిస్సకేపి వత్తన్తి, కానిచి ఇత్థియం కానిచి పుమే. ఇధ పన సబ్బాని యాని సమోధానేత్వా దీపియన్తే.

సిలోపో, గోగచ్ఛతి-ఏత్థ చ గోతి అభిన్నసద్దలిఙ్గత్తా గోణోతిపి యుజ్జతి, గావీతిపి యుజ్జతి.

౧౦౧. గోస్సాగసిహినంసు గావగవా [క౦ ౭౩-౫; రూ౦ ౧౬౯, ౧౭౦, ౧౭౪; నీ౦ ౨౨౪].

గ, సి, హి, నంవజ్జితాసు విభత్తీసు గోసద్దస్స గావ, గవాదేసా హోన్తి.

౧౦౨. ఉభగోహి టో [క౦ ౨౦౫; రూ౦ ౧౬౦; నీ౦ ౪౨౧].

ఉభ, గోహి యోనం టో హోతి.

గావో, గవో, హే గో, హే గావో, హే గవో, గావం, గవం.

౧౦౩. గావుమ్హి [క౦ ౭౬; రూ ౧౭౧, ౨౨౬].

అంమ్హి గోస్స గావు హోతి వా.

గావుం, గావో, గవో, గావేన, గవేన.

౧౦౪. నాస్సా.

గోస్స గావ, గవాదేసతో నావచనస్స ఆ హోతి వా.

గావా, గవా, గోహి, గోభి, గావస్స, గవస్స.

౧౦౫. గవం సేన.

సేన సహ గోస్స గవం హోతి వా.

గవం, గోనం.

౧౦౬. గున్నఞ్చ నంనా [క౦ ౮౧; రూ౦ ౧౭౨; నీ౦ ౨౩౦].

నంనా సహ గోస్స గున్నఞ్చ హోతి గవఞ్చ.

గున్నం, గవం, గావస్మా, గవస్మా, గావమ్హా, గవమ్హా, గావా, గవా, గోహి, గోభి, గావస్స, గవస్స, గవం, గోనం, గున్నం, గవం, గావస్మిం, గావమ్హి, గావే, గవస్మిం, గవమ్హి, గవే, గోసు, గావేసు, గవేసు.

యోసు గావ, గవాదేసే కతే అతో యోనం టా, టే చ హోన్తి, ఉసభా రుక్ఖా గావియో గవా చ [జా౦ ౧.౧.౭౭]. బలగవా దమ్మగవా వా గఙ్గాయ పారం అగమింసు. అథాపరే పతారేసి బలగావే దమ్మగావే [మ౦ ని౦ ౧.౩౫౨ (థోకం విసదిసం)] తి

పాళిపదాని.

ఏత్థ చ గావో నో పరమా మిత్తా, యాసు జాయన్తి ఓసధా [సు॰ ని॰ ౨౯౮] తి చ, గవా ఖీరం, ఖీరమ్హా దధి, దధిమ్హా నవనీతం, నవనీతమ్హా సప్పి, సప్పిమ్హా సప్పిమణ్డోతి చ ఇత్థియం వత్తన్తి. గావియో గవాతి చ బలగవా దమ్మగవా బలగవే దమ్మగవేతి [మ॰ ని॰ ౧.౩౫౧] చ గావుం వా తే దమ్మి గావిం వా తే దమ్మీతి చ గవంవ సిఙ్గినో సిఙ్గన్తి [జా॰ ౧.౧౨.౩౯] చ పుమే భవన్తి. అతిత్థేనేవ గావో పతారేసి, అథ ఖో తా గావో మజ్ఝే గఙ్గాయ అనయబ్యసనం ఆపజ్జింసూ [మ॰ ని॰ ౧.౩౫౦] తి చ అన్నదా బలదా చేతా, వణ్ణదా సుఖదా చ తా, ఏతమత్థవసం ఞత్వా, నాస్సు గావో హనింసు తేతి [సు॰ ని॰ ౨౯౮] చ భద్దవసేన ఇత్థియం అత్థవసేన మిస్సకే వత్తన్తి. గున్నం చే తరమానానం, గవం చే తరమానానం, ఉజుం గచ్ఛతి పుఙ్గవో, సబ్బా తా ఉజుం గచ్ఛన్తీతి [జా॰ ౧.౪.౧౩౨; ౨.౧౮.౧౦౪] చ మిస్సకే ఏవ. బలగవ, దమ్మగవసద్దా జరగ్గవ, పుఙ్గవ, సగవ, పరగవ, దారగవసద్దా వియ అకారన్తా సమాససద్దాతిపి యుజ్జతి.

మిస్సకట్ఠానేసు పన ఇత్థిబహులత్తా తా గావో ఏతా గావోతిఆదినా ఇత్థిలిఙ్గమేవ దిస్సతి.

ఇతి ఓకారన్తరాసి.

ఇత్థిలిఙ్గరాసి నిట్ఠితో.

పుల్లిఙ్గరాసి

అకారన్త పుల్లిఙ్గపురిసాదిరాసి

అథ పుల్లిఙ్గాని దీపియన్తే.

సత్తవిధం పుల్లిఙ్గం – అదన్తం, ఆదన్తం, ఇదన్తం, ఈదన్తం, ఉదన్తం, ఊదన్తం, ఓదన్తం.

౧౦౭. సిస్సో [క॰ ౧౦౪; రూ॰ ౬౬; నీ॰ ౨౭౨].

అతో సిస్స ఓ హోతి పుమే.

పురిసో తిట్ఠతి.

౧౦౮. అతో యోనం టాటే [క॰ ౧౦౭; రూ॰ ౬౯; నీ॰ ౨౭౫, ౨౭౭].

అతో పఠమాయోనం దుతియాయోనఞ్చ కమేన టా, టే హోన్తి పుం, నపుంసకేసు. టానుబన్ధో సబ్బాదేసత్థో.

పురిసా తిట్ఠన్తి.

‘గసీన’న్తి సిలోపో, భో పురిస, ‘అయునం వా దీఘో’తి దీఘో, భో పురిసా, భోన్తో పురిసా, పురిసం, పురిసే.

౧౦౯. అతేన [క॰ ౧౦౩; రూ॰ ౭౯; నీ॰ ౨౭౧].

అతో నావచనస్స ఏనాదేసో హోతి పుం, నపుంసకేసు.

పురిసేన.

౧౧౦. సుహిస్వస్సే [క॰ ౧౦౧; రూ॰ ౮౦; నీ॰ ౬౮].

సు, హిసు పరేసు అస్స ఏ హోతి పుం, నపుంసకేసు.

పురిసేహి, పురిసేభి.

౧౧౧. సుఙ సస్స [క॰ ౬౧; రూ॰ ౮౬; నీ॰ ౨౦౮].

సస్స ఆదిమ్హి సాగమో హోతి. ఉకారో ఉచ్చారణత్థో, ఙానుబన్ధో ఆదిమ్హీతి దీపనత్థో.

పురిసస్స, 'సునంహిసూ'తి దీఘో. పురిసానం, పురిసస్మా, పురిసమ్హా.

౧౧౨. స్మాస్మింనం [క॰ ౧౦౮; రూ॰ ౯౦; నీ॰ ౨౭౬].

అతో స్మా, స్మింనం కమేన టా, టే హోన్తి పుం, నపుంసకేసు.

పురిసా, పురిసేహి, పురిసేభి, పురిసస్స, పురిసానం, పురిసస్మిం, పురిసమ్హి, పురిసే, పురిసేసు.

ఏవం బుద్ధో, ధమ్మో, సఙ్ఘో, సక్కో, దేవో, సత్తో, నరో, గోణో, పుఙ్గవో, జరగ్గవో, సగవో, పరగవో, రాజగవో, మాతుగామో, ఓరోధో, దారోఇచ్చాది.

విసేసవిధానముచ్చతే.

౧౧౩. క్వచే వా [నీ॰ ౨౭౭].

అతో సిస్స క్వచి ఏ హోతి వా పుం, నపుంసకేసు.

పుమే తావ –

వనప్పగుమ్బే యథ ఫుస్సితగ్గే [ఖు॰ పా॰ ౬.౧౩; సు॰ ని॰ ౨౩౬], "కే గన్ధబ్బే రక్ఖసే చ నాగే, కే కిమ్పురిసే చాపి మానుసే. కే పణ్డితే సబ్బకామదదే. దీఘరత్తం భత్తా మే భవిస్సతి" [జా॰ ౨.౨౨.౧౩౩౨]. నత్థి అత్తకారే నత్థి పరకారే నత్థి పురిసకారే [దీ॰ ని॰ ౧.౧౬౮], ఏకే ఏకత్థే, సమే సమభాగే, నహేవం వత్తబ్బే [కథా॰ ౧], కే ఛవే సిఙ్గాలే, కే ఛవే పాథికపుత్తే [దీ॰ ని॰ ౩.౨౯-౩౧] ఇచ్చాది.

నపుంసకే పన –

భోగవతీ నామ మన్దిరే, నగరే నిమ్మితే కఞ్చనమయే [జా॰ ౨.౨౨.౧౩౭౦] ఇచ్చాది.

వాతి కిం? వనప్పగుమ్బే.

క్వచీతి కిం? పురిసో.

మహావుత్తినా పఠమాయోనఞ్చ క్వచి టే హోతి. బాలే చ పణ్డితే చ సన్ధావిత్వా సంసరిత్వా దుక్ఖస్సన్తం కరిస్సన్తి [దీ॰ ని॰ ౧.౧౬౮], క్వచి యోనం పకతి హోతి, వనే వాళమిగా చేవ, అచ్ఛకోకతరచ్ఛయో, బహూహి పరిపన్థయో [జా॰ ౨.౨౨.౨౨౫], కస్స బ్యపథయో అస్సు ఇచ్చాది.

౧౧౪. **దివాదితో** [క॰ ౨౦౬; రూ॰ ౧౬౫].

దివాదీహి స్మింనో టి హోతి.

దివి-దేవలోకేత్యత్థో.

ఆదిసద్దేన అస భువి, నిచ్చం వాగమో. అయ్యసద్దమ్హా మహావుత్తినా ఆలపనే గ, యోనం టో హోతి వా. భో అయ్యో అయ్య వా, భోన్తో అయ్యో అయ్యా వా. సేసం పురిససమం.

పురిసాదిరాసి నిట్ఠితో.

మనోగణరాసి

మనో, మనా, భో మన, భో మనా, భోన్తో మనా.

౧౧౫. **మనాదీహి స్మింసంనాస్మానం సిసోఓసాసా** [క॰ ౧౮౧-౨, ౧౮౪; రూ॰ ౯౫-౯౭; నీ॰ ౩౭౩-౪, ౩౭౬-౭].

తేహి స్మిం, స, అం, నా, స్మానం కమేన సి, సో, ఓ, సా, సా హోన్తి వా.

మనం , మనో, మనే, మనేన, మనసా, మనేహి, మనేభి, మనస్స, మనసో, మనానం, మనస్మా, మనమ్హా, మనసా, మనా, మనేహి, మనేభి, మనస్స, మనసో, మనానం, మనస్మిం, మనమ్హి, మనసి, మనే, మనేసు.

తమో, తపో, తేజో, సిరో, ఉరో, వచో, రజో, ఓజో, అయో, పయో, వయో, సరో, యసో, చేతో, ఛన్దో, రధతా, అహో ఇచ్చాది **మనోగణో**.

ఇదం **మనోగణలక్ఖణం**. క్రియాకమ్మే ఓదన్తో, నాదీనం సాదితా, సమాసతద్ధితమజ్ఝే ఓదన్తో చాతి.

యో వే దస్సన్తి వత్వాన, అదానే కురుతే మనో [జా॰ ౧.౧౩.౬౧], కస్సపస్స వచో సుత్వా, తపో ఇధ పక్రుబ్బతి [సం॰ ని॰ ౧.౨౦౪], చేతో పరిచ్చ జానాతి [దీ॰ ని॰ ౧.౨౪౨], సిరో తే బాధయిస్సామి ఇచ్చాది.

మనసా చే పసన్నేన [ధ॰ ప॰ ౨], విప్పసన్నేన చేతసా [జా॰ ౨.౨౨.౨౩౧], వచసా మనసా చేవ, వన్దా మే తే తథాగతే [పరిత్తపాళి ఆటానాటియసుత్త]. ఏకూనతింసో వయసా [దీ॰ ని॰ ౨.౨౧౪], తేజసా యససా జలం [వి॰ వ॰ ౮౫౭], తపసా ఉత్తమో సత్తో, ఘతేన వా భుఞ్జస్సు పయసా వా, వన్దామి సిరసా పాదే [జా॰ ౨.౨౦.౬౮], యే ఏతా ఉపసేవన్తి, ఛన్దసా వా ధనేన వా [జా॰ ౨.౨౧.౩౩౦], ఉరసా పనుదిస్సామి [జా॰ ౨.౨౨.౧౮౩౩], అయసా పటికుజ్జితో [అ॰ ని॰ ౩.౩౬] ఇచ్చాది.

న మయ్హం మనసో పియో [జా॰ ౧.౧౦.౧౧], చేతసో పరివితక్కో ఉదపాది [పారా॰ ౧౮], చేతసో సమన్నాహారో, సాధు ఖలు పయసో పానం, సావిత్తీ ఛన్దసో ముఖం [మ॰ ని॰ ౨.౪౦౦] ఇచ్చాది.

సాధుకం మనసి కరోథ [దీ॰ ని॰ ౨.౩], ఏతమత్థం చేతసి సన్నిధాయ, సిరసి అఞ్జలిం కత్వా [అప॰ థేర ౧.౪౧.౮౨], ఉరసిలోమో, పాపం అకాసి రహసి ఇచ్చాది.

మనోధాతు, మనోమయం, తమోఖన్ధం పదాలయి, తపోధనో, తేజోధాతు, సిరోరుహా కేసా, సరోరుహం పదుమం, రజోహరణం వత్థం, ఓజోహరణా సాఖా, అయోపత్తో, వయోగుణా అనుపుబ్బం జహన్తి, యసోధరా దేవీ, చేతోయుత్తా ధమ్మా, ఛన్దోవిచితిపకరణం, రహోగతో చిన్తేసి, అహోరత్తానమచ్చయే [సం॰ ని॰ ౧.౧౧౨] ఇచ్చాది.

మహావుత్తినా అహవ్హా స్మింనో ని చ ఉ చ హోతి, తదహని, తదహు. రహవ్హా స్మింనో ఓ హోతి, మాతుగామేన సద్ధిం ఏకో ఏకాయ రహో నిసీదతి [పారా॰ ౪౫౨], రహో తిట్ఠతి, రహో మన్తేతి.

మనోగణరాసి నిట్ఠితో.

మనాదిగణరాసి

౧౧౬. కోధాదీహి.

ఏతేహి నావచనస్స సా హోతి వా.

కోధసా, కోధేన, అత్థసా, అత్థేన.

౧౧౭. నాస్స సా [క॰ ౧౮౧; రూ॰ ౯౫; నీ॰ ౩౭౩].

పదాదీహి నావచనస్స సా హోతి వా.

పదసా, పదేన, బిలసా, బిలేన.

౧౧౮. పదాదీహి సి.

పదాదీహి స్మింనో సి హోతి వా.

పదసి, పదే, బిలసి, బిలే.

తత్థ కోధాదికో పుల్లిఙ్గో, పదాదికో నపుంసకో. తత్థ కేచి సద్దా సమాస, తద్ధితమజ్ఝే ఓదన్తా హోన్తి [క. ౧౮౩; రూ. ౪౮; నీ. ౩౭౫], ఆపోధాతు, ఆపోమయం, వాయోధాతు, వాయోమయం, జీవ త్వం సరదోసతం [జా. ౧.౨.౯], అనుయన్తి దిసోదిసం [దీ. ని. ౩.౨౮౧] ఇచ్చాది.

కేచి నాస్స సాదేసం లభన్తి, కోధసా ఉసునా విజ్ఝి [జా. ౨.౨౨.౩౫౨], దళ్హం గణ్హాహి థామసా [జా. ౧.౭.౩౦], పదసావ అగమాసి, మాకాసి ముఖసా పాపం, సచ్చేన దన్తో దమసా ఉపేతో-దమసాతి ఇన్ద్రియదమనేన, సుచిం పణీతం రససా ఉపేతం [జా. ౧.౭.౧౮], వేగసా గన్త్వాన, ఆయుసా ఏకపుత్తమనురక్ఖే [ఖు. పా. ౯.౭] ఇచ్చాది.

కేచి స్మింనో స్యాదేసం లభన్తి, పదసి, బిలసి ఇచ్చాది.

కేహిచి మహావుత్తినా నా, స్మానం నో హోతి, అత్థనో, అక్ఖరనో, సుత్తనో, బ్యఞ్జననో, హేతునో, యోనినో, ఉపాయనో, ఠాననో, దీఘనో, ఓరనో, బహునో, పుథునో, మత్తనో, భాగనో ఇచ్చాది.

“పదనో ధమ్మం వాచేయ్య [పాచి. ౪౫], బిలనో విభజిత్వా నిసిన్నో అస్స” [దీ. ని. ౨.౩౭౮] ఇచ్చాదీసు పన విచ్ఛాయం నోపచ్చయో.

యదా పన సమాసన్తే మహావుత్తినా స్యాదీసు విభత్తీసు సాగమో హోతి, తదా పురిసాదిగణోపి హోతి, బ్యాసత్తమననో, అబ్యగ్గమననో [అ. ని. ౩.౨౯], పుత్తో జాతో అచేతనో [జా. ౨.౨౨.౪], సుమేధనో [అ. ని. ౪.౬౨], భూరిమేధనో [సు. ని. ౧౧౩౭] ఇచ్చాది.

ఇతి మనాదిగణరాసి.

గుణవాదిగణరాసి

౧౧౯. న్తుస్స [క. ౧౨౪; రూ. ౯౮; నీ. ౨౯౯].

సిమ్హి న్తుస్స టా హోతి.

గుణవా తిట్ఠతి.

౧౨౦. య్వాదో న్తుస్స [క. ౯౨; రూ. ౧౦౦; నీ. ౨౪౯].

యోఆదీసు న్తుస్స అత్తం హోతి.

గుణవన్తా తిట్ఠన్తి.

౧౨౧. న్తన్తూనం న్తో యోమ్హి పఠమే [క. ౯౨; రూ. ౧౦౦; నీ. ౨౪౯].

పఠమే యోమ్హి సవిభత్తీనం న్త, న్తూనం న్తో హోతి.

గుణవన్తో తిట్ఠన్తి.

౧౨౨. టటాఅం గే [క. ౧౨౬; రూ. ౧౦౧; నీ. ౩౦౧-౨].

గే పరే సవిభత్తీనం న్త, న్తూనం ట, టా, అం హోన్తి.

భో గుణవ, భో గుణవా, భో గుణవం, భోన్తో గుణవన్తా, భోన్తో గుణవన్తో, గుణవన్తం, గుణవన్తే, గుణవన్తేన.

౧౨౩. తోతాతితా సస్మాస్మింనాసు [క. ౧౨౭, ౧౮౭; రూ. ౧౦౨, ౧౦౮; నీ. ౩౦౩, ౩౮౬].

స, స్మా, స్మిం, నాసు సవిభత్తీనం న్త, న్తూనం కమేన తో, తా,తి, తా హోన్తి వా.

గుణవతా, గుణవన్తేహి, గుణవన్తేభి, గుణవన్తస్స, గుణవతో.

౧౨౪. నంమ్హి తం వా [క. ౧౨౮; రూ. ౧౦౪; నీ. ౩౦౪].

నంమ్హి సవిభత్తీనం న్త, న్తూనం తం హోతి వా.

గుణవన్తానం, గుణవతం, గుణవన్తస్మా, గుణవన్తమ్హా, గుణవన్తా, గుణవతా, గుణవన్తేహి, గుణవన్తేభి, గుణవన్తస్స, గుణవతో, గుణవన్తానం, గుణవతం, గుణవన్తస్మిం, గుణవన్తమ్హి, గుణవతి, గుణవన్తే, గుణవన్తేసు.

ఏవం భగవా, సీలవా, పఞ్ఞవా, బలవా, ధనవా, వణ్ణవా, భోగవా, సుతవా ఇచ్చాది. ఏత్థ చ ఆలపనే భగవాతి నిచ్చం దీఘో.

సబ్బావా, సబ్బావన్తో, సబ్బావన్తం, సబ్బావన్తే, సబ్బావన్తేన, సబ్బావతా, సబ్బావన్తేహి…పే.… సబ్బావన్తేసు.

ఏవం యావా, యావన్తో, తావా, తావన్తో, ఏత్తావా, ఏత్తావన్తో, కింవా, కింవన్తో, కిత్తావా, కిత్తావన్తో ఇచ్చాది. తథా భోజనం భుత్తవా, భుత్తవన్తో, ధమ్మం బుద్ధవా, బుద్ధవన్తో, కమ్మం కతవా, కతవన్తో ఇచ్చాది చ.

సతిమా, సతిమన్తా, సతిమన్తో, భో సతిమ, భో సతిమా, భో సతిమం, భోన్తో సతిమన్తా, భోన్తో సతిమన్తో, సతిమన్తం, సతిమన్తే, సతిమన్తేన, సతిమతా, సతిమన్తేహి, సతిమన్తేభి, సతిమన్తస్స, సతిమతో, సతిమన్తానం, సతిమతం,

సతిమన్తస్మా, సతిమన్తమ్హా, సతిమన్తా, సతిమతా, సతిమన్తేహి, సతిమన్తేభి, సతిమన్తస్స, సతిమతో, సతిమన్తానం, సతిమతం, సతిమన్తస్మిం, సతిమన్తమ్హి, సతిమతి, సతిమన్తే, సతిమన్తేసు.

ఏవం మతిమా, గతిమా, పాపిమా, జాతిమా, భాణుమా, ఆయుమా, ఆయస్మా, సిరిమా, హిరిమా, ధితిమా, కిత్తిమా, ఇద్ధిమా, జుతిమా , ముతిమా, థుతిమా, బుద్ధిమా, చక్ఖుమా, బన్ధుమా, గోమా ఇచ్చాది.

విసేసవిధానముచ్చతే.

౧౨౫. హిమవతో వా ఓ [క॰ ౯౪; రూ॰ ౧౦౫; నీ॰ ౨౫౨].

సిమ్హి హిమవన్తసద్దస్స ఓ హోతి వా. 'గసీన'న్తి లోపో.

హిమవన్తో పబ్బతో [ధ॰ ప॰ ౩౦౪], హిమవా పబ్బతో.

౧౨౬. న్తస్స చ ట వంసే [క॰ ౯౩; రూ॰ ౧౦౬; నీ॰ ౨౫౧].

అం, సేసు న్తస్స చ న్తుస్స చ సబ్బస్స ట హోతి వా.

"అజ్ఝోగాహేత్వా హిమవ"న్తి [అప॰ థేర ౨.౪౭.౫౯] పాళి. సతిమం, బన్ధుమం, గుణవస్స, సతిమస్స, బన్ధుమస్స.

మహావుత్తినా క్వచి సిమ్హి గే చ పరే న్తుస్స అత్తం హోతి, "అతులో నామ నామేన, పఞ్ఞవన్తో జుతిన్ధరో"తి [బు॰ వం॰ ౨౧.౧౦] చ "గతిమన్తో సతిమన్తో, ధితిమన్తో చ యో ఇసీ"తి [థేరగా॰ ౧౦౫౨] చ "చక్ఖుమన్తో మహాయసో"తి చ "తుయ్హం పితా మహావీర, పఞ్ఞవన్త జుతిన్ధరా"తి [అప॰ థేరీ ౨.౨.౩౦౯] చ పాళీ.

పఠమాయోమ్హి క్వచి న్తుస్స ట హోతి, వగ్గుముదాతీరియా పన భిక్ఖూ వణ్ణవా హోన్తి [పారా॰ ౧౯౪], ఏథ తుమ్హే ఆవుసో సీలవా హోథ [అ॰ ని॰ ౫.౧౧౪], చక్ఖుమా అన్ధకా హోన్తి, యే ఇత్థీనం వసం గతా [జా॰ అట్ఠ॰ ౨.౩.౩౬], సంసుద్ధపఞ్ఞా కుసలా ముతిమా భవన్తి [సు॰ ని॰ ౮౮౭ (సంసుద్ధపఞ్ఞా కుసలా ముతీమా)].

ఇతి గుణవాదిగణరాసి.

గచ్ఛన్తాదిగణరాసి

౧౨౭. న్తస్సం సిమ్హి [క॰ ౧౮౬; రూ॰ ౧౦౭; నీ॰ ౩౮౨-౪; 'తస్సం' (బహూసు)].

సిమ్హి న్తస్స అం హోతి వా. సిలోపో.

గచ్ఛం, గచ్ఛన్తో, గచ్ఛన్తా, గచ్ఛన్తో, భో గచ్ఛ, భో గచ్ఛా, భో గచ్ఛం, భోన్తో గచ్ఛన్తా, భోన్తో గచ్ఛన్తో, గచ్ఛన్తం, గచ్ఛన్తే, గచ్ఛన్తేన, గచ్ఛతా, గచ్ఛన్తేహి, గచ్ఛన్తేభి, గచ్ఛన్తస్స, గచ్ఛతో, గచ్ఛన్తానం, గచ్ఛతం, గచ్ఛన్తస్మా, గచ్ఛన్తమ్హా, గచ్ఛన్తా,

గచ్ఛతా, గచ్ఛన్తేహి, గచ్ఛన్తేభి, గచ్ఛన్తస్స, గచ్ఛతో, గచ్ఛన్తానం, గచ్ఛతం, గచ్ఛన్తస్మిం, గచ్ఛన్తమ్హి, గచ్ఛతి, గచ్ఛన్తే, గచ్ఛన్తేసు.

ఏవం కరం, కుబ్బం, చరం, చవం, జయం, జహం, జానం, జిరం, దదం, దహం, జుహం, సుణం, పచం, సరం, భుఞ్జం, ముఞ్చం, సయం, సరం, హరం, తిట్ఠం, భవిస్సం, కరిస్సం, గమిస్సం ఇచ్చాది.

విసేసవిధానముచ్చతే.

'న్తస్స చ ట వంసే'తి అం, సేసు న్తస్స టత్తం, యం యఞ్హి రాజ భజతి, సన్తం వా యది వా అసం. సీలవన్తం విసీలం వా, వసం తస్సేవ గచ్ఛతి [జా॰ ౧.౧౫.౧౮౧]. కిచ్చానుక్రుబ్బస్స కరేయ్య కిచ్చం [జా॰ ౧.౨.౧౪౫] – అనుక్రుబ్బస్సాతి పున కరోన్తస్స.

మహావుత్తినా పఠమాయోమ్హి చ సవిభత్తిస్స న్తస్స అం హోతి, అపి ను తుమ్హే ఏకన్తసుఖం లోకం జానం పస్సం విహరథ [దీ॰ ని॰ ౧.౪౨౫], కసం ఖేత్తం బీజం వపం, ధనం విన్దన్తి మాణవా [థేరీగా॰ ౧౧౨], భరన్తి మాతాపితరో, పుబ్బే కతమనుస్సరం [అ॰ ని॰ ౫.౩౯].

౧౨౮. మహన్తారహన్తానం టా వా [నీ॰ ౩౮౭, ౭౧౨].

సిమ్హి ఏతేసం న్తస్స టా హోతి వా.

మహా , మహం, మహన్తో, మహన్తా, మహన్తో, భో మహ, భో మహా, భో మహం, భోన్తో మహన్తా, భోన్తో మహన్తో, మహన్తం.

'న్తస్స చ ట వంసే'తి అంమ్హి న్తస్స టత్తం, "సుమహం పురం, పరిక్ఖిపిస్స"న్తి [జా॰ ౨.౨౨.౭౯౨] పాళి-సుట్ఠు మహన్తం బారాణసిపురన్తి అత్థో. సేసం గచ్ఛన్తసమం.

అరహా తిట్ఠతి. 'న్తస్సం సిమ్హీ'తి సిమ్హి న్తస్స అం, అరహం సుగతో లోకే [సం॰ ని॰ ౧.౧౬౧], అరహం సమ్మాసమ్బుద్ధో [పారా॰ ౧], అరహన్తా, అరహన్తో, అరహన్తం, అరహన్తే, అరహన్తేన, అరహతా, అరహన్తేహి, అరహన్తేభి, అరహన్తస్స, అరహతో, అరహన్తానం, అరహతం ఇచ్చాది.

మహావుత్తినా బ్రహ్మన్తస్స చ న్తస్స టా హోతి సిమ్హి, బ్రహా, బ్రహన్తో, బ్రహన్తా, బ్రహన్తో, బ్రహన్తం, బ్రహన్తే ఇచ్చాది.

"సా పరిసా మహా హోతి, సా సేనా దిస్సతే మహా"తి [జా॰ ౨.౨౨.౭౭౧] చ "మహా భన్తే భూమిచాలో"తి [అ॰ ని॰ ౮.౭౦] చ "మహా తే ఉపాసక పరిచ్చాగో"తి [జా॰ అట్ఠ॰ ౪.౧౩.అకిత్తిజాతకవణ్ణనా] చ "మహా మే భయమాగత"న్తి చ "బారాణసిరజ్జం నామ మహా"తి [జా॰ అట్ఠ॰ ౧.౧.మహాసీలవజాతకవణ్ణనా] చ "మహాస్స హోన్తి పరివారా

బ్రాహ్మణగహపతికా, మహాస్స హోన్తి పరివారా భిక్ఖూ భిక్ఖునియో”తి [దీ॰ ని॰ ౩.౨౦౪] చ “మహా వహన్తి దుదిట్ఠిం, సజ్ఝప్పా రాగనిస్సితా”తి చ పాళీ. అత్ర మహాసద్దో నిపాతపటిరూపకోపి సియా.

౧౨౯. భూతో.

భూధాతుసిద్ధతో న్తస్స అం హోతి సిమ్హి. సుద్ధే నిచ్చం, ఉపపదే అనిచ్చం.

భవం తిట్ఠతి, సమ్పత్తిం అనుభవం, అనుభవన్తో, తణ్హం అభిభవం, అభిభవన్తో, దుక్ఖం పరిభవం, పరిభవన్తో తిట్ఠతి, భవన్తా, భవన్తో, హే భవన్త, హే భవన్తా, హే భవన్తో, హే భవ, హే భవా, హే భవం. “కచ్చి భవం అభిరమసి అరఞ్ఞే”తి [జా॰ ౨.౧౮.౧౮] పాళి.

హే భవన్తా, హే భవన్తో, భవన్తం, భవన్తే, భవన్తేన, భవతా, భవన్తేహి, భవన్తేభి, భవన్తస్స, భవతో, భవన్తానం, భవతం, భవన్తస్మా, భవన్తమ్హా, భవన్తా, భవతా, భవన్తేహి, భవన్తేభి, భవన్తస్స, భవతో, భవన్తానం, భవతం, భవన్తస్మిం, భవన్తమ్హి, భవతి, భవన్తే, భవన్తేసు.

౧౩౦. భవతో వా భోన్తో గయోనాసే [క॰ ౨౪౩; రూ॰ ౮, ౧౧౦; నీ॰ ౪౮౪].

గ, యో, నా, సేసు భవన్తస్స భోన్తో హోతి వా. సుత్తవిభత్తేన అం, హి, నం, స్మాదీసు చ.

భోన్తా, భోన్తో, హే భోన్త, హే భోన్తా, హే భోన్తో, భోన్తం, భోన్తే, భోన్తేన, భోతా, భోన్తేహి, భోన్తేభి, భోన్తస్స, భోతో, భోన్తానం, భోతం, భోన్తస్మా, భోన్తమ్హా, భోన్తా, భోతా, భోన్తేహి, భోన్తేభి, భోన్తస్స, భోతో, భోన్తానం, భోతం, భోన్తస్మిం, భోన్తమ్హి, భోతి, భోన్తే, భోన్తేసు.

భో, భన్తేతి ద్వే వుద్ధిఅత్థే సిద్ధా ఆమన్తనత్థే నిపాతా ఏవ, తేహి పరం గ, యోనం లోపో, ఇతో భో సుగతిం గచ్ఛ [ఇతివు॰ ౮౩], ఉమ్ముజ్జభో పుథుసిలే, కుతో ను ఆగచ్ఛథ భో తయో జనా [జా॰ ౧.౯.౮౭], పస్సథ భో ఇమం కులపుత్తం, ఏహి భన్తే ఖమాపేహి, నో తే భిక్ఖూ ఖమాపేసి “ఖమథ భన్తే”తి. తథా భద్దన్తే, భద్దన్తాతి ద్వే “తుయ్హం భద్దం హోతు , తుమ్హాకం భద్దం హోతూ”తి అత్థే సిద్ధా ఆమన్తననిపాతావ, “భద్దన్తే”తి తే భిక్ఖూ భగవతో పచ్చస్సోసుం [సం॰ ని॰ ౧.౨౪౯], తం వో వదామి భద్దన్తే, యావన్తేత్థ సమాగతా [జా॰ ౧.౭.౧౦౮]. భద్దన్త, భదన్తసద్దా పన పురిసాదిగణికా ఏవ.

సన్తసద్దో పన సప్పురిసే విజ్జమానే సమానే చ పవత్తో ఇధ లబ్భతి. సమేతి అసతా అసం [జా॰ ౧.౨.౧౬]. సం, సన్తో, సన్తా, సన్తో, భోసన్త, భోసన్తా, భోస, భో సా, భో సం వా, భోన్తో సన్తా, భోన్తో సన్తో. యం యఞ్హి రాజ భజతి, సన్తం వా యది వా అసం [జా॰ ౧.౧౨.౧౮౦]. సన్తే, సన్తేన, సతా.

౧౩౧. సతో సబ్భ భే [క॰ ౧౮౨; రూ॰ ౧౧౨; నీ॰ ౩౭౮].

భే పరే సన్తస్స సబఆదేసో హోతి వా.

సన్తేహి, సన్తేభి, సబ్భి, సన్తస్స, సతో, సన్తానం, సతం, సన్తస్మా, సన్తమ్హా, సన్తా, సతా, సన్తేహి, సన్తేభి, సబ్భి, సన్తస్స, సతో, సన్తానం, సతం, సన్తస్మిం, సన్తమ్హి, సతి, సన్తే, సన్తేసు. సన్తో సప్పురిసా లోకే, దూరేసన్తో పకాసేన్తి [ధ॰ ప॰ ౩౦౪], చత్తారో పుగ్గలా సన్తో సంవిజ్జమానా లోకస్మిం [అ॰ ని॰ ౪.౮౫], పహుసన్తో న భరతి [సు॰ ని॰ ౯౧].

ఖేదే నిరోధే చ పవత్తో సన్తో పురిసాదిగణాదికో, దీఘం సన్తస్స యోజనం [ధ॰ ప॰ ౬౧], సన్తా హోన్తి సమితా నిరుద్ధా ఇచ్చాది.

ఇతి గచ్ఛన్తాదిగణరాసి.

రాజాదియువాదిగణరాసి

౧౩౨. రాజాదియువాదీహా [క॰ ౧౮౯; రూ॰ ౧౧౩; నీ॰ ౩౯౦-౧].

రాజాదీహి యువాదీహి చ సిస్స ఆ హోతి.

రాజా గచ్ఛతి.

౧౩౩. యోనమానో [క॰ ౧౯౦; రూ॰ ౧౧౪; నీ॰ ౩౯౨].

రాజాదీహి యువాదీహి చ యోనం ఆనో హోతి వా.

రాజానో.

వాతి కిం? చతురో చ మహారాజా.

భో రాజ, భో రాజా, భోన్తో రాజానో.

౧౩౪. వంమ్హానఙ [క॰ ౧౮౮; రూ॰ ౧౧౫; నీ॰ ౩౯౩].

రాజాదీనం యువాదీనఞ్చ ఆనఙ హోతి వా అంమ్హి.

రాజానం, రాజం, రాజానో, చతురో చ మహారాజే [పే॰ వ॰ ౧౧].

౧౩౫. నాస్మాసు రఞ్ఞా [క॰ ౧౩౭, ౨౭౦; రూ॰ ౧౧౬, ౧౨౦; నీ॰ ౩౧౬, ౫౪౨].

నా, స్మాసు రాజస్స రఞ్ఞా హోతి వా.

రఞ్ఞా, రాజేన.

౧౩౬. రాజస్స నామ్హి [నీ॰ ౩౧౬].

నామ్హి రాజస్స ఇ హోతి.

రాజినా.

౧౩౭. సునంహిస్వు [క॰ ౧౬౯; రూ॰ ౧౧౭; నీ॰ ౩౨౭].

సు , నం, హిసు రాజస్స ఉహోతి వా.

రాజూహి, రాజూభి, రాజేహి, రాజేభి.

౧౩౮. రఞ్ఞోరఞ్ఞస్సరాజినో సే [క॰ ౧౩౯; రూ॰ ౧౧౮; నీ॰ ౩౧౪].

సేపరే సవిభత్తిస్స రాజస్స రఞ్ఞో, రఞ్ఞస్స, రాజినో హోన్తి వా.

రఞ్ఞో, రఞ్ఞస్స, రాజినో.

వాతి కిం? రాజస్స.

రాజూనం, రాజానం.

౧౩౯. రాజస్స రఞ్ఞం [క॰ ౧౩౬; రూ॰ ౧౧౯; నీ॰ ౩౧౩].

నంమ్హి రాజస్స రఞ్ఞం హోతి వా.

రఞ్ఞం, రాజస్మా, రాజమ్హా, రఞ్ఞా, రాజూహి, రాజూభి, రాజేహి, రాజేభి, రఞ్ఞో, రఞ్ఞస్స, రాజినో, రాజస్స వా, రాజూనం, రాజానం, రఞ్ఞం.

౧౪౦. స్మింమ్హి రఞ్ఞేరాజిని [క॰ ౧౩౮; రూ॰ ౧౨౧; నీ॰ ౩౧౭].

స్మింమ్హి సవిభత్తిస్స రాజస్స రఞ్ఞే, రాజిని హోన్తి వా.

రఞ్ఞే, రాజిని, రాజస్మిం, రాజమ్హి, రాజూసు, రాజేసు.

౧౪౧. సమాసే వా.

సమాసట్ఠానే సబ్బే తే ఆదేసా వికప్పేన హోన్తి.

చత్తారో మహారాజా [దీ. ని. ౨.౩౩౬], చత్తారో మహారాజానో [అ. ని. ౩.౩౭], దేవరాజానం, దేవరాజం, దేవరాజానో, దేవరాజే, చత్తారో చ మహారాజే , మణిమ్హి పస్స నిమ్మితం [జా. ౨.౨౨.౧౩౯౪], కాసిరఞ్ఞా, కాసిరాజేన, దేవరాజూహి, దేవరాజేహి, కాసిరఞ్ఞో, కాసిరాజస్స, దేవరాజూనం, దేవరాజానం...పే.... కాసిరఞ్ఞే, కాసిరాజే, దేవరాజూసు, దేవరాజేసు.

మహావుత్తినా రాజతో యోనం ఇనో హోతి, “సమన్తపాసాదికా నామ, సోళసాసింసు రాజినో, ఏకూనతింసే కప్పమ్హి, ఇతో సోళసరాజినో [అప. థేర ౧.౧౨.౫౪-౫౫ (ఏకూనతింసకప్పమ్హి, ఇతో సోళసరాజానో)], కుసరాజం మహబ్బలం [జా. ౨.౨౦.౬౭], సాలరాజంవ పుప్ఫితం [అప. థేర ౧.౪౨.౮౬], ఉళురాజంవ సోభితం, చతురో చ మహారాజే [పే. వ. ౧౧], యుధఞ్చయో అనుఞ్ఞాతో, సబ్బదత్తేన రాజినా [జా. ౧.౧౧.౮౧], తదా అదాసి మం తాతో, బిమ్బిసారస్స రాజినో [అప. థేరీ. ౨.౨.౩౨౬], నిక్ఖమన్తే మహారాజే, పథవీ సమ్పకమ్పథ” ఇచ్చాదీని పాళిపదాని.

బ్రహ్మ, బ్రహ్మనో, భో బ్రహ్మా, భో బ్రహ్మ. ‘ఘబ్రహ్మదిత్వే’తి గస్స ఏత్తం, భో బ్రహ్మే, భోన్తో బ్రహ్మనో, బ్రహ్మనం, బ్రహ్మం, బ్రహ్మనో.

౧౪౨. నామ్హి [క. ౧౯౮; రూ. ౧౨౩; నీ. ౪౧౦].

నామ్హి బ్రహ్మస్స ఉహోతి వా.

బ్రహ్మునా, బ్రహ్మేన, బ్రహ్మేహి, బ్రహ్మేభి.

౧౪౩. బ్రహ్మస్సు వా [క. ౧౯౮; రూ. ౧౨౩; నీ. ౪౧౦].

స, నంసు బ్రహ్మస్స ఉ హోతి వా.

౧౪౪. ఝలా సస్స నో [క. ౧౧౭; రూ. ౧౨౪; నీ. ౨౯౨].

ఝ, లతో సస్స నో హోతి.

బ్రహ్మునో, బ్రహ్మస్స, బ్రహ్మూనం, బ్రహ్మనం.

౧౪౫. స్మా నావ బ్రహ్మ చ [క. ౨౭౦; రూ. ౧౨౦; నీ. ౫౪౨].

అత్తా’తుమేహి చ బ్రహ్మతో చ స్మాస్స నా వియ రూపం హోతి.

బ్రహ్మునా, బ్రహ్మస్మా, బ్రహ్మమ్హా, బ్రహ్మునో, బ్రహ్మస్స, బ్రహ్మూనం, బ్రహ్మనం. ‘కమ్మాదితో’తి సుత్తేన స్మింనో ని హోతి, బ్రహ్మస్మిం, బ్రహ్మమ్హి, బ్రహ్మని, బ్రహ్మే, బ్రహ్మేసు.

అత్తా, అత్తానో, భో అత్త, భో అత్తా, భోన్తో అత్తానో, అత్తానం, అత్తం, అత్తానో. ‘నాస్సనో’తి వికప్పేన నాస్స ఏనత్తం, అత్తనా, అత్తేన.

౧౪౬. సుహిస్వనక [క. ౨౧౧; రూ. ౧౨౬; నీ. ౪౩౯;. సుహిసునక (బహూసు)].

సు, హిసు అత్తా’తుమానం అన్తో అనక హోతి.

అత్తనేహి, అత్తనేభి, అత్తేహి, అత్తేభి.

౧౪౭. నోత్తాతుమా [క. ౨౧౩; రూ. ౧౨౭; నీ. ౪౪౦].

అత్తా’తుమతో సస్స నో హోతి.

అత్తనో, అత్తస్స, అత్తానం, అత్తస్మా, అత్తమ్హా, అత్తా, అత్తనా, అత్తనేహి, అత్తనేభి, అత్తేహి, అత్తేభి, అత్తనో, అత్తస్స, అత్తానం, అత్తస్మిం, అత్తమ్హి, అత్తని, అత్తే, అత్తేసు, అత్తనేసు.

సమాసే పన పురిసాదిరూపం హోతి, పహితో అత్తా ఏతేనాతి పహితత్తో, పహితత్తా, పహితత్తం, పహితత్తే, పహితత్తేన, పహితత్తేహి, పహితత్తేభి, పహితత్తస్స, పహితత్తానం, పహితత్తస్మా, పహితత్తమ్హా, పహితత్తా, పహితత్తేహి, పహితత్తేభి, పహితత్తస్స, పహితత్తానం, పహితత్తస్మిం, పహితత్తమ్హి, పహితత్తే, పహితత్తేసు.

ఆతుమా , ఆతుమానో, ఆతుమానం, ఆతుమం, ఆతుమానో, ఆతుమనా, ఆతుమేన, ఆతుమనేహి, ఆతుమనేభి, ఆతుమనో, ఆతుమస్స, ఆతుమానం ఇచ్చాది.

సఖా తిట్ఠతి.

౧౪౮. ఆయో నో చ సఖా [క. ౧౯౧; రూ. ౧౩౦; నీ. ౩౯౪].

సఖతో యోనం ఆయో చ నో చ హోన్తి వా ఆనో చ.

సఖానో, సఖాయో.

౧౪౯. నోనాసేస్వి [క. ౧౯౪; రూ. ౧౩౧; నీ. ౪౦౭].

నో, నా, సేసు సఖన్తస్స ఇ హోతి వా.

సఖినో.

సుత్తవిభత్తేన త్తపచ్చయమ్హి ఇత్తం, “సఖిత్తం కరేయ్య, సఖిత్తం న కరేయ్యా”తి [థేరగా. ౧౦౧౭ (సఖితం)] పాళీ.

౧౩౦. యోస్వంహిస్మానంస్వారఙ [క. ౯౩-౬; రూ. ౧౩౩-౪; నీ. ౪౦౮-౯; యోస్వంహిసుచారఙ (బహూసు)].

యోసు అం, హి, స్మా, నంసు సఖన్తస్స ఆరఙ హోతి. 'టోటే వా'తి సుత్తేన ఆరాదేసతో యోనం కమేన టో, టే హోన్తి.

సఖారో తిట్ఠన్తి. 'ఘబ్రహ్మాదిత్వే'తి గస్స వికప్పేన ఏత్తం, భో సఖ, భో సఖా, భో సఖే, హరే సఖా కిస్స మం జహాసి [జా. ౧.౬.౯౪].

"సఖి, సఖీతి ద్వయం ఇత్థియం సిద్ధ"న్తి వుత్తియం వుత్తం.

భోన్తో సఖానో, భోన్తో సఖాయో, భోన్తో సఖినో, భోన్తో సఖారో, సఖానం, సఖారం, సఖం, సఖానో, సఖాయో, సఖినో, సఖారే, సఖారో, సఖినా, సఖారేన, సఖేన, సఖారేహి, సఖారేభి, సఖేహి, సఖేభి, సఖిస్స, సఖినో, సఖారానం, సఖానం.

౧౩౧. స్మానంసు వా [క. ౯౪, ౧౭౦; రూ. ౧౨౦, ౧౩౧; నీ. ౪౦౭, ౩౪౨].

స్మా, నంసు సఖన్తస్స ఇ హోతి వా.

సఖీనం, సఖిస్మా, సఖిమ్హా, సఖా, సఖినా, సఖారస్మా, సఖారమ్హా, సఖారా, సఖారేహి, సఖారేభి, సఖేహి, సఖేభి, సఖిస్స, సఖినో, సఖారానం, సఖానం, సఖీనం.

౧౩౨. టే స్మింనో [క. ౯౨; రూ. ౧౩౩].

సఖతో స్మింనో టే హోతి. నిచ్చత్థమిదం సుత్తం.

సఖే, సఖారేసు, సఖేసు. "నేతాదిసా సఖా హోన్తి, లబ్భా మే జీవతో సఖా"తి [జా. ౧.౭.౯] పాళి. పురిసాదినయేన యోనం విధి.

సమాసే పన సబ్బం పురిసాదిరూపం లబ్భతి, "సబ్బమిత్తో సబ్బసఖో, పాపమిత్తో పాపసఖో"తి [దీ. ని. ౩.౨౩౩] చ పాళి. పాపసఖో, పాపసఖా, పాపసఖం, పాపసఖే, పాపసఖేన, పాపసఖేహి, పాపసఖేభి...పే.... పాపసఖస్మిం, పాపసఖమ్హి, పాపసఖే, పాపసఖేసు.

యువా గచ్ఛతి.

౧౩౩. యోనం నోనే వా [క. ౧౩౩, ౧౩౭; రూ. ౧౩౭, ౧౪౦; నీ. ౩౩౩, ౩౪౩].

యువ, పుమాదీహి పఠమా, దుతియాయోనం కమేన నో, నే హోన్తి వా.

౧౩౪. నోనానేస్వా [క. ౧౩౭; రూ. ౧౪౦; నీ. ౩౪౩].

నో, నా, నేసు యువాదీనం అన్తో ఆ హోతి వా.

యువానో, యువానా, యువా, హే యువ, హే యువా, హే యువానో, హే యువా వా, యువానం, యువం, యువానే, యువే, యువేన, యువానా.

౧౭౫. యువాదీనం సుహిస్వానఙ [క. ౧౭౪; రూ. ౧౪౦; నీ. ౩౩౭-౯, ౩౪౩].

యువ, పుమాదీనం అన్తో ఆనఙ హోతి వా సు, హిసు.

యువానేహి, యువేహి, యువానేభి, యువేభి, యువస్స.

౧౭౬. యువా సస్సినో.

యువతో సస్స ఇనో హోతి వా.

యువినో, యువానం, యువస్మా, యువమ్హా.

౧౭౭. స్మాస్మింనం నానే [క. ౧౭౬-౭-౮; రూ. ౧౪౦-౨-౩].

యువ, పుమాదీహి స్మా, స్మింనం నా, నే హోన్తి వా. 'నోనానేస్వా'తి నామ్హి ఆత్తం.

యువానా, యువానేహి, యువానేభి, యువేహి, యువేభి, యువస్స, యువినో, యువానం, యువస్మిం, యువమ్హి, యువే, యువానే, యువానేసు, యువేసు.

రూపసిద్ధియం పన "మఘవ, యువాదీనమన్తస్స ఆనాదేసో హోతి వా సబ్బాసు విభత్తీసూ"తి [రూ. ౧౪౦; నీ. ౩౪౩] వుత్తం.

పుమా , పుమానో, హే పుమ, హే పుమా.

౧౭౮. గస్సం [క. ౧౭౩; రూ. ౧౩౮; నీ. ౩౩౩].

పుమతో గస్స అం హోతి వా.

హే పుమం, హే పుమానో, పుమానం, పుమం, పుమానే, పుమే.

౧౭౯. నామ్హి [క. ౧౭౯; రూ. ౧౩౯; నీ. ౩౪౦].

నామ్హి పుమన్తస్స ఆ హోతి వా.

పుమానా, పుమేన.

౧౬౦. పుమకమ్మథామద్ధానం వా సస్మాసు చ [క. ౧౨౭, ౧౨౯; రూ. ౧౩౯, ౧౪౦; నీ. ౩౩౮, ౧౪౦].

నామ్హి చ స, స్మాసు చ పుమ, కమ్మ, థామద్ధానం అన్తో ఉ హోతి వా.

పుమునా, పుమానేహి, పుమానేభి, పుమేహి, పుమేభి, పుమస్స, పుమునో, పుమానం, పుమస్మా, పుమమ్హా, పుమానా, పుమునా, పుమానేహి, పుమానేభి, పుమేహి, పుమేభి, పుమునో, పుమస్స, పుమానం, పుమస్మిం, పుమమ్హి, పుమే.

౧౬౧. పుమా [క. ౧౨౬; రూ. ౧౪౨; నీ. ౩౩౬].

పుమతో స్మింనో నే హోతి వా. 'నోనానేస్వా'తి పుమన్తస్స ఆత్తం.

పుమానే.

౧౬౨. సుమ్హా చ [క. ౧౨౮; రూ. ౧౪౩; నీ. ౩౩౯].

సుమ్హి పుమన్తస్స ఆ చ హోతి ఆనే చ.

పుమానేసు, పుమాసు, పుమేసు.

సి , యోనం పురిసాదివిధి చ హోతి, "యథా బలాకయోనిమ్హి, న విజ్జతి పుమో సదా [అప. థేర ౧.౧.౨౧౧], సోళసిత్థిసహస్సానం, న విజ్జతి పుమో తదా [చరియా ౩.౪౯], ఇత్థీ హుత్వా స్వజ్జ పుమోమ్హి దేవో [దీ. ని. ౨.౩౨౪], ధియో తస్స పజాయన్తి, న పుమా జాయరే కులే"తి [జా. ౧.౮.౨౪] పాళీ.

మఘవసద్దో యువసద్దసదిసోతి రూపసిద్ధియం [రూ. ౬౬] వుత్తం, గుణవాదిగణికోతి సద్దనీతియం [నీ. పద. ౨౨౦] ఇచ్ఛితో. అఘన్తి దుక్ఖం పాపఞ్చ వుచ్చతి, న అఘం మఘం, సుఖం పుఞ్ఞఞ్చ, మఘో ఇతి పురాణం నామం అస్స అత్థీతి మఘవాతి [సం. ని. ౧.౨౫౯] అత్థో పాళియం దిస్సతి.

థామసద్దో పురిసాదిగణో, థామేన, థామునా, థామస్స, థామునో, థామస్మా, థామమ్హా, థామా, థామునా, థామస్స, థామునో. సేసం పురిససమం.

అద్ధా వుచ్చతి కాలో. నాద్యేకవచనేసు-దీఘేన అద్ధునా, అద్ధనా, అద్ధేన, దీఘస్స అద్ధునో, అద్ధుస్స, అద్ధస్స, అద్ధునా, అద్ధుమ్హా, అద్ధుస్మా, అద్ధా, అద్ధమ్హా, అద్ధస్మా, అద్ధునో, అద్ధుస్స, అద్ధస్స, అద్ధని, అద్ధే, అద్ధమ్హి, అద్ధస్మిన్తి చూళమోగ్గల్లానే ఆగతం. సేసం యువసదిసం.

ఉపద్ధవాచకో అద్ధసద్దో ఇధ న లబ్భతి, ఏకంసత్థవాచకో చ నిపాతో ఏవ. "అద్ధానమగ్గప్పటిపన్నో"తిఆదీసు అద్ధానసద్దో పన విసుం సిద్ధో నపుంసకలిఙ్గోవ.

ముద్ధసద్దే “ముద్ధా తే ఫలతు సత్తధా, ముద్ధా మే ఫలతు సత్తధా” ఇచ్చాదీసు [జా॰ ౧.౧౬.౨౯౨; ధ॰ ప॰ అట్ఠ॰ ౧.తిస్సత్థేరవత్థు] సిరో వుచ్చతి, “పబ్బతముద్ధనిట్ఠితో” ఇచ్చాదీసు [దీ॰ ని॰ ౨.౭౦] మత్థకం వుచ్చతి, తదుభయం ఇధ లబ్భతి, స్మింవచనే ముద్ధనీతి సిద్ధం, సేసం యువసమం. బాలవాచకో పన పురిసనయో. హత్థముట్ఠివాచకో ఇత్థిలిఙ్గో.

అస్మా వుచ్చతి పాసాణో, ఉస్మా వుచ్చతి కాయగ్గి, భిస్మా వుచ్చతి భయానకో మహాకాయో.

తత్థ అస్మసద్దే “తం తే పఞ్ఞాయ భిన్దామి, ఆమం పక్కంవ అస్మనా [సు॰ ని॰ ౪౪౫], మా త్వం చన్దే ఖలి అస్మనీ”తి పాళీ. సేసం యువసమం. ఉస్మా, భిస్మాసద్దాపి యువసదిసాతి వదన్తి.

చూళమోగ్గల్లానే ముద్ధ, గాణ్డీవధన్వ, అణిమ, లఘిమాదయో చ అస్మసదిసాతి వుత్తం.

యత్థ సుత్తవిధానం న దిస్సతి, తత్థ మహావుత్తినా వా సుత్తవిభత్తేన వా రూపం విధియతి.

ఇతి రాజాదియువాదిగణరాసి.

అకారన్తపుల్లిఙ్గం నిట్ఠితం.

ఆకారన్తపుల్లిఙ్గరాసి

‘గసీన’న్తి సిలోపో, సా తిట్ఠతి.

‘ఏకవచనయోస్వఘోన’న్తి యోసు చ ఏకవచనేసు చ రస్సో, ‘అతో యోన’మిచ్చాదినా విధానం, సా తిట్ఠన్తి.

౧౬౩. సాస్సంసే చానఙ.

అం, సేసు గే చ సాసద్దస్స ఆనఙ హోతి.

భో సాన, భోన్తో సా, సం, సానం, సే, సేన, సాహి, సాభి, సస్స, సానస్స, సానం, సస్మా, సమ్హా, సా, సాహి, సాభి, సస్స, సానస్స, సానం, సస్మిం, సమ్హి, సే, సాసు.

అథ వా ‘సాస్సంసే చానఙ’ఇతి సుత్తే చసద్దో అవుత్తసముచ్చయత్థోపి హోతీతికత్వా సితో సేసాసు విభత్తీసుపి ఆనఙ హోతి వా, మహావుత్తినా చ ఆనాదేసతో యోనం ఓ.

సా గచ్ఛతి, సానో గచ్ఛన్తి, సా వా, హే స, హే సా, హే సాన, హే సా, హే సానో, సం, సానం, సే, సానే ఇచ్చాది.

సద్దనీతిరూపం వుచ్చతే –

సా తిట్ఠతి, సా తిట్ఠన్తి, సానో తిట్ఠన్తి, భో సా, భోన్తో సా, సానో, సానం, సానే, సానా, సానేహి, సానేభి, సాస్స, సానం, సానా, సానేహి, సానేభి, సాస్స, సానం, సానే, సానేసూతి [నీతి॰ పద॰ ౨౧౧].

వత్తహా వుచ్చతి సత్తో [సక్కో (అమరకోస, ౧-౧౪౫ గాథాయం)].

౧౬౪. వత్తహా సనంనం నోనానం.

వత్తహాతో సస్స నో హోతి, నంవచనస్స నానం హోతి.

వత్తహానో దేతి, వత్తహానానం దేతి. సేసం యువసద్దసమం.

సద్దనీతియం పన నా, సేసు వత్తహినా, వత్తహినోతి [నీతి. పద. ౨౧౯; (తత్థ నామ్హి వత్తహానాతి దిస్సతి)] వుత్తం.

దళ్హధమ్మా, దళ్హధమ్మా, దళ్హధమ్మానో. “సిక్ఖితా దళ్హధమ్మినో”తిపి [సం. ని. ౧.౨౦౯] పాళి. భో దళ్హధమ్మా, భోన్తో దళ్హధమ్మా, దళ్హధమ్మానో, దళ్హధమ్మినో, దళ్హధమ్మానం, దళ్హధమ్మానే, దళ్హధమ్మినా, దళ్హధమ్మేహి. సేసం పురిససమం. ఏవం పచ్చక్ఖధమ్మాతి. వివటచ్ఛదసద్దే పన నామ్హి ఇత్తం నత్థి, సేసం దళ్హధమ్మసమం. పాళియం పన “దళ్హధమ్మోతి విస్సుతో”తి [జా. ౨.౨౨.౩౦౦] చ “లోకే వివటచ్ఛదో”తి [దీ. ని. ౧.౨౫౮] చ దిట్ఠత్తా ఏతే సద్దా పురిసరూపా అకారన్తాపి యుజ్జన్తి.

వుత్తసిరా వుచ్చతి నవవోరోపితకేసో, వుత్తసిరా బ్రాహ్మణో, వుత్తసిరా, వుత్తసిరానో, వుత్తసిరానం, వుత్తసిరానే, వుత్తసిరానా, వుత్తసిరానేహి. సేసం పురిససమం. పాళియం పన “కాపటికో మాణవో వుత్తసిరో”తిపి [మ. ని. ౨.౪౨౬] దిస్సతి.

రహా వుచ్చతి పాపధమ్మో. రహా, రహా, రహినో, రహానం, రహినే, రహినా, రహినేహి, రహినేభి, రహస్స, రహినో, రహానం...పే.... రహానే, రహానేసూతి [నీతి. పద. ౨౧౭] సబ్బం సద్దనీతియం వుత్తం, ఇధ పన మహావుత్తినా సిద్ధం.

ఇతి ఆకారన్తపుల్లిఙ్గరాసి.

ఇకారన్తపుల్లిఙ్గరాసి

‘గసీన’న్తి లోపో, ముని గచ్ఛతి.

౧౬౫. లోపో [క. ౧౧౮; రూ. ౧౪౬; నీ. ౨౯౩].

ఝు, లతో యోనం లోపో హోతి. ‘యోలోపనీసు దీఘో’తి దీఘో.

మునీ గచ్ఛన్తి.

౧౬౬. యోసు ఝిస్స పుమే [క. ౯౬; రూ. ౧౪౮; నీ. ౨౫౯].

పుల్లిఙ్గే యోసు ఝసఞ్ఞస్స ఇ-కారస్స ట హోతి వా.

మునయో గచ్ఛన్తి.

ఝిస్సాతి కిం? రత్తియో, దణ్డినో.

పుమేతి కిం? అట్ఠీని.

భో ముని, ‘అయునం వా దీఘో’తి దీఘో, భో మునీ, భోన్తో మునీ, భోన్తో మునయో, మునిం, మునీ, మునయో, మునినా, మునీహి, మునీభి, మునిస్స, మునినో, మునీనం, మునిస్మా, మునిమ్హా.

౧౬౭. నా స్మాస్స [క. ౨౧౫; రూ. ౪౧; నీ. ౪౪౨].

ఝ, లతో స్మాస్స నా హోతి వా.

మునినా, మునీహి, మునీభి, మునిస్స, మునినో, మునీనం, మునిస్మిం, మునిమ్హి, మునీసు.

ఇసి గచ్ఛతి, ఇసీ, ఇసయో, భో ఇసి, భో ఇసీ, భోన్తో ఇసీ, భోన్తో ఇసయో ఇచ్చాది.

అగ్గి జలతి, అగ్గీ, అగ్గయో, భో అగ్గి, భో అగ్గీ, భోన్తో అగ్గీ, భోన్తో అగ్గయో ఇచ్చాది.

ఏవం కుచ్ఛి, ముట్ఠి, గణ్ఠి, మణి, పతి, అధిపతి, గహపతి, సేనాపతి, నరపతి, యతి, ఞాతి, సాతి, వత్థి, అతిథి, సారథి, బోన్ది, ఆది, ఉపాది, నిధి, విధి, ఓధి, బ్యాధి, సమాధి, ఉదధి, ఉపధి, నిరుపధి, ధని, సేనాని, కపి, దీపి, కిమి, తిమి, అరి, హరి, గిరి, కలి, బలి, సాలి, అఞ్జలి, కవి, రవి, అసి, మసి, కేసి, పేసి, రాసి, అహి, వీహిఇచ్చాదయో.

విసేసవిధానముచ్చతే.

మహావుత్తినా అకతరస్సేహిపి కేహిచి ఝసఞ్ఞేహి యోనం నో హోతి, “ఛ మునినో అగారమునినో, అనగారమునినో, సేఖమునినో, అసేఖమునినో, పచ్చేకమునినో, మునిమునినో”తి [మహాని. ౧౪] చ “ఞాణుపపన్నా మునినో వదన్తీ”తి చ “ఏకమేకాయ ఇత్థియా, అట్ఠట్ఠ పతినో సియు”న్తి చ [జా. ౨.౨౧.౩౪౪] “పతినో కిరమ్హాకం విసిట్ఠనారీన” [వి. వ. ౩౨౩] న్తి చ “హంసాధిపతినో ఇమే”తి [జా. ౨.౨౧.౩౮] చ సుత్తపదాని దిస్సన్తి.

గాథాసు ‘ఘబ్రహ్మాదిత్వే’తి మునితో గస్స ఏత్తఞ్చ హోతి, వోరోహిచ్చో తవం మునే [అప. థేర ౧.౧.౫౪౦], ధమ్మదస్సో తవం మునే [అప. థేర ౧.౧.౫౪౦], చిరం జీవ మహావీర, కప్పం తిట్ఠ మహామునే [అప. థేర ౧.౨.౧౬౮], పటిగ్గణ్హ మహామునే [అప. థేర ౧.౪౧.౮౩]. తుయ్హత్థాయ మహామునేతి [అప. థేర ౧.౩.౩౪౫].

తేహియేవ అంవచనస్స నఞ్చ హోతి, తమాహు ఏకం మునినం చరన్తం [సు. ని. ౨౧౦], మునినం మోనపథేసు సిక్ఖమానం [జా. ౧.౮.౪౪], పితరం పుత్తగిద్ధినం [జా. ౨.౨౨.౨౩౭౭], సబ్బకామసమిద్ధినం [జా. ౧.౧౩.౧౦౩].

ఇసిసద్దే పన –

౧౬౮. టే సిస్సిసిస్మా [టే సిస్సస్మా (మూలపాఠే)].

ఇసిస్మా సిస్స టే హోతి వా.

యో నో'జ్జ వినయే కఙ్ఖం, అత్థధమ్మవిదూ ఇసే [జా. ౨.౨౨.౧౧౬౪]. 'ఘుబ్రహ్మాదిత్వే'తి గస్స ఏత్తఞ్చ హోతి, నిసీదాహి మహాఇసే [జా. ౨.౨౦.౧౧౪], త్వం నోసి సరణం ఇసే [జా. ౨.౨౨.౧౩౨౬], పుత్తో ఉప్పజ్జతం ఇసే [జా. ౧.౧౪.౧౦౪].

౧౬౯. దుతియస్స యోస్స.

ఇసిస్మా దుతియస్స యోస్స టే హోతి వా.

సమణే బ్రాహ్మణే వన్దే, సమ్పన్నచరణే ఇసే [జా. ౧.౧౬.౩౧౪].

సమాసే పన మహేసి గచ్ఛతి, మహేసీ గచ్ఛన్తి, మహేసయో, మహేసినో. అంవచనే మహేసినన్తి సిజ్ఝతి. "సజ్ఝాయింసు మహేసయో [వి. వ. గన్ధారమ్భకథా పే. వ. గన్ధారమ్భకథా], వానముత్తా మహేసయో"తి [అభిధమ్మత్థసఙ్గహే ౧౧౩ పిట్ఠే] చ "న తం సమ్మగ్గతా యఞ్ఞం, ఉపయన్తి మహేసినో, ఏతం సమ్మగ్గతా యఞ్ఞం, ఉపయన్తి మహేసినో [సం. ని. ౧.౧౨౦], పహన్తా మహేసినో కామే, యేన తిణ్ణా మహేసినో"తి చ "మహేసిం విజితావిన"న్తి [మ. ని. ౨.౪౫౯] చ "సఙ్ఘఞ్చాపి మహేసినం, కుఞ్జరంవ మహేసినం, ఉపగన్త్వా మహేసినం [ఋ. వం. ౯.౧], ఖిప్పం పస్స మహేసినం [జా. ౨.౧౯.౭౦], కతకిచ్చం మహేసిన"న్తి [జా. ౨.౧౯.౧౦౨] చ సుత్తపదాని దిస్సన్తి.

అగ్గిసద్దే –

౧౭౦. సిస్సగ్గితో ని [క. ౯౨; రూ. ౧౪౨; నీ. ౨౨౪; 'సిస్మాగ్గితో ని' (బహూసు)].

అగ్గితో సిస్స ని హోతి వా.

అగ్గి జలతి, అగ్గిని జలతి, అగ్గీ జలన్తి, అగ్గయో ఇచ్చాది.

పాళియం పన "అగ్గి, గిని, అగ్గినీ"తి తయో అగ్గిపరియాయా దిస్సన్తి – "రాగగ్గి, దోసగ్గి, మోహగ్గీ"తి [అ. ని. ౭.౪౬] చ "ఛన్నా కుటి ఆహితో గిని, వివటా కుటి నిబ్బుతో గిని [సు. ని. ౧౯], మహాగిని సమ్పజ్జలితో [థేరగా. ౭౦౨ (థోకం విసదిసం)], యస్మా సో జాయతే గినీ"తి [జా. ౧.౧౦.౨౮] చ "అగ్గినిం సమ్పజ్జలితం పవిసన్తీ"తి [సు. ని. ౬౭౨] చ. తేసం విసుం విసుం రూపమాలా లబ్భతి.

సేట్ఠి, పతి, అధిపతి, సేనాపతి, అతిథి, సారథిసద్దేహి చ యోనం నో హోతి, అంవచనస్స నం హోతి వా, సేట్ఠినో, సేట్ఠినం, పతినో, పతినం, అధిపతినో, అధిపతినం, సేనాపతినో, సేనాపతినం, అతిథినో, అతిథినం, సారథినో, సారథినన్తి. గహపతయో, జానిపతయో ఇచ్చాదీని నిచ్చరూపాని దిస్సన్తి.

ఆదిసద్దే –

‘రత్థ్యాదీహి టో స్మింనో’తి స్మింనో టో హోతి, ఆదిస్మిం, ఆదిమ్హి, ఆదో, గాథాదో, పాదాదో. “ఆదిం, గాథాదిం, పాదాదిం” ఇచ్చాదీసు పన ఆధారత్థే దుతియా ఏవ “ఇమం రత్తిం, ఇమం దివసం, పురిమం దిసం, పచ్ఛిమం దిసం, తం ఖణం, తం లయం, తం ముహుత్తం” ఇచ్చాదీసు వియ.

ఇదాని సమాసే ఝస్స టాదేసాభావో వుచ్చతి.

౧౭౧. ఇతోఞ్ఞత్థే పుమే.

పుమే అఞ్ఞపదత్థసమాసే ఇ-కారమ్హా పఠమా, దుతియాయోనం కమేన నో, నే హోన్తి వా. సుత్తవిభత్తేన ఉత్తరపదత్థసమాసేపి క్వచి యోనం నో, నే హోన్తి.

పఠమాయోమ్హి –

మిచ్ఛాదిట్ఠినో, సమ్మాదిట్ఠినో, ముట్ఠస్సతినో, ఉపట్ఠితస్సతినో, అసారే సారమతినో [ధ॰ ప॰ ౧౧], నిమ్మానరతినో దేవా, యే దేవా వసవత్తినో [సం॰ ని॰ ౧.౧౬౮], అట్ఠేతే చక్కవత్తినో, ధమ్మే ధమ్మానువత్తినో [సం॰ ని॰ ౫.౩౪], సగ్గం సుగతినో యన్తి [ధ॰ ప॰ ౧౨౬], తోమరఙ్కుసపాణినో [జా॰ ౨.౨౨.౨౨౩], దణ్డముగ్గరపాణినో, అరియవుత్తినో, నిపకా సన్తవుత్తినో ఇచ్చాది.

దుతియాయోమ్హి –

ముట్ఠస్సతినే, ఉపట్ఠితస్సతినే, అరియవుత్తినే, తోమరఙ్కుసపాణినే [జా॰ ౨.౨౨.౧౯౦] ఇచ్చాది.

వాత్వేవ? మిచ్ఛాదిట్ఠీ జనా గచ్ఛన్తి, మిచ్ఛాదిట్ఠీ జనే పస్సతి.

గరూ పన “తోమరఙ్కుసపాణయో, అత్థే విసారదమతయో”తి [క॰ ౨౫౩] రూపాని ఇధ ఇచ్ఛన్తి.

అఞ్ఞత్థేతి కిం? మిచ్ఛాదిట్ఠియో ధమ్మా, మిచ్ఛాదిట్ఠియో ధమ్మే.

పుమేతి కిం? మిచ్ఛాదిట్ఠినియో ఇత్థియో, మిచ్ఛాదిట్ఠీని కులాని.

౧౭౨. నే స్మింనో క్వచి [నీ॰ ౪౫౩].

పుమే అఞ్ఞత్థే ఇతో స్మింనో క్వచి నే హోతి.

కతఞ్ఞుమ్హి చ పోసమ్హి, సీలవన్తే అరియవుత్తినే [జా॰ ౧.౧౦.౭౮]. సబ్బకామసమిద్ధినే కులే, ఛత్తపాణినే, దణ్డపాణినే, తోమరఙ్కుసపాణినే [జా॰ ౨.౨౨.౧౯౦] ఇచ్చాది.

సుత్తవిభత్తేన ఈతోపి స్మింనో క్వచి నే హోతి, మాతఙ్గస్మిం యసస్సినే [జా॰ ౨.౧౯.౯౬], దేవవణ్ణినే, బ్రహ్మవణ్ణినే, అరహన్తమ్హి తాదినే [థేరగా॰ ౧౧౮౨] ఇచ్చాది.

ఇకారన్తపుల్లిఙ్గరాసి నిట్ఠితో.

ఈకారన్తపుల్లిఙ్గరాసి

ఈకారన్తే ‘సిమ్హి నా’నపుంసకస్సా’తి సుత్తేన సిమ్హి రస్సత్తం నత్థి, ‘గే వా’తి గే పరే వికప్పేన రస్సో, యోసు చ అం, నా, స, స్మా, స్మిం సు చ ‘ఏకవచనయోస్వఘోన’న్తి నిచ్చం రస్సో, దణ్డీ గచ్ఛతి. ‘జన్తు హేతు’ ఇచ్చాదిసుత్తేన వికప్పేన యోనం లోపో, దణ్డీ గచ్ఛన్తి.

పక్ఖే –

౧౭౩. యోనం నోనే పుమే [క॰ ౨౨౫; రూ॰ ౧౫౧; నీ॰ ४౫౨, ४౫౩].

పుమే ఝసఞ్ఞమ్హా ఈ-కారతో పఠమా, దుతియాయోనం కమేన నో, నే హోన్తి వా.

దణ్డినో గచ్ఛన్తి, భో దణ్డి, భో దణ్డీ, భోన్తో దణ్డినో, దణ్డిం.

౧౭४. నం ఝీతో [క॰ ౨౨४; రూ॰ ౧౫౩; నీ॰ ४౫౧].

పుమే ఝసఞ్ఞమ్హా ఈ-కారతో అంవచనస్స నం హోతి వా.

దణ్డినం.

౧౭౫. నో వా [’నో’ (బహూసు)].

పుమే ఝీతో దుతియాయోస్స నో హోతి వా.

దణ్డీ , దణ్డినో, దణ్డినే, దణ్డినా, దణ్డీహి, దణ్డీభి, దణ్డిస్స, దణ్డినో, దణ్డీనం, దణ్డిస్మా, దణ్డిమ్హా, దణ్డినా, దణ్డీహి, దణ్డీభి, దణ్డిస్స, దణ్డినో, దణ్డీనం, దణ్డిస్మిం, దణ్డిమ్హి.

౧౭౬. స్మింనో నిం [క॰ ౨౨౬; రూ॰ ౧౫४; నీ॰ ४౧౬].

ఝీతో స్మింనో ని హోతి వా.

దణ్డిని.

‘నే స్మింనో క్వచీ’తి విభత్తసుత్తేన స్మింనో నే చ హోతి, దణ్డినే, దణ్డీసు.

ఏవం చక్కీ, పక్ఖీ, సుఖీ, సిఖీ, చాగీ, భాగీ, భోగీ, యోగీ, సఙ్గీ, వాచీ, ధజీ, భజీ, కుట్ఠీ, రట్ఠీ, దాఠీ, ఞాణీ, పాణీ, గణీ, గుణీ, చమ్మీ, ధమ్మీ, సీఘయాయీ, పాపకారీ, బ్రహ్మచారీ, మాయావీ, మేధావీ, భుత్తావీ, భయదస్సావీ, యసస్సీ, తేజస్సీ, ఛత్తీ, పత్తీ, దన్తీ, మన్తీ, సత్తుఘాతీ, సీహనాదీ, సామీ, పియప్పసంసీ. అత్థదస్సీ, ధమ్మదస్సీ ఇచ్చాదయో. గామణీ, సేనానీ, సుధీ ఇచ్చాదీసు పన స్మింనో నిత్తం నత్థి.

విసేసవిధానముచ్చతే.

మహావుత్తినా యోసు ఈ-కారస్సపి క్వచి టత్తం హోతి,

"హంసా కోఞ్చా మయూరా చ, హత్థయో పసదా మిగా;

సబ్బే సీహస్స భాయన్తి, నత్థి కాయస్మిం తుల్యతా [జా॰ ౧.౨.౧౦౩].

పురిసాలూ చ హత్థయో, సఞ్ఞతా బ్రహ్మచారయో [అ॰ ని॰ ౬.౩౭], అపచే బ్రహ్మచారయో"తి దిస్సన్తి. తత్థ 'హత్థయో'తి హత్థినో, 'పురిసాలూ'తి పురిసలోలా బలవాముఖయక్ఖినియో, 'బ్రహ్మచారయో'తి బ్రహ్మచారినో, 'అపచే'తి పూజేయ్య.

సుస్సపి క్వచి నేసు హోతి, సుసుఖం వత జీవామ, వేరినేసు అవేరినో [ధ॰ ప॰ ౧౯౭], వేరినేసు మనుస్సేసు, విహరామ అవేరినో. తత్థ 'వేరినేసూ'తి వేరీచిత్తవన్తేసు.

సమాసేపి పఠమాయోస్స నోత్తం, దుతియాయోస్స నోత్తం నేత్తఞ్చ హోతి. తత్థ ద్వే నోత్తాని పాకటాని. నేత్తం పన వుచ్చతే, "అస్సమణే సమణమానినే [అ॰ ని॰ ౮.౧౦], నరే పాణాతిపాతినే [ఇతివు॰ ౯౩], మఞ్జుకే పియభాణినే [జా॰ ౨.౨౨.౧౭౨౧], మాలధారినే [జా॰ ౨.౨౨.౧౭౨౭], కాసికుత్తమధారినే [జా॰ ౨.౨౨.౧౯౨౫], వణ్ణవన్తే యసస్సినే [దీ॰ ని॰ ౨.౨౮౨], చాపహత్థే కలాపినే, ఉభో భస్సరవణ్ణినే [జా॰ ౨.౨౧.౧౧౧], బ్రాహ్మణే దేవవణ్ణినే, సముద్ధరతి పాణినే [అప॰ థేరీ ౨.౩.౧౩౭], ఏవం జరా చ మచ్చు చ, అధివత్తన్తి పాణినే"తి [సం॰ ని॰ ౧.౧౩౬] దిస్సన్తి. తత్థ 'భస్సరవణ్ణినే'తి పభస్సరవణ్ణవన్తే. స్మింనో నేత్తే పన "మాతఙ్గస్మిం యసస్సినే" ఇచ్చాదిని [జా॰ ౨.౧౯.౯౬] పుబ్బే వుత్తానేవ.

ఈకారన్తపుల్లిఙ్గరాసి నిట్ఠితో.

ఉకారన్తపుల్లిఙ్గరాసి

భిక్ఖాదిగణరాసి

'గసీన'న్తి సిలోపో, భిక్ఖు. యోనం లోపే దీఘో, భిక్ఖూ.

పక్ఖే –

౧౭౭. లా యోనం వో పుమే [క॰ ౧౧౯; రూ॰ ౧౫౫; నీ॰ ౨౯౪].

పుమే లసఞ్ఞేహి ఉవణ్ణేహి యోనం వో హోతి వాతి యోనం వో.

౧౭౮. వేవోసు లుస్స [క॰ ౯౭; రూ॰ ౧౫౬; నీ॰ ౨౬౦].

పుమే వే, వోసు పరేసు లసఞ్ఞస్స ఉ-కారస్స ట హోతి.

భిక్ఖవో.

లుస్సాతి కిం? సయమ్భువో.

భో భిక్ఖు, భో భిక్ఖూ, భోన్తో భిక్ఖూ.

౧౭౯. పుమాలపనే వేవో [క॰ ౧౧౬; రూ॰ ౧౫౭; నీ॰ ౨౯౧].

పుమే ఆలపనే లసఞ్ఞమ్హా ఉ-కారతో యోస్స వే, వో హోన్తి వా.

భోన్తో భిక్ఖవే, అథ ఖో భగవా భిక్ఖూ ఆమన్తేసి "భిక్ఖవో"తి [మ॰ ని॰ ౧.౧], దేవకాయా అభిక్కన్తా, తే విజానాథ భిక్ఖవో [దీ॰ ని॰ ౨.౩౩౪], భిక్ఖుం, భిక్ఖూ, భిక్ఖవో, భిక్ఖునా. 'సునంహిసూ'తి దీఘో, భిక్ఖూహి, భిక్ఖూభి, భిక్ఖుస్స, భిక్ఖునో, భిక్ఖూనం, భిక్ఖుస్మా, భిక్ఖుమ్హా, భిక్ఖునా, భిక్ఖూహి, భిక్ఖూభి, భిక్ఖుస్స, భిక్ఖునో, భిక్ఖూనం, భిక్ఖుస్మిం, భిక్ఖుమ్హి, భిక్ఖూసు.

ఏవం మజ్ఝు, మచ్చు, ఉచ్ఛు, పటు, భాణు, సేతు, కేతు, సత్తు, సిన్ధు, బన్ధు, కారు, నేరు, మేరు, రురు, వేళు ఇచ్చాదయో.

విసేసవిధానముచ్చతే.

హేతు, జన్తు, కురుసద్దేసు 'జన్తుహేతు' ఇచ్చాదిసుత్తేన వికప్పేన యోనం లోపో, హేతు ధమ్మా, హేతూ ధమ్మా, అతీతే హేతవో పఞ్చ.

౧౮౦. యోమ్హి వా క్వచి [క॰ ౯౭; రూ॰ ౧౫౬; నీ॰ ౨౬౦].

యోసు లసఞ్ఞినో ఉ-కారస్స క్వచి ట హోతి వా.

అతీతే హేతయో పఞ్చ.

వాతి కిం? హేతుయో.

క్వచీతి కిం? భిక్ఖవో.

భో హేతు, భో హేతూ, భోన్తో హేతూ, హేతవో, హేతయో, హేతుయో వా, హేతుం, హేతూ, హేతవో, హేతయో, హేతుయో వా. సేసం భిక్ఖుసమం.

జన్తు గచ్ఛతి, జన్తూ, జన్తయో, జన్తుయో వా.

౧౮౧. జన్త్వాదితో నో చ [క॰ ౧౧౯; రూ॰ ౧౩౩; నీ॰ ౨౯౪; 'జన్త్వాదితో' (బహూసు)].

పుమే జన్త్వాదితో యోనం నో చ హోతి వో చ.

జన్తునో, జన్తవో, భోజన్తు, భోజన్తూ, భోన్తో జన్తూ, జన్తయో, జన్తుయో, జన్తునో, జన్తవో, జన్తుం, జన్తూ, జన్తయో, జన్తుయో, జన్తునో, జన్తవో. సేసం భిక్ఖుసమం.

కురు, కురూ, కురయో, కురుయో, కురునో, కురవోతి సబ్బం జన్తుసమం.

"అజ్జేవ తం కురయో పాపయాతు [జా॰ ౨.౨౨.౧౬౩౨], నన్దన్తి తం కురయో దస్సనేన [జా॰ ౨.౨౨.౧౬౪౧], అజ్జేవ తం కురయో పాపయామీ"తి [జా॰ ౨.౨౨.౧౬౩౪] దిస్సన్తి.

మహావుత్తినా లతోపి అంవచనస్స క్వచి నం హోతి, "కిమత్థినం భిక్ఖునం ఆహు, భిక్ఖునమాహు మగ్గదేసిం, భిక్ఖునమాహు మగ్గజీవిం, బుద్ధం ఆదిచ్చబన్ధున"న్తి దిస్సన్తి, తథా "రోగనిడ్డం పభఙ్గునం, భోగానఞ్చ పభఙ్గునం [ధ॰ ప॰ ౧౩౯], విఞ్ఞాణఞ్చ విరాగున"న్తి చ. తత్థ 'కిమత్థిన'న్తి కింసభావం, 'మగ్గదేసి'న్తి మగ్గం దేసేన్తం, 'మగ్గజీవి'న్తి మగ్గే జీవన్తం, 'రోగనిడ్డ'న్తి రోగానం కులావకభూతం, 'పభఙ్గున'న్తి పభిజ్జనసీలం, 'విరాగున'న్తి విరజ్జనసీలం. కత్థచి పఠమన్తమ్పి దిస్సతి, తత్థ నాగమో.

ఇతి భిక్ఖాదిగణరాసి.

సత్థాదిగణరాసి

సత్థాదిరాసి

౧౮౨. ల్తుపితాదీనమా సిమ్హి [క॰ ౨౯౯; రూ॰ ౧౩౮; నీ॰ ౪౧౧].

సిమ్హి పరే ల్తుపచ్చయన్తానం సత్థు, కత్తుఇచ్చాదీనం పితాదీనఞ్చ ఉ-కారో ఆ హోతి. 'గసీన'న్తి లోపో.

సత్థా.

౧౮౩. ల్తుపితాదీనమసే [క॰ ౨౦౦; రూ॰ ౧౨౯; నీ॰ ౪౧౨].

సమ్హా అఞ్ఞస్మిం విభత్తిగణే పరే ల్తు, పితాదీనం ఉ-కారో ఆరఙ హోతి.

౧౮౪. ఆరఙ్స్మా [క. ౨౦౫; రూ. ౧౬౦; నీ. ౪౨౧].

ఆరఙ్తో యోనం టో హోతి.

సత్థారో.

౧౮౫. గే అ చ [క. ౨౪౬; రూ. ౭౩; నీ. ౪౭౬, ౪౭౮-౯].

గే పరే ల్తు, పితాదీనం ఉ-కారో హోతి అ చ ఆ చ. భోసత్థ, భో సత్థా, భోన్తో సత్థారో, సత్థారం.

౧౮౬. టోటే వా [క. ౨౦౫; రూ. ౨౬౦; నీ. ౪౨౧].

ఆరఙ్తో యోనం కమేన టో, టే హోన్తి వా. ఏత్థ చ వాసద్దో సఖసద్దే వికప్పనత్థో తత్థ విధ్యన్తరసబ్భావా. పున టోగ్గహణం లహుభావత్థం.

సత్థారో, సత్థారే.

౧౮౭. టా నాస్మానం [క. ౨౦౭, ౨౭౦; రూ. ౧౬౧, ౧౨౦; నీ. ౪౨, ౫౪౨].

ఆరఙ్తో నా, స్మానం టా హోతి.

సత్థారా, సత్థారేహి, సత్థారేభి.

౧౮౮. లోపో [క. ౨౦౩; రూ. ౧౬౨; నీ. ౪౧౮].

ల్తు, పితాదీహి సలోపో హోతి వా.

సత్థు, సత్థుస్స, సత్థునో.

౧౮౯. నంమ్హి వా [క. ౨౦౧; రూ. ౧౬౩; నీ. ౪౧౬].

నంమ్హి పరే ల్తు, పితాదీనం ఉ-కారో ఆరఙ హోతి వా. ఇమేసం మహానామ తిణ్ణం సత్థారానం ఏకా నిట్ఠా ఉదాహు పుథు నిట్ఠాతి [అం. ని. ౩.౧౨౭]. సత్థూనం.

౧౯౦. ఆ [క. ౨౦౨; రూ. ౧౬౪; నీ. ౪౧౭].

నంమ్హి పరే ల్తు, పితాదీనం ఉ-కారో ఆ హోతి వా.

సత్థానం, సత్థారా, సత్థారేహి, సత్థారేభి, సత్థు, సత్థుస్స, సత్థునో, సత్థూనం, సత్థారానం, సత్థానం.

౧౯౧. టి స్మింనో [క॰ ౨౦౬; రూ॰ ౧౬౭; నీ॰ ౪౨౨].

ఆరజ్జో స్మింనో టి హోతి.

౧౯౨. రస్సారజ [క॰ ౨౦౮; రూ॰ ౧౬౬; నీ॰ ౪౨౪].

స్మింమ్హి పరే ఆరజ్జుతో రస్సో హోతి.

సత్థరి, సత్థారేసు.

బహులాధికారా నా, స్మాసు సత్థునాతి చ సుమ్హి సత్థూసూతి చ సిద్ధం. “ధమ్మరాజేన సత్థునా, పూజం లబ్భతి భత్తుసూ”తి [జా॰ ౨.౨౨.౧౭౧౫] పాళి. ‘భత్తుసూ’తి సామీసు, ‘భత్తాసూ’తిపి పాఠో.

‘ల్తుపితాదీనమసే’తి అసేగ్గహణేన తోమ్హి ఆరజ హోతి [నీ॰ ౪౧౪], “సత్థారతో సత్థారం గచ్ఛన్తి, సత్థారతో సత్థారం ఘటేన్తీ”తి [మహాని॰ ౨౫] పాళి.

ఏవం కత్తా, భత్తా, గన్తా, జేతా, జనేతా, ఛేత్తా, ఛేదితా, విఞ్ఞాతా, విఞ్ఞాపేతా, ఉట్ఠాతా, ఉట్ఠాపేతా, తరితా, తారేతా, దాతా, దాపేతా, సన్ధాతా, సన్ధాపేతా, నేతా, నేత్తా, పోసేతా, భేత్తా, యాతా, వత్తా, సేతా, హన్తా, సకమన్ధాతా, మహామన్ధాతా ఇచ్చాదయో.

విసేసవిధానముచ్చతే.

మహావుత్తినా యోనం ఆ హోతి, అవితక్కితా గబ్భముపవజన్తి [జా॰ ౧.౧౩.౧౩౮ (విసదిసం)], తే భిక్ఖూ బ్రూహేతా సుఞ్ఞాగారానం.

అమచ్చవాచీహి కత్తు, ఖత్తుసద్దేహి గస్స ఏత్తం, ఉట్ఠేహి కత్తే తరమానో [జా॰ ౨.౨౨.౧౯౯౦], నత్థి భో ఖత్తే పరోలోకో [దీ॰ ని॰ ౨.౪౦౮].

గే పరే ఆరజ చ హోతి, పుచ్ఛామ కత్తార అనోమపఞ్ఞ, “కత్తారం అనోమపఞ్ఞా”న్తిపి [జా॰ ౧.౧౦.౨౮] యుజ్జతి.

అంమ్హి పరే పుబ్బస్సరలోపో చ హోతి, అనుకమ్పకం పాణసమమ్పి భత్తుం జహన్తి ఇత్థియో. “సో పతీతో పముత్తేన, భత్తునా భత్తుగారవో”తి [జా॰ ౨.౨౧.౪౮] దిట్ఠత్తా కత్తునా, గన్తునా ఇచ్చాదీనిపి యుజ్జన్తి.

నేత్తువ్హా స్మింనో ఏత్తం [నీ॰ ౪౩౦], నేత్తే ఉజుం గతే సతి [జా॰ ౧.౪.౧౩౩], ఏతే సద్దా తీసు లిఙ్గేసు సమానరూపా హోన్తి, కత్తా ఇత్థీ, కత్తా పురిసో, కత్తా కులం ఇచ్చాది.

ఇతి సత్థాదిరాసి.

పితా గచ్ఛతి.

౧౯౩. పితాదీనమనత్తాదీనం [క. ౨౦౯; రూ. ౧౬౮; నీ. ౪౨౨; 'పితాదీనమనత్వాదీనం' (బహూసు)].

నత్తాదివజ్జితానం పితాదీనం ఆరజకతో రస్సో హోతి.

పితరో, భో పిత, భో పితా, భోన్తో పితరో. పితరం, పితుం వా. "మాతుం పితుఞ్చ వన్దిత్వా"తి [జా. ౨.౨౨.౧౮౨౯] దిస్సతి.

పితరో, పితరే, పితరా, పితునా, పితరేహి, పితరేభి, పితూహి, పితూభి, పితు, పితుస్స, పితునో, పితూనం, పితరానం, పితరా, పితునా, పితరేహి, పితరేభి, పితూహి, పితూభి, పితు, పితుస్స, పితునో, పితూనం, పితరానం, పితానం, పితుస్మిం, పితుమ్హి, పితరి, పితరేసు, పితూసు.

అనఞ్ఞో ఞాతినం హోతి, దేవానం పితునఞ్చ సో [జా. ౨.౨౨.౧౨౬], మాతాపితూనం అచ్చయేన, ధమ్మం చర మహారాజ, మాతాపితూసు ఖత్తియ [జా. ౨.౧౭.౩౯].

ఏవం భాతా, భాతరో, జామాతా, జామాతరోఇచ్చాది.

అనత్తాదీనన్తి కిం? నత్తా, నత్తారో, నత్తారం, నత్తారో, నత్తారే ఇచ్చాది. తథా పనత్తుసద్దోపి.

మాతు , ధీతు, దుహితుసద్దా పన ఇత్థిలిఙ్గా ఏవ, మాతా, మాతరో, భోతి మాత, భోతి మాతా, భోతి మాతే వా, "అచ్ఛరియం నన్దమాతే, అబ్భుతం నన్దమాతే"తి [అ. ని. ౭.౫౩] దిస్సతి. 'ఘబ్రహ్మాదిత్వే'తి గస్స ఏత్తం. భోతియో మాతరో, మాతరం, మాతుం, మాతరో, మాతరే, మాతుయా, మాతరా, మాతరేహి, మాతరేభి, మాతూహి, మాతూభి, మాతు, మాతుస్స, మాతుయా. "మాతుస్స సరతి, పితుస్స సరతీ"తి [రూ. ౧౬౯; నీ. ౧౬౦ పిట్ఠే] సత్థే దిస్సతి. "బుద్ధమాతుస్స సక్కారం, కరోతు సుగతోరసో"తి [అప. థేరీ. ౨.౨.౨౨౯] చ దిస్సతి. మాతూనం, మాతానం, మాతరానం. పఞ్చమీరూపం తతియాసమం. ఛట్ఠీరూపం చతుత్థీసమం. మాతుస్మిం, మాతుమ్హి, మాతరి, మాతుయా, మాతుయం, మాతరేసు, మాతూసు. ఏవం ధీతు, దుహితుసద్దా.

విసేసవిధిమ్హి గాథాసు మహావుత్తినా మాతు, పితుసద్దేహి నాదీనం పఞ్చన్నం ఏకవచనానం యా హోతి, స్మింనో పన యఞ్చ హోతి, అన్తలోపో చ. మత్యా కతం, మత్యా దేతి, మత్యా అపేతి, మత్యా ధనం, మత్యా ఠితం. మత్యం ఠితం. ఏవం పేత్యా కతంఇచ్చాది, ఇధ వుద్ధి.

అనుఞ్ఞాతో అహం మత్యా, సఞ్చత్తో పితరా అహం [జా. ౨.౨౨.౨౯]. మత్యా చ పేత్యా చ కతం సుసాధు [జా. ౨.౧౮.౬౧], అహఞ్హి జానామి జనిన్ద ఏతం, మత్యా చ పేత్యా చ [జా. ౨.౧౮.౨౯], సబ్బం పుబ్బేపి వుత్తమేవ.

సత్థు, పితాదీనం సమాసే విధానం సమాసకణ్డే ఆగమిస్సతి.

ఇతి పితాదిరాసి.

ఇతి సత్థాదిగణరాసి.

ఉకారన్తపుల్లిఙ్గరాసి నిట్ఠితో.

ఊకారన్తపుల్లిఙ్గరాసి

'గసీన'న్తి లోపో, సయమ్భూ గచ్ఛతి. 'లోపో'తి యోనం లోపో, సయమ్భూ గచ్ఛన్తి.

పక్ఖే –

'జన్తాదితో నో చా'తి యోనం వో, నో, సయమ్భువో, సయమ్భునో.

'గే వా'తి గే పరే వికప్పేన రస్సో, భో సయమ్భు, భో సయమ్భూ, భోన్తో సయమ్భూ, సయమ్భువో, సయమ్భునో.

'ఏకవచనయోస్వఘోన'న్తి అమాదీసు ఏకవచనేసు నిచ్చం రస్సో, సయమ్భుం, గాథాయం 'సయమ్భున'న్తిపి యుజ్జతి.

సయమ్భూ, సయమ్భువో, సయమ్భునో. సయమ్భునా, సయమ్భూహి, సయమ్భూభి, సయమ్భుస్స, సయమ్భునో, సయమ్భూనం. సయమ్భుస్మా, సయమ్భుమ్హా, సయమ్భునా, సయమ్భూహి, సయమ్భూభి, సయమ్భుస్స, సయమ్భునో, సయమ్భూనం. సయమ్భుస్మిం, సయమ్భుమ్హి, సయమ్భూసు.

ఏవం అభిభూ, పరాభిభూ, వేస్సభూ, గోత్రభూ, వత్రభూ ఇచ్చాది. సేసేసు పన యోనం నో ఏవ లబ్భతి, చిత్తసహభునో ధమ్మా [ధ॰ స॰ దుకమాతికా ౬౧].

౧౯౪. **కూతో** [క॰ ౧౧౯; రూ॰ ౧౨౨; నీ॰ ౨౯౪].

పుమే కూపచ్చయన్తేహి యోనం నో హోతి వా.

సబ్బఞ్ఞూ, సబ్బఞ్ఞునో. సేసం సువిఞ్ఞేయ్యం.

విఞ్ఞూ , వదఞ్ఞూ, అత్థఞ్ఞూ, ధమ్మఞ్ఞూ, మత్తఞ్ఞూ, విదూ. ఇధ కూసద్దేన రూపచ్చయన్తాపి గయ్హన్తి, వేదగూ, పారగూ. తథా భీరూ, పభఙ్గూ, విరాగూఇచ్చాది చ.

ఊకారన్తపుల్లిఙ్గరాసి నిట్ఠితో.

ఓకారన్తో పన గోసద్దో ఏవ, సో పుబ్బే వుత్తోయేవ.

పుల్లిఙ్గరాసి నిట్ఠితో.

నపుంసకలిఙ్గరాసి

అకారన్తనపుంసక చిత్తాదిరాసి

అథ నపుంసకలిఙ్గం దీపియతే. తం పన పఞ్చవిధం అదన్తం, ఇదన్తం ఈదన్తం, ఉదన్తం, ఊదన్తన్తి.

౧౯౫. అం నపుంసకే [క. ౧౨౫; రూ. ౧౯౮; నీ. ౩౦౦].

నపుంసకే అతో సిస్స అం హోతి.

చిత్తం.

౧౯౬. యోనం ని [క. ౨౧౮; రూ. ౧౯౬; నీ. ౪౪౫].

నపుంసకే అతో యోనం ని హోతి. 'యోలోపనీసూ'తి నిమ్హి దీఘో.

చిత్తాని.

౧౯౭. నీనం వా [క. ౧౦౭; రూ. ౬౯; నీ. ౨౭౫; 'నీన వా' (బహూసు)].

అతో నీనం టా, టే హోన్తి వా.

చిత్తా, హే చిత్త, హే చిత్తా, హే చిత్తాని, హే చిత్తా వా, చిత్తం, చిత్తాని, చిత్తే, చిత్తేన. సేసం పురిససమం.

ఏవం దకం, ఉదకం, సుఖం, దుక్ఖం, ముఖం, అఙ్గం, లిఙ్గం, సిఙ్గం, అఘం, సచ్చం, నచ్చం, రజ్జం, పజ్జం, అమ్బుజం, ధఞ్ఞం, ధఞ్ఞం, అరఞ్ఞం, పుఞ్ఞం, కిలిట్ఠం, పిట్ఠం, భణ్డం, తుణ్డం, ఞాణం, తాణం, లేణం, కరణం, చరణం, ఛత్తం, ఖేత్తం, నేత్తం, అమతం, సోతం, పీఠం, వత్థం, పదం, గదం, ఆవుధం, కాననం, ఘానం, ఝానం, దానం, ధనం, వనం, పాపం, దుమం, హదయం, చీరం, చీవరం, కులం, మూలం, బలం, మఙ్గలం, భిసం, సీసం, లోహంఇచ్చాదయో.

ఇతి చిత్తాదిరాసి.

కమ్మాదిరాసి

కమ్మసద్దే –

౧౯౮. నాస్సేనో [క. ౧౦౩; రూ. ౭౯; నీ. ౨౭౧].

కమ్మాదీహి నాస్స ఏనో హోతి వా.

కమ్మేన, కమ్మనా.

‘పుమకమ్మథామద్ధాన’న్తి సుత్తేన నా, స్మాసు ఉత్తం, కమ్మునా, కమ్మస్స, కమ్మునో, కమ్మస్మా, కమ్మమ్హా, కమ్మనా, కమ్మునా, కమ్మస్స, కమ్మునో.

౧౯౯. కమ్మాదితో [క. ౧౯౭; రూ. ౧౨౫; నీ. ౪౦౪].

కమ్మాదీహి స్మింనో ని హోతి వా.

కమ్మస్మిం, కమ్మమ్హి, కమ్మని, కమ్మే. సేసం చిత్తసమం.

కమ్మ చమ్మ ఘమ్మ అస్మ వేస్మ అద్ధ ముద్ధ అహ బ్రహ్మ అత్తఆతుమా కమ్మాది. కమ్మని, చమ్మని. “కిం ఛన్దో కిమధిప్పాయో, ఏకో సమ్మసి ఘమ్మనీ”తి [జా. ౧.౧౬.౧] చ “కిం పత్థయం మహాబ్రహ్మే, ఏకో సమ్మసి ఘమ్మనీ”తి [జా. ౧.౧౩.౮౩] చ “మా త్వం చన్దే ఖలి అస్మనీ”తి చ “తమద్దస మహాబ్రహ్మా, నిసిన్నం సమ్హి వేస్మనీ”తి చ దిస్సన్తి. అద్ధని , ముద్ధని, అహని, బ్రహ్మని, అత్తని, ఆతుమని, సబ్బమేతం పుబ్బేపి వుత్తమేవ చ. తత్థ ‘సమ్మసీ’తి అచ్ఛసి, ‘ఘమ్మనీ’తి గిమ్హకాలే ఆతపే వా, ‘అస్మనీ’తి పాసాణే, ‘వేస్మనీ’తి ఘరే.

ఇతి కమ్మాదిరాసి.

౨౦౦. అం నపుంసకే [క. ౧౨౫; రూ. ౧౯౮; నీ. ౩౦౦; ‘అంఅం నపుంసకే’ (బహూసు)?].

నపుంసకే సిమ్హి న్తుస్స అం హోతి వా. సిలోపో.

గుణవం కులం.

పక్ఖే –

సిమ్హి మహావుత్తినా న్తుస్స అన్తో అ హోతి, తతో సిస్స అం హోతి, గుణవన్తం కులం.

‘య్వాదో న్తుస్సా’తి య్వాదీసు న్తుస్సన్తస్స అత్తం, గుణవన్తాని, గుణవన్తా, హే గుణవ, హే గుణవా, హే గుణవన్తాని, హే గుణవన్తా, గుణవం, గుణవన్తం, గుణవన్తాని, గుణవన్తే, గుణవన్తేన, గుణవతా కులేన. సబ్బం పుల్లిఙ్గసమం.

సతిమం కులం, సతిమన్తం కులం ఇచ్చాది.

గచ్ఛం కులం, గచ్ఛన్తం కులం, గచ్ఛన్తాని కులాని ఇచ్చాది.

ఇతి అకారన్తనపుంసకరాసి.

ఇకారన్తనపుంసకరాసి

అట్ఠి తిట్ఠతి, అట్ఠీ తిట్ఠన్తి.

౨౧౧. ఝలా వా [క. ౨౧౭; రూ. ౧౯౯; నీ. ४४४].

నపుంసకే ఝ, లతో యోనం ని హోతి వా. ‘యోలోపనీసూ’తి దీఘో.

అట్ఠీని , హే అట్ఠి, హే అట్ఠీ, హే అట్ఠీని, హే అట్ఠీ వా, అట్ఠిం, అట్ఠినం, అట్ఠీని, అట్ఠీ, అట్ఠినా, అట్ఠీహి, అట్ఠీభి. సేసం మునిసమం.

సమాసేపి సమ్మాదిట్ఠి కులం, సమ్మాదిట్ఠీని కులాని ఇచ్చాది, యోనం నో, నే నత్థి.

స్మింమ్హి సమ్మాదిట్ఠిస్మిం, సమ్మాదిట్ఠిమ్హి, సమ్మాదిట్ఠిని, సమ్మాదిట్ఠినే కులే, అరియవుత్తినే కులే ఇతి వత్తబ్బం.

ఏవం అక్ఖి, అచ్చి, సత్థి, దధి, వారి ఇచ్చాదయో.

ఇతి ఇకారన్తనపుంసకరాసి.

ఈకారన్తనపుంసకరాసి

ఈకారన్తే ‘ఏకవచనయోస్వఘోన’న్తి సుత్తేన సిమ్హి రస్సో, దణ్డి కులం, దణ్డీని కులాని, యోనం లోపే దణ్డీ.

‘గే వా’తి రస్సో, హే దణ్డి, హే దణ్డీ వా, హే దణ్డీని, హే దణ్డీ, దణ్డిం, దణ్డినం, దణ్డీని, దణ్డీ, దణ్డినా, దణ్డీహి, దణ్డీభి. పుల్లిఙ్గసమం.

సమాసేపి సీఘయాయి చిత్తం, సీఘయాయీని, సీఘయాయీ, హే సీఘయాయి, హే సీఘయాయీ వా, హే సీఘయాయీని, హే సీఘయాయీ, సీఘయాయిం, సీఘయాయినం, సీఘయాయీని ఇచ్చాది.

ఏవం సుఖకారి దానం, చక్కీ, పక్ఖీ, సుఖీ, సిఖీ ఇచ్చాదయో కులసమ్బన్ధినో చ వేదితబ్బా.

ఇతి ఈకారన్తనపుంసకరాసి.

ఉకారన్తనపుంసకరాసి

ఆయు తిట్ఠతి, ‘ఝలా వా’తి యోనం నిత్తే లోపే చ దీఘో, ఆయూని, ఆయూ, హే ఆయు, హే ఆయూ, హే ఆయూని, హే ఆయూ, ఆయుం, ఆయునం, ఆయూని, ఆయూ. సేసం భిక్ఖుసమం.

ఆయుసద్దో పుల్లిఙ్గేపి వత్తతి, “పునరాయు చ మే లద్ధో [దీ. ని. ౨.౩౬౯], ఆయుఞ్చ వో కీవతకో ను సమ్మ [జా. ౧.౧౫.౨౦౫], ఆయు ను ఖీణో మరణఞ్చ సన్తికే, న చాయు ఖీణో మరణఞ్చ దూరే”తి పాళిపదాని.

ఏవం చక్ఖు, హిఙ్గు, సిగ్గు, జతు, వత్థు, మత్థు, మధు, ధను, తిపు, దారు, వసు, అస్సు ఇచ్చాదయో.

౨౦౨. అమ్బ్వాదీహి [క. ౨౧౭; రూ. ౧౯౯; నీ. ४४४; 'అమ్బ్వాదీహి' (బహూసు)].

అమ్బు, పంసుఇచ్చాదీహి స్మింనో ని హోతి వా.

ఫలం పతతి అమ్బుని, పుప్ఫం యథా పంసుని ఆతపే గతం. సేసం ఆయుసమం. చిత్రగు, వహగు, దిగు ఇచ్చాదయోపి ఉకారన్తపకతికా ఏవాతి.

ఇతి ఉకారన్తనపుంసకరాసి.

ఊకారన్తనపుంసకరాసి

సిమ్హి రస్సో, గోత్రభు ఞాణం, గోత్రభూని, గోత్రభూ, హే గోత్రభు, హే గోత్రభూ, హే గోత్రభూని, హేగోత్రభూ, గోత్రభుం, గోత్రభునం, గోత్రభూని, గోత్రభూ. సేసం పుల్లిఙ్గసమం. ఏవం సయమ్భు ఞాణం, అభిభు ఝానం ఇచ్చాది.

ఇతి ఊకారన్తనపుంసకరాసి.

నపుంసకలిఙ్గరాసి నిట్ఠితో.

సబ్బాదిరాసి

అథ సబ్బనామాని దీపియన్తే.

సబ్బ, కతర, కతమ, ఉభయ, ఇతర, అఞ్ఞ, అఞ్ఞతర, అఞ్ఞతమ, పుబ్బ, పర, అపర, దక్ఖిణ, ఉత్తర, అధర, య, త, త్య, ఏత, ఇమ, అము, కిం, ఏక, ఉభ, ద్వి,తి, చతు, తుమ్హ, అమ్హ ఇమాని అట్ఠవీసతి సబ్బనామాని నామ. సబ్బేసం లిఙ్గత్థానం సాధారణాని నామాని సబ్బనామాని.

తత్థ **సబ్బ**సద్దో సకలత్థో.

కతర, కతమసద్దా పుచ్ఛనత్థా.

ఉభయసద్దో ద్విన్నం అవయవానం సముదాయత్థో.

ఇతరసద్దో ఏకతో వుత్తస్స పటియోగీవచనో.

అఞ్ఞసద్దో యథాధిగతమ్హా అపరవచనో.

అఞ్ఞతర, అఞ్ఞతమసద్దా అనియమత్థా.

పుబ్బాదయో సద్దా దిసా, కాలాదివవత్థానవచనా.

యసద్దో అనియమత్థవచనో.

త, త్యసద్దా పరమ్ముఖే దూరవచనా.

ఏతసద్దో పరమ్ముఖే సమీపవచనో, సమ్ముఖే దూరవచనో. అట్ఠకథాయం పన ''ఏతేతి చక్ఖుపథం అతిక్కమిత్వా దూరగతే సన్ధాయాహ''తి [జా॰ అట్ఠ ४.౧౩.౧౦४] వుత్తం, తస్మా తసద్దత్థేపి వత్తతి.

ఇమసద్దో సమ్ముఖే సమీపవచనో.

అముసద్దో దూరవచనో. సమీప, దూరతా చ పరికప్పబుద్ధివసేనాపి హోతి.

కింసద్దో పుచ్ఛనత్థో.

ఏకసద్దో సఙ్ఖ్యత్థో అఞ్ఞత్థో చ.

ఉభసద్దో ద్విసద్దపరియాయో.

తత్థ త్యసద్దోపి బహులం దిస్సతి. ఖిడ్డా పణిహితా త్యాసు, రతి త్యాసు పతిట్ఠితా, బీజాని త్యాసు రుహన్తి [జా॰ ౨.౨౧.౧౨౦], కథం ను విస్ససే త్యమ్హి [జా॰ ౧.౧౬.౨౮౮], అథ విస్ససతే త్యమ్హిఇచ్చాది [జా॰ ౨.౨౨.౧४౭४].

'ఇత్థియమత్వా'తి ఆపచ్చయో, ఘసఞ్ఞో, సిలోపో, సబ్బా ఇత్థీ, సబ్బా, సబ్బాయో, హే సబ్బే, హే సబ్బా, హే సబ్బాయో, సబ్బం, సబ్బా, సబ్బాయో, సబ్బాయ, సబ్బాహి, సబ్బాభి, సబ్బాయ.

२०३. ఘపాసస్స స్సా వా [క॰ ౧౭౯, ౬౨; రూ॰ ౨౦४, ౨౦౬; నీ॰ ३౬౩, ౨౦౯].

ఘ, పసఞ్ఞేహి సబ్బనామేహి సస్స స్సా హోతి వా.

२०४. ఘోస్సంస్సాస్సాయంతింసు [క॰ ౬౬; రూ॰ ౨౦౩; నీ॰ ౨౧३].

స్సమాదీసు ఘో రస్సో హోతి.

సబ్బస్సా.

२०५. సంసానం [క॰ ౧౬౮; రూ॰ ౨౦३; నీ॰ ३౩३, ३౬౮].

సబ్బాదీహి నంవచనస్స సం, సానం హోన్తి.

సబ్బాసం, సబ్బాసానం, సబ్బాయ, సబ్బాహి, సబ్బాభి, సబ్బాయ, సబ్బస్సా, సబ్బాసం, సబ్బాసానం, సబ్బాయ, సబ్బాయం.

౨౦౬. స్మింనో స్సం [క. ౧౭౯, ౬౨; రూ. ౨౦౪, ౨౦౬; నీ. ౩౬౩, ౨౧౯].

సబ్బాదీహి స్మింనో స్సం హోతి వా.

సబ్బస్సం, సబ్బాసు.

సద్దనీతియం నా, స్మా, స్మింనమ్పి స్సాదేసో వుత్తో [నీ. ౩౬౬]. "తస్సా కుమారికాయ సద్ధిం [పారా. ౪౪౩], కస్సాహం కేన హాయామీ"తి [పారా. ౨౧౦] పాళి. ఇధ పన సుత్తవిభత్తేన సాధియతి. సబ్బస్సా కతం, సబ్బస్సా అపేతి, సబ్బస్సా ఠితం.

సబ్బో పురిసో.

౨౦౭. యోనమేట [క. ౧౬౪; రూ. ౨౦౦; నీ. ౩౪౭].

అకారన్తేహి సబ్బాదీహి యోనం ఏట హోతి.

సబ్బే పురిసా.

అతోత్వేవ? సబ్బా ఇత్థియో, అమూ పురిసా.

హే సబ్బ, హే సబ్బా, హే సబ్బే, సబ్బం, సబ్బే, సబ్బేన.

౨౦౮. సబ్బాదీనం నంమ్హి చ [క. ౧౦౨; రూ. ౨౦౨; నీ. ౨౭౦].

నంమ్హి చ సు, హిసు చ సబ్బాదీనం అస్స ఏ హోతి.

సబ్బేహి, సబ్బేభి, సబ్బస్స, సబ్బేసం, సబ్బేసానం, సబ్బస్మా, సబ్బమ్హా, సబ్బేహి, సబ్బేభి, సబ్బస్స, సబ్బేసం, సబ్బేసానం, సబ్బస్మిం, సబ్బమ్హి, సబ్బేసు.

చూళనిరుత్తియం పన స్మా, స్మింనం ఆ, ఏత్తం వుత్తం, సబ్బా అపేతి, సబ్బే పతిట్ఠితన్తి. "సబ్బా చ సవతి, సబ్బధా సవతీ"తి చ "త్యాహం మన్తే పరత్థద్ధో"తి [జా. ౨.౨౨.౮౩౩] చ పాళీ. తత్థ 'త్యాహ'న్తి తే+అహం, తస్మిం మన్తేతి అత్థో.

సబ్బనామేహి చతుత్థియా ఆయాదేసోపి దిస్సతి, "యాయ నో అనుకమ్పాయ, అమ్హే పబ్బాజయీ ముని. సో నో అత్థో అనుప్పత్తో"తి [థేరగా. ౧౭౬] చ "యాయేవ ఖో పనత్థాయ ఆగచ్ఛేయ్యాథ, తమేవ అత్థం సాధుకం మనసి కరేయ్యాథా"తి చ [దీ. ని. ౧.౨౬౩] "నేవ మయ్హం అయం నాగో, అలం దుక్ఖాయ కాయచీ"తి [జా. ౨.౨౨.౮౭౦] చ పాళీ.

సబ్బం చిత్తం.

౨౦౯. సబ్బాదీహి.

సబ్బాదీహి నిస్స టా న హోతి.

సబ్బాని, సబ్బం, సబ్బాని. సేసం పుల్లిఙ్గసమం.

బహులాధికారా క్వచి నిస్స టా, టేపి హోన్తి. పాళియం పన నిస్స టా, టేపి దిస్సన్తి- “యా పుబ్బే బోధిసత్తానం, పల్లఙ్కవరమాభుజే. నిమిత్తాని పదిస్సన్తి, తాని అజ్జ పదిస్సరే [బు॰ వం॰ ౨.౮౨]. కిం మాణవస్స రతనాని అత్థి, యే తం జినన్తో హరే అక్ఖధుత్తో”తి [జా॰ ౨.౨౨.౧౩౯౦]. ఏవం కతర, కతమసద్దాపి ఞేయ్యా.

ఉభయసద్దే ఇత్థి, పుమేసు ఉభయా, ఉభయోతి పఠమేకవచనరూపం అప్పసిద్ధం. మహావుత్తినా యోనం టో వా హోతి, ఉభయో ఇత్థియో, ఉభయం ఇత్థిం, ఉభయో ఇత్థియో, ఉభయాయ, ఉభయాహి, ఉభయాభి. సేసం సబ్బసమం.

ఉభయో పురిసా, ఉభయే పురిసా, ఉభయం, ఉభయో, ఉభయే, ఉభయేన, ఉభయేహి, ఉభయేభి, ఉభయస్స, ఉభయేసం, ఉభయేసానం. సబ్బసమం.

ఉభయం కులం తిట్ఠతి, ఉభయాని, ఉభయం, ఉభయాని. సబ్బసమం. “ఏకరత్తేన ఉభయో, తువఞ్చ ధనుసేఖ చ [జా॰ ౧.౧౬.౨౩౯], తోదేయ్య, కప్పా ఉభయో, ఇధేకరత్తిం ఉభయో వసేమ, ఉభయే దేవమనుస్సా, ఉభయే వసామసే”తి పాళి.

౨౧౦. స్సంస్సాస్సాయేసితరేకఞ్ఞేతిమానమి [క॰ ౬౩; రూ॰ ౨౧౭; నీ॰ ౨౧౦; ‘స్సంస్సాస్సాయేస్వితరేకఞ్ఞేభిమానమి’ (బహూసు)].

స్సమాదీసు ఇతరా, ఏకా, అఞ్ఞా, ఏతా, ఇమాసద్దానం ఇ హోతి.

ఇతరిస్సా కతం, ఇతరిస్సా దేతి, ఇతరిస్సా అపేతి, ఇతరిస్సా ధనం, ఇతరిస్సా, ఇతరిస్సం ఠితం. సేసం సబ్బసమం.

అఞ్ఞా, అఞ్ఞా, అఞ్ఞాయో, అఞ్ఞం, అఞ్ఞా, అఞ్ఞాయో, అఞ్ఞాయ, అఞ్ఞిస్సా, అఞ్ఞాహి, అఞ్ఞాభి, అఞ్ఞాయ, అఞ్ఞిస్సా, అఞ్ఞాసం, అఞ్ఞాసానం, అఞ్ఞిస్సా, అఞ్ఞాహి, అఞ్ఞాభి, అఞ్ఞాయ, అఞ్ఞిస్సా, అఞ్ఞాసం, అఞ్ఞాసానం, అఞ్ఞాయ, అఞ్ఞిస్సా, అఞ్ఞాయం, అఞ్ఞిస్సం, అఞ్ఞాసు. సేసలిఙ్గేసు సబ్బసమం.

“అఞ్ఞతరిస్సా ఇత్థియా పటిబద్ధచిత్తో హోతీ”తి [పారా॰ ౨౭౦] పాళి, ఇధ సుత్తవిభత్తేన సిజ్ఝతి. సేసం అఞ్ఞతర, అఞ్ఞతమేసు సబ్బసమం.

ఇతి సబ్బాదిఅట్ఠకరాసి.

పుబ్బా ఇత్థీ, పుబ్బా, పుబ్బాయో, పుబ్బం, పుబ్బా, పుబ్బాయో, పుబ్బాయ, పుబ్బస్సా, పుబ్బాహి, పుబ్బాభి, పుబ్బాయ, పుబ్బస్సా, పుబ్బాసం, పుబ్బాసానం, సత్తమియం పుబ్బాయ, పుబ్బస్సా, పుబ్బాయం, పుబ్బస్సం,

పుబ్బాసు.

౨౧౧. పుబ్బాదీహి ఛహి [క. ౧౬౪; రూ. ౨౦౦; నీ. ౩౪౭; చం. ౨.౧.౧౩; పా. ౧.౧.౩౪].

తేహి ఛహి యోనం ఏట హోతి వా.

పుబ్బే, పుబ్బా, పరే, పరా, అపరే, అపరా, దక్ఖిణే, దక్ఖిణా, ఉత్తరే, ఉత్తరా, అధరే, అధరా. తత్థ ‘పుబ్బే పుబ్బా’తి పురత్థిమదిసాభాగా, తత్రట్ఠకా వా అత్థా, పురాతనా వా సత్తా సఙ్ఖారా చ. “పుబ్బబుద్ధా, పుబ్బదేవా, పుబ్బాచరియా”తిఆదీసు “పుబ్బే బుద్ధా పుబ్బబుద్ధా, పుబ్బా బుద్ధా వా పుబ్బబుద్ధా”తిఆదినా అత్థో వేదితబ్బో. ఏవం సేసేసు.

పుబ్బేసం, పుబ్బేసానం, పరేసం, పరేసానం, అపరేసం, అపరేసానం, దక్ఖిణేసం, దక్ఖిణేసానం, ఉత్తరేసం, ఉత్తరేసానం, అధరేసం, అధరేసానం. సేసం ఞేయ్యం.

పుబ్బాదీహీతి కిం? సబ్బే.

ఛహీతి కిం? యే, తే.

౨౧౨. నాఞ్ఞఞ్చ నామప్పధానా [చం. ౨.౧.౧౦; పా. ౧.౧.౨౭-౨౯].

సుద్ధనామభూతా చ సమాసే అప్పధానభూతా చ సబ్బాదితో పుబ్బే వుత్తం సబ్బాదికారియం అఞ్ఞఞ్చ ఉపరి వుచ్చమానం సబ్బాదికారియం న హోతి. తత్థ సుద్ధనామభూతం సబ్బాదినామ న జానాతీతి అత్థేన బాలవాచకో అఞ్ఞసద్దో, ఆజానాతీతి అత్థేన మజ్ఝిమగ్గఫలఞాణవాచకో అఞ్ఞాసద్దో, అరహత్తఫలఞాణవాచకో అఞ్ఞసద్దో, ‘పుబ్బో లోహిత’న్తిఆదీసు పుబ్బసద్దో, అతిరేకపరమాదివాచకో పరసద్దో, దిసాకాలాదితో అఞ్ఞేసు అత్థేసు పవత్తా దక్ఖిణు’త్తరసద్దా చ సఙ్ఖ్యత్థవాచితో అఞ్ఞో ఏకసద్దో చాతి సబ్బమేతం సుద్ధనామం నామ, తతో సబ్బాదికారియం నత్థి.

అప్పధానే దిట్ఠపుబ్బ, గతపుబ్బ, పియపుబ్బ ఇచ్చాది. తత్థ పుబ్బే దిట్ఠో దిట్ఠపుబ్బో బుద్ధో పురిసేన. పుబ్బే దిట్ఠో యేనాతి వా దిట్ఠపుబ్బో పురిసో బుద్ధం. ఏవం గతపుబ్బో మగ్గో పురిసేన, గతపుబ్బో వా పురిసో మగ్గం. పియా వుచ్చతి భరియా, పియా పుబ్బా పురాణా ఏతస్సాతి పియపుబ్బో, పియో వుచ్చతి పతి, పియో పుబ్బో యస్సాతి పియపుబ్బా. ఏతేహి చ సబ్బాదికారియం నత్థి.

౨౧౩. తతియత్థయోగే [నీ. ౩౩౦; చం. ౨.౧.౧౧; పా. ౧.౧.౩౦].

తతియత్థేన పదేన యోగే సబ్బాదికారియం నత్థి.

మాసేన పుబ్బానం మాసపుబ్బానం.

౨౧౪. చత్థసమాసే [క. ౧౬౬; రూ. ౨౦౯; నీ. ౩౪౯; చం. ౨.౧.౧౧; పా. ౧.౧.౩౧].

చత్థసమాసో వుచ్చతి ద్వన్దసమాసో, తస్మిం సబ్బాదికారియం నత్థి.

దక్ఖిణా చ ఉత్తరా చ పుబ్బా చ దక్ఖిణుత్తరపుబ్బా, దక్ఖిణుత్తరపుబ్బానం.

చత్థేతి కిం? దక్ఖిణస్సా చ పుబ్బస్సా చ యా అన్తరదిసాతి దక్ఖిణపుబ్బా, దక్ఖిణా చ సా పుబ్బా చాతి దక్ఖిణపుబ్బా, దక్ఖిణపుబ్బస్సా, దక్ఖిణపుబ్బస్సం.

౨౧౫. వేట [క॰ ౧౬౨; రూ॰ ౨౧౮; నీ॰ ౩౪౮; చం॰ ౨.౧.౧౩; పా॰ ౧.౧.౩౨].

చత్థసమాసే యోనం ఏట హోతి వా.

కతరకతమే, కతరకతమా, ఇతరితరే, ఇతరితరా, అఞ్ఞమఞ్ఞే, అఞ్ఞమఞ్ఞా, పుబ్బపరే, పుబ్బపరా, పుబ్బాపరే, పుబ్బాపరా ఇచ్చాది.

ఇమేసు పుబ్బాదీసు స్మా, స్మింనం అ, ఏత్తం హోతి, పుబ్బా, పుబ్బే, పరా, పరే, అపరా, అపరే, దక్ఖిణా, దక్ఖిణే, ఉత్తరా, ఉత్తరే, అధరా, అధరే.

ఇతి పుబ్బాదిఛక్కరాసి.

యా ఇత్థీ, యా, యాయో, యం, యా, యాయో, యాయ, యస్సా, యాహి, యాభి, యాయ, యస్సా, యాసం, యాసానం, యాయ , యస్సా, యాహి, యాభి, యాయ, యస్సా, యాసం, యాసానం, యాయ, యస్సా, యాయం, యస్సం, యాసు.

యో పురిసో, యే, యం, యే, యేన, యేహి, యేభి, యస్స, యేసం, యేసానం, యస్మా, యమ్హా, యేహి, యేభి, యస్స, యేసం, యేసానం, యస్మిం, యమ్హి, యేసు.

యం చిత్తం, యాని చిత్తాని, యం, యాని. సేసం పుల్లిఙ్గసమం.

౨౧౬. త్యతేతానం తస్స సో [క॰ ౧౭౪; రూ॰ ౨౧౧; నీ॰ ౩౬౦].

అనపుంసకానంత్య, త, ఏతసద్దానం తబ్యఞ్జనస్స సో హోతి సిమ్హి. సిలోపో.

సా ఇత్థీ, తా, తాయో, ఇత్థియో, తం, తా, తాయో, తాయ.

౨౧౭. స్సా వా తేతిమాముహి [క॰ ౧౭౯, ౬౨; రూ॰ ౨౦౪, ౨౦౬; నీ॰ ౩౬౫-౬, ౨౦౯].

ఘ, పసఞ్ఞేహి తా, ఏతా, ఇమా, అముసద్దేహి నాదీనం పఞ్చన్నం ఏకవచనానం స్సా హోతి వా. రస్సో.

తస్సా కతం, తాహి, తాభి, తాయ, తస్సా.

౨౧౮. తాస్సి వా [క. ౬౪; రూ. ౨౧౬; నీ. ౨౧౧].

స్సం, స్సా, స్సాయేసు ఘసఞ్ఞస్స తాసద్దస్స ఇ హోతి వా.

తిస్సా.

౨౧౯. తేతిమాతో సస్స స్సాయ [క. ౬౩; రూ. ౨౧౩; నీ. ౨౧౨].

తా, ఏతా, ఇమాహి సస్స స్సాయాదేసో హోతి వా.

తస్సాయ, తిస్సాయ, తాసం, తాసానం, తాయ, తస్సా, తస్సాయ, తిస్సాయ, తాసం, తాసానం, తాయ, తాయం, తస్సా, తస్సం, తిస్సా, తిస్సం, తాసు.

నో పురిసో, తే పురిసా, తం, తే, తేన, తేహి, తేభి, తస్స, తేసం, తేసానం, తస్మిం, తమ్హి, తేసు.

తం చిత్తం, తాని చిత్తాని, తం, తాని. సేసం పుల్లిఙ్గసమం.

౨౨౦. తస్స నో సబ్బాసు [క. ౧౭౩; రూ. ౨౧౨; నీ. ౩౬౧].

య్వాదీసు సబ్బాసు విభత్తీసు తస్స నో హోతి.

నే పురిసా, నం, నే, నేహి, నేభి, నేసం, నేసానం, నేహి, నేభి, నేసం, నేసానం, నమ్హి, నేసు.

ఏత్థ చ 'సబ్బాసూ'తి వుత్తేపి యా యా విభత్తి లబ్భతి, తం తం ఞత్వా యోజేతబ్బా.

నం చిత్తం, నేహి, నేభి. పుల్లిఙ్గసమం.

౨౨౧. ట సస్మాస్మింస్సాయస్సంస్సాసంమ్హామ్హిస్విమస్స చ [క. ౧౭౬; రూ. ౨౧౪; నీ. ౩౬౨].

సాదీసు తస్స చ ఇమస్స చ ట హోతి వా.

అస్సా ఇత్థియా కతం, అస్సా, అస్సాయ దేతి. సంమ్హి దీఘో [నీ. ౩౬౮] – ఆసం ఇత్థీనం, నాసం కుజ్ఝన్తి పణ్డితా [జా. ౧.౧.౬౩], అస్సా అపేతి, అస్సా, అస్సాయ ధనం, ఆసం ధనం, "అభిక్కమో సానం పఞ్ఞాయతి, నో పటిక్కమో"తి [సం. ని. ౩.౧౯౬] ఏత్థ 'సాన'న్తి వేదనానం, మహావుత్తినా తస్స సత్తం. అస్సా, అస్సం ఠితం.

అస్స పురిసస్స, ఆసం పురిసానం. నేవాసం కేసా దిస్సన్తి, హత్థపాదా చ జాలినో [జా. ౨.౨౨.౨౨౨౧]. అస్మా, అమ్హా, అస్స, ఆసం, అస్మిం, అమ్హి.

అస్స చిత్తస్స. పుల్లిఙ్గసమం.

ఏసా ఇత్థీ, ఏతా, ఏతాయో, ఏతం, ఏతా, ఏతాయో, ఏతాయ, ఏతస్సా, ఏతిస్సా కతం.

ఏసో పురిసో, ఏతే, ఏతం, ఏతే, ఏతేన.

ఏతం చిత్తం, ఏతాని, ఏతం, ఏతాని, ఏతేన. సబ్బం తసద్దసమం ఠపేత్వా నత్తం, టత్తఞ్చ.

౨౨౨. సిమ్హానపుంసకస్సాయం [క. ౧౭౨; రూ. ౨౧౮; నీ. ౩౦౬-౭; 'సిమ్హ...' (బహూసు)].

సిమ్హి నపుంసకతో అఞ్ఞస్స ఇమస్స అయం హోతి. సిలోపో.

అయం ఇత్థీ, ఇమా, ఇమాయో, ఇమం, ఇమా, ఇమాయో, ఇమాయ, ఇమస్సా, ఇమిస్సా, ఇమాహి, ఇమాభి, ఇమాయ, ఇమస్సా, ఇమస్సాయ, ఇమిస్సా, ఇమిస్సాయ, ఇమిస్సం, అస్సా, అస్సాయ, ఇమాసం, ఇమాసానం, ఆసం. పఞ్చమీరూపం తతియాసమం, ఛట్ఠీరూపం చతుత్థీసమం. ఇమాయ, ఇమాయం, ఇమస్సా, ఇమస్సాయ, ఇమస్సం, ఇమిస్సా, ఇమిస్సాయ, ఇమిస్సం, అస్సా, అస్సం, ఇమాసు.

అయం పురిసో, ఇమే, ఇమం, ఇమే.

౨౨౩. నామ్హినిమి [క. ౧౭౧; రూ. ౨౧౯; నీ. ౩౧౭; 'నామ్హనిమ్హి' (బహూసు)].

నామ్హి అనిత్థిలిఙ్గే ఇమస్స అన, ఇమిఆదేసా హోన్తి.

ఇమినా, అనేన, ఇమేహి, ఇమేభి.

౨౨౪. ఇమస్సానిత్థియం టే [క. ౧౭౦; రూ. ౨౨౦; నీ. ౩౧౬].

అనిత్థిలిఙ్గే ఇమస్స టే హోతి వా సు, నం, హిసు.

ఏహి, ఏభి, ఇమస్స, అస్స, ఇమేసం, ఇమేసానం, ఏసం, ఏసానం, ఇమస్మా, ఇమమ్హా, అస్మా, అమ్హా, ఇమేహి, ఇమేభి, ఏహి, ఏభి, ఇమస్స, అస్స, ఇమేసం, ఇమేసానం, ఏసం, ఏసానం, ఇమస్మిం, ఇమమ్హి, అస్మిం, అమ్హి, ఇమేసు, ఏసు.

"అనమ్హి భద్దే సునోణే, కిన్ను జగ్ఘసి సోభనే"తి [జా॰ ౧.౫.౧౩౦ (అనమ్హి కాలే సునోణి)] పాళి- 'అనమ్హీ'తి ఇమస్మిం ఠానే, మహావుత్తినా స్మింమ్హి అనాదేసో.

ఇమం చిత్తం.

౨౨౫. ఇమస్సిదం వా [క. ౧౭౯; రూ. ౨౨౨; నీ. ౩౦౫].

నపుంసకే అం, సిసు ఇమస్స తేహి అం, సీహి సహ ఇదం హోతి వా.

ఇదం చిత్తం, ఇమాని చిత్తాని, ఇమం, ఇదం, ఇమాని, ఇమినా, అనేన. సబ్బం పుల్లిఙ్గసమం.

ఇధ మిస్సకరూపం వుచ్చతి –

యా, సా ఇత్థీ, యా, తా ఇత్థియో, యం, తం ఇత్థిం, యా, ఏసా ఇత్థీ, యా, ఏతా ఇత్థియో, యం, ఏతం ఇత్థిం, యా, అయం ఇత్థీ, యా, ఇమా ఇత్థియో, యం, ఇమం ఇత్థిం, యో, సో పురిసో, యే, తే పురిసాఇచ్చాదయో.

"స ఖో సో కుమారో వుద్ధిమన్వాయా"తి ఏత్థ సో సో కుమారోతి, 'ఏసే సే ఏకే ఏకత్థే'తి ఏత్థ ఏసో సో ఏకో ఏకత్థోతి వత్తబ్బం. తత్థ పుబ్బం పుబ్బం అత్థపదం, పరం పరం బ్యఞ్జనమత్తం. "అయం సో సారథి ఏతీ"తి [జా. ౨.౨౨.౨౧] ఏత్థ పన ద్వేపి విసుం విసుం అత్థపదాని ఏవాతి. యం, తం, ఇదన్తి ఇమే సద్దా నిపాతరూపాపి హుత్వా పాళివాక్యేసు సఞ్చరన్తి సబ్బలిఙ్గవిభత్తీసు అభిన్నరూపాతి.

౨౨౬. ఇమేతానమేనాన్వాదేసే దుతియాయం [నీ. ౩౭౨-౬ పిట్ఠే; పా. ౨.౪.౩౪].

అన్వాదేసో వుచ్చతి అనుకథనం, పునకథనం, అన్వాదేసఠానే ఇమ, ఏతానం ఏనాదేసో హోతి దుతియావిభత్తీసు.

ఇమం భిక్ఖుం వినయం అజ్ఝాపేహి, అథో ఏనం భిక్ఖుం ధమ్మం అజ్ఝాపేహి, ఇమే భిక్ఖూ వినయం అజ్ఝాపేహి, అథో ఏనే భిక్ఖూ ధమ్మం అజ్ఝాపేహి, ఏతం భిక్ఖుం వినయం అజ్ఝాపేహిఇచ్చాదినా వత్తబ్బం. తమేనం భిక్ఖవే నిరయపాలా [అ. ని. ౩.౩౬], యత్వాధికరణమేనం భిక్ఖుం ఇచ్చాదీసుపి [దీ. ని. ౧.౨౧౩] అనుకథనమేవ.

౨౨౭. మస్సాముస్స [క. ౧౭౩; రూ. ౨౨౩; నీ. ౩౨౯].

సిమ్హి అనపుంసకస్స అముస్స మస్స సో హోతి.

అసు ఇత్థీ, అము వా, అమూ, అముయో, అముం, అమూ, అముయో, అముయా, అముస్సా, అమూహి, అమూభి, అముయా, అముస్సా, అమూసం, అమూసానం, అముయా, అముస్సా, అమూహి, అమూభి, అముయా, అముస్సా, అమూసం, అమూసానం, అముయా, అముయం, అముస్సా, అముస్సం, అమూసు.

అసు పురిసో, అము వా.

౨౨౮. లోపోముస్మా [క. ౧౧౮; రూ. ౧౪౬; నీ. ౨౯౩].

అముతో యోనం లోపో హోతి. వో, నోపవాదోయం [క. ౧౧౯; రూ. ౧౨౨; నీ. ౨౯౪].

అమూ , అముం, అమూ, అమునా, అమూహి, అమూభి.

౨౨౯. న నో సస్స.

అముతో సస్స నో న హోతి.

అముస్స.

మహావుత్తినా సస్మి ముస్స దుత్తం, అదుస్స. పాళియం "దుస్స మే ఖేత్తపాలస్స, రత్తిం భత్తం అపాభత"న్తి [జా॰ ౧.౪.౬౨] ఏత్థ గాథావసేన అ-కారలోపో. అమూసం, అమూసానం, అముస్మా, అముమ్హా, అమూహి, అమూభి, అముస్స, అదుస్స, అమూసం, అమూసానం, అముస్మిం, అముమ్హి, అమూసు.

౨౩౦. అముస్సాదుం [క॰ ౧౩౦; రూ॰ ౨౨౫; నీ॰ ౩౦౮].

నపుంసకే అం, సిసు అముస్స తేహి సహ అదుం హోతి వా.

అముం చిత్తం, అదుం చిత్తం, అమూని, అముం, అదుం, అమూని. సేసం పుల్లిఙ్గసమం. 'సకత్థే'తి సుత్తేన కపచ్చయే కతే సబ్బాదిరూపం నత్థి. అముకా కఞ్ఞా, అముకా, అముకాయో. అముకో పురిసో, అముకా పురిసా. అముకం చిత్తం, అముకాని చిత్తాని ఇచ్చాది.

౨౩౧. కే వా.

కే పరే అముస్స మస్స సో హోతి వా.

అసుకా ఇత్థీ, అసుకా, అసుకాయో. అసుకో పురిసో, అసుకా పురిసా. అసుకం కులం, అసుకాని కులాని. సబ్బం కఞ్ఞా, పురిస, చిత్తసమం.

'ఇత్థియమత్వా'తి ఏత్థ 'ఇత్థియం ఆ'తి విభత్తసుత్తేన కింసద్దతో ఇత్థియం ఆపచ్చయో.

౨౩౨. కింస్స కో [క॰ ౨౨౭-౯; రూ॰ ౨౭౦, ౨౨౬; నీ॰ ౪౫౬-౭-౮? 'కిస్స కో సబ్బాసు' (బహూసు)].

సబ్బేసు విభత్తిపచ్చయేసు కింస్స కో హోతి.

కా ఇత్థీ, కా, కాయో, కం, కా, కాయో, కాయ, కస్సా ఇచ్చాది సబ్బసమం. కో పురిసో, కే పురిసా, కం, కే, కేన, కేహి, కేభి, కస్స.

౨౩౩. కి సస్మింసు వానిత్థియం.

అనిత్థిలిఙ్గే స, స్మింసు కింసద్దస్స కి హోతి వా.

కిస్స, కేసం, కేసానం, కస్మా, కమ్హా, కేహి, కేభి, కస్స, కిస్స, కేసం, కేసానం, కస్మిం, కమ్హి, కిస్మిం, కిమ్హి, కేసు.

౨౩౪. కిమంసిసు నపుంసకే ['కిమంసిసు సహ నపుంసకే' (బహూసు)].

నపుంసకే అం, సిసు కింసద్దస్స తేహి అంసీహి సహ కిం హోతి.

కిం చిత్తం, కాని, కిం, కం వా, కాని. సేసం పుల్లిఙ్గసమం. ఇదం పుచ్ఛనత్థస్స సుద్ధకింసద్దస్స రూపం.

‘చి’ఇతినిపాతేన యుత్తే పన ఏకచ్చత్థం వా అప్పత్థం వా వదతి. కాచి ఇత్థీ, కాచి ఇత్థియో, కిఞ్చి ఇత్థిం, కాచి, కాయచి, కాహిచి, కాయచి, కస్సాచి, కాసఞ్చి, కుతోచి, కాహిచి. సత్తమియం - కాయచి, కత్థచి, కాసుచి.

కోచి పురిసో, కేచి, కిఞ్చి, కేచి, కేనచి, కేహిచి, కస్సచి, కేసఞ్చి, కిస్మిఞ్చి, కిమ్హిచి, కత్థచి, కేసుచి.

కిఞ్చి కులం, కానిచి కులాని, కిఞ్చి, కానిచి. సేసం పుల్లిఙ్గసమం.

పున యసద్దేన యుత్తే సకలత్థం వదతి. యా కాచి ఇత్థీ, యాకాచి ఇత్థియో.

యో కోచి పురిసో, యే కేచి, యం కిఞ్చి, యే కేచి యేన కేనచి, యేహి కేహిచి, యస్స కస్సచి, యేసం కేసఞ్చి యతో కుతోచి, యేహి కేహిచి, యస్స కస్సచి, యేసంకేసఞ్చి, యస్మిం కిస్మిఞ్చి, యమ్హి కిమ్హిచి, యత్థ కత్థచి, యేసు కేసుచి.

యం కిఞ్చిచిత్తం, యాని కానిచి, యం కిఞ్చి, యాని కానిచి. సేసం పుల్లిఙ్గసమం.

సఙ్ఖ్యారాసి

ఏకసద్దో సఙ్ఖ్యత్థే పవత్తో ఏకవచనన్తోవ, అఞ్ఞత్థే పవత్తో ఏకబహువచనన్తో.

తత్థ సఙ్ఖ్యత్థే – ఏకా ఇత్థీ, ఏకం, ఏకాయ, ఏకిస్సా ఇచ్చాది. పున్నపుంసకేసు ఏకవచనేసు పురిస, చిత్తరూపమేవ.

అఞ్ఞత్థే – ఏకా ఇత్థీ, ఏకా ఇత్థియో, ఏకం, ఏకా, ఏకాయ, ఏకిస్సా, ఏకాహి, ఏకాభి ఇచ్చాది.

ఏకో పురిసో, ఏకే, ఏకం, ఏకే, ఏకేన, ఏకేహి, ఏకేభి, ఏకస్స, ఏకేసం, ఏకేసానం. పుల్లిఙ్గ సబ్బసమం.

ఏకం కులం, ఏకాని కులాని, ఏకం కులం, ఏకాని కులాని. సేసం పుల్లిఙ్గసమం.

కపచ్చయే పరే సబ్బాదిరూపం నత్థి.

“ఏకికా సయనే సేతు, యా తే అమ్మే అవాహరి [జా॰ ౧.౪.౧౭౫]. ఏకాకినీ గహట్ఠాహం, మాతుయా పరిచోదితా”తి [అప॰ థేరీ ౨.౩.౧౮౮] పాళి, ఏకకో పురిసో, ఏకకం, ఏకకేన. ఏకకం కులం ఇచ్చాది ఏకవచనన్తమేవ, ఏకకానం బహుత్తే వత్తబ్బే ద్వే ఏకకా, ద్వే ఏకకే , ద్వీహి ఏకకేహీతి లబ్భతి. “పఞ్చాలో చ విదేహో చ, ఉభో ఏకా భవన్తు తే”తి పాళి. ఇమినా నయేన బహువచనమ్పి లబ్భతి. ‘ఏకా’తి మిస్సకా.

పటిసేధయుత్తే పన అనేకా ఇత్థియో, అనేకాసం ఇత్థీనం. అనేకే పురిసా, అనేకేసం పురిసానం. అనేకాని కులాని, అనేకేసం కులానం. పాళియం పన “నేకాని ధఞ్ఞగణాని, నేకాని ఖేత్తగణాని, నేకానం ధఞ్ఞగణానం, నేకానం ఖేత్తగణాన”న్తిపి

అత్థి.

ఏకచ్చ, ఏకచ్చియ, కతి, బహుసద్దాపి ఇధ వత్తబ్బా. ఏకచ్చా ఇత్థీ, ఏకచ్చా, ఏకచ్చాయోతి సబ్బం కఞ్ఞాసమం.

ఏకచ్చో పురిసో.

౧౩౫. ఏకచ్చాదీహ్యతో ['ఏకచ్చాదీహతో' (బహూసు)].

అకారన్తేహి ఏకచ్చాదీహి యోనం టే హోతి.

ఏకచ్చే పురిసా, ఏకచ్చే పురిసే. సేసం పురిససమం. ఆదిసద్దేన అప్పేకచ్చ, ఏకతియ, ఉభాదయో సఙ్గయ్హన్తి. అప్పేకచ్చే పురిసా, ఏకతియే పురిసా, ఉభే పురిసా.

ఏకచ్చం చిత్తం.

౨౩౬. న నిస్స టా.

ఏకచ్చాదీహి నిస్స టా న హోతి.

ఏకచ్చాని చిత్తాని. సేసం చిత్తసమం.

ఏకచ్చియ, ఏకచ్చేయ్య, ఏకతియసద్దా కఞ్ఞా, పురిస, చిత్తనయా. "ఇత్థీపి హి ఏకచ్చియా, సేయ్యా పోస జనాధిప [సం॰ ని॰ ౧.౧౨౮]. సచ్చం కిరేవమాహంసు, నరా ఏకచ్చియా ఇధ. కట్ఠం నిప్లవితం సేయ్యో, న త్వేవేకచ్చియో నరో"తి [జా॰ ౧.౧.౭౩] చ "పరివారితా ముఞ్చరే ఏకచ్చేయ్యా"తి చ "న విస్ససే ఏకతియేసూ"తి చ పాళీ – తత్థ 'నిప్లవిత'న్తి ఉదకతో ఉబ్భతం.

కతిసద్దో బహువచనన్తోవ.

౨౩౭. టికతిమ్హా [రూ॰ ౧౭౦ పిట్ఠే].

కతిమ్హా యోనం టి హోతి.

కతి ఇత్థియో, కతి పురిసా, కతి పురిసే, కతి చిత్తాని. కతిహి ఇత్థీహి, కతిహి పురిసేహి, కతిహి చిత్తేహి.

౨౩౮. బహుకతీనం ['బహు కతిన్నం' (బహూసు)].

నంమ్హి బహు, కతీనం అన్తే నుక హోతి.

కతిన్నం ఇత్థీనం, కతిన్నం పురిసానం, కతిన్నం చిత్తానం, అయం నాగమో బహులం న హోతి, 'కతినం తిథీనం పూరణీ కతిమీ'తి చ దిస్సతి. "బహూనం వస్ససతానం, బహూనం వస్ససహస్సాన"న్తి చ "బహూనం కుసలధమ్మానం, బహూనం అకుసలధమ్మాన"న్తి చ "బహూనం వత అత్థాయ, ఉప్పజ్జింసు తథాగతా"తి [వి. వ. ౧౦౭] చ పాళీ.

కతిసు ఇత్థీసు, కతిసు పురిసేసు, కతిసు చిత్తేసు.

బహుసద్దే ద్వీసు నంవచనేసు బహున్నం, బహున్నన్తి వత్తబ్బం. సేసం ధేను, భిక్ఖు, ఆయుసదిసం.

కపచ్చయే కఞ్ఞా, పురిస, చిత్తసదిసం, బహూ ఇత్థియో, బహుకా ఇత్థియో. బహూ పురిసా, బహవో పురిసా, బహుకా పురిసా. బహూని చిత్తాని, బహుకాని చిత్తాని ఇచ్చాదినా వత్తబ్బం. బహూనం సముదాయాపేక్ఖనే సతి ఏకవచనమ్పి లబ్భతి, "బహుజనస్స అత్థాయ బహుజనస్స హితాయ, బహునో జనస్స అత్థాయ హితాయా"తి [అ. ని. ౧.౧౪౧] పాళి.

ఉభసద్దో బహువచనన్తోవ, 'ఉభగోహి టో'తి యోనం టో, ఉభో ఇత్థియో, పురిసా, కులాని గచ్ఛన్తి, ఉభో ఇత్థియో, పురిసా, కులాని పస్సతి.

౨౩౯. సుహిసుభస్సో [నీ. ౩౧౩ (రూ. ౧౦౯ పిట్ఠే)].

సు, హిసు ఉభస్స అన్తో ఓ హోతి.

ఉభోహి, ఉభోసు.

౨౪౦. ఉభిన్నం [క. ౮౬; నీరూ. ౨౨౭; నీ. ౩౪౧].

ఉభస్మా నంవచనస్స ఇన్నం హోతి.

ఉభిన్నం. సబ్బత్థ ఇత్థి, పురిస, కులేహి యోజేతబ్బం.

౨౪౧. యోమ్హి ద్విన్నం దువేద్వే [క. ౧౩౨; రూ. ౨౨౮; ని. ౩౧౦].

యోసు సవిభత్తిస్స ద్విస్స దువే, ద్వే హోన్తి. 'ద్విన్న'న్తి వచనం ద్విస్స బహువచనన్తనియమత్థం.

ద్వే ఇత్థియో, ద్వే పురిసా, ద్వే పురిసే, ద్వే చిత్తాని, దువే ఇత్థియో, దువే పురిసా, దువే పురిసే, దువే చిత్తాని, ద్వీహి, ద్వీభి.

౨౪౨. నంమ్హి నుక ద్వాదీనం సత్తరసన్నం [క. ౬౭; నీ. ౨౨౯; నీ. ౨౧౪].

నంమ్హి పరే ద్వాదీనం అట్ఠారసన్తానం సత్తరసన్నం సఙ్ఖ్యానం అన్తే నుక హోతి. ఉ-కారో ఉచ్చారణత్థో. కానుబన్ధం దిస్వా అన్తేతి ఞాయతి.

ద్విన్నం.

౨౪౩. దువిన్నం నంమ్హి [క. ౧౩౨; రూ. ౨౨౮; నీ. ౨౪౪].

నంమ్హి సవిభత్తిస్స ద్విస్స దువిన్నం హోతి వా.

దువిన్నం, ద్వీహి, ద్వీభి, ద్విన్నం, దువిన్నం, ద్వీసు. మహావుత్తినా సుమ్హి దువే హోతి, నాగస్స దువేసు దన్తేసు నిమ్మితా [వి. వ. ౭౦౬], చక్కాని పాదేసు దువేసు విన్దతి [దీ. ని. ౩.౨౦౫]. ఏవఞ్చ సతి దువేహి, దువేభీతిపి సిద్ధమేవ హోతి, అయం ద్విసద్దో ఉభసద్దో వియ అలిఙ్గో.

౨౪౪. తిస్సో చతస్సో యోమ్హి సవిభత్తీనం [క. ౧౩౩; రూ. ౨౩౦; నీ. ౩౧౧].

ఇత్థియం యోసు సవిభత్తీనన్తి, చతున్నం తిస్సో, చతస్సో హోన్తి.

తిస్సో ఇత్థియో, చతస్సో ఇత్థియో.

మహావుత్తినా హిసు చ తిస్స, చతస్సా హోన్తి, “తిస్సేహి చతస్సేహి పరిసాహి, చతస్సేహి సహితో లోకనాయకో”తి పాళీ. తీహి, తీభి ఇత్థీహి, చతూహి, చతూభి, చతుబ్భి ఇత్థీహి.

౨౪౫. నంమ్హి తిచతున్నమిత్థియం తిస్సచతస్సా [దీ. ని. ౩.౨౦౫].

ఇత్థియం నంమ్హీతి, చతున్నం తిస్స, చతస్సా హోన్తి.

తిస్సన్నం ఇత్థీనం, చతస్సన్నం ఇత్థీనం, తిణ్ణం ఇత్థీనం, చతున్నం ఇత్థీనం, సమణో గోతమో చతున్నం పరిసానం సక్కతో హోతి, చతున్నం పరిసానం పియో హోతి మనాపోతి [దీ. ని. ౧.౩౦౪], తిస్సేహి, చతస్సేహి, తీహి, తీభి, చతూహి, చతూభి, చతుబ్భి, తిస్సన్నం, చతస్సన్నం, తిణ్ణం, చతున్నం, తీసు, చతూసు.

పాళియం “చతస్సేహీ”తి దిట్ఠత్తా తిస్సేసు, చతస్సేసూతిపి దిట్ఠమేవ హోతి.

౨౪౬. పుమే తయో చత్తారో [క. ౧౩౩; రూ. ౨౩౦; నీ. ౩౧౧].

పుల్లిఙ్గే యోసు సవిభత్తీనన్తి, చతున్నం తయో, చత్తారో హోన్తి.

తయో పురిసా, తయో పురిసే, చత్తారో పురిసా, చత్తారో పురిసే.

౨౪౭. చతురో చతుస్స [క. ౭౮, ౨౦౫, ౩౧; రూ. ౧౬౦; నీ. ౨౩౪; ‘చతురో వా చతుస్స’ (బహూసు)].

పుమే సవిభత్తిస్స చతుసద్దస్స చతురో హోతి.

చతురో పురిసా, చతురో పురిసే. కథం చతురో నిమిత్తే నాదస్సిం, చతురో ఫలముత్తమేతి? “లిఙ్గవిపల్లాసా”తి వుత్తియం వుత్తం, తీహి, తీభి, చతూహి, చతూభి, చతుబ్భి.

౨౪౮. ఇణ్ణంఇణ్ణన్నం తితో ఝా [క. ౮౭; రూ. ౨౩౧; నీ. ౨౪౩; ‘ణ్ణంణ్ణన్నంతికో ఝా’ (బహూసు)].

ఝసఞ్ఞమ్హా తిమ్హా నంవచనస్స ఇణ్ణం, ఇణ్ణన్నం హోన్తి.

తిణ్ణం, తిణ్ణన్నం, చతున్నం, తీహి, తీభి, చతూహి, చతూభి, చతుబ్భి, తిణ్ణం, తిణ్ణన్నం, చతున్నం, తీసు, చతూసు.

౨౪౯. తీణిచత్తారి నపుంసకే [క. ౧౩౩; రూ. ౨౩౦; నీ. ౩౧౧].

నపుంసకే యోసు సవిభత్తీనన్తి, చతున్నం తీణి, చత్తారి హోన్తి.

తీణి చిత్తాని, చత్తారి చిత్తాని. సేసం పుల్లిఙ్గసమం.

వచనసిలిట్ఠత్తే పన సతి విసదిసలిఙ్గవచనానమ్పి పదానం అఞ్ఞమఞ్ఞసంయోగో హోతి, చత్తారో సతిపట్ఠానా [దీ. ని. ౩.౧౪౫], చత్తారో సమ్మప్పధానా [దీ. ని. ౩.౧౪౫], తయోమహాభూతా, తయో మహాభూతే [పట్ఠా. ౧.౧.౨౮], సబ్బే మాలా ఉపేన్తి మం [ధు. ౩.౬], సబ్బే కఞ్ఞా ఉపేన్తి మం [ధు. ౩.౬], సబ్బే రతనా ఉపేన్తి మం [ధు. ౩.౬], సబ్బే యానా ఉపేన్తి మం [ధు. ౩.౬], అవిజ్జాయ సతి సఙ్ఖారా హోన్తి, సఙ్ఖారేసు సతి విఞ్ఞాణం హోతి [సం. ని. ౨.౨౦] ఇచ్చాది.

గాథాసు విపల్లాసాపి బహులం దిస్సన్తి, అఞ్ఞే ధమ్మాని దేసేన్తి, ఏవం ధమ్మాని సుత్వాన, సతఞ్చ ధమ్మాని సుకిత్తితాని సుత్వా, అత్థాని చిన్తయిత్వాన, ఉత్తమత్థాని తయి లభిమ్హా, కిం త్వం అత్థాని జానాసి, ఇచ్ఛేయ్యామి భన్తే సత్తపుత్తాని, సివిపుత్తాని అవ్హయ [జా. ౨.౨౨.౨౨౩౫], పుత్తదారాని పోసేన్తి, బలీబద్దాని సోళస ఇచ్చాది.

ఇధ సేససఙ్ఖ్యానామాని దీపియన్తే.

౨౫౦. ట పఞ్చాదీహి చుద్దసహి [క. ౧౩౪; రూ. ౨౫౧; నీ. ౨౪౭].

పఞ్చాదీహి అట్ఠారసన్తేహి సఙ్ఖ్యాసద్దేహి యోనం ట హోతి.

పఞ్చ ఇత్థియో, పఞ్చ పురిసా, పురిసే, పఞ్చ చిత్తాని, ఛ ఇత్థియో.

ళాగమే పన “ఇత్థిభావా న ముచ్చిస్సం, ఛళాని గతియో ఇమా”తి పాళి.

ఛ పురిసా, ఛ పురిసే, ఛ చిత్తాని. ఏవం సత్త, అట్ఠ, నవ, దస, ఏకాదస…పే.… అట్ఠారస.

౨౫౧. పఞ్చాదీనం చుద్దసన్నమ [క. ౯౦; రూ. ౨౫౨; నీ. ౨౪౭].

సు, నం, హిసు పఞ్చాదీనం చుద్దసన్నం అస్స అత్తమేవ హోతి, న ఏత్తం వా దీఘత్తం వా హోతి.

పఞ్చహి, పఞ్చన్నం, పఞ్చసు, ఛహి, ఛన్నం, ఛసు, సత్తహి, సత్తన్నం, సత్తసు, అట్ఠహి, అట్ఠన్నం, అట్ఠసు, నవహి, నవన్నం, నవసు, దసహి, దసన్నం, దససు, ఏకాదసహి, ఏకాదసన్నం, ఏకాదససు...పే॰... అట్ఠారసహి, అట్ఠారసన్నం, అట్ఠారససు.

ఏతే సబ్బే అలిఙ్గా బహువచనన్తా ఏవ.

'ఇత్థియమత్వా'తి వీస, తింస, చత్తాలీస, పఞ్ఞాసేహి ఆపచ్చయో, మహావుత్తినా సిమ్హి రస్సో సిలోపో చ, 'నిగ్గహీత'న్తి వికప్పేన నిగ్గహీతాగమో, వికప్పేన అంలోపో, నాదీనం ఏకవచనానం యాదేసో, వీస ఇత్థియో, వీసం ఇత్థియో, వీస పురిసా, వీసం పురిసా, వీస పురిసే, వీసం పురిసే, వీస చిత్తాని, వీసం చిత్తాని, వీసాయ ఇత్థీహి కమ్మం కతం, వీసాయ పురిసేహి కమ్మం కతం, వీసాయ కులేహి కమ్మం కతం, వీసాయ ఇత్థీనం, పురిసానం, కులానం, సత్తమియం వీసాయ ఇత్థీసు, పురిసేసు, కులేసు.

తిపచ్చయే వీసతి, తింసతిసద్దాపి సట్ఠి, సత్తతి, అసీతి, నవుతిసద్దా వియ నిచ్చం ఇత్థి లిఙ్గేకవచనన్తా ఏవ, సి, అంలోపో, వీసతి ఇత్థియో, వీసతి పురిసా, పురిసే, వీసతి కులాని, వీసతియా ఇత్థీహి, ఇత్థీనం, పురిసేహి, పురిసానం, కులేహి, కులానం , వీసతియా, వీసతియం ఇత్థి, పురిస, కులేసు, ఏవం యావనవుతియా వేదితబ్బా. వగ్గభేదే పన సతి బహువచనమ్పి వికప్పేన దిస్సతి, ద్వే వీసతియో ఇచ్చాది.

సతం, సహస్సం, దససహస్సం, సతసహస్సం, దససతసహస్సన్తి ఇమే నపుంసకలిఙ్గాయేవ. సఙ్ఖ్యేయ్యపధానే పన ఇత్థిలిఙ్గే వత్తబ్బే సహస్సీ, దససహస్సీ, సతసహస్సీతి ఇత్థిలిఙ్గం భవతి. వగ్గభేదే పన ద్వే సతాని, తీణి సతాని, ద్వే సహస్సాని, తీణి సహస్సాని ఇచ్చాదీని భవన్తి. కోటి, పకోటి, కోటిపకోటి, అక్ఖోభిణీసద్దా ఇత్థిలిఙ్గా ఏవ. సేసం సబ్బం యావఅసఙ్ఖ్యేయ్యా నపుంసకమేవ.

సహస్సం **కాసి** నామ, దససహస్సం **నహుతం** నామ, సతసహస్సం **లక్ఖం** నామ.

దువిధం పధానం సఙ్ఖ్యాపధానం, సఙ్ఖ్యేయ్యపధానఞ్చ. పురిసానం వీసతి హోతి, పురిసానం నవుతి హోతి, పురిసానం సతం హోతి, సహస్సం హోతి ఇచ్చాది **సఙ్ఖ్యాపధానం** నామ, వీసతి పురిసా, నవుతి పురిసా, సతం పురిసా, సహస్సం పురిసా ఇచ్చాది **సఙ్ఖ్యేయ్యపధానం** నామ.

ఏత్థపి వీసతిసద్దో ఇత్థిలిఙ్గేకవచనో ఏవ. సత, సహస్ససద్దా నపుంసకేకవచనా ఏవ. సఙ్ఖ్యాసద్దానం పన పదవిధానఞ్చ గుణవిధానఞ్చ సమాసకణ్డే ఆగమిస్సతి.

సఙ్ఖ్యారాసి నిట్ఠితో.

౨౫౨. సిమ్హాహం [క॰ ౧౪౯; రూ॰ ౨౩౨; నీ॰ ౩౧౯; 'సిమ్హహం' (బహూసు)].

సిమ్హి సవిభత్తిస్స అమ్హస్స అహం హోతి.

అహం గచ్ఛామి.

౨౫౩. మయమస్మామ్హస్స [క. ౧౨౧; రూ. ౨౩౩; నీ. ౨౯౬].

యోసు సవిభత్తిస్స అమ్హస్స కమేన మయం, అస్మా హోన్తి వా.

మయం గచ్ఛామ, అస్మే పస్సామి.

పక్ఖే –

'యోనమేట' ఇతి విధి, అమ్హే గచ్ఛామ.

౨౫౪. తుమ్హస్స తువంత్వంమ్హి చ [క. ౧౪౬; రూ. ౨౩౬; నీ. ౩౨౪; 'తుమ్హస్స తువంత్వమమ్హిచ' (బహూసు)].

సిమ్హి చ అంమ్హి చ సవిభత్తిస్స తుమ్హస్స తువం, త్వం హోన్తి.

తువం బుద్ధో తువం సత్థా, తువం మారాభిభూ ముని [థేరగా. ౮౩౯], త్వం నో సత్థా అనుత్తరో, తుమ్హే గచ్ఛథ, తువం పస్సతి, త్వం పస్సతి.

౨౫౫. అంమ్హి తం మం తవం మమం [క. ౧౪౩-౪; రూ. ౨౩౪-౫; నీ. ౩౨౨].

అంమ్హి సవిభత్తీనం తుమ్హా'మ్హానం తం, మం, తవం, మమం హోన్తి.

మం పస్సతి, మమం పస్సతి, తం పస్సతి, తవం పస్సతి, అమ్హే పస్సతి, తుమ్హే పస్సతి.

౨౫౬. దుతియాయోమ్హి వా [క. ౧౬౨; రూ. ౨౩౭; నీ. ౩౪౫; 'దుతియే యోమ్హి వా' (బహూసు)].

దుతియాయోమ్హి సవిభత్తీనం తుమ్హా'మ్హానం ణానుబన్ధా అం, ఆకంఆదేసా హోన్తి వా.

అమ్హం, అమ్హాకం పస్సతి, తుమ్హం, తుమ్హాకం పస్సతి.

౨౫౭. నాస్మాసు తయామయా [క. ౧౪౫, ౨౭౦; రూ. ౨౩౮, ౧౨౦; నీ. ౩౨౩, ౫౪౨].

నా , స్మాసు సవిభత్తీనం తుమ్హా'మ్హానం తయా, మయా హోన్తి.

మయా కతం, తయా కతం, మయా అపేతి, తయా అపేతి.

౨౫౮. తయాతయీనం త్వ వా తస్స [క. ౨౧౧; రూ. ౨౩౯; నీ. ౪౩౫].

తయా, తయినం తస్స త్వ హోతి వా.

త్వయా కతం, త్వయా అపేతి, అమ్హేహి కతం, తుమ్హేహి కతం.

౨౫౯. తవమమతుయ్హంమయ్హం సే [క. ౧౪౧-౨; రూ. ౨౪౧-౨; నీ. ౩౨౧].

సమ్హి సవిభత్తీనం తుమ్హా'మ్హానం తవాదయో హోన్తి.

మమ దీయతే, మయ్హం దీయతే, తవ దీయతే, తుయ్హం దీయతే.

౨౬౦. నంసేస్వస్మాకంమమం [నీ. ౪౩౮].

నం, సేసు సవిభత్తిస్స అమ్హస్స కమేన అస్మాకం, మమం హోన్తి.

మమం దీయతే, అస్మాకం దీయతే.

౨౬౧. ఙంఙాకం నంమ్హి [క. ౧౬౧; రూ. ౨౪౪; నీ. ౩౪౪].

నంమ్హి సవిభత్తీనం తుమ్హా'మ్హానం ఙానుబన్ధా అం, ఆకంఆదేసా హోన్తి వా.

అమ్హం దీయతే, అమ్హాకం దీయతే, తుమ్హం దీయతే, తుమ్హాకం దీయతే. పఞ్చమియం మయా, తయా, త్వయా, పుబ్బే వుత్తావ.

౨౬౨. స్మామ్హి త్వమ్హా.

స్మామ్హి సవిభత్తిస్స తుమ్హస్స త్వమ్హా హోతి.

త్వమ్హా అపేతి, అమ్హేహి, తుమ్హేహి, మమ, మమం, మయ్హం, తవ, తుయ్హం, అమ్హం, అమ్హాకం, అస్మాకం, తుమ్హం, తుమ్హాకం.

౨౬౩. స్మింమ్హి తుమ్హమ్హానం తయిమయి [క. ౧౩౯; రూ. ౨౪౭; నీ. ౩౧౮].

స్మింమ్హి సవిభత్తీనం తుమ్హా'మ్హానం తయి, మయి హోన్తి.

తయి, మయి, త్వత్తే త్వయి, అమ్హేసు, తుమ్హేసు.

౨౬౪. సుమ్హామ్హస్సాస్మా [నీ. ౪౩౮].

సుమ్హి అమ్హస్స అస్మా హోతి.

అస్మాసు.

మహావుత్తినా యో, హిసు అమ్హస్స అస్మాదేసో, యోనం ఏత్తఞ్చ, అస్మా గచ్ఛామ, అస్మే పస్సతి, అస్మాహి కతం, అస్మాకం దీయతే, అస్మాహి అపేతి, అస్మాకం ధనం, అస్మాసు ఠితం. "అస్మాభిజప్పన్తి జనా అనేకా"తి [జా॰ ౧.౭.౬౮] పాళి- అస్మే అభిజప్పన్తి పత్థేన్తీతి అత్థో. "అస్మాభి పరిచిణ్ణోసి, మేత్తచిత్తా హి నాయకా"తి [అప॰ థేరీ ౨.౨.౨౩౦] థేరీపాళి – 'పరిచిణ్ణో'తి పరిచారితో.

చతుత్థియం అస్మాకం అధిపన్నానం, ఖమస్సు రాజకుఞ్జర [జా॰ ౨.౨౧.౧౮౧] – 'అధిపన్నాన'న్తి దుక్ఖాభిభూతానం.

ఛట్ఠియం ఏసస్మాకం కులే ధమ్మో [జా॰ ౧.౪.౧౪౭], ఏసా అస్మాకం ధమ్మతా.

సత్తమియం యం కిచ్చం పరమే మిత్తే, కతమస్మాసు తం తయా. పత్తా నిస్సంసయం త్యమ్హా, భత్తిరస్మాసు యా తవ [జా॰ ౨.౨౧.౮౧] – తత్థ 'యం కిచ్చ'న్తి యం కమ్మం కత్తబ్బం, తవ అస్మాసు యా భత్తి, తాయ మయం త్యమ్హా నిస్సంసయతం పత్తాతి అత్థో.

౨౬౫. అపాదాదో పదతేకవాక్యే [చం॰ ౬.౩.౧౫; పా॰ ౮.౧.౧౭, ౧౮].

అపాదాదిమ్హి పవత్తానం పదతో పరేసం ఏకవాక్యే ఠితానం తుమ్హా'మ్హానం విధి హోతి. అధికారసుత్తమిదం.

౨౬౬. యోనంహిస్వపఞ్చమ్యా వోనో [క॰ ౧౪౭, ౧౫౧; రూ॰ ౨౪౬, ౨౫౦; నీ॰ ౩౨౫, ౩౨౯, ౩౩౦].

పఞ్చమీవజ్జితేసు యో, నం, హిసు పరేసు అపాదాదోపవత్తానం పదతో పరేసం ఏకవాక్యే ఠితానం సవిభత్తీనం తుమ్హా'మ్హసద్దానం వో, నో హోన్తి వా.

గచ్ఛథ వో, గచ్ఛథ తుమ్హే, గచ్ఛామ నో, గచ్ఛామ అమ్హే, పస్సేయ్య వో, పస్సేయ్య తుమ్హే, పస్సేయ్య నో, పస్సేయ్య అమ్హే, దీయతే వో, దీయతే తుమ్హాకం, దీయతే నో, దీయతే అమ్హాకం, ధనం వో, ధనం తుమ్హాకం, ధనం నో, ధనం అమ్హాకం, కతం వో పుఞ్ఞం, కతం తుమ్హేహి పుఞ్ఞం, కతం నో పుఞ్ఞం, కతం అమ్హేహి పుఞ్ఞం.

అపఞ్చమ్యాతి కిం? నిస్సటం తుమ్హేహి, నిస్సటం అమ్హేహి.

అపాదాదోత్వేవ? బలఞ్చ భిక్ఖూనమనుప్పదిన్నం, తుమ్హేహి పుఞ్ఞం పసుతం అనప్పకం [ఖు॰ పా॰ ౭.౧౨].

పదతోత్వేవ? తుమ్హే గచ్ఛథ, అమ్హే గచ్ఛామ.

ఏకవాక్యేత్వేవ? దేవదత్తో తిట్ఠతి గామే, తుమ్హే తిట్ఠథ నగరే.

సవిభత్తీనన్త్వేవ? అరహతి ధమ్మో తుమ్హాదిసానం.

౨౬౭. తేమే నాసే [క. ౧౪౮, ౧౩౦; రూ. ౨౪౭, ౨౪౯; నీ. ౩౨౬, ౩౨౮; చం. ౬.౩.౧౭; పా. ౮.౧.౨౧].

నా , సేసు తాదిసానం సవిభత్తీనం తుమ్హ, అమ్హసద్దానం తే, మే హోన్తి వా.

కతం తే పుఞ్ఞం, కతం తయా పుఞ్ఞం, కతం మే పుఞ్ఞం, కతం మయా పుఞ్ఞం, దిన్నం తే వత్థం, దిన్నం తుయ్హం వత్థం, దిన్నం మే వత్థం, దిన్నం మయ్హం వత్థం, ఇదం తే రట్ఠం, ఇదం తవ రట్ఠం, ఇదం మే రట్ఠం, ఇదం మమ రట్ఠం.

౨౬౮. అన్వాదేసే [చం. ౬.౩.౨౦; పా. ౮.౧.౨౩].

అన్వాదేసట్ఠానే తుమ్హా'మ్హసద్దానం వో, నో, తే, మేఆదేసా నిచ్చం భవన్తి పునబ్బిధానా.

గామో తుమ్హాకం పరిగ్గహో, అథో నగరమ్పి వో పరిగ్గహో. ఏవం సేసేసు.

౨౬౯. సపుబ్బా పఠమన్తా వా ['సంపుబ్బా పఠమన్థా వా' (మూలపాఠే) చం. ౬.౧.౨౧; పా. ౮.౧.౨౬].

సంవిజ్జతి పుబ్బపదం అస్సాతి సపుబ్బం, సపుబ్బా పఠమన్తపదమ్హా పరేసం సవిభత్తీనం తుమ్హా'మ్హసద్దానం వో, నో, తే, మేఆదేసా వికప్పేన హోన్తి అన్వాదేసట్ఠానేపి.

గామే పటో తుమ్హాకం, అథో నగరే కమ్బలం వో, అథో నగరే కమ్బలం తుమ్హాకం వా. ఏవం సేసేసు.

౨౭౦. న చవాహాహేవయోగే [చం. ౬.౩.౨౨; పా. ౮.౧.౨౪].

చ, వా, హ, అహ, ఏవసద్దేహి యోగే తుమ్హా'మ్హానం వో, నో, తే, మేఆదేసా న హోన్తి.

గామో తవ చ మమ చ పరిగ్గహో, గామో తవ వా మమ వా పరిగ్గహో ఇచ్చాది.

చాదియోగేతి కిం? గామో చ తే పరిగ్గహో, నగరఞ్చ మే పరిగ్గహో.

౨౭౧. దస్సనత్థేనాలోచనే [చం. ౬.౩.౨౩; పా. ౮.౧.౨౫].

ఆలోచనం ఓలోకనం, ఆలోచనతో అఞ్ఞస్మిం దస్సనత్థే పయుజ్జమానే తుమ్హా'మ్హానం వో, నో, తే, మేఆదేసా న హోన్తి.

గామో తుమ్హే ఉద్దిస్స ఆగతో, గామో అమ్హే ఉద్దిస్స ఆగతో – 'గామో'తి గామవాసీ మహాజనో.

అనాలోచనేతి కిం? గామో వో పస్సతి, గామో నో పస్సతి.

౨౭౨. ఆమన్తనపుబ్బం అసన్తంవ ['ఆమన్తణం పుబ్బమసన్తంవ' (బహూసు) చం. ౬.౩.౨౪; పా. ౮.౧.౭౨].

ఆమన్తనభూతం పుబ్బపదం అసన్తం వియ హోతి, పదతోతి సఙ్ఖ్యం న గచ్ఛతి.

దేవదత్త! తవ పరిగ్గహో.

౨౭౩. న సామఞ్ఞవచనమేకత్థే [చం॰ ౬.౩.౨౫; పా॰ ౮.౧.౭౩].

తుల్యాధికరణభూతే పదే సతి పుబ్బం సామఞ్ఞవచనభూతం ఆమన్తనపదం అసన్తం వియ న హోతి, పదతోతి సఙ్ఖ్యం గచ్ఛతి.

మాణవక జటిల! తే పరిగ్గహో.

సామఞ్ఞవచనన్తి కిం? మాణవక దేవదత్త! తుయ్హం పరిగ్గహో.

ఏకత్థేతి కిం? దేవదత్త! యఞ్ఞదత్త! తుమ్హాకం పరిగ్గహో.

౨౭౪. బహూసు వా [చం॰ ౬.౩.౨౬; పా॰ ౮.౧.౭౪].

బహూసు జనేసు పవత్తమానం సామఞ్ఞవచనభూతమ్పి ఆమన్తనపదం ఏకత్థే పదే సతి అసన్తం వియ న హోతి వా.

బ్రాహ్మణా గుణవన్తో వో పరిగ్గహో, బ్రాహ్మణా గుణవన్తో తుమ్హాకం పరిగ్గహో.

సబ్బాదిరాసి నిట్ఠితో.

విభత్తిపచ్చయన్తరాసి

అథ విభత్తిపచ్చయా దీపియన్తే.

విభత్యత్థానం జోతకత్తా విభత్తిట్ఠానే ఠితా పచ్చయా విభత్తిపచ్చయా.

౨౭౫. తో పఞ్చమ్యా [క॰ ౨౪౮; రూ॰ ౨౬౦; నీ॰ ౪౯౩; చం॰ ౪.౩.౬; పా॰ ౫.౪.౪౫].

పఞ్చమియా విభత్తియా అత్థే తోపచ్చయో హోతి.

తోమ్హి దీఘానం రస్సో, కఞ్ఞతో, రత్తితో, ఇత్థితో, ధేనుతో. మహావుత్తినా తోమ్హి మాతాపితూనం ఇత్తం, మాతితో, పితితో, వధుతో, పురిసతో, మునితో, దణ్డితో , భిక్ఖుతో, సత్థారతో, కత్తుతో, గోత్రభుతో, సబ్బతో, యతో, తతో.

ఇమ, ఏత, కింసద్దేహి తో.

౨౭౬. ఇతోతేత్తోకుతో ['ఇతో తేత్తో కతో' (బహూసు) చం॰ ౪.౩.౮; పా॰ ౭.౨.౧౦౪].

ఇతో, అతో, ఏత్తో, కుతోతి ఏతే సద్దా తోపచ్చయన్తా నిపచ్చన్తే.

ఇమమ్హా ఇమేహీతి వా ఇతో, ఏతస్మా ఏతేహీతి వా అతో, ఏత్తో, కస్మా కేహీతి వా కుతో. ఏత్థ చ ఇమమ్హా, ఇమేహీతిఆదికం అత్థవాక్యం దిస్వా పకతిలిఙ్గం వేదితబ్బం. ఇమినా సుత్తేన ఇమస్స ఇత్తం, ఏతస్స అత్తం ఏత్తఞ్చ, 'సరమ్హా ద్వే'తి ఏసరమ్హా ద్విత్తం, కింసద్దస్స కుత్తం. ఏస నయో సేసేసు నిపాతనేసు.

२८८. అభ్యాదీహి [పా॰ ౫.౩.౯].

అభిఆదీహి తో హోతి, పునబ్బిధానా'పఞ్చమ్యత్థేపీతిపి సిద్ధం.

అభితో గామం గామస్స అభిముఖేతి అత్థో.

పరితో గామం గామస్స సమన్తతోతి అత్థో.

ఉభతో గామం గామస్స ఉభోసు పస్సేసూతి అత్థో.

పచ్ఛతో, హేట్ఠతో, ఉపరితో.

२८८. ఆద్యాదీహి [చం॰ ४.३.६; పా॰ ౫.४.४४].

ఆదిపభుతీహి అపఞ్చమ్యత్థేపి తో హోతి.

ఆదితో , మజ్ఝతో, పురతో, పస్సతో, పిట్ఠితో, ఓరతో, పరతో, పచ్ఛతో, పురత్థిమతో, దక్ఖిణతోఇచ్చాదీసు బహులం సత్తమ్యత్థే దిస్సతి.

తథా తతియత్థేపి రూపం అత్తతో సమనుపస్సతి [సం॰ ని॰ ३.४४], పఞ్చక్ఖన్ధే అనిచ్చతో విపస్సతి ఇచ్చాది.

యతోనిదానం [సు॰ ని॰ २८౫], యత్వాధికరణం, యతోదకం తదాదిత్తమిచ్చాదీసు [జా॰ ౧.६.౫౮] పఠమత్థే ఇచ్ఛన్తి.

ఇతో ఏహి, ఇతో బలాకే ఆగచ్ఛ, చణ్డో మే వాయసో సఖా ఇచ్చాదీసు దుతియత్థే.

పరతోఘోసో, నాదిట్ఠా పరతో దోసం ఇచ్చాదీసు ఛట్యత్థే.

२८६. సబ్బాదితో సత్తమ్యా త్రత్థా [క॰ २४६; రూ॰ २६६; నీ॰ ४६४; చం॰ ४.౧.౧౦; పా॰ ౫.३.౧౦].

సబ్బాదినామకేహి సబ్బనామేహి సత్తమియా అత్థే త్ర, త్థా హోన్తి.

సబ్బస్మిం సబ్బేసూతి వా సబ్బత్ర, సబ్బత్థ, సబ్బస్సం సబ్బాసు వాతిపి. ఏవం కతరత్ర, కతరత్థ, అఞ్ఞత్ర, అఞ్ఞత్థ ఇచ్చాది.

యత్ర, యత్థ, తత్ర, తత్థ.

౨౮౦. కత్థేత్థకుత్రాత్రక్వేహిధ [క౦ ౨౨౧; రూ౦ ౨౬౯; నీ౦ ४౯౯; చం౦ ४.౧.౧౧; పా౦ ౨.౩.౧౧, ౧౨].

కత్థ, ఏత్థ, కుత్ర, అత్ర, త్వ, ఇహ, ఇధాతి ఏతే సద్దాత్థ, త్ర,వ హ, ధాపచ్చయన్తా సత్తమ్యత్థే సిజ్ఝన్తి.

కస్మిం కేసూతి వా కత్థ, కుత్ర, క్వ. 'కువ'న్తిపి సిజ్ఝతి, "కువం సత్తస్స కారకో, కువం సత్తో సముప్పన్నో [సం౦ ని౦ ౧.౧౭౧], కువం అసిస్సం, కువం ఖాదిస్స"న్తి పాళి.

ఏతస్మిం ఏతేసూతి వా ఏత్థ, అత్ర, ఇమస్మిం ఇమేసూతి వా ఇహ, ఇధ.

౨౮౧. ధి సబ్బా వా [క౦ ౨౨౦; రూ౦ ౨౬౮; నీ౦ ౨౦౨].

సబ్బసద్దమ్హా సత్తమ్యత్థే ధి హోతి వా.

నమో తే బుద్ధ వీర'త్థు, విప్పముత్తోసి సబ్బధి [సం౦ ని౦ ౧.౯౦].

౨౮౨. యా హిం [క౦ ౨౨౨; రూ౦ ౨౭౨; నీ౦ ౨౦४].

యమ్హా సత్తమ్యత్థే హిం హోతి.

యహిం.

౨౮౩. తా హఞ్చ [క౦ ౨౨౩; రూ౦ ౨౭౩; నీ౦ ౨౦౧].

తమ్హా సత్తమ్యత్థే హిం హోతి హఞ్చ.

తహిం, తహం. దుతియత్థేపి దిస్సతి "తహం తహం ఓలోకేన్తో గచ్ఛతీ"తి.

౨౮४. కింస్స కుకఞ్చ [క౦ ౨౨౧, ౨౨౭-౮-౯; రూ౦ ౨౨౬, ౨౭౦-౧-౨; నీ౦ ౨౦౦, ४౨౬-౭, ४౬౦].

కింమ్హా సత్తమ్యత్థే హిం, తం హోతి. కింస్స కుత్తం కత్తఞ్చ హోతి.

కుహిం గచ్ఛతి, కుహం గచ్ఛతి. కహం ఏకపుత్తక కహం ఏకపుత్తక [సం౦ ని౦ ౨.౬౩]. కుహిఞ్చి, కుహిఞ్చనన్తి ద్వే చి, చన-నిపాతన్తా సిజ్ఝన్తి.

ఇతి సామఞ్ఞసత్తమ్యన్తరాసి.

కాలసత్తమ్యన్తం వుచ్చతే.

౨౮౨. సబ్బేకఞ్ఞయతేహి కాలేదా [క౦ ౨౨౭; రూ౦ ౨౭౬; నీ౦ ౨౦౨].

సబ్బ, ఏక, అఞ్ఞ, య, తసద్దేహి కాలే దా హోతి.

సబ్బస్మిం కాలే సబ్బదా, ఏకస్మిం కాలే ఏకదా, అఞ్ఞస్మిం కాలే అఞ్ఞదా, యస్మిం కాలే యదా, తస్మిం కాలే తదా.

౨౮౬. కదాకుదాసదాఅధునేదాని [క. ౨౭౭-౮-౯; రూ. ౨౭౬-౮-౯; నీ. ౫౦౫-౬-౭].

ఏతేపి సత్తమ్యత్థే కాలే దా, ధునా, దానిపచ్చయన్తా సిజ్ఝన్తి.

కింస్మిం కాలే కదా, కుదా, సబ్బస్మిం కాలే సదా, ఇమస్మిం కాలే అధునా, ఇదాని.

౨౮౭. అజ్జసజ్జుపరజ్జేతరహికరహా [క. ౨౭౯; రూ. ౨౭౯, ४౨౩; నీ. ౫౦౭].

ఏతేపి కాలే జ్జ, జ్జు, రహి, రహ పచ్చయన్తా సిజ్ఝన్తి.

ఇమస్మిం కాలే అజ్జ, ఇమస్మిం దివసేత్యత్థో.

సమానే కాలే సజ్జు-‘సమానే’తి విజ్జమానే. న హి పాపం కతం కమ్మం, సజ్జు ఖీరంవ ముచ్చతి [ధ. ప. ౭౧], సజ్జుకం పాహేసి – తత్థ ‘సజ్జు’తి తస్మిం దివసే.

అపరస్మిం కాలే అపరజ్జు, పునదివసేతి అత్థో.

ఇమస్మిం కాలే ఏతరహి, కింస్మిం కాలే కరహ. కుతోచి, క్వచి, కత్థచి, కుహిఞ్చి, కదాచి, కరహచిసద్దా పన చి-నిపాతన్తా హోన్తి, తథా యతో కుతోచి, యత్థ కత్థచి, యదా కదాచీతి. కిఞ్చనం, కుహిఞ్చనం, కుదాచనన్తి చన-నిపాతన్తాతి.

విభత్తిపచ్చయన్తరాసి నిట్ఠితో.

అబ్యయపదాని

ఉపసగ్గపదరాసి

అథ అబ్యయపదాని దీపియన్తే.

ఛబ్బిధాని అబ్యయపదాని ఉపసగ్గపదం, నిపాతపదం, విభత్తిపచ్చయన్తపదం, అబ్యయీభావసమాసపదం, అబ్యయతద్ధితపదం, త్వాదిపచ్చయన్తపదన్తి. బ్యయో వుచ్చతి వికారో, నానాలిఙ్గవిభత్తివచనేహి నత్థి రూపబ్యయో ఏతేసన్తి అబ్యయా, అసఙ్ఖ్యాతి చ వుచ్చన్తి.

తత్థ విభత్తిపచ్చయన్తపదతో పున విభత్తుప్పత్తి నామ నత్థి. అబ్యయీభావసమాసమ్హి విభత్తీనం విధి సమాసకణ్డే వక్ఖతి, తస్మా తాని ద్వే ఠపేత్వా సేసాని చత్తారి ఇధ వుచ్చన్తే.

౨౮౮. అసఙ్ఖ్యేహి సబ్బాసం [చం॰ ౨.౧.౩౮; పా॰ ౨.౪.౮౨].

అసఙ్ఖ్యేహి పదేహి యథారహం సబ్బాసం విభత్తీనం లోపో హోతి, కేహిచి పదేహి పఠమాయ లోపో, కేహిచి పదేహి దుతియాయ లోపో…పే॰… కేహిచి సత్తమియా, కేహిచి ద్విన్నం, కేహిచి తిస్సన్నం…పే॰… కేహిచి సత్తన్నన్తి వుత్తం హోతి.

తత్థ ఆవుసో, భో, భన్తేఇచ్చాదీహి ఆమన్తననిపాతేహి అత్థి, నత్థి, సక్కా, లబ్భా, సియా, సియుం, సాధు, తుణ్హీఇచ్చాదీహి చ పఠమాయ లోపో.

చిరం, చిరస్సం, నిచ్చం, సతతం, అభిణ్హం, అభిక్ఖణం, ముహుత్తం ఇచ్చాదీహి అచ్చన్తసంయోగలక్ఖణే దుతియాయ.

యథా, తథా, సబ్బథా, సబ్బసో, ముసా, మిచ్ఛాఇచ్చాదీహి తతియాయ.

కాతుం, కాతవే ఇచ్చాదీహి చతుత్థియా.

సమన్తా , సమన్తతో, దీఘసో, ఓరసోఇచ్చాదీహి పఞ్చమియా.

పురే, పురా, పచ్ఛా, ఉద్ధం, ఉపరి, అధో, హేట్ఠా, అన్తరా, అన్తో, రహో, ఆవి, హియ్యో, సువేఇచ్చాదీహి సత్తమియా లోపో.

నమోసద్దమ్హా “నమో తే బుద్ధ వీర’త్థూ”తి ఏత్థ పఠమాయ. “నమో కరోహి నాగస్సా”తి ఏత్థ దుతియాయ.

సయంసద్దమ్హా “కుసూలో సయమేవ భిజ్జతే”తి ఏత్థ పఠమాయ. “సయం కతం సుఖదుక్ఖ”న్తి [దీ॰ ని॰ ౩.౧౯౧, ౧౯౩] ఏత్థ తతియాయ, ఇచ్చాదినా యథారహవిభాగో వేదితబ్బో.

ఇతి, ఏవంసద్దేహి పయోగానురూపం సత్తన్నం విభత్తీనం లోపం ఇచ్ఛన్తి.

ఉపసగ్గేహిపి అత్థానురూపం తంతంవిభత్తిలోపో.

రూపసిద్ధియం పన “తేహి పఠమేకవచనమేవ భవతీ”తి [రూ॰ ౧౩౧ (పిట్ఠే)] వుత్తం.

తత్థ “అభిక్కమతి, అభిధమ్మో” ఇచ్చాదీసు ధాతులిఙ్గాని ఉపేచ్చ తేసం అత్థం నానాప్పకారం కరోన్తా సజ్జన్తి సఙ్ఖరోన్తీతి ఉపసగ్గా. తే హి క్వచి తదత్థం విసిట్ఠం కరోన్తి “జానాతి, పజానాతి, సఞ్జానాతి, అవజానాతి, అభిజానాతి, పరిజానాతి, సుసీలో, దుస్సీలో, సువణ్ణో, దుబ్బణ్ణో, సురాజా, దురాజా” ఇచ్చాదీసు.

క్వచి తదత్థం నానాప్పకారం కత్వా విభజ్జన్తి “గచ్ఛతి, ఆగచ్ఛతి, ఉగ్గచ్ఛతి, ఓగచ్ఛతి”ఇచ్చాదీసు.

క్వచి తదత్థం బాధేత్వా తప్పటివిరుద్ధే వా తదఞ్ఞస్మిం వా అత్థే తాని యోజేన్తి.

తత్థ తప్పటివిరుద్ధే –

జేతి, పరాజేతి, ఓముఞ్చతి, పటిముఞ్చతి, గిలతి, ఉగ్గిలతి, నిమ్ముజ్జతి, ఉమ్ముజ్జతి, ధమ్మో, ఉద్ధమ్మో ఇచ్చాది.

తదఞ్ఞస్మిం –

దదాతి, ఆదదాతి, దధాతి, విధేతి, పిధేతి, నిధేతి, సన్ధియతి, సద్దహతి, అభిధాతిఇచ్చాది.

క్వచి పన పదసోభణం కత్వా తదత్థం అనువత్తన్తి, "విజ్జతి, సంవిజ్జతి, లభతి, పటిలభతి" ఇచ్చాది.

తే వీసతి హోన్తి-ప, ఆ, ఉ, ఓ, దు, ని, వి, సు, సం, అతి, అధి, అను, అప, అపి, అభి, అవ, ఉప, పతి, పరా, పరి.

కచ్చాయనే పన ఓసద్దో అవకారియమత్తన్తి తం అగ్గహేత్వా నీసద్దం గణ్హాతి, ఇధ పన నీసద్దో నిస్స దీఘమత్తన్తి తం అగ్గహేత్వా ఓసద్దం గణ్హాతి.

తత్థ ప –

పకారత్థే-పఞ్ఞా. ఆదికమ్మే-విప్పకతం. పధానే-పణీతం. ఇస్సరియే-పభూ. అన్తోభావే-పక్ఖిత్తం, పస్సానో. వియోగే-పవాసో. తప్పరే-పాచరియో. తదనుబన్ధే-పుత్తో, పపుత్తో, నత్తా, పనత్తా. భుసత్థే-పవడ్ఢో. సమ్భవే-పభవతి. తిత్తియం-పహుతం అన్నం. అనావిలే-పసన్నో. పత్థనాయం-పణిధానం.

ఆ –

అభిముఖే-ఆగచ్ఛతి. ఉద్ధంకమ్మే-ఆరోహతి. మరియాదాయం-ఆపబ్బతా ఖేత్తం. అభివిధిమ్హి-ఆబ్రహ్మలోకా కిత్తిసద్దో. పత్తియం-ఆపన్నో. ఇచ్ఛాయం-ఆకఙ్ఖా. పరిస్సజనే-ఆలిఙ్గతి. ఆదికమ్మే-ఆరమ్భో. గహణే-ఆదీయతి. నివాసే-ఆవసథో. సమీపే-ఆసన్నం. అవ్హానే-ఆమన్తనం.

ఉ –

ఉగ్గతే-ఉగ్గచ్ఛతి . ఉద్ధంకమ్మే-ఉట్ఠాతి. పధానే-ఉత్తరో. వియోగే-ఉపవాసో. సమ్భవే-ఉబ్భూతో. అత్థలాభే-రూపస్స ఉప్పాదో. సత్తియం-ఉస్సహతి గన్తుం. సరూపఖ్యానే-ఉద్దేసో.

ఓ –

అన్తోభావే-ఓచరకో, ఓరోధో. అధోకమ్మే-ఓక్ఖిత్తో. నిగ్గహే-ఓవాదో. అన్తరే, దేసే చ-ఓకాసో. పాతుభావే-ఓపపాతికో. యేసు అత్థేసు అవసద్దో వత్తతి, తేసుపి ఓసద్దో వత్తతి.

దు –

అసోభణే-దుగ్గన్ధో. అభావే-దుబ్భిక్ఖం, దుస్సీలో, దుప్పఞ్ఞో. కుచ్ఛితే-దుక్కటం. అసమిద్ధియం-దుసస్సం. కిచ్ఛే-దుక్కరం. విరూపే-దుబ్బణ్ణో, దుమ్ముఖో.

ని –

నిస్సేసే-నిరుత్తి. నిగ్గతే-నియ్యానం. నీహరణే-నిద్ధారణం. అన్తోపవేసనే-నిఖాతో. అభావే-నిమ్మక్ఖికం. నిసేధే-నివారేతి. నిక్ఖన్తే-నిబ్బానం. పాతుభావే-నిమ్మితం. అవధారణే-వినిచ్ఛయో. విభజ్జనే-నిద్దేసో. ఉపమాయం-నిదస్సనం. ఉపధారణే-నిసామేతి. అవసానే-నిట్ఠితం. ఛేకే-నిపుణో.

వి –

విసేసే-విపస్సతి. వివిధే-విచిత్తం. విరుద్ధే-వివాదో. విగతే-విమలో. వియోగే-విప్పయుత్తో. విరూపే-విప్పటిసారో.

సు –

సోభణే-సుగ్గతి . సున్దరే-సుమనో. సమ్మాసద్దత్థే-సుగతో. సమిద్ధియం-సుభిక్ఖం. సుఖత్థే-సుకరో.

సం –

సమోధానే-సన్ధి. సమ్మా, సమత్థేసు-సమాధి, సమ్పయుత్తో. సమన్తభావే-సంకిణ్ణో. సఙ్గతే-సమాగమో, సఙ్ఖేపే-సమాసో. భుసత్థే-సారత్తో. సహత్థే-సంవాసో, సమ్భోగో. అప్పత్థే-సమగ్ఘో. పభవే-సమ్భవో. అభిముఖే-సమ్ముఖం. సఙ్గహే-సఙ్గయ్హతి. పిదహనే-సంవుతో. పునప్పునకమ్మే-సన్ధావతి, సంసరతి. సమిద్ధియం-సమ్పన్నో.

అతి –

అతిక్కమే-అతిరోచతి, అచ్చయో, అతీతో. అతిక్కన్తే-అచ్చన్తం. అతిస్సయే-అతికుసలో. భుసత్థే-అతికోధో. అన్తోకమ్మే-మఞ్చం వా పీఠం వా అతిహరిత్వా ఠపేతి.

అధి –

అధికే-అధిసీలం. ఇస్సరే-అధిపతి, అధిబ్రహ్మదత్తే పఞ్చాలా. ఉపరిభావే-అధిసేతి. పరిభవనే-అధిభూతో. అజ్ఝాయనే-అజ్ఝేతి, బ్యాకరణమధీతే. అధిట్ఠానే-నవకమ్మం అధిట్ఠాతి, చీవరం అధిట్ఠాతి, ఇద్ధివికుబ్బనం అధిట్ఠాతి. నిచ్ఛయే-అధిముచ్చతి. పాపుణనే-భోగక్ఖన్ధం అధిగచ్ఛతి, అమతం అధిగచ్ఛతి.

అను –

అనుగతే-అన్వేతి. అనుప్పచ్ఛిన్నే-అనుసయో. పచ్ఛాసద్దత్థే-అనురథం. పునప్పునభావే-అన్వడ్ఢమాసం, అనుసంవచ్ఛరం. యోగ్యభావే-అనురూపం .కనిట్ఠభావే-అనుబుద్ధో, అనుథేరో. సేసం కారకకణ్డే వక్ఖతి.

అప –

అపగతే-అపేతి, అపాయో. గరహే-అపగబ్భో, అపసద్దో. వజ్జనే-అపసాలాయ ఆయన్తి. పూజాయం-వుడ్ఢ-మపచాయన్తి. పదుస్సనే-అపరజ్ఝతి.

అపి –

సమ్భావనే-అపిపబ్బతం భిన్దేయ్య, మేరుమ్పి వినివిజ్ఝేయ్య. అపేక్ఖాయం-అయమ్పి ధమ్మో అనియతో. సముచ్చయే-ఇతిపి అరహం, ఛవిమ్పి దహతి, చమ్మమ్పి దహతి, మంసమ్పి దహతి. గరహాయం-అపి అమ్హాకం పణ్డితక. పుచ్ఛాయం-అపి భన్తే భిక్ఖం లభిత్థ, అపి ను తుమ్హే సోతుకామాత్థ.

అభి –

అభిముఖే-అభిక్కన్తో. విసిట్ఠే-అభిఞ్ఞా. అధికే-అభిధమ్మో. ఉద్ధంకమ్మే-అభిరూహతి. కులే-అభిజాతో. సారుప్పే-అభిరూపో. వన్దనే-అభివాదేతి. సేసం కారకకణ్డే వక్ఖతి.

అవ –

అధోభాగే-అవక్ఖిత్తో. వియోగే-అవకోకిలం వనం. పరిభవే-అవజానాతి. జాననే-అవగచ్ఛతి. సుద్ధియం-వోదాయతి, వోదానం. నిచ్ఛయే-అవధారణం. దేసే-అవకాసో. థేయ్యే-అవహారో.

ఉప –

ఉపగమే-ఉపనిసీదతి. సమీపే-ఉపచారో, ఉపనగరం. ఉపపత్తియం-సగ్గం లోకం ఉపపజ్జతి. సదిసే-ఉపమాణం, ఉపమేయ్యం. అధికే-ఉపఖారియం దోణో. ఉపరిభావే – ఉపసమ్పన్నో , ఉపచయో. అనసనే-ఉపవాసో. దోసక్ఖానే-పరం ఉపవదతి. సఞ్ఞాయం-ఉపధా, ఉపసగ్గో. పుబ్బకమ్మే-ఉపక్కమో, ఉపహారో. పూజాయం-బుద్ధం ఉపట్ఠాతి. గయ్హాకారే-పచ్చుపట్ఠానం. భుసత్థే-ఉపాదానం, ఉపాయాసో, ఉపనిస్సయో.

పతి –

పతిగతే-పచ్చక్ఖం. పటిలోమే-పటిసోతం. పటియోగిమ్హి-పటిపుగ్గలో. నిసేధే-పటిసేధో. నివత్తే-పటిక్కమతి. సదిసే-పటిరూపకం. పటికమ్మే-రోగస్స పటికారో. ఆదానే-పటిగ్గణ్హాతి. పటిబోధే-పటివేధో. పటిచ్చే-పచ్చయో. సేసం కారకకణ్డే వక్ఖతి.

పరా –

పరిహానియం-పరాభవో. పరాజయే-పరాజితో. గతియం-పరాయనం. విక్కమే-పరక్కమో. ఆమసనే-పరామసనం.

పరి –

సమన్తభావే-పరివుతో, పరిక్ఖిత్తో, పరిక్ఖారో. పరిచ్ఛేదే-పరిఞ్ఞేయ్యం, పరిజానాతి. వజ్జనే-పరిహరతి. పరిహారో. ఆలిఙ్గనే-పరిస్సజతి. నివాసనే-వత్థం పరిదహతి. పూజాయం-పారిచరియా. భోజనే-పరివిసతి. అభిభవే-పరిభవతి. దోసక్ఖానే-

పరిభాసతి. సేసం కారకకణ్డే వక్ఖతి.

నీసద్దో పన నీహరణ, నీవరణాదీసు వత్తతి, నీహరణం, నీవరణంఇచ్చాది.

ఇతి ఉపసగ్గపదరాసి.

నిపాతపదరాసి

నిచ్చం ఏకరూపేన వాక్యపథే పతన్తీతి **నిపాతా**. పదానం ఆది, మజ్ఝా'వసానేసు నిపతన్తీతి నిపాతాతిపి వదన్తి.

అసత్వవాచకా చాదిసద్దా నిపాతా నామ. తే పన విభత్తియుత్తా, అయుత్తా చాతి దువిధా హోన్తి. తత్థ విభత్తియుత్తా పుబ్బే దస్సితా ఏవ. చాదయో అయుత్తా నామ. తే పన అనేకసతప్పభేదా హోన్తి. నిఘణ్డుసత్థేసు గహేతబ్బాతి.

అబ్యయతద్ధితపచ్చయపదరాసి

అబ్యయతద్ధితపచ్చయన్తా నామ యథా, తథా, ఏకధా, ఏకజ్ఝం, సబ్బసో, కథం, ఇత్థం ఇచ్చాదయో. తేహి తతియాలోపో.

త్వాదిపచ్చయన్తపదరాసి

త్వాదిపచ్చయన్తా నామ కత్వా, కత్వాన, కాతున, కాతుం, కాతవే, దక్ఖితాయే, హేతుయే, ఆదాయ, ఉపాదాయ, విచేయ్య, వినేయ్య, సక్కచ్చ, ఆహచ్చ, ఉపసమ్పజ్జ, సమేచ్చ, అపేచ్చ, పటిచ్చ, అతిచ్చ, ఆగమ్మ, ఆరబ్భఇచ్చాదయో. తేసు త్వా, త్వానన్తేహి పఠమాలోపో. తుం, తవే, తాయే, తుయేపచ్చయన్తేహి చతుత్థీలోపోతి.

ధాతవో పచ్చయా చేవ, ఉపసగ్గనిపాతకా.

అనేకత్థావ తే పటి-సమ్భిదా ఞాణగోచరా.

ఇతి నిరుత్తిదీపనియా నామ మోగ్గల్లానదీపనియా

నామకణ్డో నిట్ఠితో.

౩. కారకకణ్డ

పఠమావిభత్తిరాసి

అథ నామవిభత్తీనం అత్థభేదా వుచ్చన్తే.

కస్మిం అత్థే పఠమా?

౨౮౯. పఠమత్థమత్తే [చం॰ ౨.౧.౯౩; పా॰ ౨.౩.౪౬].

నామస్స అభిధేయ్యమత్తే పఠమావిభత్తి హోతి.

రుక్ఖో, మాలా, ధనం.

ఏత్థ చ మత్తసద్దేన కత్తు, కమ్మాదికే విభత్యత్థే నివత్తేతి. తస్మా అత్థమత్తన్తి లిఙ్గత్థోయేవ వుచ్చతి.

తత్థ అనుచ్చారితే సతి సుణన్తస్స అవిదితో అత్థో లీనత్థో నామ. తం లీనమత్థం గమేతి బోధేతీతి **లిఙ్గం,** ఉచ్చారితపదం.

తం పన పకతిలిఙ్గం, నిప్ఫన్నలిఙ్గన్తి దువిధం. తత్థ విభత్తిరహితం పకతిలిఙ్గం ఇధాధిప్పేతం లిఙ్గ, విభత్తీనం విసుం విసుం విభాగట్ఠానత్తా.

లీనం అఙ్గన్తి లిఙ్గం. తత్థ ‘లీన’న్తి అపాకటం. ‘అఙ్గ’న్తి అవయవో. **లిఙ్గం, నామం, పాటిపదిక**న్తి అత్థతో ఏకం.

లిఙ్గస్స అత్థో పరమత్థో, పఞ్ఞత్తిఅత్థోతి దువిధో. తథా విసేసనత్థో, విసేస్యత్థోతి.

తత్థ విసేసనత్థో నామ సకత్థో, తస్స తస్స సద్దస్స పటినియతో పాటిపుగ్గలికత్థోతి వుత్తం హోతి. సోయేవ తస్మిం తస్మిం అత్థే ఆదిమ్హి సద్దుప్పత్తియా చిరకాలఞ్చ సద్దపవత్తియా నిబద్ధకారణత్తా నిమిత్తత్థోతి చ వుచ్చతి . సో సుతి, జాతి, గుణ, దబ్బ, క్రియా, నామ, సమ్బన్ధవసేన సత్తవిధో హోతి.

విసేస్యత్థో నామ సామఞ్ఞత్థో, బహునిమిత్తానం సాధారణత్థోతి వుత్తం హోతి, సోయేవ తంతంనిమిత్తయోగా నేమిత్తకత్థోతి చ వుచ్చతి, సో జాతి, గుణ, దబ్బ, క్రియా, నామవసేన పఞ్చవిధో. గో, సుక్కో, దణ్డీ, పాచకో, తిస్సోతి.

తత్థ గోసద్దో యదా జాతిమత్తం వదతి గో జాతీతి, తదా సుతి విసేసనం. యదా దబ్బం వదతి గో గచ్ఛతీతి, తదా సుతి చ జాతి చ విసేసనం.

సుక్కసద్దో యదా గుణమత్తం వదతి సుక్కో గుణోతి, తదా సుతి విసేసనం. యదా గుణవిసేసం వదతి గోస్స సుక్కోతి, తదా సుతి చ గుణజాతి చ విసేసనం. యదా గుణవన్తం దబ్బం వదతి సుక్కో గోతి, తదా సుతి చ గుణజాతి చ గుణవిసేసో చ సమ్బన్ధో చ విసేసనం.

దణ్డీసద్దో యదా జాతిమత్తం వదతి దణ్డీ జాతీతి, తదా సుతి చ దబ్బఞ్చ విసేసనం. యదా దబ్బవన్తం దబ్బం వదతి దణ్డీ పురిసోతి, తదా సుతి చ దబ్బఞ్చ జాతి చ సమ్బన్ధో చ విసేసనం.

పాచకసద్దో యదా జాతిమత్తం వదతి పాచకో జాతీతి, తదా సుతి చ క్రియా చ విసేసనం. యదా క్రియానిప్ఫాదకం దబ్బం వదతి పాచకో పురిసోతి, తదా సుతి చ క్రియా చ జాతి చ క్రియాకారకసమ్బన్ధో చ విసేసనం.

తిస్ససద్దో యదా నామమత్తం వదతి తిస్సో నామన్తి, తదా సుతి విసేసనం. యదా నామవన్తం దబ్బం వదతి, తిస్సో భిక్ఖూతి, తదా సుతి చ నామజాతి చ సమ్బన్ధో చ విసేసనం.

సబ్బత్థ యం యం వదతీతి వుత్తం, తం తం విసేస్యన్తి చ దబ్బన్తి చ వేదితబ్బం. ఏత్థ చ సుతి నామ సద్దసభావా ఏవ హోతి, సద్దపక్ఖికా ఏవ. సబ్బో సద్దో పఠమం సత్తాభిధాయకోతి చ ఞాసే వుత్తం. తస్మా సబ్బత్థ సుతిట్ఠానే సత్తా ఏవ యుత్తా వత్తున్తి. సత్తాతి చ తస్స తస్స అత్థస్స వోహారమత్తేనపి లోకే విజ్జమానతా వుచ్చతి, తం తం సద్దం సుణన్తస్స చ ఞాణం తంతదత్థస్స అత్థితామత్తం సబ్బపఠమం జానాతి, తతో పరం జాతిసద్దే జాతిం జానాతి. గుణసద్దే గుణన్తి ఏవమాది సబ్బం వత్తబ్బం. లిఙ్గ, సఙ్ఖ్యా, పరిమాణానిపి విసేసనత్థే సఙ్గయ్హన్తి.

తత్థ లిఙ్గం నామ యే ఇత్థి, పురిసానం లిఙ్గ, నిమిత్త, కుత్తా’కప్పా నామ అభిధమ్మే వుత్తా, యే చ నపుంసకానం లిఙ్గ, నిమిత్త, కుత్తా’కప్పా నామ అవుత్తసిద్ధా, యే చ సద్దేసు చేవ అత్థేసు చ విసదా’విసదాకార, మజ్ఝిమాకారా సన్దిస్సన్తి, సబ్బమేతం లిఙ్గం నామ.

ఏవం విసేసన, విసేస్యవసేన దువిధో అత్థో పుబ్బే వుత్తస్స సద్దలిఙ్గస్స అత్థో నామ, సో సలిఙ్గో, ససఙ్ఖ్యో, సపరిమాణో చాతి తివిధో హోతి.

తత్థ సలిఙ్గో యథా? సఞ్ఞా, ఫస్సో, చిత్తం. కఞ్ఞా, పురిసో, కులం. మాలా, రుక్ఖో, ధనన్తి.

ససఙ్ఖ్యో యథా? ఏకో, ద్వే, తయో, బహూ ఇచ్చాది.

సపరిమాణో యథా? విదత్థి, హత్థో, దోణో, ఆళ్హకం ఇచ్చాది.

అపి చ సుద్ధో, సంసట్ఠోతి దువిధో లిఙ్గత్థో. తత్థ కమ్మాదిసంసగ్గరహితో సుద్ధో నామ. సో సలిఙ్గో, ససఙ్ఖ్యో, సపరిమాణో, ఉపసగ్గత్థో, నిపాతత్థో, పాటి-పదికత్థోతి ఛబ్బిధో. అత్థి, సక్కా, లబ్భాఇచ్చాది ఇధ పాటిపదికం నామ. తున, త్వాన, త్వా, తవే, తుం, ఖత్తుంపచ్చయన్తాపి నిపాతేసు గయ్హన్తి.

సంసట్ఠో వుత్తసంసట్ఠో, అవుత్తసంసట్ఠోతి దువిధో. తత్థ వుత్తసంసట్ఠో చతుబ్బిధో సమాసేన వుత్తసంసట్ఠో, తద్ధితేన, ఆఖ్యాతేన, కితేనాతి. తత్థ సమాసేన వుత్తో ఛకారకసమ్బన్ధవసేన సత్తవిధో, భావేన సద్ధిం అట్ఠవిధో వా, తథా తద్ధితేన వుత్తో. ఆఖ్యాతేన వుత్తో కత్తు, కమ్మ, భావవసేన తివిధో. కితేన వుత్తో ఛకారక, భావవసేన సత్తవిధో. సబ్బో సుద్ధో చేవ వుత్తసంసట్ఠో చ పఠమాయ విసయో.

అవుత్తసంసట్ఠోపి కత్తుసంసట్ఠో, కమ్మసంసట్ఠోతిఆదినా అనేకవిధో. సో దుతియాదీనం ఏవ విసయోతి. ఏత్థ చ విభత్తియా వినా కేవలో సద్దో పయోగం నారహతీతి కత్వా పయోగారహత్థమేవ ఛబ్బిధే సుద్ధే చతుబ్బిధే చ వుత్తసంసట్ఠే పఠమా పయుజ్జతి, న అత్థజోతనత్థం.

కేనచి వాచకేన అవుత్తాని పన కమ్మాదీని విభత్తీహి వినా విదితాని న హోన్తీతికత్వా అత్థజోతనత్థమ్పి కమ్మాదీసు దుతియాదయో పయుజ్జన్తి. తస్మా అత్థమత్తేతి ఇధ దేసన్తరావచ్ఛేదకే విసయమత్తే భుమ్మం. కమ్మే దుతియాఇచ్చాదీసు పన నిప్ఫాదేతబ్బే పయోజనే భుమ్మన్తి ఏవం ద్విన్నం భుమ్మానం నానత్తం వేదితబ్బన్తి.

౨౯౦. ఆమన్తనే [క. ౨౮౭; రూ. ౭౦; నీ. ౨౫౮; చం. ౨.౧.౯౪; పా. ౨.౩.౪౭; ఆమన్తణే (బహూసు)].

పగేవ సిద్ధస్స వత్థునో నామేన వా నిపాతేన వా అత్తనో అభిముఖీకరణం ఆమన్తనం నామ. అధికామన్తనే అత్థమత్తే పఠమా హోతి. ఏత్థ చ ఆమన్తనపదం నామ క్రియాపేక్ఖం న హోతి, తస్మా కారకసఞ్ఞం న లభతి.

తం పన దువిధం సాదరా’నాదరవసేన. ఏహి సమ్మ, ఏహి జేతి.

తథా సజీవ, నిజ్జీవవసేన, భో పురిస, వదేహి భో సఙ్ఖ, వదేహి భో సఙ్ఖ [దీ. ని. ౨.౪౨౬]. ఉమ్ముజ్జ భో పుథుసిలే, ఉమ్ముజ్జ భో పుథుసిలేతి [సం. ని. ౪.౩౫౮].

తథా పచ్చక్ఖా’పచ్చక్ఖవసేన, భో పురిస, కహం ఏకపుత్తక, కహం ఏకపుత్తకాతి [సం. ని. ౨.౬౩; ధ. ప. అట్ఠ. ౧.౨].

తథా నియమా’నియమవసేన, భో పురిస, అచ్ఛరియం వత భో అబ్భుతం వత భో [దీ. ని. ౨.౧౯౨]. యత్ర హి నామ సఞ్ఞీ సమానోతిఆది [దీ. ని. ౨.౧౯౨]. ఇదం ఆమన్తనం నామ పగేవ సిద్ధే ఏవ హోతి, న విధాతబ్బే, న హి పగేవ రాజభావం వా భిక్ఖుభావం వా అప్పత్తం జనం “భో రాజా”తి వా “భో భిక్ఖూ”తి వా ఆమన్తేన్తీతి.

పఠమావిభత్తిరాసి నిట్ఠితో.

దుతియావిభత్తిరాసి

కస్మిం అత్థే దుతియా?

౨౯౧. కమ్మే దుతియా [క. ౨౯౭; రూ. ౨౮౪; నీ. ౫౮౦; చం. ౨.౧.౪౩; పా. ౧.౪.౪౯-౫౧].

కమ్మత్థే దుతియా హోతి. కరియతేతి కమ్మం, తం నిబ్బత్తికమ్మం, వికతికమ్మం, పత్తికమ్మన్తి తివిధం హోతి.

తత్థ **నిబ్బత్తికమ్మం** యథా? ఇద్ధిమా హత్థివణ్ణం మాపేతి, రాజా నగరం మాపేతి, మాతా పుత్తం విజాయతి, బీజం రుక్ఖం జనేతి, కమ్మం విపాకం జనేతి, ఆహారో బలం జనేతి, జనో పుఞ్ఞం కరోతి, పాపం కరోతి, బుద్ధో ధమ్మం దేసేసి, వినయం పఞ్ఞపేసి, భిక్ఖు ఝానం ఉప్పాదేతి, మగ్గం ఉప్పాదేతి ఇచ్చాది.

వికతికమ్మం యథా? గేహం కరోతి, రథం కరోతి, ఘటం కరోతి, పటం వాయతి, ఓదనం పచతి, భత్తం పచతి, కట్ఠం అఙ్గారం కరోతి, సువణ్ణం కటకం కరోతి, గేహం ఝాపేతి, రుక్ఖం ఛిన్దతి, పాకారం భిన్దతి, విహయో లునాతి, పాణం హనతి, భత్తం భుఞ్జతి ఇచ్చాది.

పత్తికమ్మం యథా? గామం గచ్ఛతి, గేహం పవిసతి, రుక్ఖం ఆరోహతి, నదిం తరతి, ఆదిచ్చం పస్సతి, ధమ్మం సుణాతి, బుద్ధం వన్దతి పయిరుపాసతి ఇచ్చాది.

పకతికమ్మం, వికతికమ్మన్తి దువిధం. సువణ్ణం కటకం కరోతి, కట్ఠం అఙ్గారం కరోతి, పురిసం ఠితం పస్సతి, పురిసం గచ్ఛన్తం పస్సతి, భిక్ఖుం పస్సతి సతం, సమ్పజానం, అభిక్కమన్తం, పటిక్కమన్తం, ఆలోకేన్తం, విలోకేన్తం, సమిఞ్జేన్తం, పసారేన్తం.

ఏత్థ 'పురిసం, భిక్ఖు'న్తి **పకతికమ్మం,** 'ఠితం, సతం'ఇచ్చాదీని **వికతికమ్మాని**.

ధాతుకమ్మం, కారితకమ్మన్తి దువిధం. గామం గచ్ఛతి, పురిసం గామం గమేతి.

ధాతుకమ్మఞ్చ ద్వికమ్మికధాతూనం దువిధం పధానకమ్మం, అప్పధానకమ్మన్తి. అజపాలో అజం గామం నేతి, పురిసో భారం గామం వహతి, హరతి, గామం సాఖం కడ్ఢతి, గావిం ఖీరం దోహతి, బ్రాహ్మణం కమ్బలం యాచతి, బ్రాహ్మణం భత్తం భిక్ఖతి, గావియో వజం అవరున్ధతి, భగవన్తం పఞ్హం పుచ్ఛతి, రుక్ఖం ఫలాని ఓచినాతి, సిస్సం ధమ్మం బ్రవీతి, భగవా భిక్ఖూ ఏతదవోచ [ఉదా॰ ౨౩ (థోకం విసదిసం)], సిస్సం ధమ్మం అనుసాసతి ఇచ్చాది.

ఏత్థ చ 'అజం, ఖీరం' ఇచ్చాది పధానకమ్మం నామ కత్తారా పరిగ్గహేతుం ఇట్ఠతరత్తా. 'గామం, గావిం'ఇచ్చాది అప్పధానకమ్మం నామ తథా అనిట్ఠతరత్తా.

తత్థ పధానకమ్మం కథినకమ్మం నామ, కమ్మభావే ఠిరకమ్మన్తి వుత్తం హోతి. అప్పధానకమ్మం అకథినకమ్మం నామ, అఠిరకమ్మన్తి వుత్తం హోతి. తఞ్హి కదాచి సమ్పదానం హోతి, కదాచి అపాదానం, కదాచి సామి, కదాచి ఓకాసో. యథా – సోమం దకాయ నేతి, గావితో ఖీరం దోహతి, గావియా ఖీరం దోహహి, గావియం ఖీరం దోహతి ఇచ్చాది.

కమ్మే దుతియాతి వత్తతే.

౨౯౨. గతిబోధాహారసద్దత్థా కమ్మక భజ్జాదీనం పయోజ్జే [క॰ ౩౦౦; రూ॰ ౨౮౬; నీ॰ ౫౮౭; చం॰ ౨.౧.౪౪; పా॰ ౧.౪.౫౨].

నిచ్చవిధిసుత్తమిదం. గమనత్థానం బోధనత్థానం ఆహారత్థానం సద్దత్థానం అకమ్మకానం భజ్జాదీనఞ్చ ధాతూనం పయోజ్జే కమ్మని దుతియా హోతి. ఏత్థ చ పయోజ్జకమ్మం నామ కారితకమ్మం వుచ్చతి.

పురిసో పురిసం గామం గమయతి, సామికో అజపాలం అజం గామం నయాపేతి, ఆచరియో సిస్సం ధమ్మం బోధేతి, పురిసో పురిసం భత్తం భోజేతి, ఆచరియో సిస్సం ధమ్మం పాఠేతి, పురిసో పురిసం సయాపేతి, అచ్ఛాపేతి, ఉట్ఠాపేతి, పురిసో

పురిసం ధఞ్ఞం భఞ్జాపేతి, కోట్టాపేతి, ఉద్ధరాపేతి.

ఏతేసమీతి కిం? పురిసో పురిసేన ఓదనం పాచేతి.

ఏత్థ చ గమనత్థాదీనం పయోజ్జే తతియాపి రూపసిద్ధియం [౧౪౧ పిట్ఠే] సద్దనీతియఞ్చ [సుత్త-౧౪౮ పిట్ఠే] వుత్తా. సద్దనీతియం తతియాపయోగేపి కమ్మత్థమేవ ఇచ్ఛతి. ఞాసాదీసు కత్వత్థం ఇచ్ఛన్తి.

యదా పన పఠమం పయోజకం అఞ్ఞో దుతియో పయోజేతి, తదా పఠమో పయోజ్జో నామ. తస్మిం తతియాఏవాతి వుత్తియం వుత్తం. అత్తనా విప్పకతం కుటిం పరేహి పరియోసాపేతి [పారా॰ ౩౬౩].

౨౯౩. హరాదీనం వా [క॰ ౩౦౦; రూ॰ ౨౮౬; నీ॰ ౨౫౮౭; చం॰ ౨.౧.౪౨; పా॰ ౧.౪.౨౩].

హరాదీనం పయోజ్జే కమ్మని వికప్పేన దుతియా హోతి.

సామికో పురిసం భారం హారేతి పురిసేన వా, పురిసం ఆహారం అజ్ఝోహారేతి పురిసేన వా, పురిసం కమ్మం కారేతి పురిసేన వా, రాజా పురిసం అత్తానం దస్సేతి పురిసేన వా, పురిసం బుద్ధం వన్దాపేతి పురిసేన వా.

౧౯౪. న ఖాదాదీనం [క॰ ౩౦౦; రూ॰ ౨౮౬; నీ॰ ౨౫౮౭; చం॰ ౨.౧.౪౭; పా॰ ౧.౪.౨౭].

ఖాదాదీనం పయోజ్జే కమ్మని న దుతియా హోతి.

సామికో పురిసేన ఖజ్జం ఖాదాపేతి, అద-భక్ఖనే, భత్తం ఆదేతి, సామికో దాసేన పురిసం అవ్హాపేతి, సద్దాయాపేతి, కన్దయతి, నాదయతి. ఏత్థ చ 'సద్దాయాపేతీ'తి సద్దం కారాపేతి, నామధాతు చేసా. కన్ద, నదాపి సద్దత్థాయేవ.

౨౯౫. వహిస్సానియన్తుకే [క॰ ౩౦౦; రూ॰ ౨౮౬; నీ॰ ౨౫౮౭; చం॰ ౨.౧.౪౮; పా॰ ౧.౪.౨౨].

వహిస్సాతి ధాతునిద్దేసో ఇ-కారో, నియామేతి పయోజేతీతి నియన్తా, నత్థి నియన్తా ఏతస్సాతి అనియన్తుకో. యస్స అఞ్ఞేన పయోజకేన కిచ్చం నత్థి, సయమేవ ఞత్వా వహతి, సో అనియన్తుకో నామ, వహధాతుస్స తాదిసే అనియన్తుకే పయోజ్జే కమ్మని దుతియా న హోతి.

సామికో దాసేన భారం వాహేతి.

అనియన్తుకేతి కిం? బలీబద్దే భారం వాహేతి.

౨౯౬. భక్ఖిస్సాహింసాయం [క॰ ౩౦౦; రూ॰ ౨౮౬; నీ॰ ౨౫౮౭; చం॰ ౨.౧.౪౯; పా॰ ౧.౪.౨౫].

భక్ఖితుం ఇచ్ఛన్తస్స భక్ఖాపనం హింసా నామ న హోతి, అనిచ్ఛన్తస్స భక్ఖాపనం హింసా నామ, భక్ఖధాతుస్స పయోజ్జే కమ్మని అహింసావిసయే దుతియా న హోతి.

సామికో పురిసేన మోదకే భక్ఖాపేతి.

అహింసాయన్తి కిం? బలీబద్దే సస్సం భక్ఖాపేతి. ఏత్థ 'సస్స'న్తి థూలతరం సస్సన్తి వదన్తి.

పాళియం "సబ్బేసం విఞ్ఞాపేత్వాన [అప. థేర ౧.౧.౪౩౮], తోసేన్తి సబ్బపాణినం [అప. థేర ౧.౧.౩౦౦]. థేరస్స పత్తో దుతియస్స గాహేతబ్బో" ఇచ్చాదినా [పారా. ౬౧౫] పయోజ్జే ఛట్ఠీపి దిస్సతి.

౨౯౭. ఝాదీహి యుత్తా [క. ౨౯౯; రూ. ౨౮౮; నీ. ౫౮౨, ౫౮౬; చం. ౨.౧.౫౦; పా. ౨.౩.౨].

ధీఇచ్చాదీహి నిపాతోపసగ్గేహి యుత్తా లిఙ్గమ్హా దుతియా హోతి.

ధీ బ్రాహ్మణస్స హన్తారం [ధ. ప. ౩౮౯], ధీరత్థు'మం పూతికాయం [జా. ౧.౩.౧౨౯], ధీరత్థు తం ధనలాభం [జా. ౧.౪.౩౬], ధీరత్థు బహుకే కామే. తతియాపి దిస్సతి, ధీరత్థు జీవితేన మే [జా. ౨.౧౭.౧౩౫]. అన్తరా చ రాజగహం అన్తరా చ నాళన్దం [దీ. ని. ౧.౧], అభితో గామం వసతి, పరితోగామం వసతి, నదిం నేరఞ్జరం పతి [సు. ని. ౪౨౭], ఏతేసు ఛట్ఠ్యత్థే దుతియా.

తథా పటిభాతి మం భగవా [ఉదా. ౪౫; సం. ని. ౧.౨౧౭], అపిస్సు మం తిస్సో ఉపమాయో పటిభంసు [మ. ని. ౧.౩౭౪], పటిభాతు తం భిక్ఖు ధమ్మో భాసితుం [మహావ. ౨౫౮]. పటిభన్తు తం చున్ద బోజ్ఝఙ్గా [సం. ని. ౩.౭౯] – 'మ'న్తి మమ, 'త'న్తి తవ, సమ్పదానత్థే దుతియా. 'మ'న్తి మమఞాణే, 'త'న్తి తవఞాణేతిపి వణ్ణేసుం. న ఉపాయమన్తరేన అత్థస్స సిద్ధి, నత్థి సమాదానమన్తరేన సిక్ఖాపటిలాభో, నేవిధ న హురం న ఉభయమన్తరేన, ఏసేవన్తో దుక్ఖస్స [మ. ని. ౩.౩౯౩; ఉదా. ౭౪]. తత్థ 'అన్తరేనా'తి నిపాతపదమేతం, వజ్జేత్వాత్యత్థో. పుబ్బేన గామం, దక్ఖిణేన గామం, ఉత్తరేన గామం, గామస్స పుబ్బేతి అత్థో.

ఉపసగ్గపుబ్బానం అకమ్మకధాతూనం పయోగే ఆధారే దుతియా, పథవిం అధిసేస్సతి, గామం అధితిట్ఠతి, రుక్ఖం అజ్ఝావసతి, మఞ్చం వా పీఠం వా అభినిసీదేయ్య వా అభినిపజ్జేయ్య వా [పాచి. ౧౩౦], గామం ఉపవసతి, గామం అనువసతి, పబ్బతం అధివసతి, ఘరం ఆవసతి, అగారం అజ్ఝావసతి [దీ. ని. ౧.౨౫౮; పారా. ౫౯], ఉపోసథం ఉపవసతి, కామావచరం ఉపపజ్జతి, రూపావచరం ఉపపజ్జతి, అరూపావచరం ఉపపజ్జతి, సక్కస్స సహబ్యతం ఉపపజ్జతి, నిపన్నం వా ఉపనిపజ్జేయ్య [దీ. ని. ౩.౨౮౨], నిసిన్నం వా ఉపనిసీదేయ్య [దీ. ని. ౩.౨౮౨], ఠితం వా ఉపతిట్ఠేయ్య [దీ. ని. ౩.౨౮౨] ఇచ్చాది.

తప్పాన, చారేపి దుతియా, నదిం పివతి, సముద్దం పివతి, గామం చరతి, అరఞ్ఞం చరతి, నదియం, గామేతి అత్థో.

కాల, దిసాసుపి ఆధారే ఏవ దుతియా, తం ఖణం, తం ముహుత్తం, తం కాలం, ఏకమన్తం [ఖు. పా. ౫.౧], ఏకం సమయం [ఖు. పా. ౫.౧; దీ. ని. ౧.౧], పుబ్బణ్హసమయం [పారా. ౧౬], సాయన్హసమయం, తం దివసం, ఇమం రత్తిం [దీ. ని. ౩.౨౮౫], దుతియమ్పి, తతియమ్పి, చతుత్థం వా పఞ్చమం వా అప్పేతి, తతో పుబ్బం, తతో పరం, పురిమం

దిసం [దీ॰ ని॰ ౨.౩౩౬], దక్ఖిణం దిసం [దీ॰ ని॰ ౨.౩౩౬], పచ్ఛిమం దిసం [దీ॰ ని॰ ౨.౩౩౬], ఉత్తరం దిసం [దీ॰ ని॰ ౨.౩౩౬], ఇమా దస దిసాయో, కతమం దిసం తిట్ఠతి నాగరాజా [జా॰ ౧.౧౬.౧౦౪], ఇమాసు దిసాసు కతమాయ దిసాయ తిట్ఠతి ఛద్దన్తనాగరాజాతి అత్థోఇచ్చాది.

౨౯౮. లక్ఖణిత్థమ్భూతవిచ్ఛాస్వభినా [క॰ ౨౯౯; రూ॰ ౨౮౮; నీ॰ ౫౮౨, ౫౮౬; చం॰ ౨.౧.౫౪; పా॰ ౧.౪.౯౦, ౯౧; ౨.౩.౮].

లక్ఖణాదీసు అత్థేసు పవత్తేన అభినా యుత్తా లిఙ్గమ్హా దుతియా హోతి.

లక్ఖీయతి లక్ఖితబ్బం అనేనాతి **లక్ఖణం**. అయం పకారో ఇత్థం, ఈదిసో విసేసోతి అత్థో. ఇత్థం భూతో పత్తోతి **ఇత్థమ్భూతో**. భిన్నే అత్థే బ్యాపితుం ఇచ్ఛా **విచ్ఛా**.

తత్థ లక్ఖణే –

రుక్ఖమభి విజ్జోతతే విజ్జు, రుక్ఖం అభి బ్యాపేత్వా విజ్జోతతేతి అత్థో, విజ్జోభాసేన బ్యాపితో రుక్ఖో విజ్జుప్పాదస్స లక్ఖణం సఞ్ఞాణం హోతి.

ఇత్థమ్భూతే –

సాధు దేవదత్తో మాతరమభి, మాతరం అభి విసిట్ఠం కత్వా సాధూతి అత్థో, దేవదత్తో సక్కచ్చం మాతుపట్ఠానే అగ్గపురిసోతి వుత్తం హోతి. తం ఖో పన భవన్తం గోతమం ఏవం కల్యాణో కిత్తిసద్దో అబ్భుగ్గతో [పారా॰ ౧]. ఏత్థ చ ‘అబ్భుగ్గతో’తి అభి విసిట్ఠం కత్వా ఉగ్గతోతి అత్థో, అయం కిత్తిసద్దో భోతో గోతమస్స సకలలోకగ్గభావం పకాసేత్వా ఉగ్గతోతి వుత్తం హోతి, కిత్తిసద్దసమ్బన్ధే పన తస్స ఖో పన భోతో గోతమస్సాతి అత్థో.

విచ్ఛాయం –

రుక్ఖం రుక్ఖం అభి విజ్జోతతే చన్దో, బ్యాపేత్వా విజ్జోతతేత్యత్థో.

ఏత్థ చ లక్ఖణాదిఅత్థా అభిసద్దేన జోతనీయా పిణ్డత్థా ఏవ, న వచనీయత్థా, బ్యాపనాదిఅత్థా ఏవ వచనీయత్థాతి.

౨౯౯. పతిపరీహి భాగే చ [క॰ ౨౯౯; రూ॰ ౨౮౮; నీ॰ ౫౮౨, ౫౮౬; చం॰ ౨.౧.౫౫; పా॰ ౧.౪.౯౦].

లక్ఖణిత్థమ్భూత, విచ్ఛాసు చ భాగే చ పవత్తేహి పతి, పరీహి యుత్తా లిఙ్గమ్హా దుతియా హోతి.

లక్ఖణే –

రుక్ఖం పతి విజ్జోతతే విజ్జు, రుక్ఖం పరి విజ్జోతతే విజ్జు. తత్థ ‘పతీ’తి పటిచ్చ, ‘పరీ’తి ఫరిత్వా.

ఇత్థమ్భూతే –

సాధు దేవదత్తో మాతరం పతి, సాధు దేవదత్తో మాతరం పరి.

విచ్ఛాయం –

రుక్ఖం రుక్ఖం పతి విజ్జోతతే చన్దో, రుక్ఖం రుక్ఖం పరి విజ్జోతతే చన్దో.

భాగే –

తం దీయతు, యదేత్థ మం పతి సియా, తం దీయతు, యదేత్థ మం పరి సియా. తత్థ 'పతీ'తి పటిచ్చ, 'పరీ'తి పరిచ్చ, ఉద్దిస్సాతి అత్థో, 'ఠపిత'న్తి పాఠసేసో. ఏత్థ మం ఉద్దిస్స యం వత్థు ఠపితం సియా, తం మే దీయతూత్యత్థో, ఏతేసు బహూసు భాగేసు యో మమ భాగో, సో మయ్హం దీయతూతి వుత్తం హోతీతి.

౩౦౦. అనునా [క. ౨౯౯; రూ. ౨౮౮; నీ. ౨౫౮౨, ౨౫౮౬; చం. ౨.౧.౨౬; పా. ౧.౪.౮౪, ౯౦].

లక్ఖణి'త్థమ్భూత, విచ్ఛాసు చ భాగే చ పవత్తేన అనునా యుత్తా లిఙ్గమ్హా దుతియా హోతి.

లక్ఖణే –

రుక్ఖం అను విజ్జోతతే విజ్జు, రుక్ఖం అను ఫరిత్వాతి అత్థో. చతురాసీతిసహస్సాని, సమ్బుద్ధమనుపబ్బజుం [బు. వం. ౨౧.౨], 'సమ్బుద్ధ'న్తి బోధిసత్తం, అను గన్త్వా పబ్బజింసూతి అత్థో, విపస్సిబోధిసత్తే పబ్బజితే సతి తానిపి చతురాసీతికులపుత్తసహస్సాని పబ్బజింసూతి వుత్తం హోతి. సచ్చక్రియమను వుట్ఠి పావస్సి, 'అనూ'తి అన్వాయ, పటిచ్చాతి అత్థో, సచ్చక్రియాయ సతి సచ్చక్రియహేతు దేవో పావస్సీతి వుత్తం హోతి. "హేతు చ లక్ఖణం భవతీ"తి వుత్తియం వుత్తం. సచ్చక్రియాయ సహేవాతిపి యుజ్జతి. "సహ సచ్చే కతే మయ్హ"న్తి [చరియా. ౩.౮౨] హి వుత్తం.

ఇత్థమ్భూతే –

సాధు దేవదత్తో మాతరమను. తత్థ 'అనూ'తి అన్వాయ పటిచ్చ.

విచ్ఛాయం –

రుక్ఖం రుక్ఖం అను విజ్జోతతే చన్దో. తత్థ 'అనూ'తి అను ఫరిత్వా.

భాగే –

యదేత్థ మం అను సియా, తం దీయతు. తత్థ 'అనూ'తి అన్వాయ. సేసం వుత్తనయమేవ.

౩౦౧. సహత్థే [క. ౨౯౯; రూ. ౨౮౮; నీ. ౨౫౮౨, ౨౫౮౬; చం. ౨.౧.౨౭; పా. ౧.౪.౮౫].

సహత్థే అనునా యుత్తా లిఙ్గమ్హా దుతియా హోతి.

పబ్బతం అను తిట్ఠతి [పబ్బతమనుసేనా తిట్ఠతి (మోగ్గల్లానవుత్తియం)]. నదిం అన్వావసితా బారాణసీ. ‘అనూ’తి అనుగన్త్వా, నదియా సహ ఆబద్ధా తిట్ఠతీతి వుత్తం హోతి.

౩౦౨. హీనే [క. ౨౯౯; రూ. ౨౮౮; నీ. ౫౮౨, ౫౮౬; చం. ౨.౧.౫౮; పా. ౧.౪.౮౬].

హీనే పవత్తేన అనునా యుత్తా లిఙ్గమ్హా దుతియా హోతి.

అను సారిపుత్తం పఞ్ఞవన్తో, అనుగతా పచ్ఛతో గతాతి అత్థో, సబ్బే పఞ్ఞవన్తో సారిపుత్తతో హీనాతి వుత్తం హోతి.

౩౦౩. ఉపేన [క. ౨౯౯; రూ. ౨౮౮; నీ. ౫౮౨, ౫౮౬; చం. ౨.౧.౫౯; పా. ౧.౪.౮౭].

హీనే ఉపేన యుత్తా లిఙ్గమ్హా దుతియా హోతి.

ఉప సారిపుత్తం పఞ్ఞవన్తో, ఉపేచ్చ గతా సమీపే గతాతి అత్థో, హీనాత్వేవ వుత్తం హోతి.

ఏత్థ చ అభిఇచ్చాదయో కమ్మప్పవచనీయాతి సద్దసత్థేసు వుత్తా. తత్థ పకారేన వుచ్చతీతి **పవచనీయం,** పకారో చ లక్ఖణిత్థమ్భూత, విచ్ఛాదికో పిణ్డత్థో వుచ్చతి, **కమ్మన్తి** బ్యాపనాదిక్రియా, కమ్మం పవచనీయం యేహి తే **కమ్మప్పవచనీయా**.

తత్థ బ్యాపనాదిక్రియావిసేసవాచీహి ఉపసగ్గేహి సమ్బన్ధేసతి కమ్మత్థే దుతియా హోతి, అసమ్బన్ధే పన ఆధార, సామ్యాదిఅత్థేసు హోతి, లక్ఖణాదయో పన సామత్థియసిద్ధా పిణ్డత్థా ఏవాతి.

౩౦౪. కాలద్ధానమచ్చన్తసంయోగే [క. ౨౯౮; రూ. ౨౮౭; నీ. ౫౮౧; పా. ౨.౩.౫]

కాలస్స వా అద్ధునో వా దబ్బ, గుణ, క్రియాహి అచ్చన్తం నిరన్తరం సంయోగే కాల’ద్ధానవాచీహి లిఙ్గేహి పరం దుతియా హోతి.

కాలే –

సత్తాహం గవపానం, మాసం మంసోదనం, సరదం రమణీయా నదీ, సబ్బకాలం రమణీయం నన్దనం, మాసం సజ్ఝాయతి, వస్ససతం జీవతి, తయో మాసే అభిధమ్మం దేసేతి.

అద్ధానే –

యోజనం వనరాజి, యోజనం దీఘో పబ్బతో, కోసం సజ్ఝాయతి.

అచ్చన్తసంయోగేతి కిం? మాసే మాసే భుఞ్జతి, యోజనే యోజనే విహారో.

ఏత్థ చ క్రియావిసేసనమ్పి కత్తారా సాధేతబ్బత్తా కమ్మగతికం హోతి, తస్మా తమ్పి 'కమ్మే దుతియా'తి ఏత్థ కమ్మసద్దేన గయ్హతి.

సుఖం సేతి, దుక్ఖం సేతి, సీఘం గచ్ఛతి, ఖిప్పం గచ్ఛతి, దన్ధం గచ్ఛతి, ముదుం పచతి, గరుం ఏస్సతి, లహుం ఏస్సతి, సన్నిధికారకం భుఞ్జతి, సమ్పరివత్తకం ఓతాపేతి, కాయప్పచాలకం గచ్ఛతి [పాచి. ౫౮౦], హత్థప్పచాలకం గచ్ఛతి, సీసప్పచాలకం గచ్ఛతి [పాచి. ౫౮౪-౫౮౫], సురుసురుకారకం భుఞ్జతి [పాచి. ౬౨౭], అవగణ్డకారకం భుఞ్జతి [పాచి. ౬౨౨], పిణ్డుక్ఖేపకం భుఞ్జతి [పాచి. ౬౨౦], హత్థనిద్ధునకం భుఞ్జతి [పాచి. ౬౨౩], హత్థనిల్లేహకం భుఞ్జతి [పాచి. ౬౨౮], చన్దిమసూరియా సమం పరియాయన్తి, విసమం పరియాయన్తి ఇచ్చాది.

దుతియావిభత్తిరాసి నిట్ఠితో.

తతియావిభత్తిరాసి

కస్మిం అత్థే తతియా?

౩౦౫. కత్తుకరణేసు తతియా [క. ౨౮౬, ౨౮౮; రూ. ౨౯౧, ౨౯౩; నీ. ౫౯౧, ౫౯౪; చం. ౨.౧.౬౨-౩; పా. ౨.౩.౧౮].

కత్తరి కరణే చ తతియా హోతి. కత్తాతి చ కారకోతి చ అత్థతో ఏకం "కరోతీతి **కత్తా,** కరోతీతి **కారకో**"తి, తస్మా "కత్తుకారకో"తి వుత్తే ద్విన్నం పరియాయసద్దానం వసేన అయమేవ క్రియం ఏకన్తం కరోతి, సామీ హుత్వా కరోతి, అత్తప్పధానో హుత్వా కరోతీతి విఞ్ఞాయతి, తతో క్రియా నామ కత్తునో ఏవ బ్యాపారో, న అఞ్ఞేసన్తి చ, అఞ్ఞే పన క్రియాసాధనే కత్తునో ఉపకారకత్తా కారకా నామాతి చ, తథా అనుపకారకత్తా అకారకా నామాతి చ విఞ్ఞాయన్తీతి.

తత్థ కత్తా తివిధో సయంకత్తా, పయోజకకత్తా, కమ్మకత్తాతి.

తత్థ ధాత్వత్థం సయం కరోన్తో **సయంకత్తా** నామ, పురిసో కమ్మం కరోతి.

పరం నియోజేన్తో **పయోజకకత్తా** నామ, పురిసో దాసం కమ్మం కారేతి.

కమ్మకత్తా నామ పయోజ్జకకత్తాపి వుచ్చతి, పురిసో దాసేన కమ్మం కారేతి దాసస్స వా, యో చ అఞ్ఞేన కతం పయోగం పటిచ్చ కమ్మభూతోపి సుకరత్తా వా కమ్మభావేన అవత్తుకామతాయ వా అజాననతాయ వా వఞ్చేతుకామతాయ వా కత్తుభావేన వోహరీయతి, సో **కమ్మకత్తా** నామ, కుసూలో సయమేవ భిజ్జతి, ఘటో సయమేవ భిజ్జతి. అపిచ సుకరో వా హోతు దుక్కరో వా, యో కమ్మరూపక్రియాపదే పఠమన్తో కత్తా, సో కమ్మకత్తాతి వుచ్చతి. సద్దరూపేన కమ్మఞ్చ తం అత్థరూపేన కత్తా చాతి కమ్మకత్తా, కుసూలో భిజ్జతి, ఘటో భిజ్జతి, పచ్చతి మునినో భత్తం, థోకం థోకం ఘరే ఘరే ఇచ్చాది.

ఏత్థ చ సద్దత్థో దువిధో పరమత్థో, పఞ్ఞత్తత్థోతి. తత్థ **పరమత్థో** ఏకన్తేన విజ్జమానోయేవ. **పఞ్ఞత్తత్థో** పన కోచి విజ్జమానోతి సమ్మతో. యథా? రాజపుత్తో, గోవిసాణం, చమ్పకపుప్ఫన్తి. కోచి అవిజ్జమానోతి సమ్మతో. యథా? వఞ్ఝాపుత్తో, ససవిసాణం, ఉదుమ్బరపుప్ఫన్తి. సద్దో చ నామ వత్తిచ్ఛాపటిబద్ధవుత్తీ హోతి, వత్తమానో చ సద్దో అత్థం న దీపేతీతి నత్థి, సచ్చేతే సతి

సుణన్తస్స అత్థవిసయం బుద్ధిం న జనేతీతి నత్థీతి అధిప్పాయో. ఇతి అవిజ్జమానసమ్మతోపి అత్థో సద్దబుద్ధీనం విసయభావేన విజ్జమానో ఏవ హోతి. ఇతరథా 'వఞ్ఝాపుత్తో'తి పదం సుణన్తస్స తదత్థవిసయం చిత్తం నామ న పవత్తేయ్యాతి, సద్దబుద్ధీనఞ్చ విసయభావేన విజ్జమానో నామ అత్థో సద్దనానాత్తే బుద్ధినానాత్తే చ సతి నానా హోతి, విసుం విసుం విజ్జమానో నామ హోతీతి అధిప్పాయో. ఏవం సద్దబుద్ధివిసయభావేన విజ్జమానఞ్చ నానాభూతఞ్చ అత్థం పటిచ్చ కారకనానాత్తం క్రియాకారకనానాత్తఞ్చ హోతి , న పన సభావతో విజ్జమానమేవ నానాభూతమేవ చ అత్థన్తి నిట్ఠమేత్థ గన్తబ్బం. తస్మా "సంయోగో జాయతే" ఇచ్చాదీసు సద్దబుద్ధీనం నానాత్తసిద్ధేన అత్థనానాత్తేన ద్విన్నం సద్దానం ద్విన్నం అత్థానఞ్చ క్రియాకారకతాసిద్ధి వేదితబ్బాతి.

కయిరతే అనేనాతి **కరణం,** క్రియాసాధనే కత్తునో సహకారీకారణన్తి వుత్తం హోతి. తం దువిధం అజ్ఝత్తికకరణం, బాహిరకరణన్తి.

తత్థ కత్తునో అఙ్గభూతం కరణం **అజ్ఝత్తికం** నామ, పురిసో చక్ఖునా రూపం పస్సతి, మనసా ధమ్మం విజానాతి, హత్థేన కమ్మం కరోతి, పాదేన మగ్గం గచ్ఛతి, రుక్ఖో ఫలభారేన ఓణమతి.

కత్తునో బహిభూతం **బాహిరం** నామ, పురిసో యానేన గచ్ఛతి, ఫరసునా [పరసునా (సక్కతగన్థేసు)] ఛిన్దతి, రుక్ఖో వాతేన ఓణమతి.

౩౦౬. సహత్థేన [క॰ ౨౮౭; రూ॰ ౨౯౬; నీ॰ ౫౯౨; చం॰ ౨.౧.౬౫; పా॰ ౨.౩.౧౯].

సహసద్దస్స అత్థో యస్స సోతి సహత్థో, సహత్థేన సద్దేన యుత్తా లిఙ్గమ్హా తతియా హోతి. సహసద్దస్స అత్థో నామ సమవాయత్థో.

సో తివిధో **దబ్బసమవాయో, గుణసమవాయో, క్రియాసమవాయోతి.** పుత్తేన సహ ధనవా పితా, పుత్తేన సహ థూలో పితా, పుత్తేన సహ ఆగతో పితా. సహ, సద్ధిం, సమం, నానా, వినాఇచ్చాదికో సహత్థసద్దో నామ.

నిసీది భగవా సద్ధిం భిక్ఖుసఙ్ఘేన [మహావ॰ ౫౯], సహస్సేన సమం మితా [సం॰ ని॰ ౧.౩౨], పియేహి నానాభావో వినాభావో [దీ॰ ని॰ ౨.౧౮౩, ౨౦౭], సఙ్ఘో సహ వా గగ్గేన వినా వా గగ్గేన ఉపోసథం కరేయ్య [మహావ॰ ౧౬౭].

౩౦౭. లక్ఖణే [రూ॰ ౧౪౭ పిట్ఠే; నీ॰ ౫౯౮; చం॰ ౨.౧.౬౬; పా॰ ౨.౩.౨౧].

లక్ఖణం వుచ్చతి ఇత్థమ్భూతలక్ఖణం, తస్మిం తతియా హోతి.

అస్సుపుణ్ణేహి నేత్తేహి, పితరం సో ఉదిక్ఖతి [జా॰ ౨.౨౨.౨౧౨౨]. బ్రహ్మభూతేన అత్తనా విహరతి [అ॰ ని॰ ౩.౬౭], అసమ్భిన్నేన విలేపనేన రాజానమదక్ఖి, తిదణ్డకేన పరిబ్బాజకమదక్ఖి, ఊనపఞ్చబన్ధనేన పత్తేన అఞ్ఞం పత్తం చేతాపేతి [పారా॰ ౬౧౨ (థోకం విసదిసం)], భిక్ఖు పాసాదికేన అభిక్కన్తేన పటిక్కన్తేన ఆలోకితేన విలోకితేన సమిఞ్జితేన పసారితేన

గామం పిణ్డాయ పావిసి, సా కాళీ దాసీ భిన్నేన సీసేన లోహితేన గలన్తేన పతివిస్సకానం ఉజ్ఝాపేసి [మ॰ ని॰ ౧.౨౨౬], ఉక్ఖిత్తకాయ అన్తరఘరే గచ్ఛన్తి [పాచి॰ ౫౮౪], పల్లత్థికాయ అన్తరఘరే నిసీదన్తి [పాచి॰ ౫౯౯].

అఙ్గవికారోపి ఇధ సఙ్గయ్హతి [క॰ ౨౯౧; రూ॰ ౨౯౯; నీ॰ ౬౦౩], అక్ఖినా కాణం పస్సతి, 'అక్ఖీ'తి ఇదం 'కాణ'న్తి పదే విసేసనం, వికలేన చక్ఖుఅఙ్గేన సో కాణో నామ హోతి. హత్థేన కుణిం పస్సతి, పాదేన ఖఞ్జం పస్సతి.

౩౦౮. హేతుమ్హి [క॰ ౨౮౯; రూ॰ ౨౯౭; నీ॰ ౬౦౧].

హినోతి పవత్తతి ఫలం ఏతేనాతి హేతు, తస్మిం తతియా హోతి.

అన్నేన వసతి, విజ్జాయ సాధు, కమ్మునా వత్తతి లోకో, కమ్మునా వత్తతి పజా [మ॰ ని॰ ౨.౪౬౦; సు॰ ని॰ ౬౫౯ (వత్తతీ పజా)]. కమ్మునా వసలో హోతి, కమ్మునా హోతి బ్రాహ్మణో [సు॰ ని॰ ౧౩౬]. కేనట్ఠేన [ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ నిదానకథా], కేన నిమిత్తేన, కేన వణ్ణేన [సం॰ ని॰ ౧.౨౩౪] కేన పచ్చయేన, కేన హేతునా [జా॰ ౨.౨౨.౨౦౯౭], కేన కారణేన [జా॰ అట్ఠ॰ ౪.౧౫ మాతఙ్గజాతకవణ్ణనా] ఇచ్చాది.

ఏత్థ చ కరణం తివిధం క్రియాసాధకకరణం, విసేసనకరణం, నానాత్తకరణన్తి.

తత్థ **క్రియాసాధకం** పుబ్బే వుత్తమేవ.

విసేసనకరణం యథా? ఆదిచ్చో నామ గోత్తేన, సాకియో నామ జాతియా [సు॰ ని॰ ౪౨౫]. గోత్తేన గోతమో నాథో [అప॰ థేర ౧.౧.౨౫౩ (విసదిసం)], సారిపుత్తోతి నామేన [అప॰ థేర ౧.౧.౨౫౧], విస్సుతో పఞ్ఞవా చ సో, జాతియా ఖత్తియో బుద్ధో [దీ॰ ని॰ ౨.౯౨], జాతియా సత్తవస్సికో [మి॰ ప॰ ౬.౪.౮], సిప్పేన నళకారో సో, ఏకూనతింసో వయసా [దీ॰ ని॰ ౨.౨౧౪], విజ్జాయ సాధు, తపసా ఉత్తమో, సువణ్ణేన అభిరూపో, పకతియా అభిరూపో, పకతియా భద్దకో, యేభుయ్యేన మత్తికా [పాచి॰ ౮౬], ధమ్మేన సమేన రజ్జం కారేతి, సమేన ధావతి, విసమేన ధావతి, సుఖేన సుఖితో హోమి, పామోజ్జేన పముదితో [బు॰ వం॰ ౨.౭౮]. ద్విదోణేన ధఞ్ఞం కిణాతి, సహస్సేన అస్సే విక్కిణాతి, అత్తనావ అత్తానం సమ్మన్నతి [పారా॰ అట్ఠ॰ ౧.పఠమమహాసఙ్గీతికథా (సమ్మన్ని)] ఇచ్చాది.

నానాత్తకరణం యథా? కిం మే ఏకేన తిణ్ణేన, పురిసేన థామదస్సినా [బు॰ వం॰ ౨.౫౬]. కిం తే జటాహి దుమ్మేధ, కిం తే అజినసాటియా [ధ॰ ప॰ ౩౯౪]. అలం తే ఇధ వాసేన [పారా॰ ౪౩౬], అలం మే బుద్ధేన [పారా॰ ౫౨], కిన్ను మేబుద్ధేన [పారా॰ ౫౨], న మమత్థో బుద్ధేన [పారా॰ ౫౨], మణినా మే అత్థో [పారా॰ ౩౪౪], వదేయ్యాథ భన్తే యేనత్థో, పానీయేన [పాణియేన (మూ॰)] అత్థో, మూలేహి భేసజ్జేహి అత్థో [మహావ॰ ౨౬౩], సేయ్యేన అత్థికో, మహగ్ఘేన అత్థికో, మాసేన పుబ్బో, పితరా సదిసో, మాతరా సమో, కహాపణేన ఊనో, ధనేన వికలో, అసినా కలహో, వాచాయ కలహో, ఆచారేన నిపుణో, వాచాయ నిపుణో, గుళేన మిస్సకో, తిలేన మిస్సకో, వాచాయ సఖిలో ఇచ్చాది.

తథా కమ్మా'వధి, ఆధార'చ్చన్తసంయోగ, క్రియాపవగ్గాపి నానాత్తకరణే సఙ్గయ్హన్తి.

కమ్మే తావ –

తిలేహి ఖేత్తే వప్పతి, తన్తవాయేహి చీవరం వాయాపేతి, సునఖేహి ఖాదాపేన్తి ఇచ్చాది.

అవధిమ్హి –

సుముత్తా మయం తేన మహాసమణేన [చూళవ. ४३२], ముత్తోమ్హి కాసిరాజేన, చక్ఖు సుఞ్ఞం అత్తేన వా అత్తనియేన వా [సం. ని. ४.८५], ఓత్తప్పతి కాయదుచ్చరితేన [అ. ని. ౨.౨], హిరీయతి కాయదుచ్చరితేన [అ. ని. ౨.౨], జిగుచ్ఛతి సకేన కాయేన, పథబ్యా ఏకరజ్జేన, సగ్గస్స గమనేన వా. సబ్బలోకాధిపచ్చేన, సోతాపత్తిఫలం వరం [ధ. ప. ౧౭८] ఇచ్చాది.

ఆధారే –

తేన ఖణేన తేన లయేన తేన ముహుత్తేన [మహావ. ౧౭], తేన సమయేన [పారా. ౧], కాలేన ధమ్మస్సవనం [ఖు. పా. ౫.౯]. సో వో మమచ్చయేన సత్థా [దీ. ని. ౨.౨౧౬], తిణ్ణం మాసానం అచ్చయేన [దీ. ని. ౨.౧౬८; ఉదా. ౫౧], పుబ్బేన గామం, దక్ఖిణేన గామం, పురత్థిమేన ధతరట్ఠో, దక్ఖిణేన విరూళ్హకో పచ్ఛిమేన విరూపక్ఖో [దీ. ని. ౨.౩౩౬], యేన భగవా తేనుపసఙ్కమి [ఖు. పా. ౫.౧] ఇచ్చాది.

అచ్చన్తసంయోగే –

మాసేన భుఞ్జతి, యోజనేన ధావతి ఇచ్చాది.

క్రియాపవగ్గో నామ క్రియాయ సీఘతరం నిట్ఠాపనం, తస్మిం జోతేతబ్బే తతియా, ఏకాహేనేవ బారాణసిం పాపుణి, తీహి మాసేహి అభిధమ్మం దేసేసి, నవహి మాసేహి విహారం నిట్ఠాపేసి, గమనమత్తేన లభతి, ఓట్ఠపహటమత్తేన పగుణం అకాసి.

తతియావిభత్తిరాసి నిట్ఠితో.

చతుత్థీవిభత్తిరాసి

కస్మిం అత్థే చతుత్థీ?

౩౦౯. సమ్పదానే చతుత్థీ [క. ౨౯౩; రూ. ౩౦౧; నీ. ౬౦౫; చతుత్థీ సమ్పదానే (బహూసు), చం. ౨.౧.౭౩; పా. ౨.౩.౧౩].

సమ్పదానే చతుత్థీ హోతి. సమ్మా పదీయతే అస్సాతి సమ్పదానం, సమ్పటిచ్ఛకన్తి వుత్తం హోతి.

తం **వత్థుసమ్పటిచ్ఛకం, క్రియాసమ్పటిచ్ఛకన్తి** దువిధం. భిక్ఖుస్స చీవరం దేతి, బుద్ధస్స సిలాఘతే.

పున అనిరాకరణం, అనుమతి, ఆరాధనన్తి తివిధం హోతి. తత్థ న నిరాకరోతి న నివారేతీతి **అనిరాకరణం,** దియ్యమానం న పటిక్ఖిపతీతి అత్థో. అసతి హి పటిక్ఖిపనే సమ్పటిచ్ఛనం నామ హోతీతి. కాయచిత్తేహి సమ్పటిచ్ఛనాకారం దస్సేత్వా పటిగ్గణ్హన్తం సమ్పదానం **అనుమతి** నామ. వివిధేహి ఆయాచనవచనేహి పరస్స చిత్తం ఆరాధేత్వా సమ్పటిచ్ఛన్తం **ఆరాధనం** నామ. బోధిరుక్ఖస్స జలం దేతి, భిక్ఖుస్స అన్నం దేతి, యాచకస్స అన్నం దేతి.

క్రియాసమ్పటిచ్ఛకం నానాక్రియావసేన బహువిధం.

తత్థ రోచనక్రియాయోగే –

తఞ్చ అమ్హాకం రుచ్చతి చేవ ఖమతి చ [మ॰ ని॰ ౧.౧౭౫; మ॰ ని॰ ౨.౪౩౫], పబ్బజ్జా మమ రుచ్చతి [జా॰ ౨.౨౨.౪౩], కస్స సాదుం న రుచ్చతి, న మే రుచ్చతి భద్దన్తే, ఉలూకస్సాభిసేచనం [జా॰ ౧.౩.౬౦]. గమనం మయ్హం రుచ్చతి, మాయస్మన్తానమ్పి సఙ్ఘభేదో రుచ్చిత్థ [పారా॰ ౪౧౮], యస్సాయస్మతో న ఖమతి, ఖమతి సఙ్ఘస్స [పారా॰ ౪౩౮], భత్తం మయ్హం ఛాదేతి, భత్తమస్స నచ్ఛాదేతి [చూళవ॰ ౨౮౨], తేసం భిక్ఖూనం లూఖాని భోజనాని నచ్ఛాదేన్తి [మహావ॰ ౨౬౧ (థోకం విసదిసం)]. తత్థ ‘ఛాదేతీ’తి ఇచ్ఛం ఉప్పాదేతీతి అత్థో.

ధారణప్పయోగే –

ఛత్తగ్గాహో రఞ్ఞో ఛత్తం ధారేతి, సమ్పతిజాతస్స బోధిసత్తస్స దేవా ఛత్తం ధారయింసు.

బుద్ధస్స సిలాఘతే, థోమేతీతి అత్థో, తుయ్హం హనుతే, తుణ్హీభావేన వఞ్చేతీతి అత్థో, భిక్ఖునీ భిక్ఖుస్స భుఞ్జమానస్స పానీయేన వా విధూపనేన వా ఉపతిట్ఠతి [పాచి॰ ౮౧౬ (విసదిసం)]. దుతియాపి హోతి, రఞ్ఞో ఉపట్ఠాతి, రాజానం ఉపట్ఠాతి, అహం భోతిం ఉపట్ఠిస్సం [జా॰ ౨.౨౨.౧౯౩౪], అహం తం ఉపట్ఠిస్సామి, మాతాపితుఉపట్ఠానం [ఖు॰ పా॰ ౫.౬], తుయ్హం సపతే, సపస్సు మే వేపచిత్తి [సం॰ ని॰ ౧.౨౫౩], సపథమ్పి తే సమ్మ అహం కరోమి [జా॰ ౨.౨౧.౪౦౭], తవ మయి సద్దహనత్థం సచ్చం కరోమీతి అత్థో, రఞ్ఞో సతం ధారేతి, ఇధ కులపుత్తో న కస్సచి కిఞ్చి ధారేతి [అ॰ ని॰ ౪.౬౨], తస్స రఞ్ఞో మయం నాగం ధారయామ. తత్థ ‘రఞ్ఞో సతం ధారేతీ’తి సతం బలిధనం వా దణ్డధనం వా నిదేతీతి [నిధేతీతి, నిధేమ (కేచి)] అత్థో, “ఇణం కత్వా గణ్హాతీ”తి చ వదన్తి. ‘ధారయామా’తి పున నిదేమ [నిధేతీతి, నిధేమ (కేచి)], తుయ్హం సద్దహతి, మయ్హం సద్దహతి, సద్దహాసి సిఙ్గాలస్స, సురాపీతస్స బ్రాహ్మణ [జా॰ ౧.౧.౧౧౩].

దేవాపి తే పిహయన్తి తాదినో [ధ॰ ప॰ ౯౪ (తస్స పిహయన్తి)], దేవాపి తేసం పిహయన్తి, సమ్బుద్ధానం సతీమతం [ధ॰ ప॰ ౧౮౧], ‘పిహయన్తీ’తి పునప్పునం దట్ఠుం పత్థేన్తీతి అత్థో. దుతియాపి హోతి, సచే మం పిహయసి, ధనం పిహేతి, హిరఞ్ఞం పిహేతి, సువణ్ణం పిహేతి. తతియాపి దిస్సతి, రూపేన పిహేతి, సద్దేన పిహేతి ఇచ్చాది.

తస్స కుజ్ఝ మహావీర [జా॰ ౧.౪.౪౯], మా మే కుజ్ఝ రథేసభ [జా॰ ౨.౨౨.౧౯౯౬ (కుజ్ఝి)], యదిహం తస్స కుప్పేయ్యం, మాతు కుప్పతి, పితు కుప్పతి, యో అప్పదుట్ఠస్స నరస్స దుస్సతి [ధ॰ ప॰ ౧౨౫; సు॰ ని॰ ౬౬౭; జా॰ ౧.౫.౯౪], దుహయతి దిసానం మేఘో, పూరేతి వినాసేతి వాతి అత్థో, అకాలే వస్సన్తో హి వినాసేతి నామ, యో మిత్తానం న

దుబ్భతి [జా॰ ౨.౨౨.౧౯], అదుట్ఠస్స తువం దుబ్భి [జా॰ ౧.౧౬.౨౯౩], మిత్తానం న దుబ్భేయ్య, తిత్థియా ఇస్సన్తి సమణానం, ఉస్సూయన్తి దుజ్జనా గుణవన్తానం, పతివిస్సకానం ఉజ్ఝాపేసి [మ॰ ని॰ ౧.౨౨౬ (ఉజ్ఝాపేసి)], మా తుమ్హే తస్స ఉజ్ఝాయిత్థ [ఉదా॰ ౨౬ (విసదిసం)], మహారాజానం ఉజ్ఝాపేతబ్బం విరవితబ్బం విక్కన్దితబ్బం, క్యాహం అయ్యానం అపరజ్ఝామి [పారా॰ ౩౮౩] అయ్యే వా, రఞ్ఞో అపరజ్ఝతి రాజానం వా, ఆరాధో మే రాజా హోతి.

పతి, ఆపుబ్బస్స సు-ధాతుస్స అను, పతిపుబ్బస్స చ గీ-ధాతుస్స యోగే సమ్పదానే చతుత్థీ. తత్ర ఖో భగవా భిక్ఖూ ఆమన్తేసి "భిక్ఖవో"తి, "భద్దన్తే"తి తే భిక్ఖూ భగవతో పచ్చస్సోసుం [అ॰ ని॰ ౧.౧]. ఏత్థ చ పుబ్బవాక్యే ఆమన్తనక్రియాయ కత్తా భగవా, సో పరవాక్యే పచ్చాసుయోగే సమ్పదానం హోతి, 'పచ్చస్సోసు'న్తి భద్దన్తేతి పటివచనం అదంసూతి అత్థో. భిక్ఖూ బుద్ధస్స ఆసుణన్తి, రాజా బిమ్బిసారో పిలిన్దవచ్ఛత్థేరస్స ఆరామికం పటిస్సుత్వా [మహావ॰ ౨౭౦], అమచ్చో రఞ్ఞో బిమ్బిసారస్స పటిస్సుత్వా [మహావ॰ ౨౭౦], సమ్పటిచ్ఛిత్వాతి అత్థో, భిక్ఖు జనం ధమ్మం సావేతి , జనో తస్స భిక్ఖునో అనుగిణాతి పటిగిణాతి, సాధుకారం దేతీతి అత్థో.

ఆరోచనత్థయోగే –

ఆరోచయామి వో భిక్ఖవే [మ॰ ని॰ ౧.౪౧౬], పటివేదయామి వో భిక్ఖవే [మ॰ ని॰ ౧.౪౧౬], ఆమన్తయామి వో భిక్ఖవే [దీ॰ ని॰ ౨.౨౧౮ (విసదిసం)], ధమ్మం వో దేసేస్సామి [మ॰ ని॰ ౩.౧౦౩], భిక్ఖూనం ధమ్మం దేసేతి, యథా నో భగవా బ్యాకరేయ్య, నిరుత్తిం తే పవక్ఖామి, అహం తే ఆచిక్ఖిస్సామి, అహం తే కిత్తయిస్సామి, భిక్ఖూనం ఏతదవోచ.

౩౧౦. తదత్థే [క॰ ౨౭౭; రూ॰ ౩౦౩; నీ॰ ౨౩౪].

తస్సా తస్సా క్రియాయ అత్థోతి తదత్థో, తదత్థే సమ్పదానే చతుత్థీ హోతి.

౩౧౧. సస్సాయ చతుత్థియా [క॰ ౧౦౯; రూ॰ ౩౦౪; నీ॰ ౨౭౯-౮౦].

అకారన్తతో చతుత్థీభూతస్స సస్స ఆయో హోతి వా.

వినయో సంవరత్థాయ, సంవరో అవిప్పటిసారత్థాయ, అవిప్పటిసారో పాముజ్జత్థాయ, పాముజ్జం పీతత్థాయ, పీతి పస్సద్ధత్థాయ, పస్సద్ధి సుఖత్థాయ, సుఖం సమాధత్థాయ, సమాధి యథాభూతఞాణదస్సనత్థాయ, యథాభూతఞాణదస్సనం నిబ్బిదత్థాయ, నిబ్బిదా విరాగత్థాయ, విరాగో విముత్తత్థాయ, విముత్తి విముత్తిఞాణదస్సనత్థాయ, విముత్తిఞాణదస్సనం అనుపాదాపరినిబ్బానత్థాయ [పరి॰ ౩౬౬], అత్థాయ హితాయ సుఖాయ దేవమనుస్సానం [మ॰ ని॰ ౧.౩౧౦], అలం కుక్కుచ్చాయ [పారా॰ ౩౮], అలం సమ్మోహాయ, పాకాయ వజతి, యుద్ధాయ గచ్ఛతి, గామం పిణ్డాయ పావిసిం [పాచి॰ ౯౦౨].

తుమత్థోపి తదత్థే సఙ్గయ్హతి, అలం మిత్తే సుఖాపేతుం, అమిత్తానం దుఖాయ చ [జా॰ ౨.౧౭.౧౩]. లోకానుకమ్పాయ బుద్ధో లోకే ఉప్పజ్జతి, అలం ఫాసువిహారాయ, అభిఞ్ఞాయ సమ్బోధాయ నిబ్బానాయ సంవత్తతి [మహావ॰ ౧౩].

అలమత్థయోగే –

అలం మల్లో మల్లస్స, అరహతి మల్లో మల్లస్స, అలం తే ఇధ వాసేన [పారా. ४३६], అలం తే హిరఞ్ఞసువణ్ణేన, కిం మే ఏకేన తిణ్ణేన [బు. వం. ౨.౫౬], కిం తే జటాహి దుమ్మేధ, కిం తే అజినసాటియా [ధ. ప. ౩౯४].

మఞ్ఞనాపయోగే అనాదరే అపాణిస్మిమేవ చతుత్థీ, కట్ఠస్స తువం మఞ్ఞే, కలిఙ్గరస్స [కళిఙ్గరస్స, కళఙ్గరస్స (క.)] తువం మఞ్ఞే, జీవితం తిణాయపి న మఞ్ఞతి.

అనాదరేతి కిం? సువణ్ణం తం మఞ్ఞే.

అపాణిస్మిన్తి కిం? గద్రభం తువం మఞ్ఞే.

గత్యత్థానం నయనత్థానఞ్చ ధాతూనం కమ్మని చతుత్థీ, అప్పో సగ్గాయ గచ్ఛతి [ధ. ప. ౧౭४], యో మం దకాయ నేతి [జా. ౧.౬.౯౭], నిరయాయుపకడ్ఢతి [ధ. ప. ౩౧౧], మూలాయ పటికస్సేయ్య [చూళవ. ౧౧౧].

ఆసీసనక్రియాయోగే –

ఆయు భవతో హోతు, భద్దం తే హోతు, భద్దమత్థు తే [జా. ౧.౮.౧౫; జా. ౨.౧౭.౧], కుసలం తే హోతు, అనామయం తే హోతు, సుఖం తే హోతు, అత్థం తే హోతు, హితం తే హోతు, కల్యాణం తే హోతు, స్వాగతం తే హోతు, సోత్థి తే హోతు సోత్థి గబ్భస్స [మ. ని. ౨.౩౫౧], మఙ్గలం తే హోతు.

సమ్ముతియోగే కమ్మత్థే [ఛట్ఠీ], ఇత్థన్నామస్స భిక్ఖునో రూపియఛడ్డకస్స సమ్ముతి [పారా. ౫౯౦], పత్తగాహాపకస్స సమ్ముతిఇచ్చాది [పారా. ౬౧४].

ఆవికరణాదియోగే –

తుయ్హఞ్చస్స ఆవి కరోమి, తస్స మే సక్కో పాతురహోసి, తస్స పహిణేయ్య, భిక్ఖూనం దూతం పాహేసి, కప్పతి భిక్ఖూనం ఆయోగో, వట్టతి భిక్ఖూనం ఆయోగో, పత్థోదనో ద్విన్నం తిణ్ణం నప్పహోతి, ఏకస్స పహోతి, ఏకస్స పరియత్తో, ఉపమం తే కరిస్సామి [మ. ని. ౧.౨౨౮; జా. ౨.౧౯.౨४], అఞ్జలిం తే పగ్గణ్హామి [జా. ౨.౨౨.౩౨౭], తథాగతస్స ఫాసు హోతి, ఆవికతా హిస్స ఫాసు [మహావ. ౧౩४], లోకస్స అత్థో, లోకస్స హితం, మణినా మే అత్థో [పారా. ౩४४], న మమత్థో బుద్ధేన [పారా. ౫౨], నమత్థు బుద్ధానం నమత్థు బోధియా [జా. ౧.౨.౧౭], విపస్సిస్స చ నమత్థు [దీ. ని. ౩.౨౭౭], నమో కరోహి నాగస్స [మ. ని. ౧.౨४౯], నమో తే పురిసాజఞ్ఞ, నమో తే పురిసుత్తమ [అప. థేర ౧.౨.౧౨౯]. సోత్థి పజానం [దీ. ని. ౧.౨౭४], సువత్థి పజానం ఇచ్చాది.

చతుత్థీవిభత్తిరాసి నిట్ఠితో.

పఞ్చమీవిభత్తిరాసి

కస్మిం అత్థే పఞ్చమీ?

౩౧౨. పఞ్చమ్యావధిస్మిం [క. ౨౯౫; రూ. ౩౦౭; నీ. ౬౦౭; చం. ౨.౧.౮౧; పా. ౨.౩.౨౮; ౧.౪.౨౪].

అవధియతి వవత్థియతి పదత్థో ఏతస్మాతి అవధి, తస్మిం పఞ్చమీ హోతి, అవధీతి చ అపాదానం వుచ్చతి.

అపనేత్వా ఇతో అఞ్ఞం ఆదదాతి గణ్హాతీతి **అపాదానం**. తం తివిధం నిద్దిట్ఠవిసయం, ఉప్పాటవిసయం, అనుమేయ్యవిసయన్తి.

తత్థ యస్మిం అపాదానవిసయభూతో క్రియావిసేసో సరూపతో నిద్దిట్ఠో హోతి, తం **నిద్దిట్ఠవిసయం**. యథా? గామా అపేన్తి మునయో, నగరా నిగ్గతో రాజా.

యస్మిం పన సో పాఠసేసం కత్వా అజ్ఝాహరితబ్బో హోతి, తం **ఉప్పాటవిసయం**. యథా? వలాహకా విజ్జోతతే విజ్జు, అగారస్మా అనగారియం పబ్బజితోతి [మహావ. ౩౦]. ఏత్థ హి 'నిక్ఖమిత్వా'తి పదం అజ్ఝాహరితబ్బం.

యస్మిం పన సో నిద్దిట్ఠో చ న హోతి, అజ్ఝాహరితుఞ్చ న సక్కా, అథ ఖో అత్థతో అనుమానవసేన సో విఞ్ఞేయ్యో హోతి, తం **అనుమేయ్యవిసయం**. యథా? మాథురా పాటలిపుత్తకేహి అభిరూపతరా, సీలమేవ సుతా సేయ్యో [జా. ౧.౨.౬౨], మయా భియ్యో న విజ్జతి, అగ్గోహమస్మి లోకస్స, జేట్ఠోహమస్మి లోకస్స, సేట్ఠోహమస్మి లోకస్స ఇచ్చాది [మ. ని. ౩.౨౦౭]. క్రియం వినా కారకం నామ న సిజ్ఝతీతికత్వా ఉక్కంసనక్రియా ఏత్థ అనుమేతబ్బా హోతి. ఏవం క్రియాపదరహితేసు దూరయోగాదీసుపి అవినాభావిక్రియానుమానం వేదితబ్బం.

పున చలా'చలవసేన దువిధం.

చలం యథా? పురిసో ధావతా అస్సా పతతి, ద్వే మేణ్డా యుజ్ఝిత్వా అఞ్ఞమఞ్ఞతో అపసక్కన్తి. ఏత్థ చ యది చలం సియా, కథం అవధి నామ భవేయ్య. అచ్చుతిలక్ఖణో హి అవధీతి? వుచ్చతే-ద్వే మేణ్డా సకసకక్రియాయ చలన్తి, ఇతరీతరక్రియాయ అవధీ హోన్తీతి నత్థి ఏత్థ అవధిలక్ఖణవిరోధోతి.

అచలం యథా? గామా అపేన్తి మునయో, నగరా నిగ్గతో రాజా.

పున **కాయసంసగ్గపుబ్బకం, చిత్తసంసగ్గపుబ్బకన్తి** దువిధం హోతి, గామా అపేన్తి మునయో, చోరా భయం జాయతే. ఏత్థ చ "కింవ దూరో ఇతో గామో, ఇతో సా దక్ఖిణా దిసా [దీ. ని. ౩.౨౭౯]. ఇతో ఏకనవుతికప్పే"తి [దీ. ని. ౨.౪] ఆదీసు వదన్తస్స చిత్తసంసగ్గపుబ్బకమ్పి వేదితబ్బం. "న మాతా పుత్తతో భాయతి, న చ పుత్తో మాతితో భాయతి, భయా భీతో న భాససీ"తి [జా. ౨.౨౧.౧౩౮] పాళి. అత్థి తే ఇతో భయం [మ. ని. ౨.౩౫౦], నత్థి తే ఇతో భయం, యతో ఖేమం తతో భయం [జా. ౧.౯.౨౮], చోరా భాయతి, చోరా భీతో. ఛట్ఠీ చ, చోరస్స భాయతి, చోరస్స భీతో. దుతియా చ, "కథం పరలోకం న భాయేయ్య, ఏవం పరలోకం న భాయేయ్య, భాయసి మం సమణ [సు. ని. సూచిలోమసుత్త], నాహం తం భాయామి

[సు॰ ని॰ సూచిలోమసుత్త], భాయితబ్బం న భాయతి, నాహం భాయామి భోగినం [జా॰ ౨.౨౨.౮౩౫], న మం మిగా ఉత్తసన్తీ”తి [జా॰ ౨.౨౨.౩౦౭] పాళిపదాని దిస్సన్తి. తత్థ “భోగిన’న్తి నాగం, చోరా తసతి ఉత్తసతి చోరస్స వా, సబ్బే తసన్తి దణ్డస్స [ధ॰ ప॰ ౧౨౯], పాపతో ఓత్తప్పతి జిగుచ్ఛతి హరాయతి పాపేన వా.

యతో కిఞ్చి సిప్పం వా విజ్జం వా ధమ్మం వా గణ్హాతి, తస్మిం అక్ఖాతరి పఞ్చమీ, ఉపజ్ఝాయా అధీతే, ఉపజ్ఝాయా సిప్పం గణ్హాతి, ద్వాసీతి బుద్ధతో గణ్హిం, ద్వే సహస్సాని భిక్ఖుతో. చతురాసీతిసహస్సాని, యేమే ధమ్మా పవత్తినో [థేరగా॰ ౧౦౨౭].

యతో సుణాతి, తస్మిం పఞ్చమీ, ఛట్ఠీ చ, ఇతో సుత్వా, ఇమస్స సుత్వా వా, యమ్హా ధమ్మం విజానేయ్య, సమ్మాసమ్బుద్ధదేసితం [ధ॰ ప॰ ౩౯౨].

యతో లభతి, తస్మిం పఞ్చమీ, సఙ్ఘతో లభతి, గణతో లభతి.

యతో పరాజయతి, యతో పభవతి, యతో జాయతి, తస్మిం పఞ్చమీ, బుద్ధస్మా పరాజయన్తి అఞ్ఞతిత్థియా, పాళియం పన పరాజియోగే అపాదానం పాఠసేసవసేన లబ్భతి, తస్మిం ఖో పన సఙ్గామే దేవా జినింసు, అసురా పరాజినింసు. ఏత్థ దేవేహి పరాజినింసూతి పాఠసేసో. “మయం జితామ్హా అమ్బకాయ. హిమవన్తా పభవన్తి పఞ్చ మహానదియో [అ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౩.౮.౧౯], అయం భాగీరథీ గఙ్గా, హిమవన్తా పభావితా”తి పాళి [అప॰ థేర ౧.౧.౨౫౫], చోరా భయం జాయతే, కామతో జాయతే భయం [ధ॰ ప॰ ౨౧౫], జాతం సరణతో భయం [జా॰ ౧.౧.౩౬; ౧.౨.౧౩; ౧.౯.౫౬, ౫౭, ౫౯], యంకిఞ్చి భయం వా వేరం వా ఉపద్దవో వా ఉపసగ్గో వా జాయతి, సబ్బం తం బాలతో జాయతి, నో పణ్డితతో, కామతో జాయతీ సోకో [ధ॰ ప॰ ౨౧౪], ఉభతో సుజాతో పుత్తో [దీ॰ ని॰ ౧.౩౧౧], ఉరస్మా జాతో, ఉరే జాతో వా, చీవరం ఉప్పజ్జేయ్య సఙ్ఘతో వా గణతో వా ఞాతిమిత్తతో వా [పారా॰ ౫౦౦ (థోకం విసదిసం)].

అఞ్ఞత్థానం యోగే పఞ్చమీ, తతో అఞ్ఞం, తతో పరం [మహావ॰ ౩౪౬], తతో అపరేన సమయేన [పారా॰ ౧౯౫].

ఉపసగ్గానం యోగే పన –

౩౧౩. అపపరీహి వజ్జనే [క॰ ౨౭౨; రూ॰ ౩౦౯; నీ॰ ౫౫౮, ౫౬౮; చం॰ ౨.౧.౮౨; పా॰ ౧.౪.౮౮; ౨.౩.౧౦].

వజ్జనే పవత్తేహి అప, పరీహి యోగే పఞ్చమీ హోతి.

అపపబ్బతా వస్సతి దేవో, పరిపబ్బతా వస్సతి దేవో, అపసాలాయ ఆయన్తి వాణిజా, పరిసాలాయ ఆయన్తి వాణిజా, పబ్బతం సాలం వజ్జేత్వాతి అత్థో. కచ్చాయనే పన “ఉపరిపబ్బతా దేవో వస్సతీ”తి పాఠో [పోరాణపాఠో], పరిపబ్బతాతి యుత్తో. ఉపరియోగే పన సత్తమీయేవ దిస్సతి – “తస్మిం ఉపరిపబ్బతే [మ॰ ని॰ ౩.౨౧౬; జా॰ ౧.౮.౧౬], ఉపరిపాసాదే [దీ॰ ని॰ ౨.౪౧౮], ఉపరివేహాసే, ఉపరివేహాసకుటియా”తి, [పాచి॰ ౧౩౦] తత్థ పబ్బతస్స ఉపరి ఉపరిపబ్బతన్తి అత్థో.

౩౧౪. పటినిధిపటిదానేసు పతినా [క॰ ౨౭౨; రూ॰ ౩౦౯; నీ॰ ౫౫౮, ౫౬౮; చం॰ ౨.౧.౮౩; పా॰ ౨.౩.౧౧; ౧.౪.౯.౨].

పటినిధి నామ పటిబిమ్బట్ఠపనం, పటిదానం నామ పటిభణ్డదానం తేసు పవత్తేన పతినా యోగే పఞ్చమీ హోతి.

బుద్ధస్మా పతి సారిపుత్తో ధమ్మం దేసేతి, తేలస్మా పతి ఘుతం దేతి.

౩౧౫. రితే దుతియా చ [క॰ ౨౭౨; రూ॰ ౩౦౯; నీ॰ ౫౫౮, ౫౬౮; చం॰ ౨.౧.౮౪; పా॰ ౨.౩.౨౯].

రితేసద్దేన యోగే పఞ్చమీ హోతి దుతియా చ.

రితే సద్ధమ్మా, రితే సద్ధమ్మం.

౩౧౬. వినాఞ్ఞత్రేహి తతియా చ [క॰ ౨౭౨; రూ॰ ౩౦౯; నీ॰ ౫౫౮, ౫౬౮; చం॰ ౨.౧.౮౫; పా॰ ౨.౩.౩౨; 'వినాఞ్ఞత్ర తతియాచ' (బహూసు)].

వజ్జనే పవత్తేహి వినా, అఞ్ఞత్రసద్దేహి యోగే పఞ్చమీ, దుతియా, తతియా చ హోన్తి.

వినా సద్ధమ్మా, వినా సద్ధమ్మం, వినా సద్ధమ్మేన, అఞ్ఞత్ర సద్ధమ్మా, అఞ్ఞత్ర సద్ధమ్మం, అఞ్ఞత్ర సద్ధమ్మేన.

౩౧౭. పుథునానాహి చ [క॰ ౨౭౨; రూ॰ ౩౦౯; నీ॰ ౫౫౮, ౫౬౮; చం॰ ౨.౧.౮౬; పా॰ ౨.౩.౩౨; 'పుథనానాహి చ' (బహూసు)].

వజ్జనే పవత్తేహి పుథు, నానాసద్దేహి చ యోగే పఞ్చమీ, తతియా చ హోన్తి.

పుథగేవ జనస్మా, పుథగేవ జనేన, నానా సద్ధమ్మా, నానా సద్ధమ్మేన, పియేహి మనాపేహి నానాభావో వినాభావో [దీ॰ ని॰ ౨.౧౮౩; చూళవ॰ ౪౩౭]. "తే భిక్ఖూ నానాకులా పబ్బజితా"తి ఏత్థ పన నానాప్పకారత్థో నానాసద్దో, న వజ్జనత్థో, ఏత్థ చ వజ్జనత్థో నామ వియోగత్థో అసమ్మిస్సత్థో.

మరియాదా'భివిధీసు పవత్తేహి ఆసద్ద, యావసద్దేహి యోగేపి పఞ్చమీ, దుతియా చ.

తత్థ యస్స అవధినో సమ్బన్ధినీ క్రియా, తం బహికత్వా పవత్తతి, సో **మరియాదో**. యథా? ఆపబ్బతా ఖేత్తం తిట్ఠతి ఆపబ్బతం వా, యావపబ్బతా ఖేత్తం తిట్ఠతి యావపబ్బతం వా.

యస్స సమ్బన్ధినీ క్రియా, తం అన్తోకత్వా బ్యాపేత్వా పవత్తతి, సో **అభివిధి**. యథా? ఆభవగ్గా భగవతో కిత్తిసద్దో అబ్భుగ్గతో ఆభవగ్గం వా, భవతో ఆభవగ్గం ధమ్మతో ఆగోత్రభుం సవన్తీతి ఆసవా, యావభవగ్గా యావభవగ్గం వా, తావదేవ యావబ్రహ్మలోకా సద్దో అబ్భుగ్గతో.

ఆరబ్భే, సహత్థే చ పఞ్చమీ, యతోహం భగిని అరియాయ జాతియా జాతో [మ॰ ని॰ ౨.౩౫౧], యతో పట్ఠాయాతి అత్థో. యతో సరామి అత్తానం, యతో పత్తోస్మి విఞ్ఞుతం [జా॰ ౨.౨౨.౩౦౭]. యతో పట్ఠాయ, యతో పభుతి.

సహత్థే –

సహ సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణప్పటిలాభా, సహ పరినిబ్బానా [దీ॰ ని॰ ౨.౨౨౦], సహ దస్సనుప్పాదా.

“ఉప్పాదా వా తథాగతానం అనుప్పాదా వా తథాగతాన”న్తి [సం॰ ని॰ ౨.౨౦], ఏత్థ భావలక్ఖణే పఞ్చమీ.

“సహత్థా దానం దేతి, సహత్థా పటిగ్గణ్హాతీ”తి ఏత్థ కరణే.

“అజ్జతగ్గే పాణుపేతం [దీ॰ ని॰ ౧.౨౫౦], తదగ్గే ఖో వాసేట్ఠ”ఇచ్చాదీసు [దీ॰ ని॰ ౩.౧౩౦], ఆరబ్భే సత్తమీ.

“యత్వాధికరణం [దీ॰ ని॰ ౧.౨౧౩], యతోనిదానం [సు॰ ని॰ ౨౭౫], తతోనిదానం” ఇచ్చాదీసు [మ॰ ని॰ ౧.౨౩౮] వాక్యే ఇచ్ఛితే సతి హేత్వత్థే పఞ్చమీ, సమాసే ఇచ్ఛితే సతి అత్థమత్తే పఞ్చమీ.

ద్విన్నం కారకానం క్రియానఞ్చ మజ్ఝే పవత్తకాలద్ధానవాచీహి పఞ్చమీ, లుద్దకో పక్ఖస్మా మిగం విజ్ఝతి, కోసా కుఞ్జరం విజ్ఝతి. ఏత్థ చ లుద్దకో సకిం మిగం విజ్ఝిత్వా పక్ఖబ్భన్తరమ్హి న విజ్ఝి, పక్ఖే పరిపుణ్ణే పున విజ్ఝతి, పక్ఖసద్దో ద్విన్నం విజ్ఝనవారానం మజ్ఝే కాలవాచీ హోతి, ద్వేపి విజ్ఝనక్రియా కారకేహి సహేవ సిజ్ఝన్తీతి కారకానఞ్చ మజ్ఝేతి వుచ్చతి. వుత్తియం పన “అజ్జ భుత్వా దేవదత్తో ద్విహే భుఞ్జిస్సతి, ద్విహా భుఞ్జిస్సతి, అత్రట్ఠోయమిస్సాసో కోసే లక్ఖం విజ్ఝతి, కోసా లక్ఖం విజ్ఝతీ”తి [మోగ॰ ౭౮] ఏవం సత్తమీవసేన పరిపుణ్ణవాక్యమ్పి వుత్తం. పాళియం “అనాపత్తి ఛబ్బస్సా కరోతి [పారా॰ ౫౬౪], అతిరేకఛబ్బస్సా కరోతీ”తి [పారా॰ ౫౬౪], “ఛబ్బస్సానీ”తిపి పాఠో.

రక్ఖనత్థానం యోగే –

యఞ్చ వత్థుం గుత్తం ఇచ్ఛియతే, యతో చ గుత్తం ఇచ్ఛియతే, తత్థ పఞ్చమీ, యవేహి గావో రక్ఖతి వారేతి, తణ్డులా కాకే రక్ఖతి వారేతి, తం మం పుఞ్ఞా నివారేసి, పాపా చిత్తం నివారయే [ధ॰ ప॰ ౧౧౬], న నం జాతి నివారేతి, దుగ్గత్యా గరహాయ వా [సు॰ ని॰ ౧౪౧ (న సే)]. రాజతో వా చోరతో వా ఆరక్ఖం గణ్హన్తు.

అన్తరధానత్థయోగే –

యస్స అదస్సనం ఇచ్ఛియతి, తస్మిం పఞ్చమీ, ఉపజ్ఝాయా అన్తరధాయతి సిస్సో, నిలీయతీతి అత్థో. పాళియం పన యస్స అదస్సనం ఇచ్ఛియతి, తస్మిం ఛట్ఠీ ఏవ- “అన్తరధాయిస్సామి సమణస్స గోతమస్స, అన్తరధాయిస్సామి సమణస్స గోతమస్సా”తి. “న సక్ఖి మే అన్తరధాయితు”న్తి పాళి, ‘అన్తరధాయిస్సామీ’తి అన్తరితే అచక్ఖువిసయే ఠానే అత్తానం ఠపేస్సామీత్యత్థో, నిలీయిస్సామీతి వుత్తం హోతి.

యస్మిం ఠానే అన్తరధాయతి, తస్మిం సత్తమీ ఏవ దిస్సతి, అతిఖిప్పం లోకే చక్ఖు అన్తరధాయిస్సతి [దీ॰ ని॰ ౨.౨౨౪ (విసదిసం)], జేతవనే అన్తరధాయిత్వా, బ్రహ్మలోకే అన్తరధాయిత్వా, మద్దకుచ్ఛిస్మిం అన్తరధాయిత్వా, తత్థేవన్తరధాయీ [సం॰ ని॰ ౧.౧] ఇచ్చాది. "భగవతో పురతో అన్తరధాయిత్వా"తి ఏత్థపి తోసద్దో సత్తమ్యత్థే ఏవ. "సక్కో నిమిస్స రఞ్ఞో సమ్ముఖే అన్తరహితో"తి పాళి. 'ధజతవనే అన్తరధాయిత్వా'తి జేతవనే అఞ్ఞేసం అదస్సనం కత్వా, అఞ్ఞేసం అచక్ఖువిసయం కత్వాతి అత్థో. "అన్ధకారో అన్తరధాయతి, ఆలోకో అన్తరధాయతి, సద్ధమ్మో అన్తరధాయతి, సాసనం అన్తరధాయతి" ఇచ్చాదీసు పన ఛట్ఠీ, సత్తమియో యథాసమ్భవం వేదితబ్బా.

దూరత్థయోగే –

కింవ దూరో ఇతో గామో, కచ్చి ఆరా పమాదమ్హా [సు॰ ని॰ ౧౫౬], అథో ఆరా పమాదమ్హా [సు॰ ని॰ ౧౫౭], గామతో అవిదూరే, ఆరకా తే మోఘపురిసా ఇమస్మా ధమ్మవినయా, ఆరకా తేహి భగవా, కిలేసేహి ఆరకాతి అరహం, ఆరా సో ఆసవక్ఖయా [ధ॰ ప॰ ౨౫౩]. దుతియా చ తతియా చ ఛట్ఠీ చ, ఆరకా ఇమం ధమ్మవినయం ఇమినా ధమ్మవినయేన వా, ఆరకా మన్దబుద్ధీనం [విసుద్ధి టీ॰ ౧.౧౩౦].

దూరత్థే –

దూరతోవ నమస్సన్తి, అద్దసా ఖో భగవన్తం దూరతోవ ఆగచ్ఛన్తం [దీ॰ ని॰ ౧.౪౧౯], కిన్ను తిట్ఠథ ఆరకా, తస్మా తిట్ఠామ ఆరకా. దుతియా చ తతియా చ, దూరం గామం ఆగతో, దూరేన గామేన ఆగతో , దూరా గామా ఆగతో ఇచ్చేవత్థో, దూరం గామేన వా.

అన్తికత్థయోగే –

అన్తికం గామా, ఆసన్నం గామా, సమీపం గామా. దుతియా చ తతియా చ ఛట్ఠీ చ, అన్తికం గామం, అన్తికం గామేన, అన్తికం గామస్స.

కాలద్ధానం పరిమాణవచనే –

ఇతో మధురాయ చతూసు యోజనేసు సఙ్కస్సం, రాజగహతో పఞ్చచత్తాలీసయోజనే సావత్థి, ఇతో ఏకనవుతికప్పే [దీ॰ ని॰ ౨.౪], ఇతో ఏకతింసే కప్పే [దీ॰ ని॰ ౨.౪], ఇతో సత్తమే దివసే, ఇతో తిణ్ణం మాసానం అచ్చయేన పరినిబ్బాయిస్సామి [దీ॰ ని॰ ౨.౧౬౮; ఉదా॰ ౫౧] ఇచ్చాది.

పమాణత్థే –

ఆయామతో చ విత్థారతో చ యోజనం, పరిక్ఖేపతో నవయోజనసతపరిమాణో మజ్ఝిమదేసో పరిక్ఖేపేన వా, దీఘసో నవవిదత్థియో [పాచి॰ ౫౪౮], యోజనం ఆయామేన యోజనం విత్థారేన యోజనం ఉబ్బేధేన సాసపరాసి [సం॰ ని॰ ౨.౧౨౯] ఇచ్చాది.

త్వాలోపేపి పఞ్చమీ. ఏత్థ చ త్వాలోపో నామ పరిపుణ్ణవాక్యే లద్ధబ్బస్స త్వాన్తపదస్స అపరిపుణ్ణవాక్యే నత్థి భావో, యఞ్చ పదం త్వాన్తపదే సతి కమ్మం వా హోతి అధికరణం వా. తం త్వాన్తపదే అసతి పదన్తరే అవధి హోతి, తస్మిం పఞ్చమీ, పాసాదా వా పాసాదం సఙ్కమేయ్య [సం. ని. ౧.౧౩౨], హత్థిక్ఖన్ధా వా హత్థిక్ఖన్ధం సఙ్కమేయ్య [సం. ని. ౧.౧౩౨] ఇచ్చాది. ఏత్థ చ పఠమం ఏకం పాసాదం అభిరూహిత్వా పున అఞ్ఞం పాసాదం సఙ్కమేయ్యాతి వా పఠమం ఏకస్మిం పాసాదే నిసీదిత్వా పున అఞ్ఞం పాసాదం సఙ్కమేయ్యాతి వా ఏవం పరిపుణ్ణవాక్యం వేదితబ్బం. "అన్ధకారా వా అన్ధకారం గచ్ఛేయ్య, తమా వా తమం గచ్ఛేయ్యా"తి [సం. ని. ౧.౧౩౨] పాళి. తథా రట్ఠా రట్ఠం విచరతి, గామా గామం విచరతి, వనా వనం విచరతి, విహారతో విహారం గచ్ఛతి, పరివేణతో పరివేణం గచ్ఛతి, భవతో భవం గచ్ఛతి, కులతో కులం గచ్ఛతి ఇచ్చాది. తథా వినయా వినయం పుచ్ఛతి, అభిధమ్మా అభిధమ్మం పుచ్ఛతి, వినయా వినయం కథేతి, అభిధమ్మా అభిధమ్మం కథేతి. ఏత్థపి పఠమం ఏకం వినయవచనం పుచ్ఛిత్వా వా ఏకస్మిం వినయవచనే ఠత్వా వా పున అఞ్ఞం వినయవచనం పుచ్ఛతీతి పరిపుణ్ణవాక్యం వేదితబ్బం. వుత్తియం పన "పాసాదం ఆరుయ్హ పేక్ఖతి, పాసాదా పేక్ఖతి, ఆసనే ఉపవిసిత్వా పేక్ఖతి, ఆసనా పేక్ఖతీ"తి వుత్తం.

దిసత్థయోగే దిసత్థే చ పఞ్చమీ, ఇతో సా పురిమా దిసా [దీ. ని. ౩.౨౭౮], ఇతో సా దక్ఖిణా దిసా [దీ. ని. ౩.౨౭౮], అవీచితో ఉపరి, ఉద్ధం పాదతలా, అధో కేసమత్థకా [దీ. ని. ౨.౩౭౭; మ. ని. ౧.౧౧౦].

దిసత్థే –

పురిమతో గామస్స, దక్ఖిణతో గామస్స, ఉపరితో పబ్బతస్స, హేట్ఠతో పాసాదస్స, పురత్థిమతో, దక్ఖిణతో, యతో ఖేమం, తతో భయం [జా. ౧.౯.౨౮], యతో యతో సమ్మసతి, ఖన్ధానం ఉదయబ్బయం [ధ. ప. ౩౭౪] ఇచ్చాది.

పుబ్బాదియోగేపి పఞ్చమీ, పుబ్బేవ మే సమ్బోధా [అ. ని. ౩.౧౦౪], ఇతో పుబ్బే, తతో పుబ్బే, ఇతో పరా పచ్ఛన్తిమా జనపదా [మహావ. ౨౫౯], తతో పురే, తతో పచ్ఛా, తతో ఉత్తరి [పారా. ౪౯౯] ఇచ్చాది.

విభత్తత్థే చ పఞ్చమీ ఛట్ఠీ చ. విభత్తి నామ పగేవ విసుంభూతస్స అత్థస్స కేనచి అధికేన వా హీనేన వా భాగేన తదఞ్ఞతో పుథక్కరణం, మాథురా పాటలిపుత్తకేహి అభిరూపతరా, యతో పణీతతరో వా విసిట్ఠతరో వా నత్థి, అత్తదన్తో తతో వరం [ధ. ప. ౩౨౨], ఛన్నవుతీనం పాసణ్డానం పవరం యదిదం సుగతవినయో , సదేవకస్స లోకస్స, సత్థా లోకే అనుత్తరో, అగ్గోహమస్మి లోకస్స [మ. ని. ౩.౨౦౭], జేట్ఠోహమస్మి లోకస్స [మ. ని. ౩.౨౦౭], సేట్ఠోహమస్మి లోకస్స [మ. ని. ౩.౨౦౭], పఞ్ఞవన్తా నామ సారిపుత్తతో హీనా సారిపుత్తస్స వా, తతో అధికం వా ఊనం వా న వట్టతి ఇచ్చాది.

విరమణత్థయోగే –

ఆరతీ విరతీ పాపా [ఖు. పా. ౫.౮], పాణాతిపాతా వేరమణి [ఖు. పా. ౨.౧] ఇచ్చాది.

సుద్ధత్థయోగే –

లోభనీయేహి ధమ్మేహి సుద్ధో ఇచ్చాది.

మోచనత్థయోగే పఞ్చమీ తతియా చ, సో పరిముచ్చతి జాతియా జరాయ మరణేన సోకేహి పరిదేవేహి దుక్ఖేహి దోమనస్సేహి ఉపాయాసేహి, పరిముత్తో సో దుక్ఖస్మాతి వదామి [సం॰ ని॰ ౩.౨౯], మోక్ఖన్తి మారబన్ధనా [ధ॰ ప॰ ౩౭], న తే ముచ్చన్తి మచ్చునా ఇచ్చాది, సబ్బత్థ అవధిఅత్థో వేదితబ్బో.

హేత్వత్థే –

కస్మా హేతునా, కేన హేతునా, కస్మా ను తుమ్హం కులే దహరా న మియ్యరే [జా॰ ౧.౧౦.౯౨ (మీయరే)], తస్మాతిహ భిక్ఖవే [సం॰ ని॰ ౨.౧౫౭]. దుతియా తతియా ఛట్ఠీ చ, కింకారణం [జా॰ అట్ఠ॰ ౬.౨౨.ఉమఙ్గజాతకవణ్ణనా], యత్వాధికరణం [దీ॰ ని॰ ౧.౨౧౩], యతోనిదానం [సు॰ ని॰ ౨౭౫], తతోనిదానం [మ॰ ని॰ ౧.౨౩౮], కేన కారణేన [జా॰ అట్ఠ॰ ౪.౨౦.మాతఙ్గజాతకవణ్ణనా], తం కిస్సహేతు [మ॰ ని॰ ౧.౨], కిస్స తుమ్హే కిలమథ ఇచ్చాది.

వివేచనత్థయోగే –

వివిచ్చేవ కామేహి వివిచ్చ అకుసలేహి ధమ్మేహి [దీ॰ ని॰ ౧.౨౨౬], వివిత్తో పాపకా ధమ్మా.

బన్ధనత్థయోగే –

౩౧౮. పఞ్చమీణే వా [క॰ ౨౯౬; రూ॰ ౩౧౪; నీ॰ ౬౦౮; చం॰ ౨.౧.౬౯; పా॰ ౨.౩.౨౪].

ఇణభూతే హేతుమ్హి పఞ్చమీ హోతి వా.

సతస్మా బన్ధో నరో సతేన వా.

౩౧౯. గుణే [చం॰ ౨.౧.౭౦; పా॰ ౨.౩.౨౫].

అజ్ఝత్తభూతో హేతు గుణో నామ, అగుణోపి ఇధ గుణోత్వేవ వుచ్చతి, తస్మిం పఞ్చమీ హోతి వా.

జళత్తా బన్ధో నరో జళత్తేన వా, అత్తనో బాలత్తాయేవ బన్ధోతి అత్థో, పఞ్ఞాయ బన్ధనా ముత్తో, వాచాయ మరతి, వాచాయ ముచ్చతి, వాచాయ పియో హోతి, వాచాయ దేస్సో, ఇస్సరియా జనం రక్ఖతి రాజా ఇస్సరియేన వా, సీలతో నం పసంసన్తి [అ॰ ని॰ ౪.౬] సీలేన వా, హుత్వా అభావతో అనిచ్చా, ఉదయబ్బయపీళనతో దుక్ఖా, అవిజ్జానిరోధా సఙ్ఖారనిరోధో [ఉదా॰ ౨], సఙ్ఖారనిరోధా విఞ్ఞాణనిరోధో [ఉదా॰ ౨], చతున్నం అరియసచ్చానం అనఞ్ఞా అప్పటివేధా దీఘమద్ధానం సంసరన్తి [దీ॰ ని॰ ౨.౧౮౬ (విసదిసం)] ఇచ్చాది.

పఞ్హా, కథనేసుపి పఞ్చమీ, కుతో భవం, అహం పాటలిపుత్తతో ఇచ్చాది.

థోకత్థేపి అసత్వవచనే పఞ్చమీ, సత్వం ముచ్చతి దబ్బం, థోకా ముచ్చతి థోకేన వా, ముచ్చనమత్తం హోతీతి వుత్తం హోతి "నదిం తరన్తో మనం వుళ్హో"తి [మహావ. ౧౪౮] ఏత్థ వియ. అప్పమత్తకా ముచ్చతి అప్పమత్తకేన వా, కిచ్ఛా ముచ్చతి కిచ్ఛేన వా, కిచ్ఛా లద్ధో పియో పుత్తో [జా. ౨.౨౨.౩౨౩], కిచ్ఛా ముత్తా'మ్హ దుక్ఖస్మా, యామ దాని మహోసధ [జా. ౨.౨౨.౨౦౦].

అసత్వవచనేతి కిం? పచ్చతి మునినో భత్తం, థోకం థోకం ఘరే ఘరేతి [థేరగా. ౨౪౮ (కులే కులే)].

"అనుపుబ్బేన మేధావీ, థోకం థోకం ఖణే ఖణే [ధ. ప. ౨౩౯]" ఇచ్చాదీసు క్రియావిసేసనే దుతియా.

అకత్తరిపి పఞ్చమీ, తస్స కమ్మస్స కతత్తా ఉపచితత్తా ఉస్సన్నత్తా విపులత్తా తథాగతో సుప్పతిట్ఠితపాదో హోతి [దీ. ని. ౩.౨౦౧]. ఏత్థ చ 'అకత్తరీ'తి అకారకే ఞాపకహేతుమ్హీతి వదన్తి. ఞాసే పన "అకత్తరీతి హేత్వత్థే సఙ్గణ్హాతి. యత్థ హి కత్తుబుద్ధి సఞ్జాయతే, నోవ కత్తా న హోతీతి వత్తుం సక్కా"తి వుత్తం. ఏతేన కత్తుసదినో జనకహేతు అకత్తా నామాతి దీపేతి, కమ్మస్స కతత్తాఇచ్చాది చ జనకహేతు ఏవాతి.

భియ్యత్థయోగే –

యోధ సీతఞ్చ ఉణ్హఞ్చ, తిణా భియ్యో న మఞ్ఞతి [దీ. ని. ౩.౨౭౩], సుఖా భియ్యో సోమనస్సం [దీ. ని. ౨.౨౮౭], ఖన్త్యా భియ్యో న విజ్జతి [సం. ని. ౧.౨౨౦], మయా భియ్యో న విజ్జతి, సోతుకామాత్థ తుమ్హే భిక్ఖవే భియ్యోసోమత్తాయ పుబ్బేనివాసకథం, అత్తమనో త్వం హోహి పరం వియ మత్తాయ, అహమ్పి అత్తమనో హోమి పరం వియ మత్తాయ.

పఞ్చమీవిభత్తిరాసి నిట్ఠితో.

ఛట్ఠీవిభత్తిరాసి

కస్మిం అత్థే ఛట్ఠీ?

౩౨౦. ఛట్ఠీ సమ్బన్ధే [క. ౩౦౧; రూ. ౩౦౨; నీ. ౬౦౯; చం. ౨.౧.౯౨; పా. ౨.౩.౫౦].

ద్విన్నం సమ్బన్ధీనం కేనచి పకారేన ఆయత్తభావో సమ్బన్ధో నామ, సమ్బన్ధే జోతేతబ్బే విసేసనసమ్బన్ధిమ్హి ఛట్ఠీ హోతి.

తత్థ క్రియాకారకసఞ్జాతో అస్సేదమ్భావహేతుకో సమ్బన్ధో నామాతి వుత్తం. తత్థ ద్వే సమ్బన్ధినో అఞ్ఞమఞ్ఞం తంతంక్రియం కరోన్తి, తం దిస్వా "ఇమే అఞ్ఞమఞ్ఞసమ్బన్ధినో"తి జానన్తస్స ద్విన్నం కారకానం ద్విన్నం క్రియానఞ్చ సంయోగం నిస్సాయ సమ్బన్ధోపి విదితో హోతి, ఏవం సమ్బన్ధో క్రియాకారకసఞ్జాతో, 'ఇమస్స అయ'న్తి ఏవం పవత్తబుద్ధియా హేతుభూతత్తా అస్సేదమ్భావహేతుకో చ.

తత్థ సమ్బన్ధో తివిధో సామిసమ్బన్ధో, నానాత్తసమ్బన్ధో, క్రియాకారకసమ్బన్ధోతి.

తత్థ ‘సామీ’తి యస్స కస్సచి విసేసనసమ్బన్ధినో నామం, తస్మా విసేస్యపదత్థస్స తంతంవిసేసనభావేన సమ్బన్ధో **సామిసమ్బన్ధో** నామ.

సో విసేస్యపదత్థభేదేన అనేకవిధో.

తత్థ తస్స మాతా, తస్స పితాఇచ్చాది **జనకసమ్బన్ధో** నామ.

తస్సా పుత్తో, తస్సా ధీతా ఇచ్చాది **జఞ్ఞసమ్బన్ధో** నామ.

తస్స భాతా, తస్స భగినీ ఇచ్చాది **కులసమ్బన్ధో** నామ.

సక్కో దేవానమిన్దో [సం॰ ని॰ ౧.౨౪౮] ఇచ్చాది **సామిసమ్బన్ధో** నామ.

పహూతం మే ధనం సక్క [జా॰ ౧.౧౫.౭౨], భిక్ఖుస్స పత్తచీవరం ఇచ్చాది **సంసమ్బన్ధో** నామ.

అమ్బవనస్స అవిదూరే, నిబ్బానస్సేవ సన్తికే [ధ॰ ప॰ ౩౨] ఇచ్చాది **సమీపసమ్బన్ధో** నామ.

సువణ్ణస్స రాసి, భిక్ఖూనం సమూహో ఇచ్చాది **సమూహసమ్బన్ధో** నామ.

మనుస్సస్సేవ తే సీసం [జా॰ ౧.౪.౮౧], రుక్ఖస్స సాఖా ఇచ్చాది **అవయవసమ్బన్ధో** నామ.

సువణ్ణస్స భాజనం, అలాబుస్స కటాహం, భట్ఠధఞ్ఞానం సత్తు ఇచ్చాది **వికారసమ్బన్ధో** నామ.

యవస్స అఙ్కురో, మేఘస్స సద్దో, పుప్ఫానం గన్ధో, ఫలానం రసో, అగ్గిస్స ధూమో ఇచ్చాది **కారియసమ్బన్ధో** నామ.

ఖన్ధానం జాతి, ఖన్ధానం జరా, ఖన్ధానం భేదో [సం॰ ని॰ ౨.౧] ఇచ్చాది **అవత్థాసమ్బన్ధో** నామ.

సువణ్ణస్స వణ్ణో, వణ్ణో న ఖీయేథ తథాగతస్స [దీ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౩౦౪], బుద్ధస్స కిత్తిసద్దో, సిప్పికానం సతం నత్థి [జా॰ ౧.౧.౧౧౩], తిలానం ముట్ఠి ఇచ్చాది **గుణసమ్బన్ధో** నామ.

పాదస్స ఉక్ఖిపనం, హత్థస్స సమిఞ్జనం, ధాతూనం గమనం ఠానం ఇచ్చాది **క్రియాసమ్బన్ధో** నామ.

చాతుమహారాజికానం ఠానం ఇచ్చాది **ఠానసమ్బన్ధో** నామ. ఏవమాదినా నయేన సామిసమ్బన్ధో అనేకసహస్సప్పభేదో, సో చ క్రియాసమ్బన్ధాభావా కారకో నామ న హోతి. యది ఏవం “పాదస్స ఉక్ఖిపనం” ఇచ్చాది క్రియాసమ్బన్ధో నామాతి ఇదం న యుజ్జతీతి? వుచ్చతే – క్రియాసమ్బన్ధాభావాతి ఇదం సాధకభావేన సమ్బన్ధాభావం సన్ధాయ వుత్తం, సిద్ధాయ పన క్రియాయ సమ్బన్ధం సన్ధాయ క్రియాసమ్బన్ధో నామ వుత్తోతి.

నానాత్తసమ్బన్ధే పన నానాఅత్థేసు ఛట్ఠీ హోతి. తత్థ ణీ, ఆవీపచ్చయానం కమ్మే నిచ్చం ఛట్ఠీ, ఝానస్స లాభీ, చీవరస్స లాభీ, ధనస్స లాభీ, ఆదీనవస్స దస్సావీ, అత్థి రూపానం దస్సావీ, అత్థి సమవిసమస్స దస్సావీ, అత్థి తారకరూపానం

దస్సావీ, అత్థి చన్దిమసూరియానం దస్సావీ.

తు, అక, అన, ణపచ్చయానం యోగే క్వచి కమ్మత్థే ఛట్ఠీ.

తుపచ్చయే తావ –

తస్స భవన్తి వత్తారో [మ॰ ని॰ ౨.౧౭౩], సహసా కమ్మస్స కత్తారో, అమతస్స దాతా [మ॰ ని॰ ౧.౨౦౩], భిన్నానం సన్ధాతా [దీ॰ ని॰ ౧.౯, ౧౯౪], సహితానం వా అనుప్పదాతా [దీ॰ ని॰ ౧.౯, ౧౯౪] ఇచ్చాది.

క్వచీతి కిం? గమ్భీరఞ్చ కథం కత్తా [అ॰ ని॰ ౭.౩౭], గాథం కత్తా నోవసితా [అ॰ ని॰ ౪.౧౦౭], కాలేన ధమ్మికథం భాసితా, సరసి త్వం ఏవరూపం వాచం భాసితా, పరేసం పుఞ్ఞం అనుమోదేతా, బుజ్ఝితా సచ్చాని [మహాని॰ ౧౯౨] ఇచ్చాది.

అకపచ్చయే –

కమ్మస్స కారకో నత్థి, విపాకస్స చ వేదకో [విసుద్ధి ౨.౬౮౯], అవిసంవాదకో లోకస్స [దీ॰ ని॰ ౧.౯] ఇచ్చాది.

క్వచీతి కిం? మహతిం మహిం అనుసాసకో, జనం అహారకో, కటం కారకో, పసవో ఘాతకో ఇచ్చాది.

అనపచ్చయే –

పాపస్స అకరణం సుఖం [ధ॰ ప॰ ౬౧], భారస్స ఉక్ఖిపనం, హత్థస్స గహణం, హత్థస్స పరామసనం, అఞ్ఞతరస్స అఙ్గస్స పరామసనం [పారా॰ ౨౭౦] ఇచ్చాది.

క్వచీతి కిం? భగవన్తం దస్సనాయ [ఉదా॰ ౨౩] ఇచ్చాది.

ణపచ్చయే –

అచ్ఛరియో అరజకేన వత్థానం రాగో, అగోపాలకేన గావీనం దోహో, అప్పపుఞ్ఞేన లాభానం లాభో, హత్థస్స గాహో, పత్తస్స పటిగ్గాహో ఇచ్చాది.

త్వాపచ్చయేపి క్వచి కమ్మని ఛట్ఠీ, అలజ్జీనం నిస్సాయ, ఆయస్మతో నిస్సాయ వచ్ఛామి, చతున్నం మహాభూతానం ఉపాదాయ పసాదో [ధ॰ స॰ ౨౯౬-౨౯౯ (ఉపాదాయ)] ఇచ్చాది.

కత్తరి త, తవన్తు, తావీ, మాన'న్తానం యోగే పన కమ్మని దుతియా ఏవ, సుఖకామో విహారం కతో, గామం గతో, ఓదనం భుత్తవా భుత్తావీ, కమ్మం కురుమానో, కమ్మం కరోన్తో ఇచ్చాది.

క్వచి ఛట్ఠీపి దిస్సతి, ధమ్మస్స గుత్తో మేధావీ [ధ॰ ప॰ ౨౫౭] ఇచ్చాది.

సర, ఇసు, చిన్త, ఇస, దయధాతూనం కమ్మని ఛట్ఠీ వా, మాతుస్స సరతి, మాతరం సరతి, పితుస్స సరతి, పితరం సరతి, న రఞ్ఞస్స సరిస్ససి [జా॰ ౨.౨౨.౧౭౨౧], న తేసం కోచి సరతి, సత్తానం కమ్మపచ్చయా [ఖు॰ పా॰ ౭.౨], ఆపత్తిపరియన్తం నస్సరతి, రత్తిపరియన్తం నస్సరతి [చూళవ॰ ౧౩౭], పుత్తస్స ఇచ్ఛతి పుత్తం వా, మాతుస్స చిన్తేతి మాతరం వా, థేరస్స అజ్ఝేసతి థేరం వా, తేలస్స దయతి తేలం వా, రక్ఖతీతి అత్థో.

కరధాతుస్స అభిసఙ్ఖరణత్థవాచినో కమ్మే ఛట్ఠీ, ఉదకస్స పటికురుతే ఉదకం వా, కణ్డస్స పటికురుతే కణ్డం వా ఇచ్చాది.

తపచ్చయే పూజనత్థాదిధాతూనం కత్తరి ఛట్ఠీ వా, రఞ్ఞో సమ్మతో రఞ్ఞా వా, గామస్స పూజితో గామేన వా, రఞ్ఞో సక్కతో రఞ్ఞా వా, రఞ్ఞో అపచితో రఞ్ఞా వా, రఞ్ఞో మానితో [దీ॰ ని॰ ౧.౩౦౩] రఞ్ఞా వా, తథా సుప్పటివిద్ధా బుద్ధానం ధమ్మధాతు, అమతం తేసం పరిభుత్తం, యేసం కాయగతాసతి పరిభుత్తా [అ॰ ని॰ ౧.౬౦౩], అమతం తేసం విరద్ధం, యేసం కాయగతాసతి విరద్ధా [అ॰ ని॰ ౧.౬౦౩].

తిపచ్చయేపి క్వచి కత్తరి ఛట్ఠీ వా, సోభణా కచ్చాయనస్స పకతి కచ్చాయనేన వా, సోభణా బుద్ధఘోసస్స పకతి బుద్ధఘోసేన వా ఇచ్చాది.

పూజనత్థానం పూరణత్థానఞ్చ కరణే ఛట్ఠీ, పుప్ఫస్స బుద్ధం పూజేతి పుప్ఫేన వా, ఘతస్స అగ్గిం జుహోతి ఘతేన వా, పత్తం ఉదకస్స పూరేత్వా, పూరం నానాప్పకారస్స అసుచినో [దీ॰ ని॰ ౨.౩౭౭], బాలో పూరతి పాపస్స [ధ॰ ప॰ ౧౨౧], ధీరో పూరతి పుఞ్ఞస్స [ధ॰ ప॰ ౧౨౧] పూరతి ధఞ్ఞానం వా ముగ్గానం వా మాసానం వా ఇచ్చాది. తతియా వా, ఖేమా నామ పోక్ఖరణీ, పుణ్ణా హంసేహి తిట్ఠతి.

తబ్బ, రుజాదియోగే పన సమ్పదానే చతుత్థీ ఏవ, యక్ఖసేనాపతీనం ఉజ్ఝాపేతబ్బం విక్కన్దితబ్బం విరవితబ్బం [దీ॰ ని॰ ౩.౨౮౩ (విసదిసం)], దేవదత్తస్స రుజ్జతి, రజకస్స వత్థం దదాతి ఇచ్చాది.

భయత్థాదీనం అపాదానే బహులం ఛట్ఠీ, కిం ను ఖో అహం తస్స సుఖస్స భాయామి, సబ్బే తసన్తి దణ్డస్స, సబ్బే భాయన్తి మచ్చునో [ధ॰ ప॰ ౧౨౯], భీతో చతున్నం ఆసీవిసానం [సం॰ ని॰ ౪.౨౩౮], మా భిక్ఖవే పుఞ్ఞానం భాయిత్థ [ఉదా॰ ౨౨], సఙ్ఖాతుం నోపి సక్కోమి, ముసావాదస్స ఓత్తపం [సం॰ ని॰ ౧.౧౮౪] ఇచ్చాది. తత్థ ‘ఓత్తప’న్తి ఓత్తప్పన్తో. తథా అగ్గోహమస్మి లోకస్స, జేట్ఠోహమస్మి లోకస్స [మ॰ ని॰ ౩.౨౦౭] ఇచ్చాది చ.

కుసల, కోవిద, పసాదత్థానం ఆధారే ఛట్ఠీ, కుసలా నచ్చగీతస్స [జా॰ ౨.౨౨.౯౪], కుసలో త్వం రథస్స అఙ్గపచ్చఙ్గానం [మ॰ ని॰ ౨.౮౭], అమచ్చే తాత జానాహి, ధీరే అత్థస్స కోవిదే [జా॰ ౧.౧౭.౧౩], నరా ధమ్మస్స కోవిదా [జా॰ ౧.౧.౩౭], మగ్గామగ్గస్స కోవిదా, “కేచి ఇద్ధీసు కోవిదా”తిపి అత్థి, సన్తి యక్ఖా బుద్ధస్స పసన్నా [దీ॰ ని॰ ౩.౨౭౬ (విసదిసం)], ధమ్మస్స పసన్నా, సఙ్ఘస్స పసన్నా, బుద్ధే పసన్నా, ధమ్మే పసన్నా, సఙ్ఘే పసన్నా వా. తథా చేతోపరియఞాణస్స, వసీ హోమి మహాముని. ఝానస్స వసిమ్హి ఇచ్చాది.

౩౨౧. ఛట్ఠీ హేత్వత్థేహి [రూ॰ ౧౬౩ పిట్ఠే; నీ॰ ౬౨౦; చం॰ ౨.౧.౭౧; పా॰ ౨.౩.౨౬].

హేత్వత్థేహి యోగే హేతుమ్హి ఛట్ఠీ హోతి.

తం కిస్స హేతు [మ॰ ని॰ ౧.౨; చం॰ ౨.౧.౯౬; పా॰ ౨.౩.౭౨], అజ్ఝవరస్స హేతు, ఉదరస్స హేతు, ఉదరస్స కారణా [పారా॰ ౨౨౮] ఇచ్చాది.

౩౨౨. తుల్యత్థేన వా తతియా [నీ॰ ౬౩౮].

తుల్యత్థేన యోగే ఛట్ఠీ హోతి తతియా వా.

తుల్యో పితు పితరా వా, సదిసో పితు పితరా వా. ఇతి నానాత్తసమ్బన్ధో.

క్రియాకారకసమ్బన్ధో నామ కారకానం క్రియాయ సహ సాధక, సాధ్యభావేన అఞ్ఞమఞ్ఞాపేక్ఖతా అవినాభావితా వుచ్చతి, న హి క్రియం వినా కారకం నామ సిజ్ఝతి, న చ కారకం వినా క్రియా నామ సిజ్ఝతీతి, సా పన ఛట్ఠీవిసయో న హోతీతి.

ఛట్ఠీవిభత్తిరాసి నిట్ఠితో.

సత్తమీవిభత్తిరాసి

కస్మిం అత్థే సత్తమీ?

౩౨౩. సత్తమ్యాధారే [క॰ ౩౦౨; రూ॰ ౩౧౩; నీ॰ ౬౩౦; చం॰ ౨.౧.౮౮; పా॰ ౧.౩.౪౫].

ఆధారో, ఓకాసో, అధికరణన్తి అత్థతో ఏకం, ఆధారత్థే సత్తమీ హోతి. కత్తుకమ్మట్ఠం క్రియం భుసో ధారేతీతి **ఆధారో**.

కటే నిసీదతి పురిసో, థాలియం ఓదనం పచతి. తత్థ కటో కత్తుభూతే పురిసే ఠితం నిసీదనక్రియం ధారేతి, థాలీ కమ్మభూతే తణ్డులే ఠితం పచనక్రియం ధారేతి.

సో చతుబ్బిధో బ్యాపికాధారో, ఓపసిలేసికాధారో, సామీపికాధారో, వేసయికాధారోతి.

తత్థ యస్మిం ఆధేయ్యవత్థు సకలే వా ఏకదేసే వా బ్యాపేత్వా తిట్ఠతి, సో **బ్యాపికో**. యథా? తిలేసు తేలం తిట్ఠతి, ఉచ్ఛూసు రసో తిట్ఠతి, జలేసు ఖీరం తిట్ఠతి, దధిమ్హి సప్పి తిట్ఠతీతి.

యస్మిం ఆధేయ్యవత్థు అల్లీయిత్వా వా తిట్ఠతి, అధిట్ఠితమత్తం హుత్వా వా తిట్ఠతి, సో **ఓపసిలేసికో**. యథా? ఉక్ఖలియం ఆచామో తిట్ఠతి, ఘటేసు ఉదకం తిట్ఠతి, ఆసనే నిసీదతి భిక్ఖు, పరియఙ్కే రాజా సేతి.

యో పన అత్థో ఆధేయ్యస్స అవత్థుభూతోపి తదాయత్తవుత్తిదీపనత్థం ఆధారభావేన వోహరియతి, సో **సామీపికో** నామ. యథా? గఙ్గాయం ఘోసో తిట్ఠతి, సావత్థియం విహరతి భగవాతి [అ॰ ని॰ ౧.౧].

యో చ అత్థో అత్తనా వినా ఆధేయ్యస్స అఞ్ఞత్థత్తం క్రియం సమ్పాదేతుం అసక్కుణేయ్యత్తా ఆధారభావేన వోహరియతి, యో చ ఆధేయ్యస్స అనఞ్ఞాభిముఖభావదీపనత్థం ఆధారభావేన వోహరియతి, సో **వేసయికో** నామ. యథా? ఆకాసే సకుణా పక్ఖన్తి, భూమీసు మనుస్సా చరన్తి , ఉదకే మచ్ఛా చరన్తి, భగవన్తం పాదేసు వన్దతి, పాదేసు పతిత్వా రోదతి, పాపస్మిం రమతీ మనో [ధ॰ ప॰ ౧౧౬], పసన్నో బుద్ధసాసనేతి [ధ॰ ప॰ ౩౬౮].

౩౨౪. నిమిత్తే [క॰ ౩౧౦; రూ॰ ౩౨౪; నీ॰ ౬౪౧; చం॰ ౨.౧.౮౯; పా॰ ౨.౩.౩౬].

నిమినన్తి సఞ్జానన్తి ఏతేనాతి **నిమిత్తం,** నేమిత్తకసహభావినో సఞ్జాననకారణస్సేతం నామం, తస్మిం నిమిత్తే సత్తమీ హోతి.

దీపి చమ్మేసు హఞ్ఞతే, కుఞ్జరో దన్తేసు హఞ్ఞతే, ముసావాదే పాచిత్తియం [పాచి॰ ౨], ఓమసవాదే పాచిత్తియం [పాచి॰ ౧౪] ఇచ్చాది.

౩౨౫. యమ్భావో భావలక్ఖణం [క॰ ౩౧౩; రూ॰ ౩౨౭; నీ॰ ౬౪౪; చం॰ ౨.౧.౯౦; పా॰ ౨.౩.౩౭; 'యబ్భా వో' (బహూసు)].

యాదిసో భావో యమ్భావో, లక్ఖియతి ఏతేనాతి లక్ఖణం, భావన్తరస్స లక్ఖణం **భావలక్ఖణం,** యమ్భావో భావన్తరస్స లక్ఖణం హోతి, తస్మిం భావే గమ్యమానే సత్తమీ హోతి, ఛట్ఠీపి దిస్సతి.

అచిరపక్కన్తస్స సారిపుత్తస్స బ్రాహ్మణో కాలమకాసి [మ॰ ని॰ ౨.౪౫౨ (విసదిసం)], అప్పమత్తస్స తే విహరతో ఇత్థాగారోపి తే అప్పమత్తో విహరిస్సతి [సం॰ ని॰ ౧.౧౨౯ (విసదిసం)] ఇచ్చాది.

ఇమస్మిం సతి ఇదం హోతి, ఇమస్మిం అసతి ఇదం న హోతి [సం॰ ని॰ ౨.౨౧], అచిరపక్కన్తే భగవతి బ్రాహ్మణో కాలమకాసి, సబ్బే మగ్గా వివజ్జన్తి, గచ్ఛన్తే లోకనాయకే [మ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౨.౨౨]. గావీసు దుయ్హమానాసు గతో, గావీసు దుద్ధాసు ఆగతో ఇచ్చాది.

క్వచి పఠమాపి బహులం దిస్సతి, గచ్ఛన్తో సో భారద్వాజో, అద్ధసా అచ్చుతం ఇసిం [జా॰ ౨.౨౨.౨౦౦౭ (అద్దస్స)]. యాయమానో మహారాజా, అద్దా సీదన్తరే నగే [జా॰ ౨.౨౨.౫౬౬] ఇచ్చాది.

పుబ్బణ్హసమయే గతో, సాయన్హసమయే ఆగతో ఇచ్చాది వేసయికాధారో ఏవ.

తథా అకాలే వస్సతీ తస్స, కాలే తస్స న వస్సతి [జా॰ ౧.౨.౮౮; ౧.౮.౪౮]. ఇతో సతసహస్సమ్హి, కప్పే ఉప్పజ్జి నాయకో [అప॰ థేర ౨.౫౪.౨౮] ఇచ్చాది.

౩౨౬. ఛట్ఠీ చానాదరే [క॰ ౩౦౫; రూ॰ ౩౨౩; నీ॰ ౬౩౩; చం॰ ౨.౧.౯౧; పా॰ ౨.౩.౩౮].

‘అనాదరో’తి ద్విన్నం లక్ఖణ, లక్ఖితబ్బక్రియానం ఏకప్పహారేన పవత్తియా అధివచనం, అనాదరభూతే భావలక్ఖణే గమ్యమానే సత్తమీ ఛట్ఠీ చ హోతి.

మచ్చు గచ్ఛతి ఆదాయ, పేక్ఖమానే మహాజనే. ఆకోటయన్తో నో నేతి, సివిరాజస్స పేక్ఖతో [జా॰ ౨.౨౨.౨౧౨౨ (తేనేతి)]. అకామకానం మాతాపితూనం రుదన్తానం పబ్బజి, అనగారియుపేతస్స, విప్పముత్తస్స తే సతో. సమణస్స న తం సాధు, యదఞ్ఞమనుసోచతి [జా॰ ౧.౭.౧౦౭ (యం పేతమనుసోచసి)].

౩౨౭. యతో నిద్ధారణం [క॰ ౩౦౪; రూ॰ ౩౨౨; నీ॰ ౬౩౨; చం॰ ౨.౧.౯౨; పా॰ ౨.౩.౪౧].

జాతి, గుణ, క్రియా, నామేహి సముదాయతో ఏకదేసస్స పుథక్కరణం **నిద్ధారణం,** యతో తం నిద్ధారణం జాయతి, తస్మిం సముదాయే ఛట్ఠీ, సత్తమియో హోన్తి.

జాతియం తావ –

మనుస్సానం ఖత్తియో సూరతమో, మనుస్సేసు ఖత్తియో సూరతమో.

గుణే –

కణ్హా గావీనం సమ్పన్నఖీరతమా, కణ్హాగావీసు సమ్పన్నఖీరతమా.

క్రియాయం –

అద్ధికానం ధావన్తో సీఘతమో, అద్ధికేసు ధావన్తో సీఘతమో.

నామే –

ఆయస్మా ఆనన్దో అరహతం అఞ్ఞతరో, అరహన్తేసు అఞ్ఞతరో ఇచ్చాది.

ఇధ నానాత్తసత్తమీ వుచ్చతే.

కమ్మత్థే సత్తమీ, భిక్ఖూసు అభివాదేన్తి [పారా॰ ౨౧౭], పుత్తం ముద్ధని చుమ్బిత్వా, పురిసం నానాబాహాసు గహేత్వా [సం॰ ని॰ ౨.౬౩] ఇచ్చాది.

అథ వా ‘ముద్ధని, బాహాసూ’తి ఆధారే ఏవ భుమ్మం. యథా? రుక్ఖం మూలే ఛిన్దతి, రుక్ఖం ఖన్ధే ఛిన్దతి, పురిసం సీసే పహరతి, భగవన్తం పాదేసు వన్దతి.

కరణే చ సత్తమీ, హత్థేసు పిణ్డాయ చరన్తి [మహావ॰ ౧౧౯], పత్తేసు పిణ్డాయ చరన్తి, పథేసు గచ్ఛన్తి, సోపి మం అనుసాసేయ్య, సమ్పటిచ్ఛామి మత్థకే [మి॰ ప॰ ౬.౪.౮].

సమ్పదానే చ సత్తమీ, సఙ్ఘే దిన్నే మహప్ఫలం, సఙ్ఘే గోతమీ దదేయ్యాసి, సఙ్ఘే దిన్నే అహఞ్చేవ పూజితో భవిస్సామి [మ॰ ని॰ ౩.౩౭౬], విచెయ్య దానం దాతబ్బం, యత్థ దిన్నం మహప్ఫలం [పే॰ వ॰ ౩౨౯]. ఏతేసు పన విసయసత్తమీపి యుజ్జతి.

అపాదానే చ సత్తమీ, గదలీసు గజే రక్ఖన్తిఇచ్చాది.

సామిస్సరాదియోగే పన ఛట్ఠీ సత్తమీ చ హోతి, గున్నం సామి, గోసు సామి, గున్నం ఇస్సరో, గోసు ఇస్సరో, గున్నం అధిపతి, గోసు అధిపతి, గున్నం దాయాదో, గోసు దాయాదో, గున్నం సక్ఖి, గోసు సక్ఖి, గున్నం పతిభూ, గోసు పతిభూ, గున్నం పసుతో, గోసు పసుతో, ఆయుత్తో కటకరణస్స, ఆయుత్తో కటకరణేతి, ఏతేసు పన సమ్బన్ధే ఛట్ఠీ, విసయాధారే సత్తమీ. ఞాణస్మిం పసన్నో, ఞాణస్మిం ఉస్సుక్కోతి విసయాధారే సత్తమీ. ఞాణేన పసన్నో, ఞాణేన ఉస్సుక్కోతి కరణే తతియా.

౩౨౮. సత్తమ్యాధిక్యే [క॰ ౩౧౪; రూ॰ ౩౨౮; నీ॰ ౬౪౨; చం॰ ౨.౧.౬౦; పా॰ ౨.౩.౯; ౧.౪.౮౭].

అధికభావత్థే ఉపేన యుత్తా లిఙ్గమ్హా సత్తమీ హోతి.

ఉప ఖారియం దోణో, ఉప నిక్ఖే కహాపణం, అతిరేకదోణా ఖారీ, అతిరేకకహాపణం నిక్ఖన్తి వుత్తం హోతి.

౩౨౯. సామిత్తేధినా [చం॰ ౨.౧.౬౧; పా॰ ౨.౩.౯; ౧.౪.౯౭].

సామిభావత్థే అధినా యుత్తా లిఙ్గమ్హా సత్తమీ హోతి.

అధి బ్రహ్మదత్తే పఞ్చాలా, అధి పఞ్చాలేసు బ్రహ్మదత్తో, అధి దేవేసు బుద్ధో. తత్థ ‘అధి బ్రహ్మదత్తే పఞ్చాలా’తి బ్రహ్మదత్తిస్సరా పఞ్చాలరట్ఠవాసినోతి వదన్తి, ‘పఞ్చాలా’తి వా జనపదనామత్తా బహువచనం, కదాచి పఞ్చాలరాజా బ్రహ్మదత్తే కాసిరఞ్ఞో ఇస్సరో, కదాచి బ్రహ్మదత్తో పఞ్చాలరఞ్ఞో ఇస్సరోతి అత్థో.

౩౩౦. సబ్బాదితో సబ్బా [చం॰ ౨.౧.౭౨; పా॰ ౨.౩.౨౭].

హేత్వత్థేహి యోగే సబ్బాదీహి సబ్బనామేహి హేత్వత్థే సబ్బా విభత్తియో హోన్తి.

కిం కారణం, కేన కారణేన [జా॰ అట్ఠ॰ ౪.౧౨౫ మాతఙ్గజాతకవణ్ణనా], కిం నిమిత్తం, కేన నిమిత్తేన, కిం పయోజనం, కేన పయోజనేన, కేనట్ఠేన [ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ నిదానకథా], కేన వణ్ణేన [సం॰ ని॰ ౧.౨౩౪], కిమత్థం, కుతో నిదానం [పారా॰ ౪౨], కిస్స హేతు [పారా॰ ౩౯], కస్మిం నిదానే, ఏతస్మిం నిదానే [పారా॰ ౪౨], ఏతస్మిం పకరణే [పారా॰ ౪౨] ఇచ్చాది.

సత్తమీవిభత్తిరాసి నిట్ఠితో.

ఇతి నిరుత్తిదీపనియా నామ మోగ్గల్లానదీపనియా

కారకకణ్డో నిట్ఠితో.

౪. సమాసకణ్డ

అథ యుత్తత్థానం స్యాద్యన్తపదానం ఏకత్థీభావో వుచ్చతే. ఏకత్థీభావోతి చ ఇధ సమాసో వుచ్చతి. సో చ సమాసో ఛబ్బిధో అబ్యయీభావో, తప్పురిసో, కమ్మధారయో, దిగు, బహుబ్బీహి, ద్వన్దోతి.

అబ్యయీభావసమాస

తత్థ అబ్యయీభావో పఠమం వుచ్చతే. బ్యయో వుచ్చతి వికారో, నత్థి బ్యయో ఏతస్సాతి అబ్యయో, అబ్యయో హుత్వా భవతీతి **అబ్యయీభావో**, నానాలిఙ్గ, విభత్తి, వచనేసు రూపవికారరహితో హుత్వా భవతీతి అత్థో, సబ్బలిఙ్గ,-విభత్తి, వచనేసుపి యేభుయ్యేన ఏకరూపేన పవత్తతీతి వుత్తం హోతి.

అబ్యయన్తి వా ఉపసగ్గనిపాతానం ఏవ నామం, అయం పన పకతి అబ్యయం న హోతి, అసఙ్ఖ్యేహి సహ ఏకత్థతావసేన అబ్యయం హోతి, ఇతి అనబ్యయమ్పి అబ్యయం భవతీతి అబ్యయీభావో.

౩౩౧. స్యాదిస్యాదినేకత్థం [క॰ ౩౧౬; రూ॰ ౩౩౧; నీ॰ ౬౭౨; చం॰ ౨.౨.౧; పా॰ ౨.౧.౪].

అధికారసుత్తమిదం. స్యాది వుచ్చతి స్యాద్యన్తపదం, 'స్యాదినా'తి స్యాద్యన్తపదేన, ఏకో అత్థో యస్స తం ఏకత్థం, స్యాదిపదం స్యాదిపదేన సహ ఏకత్థం హోతీతి అత్థో.

ఏత్థ చ 'స్యాదీ'తి వచనేన ఉపసగ్గ, నిపాతేహి సద్ధిం సబ్బాని నామికపదాని నామపటిరూపకాని చ సఙ్గణ్హాతి, త్యాద్యన్తపదాని నివత్తేతి.

తత్థ నామపటిరూపకాని నామ 'యేవాపనకధమ్మా' ఇచ్చాదీని. తథా సఙ్ఖాసద్దభావం పత్తాని "అత్థిపచ్చయో, నత్థిపచ్చయో, అత్థిఖీరా బ్రాహ్మణీ, అఞ్ఞాసికోణ్డఞ్ఞో, మక్ఖలిగోసాలో" ఇచ్చాదీసు 'అత్థి' ఇచ్చాదీని.

'ఏకత్థ'న్తి ఏతేన ద్వన్దసమాసేపి పదానం ఏకకత్తు, ఏకకమ్మాదిభావేన ఏకత్థీభావో వుత్తో హోతీతి.

౩౩౨. అసఙ్ఖ్యం విభత్తిసమ్పత్తిసమీపసాకల్యాభావయథాపచ్ఛాయుగపదత్థే [క॰ ౩౧౯; రూ॰ ౩౩౦; నీ॰ ౬౯౬; చం॰ ౨.౨.౨; పా॰ ౨.౧.౬].

'అసఙ్ఖ్య'న్తి ఉపసగ్గపదం నిపాతపదఞ్చ వుచ్చతి. తం ద్వయమ్పి హి ఏకత్త, బహుత్తసఙ్ఖ్యం పటిచ్చ రూపవికారరహితత్తా 'అసఙ్ఖ్య'న్తి వుచ్చతి. విభత్యత్థే, సమ్పత్యత్థే, సమీపత్థే, సాకల్యత్థే, అభావత్థే, యథాత్థే, పచ్ఛాత్థే, యుగపదత్థే పవత్తం అసఙ్ఖ్యం నామ స్యాదిపదం అఞ్ఞేన స్యాదిపదేన సహ ఏకత్థం హోతి. అయఞ్చ సమాసో అన్వత్థవసేన 'అసఙ్ఖ్యో'తి చ 'అబ్యయీభావో'తి చ వుచ్చతి.

విభత్యత్థే తావ –

అధిత్థి. ఏత్థ చ అధితో సి, తస్స 'అసఙ్ఖ్యేహి సబ్బాస'న్తి సుత్తేన లోపో, ఇత్థితో సు, 'అధి ఇత్థీసూ'తి వాక్యం, తస్స చ అత్థం కథేన్తేన నిచ్చసమాసత్తా అఞ్ఞపదేన విగ్గహో కాతబ్బో "ఇత్థీసు పవత్తా కథా"తి వా "ఇత్థీసు పవత్తో వచనపథో"తి వా "ఇత్థీసు పవత్తం వచన"న్తి వా, తతో పురిమసుత్తేన ఏకత్థసఞ్ఞా, ఇమినా సుత్తేన అసఙ్ఖ్యేకత్థసఞ్ఞా చ కరియతే, ఏకత్థసఞ్ఞాయ పన కతాయ వాక్యత్థాయ పయుత్తానం విభత్తీనం అత్థో ఏకత్థపదేన వుత్తో హోతి, తదా విభత్తియో వుత్తత్థా నామ.

ఇదాని వుత్తత్థానం అప్పయోగారహత్తా లోపవిధానమాహ.

౩౩౩. ఏకత్థతాయం [క॰ ౩౧౬; రూ॰ ౩౩౧; నీ॰ ౬౭౫; చం॰ ౨.౧.౩౯; పా॰ ౨.౪.౭౧; ౧.౨.౪౫, ౪౬].

ఏకో అత్థో యేసం తాని ఏకత్థాని, 'అత్థో'తి చేత్థ పదన్తరే కత్తు, కమ్మాదిభావేన విధేయ్యో పధానత్థో ఏవ వేదితబ్బో. తథా హి 'రాజపుత్తో'తి ఏత్థ పుత్తసద్దత్థో ఏవ తథావిధేయ్యో హోతి, న రాజసద్దత్థో, సబ్బఞ్చ వచనవాక్యం నామ విధేయ్యత్థేహి ఏవ సిజ్ఝతి, నో అఞ్ఞథా, యస్మా చ 'రాజపుత్తో'తి ఏతం పుత్తసద్దత్థస్సేవ నామం హోతి, న రాజసద్దత్థస్స, తస్మా ఏకో పధానభూతో పుత్తసద్దత్థో ఏవ తేసం ద్విన్నం సద్దానం అత్థో నామ హోతి, న రాజసద్దత్థోతి, ఏకత్థానం భావో ఏకత్థతా, ఏకత్థీభావోతి వుత్తం హోతి. సో తివిధో సమాసో, తద్ధితో, ధాతుపచ్చయన్తో చాతి. తిస్సం తివిధాయం ఏకత్థతాయం సబ్బాసం వుత్తత్థానం స్యాదివిభత్తీనం లోపో హోతీతి ఇమినా సుస్స లోపో. బహులాధికారత్తా పన అలుత్తసమాసోపి దిస్సతి.

౩౩౪. తం నపుంసకం [క॰ ౩౨౦; రూ॰ ౩౩౫; నీ॰ ౬౮౮; చం॰ ౨.౨.౧౫; పా॰ ౨.౪.౧౮].

తం అసఙ్ఖ్యం నామ ఏకత్థం నపుంసకం హోతీతి ఇమినా అధిత్థీసద్దస్స నపుంసకభావం కత్వా తతో స్యాద్యుప్పత్తి.

౩౩౫. స్యాదీసు రస్సో [క॰ ౩౪౨; రూ॰ ౩౩౭; నీ॰ ౭౩౪; చం॰ ౨.౨.౮౪; పా॰ ౧.౨.౪౭].

నపుంసకస్స ఏకత్థస్స రస్సో హోతి స్యాదీసు విభత్తీసూతి ఇమినా ఈకారస్స రస్సో.

౩౩౬. పుబ్బస్మామాదితో [క॰ ౩౪౩; రూ॰ ౩౩౮; నీ॰ ౩౭౫; చం॰ ౨.౧.౪౦; పా॰ ౧.౧.౪౧].

పుబ్బఅమాది నామ పుబ్బపదత్థపధానభూతో అసఙ్ఖ్యసమాసో వుచ్చతి, తతో పరాసం సబ్బాసం విభత్తీనం లోపో హోతి, ఆదిసద్దేన చేత్థ పఠమావిభత్తిపి గయ్హతి. అథ వా అమాది వుచ్చతి తప్పురిసో, తతో పుబ్బం నామ అసఙ్ఖ్యసమాసో, ఇతి అమాదితో పుబ్బభూతా అసఙ్ఖ్యేకత్థా పరాసం సబ్బాసం విభత్తీనం లోపో హోతీతి ఇమినా అధిత్థిసద్దతో సబ్బవిభత్తీనం లోపో.

అధిత్థి తిట్ఠతి, ఇత్థీసు పవత్తా కథా తిట్ఠతీతి అత్థో. అధిత్థి తిట్ఠన్తి, ఇత్థీసు పవత్తా కథాయో తిట్ఠన్తీతి అత్థో. ఏస నయో సేసవిభత్తీసు సేసవచనేసు సేసలిఙ్గేసు చ. ఏవం సబ్బలిఙ్గేసు సబ్బవిభత్తీసు సబ్బవచనేసు చ ఏకేనేవ రూపేన తిట్ఠతి, తస్మా అయం సమాసో రూపవికారరహితత్తా 'అబ్యయీభావో'తి వుచ్చతి.

ఏత్థ చ విభత్యత్థో నామ "అధిత్థి, బహిగామం, ఉపరిగఙ్గ" మిచ్చాదీసు సమ్పత్యాదీహి విసేసత్థేహి రహితో కేవలో విభత్తీనం అత్థో వుచ్చతి. విగ్గహే పన "కథా, పవత్తా" ఇచ్చాదీని సమాససామత్థియేన విదితాని అత్థపదాని నామ,

అధిసద్దస్స అత్థపదానీతిపి వదన్తి. ఏవం అధికుమారి, అధివధు, అధిజమ్బుఇచ్చాది.

అత్తని పవత్తో ధమ్మో, పవత్తా వాధమ్మాతి అత్థే విభత్తీనం లోపే కతే అధిఅత్తసద్దస్స నపుంసకభావం కత్వా తతో స్యాద్యుప్పత్తి, 'పుబ్బస్మామాదితో'తి స్యాదీనం లోపే సమ్పత్తే –

౩౩౭. నాతోమపఞ్చమియా [క. ౩౪౧; రూ. ౩౩౬; నీ. ౭౩౩; చం. ౨.౧.౪౧; పా. ౨.౪.౮౩; ము. ౪.౩.౩౭౪].

అకారన్తమ్హా అసఙ్ఖ్యేకత్థా పరం సబ్బాసం విభత్తీనం లోపో న హోతి, పఞ్చమీవజ్జితానం విభత్తీనం అం హోతి.

అజ్ఝత్తం ధమ్మో జాయతి, అజ్ఝత్తం ధమ్మా జాయన్తి, అజ్ఝత్తం ధమ్మం పస్సతి, అజ్ఝత్తం ధమ్మే పస్సన్తి.

అపఞ్చమియాతి కిం? అజ్ఝత్తా అపేతి, అజ్ఝత్తేహి అపేతి.

౩౩౮. వా తతియాసత్తమీనం [క. ౩౪౧; రూ. ౩౩౬; నీ. ౭౩౩; చం. ౨.౧.౪౨; పా. ౨.౪.౮౪; ము. ౪.౩.౩౭౫].

అకారన్తమ్హా అసఙ్ఖ్యేకత్థా పరం తతియా, సత్తమీనం వికప్పేన అం హోతి.

అజ్ఝత్తం ధమ్మేన వత్తతి అజ్ఝత్తేన వా, అజ్ఝత్తం ధమ్మేహి వత్తతి అజ్ఝత్తేహి వా, అజ్ఝత్తం ధమ్మస్స దేతి, అజ్ఝత్తం ధమ్మానం దేతి, అజ్ఝత్తా ధమ్మా అపేతి, అజ్ఝత్తేహి ధమ్మేహి అపేతి, అజ్ఝత్తం ధమ్మస్స సన్తకం, అజ్ఝత్తం ధమ్మానం సన్తకం, అజ్ఝత్తం ధమ్మే తిట్ఠతి అజ్ఝత్తే వా, అజ్ఝత్తం ధమ్మేసు తిట్ఠతి అజ్ఝత్తేసు వా. ఏత్థ చ 'అజ్ఝత్తం ధమ్మో'తి అజ్ఝత్తభూతో ధమ్మో, 'అజ్ఝత్తం ధమ్మా'తి అజ్ఝత్తభూతా ధమ్మా ఇచ్చాదినా అత్థో వేదితబ్బో. అత్తానం అధికిచ్చ పవత్తో పవత్తాతి వా వుత్తేపి అత్తస్స ఆధారభావో సిజ్ఝతియేవ. ఏవం అధిచిత్తం, అత్తని విసుం విసుం పవత్తం పవత్తాని వా పచ్చత్తం. ఏత్థ చ "అజ్ఝత్తం అభినివిసిత్వా అజ్ఝత్తం వుట్ఠాతి, బహిద్ధా అభినివిసిత్వా అజ్ఝత్తం వుట్ఠాతీ"తి [ధ. స. అట్ఠ. ౩౫౦; సం. ని. అట్ఠ. ౨.౨.౩౨] పాఠో అత్థి, తస్మా పఞ్చమియా అంభావవజ్జనం అప్పకత్తాతి దట్ఠబ్బం. "అజ్ఝత్తా ధమ్మా, బహిద్ధా ధమ్మా"తి [ధ. స. తికమాతికా ౨౦] పాఠో అత్థి, తస్మా పఠమాదీనమ్పి వికప్పో లబ్భతీతి.

సమ్పత్తిఅత్థే –

సమ్పన్నం బ్రహ్మం సబ్రహ్మం, 'బ్రహ్మ'న్తి వేదో వుచ్చతి. ఏత్థ చ 'అకాలే సకత్థస్సా'తి సుత్తేన సహసద్దస్స సాదేసో, భిక్ఖానం సమిద్ధి సుభిక్ఖం, 'స్యాదీసు రస్సో'తి సుత్తేన కతనపుంసకస్స రస్సత్తం.

సమీపే –

నగరస్స సమీపం ఉపనగరం, కుమ్భస్స సమీపం ఉపకుమ్భం, మణికాయ సమీపం ఉపమణికం, వధుయా సమీపం ఉపవధు, గున్నం సమీపం ఉపగు, 'గోస్సూ'తి సుత్తేన ఓస్స ఉత్తం.

సాకల్యే –

తిణేన సహ సకలం సతిణం, తిణేన సద్ధిం సకలం వత్థుం అజ్ఝోహరతీతి అత్థో. సహసద్దస్స సాదేసో.

అభావే –

మక్ఖికానం అభావో నిమ్మక్ఖికం, దరథానం అభావో నిద్దరథం, భిక్ఖానం అభావో దుబ్భిక్ఖం, అభావత్థోపి దుసద్దో అత్థి. యథా? దుస్సీలో దుప్పఞ్ఞోతి. ఏత్థ చ 'సమ్పన్నం బ్రహ్మ'న్తిఆదినా సద్దబ్యాకరణేసు అత్థవచనం సద్దత్థవిభావనమత్తం. సుత్తన్తేసు పన ఇమేసం పదానం యుత్తం అభిధేయ్యత్థం ఞత్వా తదనురూపం అత్థవచనమ్పి వేదితబ్బం.

యథాసద్దత్థే –

రూపస్స సభావస్స యోగ్యం అనురూపం, అత్తానం అత్తానం పటిచ్చ పవత్తం పచ్చత్తం, అడ్ఢమాసం అడ్ఢమాసం అనుగతం అన్వడ్ఢమాసం, ఘరం ఘరం అనుగతం అనుఘరం, వస్సం వస్సం అనుగతం అనువస్సం, జేట్ఠానం అనుపుబ్బం అనుజేట్ఠం, సత్తియా అనురూపం యథాసత్తి, బలస్స అనురూపం యథాబలం, కమస్స అనురూపం యథాక్కమం. ఏవం యథాసఙ్ఖ్యం, యథాలాభం. సోతస్స పటిలోమం పటిసోతం, పటివాతం, పటిసద్దం.

పచ్ఛాపదత్థే –

రథస్స పచ్ఛా అనురథం.

యుగభూతో పదత్థో యుగపదత్థో, సహభావీఅత్థద్వయస్సేతం నామం. తత్థ అసనిఫలేన సహ పవత్తం చక్కం సచక్కం, గదావుధేన యుగళపవత్తం వాసుదేవస్స చక్కావుధన్తిపి వదన్తి [యుగపదత్థే సచక్కం నిధేహి, (మోగ్గల్లానవుత్తియం). చక్కేన యుగపత ధేహి సచక్కం, (ముగ్ధబోధవుత్తియం). హే బిసణు! చక్కేన సహ యుగపదేకకాలే గదం ధారయ. (ముగ్ధబోధటీకాయం ౨౨౬ పిట్ఠే)], సహస్స సత్తం.

౩౩౯. యథా నతుల్యే [క॰ ౩౧౯; రూ॰ ౩౩౦; నీ॰ ౬౯౬; చం॰ ౨.౨.౩; పా॰ ౨.౧.౭].

తుల్యతో అఞ్ఞస్మిం అత్థే పవత్తో యథాసద్దో స్యాదినా సహ ఏకత్థో హోతి [మోగ్గల్లానే అఞ్ఞథావుత్తి దిస్సతా].

యథాసత్తి, యథాబలం, యథాక్కమం, యే యే వుడ్ఢా యథావుడ్ఢం, వుడ్ఢానం పటిపాటి వా యథావుడ్ఢం.

నతుల్యేతి కిం? యథా దేవదత్తో, తథా యఞ్ఞదత్తో.

౩౪౦. యావావధారణే [క॰ ౩౧౯; రూ॰ ౩౩౦; నీ॰ ౬౯౬; చం॰ ౨.౨.౪; పా॰ ౨.౧.౮].

అవధారణం వుచ్చతి పరిచ్ఛిన్దనం, అవధారణే పవత్తో యావసద్దో స్యాదినా సహ ఏకత్థో భవతి.

యత్తకం అత్థో వత్తతీతి యావదత్థం, దాగమో. యత్తకం జీవో వత్తతీతి యావజీవం, యత్తకం ఆయు వత్తతీతి యావతాయుకం, తకార, కకారా ఆగమా.

౩౪౧. పరాపాబహితిరోపురేపచ్ఛా వా పఞ్చమ్యా [క॰ ౩౧౯; రూ॰ ౩౩౦; నీ॰ ౬౯౬; చం॰ ౨.౨.౭; పా॰ ౨.౧.౧౨, ౧౩; 'పయ్యపా...' (బహూసు)].

పరి, అప, ఆఇచ్చాదయో సద్దా పఞ్చమ్యన్తేన స్యాదినా సహ ఏకత్థా భవన్తి వా.

పబ్బతతో పరి సమన్తా వస్సీతి దేవో పరిపబ్బతం పరిపబ్బతా వా, పబ్బతం వజ్జేత్వా వస్సీతి అత్థో. పబ్బతతో బహిద్ధా అపపబ్బతం అపపబ్బతా వా, పాటలిపుత్తతో బహిద్ధా వస్సీతి దేవో ఆపాటలిపుత్తం ఆపాటలిపుత్తా వా, ఆకుమారేహి కచ్చాయనస్స యసో వత్తతీతి ఆకుమారం ఆకుమారా వా, ఆభవగ్గా భగవతో యసో వత్తతీతి ఆభవగ్గం ఆభవగ్గా వా, ఆపాణకోటియా సరణగమనం వత్తతీతి ఆపాణకోటికం, కాగమో. గామతో బహి బహిగామం బహిగామా వా, ఏవం బహినగరం, బహిలేణం, పబ్బతతో తిరో తిరోపబ్బతం తిరోపబ్బతా వా, ఏవం తిరోపాకారం, తిరోకుట్టం. ఏత్థ చ 'తిరో'తి పరభాగో వుచ్చతి. భత్తమ్హా పురే పురేభత్తం పురేభత్తా వా, అరుణమ్హా పురే పురారుణం పురారుణా వా, భత్తస్స పచ్ఛా పచ్ఛాభత్తం పచ్ఛాభత్తా వా.

౩౪౨. సమీపాయామేస్వను [క॰ ౩౧౯; రూ॰ ౩౩౦; నీ॰ ౬౯౬; చం॰ ౨.౨.౯; పా॰ ౨.౧.౧౫, ౧౬].

సమీపే ఆయామే చ పవత్తో అనుసద్దో స్యాదినా సహ ఏకత్థో భవతి వా.

వనస్స సమీపం అనువనం, అసని అనువనం గతా, గఙ్గం అనుయాతా అనుగఙ్గం, బారాణసీ.

౩౪౩. ఓరే పరి పటి పారే మజ్ఝే హేట్ఠుద్ధాధోన్తో వా ఛట్ఠియా [క॰ ౩౧౯; రూ॰ ౩౩౦; నీ॰ ౬౯౬; చం॰ ౨.౨.౧౧; పా॰ ౨.౧.౧౮; 'ఓరేపరి...' (బహూసు)].

ఓరాదయో సద్దా ఛట్ఠియన్తేన స్యాదినా సహ ఏకత్థా భవన్తి వా.

ఏత్థ చ ఓరే, పారే, మజ్ఝేసద్దేసు 'తదమినాదీనీ'తి సుత్తేన ఏకారో, గఙ్గాయ ఓరం ఓరేగఙ్గం, సిఖరస్స ఉపరి ఉపరిసిఖరం. ఏవం ఉపరిపాసాదం, ఉపరిమఞ్చం, ఉపరిపబ్బతం, సోతస్స పటిలోమం పటిసోతం. ఏవం పటివాతం, యమునాయ పారం పారేయమునం, గఙ్గాయ మజ్ఝం మజ్ఝేగఙ్గం, పాసాదస్స హేట్ఠా హేట్ఠాపాసాదం, హేట్ఠామఞ్చం, గఙ్గాయ ఉద్ధం ఉద్ధంగఙ్గం, గఙ్గాయ అధో అధోగఙ్గం, పాసాదస్స అన్తో అన్తోపాసాదం. ఏవం అన్తోగామం, అన్తోనగరం, అన్తోవస్సం.

వాతి కిం? గఙ్గాఓరం, మజ్ఝేసముద్దస్మిం ఇచ్చాది.

౩౪౪. తిట్ఠగ్వాదీని [క॰ ౩౧౯; రూ॰ ౩౩౦; నీ॰ ౬౯౭; చం॰ ౨.౨.౧౦; పా॰ ౨.౧.౧౭].

తిట్ఠగుఇచ్చాదీని అసఙ్ఖ్యేకత్థే సిజ్ఝన్తి.

తిట్ఠన్తి గావో యస్మిం కాలే తిట్ఠగు, వహన్తి గావోయస్మిం కాలే వహగు, 'గోస్సూ'తి సుత్తేన ఓస్స ఉత్తం. ఆయతిం యవో యస్మిం కాలేతి ఆయతియవో, ఖలే యవో యస్మిం కాలేతి ఖలేయవం. పుబ్బపదే విభత్తిఅలోపో. లునా యవా యస్మిం

కాలేతి లునయవం, ఏత్థ 'లునా'తి లావితా, లుయమానా యవా యస్మిన్తి లుయమానయవం ఇచ్చాది.

తథా పాతో నహానం యస్మిం కాలేతి పాతనహానం. ఏవం సాయనహానం, పాతో కమ్మకరణకాలో యస్మిన్తి పాతకాలం. ఏవం సాయకాలం, పాతో వస్సతి మేఘో యస్మిన్తి పాతమేఘం. ఏవం సాయమేఘం, పాతో గన్తబ్బో మగ్గో యస్మిన్తి పాతమగ్గం. ఏవం సాయమగ్గం ఇచ్చాది. మహావుత్తినా పాతోసద్దస్స పాతత్తం. ఏత్థ చ 'తిట్ఠగు' ఇచ్చాదీని విగ్గహత్థవసేన అఞ్ఞపదత్థే సిద్ధాని వియ దిస్సన్తి, అఞ్ఞపదస్స పన లిఙ్గాదీనం వసేన తేసం రూపవికారో నామ నత్థి, తస్మా అబ్యయరూపత్తా ఇధ గహితాని, సబ్బఞ్చేతం అసఙ్ఖ్యసమాసపదం నామ నపుంసకం ఏవ హోతి, రస్సన్తమేవ హోతి. సబ్బవిభత్తీనఞ్చ అకారన్తమ్హా బహులం అం హోతి, ఇకారుకారన్తేహి లోపో హోతి.

అబ్యయీభావసమాసో నిట్ఠితో.

తప్పురిససమాస

దుతియాతప్పురిస

అథ అమాదిసమాసో వుచ్చతే, సో తప్పురిసోతి చ వుచ్చతి. తస్స పురిసో తప్పురిసో, తప్పురిససద్దేన సదిసత్తా అయం సమాసో **తప్పురిసో**తి వుచ్చతి. యథా హి తప్పురిససద్దో విసేసనపదత్థం జహిత్వా విసేస్యపదత్థే తిట్ఠతి, ఏవం అయం సమాసోపీతి.

३४७॥. అమాది [క॰ ३౨२; రూ॰ ३३๑; నీ॰ ०४; చం॰ ౨.౨.౧౬].

అమాదివిభత్తియుత్తం స్యాద్యన్తపదం పఠమన్తేన స్యాద్యన్తపదేన సహ ఏకత్థం భవతి, అయఞ్చ సమాసో అన్వత్థవసేన "అమాదిసమాసో"తి చ "తప్పురిససమాసో"తి చ వుచ్చతి. ఇమినా అమాదిసహితస్స వాక్యస్స అమాదేకత్థసఞ్ఞం కత్వా వుత్తత్థానం విభత్తీనం లోపో, తతో ఏకత్థపదస్తే స్యాద్యుప్పత్తి హోతి.

సో పన సమాసో దుతియాతప్పురిసో, తతియాతప్పురిసో, చతుత్థీతప్పురిసో, పఞ్చమీతప్పురిసో, ఛట్ఠీతప్పురిసో, సత్తమీతప్పురిసోతి ఛబ్బిధో. ఏకమేకస్మిఞ్చేత్థ "నిచ్చసమాసో, అనిచ్చసమాసో"తి చ "లుత్తసమాసో, అలుత్తసమాసో"తి చ దువిధో.

తత్థ దుతియాతప్పురిసో కత్తువాచకేసు గత, నిస్సిత,-అతీత, అతిక్కన్త, పత్త, ఆపన్న ఇచ్చాదీసు పరేసు హోతి.

గామం గతోతి గామగతో గామం గతో వా. ఏవం అరఞ్ఞగతో, భూమిగతో, రాజానం నిస్సితోతి రాజనిస్సితో. ఏవం అత్థనిస్సితో, ధమ్మనిస్సితో. భవం అతీతో భవాతీతో. ఏవం భయాతీతో, కాలాతీతో, ఖణాతీతో, పమాణం అతిక్కన్తోతి పమాణాతిక్కన్తో, సుఖం పత్తోతి సుఖప్పత్తో. ఏవం దుక్ఖప్పత్తో, సోతం ఆపన్నోతి సోతాపన్నో. ఏవం నిరోధసమాపన్నో, అద్ధానమగ్గం పటిపన్నోతి అద్ధానమగ్గప్పటిపన్నో, రుక్ఖం ఆరూళ్హోతి రుక్ఖారూళ్హో, రథారూళ్హో, ఓఘం తిణ్ణోతి ఓఘతిణ్ణో ఓఘం తిణ్ణో వా ఇచ్చాది.

కమ్ముపపదవిహితేహి కితన్తపదేహి పన నిచ్చసమాసోయేవ, కుమ్భం కరోతీతి కుమ్భకారో, రథకారో, పత్తం గణ్హాతీతి పత్తగ్గాహో, అత్థం కామేతీతి అత్థకామో, ధమ్మకామో, వినయం ధారేతీతి వినయధరో, ధమ్మధరో, బ్రహ్మం చరతి సీలేనాతి బ్రహ్మచారీ, భవపారం గచ్ఛతి సీలేనాతి భవపారగూ, సబ్బం జానాతీతి సబ్బఞ్ఞూ, అత్థఞ్ఞూ, ధమ్మఞ్ఞూఇచ్చాది.

బహులాధికారత్తా త, తవన్తు, తావీ, అన్త, మాన, తున, త్వాన, త్వా, తుం, తవేపచ్చయన్తేసు పరేసు సమాసో న హోతి, వస్సం వుత్థో, ఓదనం భుత్తో, ఓదనం భుత్తవా, ఓదనం భుత్తావీ, ధమ్మం సుణన్తో, ధమ్మం సుణమానో ధమ్మం సోతున, ధమ్మం సుత్వాన, ధమ్మం సుత్వా, ధమ్మం సోతుం, ధమ్మం సోతవే.

ఇతి దుతియాతప్పురిసో.

తతియాతప్పురిస

తతియాతప్పురిసో కమ్మవాచకేసు కితన్తేసు చ సమ్పన్న, సహగతాదీసు చ పుబ్బ, సదిస, సమ, ఊనత్థ, కలహ, నిపుణ,-మిస్సక, సఖిలాదీసు చ పరేసు హోతి.

బుద్ధేన భాసితో బుద్ధభాసితో. ఏవం బుద్ధదేసితో, బుద్ధపఞ్ఞత్తో, బుద్ధరక్ఖితో, సత్థారా వణ్ణితో సత్థువణ్ణితో, విఞ్ఞూహి గరహితో విఞ్ఞూగరహితో, విఞ్ఞూపసత్థో, ఇస్సరేన కతం ఇస్సరకతం, అత్తనా కతం సయంకతం, పరేహి కతం పరంకతం, బిన్దాగమో. సుకేహి ఆహటం సుకాహటం, రఞ్ఞా హతో రాజహతో, రోగేన పీళితో రోగపీళితో, అగ్గినా దడ్ఢో అగ్గిదడ్ఢో, సప్పేన దట్ఠో సప్పదట్ఠో, సల్లేన విద్ధో సల్లవిద్ధో, ఇచ్ఛాయ అపకతో అభిభూతో ఇచ్ఛాపకతో.

సీలేన సమ్పన్నో సీలసమ్పన్నో. ఏవం సుఖసహగతం, ఞాణసమ్పయుత్తం, మిత్తసంసగ్గో, పియసమ్పయోగో, పియవిప్పయోగో, జాతియా అన్ధో జచ్చన్ధో, గుణహీనో, గుణవుడ్ఢో, చతువగ్గేన సఙ్ఘేన కరణీయం కమ్మం చతువగ్గకరణీయం. ఏవం పఞ్చవగ్గకరణీయం, కాకేహి పేయ్యా కాకపేయ్యా, నదీ.

ఏకక్ఖరేసు పరపదేసు నిచ్చసమాసో, ఉరేన గచ్ఛతీతి ఉరగో, పాదేన పివతీతి పాదపో ఇచ్చాది.

క్వచి మజ్ఝేపదలోపో, గుళేన సంసట్ఠో ఓదనో గుళోదనో. ఏవం ఖీరోదనో, అస్సేన యుత్తో రథో అస్సరథో. ఏవం ఆజఞ్ఞరథో, మగ్గేన సమ్పయుత్తం చిత్తం మగ్గచిత్తం , జమ్బుయా పఞ్ఞాతో దీపో జమ్బుదీపో, ఏకేన అధికా దస ఏకాదస ఇచ్చాది.

పుబ్బాదీసు – మాసేన పుబ్బో మాసపుబ్బో, మాతరా సదిసో మాతుసదిసో. ఏవం మాతుసమో, పితుసమో, ఏకేన ఊనా వీసతి ఏకూనవీసతి, సీలేన వికలో సీలవికలో, అసినా కలహో అసికలహో, వాచాయ నిపుణో వాచానిపుణో. ఏవం యావకాలికసమ్మిస్సం, వాచాసఖిలో, సత్థారా సదిసో సత్థుకప్పో, పుఞ్ఞేన అత్థో పుఞ్ఞత్థో, పుఞ్ఞేన అత్థికో పుఞ్ఞత్థికో. ఏవం సేయ్యత్థికో, మహగ్ఘత్థికో, గుణేన అధికో గుణాధికో ఇచ్చాది.

బహులాధికారా క్వచి సమాసో న హోతి, ఫరసునా ఛిన్నం, కాకేహి పాతబ్బా, దస్సనేన పహాతబ్బా ధమ్మా, భావనాయ పహాతబ్బా ధమ్మా ఇచ్చాది.

ఇతి తతియాతప్పురిసో.

చతుత్థీతప్పురిస

చతుత్థీతప్పురిసో తదత్థే వా అత్థ, హిత, దేయ్యాదీసు వా పరేసు హోతి.

కథినస్స దుస్సం కథినదుస్సం, కథినత్థాయ ఆభటం దుస్సన్తి అత్థో. ఏవం కథినచీవరం, కథినాయ దుస్సం, కథినాయ చీవరన్తిపి యుజ్జతి, కథినత్థారాయాతి అత్థో. చీవరాయ దుస్సం చీవరదుస్సం. ఏవం చీవరమూలం [చీవరమూల్యం (రూ॰ నీ॰)], సఙ్ఘస్స ఆభటం భత్తం సఙ్ఘభత్తం, సఙ్ఘత్థాయ వా పటియత్తం భత్తం సఙ్ఘభత్తం. ఏవం ఆగన్తుకభత్తం, గమికభత్తం, గిలానభత్తం.

సఙ్ఘస్స అత్థో సఙ్ఘత్థో, లోకస్స హితో లోకహితో, బుద్ధస్స దేయ్యం బుద్ధదేయ్యం, బుద్ధస్స పణామో బుద్ధప్పణామో. ఏవం బుద్ధధోమనా, బుద్ధుపట్ఠానం, సుత్తస్స అనులోమం సుత్తానులోమం. ఏవం సుత్తానురూపం, సుత్తానుకూలం, సుత్తానుగుణం, దానస్స అరహం దానారహం, రఞ్ఞో అరహం రాజారహం. ఏవం రాజగ్ఘం, రాజదేయ్యం, కత్తుం కామేతీతి కత్తుకామో. ఏవం గన్తుకామో, కథేతుకామో, దట్ఠుకామో, సోతుకామో. ఏత్థ చ తుమన్తస్స అసఙ్ఖ్యత్తా 'అసఙ్ఖ్యేహి సబ్బాస'న్తి తతో నిచ్చం చతుత్థీలోపో హోతి, సమాసే కతే నిచ్చం నిగ్గహీతలోపో చ. "సఙ్ఘస్స దాతబ్బం, సఙ్ఘస్స దాతుం" ఇచ్చాదీసు సమాసో న హోతి.

ఇతి చతుత్థీతప్పురిసో.

పఞ్చమీతప్పురిస

పఞ్చమీతప్పురిసో అపగమన, భయ, విరతి, మోచనాదిఅత్థేసు పరేసు హోతి.

మేథునా అపేతోతి మేథునాపేతో, పలాసతో అపగతోతి పలాసాపగతో, నగరమ్హా నిగ్గతోతి నగరనిగ్గతో, పిణ్డపాతతో పటిక్కన్తోతి పిణ్డపాతప్పటిక్కన్తో. ఏవం గామనిక్ఖన్తో, రుక్ఖపతితో, సాసనమ్హా చుతోతి సాసనచుతో, ఆపత్తియా వుట్ఠానం ఆపత్తివుట్ఠానం, ఉదకతో ఉగ్గతో ఉదకుగ్గతో, భవతో నిస్సటో భవనిస్సటో, ఖన్ధసఙ్గహతో నిస్సటన్తి ఖన్ధసఙ్గహనిస్సటం, చోరమ్హా భీతోతి చోరభీతో, పాపతో భాయతి సీలేనాతి పాపభీరుకో, పాపతో జిగుచ్ఛతి సీలేనాతి పాపజిగుచ్ఛీ, వట్టతో నిబ్బిన్దతీతి వట్టనిబ్బిన్నో, కాయదుచ్చరితతో విరతి కాయదుచ్చరితవిరతి. ఏవం వచీదుచ్చరితవిరతి, బన్ధనా ముత్తో బన్ధనముత్తో. ఏవం బన్ధనమోక్ఖో, కమ్మతో సముట్ఠితం కమ్మసముట్ఠితం . ఏవం కమ్మజాతం, కమ్మసమ్భూతం, కమ్మనిబ్బత్తం, లోకతో అగ్గో లోకగ్గో. ఏవం లోకజేట్ఠో, లోకుత్తమో, సబ్బేహి జేట్ఠో సబ్బజేట్ఠో, సబ్బేహి కనిట్ఠో సబ్బకనిట్ఠో. ఏవం సబ్బహీనో, సబ్బపచ్ఛిమో, ఉక్కట్ఠతో ఉక్కట్ఠోతి ఉక్కట్ఠుక్కట్ఠో, ఓమకతో ఓమకోతి ఓమకోమకో.

క్వచి నిచ్చసమాసో హోతి, మాతితో జాతో మాతుజో. ఏవం పితుజో, కమ్మజం, చిత్తజం, ఉతుజం ఇచ్చాది.

ఇతి పఞ్చమీతప్పురిసో.

ఛట్ఠీతప్పురిస

రఞ్ఞో పుత్తో రాజపుత్తో. ఏవం రాజపురిసో, బుద్ధసావకో, సముద్దఘోసో, ధఞ్ఞానం రాసి ధఞ్ఞరాసి, మత్తికాయ పత్తోతి మత్తికాపత్తో, వికారసమ్బన్ధే ఛట్ఠీ, మత్తికామయపత్తోతి అత్థో. ఏవం సువణ్ణకటాహం, సువణ్ణభాజనం, పానీయస్స థాలకం పానీయథాలకం.

సమాసమజ్ఝే ఈ, ఊనం బహులం రస్సత్తం, దణ్డినో కులం దణ్డికులం, హత్థిపదం, ఇత్థిరూపం, నదికూలం, నదితీరం, భిక్ఖునీనం సఙ్ఘో భిక్ఖునిసఙ్ఘో, జమ్బుయా సాఖా జమ్బుసాఖా ఇచ్చాది.

అన్త, మాన, నిద్ధారణీయ, పూరణ, భావ, సుహితత్థేహి సమాసో న హోతి, మమం అనుకుబ్బన్తో, మమం అనుకురుమానో, గున్నం కణ్హా సమ్పన్నఖీరతమా. విభత్తావధిఛట్ఠియా పన హోతియేవ, నరానం ఉత్తమో నరుత్తమో, నరసేట్ఠో, నరవరో, గణానం ఉత్తమో గణుత్తమో, ద్విపదానం ఉత్తమో ద్విపదుత్తమో ఇచ్చాది. సిస్సానం పఞ్చమో సిస్సో, కప్పస్స తతియో భాగో, పక్ఖస్స అట్ఠమీ, పటస్స సుక్కతా, రూపస్స లహుతా, రూపస్స ముదుతా, రూపస్స కమ్మఞ్ఞతా. క్వచి హోతి, కాయలహుతా, చిత్తలహుతా, బుద్ధసుబుద్ధతా. ధమ్మసుధమ్మతా, ఫలానం సుహితో, ఫలానం తిత్తో, ఫలానం అసితో, కరణత్థే ఛట్ఠీ.

“భటో రఞ్ఞో పుత్తో దేవదత్తస్సా”తి ఏత్థ ‘రాజపుత్తో’తి న హోతి అఞ్ఞమఞ్ఞానపేక్ఖత్తా. “దేవదత్తస్స కణ్హా దన్తా”తి ఏత్థ ‘దేవదత్తకణ్హదన్తా’తి న హోతి అఞ్ఞసాపేక్ఖత్తా [నీ. ౬౯౦]. అఞ్ఞసాపేక్ఖత్తేపి నిచ్చం సమ్బన్ధీపేక్ఖసద్దానం సమాసో హోతి వాక్యే వియ సమాసేపి సమ్బన్ధస్స విదితత్తా. వుత్తఞ్చ “సతిపి సాపేక్ఖత్తే గమకత్తా సమాసో హోతీ”తి [క. ౩౨౮; రూ. ౩౩౨; నీ. ౬౯౧], దేవదత్తగురుకులం, రాజదాసీపుత్తో, దేవదాసీపుత్తో ఇచ్చాది. తత్థ దేవదత్తస్స గురు దేవదత్తగురు, తస్స కులం దేవదత్తగురుకులన్తి విగ్గహో. గురునో కులం గురుకులం, దేవదత్తస్స గురుకులం దేవదత్తగురుకులన్తిపి వదన్తి. “రఞ్ఞో మాగధస్స బిమ్బిసారస్స పుత్తో”తి ఏత్థపి అఞ్ఞసాపేక్ఖత్తా ‘బిమ్బిసారపుత్తో’తి న హోతి, రఞ్ఞో గో చ అస్సో చ పురిసో చాతి అత్థే ‘రాజగవస్సపురిసా’తి హోతి ద్వన్దతో పుబ్బపదస్స ద్వన్దపదేహిపి పచ్చేకం సమ్బన్ధస్స విదితత్తా. తథా ద్వన్దతో పరపదస్సపి, నరానఞ్చ దేవానఞ్చ సారథి నరదేవసారథి.

ఇతి ఛట్ఠీతప్పురిసో.

సత్తమీతప్పురిస

సత్తమీతప్పురిసే రూపే సఞ్ఞా రూపసఞ్ఞా. ఏత్థ చ కారకానం క్రియాసాధనలక్ఖణత్తా క్రియాపదేహేవ సమ్బన్ధో హోతి, తస్మా అక్రియవాచకేన పరపదేన సద్ధిం సమాసే జాతే మజ్ఝే అనురూపం క్రియాపదం విఞ్ఞాయతి, యథా ‘అస్సేన యుత్తో రథో అస్సరథో’ ఇతి ‘రూపే సఞ్ఞా’తి రూపే ఉప్పన్నా సఞ్ఞాతి అత్థో. చక్ఖుస్మిం విఞ్ఞాణం చక్ఖువిఞ్ఞాణం, ధమ్మే రతో ధమ్మరతో. ఏవం ధమ్మరుచి, ధమ్మగారవో, దానే అజ్ఝాసయో దానజ్ఝాసయో. ఏవం దానాధిముత్తి, వట్టే భయం వట్టభయం, వట్టదుక్ఖం, గామే సూకరో గామసూకరో, వనమహింసో, సముద్దమచ్ఛో, ఇత్థీసు ధుత్తో ఇత్థిధుత్తో, ఇత్థిసోణ్డో.

ఉపపదకితన్తేసు నిచ్చసమాసో [నీ. ౬౮౨], వనే చరతీతి వనచరో, కామావచరో, కుచ్ఛిమ్హి సయతీతి కుచ్ఛిస్సయో, గబ్భే సేతీతి గబ్భసేయ్యో, థలే తిట్ఠతీతి థలట్ఠో, జలట్ఠో, పబ్బతట్ఠో, పఙ్కే జాతం పఙ్కజం. ఏవం అత్రజో, ఖేత్రజో ఇచ్చాది. ఇధ న హోతి [నీ. ౬౮౧], భోజనే మత్తఞ్ఞుతా, ఇన్ద్రియేసు గుత్తద్వారో, ఆసనే నిసిన్నో, ఆసనే నిసీదితబ్బం.

ఇతి సత్తమీతప్పురిసో.

లుత్తతప్పురిస

తప్పురిసపదానం మహావుత్తిసుత్తేన క్వచి విపల్లాసో.

ఉపరిగఙ్గా, హేట్ఠానదీ, అన్తోవిహారో, అన్తోసమాపత్తి, హంసానం రాజా రాజహంసో హంసరాజా వా, మాసస్స అడ్ఢం అడ్ఢమాసం, కహాపణస్స అడ్ఢం అడ్ఢకహాపణం, అడ్ఢమాసం, రత్తియా అడ్ఢం అడ్ఢరత్తం. ఏవం పుబ్బరత్తం, పరరత్తం, ఇస్స అత్తం. కాయస్స పుబ్బభాగో పుబ్బకాయో, పరకాయో, అహస్స పుబ్బో పుబ్బణ్హో, మజ్ఝణ్హో, సాయన్హో, పుబ్బేదిట్ఠో దిట్ఠపుబ్బో, తథాగతం దిట్ఠపుబ్బో థేరో, తథాగతో దిట్ఠపుబ్బో థేరేన ఇచ్చాది.

ఇతి లుత్తతప్పురిసో.

అలుత్తతప్పురిస

ఇదాని అలుత్తతప్పురిసా వుచ్చన్తే.

దీపఙ్కరో, పభఙ్కరో, అమతన్దదో, పురిన్దదో, వేస్సన్తరో, అత్తన్తపో, పరన్తపో, రణఞ్జహో, జుతిన్ధరో, విజ్జన్ధరో, దస్సనేనపహాతబ్బధమ్మో, కుతోజో, తతోజో, ఇతోజో, భయతో ఉపట్ఠానం భయతుపట్ఠానం, కటత్తాకమ్మం, కటత్తారూపం, పరస్సపదం, అత్తనోపదం, దేవానమిన్దో, దేవానంపియతిస్సో, గవమ్పతిత్థేరో, పుబ్బేనివాసో, మజ్ఝేకల్యాణం, దూరేరూపం, సన్తికేరూపం, దూరేనిదానం, సన్తికేనిదానం, అన్తేవాసికో, జనేసుతో, కామేసుమిచ్ఛాచారో ఇచ్చాది [క. ౩౨౭; రూ. ౩౫౧; నీ. ౬౮౬].

ఇతి అలుత్తతప్పురిసో.

సబ్బో చాయం అమాదితప్పురిసో అభిధేయ్యవచనో పరపదలిఙ్గో చ.

అమాదితప్పురిసో నిట్ఠితో.

కమ్మధారయసమాస

అథ కమ్మధారయసఞ్ఞితో పఠమాతప్పురిసో వుచ్చతే.

కమ్మమివ ద్వయం ధారేతీతి **కమ్మధారయో**. యథా కమ్మం క్రియఞ్చ పయోజనఞ్చ ద్వయం ధారేతి కమ్మే సతి తస్స ద్వయస్స సమ్భవతో, తథా అయం సమాసో ఏకస్స అత్థస్స ద్వే నామాని ధారేతి ఇమస్మిం సమాసే సతి ఏకత్థజోతకస్స నామద్వయస్స సమ్భవతోతి [క. ౩౨౪; రూ. ౩౩౯; నీ. ౭౦౨].

అపి చ కత్తబ్బన్తి కమ్మం, ధారేతబ్బన్తి ధారియం, కమ్మఞ్చ తం ధారియఞ్చాతి కమ్మధారియం, యంకిఞ్చి హితకమ్మం, కమ్మధారియసద్దసదిసత్తా సబ్బో చాయం సమాసో **కమ్మధారయో**తి వుచ్చతి ఇస్స అత్తం కత్వా. యథా హి కమ్మధారియసద్దో ఏకస్స అత్థస్స ద్వే నామాని ధారేతి, తథా అయం సమాసోపీతి. సో ఏవ ఉత్తరపదత్థపధానతాసఙ్ఖాతేన తప్పురిసలక్ఖణేన యుత్తత్తా 'తప్పురిసో'తి చ వుచ్చతి. భిన్నపవత్తినిమిత్తానం ద్విన్నం పదానం విసేసనవిసేసితబ్బభావేన ఏకస్మిం అత్థే పవత్తి తుల్యాధికరణతా నామ, తేన తుల్యాధికరణలక్ఖణేన యుత్తత్తా 'తుల్యాధికరణసమాసో'తి చ వుచ్చతి. సో ఏవ చ విసేసనపదవసేన గుణవిసేసదీపనత్తా 'విసేసనసమాసో'తి చ వుచ్చతి. తస్మిం విసేసనసమాసే –

౩౪౬. విసేసనమేకత్థేన [క. ౩౨౪; రూ. ౩౩౯; నీ. ౭౦౨; చం. ౨.౨.౧౮; పా. ౨.౧.౫౭].

విసేసనభూతం స్యాద్యన్తపదం ఏకత్థేన విసేస్యభూతేన స్యాద్యన్తపదేన సద్ధిం ఏకత్థం హోతి.

ఏత్థ చ విసేసీయతి దబ్బం విసిట్ఠం కరీయతి ఏతేనాతి విసేసనం. ఏకో అత్థో యస్సాతి ఏకత్థం, 'ఏకో'తి సమానో, 'అత్థో'తి అభిధేయ్యత్థో, నేమిత్తకత్థో, సోయేవ ద్విన్నం పవత్తినిమిత్తానం అధిట్ఠానట్ఠేన 'అధికరణ'న్తి చ వుచ్చతి. పవత్తినిమిత్తానఞ్చ అధిట్ఠానత్తే సతి పదానమ్పి అధిట్ఠానతా సిద్ధా హోతి. ఇతి ఏకత్థన్తి తుల్యాధికరణం, సమానాధికరణన్తి వుత్తం హోతి, తేన ఏకత్థేన. 'ఏకత్థం హోతీ'తి ఏకత్థీభూతం హోతీతి అత్థో.

సో చ సమాసో నవవిధో విసేసనపుబ్బపదో, విసేసనుత్తరపదో, విసేసనోభయపదో, ఉపమానుత్తరపదో, సమ్భావనాపుబ్బపదో, అవధారణపుబ్బపదో, ననిపాతపుబ్బపదో, కునిపాతపుబ్బపదో, పాదిపుబ్బపదో చాతి.

తత్థ **విసేసనపుబ్బపదో** యథా? మహాపురిసో, మహానదీ, మహబ్భయం. ఏత్థ చ "సా సేనా దిస్సతే మహా [జా. ౨.౨౨.౭౭౧], బారాణసిరజ్జం నామ మహా"తి [జా. అట్ఠ. ౧.౧.మహాసీలవజాతకవణ్ణనా] పాళి దిస్సతి. తస్మా సమాసేపి తిలిఙ్గే నిపాతరూపో మహాసద్దో యుజ్జతి. మహా చ సో పురిసో చాతి మహాపురిసో, మహా చ సా నదీ చాతి మహానదీ, మహా చ తం భయఞ్చాతి మహబ్భయం, ద్విత్తం సంయోగే చ రస్సత్తం. మహాసద్దవేవచనేన మహన్తసద్దేనపి వాక్యం దస్సేతుం యుజ్జతి, మహన్తో పురిసో మహాపురిసో, మహన్తీ నదీ మహానదీ, మహన్తం భయం మహబ్భయన్తి. చ, తసద్దేహి చ సద్ధిం పరిపుణ్ణం కత్వా దస్సేతుం యుజ్జతి, మహన్తో చ సో పురిసో చాతి మహాపురిసో, మహన్తీ చ సా నదీ చాతి మహానదీ, మహన్తఞ్చ తం భయఞ్చాతి మహబ్భయన్తి. మహన్తసద్దో వా మహా హోతి, 'ట న్తన్తూన'న్తి సుత్తేన ఉత్తరపదే పరే న్తస్స సబ్బస్స అత్తం, మహావుత్తినా దీఘో చ.

ఏత్థ చ ద్వీహి చసద్దేహి ద్విన్నం పదానం సకత్థనానాత్తం దీపేతి. తంసద్దేన సకత్థనానాత్తేపి సకత్థానం అధికరణభూతస్స దబ్బత్థస్స ఏకత్తం దీపేతి. ఇమస్మిం బ్యాకరణే విసుం రూపవిధానకిచ్చం నామ నత్థి,

తంతంసుత్తవిధానఞ్చ తదనురూపం దస్సితవిగ్గహవాక్యఞ్చ దిస్వా తస్స తస్స సిద్ధపదస్స అత్థబ్యఞ్జనవినిచ్ఛయే ఞాతే రూపవిధానకిచ్చం సిద్ధం హోతి, సన్తో చ సో పురిసో చాతి సప్పురిసో, సేతహత్థీ, నీలుప్పలం, లోహితచన్దనం.

విసదిసలిఙ్గ, వచనాపి సద్దా ఏకత్థా హోన్తి, వినయో చ సో పరియత్తి చాతి వినయపరియత్తి, వినయో చ సో పిటకఞ్చాతి వినయపిటకం, అవిజ్జా చ సా పచ్చయో చాతి అవిజ్జాపచ్చయో, అవిజ్జా చ సా నీవరణఞ్చాతి అవిజ్జానీవరణం. ఏవం ఇత్థిరతనం, సీలఞ్చ తం గుణో చాతి సీలగుణో, సీలఞ్చ తం పతిట్ఠా చాతి సీలపతిట్ఠా ఇచ్చాది.

తథా వీసతి చ సా పురిసా చాతి వీసతిపురిసా, సతఞ్చ తం పురిసా చాతి సతపురిసా, సఙ్ఖారా చ తే పచ్చయో చాతి సఙ్ఖారపచ్చయో, అఙ్గా చ తే జనపదఞ్చాతి అఙ్గజనపదం, మగధా చ తే రట్ఠఞ్చాతి మగధరట్ఠం. ఏవం కాసిరట్ఠం ఇచ్చాది.

ఇధ న హోతి [రూ॰ ౩౪౧; నీ॰ ౬౮౧], పుణ్ణో మన్తానిపుత్తో, చిత్తో గహపతి, సక్కో దేవరాజా, బ్రహ్మా సహమ్పతి ఇచ్చాది.

క్వచి నిచ్చసమాసో, కణ్హసప్పో, లోహితమాలం ఇచ్చాది.

విసేసనుత్తరపదో యథా? సారిపుత్తత్థేరో, బుద్ధఘోసాచరియో, ఆచరియగుత్తిలో వా, మహోసధపణ్డితో, పురిసుత్తమో, పురిసవరో, పురిసవిసేసో ఇచ్చాది.

విసేసనోభయపదో యథా? ఛిన్నఞ్చ తం పరూళ్హఞ్చాతి ఛిన్నపరూళ్హం, సీతఞ్చ తం ఉణ్హఞ్చాతి సీతుణ్హం, ఖఞ్జో చ సో ఖుజ్జో చాతి ఖఞ్జఖుజ్జో. ఏవం అన్ధబధిరో, కతఞ్చ తం అకతఞ్చాతి కతాకతం, ఛిద్దావఛిద్దం, ఛిన్నభిన్నం, సిత్తఞ్చ తం సమ్మట్ఠఞ్చాతి సిత్తసమ్మట్ఠం, సన్తస్స భావో సచ్చం, అఖేమట్ఠేన దుక్ఖఞ్చ తం అవిపరీతట్ఠేన సచ్చఞ్చాతి దుక్ఖసచ్చం ఇచ్చాది.

ఉపమానుత్తరపదో యథా? సీహో వియాతి సీహో, ముని చ సో సీహో చాతి మునిసీహో. ఏవం మునిపుఙ్గవో, బుద్ధనాగో, బుద్ధాదిచ్చో, రంసి వియాతి రంసి, సద్ధమ్మో చ సో రంసి చాతి సద్ధమ్మరంసి. ఏవం వినయసాగరో, సమణపదుమో, సమణపుణ్డరీకో ఇచ్చాది.

సమ్భావనాపుబ్బపదో యథా? హేతు హుత్వా పచ్చయో హేతుపచ్చయో. ఏవం ఆరమ్మణపచ్చయో, మనుస్సభూతో, దేవభూతో, ధమ్మో ఇతి సఙ్ఖాతో ధమ్మసఙ్ఖాతో, ధమ్మసమ్మతో, ధమ్మసఞ్ఞితో , ధమ్మలక్ఖితో, ఏవ ఇతి సఙ్ఖాతో సద్దో ఏవసద్దో. ఏవం చసద్దో, వాసద్దో, అరియభూతో సఙ్ఘో అరియసఙ్ఘో. ఏవం బుద్ధముని, పచ్చేకముని ఇచ్చాది. ఏత్థ చ సమ్భావనా నామ సామఞ్ఞభూతస్స ఉత్తరపదత్థస్స దళ్హం కత్వా థోమనా సరూపవిసేసదీపనా, న గుణమత్తదీపనాతి అధిప్పాయో. గరూ పన "ధమ్మో ఇతి బుద్ధి ధమ్మబుద్ధి. ఏవం ధమ్మసఞ్ఞా, అనిచ్చసఞ్ఞా, ధాతుసఞ్ఞా, మాతుసఞ్ఞా, పాణసఞ్ఞితా, అత్తదిట్ఠి" ఇచ్చాదీనిపి ఏత్థ ఆహరన్తి, ఇమాని పన "సరణం ఇతి గతో ఉపగతో సరణఙ్గతో"తి పదం వియ ఇతిలుత్తాని పఠమాతప్పురిసపదాని నామ యుజ్జన్తీతి [రూ॰ ౩౪౩; నీ॰ ౭౦౨].

అవధారణపుబ్బపదో యథా? గుణో ఏవ ధనం న మణిసువణ్ణాదీతి గుణధనం. ఏవం సద్ధాధనం, సీలధనం, చక్ఖు ఏవ ద్వారం న గామద్వారాదీతి చక్ఖుద్వారం. ఏవం చక్ఖువత్థు, చక్ఖున్ద్రియం, చక్ఖాయతనం, చక్ఖుధాతు, ఖన్ధా ఏవ భారా ఖన్ధభారా. ఏత్థ చ యది భరితబ్బట్ఠేన భారా నామ సియుం, పఞ్చక్ఖన్ధా ఏవ భారా నామ సియుం, న సీసభార, అంసభారాదయో. ఖన్ధా హి నిచ్చభారా హోన్తి, ఇతరే తావకాలికా, ఖన్ధమూలికా చాతి. ఏవం అతిసయత్థసమ్భావనత్థం ఖన్ధా ఏవ భారాతి అవధారణవాక్యం పయుజ్జతి, న సీసభారాదీనం సబ్బసో భారభావపటిక్ఖిపనత్థన్తి. ఏవం సబ్బత్థ, అవిజ్జా ఏవ మలం న కంసమలాదికన్తి అవిజ్జామలం, అవిజ్జా ఏవ ఆసవో న మధ్వాసవాదికోతి అవిజ్జాసవో. ఏవం తణ్హాసల్లం, పఞ్ఞాసత్థం, పఞ్ఞాలోకో, పఞ్ఞాపజ్జోతో, రాగగ్గి, దోసగ్గి, మోహగ్గి ఇచ్చాది. గరూ పన “ధనం వియాతి ధనం, సద్ధా ఏవ అరియానం ధనం సద్ధాధనం, సత్థం వియాతి సత్థం, పఞ్ఞా ఏవ సత్థం పఞ్ఞాసత్థ”న్తి యోజేన్తి, ఏవం సతి అతిసయసమ్భావనత్థో న సిజ్ఝతి [రూ॰ ౩౪౩; నీ॰ ౭౦౨].

౩౪౭. ననిపాతపుబ్బపదే నఞ [క॰ ౩౭౬; రూ॰ ౩౪౧; నీ॰ ౭౦౭].

ఞానుబన్ధో పటిసేధవాచీ అఞ్ఞనకార నివత్తనత్థో, నఞఇచ్చేతం స్యాద్యన్తం అఞ్ఞేన స్యాద్యన్తేన సహ ఏకత్థం హోతి. ఇమినా నఞో కత్థసఞ్ఞం కత్వా –

౩౪౮. ట నఞస్స [క॰ ౩౩౩; రూ॰ ౩౪౪; నీ॰ ౭౧౭; చం॰ ౨.౨.౨౦; పా॰ ౬.౩.౭౩; “నఞ” (బహూసు)].

ఉత్తరపదే పరే నఞఇచ్చేతస్స టానుబన్ధో అ హోతీతి నస్స అత్తం.

న బ్రాహ్మణో అబ్రాహ్మణో. ఏత్థ సియా – కిం విజ్జమానస్స వాయం నిసేధో, ఉదాహు అవిజ్జమానస్స వాతి, కిఞ్చేత్థ – యది విజ్జమానస్స నిసేధో, ఏవం సతి లోకే విజ్జమానా సబ్బే బ్రాహ్మణా అబ్రాహ్మణా నామ భవేయ్యుం. తస్మా “ఇధ జనో న బ్రాహ్మణో, తత్థ జనో న బ్రాహ్మణో”తిఆదినా దేసాదినియమం వినా లోకే విజ్జమానస్స బ్రాహ్మణస్స నిసేధో న యుజ్జతి, అథ లోకే అవిజ్జమానస్స నిసేధో, ఏవఞ్చ సతి కిం అవిజ్జమానస్స నిసేధేన నిసేధనీయస్సేవ అవిజ్జమానత్తాతి? వుచ్చతే – తంసదిసాదిఅత్థేసు తబ్బోహారస్సేవాయం నిసేధో. తథా హి బ్రాహ్మణసదిసే అబ్రాహ్మణే కేసఞ్చి బ్రాహ్మణసఞ్ఞా సణ్ఠాతి, సఞ్ఞానురూపఞ్చ బ్రాహ్మణవోహారో తస్మిం పవత్తతి, ఏవం పవత్తస్స అబ్రాహ్మణే బ్రాహ్మణవోహారస్స అయం పటిసేధో హోతి. యథా తం? లోకస్మిం బాలజనానం మిచ్ఛాసఞ్ఞావసేన మిచ్ఛావోహారో పవత్తతియేవ “రూపం అత్తా, వేదనా అత్తా” ఇచ్చాది, తేసం తస్స మిచ్ఛాభావఖ్యాపనత్థం పటిసేధో యోజియతి “రూపం అనత్తా, వేదనా అనత్తా” [మహావ॰ ౨౦] ఇచ్చాది. ఏత్తావతా సుద్ధబ్రాహ్మణసద్దస్సపి మిచ్ఛావసేన తంసదిసే అత్థే పవత్తిసమ్భవో సిద్ధో హోతి, నకారస్స చ తదత్థజోతకమత్తతా సిద్ధా హోతి, ఏవఞ్చ సతి ఉత్తరపదత్థపధానతాసఙ్ఖాతం తప్పురిసలక్ఖణమ్పి ఇధ న విరుజ్ఝతి, తస్మా అబ్రాహ్మణోతి బ్రాహ్మణసదిసోతి వుత్తం హోతి. ఏస నయో తదఞ్ఞ, తబ్బిరుద్ధ, తదభావత్థాదీసు.

తత్థ తదఞ్ఞత్థే –

సఙ్ఖతా ధమ్మా అసఙ్ఖతా ధమ్మా [ధ॰ స॰ దుకమాతికా ౮]. ఏత్థ చ న సఙ్ఖతా అసఙ్ఖతా, సఙ్ఖతధమ్మేహి అఞ్ఞే ధమ్మాతి అత్థో.

తబ్బిరుద్ధే –

అకుసలో, కుసలపటిపక్ఖో ధమ్మోతి అత్థో.

తదభావే –

న కత్వా అకత్వా, కరణేన సబ్బసో వినాతి అత్థో.

దువిధో పటిసేధో పసజ్జపటిసేధో, పయిరుదాసపటిసేధో చాతి.

తత్థ అత్తనా యుత్తపదత్థం పసజ్జ లగ్గేత్వా పటిసేధేతీతి **పసజ్జపటిసేధో,** తదభావమత్తజోతకో నకారో, క్రియామత్తనిసేధోతి వుత్తం హోతి. అకత్వా, అకాతుం, అకరోన్తో, న కరోతి, న కాతబ్బం ఇచ్చాది.

పసజ్జమత్తే అట్ఠత్వా తంసదిసాదికే పరితోభాగే ఉగ్గయ్హ నిసేధేతబ్బం అత్థం అసతి ఖిపతి ఛడ్డేతీతి **పయిరుదాసో,** తంసదిసాదిజోతకో, దబ్బనిసేధోతి వుత్తం హోతి. అబ్రాహ్మణో ఇచ్చాది. ఏవం అసమణో, అసక్యపుత్తియో, అమిత్తో, మిత్తధమ్మవిధురోతి అత్థో.

౩౪౯. అన సరే [క॰ ౩౩౪; రూ॰ ౩౪౨; నీ॰ ౭౧౮; చం॰ ౨.౨.౧౧౯; పా॰ ౬.౩.౧౦౨].

సరే పరే నఉఇచ్చేతస్స అన హోతి.

న అరియో అనరియో, అరియధమ్మవిముఖోతి అత్థో. న ఆవాసో అనావాసో, న ఇస్సరో అనిస్సరో. న ఈతి అనీతి, ‘ఈతీ’తి ఉపద్దవో, న యుత్తో ఉపాయో అనుపాయో, న ఊమి అనూమి, న యుత్తా ఏసనా అనేసనా, న యుత్తో ఓకాసో అనోకాసో, న అతిక్కమ్మ అనతిక్కమ్మ, అనాదాయ, అనోలోకేత్వా ఇచ్చాది.

బహులాధికారా అయుత్తత్థానమ్పి సమాసో హోతి [క॰ ౩౩౬; రూ॰ ౩౪౭; నీ॰ ౬౮౯], పున న గాయితబ్బాతి అపునగేయ్యా, గాథా, చన్దం న ఉల్లోకేన్తీతి అచన్దముల్లోకికాని, ముఖాని, సూరియం న పస్సన్తీతి అసూరియపస్సా, రాజకఞ్ఞా, సద్ధం న భుఞ్జతి సీలేనాతి అసద్ధభోజీ. ఏవం అలవణభోజీ, అత్థం న కామేన్తీతి అనత్థకామా. ఏవం అహితకామా, ఓకాసం న కారేసీతి అనోకాసంకారేత్వా. ఏవం అనిమిత్తంకత్వా, మూలమూలం న గచ్ఛతీతి అమూలమూలంగన్త్వా ఇచ్చాది.

“పున గాయితబ్బాతి పునగేయ్యా, న పునగేయ్యా అపునగేయ్యా. అత్థం కామేన్తీతి అత్థకామా, న అత్థకామా అనత్థకామా. అథ వా న అత్థో అనత్థో, అనత్థం కామేన్తీతి అనత్థకామా” ఇచ్చాదినా వాక్యే యోజితే పన యుత్తసమాసా హోన్తి. గరూ పన “అత్థం న కామేన్తి అనత్థమేవ కామేన్తీతి అనత్థకామా, హితం న కామేన్తి అహితమేవ కామేన్తీతి అహితకామా, ఫాసుం న కామేన్తి అఫాసుమేవ కామేన్తీతి అఫాసుకామా”తి యోజేసుం, ద్వాధిప్పాయపదం నామేతం.

కునిపాతపుబ్బపదే నిచ్చసమాసత్తా అఞ్ఞపదేన విగ్గహో, ఖుద్దకా నదీ కున్నదీ, ఖుద్దకో సోమ్భో కుసోమ్భో, ఖుద్దకం వనం కుబ్బనం.

౩౩౦. సరే కద కుస్సుత్తరత్థే [క॰ ౩౩౫; రూ॰ ౩౪౬; నీ॰ ౭౧౯].

సరాదికే ఉత్తరపదే పరే ఉత్తరపదత్థే వత్తమానస్స కునిపాతస్స కది హోతి.

కుచ్ఛితం అన్నం కదన్నం, కుచ్ఛితం అసనం కదసనం, కుచ్ఛితో అరియో కదరియో, మచ్ఛరీ.

సరేతి కిం? కుపుత్తా, కుదారా, కుదాసా.

ఉత్తరత్థేతి కిం? కుచ్ఛితో ఓట్ఠో యస్సాతి కుఓట్ఠో.

౩౩౧. కాప్పత్థే [క॰ ౩౩౬; రూ॰ ౩౪౭; నీ॰ ౭౨౦].

ఉత్తరపదే పరే ఉత్తరపదత్థే ఠితస్స అప్పత్థే వత్తమానస్స కునిపాతస్స కా హోతి వా.

అప్పకం లవణం కాలవణం. ఏవం కాపుప్ఫం.

పాదిపుబ్బపదో చ నిచ్చసమాసోవ, పకట్ఠం వచనం పావచనం, దీఘుత్తం, పకట్ఠం హుత్వా నీతం పణీతం, పముఖం హుత్వా ధానం పధానం. ఏవం పట్ఠానం, వివిధా మతి విమతి, అధికో దేవో అధిదేవో, అతిరేకో విసేసో వా ధమ్మో అభిధమ్మో, సున్దరో గన్ధో సుగన్ధో, కుచ్ఛితో గన్ధో దుగ్గన్ధో. సోభణం కతం సుకతం, కుచ్ఛితం కతం దుక్కటం, విపరీతో పథో ఉప్పథో. ఏవం ఉమ్మగ్గో, ఉద్ధమ్మో, ఉబ్బినయోఇచ్చాది.

అయమ్పి కమ్మధారయసమాసో అభిధేయ్యవచనో పరపదలిఙ్గో చ.

కమ్మధారయసమాసో నిట్ఠితో.

దిగుసమాస

అథ దిగుసఞ్ఞాతో పఠమాతప్పురిసో వుచ్చతే.

ద్వే గావో దిగు, సఙ్ఖ్యాపుబ్బత్తేన నపుంసకేకత్తేన చ దిగుసద్దసదిసత్తా సబ్బో చాయం సమాసో **దిగూ**తి వుచ్చతి.

౩౩౨. సఙ్ఖ్యాది [క॰ ౩౨౧; రూ॰ ౩౪౯; నీ॰ ౬౯౯].

సమాహారేకత్థే సఙ్ఖ్యాపుబ్బకం ఏకత్థం నపుంసకం హోతి, సమాహారవచనేనేవ ఏకత్తఞ్చ సిద్ధం.

ద్వే గావో దిగు, ‘గోస్సూ’తి సుత్తేన ఓస్స ఉత్తం, తయో లోకా తిలోకం, తయో లోకా ఞాణస్మిం సమాహటా సమ్పిణ్డితాతి తిలోకం, తిణ్ణం లోకానం సమాహారోతి తిలోకం, తయో చ తే లోకా చాతి తిలోకం. ఏవం తిభవం, తిపురిసం, తీణి మలాని తిమలం, తిరతనం, తిస్సో సఞ్ఞాయోతిసఞ్ఞం, ‘స్యాదీసు రస్సో’తి రస్సత్తం. చత్తారో పథా చతుప్పథం, చత్తారి

సచ్చాని చతుసచ్చం, చతస్సో దిసా చతుద్దిసం. ఏవం పఞ్చసిక్ఖాపదం, సళాయతనం, సత్తాహం, అట్ఠపదం, నవలోకుత్తరం, దససిక్ఖాపదం, సతయోజనం, సహస్సయోజనం ఇచ్చాది.

ఇమస్మిం **సమాహారదిగు**మ్హి సబ్బం నపుంసకమేవ రస్సన్తమేవ ఏకవచనన్తమేవ చాతి.

అసమాహారదిగు [రూ. ౩౩౦ నీ. ౭౦౩] యథా? ఏకో పుగ్గలో ఏకపుగ్గలో, తయో భవా తిభవా, చతస్సో దిసా చతుద్దిసా ఇచ్చాది.

సఙ్ఖ్యాతానే పన [క. ౩౯౨; రూ. ౪౧౮; నీ. ౮౩౧] ద్వే సతాని ద్విసతం. ఏవం తిసతం, చతుసతం, పఞ్చసతం, ఛసతం, సత్తసతం, అట్ఠసతం, నవసతం, దససతం, ద్విసహస్సం, తిసహస్సం, చతుసహస్సం, పఞ్చసహస్సం, దససహస్సం.

ద్వే సతసహస్సాని ద్విసతసహస్సం. ఏవం "తిసతసహస్సం, చతుసతసహస్సం, పఞ్చసతసహస్స"న్తి వా "ద్విసతాని, ద్వే సతాని, తిసతాని, తీణి సతాని, చతుసతాని, చత్తారి సతాని, ద్విసహస్సాని, ద్వే సహస్సాని, తిసహస్సాని, తీణి సహస్సాని, ద్విసతసహస్సాని, ద్వే సతసహస్సానీ"తి వా ఏవం వచనద్వయఞ్చ వాక్యఞ్చ వేదితబ్బం. ఏవం సతసహస్సేపీతి.

ఏత్థ సియా – దిగు నామ సఙ్ఖ్యాపుబ్బమేవ సియా, ఇమేసు చ సబ్బం సఙ్ఖ్యాపదమేవ హోతీతి? దిగుమ్హి పుబ్బం సఙ్ఖ్యాపదమేవ సియా, పరపదం పన సఙ్ఖ్యాపదమ్పి అఞ్ఞమ్పి యుజ్జతీతి.

దిగుసమాసో నిట్ఠితో.

బహుబ్బీహిసమాస

అథ బహుబ్బీహిసమాసో వుచ్చతే.

బహవో వీహయో యస్మిం దేసే సోయం బహుబ్బీహి, తాదిసో గామో వా దేసో వా జనపదో వా, బహుబ్బీహిసద్దసదిసత్తా సబ్బో చాయం సమాసో **బహుబ్బీహీ**తి వుచ్చతి. యథా హి బహుబ్బీహిసద్దో సమాసపదత్థే అతిక్కమ్మ గామ, దేస, జనపదఇచ్చాదీనం అఞ్ఞేసం పదానం అత్థేసు తిట్ఠతి, తథా అయం సమాసోపి. అఞ్ఞపదత్థపధానో హి బహుబ్బీహిసమాసో.

సో సఙ్ఖేపేన దువిధో తగ్గుణసంవిఞ్ఞాణో, అతగ్గుణసంవిఞ్ఞాణో చాతి.

తత్థ 'గుణో'తి అప్పధానభూతో సమాసపదానం అత్థో, సో అఞ్ఞపదత్థస్స విసేసనభూతత్తా తస్స అఞ్ఞపదత్థస్స గుణోతి అత్థేన తగ్గుణోతి వుచ్చతి, విఞ్ఞాతబ్బోతి విఞ్ఞాణో, అఞ్ఞపదత్థో, తగ్గుణం అముఞ్చిత్వా తగ్గుణేన సహేవ విఞ్ఞాణో అఞ్ఞపదత్థో యస్మిన్తి తగ్గుణసంవిఞ్ఞాణో, న తగ్గుణసంవిఞ్ఞాణో అతగ్గుణసంవిఞ్ఞాణో, యత్థ సమాసపదత్థో అవయవభావేన వా

సహావిధేయ్యభావేన వా అఞ్ఞపదత్థే అన్తోగధో హోతి, సో **తగ్గుణసంవిఞ్ఞాణో**. యథా? ఛిన్నహత్థో పురిసో, బుద్ధప్పముఖస్స భిక్ఖుసఙ్ఘస్స భత్తం దేతి, సపుత్తదారో ఆగతో, పాదయో ఉపసగ్గా నామాతి.

ఏత్థ చ 'బుద్ధప్పముఖస్స భిక్ఖుసఙ్ఘస్స భత్తం దేతీ'తి భిక్ఖుసఙ్ఘస్స చ భత్తం దేతి, పముఖభూతస్స బుద్ధస్స చ భత్తం దేతీతి అత్థో. 'సపుత్తదారో ఆగతో'తి పుత్తదారా చ ఆగతా, పురిసో చ ఆగతోతి అత్థో. 'పాదయో ఉపసగ్గా నామా'తి ప-కారో చ ఉపసగ్గో నామ, పరాదయో చ ఉపసగ్గా నామాతి అత్థో. ఏవం యోజనారహతా అఞ్ఞపదత్థేన సహ సమాసపదత్థస్స విధేయ్యతా నామాతి.

అతగ్గుణసంవిఞ్ఞాణో యథా? దిన్నసుఙ్కో రాజా దానం దేతి, పబ్బతాదీని ఖేత్తాని కస్సతి ఇచ్చాది. ఇమేసు పన సమాసపదత్థో అవిధేయ్యో, అఞ్ఞపదత్థో ఏవ విధేయ్యో.

పఠమాబహుబ్బీహి

పఠమాబహుబ్బీహి, దుతియాబహుబ్బీహి, తతియాబహుబ్బీహి, చతుత్థీబహుబ్బీహి, పఞ్చమీబహుబ్బీహి, ఛట్ఠీబహుబ్బీహి, సత్తమీబహుబ్బీహి చాతి సత్తవిధో.

తత్థ **పఠమాబహుబ్బీహి** సహపుబ్బపద, ఉపమానపుబ్బపద, సఙ్ఖ్యోభయపద, దిసన్తరాళత్థ, బ్యతిహారలక్ఖణవసేన పఞ్చవిధో.

తత్థ –

౩౩౩. వానేకమఞ్ఞత్థే [క॰ ౩౨౮; రూ॰ ౩౩౨; నీ॰ ౭౦౮].

అనేకం స్యాద్యన్తపదం అఞ్ఞపదస్స అత్థే వికప్పేన ఏకత్థం హోతి.

సహ వితక్కేనాతి సవితక్కో, వితక్కేన సహ యో వత్తతీతి వా సవితక్కో, సమాధి.

ఏత్థ చ 'సహ వితక్కేనా'తి ఏత్థ పఠమావిభత్తియా అత్థభూతో అఞ్ఞపదత్థో వాక్యసామత్థియేన సిజ్ఝతి. న హి క్రియాకారకరహితం వాక్యం నామ సమ్భవతి, ఇమినా సుత్తేన సహపద, వితక్కపదానం సమాధిసఙ్ఖాతేన అఞ్ఞపదత్థేన ఏకత్థీభావో హోతి, ఏకత్థీభావే చ హోన్తే వాక్యే ఠితానం అఞ్ఞపదానం విభత్తీనఞ్చ సబ్బే అత్థా ఏకత్థభూతేన సమాసేన వుత్తా నామ హోన్తి, అఞ్ఞపదాని చ విభత్తియో చ వుత్తత్థా నామ, వుత్తత్థానఞ్చ అత్థరహితత్తా పయోగకిచ్చం నత్థి, తస్మా 'ఏకత్థతాయ'న్తి సుత్తేన విభత్తీనం లోపో, ఏవం సబ్బసమాసేసు వాక్యేదిస్సమానానం య, త, ఏత, ఇమ, ఇతి, ఏవ, ఇవ, వియ, చ, వాఇచ్చాదీనం అఞ్ఞపదానం మహావుత్తిసుత్తేన లోపో, విభత్తీనఞ్చ లోపే సతి సరన్తానం బ్యఞ్జనన్తానఞ్చ సమాసపదానం సయమేవ పకతిభావో, ఇధ పన 'సహస్స సోఞ్ఞత్థే'తి సుత్తేన సహసద్దస్స సత్తం, తతో స్యాద్యుప్పత్తి, సవితక్కో సమాధి, సవితక్కా సమాధయో, సవితక్కా పఞ్ఞా, సవితక్కా పఞ్ఞాయో, సవితక్కం ఝానం, సవితక్కాని ఝానాని ఇచ్చాదినా సబ్బలిఙ్గ, విభత్తి, వచనేహి యోజేత్వా పయోగసిద్ధి వేదితబ్బా.

ఉపమానపుబ్బపదో యథా? కాయబ్యామానం సమపమాణత్తా నిగ్రోధో ఇవ పరిమణ్డలో నిగ్రోధపరిమణ్డలో, నిగ్రోధో ఇవ వా పరిమణ్డలో యో హోతీతి సో నిగ్రోధపరిమణ్డలో, రాజకుమారో, సఙ్ఖో ఇవ పణ్డరో సఙ్ఖపణ్డరో, కాకో ఇవ సూరో కాకసూరో, సత్తానం పఞ్ఞాచక్ఖుపటిలాభకరణేన తేసం చక్ఖు వియ భూతోతి చక్ఖుభూతో, లోకుత్తరధమ్మపటిలాభకరణేన తేసం ధమ్మో వియ భూతోతి ధమ్మభూతో, నిచ్చసోమ్మహదయతాయ బ్రహ్మా వియ భూతోతి బ్రహ్మభూతో, అన్ధో వియ భూతో అయన్తి అన్ధభూతో ఇచ్చాది.

సఙ్ఖ్యోభయపదో యథా? ద్వే వా తయో వా పత్తా ద్విత్తిప్పత్తా, ఇధ వాసద్దాయేవ అఞ్ఞపదాని నామ, అనియమభూతో తేసం అత్థో అఞ్ఞపదత్థో నామ. ద్వీహం వా తీహం వా ద్వీహతీహం, ఛ వా పఞ్చ వా వాచా ఛప్పఞ్చవాచా. ఏవం సత్తట్ఠమాసా, ఏకయోజనద్వియోజనాని ఇచ్చాది.

దిసన్తరాళత్థో యథా? దక్ఖిణస్సా చ పుబ్బస్సా చ యదన్తరాళం హోతి సా దక్ఖిణపుబ్బా. ఏవం పుబ్బుత్తరా, పచ్ఛిముత్తరా, అపరదక్ఖిణా, మహావుత్తినా పుబ్బపదే రస్సత్తం. దక్ఖిణా చ సా పుబ్బా చాతి దక్ఖిణపుబ్బా ఇచ్చాదినా కమ్మధారయోపి యుజ్జతి.

బ్యతిహారలక్ఖణే [క. ౩౭౮; రూ. ౩౫౭; నీ. ౭౦౮] –

౩౫౪. తత్థ గహేత్వా తేన పహరిత్వా యుద్ధే సరూపం.

సత్తమ్యన్తం తతియన్తఞ్చ సమానరూపం స్యాద్యన్తపదం తత్థ గహేత్వా తేన పహరిత్వా యుద్ధే అఞ్ఞపదత్థే ఏకత్థం హోతి వా.

౩౫౫. ఐ వీతిహారే [క. ౪౦౪; రూ. ౩౭౦].

అఞ్ఞపదత్థవిసయే క్రియాబ్యతిహారే గమ్యమానే పదన్తే ఐానుబన్ధో ఇపచ్చయో హోతి, ఏత్థ ఇకారో రస్సో ఏవ.

౩౫౬. ఐ స్మించ [క. ౪౦౩; రూ. ౩౫౪].

ఐపచ్చయన్తే ఉత్తరపదే పరే పుబ్బపదన్తస్స ఆత్తం హోతి.

కేసేసు చ కేసేసు చ గహేత్వా ఇదం యుద్ధం పవత్తతీతి కేసాకేసి, దణ్డేహి చ దణ్డేహి చ పహరిత్వా ఇదం యుద్ధం పవత్తతీతి దణ్డాదణ్డి. ఏవం ముట్ఠాముట్ఠి, ముసలాముసలి.

ఇతి పఠమాబహుబ్బీహి.

దుతియాబహుబ్బీహి

ఆగతా సమణా ఇమం సఙ్ఘారామం సోయం ఆగతసమణో, సఙ్ఘారామో. ఏత్థ చ సమాసపదస్స అత్థో దువిధో వాచ్చత్థో, అభిధేయ్యత్థో చాతి.

తత్థ సఙ్ఘారామస్స సమణేహి పత్తబ్బభావసఙ్ఖాతా కమ్మసత్తి వాచ్చత్థో నామ, సత్తిమన్తభూతో సఙ్ఘారామో అభిధేయ్యత్థో నామ.

తత్థ ఆగతసమణసద్దో వాచ్చత్థమేవ ఉజుం వదతి, న అభిధేయ్యత్థం, ఆగతసమణోతి సుత్వా సమణేహి పత్తబ్బభావమత్తం జానాతి, సఙ్ఘారామదబ్బం న జానాతీతి వుత్తం హోతి, తస్మా తస్సం అభిధేయ్యత్థో అఞ్ఞేన సఙ్ఘారామసద్దేన ఆచిక్ఖియతి, వాచ్చత్థస్స పన తేన ఉజుం వుత్తత్తా పున వత్తబ్బాభావతో దుతియావిభత్తియా ఆచిక్ఖనకిచ్చం నత్థి, తస్మా సఙ్ఘారామపదే దుతియావిభత్తిసమ్భవో నత్థి, లిఙ్గత్థమత్తవిసయా పఠమావిభత్తి ఏవ పవత్తతి, పున పదన్తరసమ్బన్ధే సతి "సఙ్ఘారామం పస్సతి ఆగతసమణం, సఙ్ఘారామేన గామో సోభతి ఆగతసమణేన, సఙ్ఘారామస్స పూజేతి ఆగతసమణస్సా"తిఆదినా తతో సబ్బా విభత్తియో పవత్తన్తి. ఏస నయో సబ్బేసు వాచకపదేసు నేతబ్బోతి.

ఆగతసమణా సావత్థి, ఆగతసమణం జేతవనం, ఆగచ్ఛన్తి సమణా ఇమన్తి వా ఆగతసమణో, విహారో. ఆరూళ్హా వానరా ఇమం రుక్ఖన్తి ఆరూళ్హవానరో, రుక్ఖో. సమ్పత్తా గామికా యం గామన్తి సమ్పత్తగామికో. ఏవం పవిట్ఠగామికో ఇచ్చాది.

ఇతి దుతియాబహుబ్బీహి.

తతియాబహుబ్బీహి

జితాని ఇన్ద్రియాని యేనాతి జితిన్ద్రియో, సమణో. దిట్ఠో చతుసచ్చధమ్మో యేనాతి దిట్ఠధమ్మో. ఏవం పత్తధమ్మో, విదితధమ్మో, పరియోగాళ్హధమ్మో, కతాని చతుమగ్గకిచ్చాని యేనాతి కతకిచ్చో, బహువచనే సతి కతాని కిచ్చాని యేహి తే కతకిచ్చా, అరహన్తో. ధమ్మేన అధిగతా భోగా యేనాతి ధమ్మాధిగతభోగో, పురిసో. ఏవం అధమ్మాధిగతభోగో. ఏవం కత్తరి. కరణే పన ఛిన్నో రుక్ఖో యేనాతి ఛిన్నరుక్ఖో, ఫరసు ఇచ్చాది.

ఇతి తతియాబహుబ్బీహి.

చతుత్థీబహుబ్బీహి

దిన్నో సుఙ్కో యస్స రఞ్ఞో సోయం దిన్నసుఙ్కో, ఉపనీతం భోజనం యస్సాతి ఉపనీతభోజనో, నత్థి తులో ఏతస్సాతి అతులో, 'ట నఞ్ఞస్సా'తి న-కారస్స టత్తం, నత్థి పటిపుగ్గలో యస్సాతి అప్పటిపుగ్గలో, నత్థి సీలం అస్సాతి దుస్సీలో, నత్థి పటిసన్ధిపఞ్ఞా అస్సాతి దుప్పఞ్ఞో, 'ఘుపస్సన్తస్సాప్పధానస్సా'తి సుత్తేన ఘసఞ్ఞస్స ఆస్స రస్సత్తం. నత్థి సీలం అస్సాతి నిస్సీలో, నిప్పఞ్ఞో, అపఞ్ఞో, విరూపం ముఖం అస్సాతి దుమ్ముఖో. ఏవం దుమ్మనో, దుబ్బణ్ణో, నత్థి అత్తనో ఉత్తరో అధికో యస్సాతి అనుత్తరో, 'అన సరే'తి సుత్తేన నస్స అన.

ఇధ బాహిరత్థబహుబ్బీహి నామ వుచ్చతి, సత్తాహం పరినిబ్బుతస్స అస్సాతి సత్తాహపరినిబ్బుతో, అచిరం పరినిబ్బుతస్స అస్సాతి అచిరపరినిబ్బుతో, మాసో జాతస్స అస్సాతి మాసజాతో, ద్వేమాసజాతో, ఏకో మాసో అభిసిత్తస్స అస్స రఞ్ఞోతి ఏకమాసాభిసిత్తో, ఏకాహం మతస్స అస్సాతి ఏకాహమతం. ఏవం ద్వీహమతం, తీహమతం, ఏకాహం పటిచ్ఛన్నాయ అస్సాతి ఏకాహప్పటిచ్ఛన్నా. ఏవం ద్వీహప్పటిచ్ఛన్నా, ఆపత్తి. యోజనం గతస్స అస్సాతి యోజనగతో, ద్వియోజనగతో ఇచ్చాది.

ఇతి చతుత్థీబహుబ్బీహి.

పఞ్చమీబహుబ్బీహి

నిగ్గతా జనా అస్మా గామాతి నిగ్గతజనో, అపగతం కాళకం ఇతోతి అపగతకాళకో, పటో. అపగతకాళకం, వత్థం. అపేతం విఞ్ఞాణం యస్మాతి అపేతవిఞ్ఞాణం, మతసరీరం ఇచ్చాది.

ఇతి పఞ్చమీబహుబ్బీహి.

ఛట్ఠీబహుబ్బీహి

ఛిన్నో హత్థో యస్స సోతి ఛిన్నహత్థో, హత్థచ్ఛిన్నో, జాతో ఛన్దో యస్సాతి జాతఛన్దో, ఛన్దజాతో, సఞ్జాతం పీతిసోమనస్సం యస్సాతి సఞ్జాతపీతిసోమనస్సో, పీతిసోమనస్ససఞ్జాతో, విసుద్ధం సీలం యస్సాతి విసుద్ధసీలో , సీలవిసుద్ధో, మహన్తో కాయో యస్సాతి మహాకాయో.

ఇధ ఉపమానపుబ్బపదో నామ వుచ్చతి, సువణ్ణస్స వియ వణ్ణో యస్సాతి సువణ్ణవణ్ణో, బ్రహ్మునో వియ సరో యస్సాతి బ్రహ్మస్సరో, నాగస్స వియ గతి అస్సాతి నాగగతి. ఏవం సీహగతి, నాగవిక్కమో, సీహవిక్కమో, సీహస్స వియ హను అస్సాతి సీహహను, ఏణిస్స వియ జఙ్ఘా యస్సాతి ఏణిజఙ్ఘో, ఉసభస్స వియ అస్స ఖన్ధోతి ఉసభక్ఖన్ధో ఇచ్చాది.

రూపం వుచ్చతి సభావో, యాదిసం రూపం అస్సాతి యథారూపం. ఏవం తథారూపం, ఏవం రూపం అస్సాతి ఏవరూపం, బిన్దులోపో. ఏవం ఆది అస్సాతి ఏవమాది. తథా ఇచ్చాది, ఇచ్చేవమాది, ఈదిసం నామం యస్సాతి ఇత్థన్నామో, ఏవంనామో, కీదిసం నామం యస్సాతి కిన్నామో, 'కోనామో'తి ఏత్థ మహావుత్తినా కింసద్దస్స కోత్తం.

కో సముదయో యస్స ధమ్మస్సాతి కింసముదయో, కా జాతి యస్సాతి కింజాతికో, కింనిదానం యస్సాతి కింనిదానో, కతి వస్సాని యస్సాతి కతివస్సో, కో అత్థో అస్సాతి కిమత్థం, వచనం. 'క్వత్థో'తి మహావుత్తినా కింసద్దస్స కోత్తం, యాదిసో అత్థో అస్సాతి యదత్థో, తాదిసో అత్థో అస్సాతి తదత్థో, ఏదిసో అత్థో యస్స వినయస్సాతి ఏతదత్థో, వినయో. ఏతదత్థా, వినయకథా. ఏతదత్థం, సోతావధానం ఇచ్చాది.

ఇతి ఛట్ఠీబహుబ్బీహి.

సత్తమీబహుబ్బీహి

సమ్పన్నాని సస్సాని యస్మిం జనపదే సోయం సమ్పన్నసస్సో, సులభా భిక్ఖా యస్మిం జనపదే సోయం సుభిక్ఖో , దుల్లభా భిక్ఖా యస్మిన్తి దుబ్భిక్ఖో, బహవో గామా అస్మిం జనపదేతి బహుగామో. ఏవం బహుజనో, గామో. నత్థి గామఖేత్తం యస్మిం అరఞ్ఞే తయిదం అగామకం, సమాసన్తే కో. సంవిజ్జన్తి మనుస్సా యస్మిం గామే సమనుస్సో, న విజ్జన్తి మనుస్సా యస్మిం గామే అమనుస్సో ఇచ్చాది.

ఇతి సత్తమీబహుబ్బీహి.

భిన్నాధికరణబహుబ్బీహి

భిన్నాధికరణబహుబ్బీహి నామ వుచ్చతి, ఏకరత్తిం వాసో అస్సాతి ఏకరత్తివాసో, సమానేన జనేన సద్ధిం వాసో అస్సాతి సమానవాసో, ఉభతో కమ్మతో ఉప్పన్నం బ్యఞ్జనద్వయం అస్సాతి ఉభతోబ్యఞ్జనో, అలుత్తసమాసో. ఏవం కణ్ఠస్మిం కాళో అస్సాతి కణ్ఠేకాళో, ఉరస్మిం లోమాని అస్సాతి ఉరసిలోమో, యస్స హత్థే పత్తో అత్థీతి పత్తహత్థో. ఏవం అసిహత్థో, దణ్డహత్థో, ఛత్తం పాణిమ్హి అస్సాతి ఛత్తపాణి. ఏవం సత్థపాణి, దణ్డపాణి, వజిరపాణి, దానే అజ్ఝాసయో అస్సాతి దానజ్ఝాసయో, దానాధిముత్తికో, బుద్ధేసు భత్తి అస్సాతి బుద్ధభత్తికో, బుద్ధే గారవో అస్సాతి బుద్ధగారవో, ధమ్మగారవో ఇచ్చాది.

తిపదబహుబ్బీహి

తిపదబహుబ్బీహి నామ వుచ్చతి, పరక్కమేన అధిగతా సమ్పదా యేహి తే పరక్కమాధిగతసమ్పదా, ధమ్మేన అధిగతా భోగా యేహి తే ధమ్మాధిగతభోగా, ఓణీతో పత్తమ్హా పాణి యేన సో ఓణీతపత్తపాణి, సీహస్స పుబ్బద్ధం వియ కాయో అస్సాతి సీహపుబ్బద్ధకాయో, మత్తా బహవో మాతఙ్గా యస్మిం వనేతి మత్తబహుమాతఙ్గం ఇచ్చాది.

బహుబ్బీహిసమాసో నిట్ఠితో.

ద్వన్దసమాస

అథ ద్వన్దసమాసో దీపియతే.

ద్వే చ ద్వే చ పదాని ద్వన్ద్వా, ద్వే చ ద్వే చ అత్థా వా ద్వన్ద్వా, మహావుత్తినా ద్విన్నం ద్విసద్దానం ద్వన్దాదేసో. ద్వన్దసద్దసదిసత్తా సబ్బో చాయం సమాసో **ద్వన్దో**తి వుచ్చతి.

అథ వా ద్వే అవయవా అన్దియన్తి బన్ధియన్తి ఏత్థాతి ద్వన్దో, యుగళస్సేతం నామం "పాదద్వన్దం మునిన్దస్స, వన్దామి సిరసామహ"న్తి ఏత్థ వియ, ఇధ పన పదయుగళం అత్థయుగళఞ్చ గయ్హతి. ఉభయపదత్థపధానో హి ద్వన్దో.

ఏత్థ సియా – యది ఉభయపదత్థప్పధానో ద్వన్దో, ఏవఞ్చ సతి ద్వన్దే కథం ఏకత్థీభావలక్ఖణం సియాతి? వుచ్చతే – అభిన్నవిధేయ్యత్థత్తా. వచనపథఞ్హి పత్వా కత్తుభావకమ్మభావాదికో విధేయ్యత్థో ఏవ పదానం అచ్చన్తప్పధానత్థో హోతి వచనవాక్యసమ్పత్తియా పధానఙ్గత్తా, సో చ విధేయ్యత్థో ద్వన్దేపి అభిన్నో ఏవ హోతి. తథా హి "సారిపుత్తమోగ్గల్లానా గచ్ఛన్తి, సారిపుత్తమోగ్గల్లానే పస్సతి" ఇచ్చాదీసు ద్వే అత్థా ఏకవిభత్తియా విసయా హుత్వా ఏకకత్తు, ఏకకమ్మాదిభావేన ఏకత్తం గచ్ఛన్తి, ఏవం ద్వన్దేపి ద్విన్నం తిణ్ణం బహున్నం వా పదానం ఏకత్థీభావలక్ఖణం లబ్భతియేవాతి.

౩౨౭. చత్థే [క. ౩౨౯; రూ. ౩౭౭; నీ. ౭౦౯].

అనేకం స్యాద్యన్తపదం చసద్దస్స అత్థే ఏకత్థం హోతి వా.

ఏత్థ చ సముచ్చయో, అన్వాచయో, ఇతరీతరయోగో, సమాహారోతి చత్తారో చసద్దత్థా హోన్తి.

తత్థ **సముచ్చయో** యథా? చీవరఞ్చ పిణ్డపాతఞ్చ సేనాసనఞ్చ దేతీతి. **అన్వాచయో** యథా? దానఞ్చ దేతి, సీలఞ్చ రక్ఖతీతి. ఇమే ద్వే చసద్దత్థా వాక్యద్వన్దే ఏవ లబ్భన్తి, న సమాసద్వన్దే పదానం అఞ్ఞమఞ్ఞం నిరపేక్ఖత్తాతి వదన్తి. తం అన్వాచయే యుజ్జతి నానాక్రియాపేక్ఖత్తా, సముచ్చయే పన "చీవరఞ్చ పిణ్డపాతఞ్చ సేనాసనఞ్చ దేతీ"తి వా "చీవరపిణ్డపాతసేనాసనాని దేతీ"తి వా ఏవం ద్విధాపి యోజేతుం యుజ్జతియేవ "లాభీ హోతి చీవరపిణ్డపాతసేనాసనగిలానపచ్చయభేసజ్జపరిక్ఖారాన"న్తి [మ॰ ని॰ ౧.౬౫] పాళిదస్సనతో. అన్వాచయోపి వా సమాసద్వన్దే నో న లబ్భతి "మాలాగన్ధవిలేపనధారణమణ్డనవిభూసనట్ఠానా"తి [దీ॰ ని॰ ౧.౧౦] పాళిదస్సనతో. ఏవం పన యుజ్జేయ్య – చసద్దత్థో ఏకక్రియ, నానాక్రియాపేక్ఖనభేదేన దువిధో హోతి సముచ్చయో, అన్వాచయో చాతి, తేసు చ ఏకేకో అవయవప్పధాన, సముదాయప్పధానభేదేన దువిధో హోతి ఇతరీతరయోగో, సమాహారో చాతి. తత్థ ఇతరీతరయోగే అవయవప్పధానత్తా సబ్బవిభత్తీసు బహువచనమేవ యుజ్జతి.

ద్వన్దే పణీతతరం పుబ్బే నిపతతి. సారిపుత్తో చ మోగ్గల్లానో చ సారిపుత్తమోగ్గల్లానా, సారిపుత్తమోగ్గల్లానే, సారిపుత్తమోగ్గల్లానేహి ఇచ్చాది. ఏవం సమణబ్రాహ్మణా, బ్రాహ్మణగహపతికా, ఖత్తియబ్రాహ్మణా, దేవమనుస్సా, చన్దిమసూరియా.

అప్పక్ఖర, బహ్వక్ఖరేసు అప్పక్ఖరం క్వచి పుబ్బం హోతి, గామనిగమా, గామజనపదా ఇచ్చాది.

క్వచి ఇవణ్ణు'వణ్ణన్తా పుబ్బే హోన్తి, అగ్గి చ ధూమో చ అగ్గిధూమా, రత్తిదివా, ధాతులిఙ్గాని.

అవణ్ణన్తేసు సరాదిపదం పుబ్బం హోతి, అత్థో చ ధమ్మో చ అత్థధమ్మా, ధమ్మత్థా వా ఇచ్చాది.

అయఞ్చ నియమో ద్విపదద్వన్దేసు యేభుయ్యేన లబ్భతి, బహుపదద్వన్దేసు న లబ్భతి.

సమాహారద్వన్దే –

౩౫౮. సమాహారే నపుంసకం [క॰ ౩౨౨; రూ॰ ౩౫౯; నీ॰ ౭౦౦].

చత్థే సమాహారే ఏకత్థపదం నపుంసకం హోతి, ఏకవచనన్తత్తం పన సమాహారవచనేనేవ సిద్ధం, అయఞ్చ సమాహారో పాణ్యఙ్గాదీనం ద్వన్దేసు నిచ్చం లబ్భతి, రుక్ఖతిణాదీనం ద్వన్దేసు వికప్పేన లబ్భతి.

తత్థ నిచ్చలద్ధేసు తావ పాణ్యఙ్గద్వన్దే –

చక్ఖు చ సోతఞ్చ చక్ఖుసోతం, ముఖఞ్చ నాసికా చ ముఖనాసికం, 'స్యాదీసు రస్సో'తి రస్సత్తం. హను చ గీవా చ హనుగీవం. ఏవం కణ్ణనాసం, ఛవి చ మంసఞ్చ లోహితఞ్చ ఛవిమంసలోహితం, నామఞ్చ రూపఞ్చ నామరూపం, జరా చ మరణఞ్చ జరామరణం. బహులాధికారా క్వచి వికప్పరూపమ్పి దిస్సతి, హత్థా చ పాదా చ హత్థపాదం, హత్థపాదా వా ఇచ్చాది.

తూరియఙ్గద్వన్దే –

నచ్చఞ్చ గీతఞ్చ వాదితఞ్చ నచ్చగీతవాదితం. ఏవం సమ్మతాళం, ‘సమ్మ’న్తి కంసతాళం, ‘తాళ’న్తి హత్థతాళం, సఙ్ఖో చ పణవో చ డిణ్డిమో చ సఙ్ఖపణవడిణ్డిమం ఇచ్చాది.

యోగ్గఙ్గద్వన్దే –

ఫాలో చ పాచనఞ్చ ఫాలపాచనం, యుగఞ్చ నఙ్గలఞ్చ యుగనఙ్గలం ఇచ్చాది.

సేనఙ్గద్వన్దే –

హత్థినో చ అస్సా చ హత్థిఅస్సం. ఏవం రథపత్తికం, అసి చ చమ్మఞ్చ అసిచమ్మం. ‘చమ్మ’న్తి సరపరిత్తాణఫలకం, ధను చ కలాపో చ ధనుకలాపం ఇచ్చాది.

ఖుద్దకపాణద్వన్దే –

డంసా చ మకసా చ డంసమకసం. ఏవం కున్థకిపిల్లికం [సు॰ ని॰ ౬౦౭], కీటపటఙ్గం ఇచ్చాది.

నిచ్చవేరిద్వన్దే –

అహి చ నకులో చ అహినకులం, బిళారో చ మూసికా చ బిళారమూసికం, రస్సత్తం. కాకోలూకం, సప్పమణ్డూకం, నాగసుపణ్ణం ఇచ్చాది.

సభాగద్వన్దే –

సీలఞ్చ పఞ్ఞాణఞ్చ సీలపఞ్ఞాణం, సమథో చ విపస్సనా చ సమథవిపస్సనం, విజ్జా చ చరణఞ్చ విజ్జాచరణం. ఏవం సతిసమ్పజఞ్ఞం, హిరిఓత్తప్పం, ఉద్ధచ్చకుక్కుచ్చం, థినమిద్ధం ఇచ్చాది.

వివిధవిరుద్ధద్వన్దే –

కుసలాకుసలం, సావజ్జానవజ్జం, కణ్హసుక్కం, హీనపణీతం, ఛేకబాలం ఇచ్చాది.

ఏకసఙ్గీతిద్వన్దే –

దీఘో చ మజ్ఝిమో చ దీఘమజ్ఝిమం, అఙ్గుత్తరసంయుత్తకం, ఖన్ధకవిభఙ్గం ఇచ్చాది.

సఙ్ఖ్యాపరిమాణద్వన్దే –

ఏకకదుకం, దుకతికం, తికచతుక్కం, చతుక్కపఞ్చకం ఇచ్చాది.

పచనచణ్డాలద్వన్దే –

ఓరబ్భికా చ సూకరికా చ ఓరబ్భికసూకరికం. ఏవం సాకుణికమాగవికం, సపాకచణ్డాలం, వేనరథకారం, పుక్కుసఛవడాహకం ఇచ్చాది.

లిఙ్గవిసభాగద్వన్దే –

ఇత్థిపుమం, దాసిదాసం ఇచ్చాది.

దిసాద్వన్దే –

పుబ్బా చ అపరా చ పుబ్బాపరం. ఏవం దక్ఖిణుత్తరం, పుబ్బదక్ఖిణం, పుబ్బుత్తరం, అపరదక్ఖిణం, అపరుత్తరం.

నదీద్వన్దే –

గఙ్గాయమునం, మహిసరభు, సబ్బత్థ నపుంసకత్తా అన్తే దీఘానం రస్సత్తం సత్తసు విభత్తీసు ఏకవచనన్తఞ్చ.

ఇతి నిచ్చసమాహారరాసి.

వికప్పలద్ధేసు [క॰ ౩౨౩; రూ॰ ౩౬౦; నీ॰ ౭౦౧] తిణవిసేసద్వన్దే –

ఉసీరాని చ బీరణాని చ ఉసీరబీరణం, ఉసీరబీరణా. ఏవం ముఞ్జపబ్బజం, ముఞ్జపబ్బజా, కాసకుసం, కాసకుసా.

రుక్ఖవిసేసద్వన్దే –

ఖదిరో చ పలాసో చ ఖదిరపలాసం, ఖదిరపలాసా, ధవో చ అస్సకణ్ణో చ ధవస్సకణ్ణం, ధవస్సకణ్ణా, పిలక్ఖనిగ్రోధం, పిలక్ఖనిగ్రోధా, అస్సత్థకపీతనం [కపిత్థనం (కత్థచి)], అస్సత్థకపీతనా, సాకసాలం, సాకసాలా.

పసువిసేసద్వన్దే –

గజా చ గవజా చ గజగవజం, గజగవజా, గోమహిసం, గోమహిసా, ఏణేయ్యవరాహం, ఏణేయ్యవరాహా, అజేళకం, అజేళకా, కుక్కుటసూకరం, కుక్కుటసూకరా, హత్థిగవస్సవళవం, హత్థిగవస్సవళవా.

సకుణవిసేసద్వన్దే –

హంసబిలవం, హంసబిలవా, కారణ్డవచక్కవాకం, కారణ్డవచక్కవాకా, బకబలాకం, బకబలాకా.

ధనద్వన్దే –

హిరఞ్ఞసువణ్ణం, హిరఞ్ఞసువణ్ణా, మణి చ సఙ్ఖో చ ముత్తా చ వేళురియఞ్చ మణిసఙ్ఖముత్తవేళురియం, మణిసఙ్ఖముత్తవేళురియా, జాతరూపరజతం, జాతరూపరజతా.

ధఞ్ఞద్వన్దే –

సాలియవం, సాలియవా, తిలముగ్గమాసం, తిలముగ్గమాసా, నిప్ఫావకులత్థం, నిప్ఫావకులత్థా.

బ్యఞ్జనానం ద్వన్దే –

మచ్ఛమంసం, మచ్ఛమంసా, సాకసూపం, సాకసూపా, గబ్యమాహిసం, గబ్యమాహిసా, ఏణేయ్యవారాహం, ఏణేయ్యవారాహా, మిగమాయూరం, మిగమాయూరా.

జనపదద్వన్దే –

కాసికోసలం, కాసికోసలా, వజ్జిమల్లం, వజ్జిమల్లా, చేతవంసం, చేతవంసా, మజ్ఝఞ్చ సూరసేనఞ్చ మజ్ఝసూరసేనం, మజ్ఝసూరసేనా, కురుపఞ్చాలం, కురుపఞ్చాలా.

ఇతి వికప్పసమాహారరాసి.

ద్వన్దసమాసో నిట్ఠితో.

విసేసవిధాన

ఇదాని పుబ్బే వుత్తాని అవుత్తాని చ ఛసు సమాసేసు విసేసవిధానాని వుచ్చన్తే.

నపుంసకేకత్తం, సమాసన్తరన్తో, పుమ్భావాతిదేసో, సమాసన్తే క, సమాసన్తే అ, నానాదేసో, అబ్యయో, సఙ్ఖ్యా.

నపుంసకేకత్తరాసి

తత్థ సబ్బో అబ్యయీభావో నపుంసకలిఙ్గో ఏవ, సమాహారభూతా దిగు, ద్వన్దా నపుంసకా చ ఏకత్తసఙ్ఖ్యా చ.

౩౨౯. క్వచేకత్తఞ్చ ఛట్ఠియా [క. ౩౨౭; రూ. ౩౫౧; నీ. ౭౦౪; చం. ౨.౨.౬౯-౭౩; పా. ౨.౪.౨౨-౨౫].

ఛట్ఠీసమాసే క్వచి నపుంసకత్తం ఏకత్తఞ్చ హోతి.

ఛాయా, సభాస్వేవాయం విధి, సలభానం ఛాయా సలభచ్ఛాయం [...సభచ్ఛాయం (మూలపాఠే)]. ఏవం సకటచ్ఛాయం, ఘరచ్ఛాయం. ఇధ న హోతి, రుక్ఖచ్ఛాయా, పబ్బతచ్ఛాయా. సభాసద్దే అమనుస్ససభాస్వేవాయం విధి, బ్రహ్మానం సభా బ్రహ్మసభం. ఏవం దేవసభం, ఇన్దసభం, యక్ఖసభం, రక్ఖససతం. మనుస్ససభాసు నత్థి, ఖత్తియసభా, రాజసభా ఇచ్చాది.

క్వచీతి కిం? రాజపరిసా.

ఇతి నపుంసకేకత్తరాసి.

'స్యాదీసు రస్సో'తి సుత్తేన అబ్యయీభావ, సమాహారదిగు, ద్వన్దానం కస్సచి తప్పురిసస్స చ స్యాదీసు రస్సో.

అబ్యయీభావే –

ఉపమణికం అధిత్థి, ఉపవధు.

సమాహారదిగుమ్హి –

చతుద్దిసం, దసిత్థి, దసవధు.

సమాహారద్వన్దే –

ముఖనాసికం, హనుగీవం.

తప్పురిసే –

సలభచ్ఛాయం, బ్రహ్మసభం.

౩౬౦. ఘపస్సన్తస్సాప్పధానస్స [క॰ ౪౦౩; రూ॰ ౩౨౪; నీ॰ ౮౨౮; చం॰ ౨.౨.౮౬; మో॰ ౧.౨.౪౮].

స్యాదీసు అన్తభూతస్స అప్పధానభూతస్స చ ఘపస్స రస్సో హోతి.

బహుబ్బీహిమ్హి –

బహుకఞ్ఞో, పోసో, బహుఇత్థి, కులం, బహువధు, కులం.

అబ్యయీభావే –

ఉపమణికం, అధిత్థి, ఉపవధు.

అన్తస్సాతి కిం? సద్ధాధనో, పురిసో.

అప్పధానస్సాతి కిం? రాజకఞ్ఞా, రాజకుమారీ, బ్రహ్మబన్ధూ.

౩౬౧. గోస్సు [క॰ ౩౪౨; రూ॰ ౩౩౭; నీ॰ ౭౨౨; చం॰ ౨.౨.౮౨; మో॰ ౧.౨.౪౮].

స్యాదీసు అన్తభూతస్స అప్పధానభూతస్స చ గోస్స ఉ హోతి.

చిత్తగు చిత్తగు.

అప్పధానస్సాతి కిం? రాజగవో.

అన్తస్సాతి కిం? గోకులం.

ఇతి సమాసన్తరస్సరాసి.

పుమ్భావాతిదేసరాసి

౩౬౨. ఇత్థియం భాసితపుమిత్థీ పుమావేకత్థే [క. ౩౩౧; రూ. ౩౩౩; నీ. ౭౧౪; చం. ౫.౨.౭౯; పా. ౬.౩.౩౪].

'ఏకత్థే'తి తుల్యాధికరణే, ఇత్థియం వత్తమానే ఏకత్థే ఉత్తరపదే పరే కదాచి భాసితపుమో ఇత్థిలిఙ్గసద్దో పుమా ఇవ హోతి. చతురఙ్గమిదం విధానం, పుబ్బపదం ఇత్థిలిఙ్గఞ్చ భాసితపుమఞ్చ సియా, పరపదం నియతిత్థిలిఙ్గఞ్చ పుబ్బపదేన ఏకత్థఞ్చ సియాతి.

దీఘా జఙ్ఘా యస్స సో దీఘజఙ్ఘో, పురిసో, దీఘజఙ్ఘా, ఇత్థీ, దీఘజఙ్ఘం, కులం.

ఏత్థ చ యే సద్దా కత్థచి పుల్లిఙ్గరూపా హోన్తి, కత్థచి ఇత్థిపచ్చయయుత్తా ఇత్థిలిఙ్గరూపా, తే **భాసితపుమా** నామ. దీఘో మగ్గో, దీఘా రత్తి, గతో పురిసో, గతా ఇత్థీ, కుమారో, కుమారీ, బ్రాహ్మణో, బ్రాహ్మణీ ఇచ్చాది.

యే పన ఇత్థిపచ్చయయుత్తా నిచ్చం ఇత్థిలిఙ్గరూపా హోన్తి, తే భాసితపుమా నామ న హోన్తి, కఞ్ఞా, పఞ్ఞా, సద్ధా, నదీ, ఇత్థీ, పథవీ ఇచ్చాది. తథా సభావఇత్థిలిఙ్గాపి నియతపున్నపుంసకలిఙ్గాపి భాసితపుమా న హోన్తి, దేవతా, రత్తి, ధేను, వధూ, సక్కో, దేవో, బ్రహ్మా, రతనం, సరణం ఇచ్చాది.

ఇధ పన దీఘసద్దో "దీఘో బాలాన సంసారో"తి [ధ. ప. ౬౦] ఆదీసు భాసితపుమో, సో విసేస్సలిఙ్గానుగతవసేన ఇధ ఇత్థిపచ్చయయుత్తో ఇత్థిలిఙ్గసద్దో నామ. ఇమినా సుత్తేన పుమ్భావాతిదేసే కతే తత్థ ఆపచ్చయో అన్తరధాయతి, 'ఘపస్సన్తస్సాప్పధానస్సా'తి సుత్తేన సమాసన్తస్స ఆకారస్స రస్సత్తం, కుమారీ భరియా యస్స సో కుమారభరియో, ఈపచ్చయనివత్తి. యువతి జాయా యస్స సో యువజాయో, తిపచ్చయనివత్తి. బ్రహ్మబన్ధూ భరియా యస్స సో బ్రహ్మబన్ధుభరియో, ఊపచ్చయనివత్తి.

ఇత్థియన్తి కిం? కుమారీ రతనం యస్స సో కుమారీరతనో, పురిసో, ఇధ పరపదం ఇత్థిలిఙ్గం న హోతి, తస్మా పుమ్భావాతిదేసో న కాతబ్బో, యది కరేయ్య, కుమారో రతనం యస్స కుమారరతనోతి ఏవం అనిట్ఠత్థో భవేయ్య.

ఏకత్థేతి కిం? కుమారీసు భత్తి యస్స సో కుమారీభత్తికో. ఏవం సమణీభత్తికో, బ్రాహ్మణీభత్తికో, సమాసన్తే కో, ఇధ పరపదం పుబ్బపదేన ఏకత్థం న హోతి, తస్మా పుమ్భావాతిదేసో న కాతబ్బో, యది కరేయ్య, కుమారేసు భత్తి యస్స సో కుమారభత్తికోతి ఏవం అనిట్ఠత్థో భవేయ్య.

ఇత్థీతి కిం? దట్ఠబ్బట్ఠేన దిట్ఠి, గామణికులం దిట్ఠి యేన సో గామణిదిట్ఠి, ఇధ గామణిసద్దో భాసితపుమో హోతి, ఇధ పన కులవాచకత్తా నపుంసకలిఙ్గే తిట్ఠతి, ఇత్థిపచ్చయో నత్థి, తస్మా పుమ్భావాతిదేసకిచ్చం నత్థి.

భాసితపుమోతి కిం? సద్ధా పకతి యస్స సో సద్ధాపకతికో. ఏవం పఞ్ఞాపకతికో, ఇధ పుబ్బపదం నియతిత్థిలిఙ్గత్తా భాసితపుమం న హోతీతి. సద్ధాధనో, పఞ్ఞాధనో, సద్ధాధురో పఞ్ఞాధురో ఇచ్చత్ర దువఙ్గవేకల్లం హోతి.

కమ్మధారయమ్హి [క॰ ౩౩౨; రూ॰ ౩౪౩; నీ॰ ౭౧౬] పన 'ఏకత్థే'తి పదం విసుం ఏకం అఙ్గం న హోతి అనేకత్థస్స ఇధ అసమ్భవతో. దీఘా చ సా జఙ్ఘా చాతి దీఘజఙ్ఘా, కుమారీ చ సా భరియా చాతి కుమారభరియా. ఏవం ఖత్తియకఞ్ఞా, బ్రాహ్మణకఞ్ఞా, యువతి చ సా భరియా చాతి యువభరియా, బ్రహ్మబన్ధూ చ సా భరియా చాతి బ్రహ్మబన్ధుభరియా.

ఇత్థియన్తి కిం? కుమారీ చ సా రతనఞ్చాతి కుమారీరతనం. ఏవం సమణీపదుమం.

ఇత్థీతి కిం? గామణికులఞ్చ తం దిట్ఠి చాతి గామణిదిట్ఠి.

భాసితపుమోతి కిం? సద్ధాపకతి, గఙ్గానదీ, తణ్హానదీ, పథవీధాతు.

సఞ్ఞాసద్దేసు పన చతురఙ్గయుత్తేపి విధానం న హోతి, నన్దాదేవీ, నన్దాపోక్ఖరణీ, కాయగతాసతి, పఠమావిభత్తి, దుతియావిభత్తి, పఞ్చమీవిభత్తి, ఛట్ఠీవిభత్తి ఇచ్చాది.

౩౬౩. క్వచి పచ్చయే [క॰ ౩౩౨; రూ॰ ౩౪౩; నీ॰ ౭౧౬; చం॰ ౨.౨.౩౧; పా॰ ౬.౩.౩౫].

పచ్చయే పరే కదాచి భాసితపుమో ఇత్థిలిఙ్గసద్దో క్వచి పుమావ హోతి.

బ్యత్తతరా, బ్యత్తతమా, ఏత్థ చ బ్యత్తానం ఇత్థీనం అతిసయేన బ్యత్తాతి బ్యత్తతరా, బ్యత్తతమాతి అత్థో. ఏవం పణ్డితతరా, పణ్డితతమా ఇచ్చాది.

౩౬౪. సబ్బాదయో వుత్తిమత్తే [క॰ ౩౩౧; రూ॰ ౩౫౩; నీ॰ ౭౧౪; చం॰ ౨.౨.౪౧; పా॰ ౬.౩.౩౫].

వుత్తిమత్తే ఠానే సబ్బాదినామకా సబ్బనామసద్దా పుమావ హోన్తి.

సా పముఖా యస్స సో తప్పముఖో. ఏవం తప్పధానో, తాయ తాహి వా సమ్పయుత్తో తంసమ్పయుత్తో. సా ఏవ పముఖా తప్పముఖా. ఏవం తప్పధానా, తస్సా ముఖం తమ్ముఖం, తస్సం గాథాయం తాసు గాథాసు వా తత్ర, తాయ గాథతో తాహి వా గాథాహి తతో, తస్సం వేలాయం తదా ఇచ్చాది.

ఏత్థ చ వుత్తి నామ సమాస, తద్ధితా' యాదిధాతుపచ్చయన్త, విభత్తిపచ్చయన్తానం నామం.

ఇతి పుమ్భావాతిదేసరాసి.

సమాసన్తకపచ్చయరాసి

౩౬౫. ల్తిత్థియూహి కో [క॰ ౩౩౮; రూ॰ ౩౫౬; నీ॰ ౭౨౫; చం॰ ౪.౪.౧౪౦; పా॰ ౫.౪.౧౫౨].

అఞ్ఞపదత్థవిసయే కత్తుఇచ్చాదీహి ఌపచ్చయన్తేహి ఇత్థియం ఈ, ఊకారన్తేహి చ బహులం కపచ్చయో హోతి.

బహవో కత్తారో యస్మిం దేసే సో బహుకత్తుకో. ఏవం బహువత్తుకో, బహుకా నదియో యస్మిం దేసే సో బహునదికో. ఏవం బహుఇత్థికో, గామో, బహుఇత్థికా, సభా, బహుఇత్థికం, కులం. ఏవం బహుకుమారికం, బహుబ్రహ్మబన్ధుకో.

ఏత్థ చ 'బ్రహ్మబన్ధూ'తి రస్సపదం బ్రాహ్మణం వదతి, దీఘపదం బ్రాహ్మణిం వదతి, కపచ్చయే పరే దీఘానం మహావుత్తినా రస్సత్తం ఇచ్ఛన్తి.

బహులన్తి కిం? బహుకత్తా, గామో.

౩౬౬. వాఞ్ఞతో [క॰ ౩౩౮; రూ॰ ౩౫౬; నీ॰ ౭౨౫; చం॰ ౬.౨.౭౨; పా॰ ౫.౪.౧౫౨].

అఞ్ఞపదత్థవిసయే ౢిత్థియూహి అఞ్ఞతో అవణ్ణివణ్ణువణ్ణన్తేహి బహులం కపచ్చయో హోతి వా.

అవణ్ణన్తమ్హా తావ –

అగామకం, అరఞ్ఞం, బహుగామకో, జనపదో, ససోతకో, అసోతకో, సలోమకో, సపక్ఖకో, బహుమాలకో, బహుమాలో, బహుమాయకో, బహుమాయో.

ఇవణ్ణన్తమ్హా –

సున్దరా దిట్ఠి యస్స సో సమ్మాదిట్ఠికో, సమ్మాదిట్ఠి, మిచ్ఛాదిట్ఠికో, మిచ్ఛాదిట్ఠి, మతపతికా, ఇత్థీ, సద్ధాపకతికో, పఞ్ఞాపకతికో, బహుహత్థికో, బహుదణ్డికో.

ఉవణ్ణన్తమ్హా –

సహేతుకో, అహేతుకో, సచక్ఖుకో, అచక్ఖుకో, సభిక్ఖుకో, అభిక్ఖుకో, దీఘాయుకో, అప్పాయుకో, బహుధేనుకో, వజో, బహురత్తఞ్ఞూకో, భిక్ఖుసఙ్ఘో.

ఇత్థిలిఙ్గే కమ్హి పరే అకారస్స మహావుత్తినా వా 'అధాతుస్స కే…'తి సుత్తేన వా బహులం ఇకారత్తం హోతి, బహుపుత్తికా, ఇత్థీ, బహుపుత్తకా వా, ఏకపుత్తికా, ఏకపుత్తకా ఇచ్చాది.

ఇతి సమాసన్తకపచ్చయరాసి.

సమాసన్తఅపచ్చయరాసి

౩౬౭. సమాసన్త [క॰ ౩౩౭; రూ॰ ౩౪౦; నీ॰ ౭౨౨; చం॰ ౪.౪.౧౨౨; పా॰ ౫.౪.౬౮; 'త్వ' (బహూసు)].

'సమాసన్తో+అ' ఇతి ద్విపదమిదం, సమాసన్తో హుత్వా అపచ్చయో హోతీతి అత్థో. అధికారసుత్తమిదం.

౩౬౮. పాపాదీహి భూమియా [క॰ ౩౩౭; రూ॰ ౩౧౦; నీ॰ ౭౨౨; చం॰ ౪.౪.౭౨; ...పే॰... ౫.౪.౭౫; 'గోదావరీనం' (బహూసు)].

పాపాదీహి పరాయ భూమియా సమాసన్తో అహోతి, 'భూమిసద్దస్సా'తి వత్తబ్బే నియతిత్థిలిఙ్గదస్సనత్థం 'భూమియా'తి వుత్తం. ఏవం అఞ్ఞత్థపి.

పాపానం భూమి పాపభూమం, పాపానం ఉప్పత్తిభూమిత్యత్థో, జాతియా భూమి జాతిభూమం, సత్థుజాతరట్ఠం. ఏవం పచ్చాభూమం, మజ్ఝిమదేసే పచ్చాభాగరట్ఠం.

౩౬౯. సఙ్ఖ్యాహి [క॰ ౩౩౭; రూ॰ ౩౧౦; నీ॰ ౭౨౨; చం॰ ౪.౪.౭౩; పా॰ ౫.౪.౭౫].

సఙ్ఖ్యాహి పరాయ భూమియా సమాసన్తో అ హోతి.

ద్వే భూమియో ఏత్థాతి ద్విభూమో, ద్విభూమకో, పాసాదో, ద్విభూమికో వా, తిస్సో భూమియో ఏతేసన్తి వా తీసు భూమిసు పరియాపన్నాతి వా తేభూమకా, ధమ్మా, చతుభూమకా, ధమ్మా, తేభూమికా, చతుభూమికా వా. దిగుమ్హి-ద్వే భూమియో ద్విభూమం, తిస్సో భూమియో తిభూమం, చతస్సో భూమియో చతుభూమం ఇచ్చాది.

౩౭౦. నదీగోధావరీనం [క॰ ౩౩౭; రూ॰ ౩౧౦; నీ॰ ౭౨౨; చం॰ ౪.౪.౭౩; పా॰ ౫.౪.౭౫].

సఙ్ఖ్యాహి పరాసం నదీ, గోధావరీనం సమాసన్తో అ హోతి.

పఞ్చ నదియో పఞ్చనదం, పఞ్చ వా నదియో యస్మిం పదేసే సో పఞ్చనదో, సత్త గోధావరియో సత్తగోధావరం.

౩౭౧. అసఙ్ఖ్యేహి చఙ్గుల్యానఞ్ఞాసఙ్ఖ్యత్థేసు [క॰ ౩౩౭; రూ॰ ౩౧౦; నీ॰ ౭౨౨; చం॰ ౪.౪.౭౪; పా॰ ౫.౪.౮౬].

అఞ్ఞత్థో చ అసఙ్ఖ్యత్థో చ అఞ్ఞాసఙ్ఖ్యత్థా. తత్థ 'అఞ్ఞత్థో'తి అఞ్ఞపదత్థో బహుబ్బీహిసమాసో, 'అసఙ్ఖ్యత్థో'తి అసఙ్ఖ్యత్థసమాసో అబ్యయీభావసమాసోతి వుత్తం హోతి, న అఞ్ఞాసఙ్ఖ్యత్థా అనఞ్ఞాసఙ్ఖ్యత్థా, అఞ్ఞాసఙ్ఖ్యత్థవజ్జితేసు సమాసేసు అసఙ్ఖ్యేహి ఉపసగ్గేహి చ సఙ్ఖ్యాహి చ పరాయ అఙ్గులియా సమాసన్తో అ హోతి. చసద్దేన "సుగతఙ్గులేన, పమాణఙ్గులేన" ఇచ్చాదీని సిజ్ఝన్తి.

అఙ్గులీహి నిగ్గతం నిరఙ్గులం, అఙ్గులియో అతిక్కన్తం అచ్చఙ్గులం, ఇమే ద్వే అమాదిసమాసా, ద్వే అఙ్గులియో సమాహటాతి ద్వఙ్గులం.

అనఞ్ఞాసఙ్ఖ్యత్థేసూతి కిం? పఞ్చ అఙ్గులియో అస్మిన్తి పఞ్చఙ్గులి, హత్థో. అఙ్గులియా సమీపం ఉపఙ్గులి. "చతురఙ్గులం కణ్ణం ఓసారేత్వా [మహావ॰ ౬౬], అట్ఠఙ్గులం దన్తకట్ఠం, ద్వఙ్గులపరమం, చతురఙ్గులపరమం, అట్ఠఙ్గులపరమ"న్తిఆదీసు 'అఙ్గుల'న్తి అకారన్తం పమాణవాచీసద్దన్తరం.

౩౭౨. దారుమ్హఙ్గుల్యా [క॰ ౩౩౭; రూ॰ ౩౧౦; నీ॰ ౭౨౨; చం॰ ౪.౪.౯౭; పా॰ ౫.౪.౧౧౪; 'దారుమ్యఙ్గుల్యా' (బహూసు)].

దారుసఙ్ఖాతే అఞ్ఞపదత్థే పవత్తాయ అఙ్గులియా సమాసన్తో అహోతి.

పఞ్చ అఙ్గులియో అస్సాతి పఞ్చఙ్గులం, దారు. ఏత్థ చ అఙ్గులిపమాణావయవో ధఞ్ఞాదీనం మానవిసేసో 'దారూ'తి వుచ్చతి.

౩౭౩. దీఘాహోవస్సేకదేసేహి చ రత్యా [క. ౩౩౭; రూ. ౩౫౦; నీ. ౭౨౨; చం. ౪.౪.౭౫; పా. ౫.౪.౮౭].

దీఘో చ అహో చ వస్సో చ ఏకదేసో చాతి ద్వన్దో, ఏకదేసో నామ పుబ్బ, పరాది, అనఞ్ఞాసఙ్ఖ్యత్థేసు దీఘాదీహి చ అసఙ్ఖ్యేహి చ సఙ్ఖ్యాహి చ పరాయ రత్తియా సమాసన్తో అ హోతి. చసద్దేన "చిరరత్త"న్తి సిజ్ఝతి.

దీఘా రత్తియో దీఘరత్తం, దీఘా రత్తిదివపరంపరాత్యత్థో. అహో చ రత్తి చ అహోరత్తం, వస్సేన తేమితా రత్తి వస్సరత్తం, రత్తియా పుబ్బం పుబ్బరత్తం, రత్తియా పరం పరరత్తం, రత్తియా అడ్ఢం అడ్ఢరత్తం, రత్తిం అతిక్కన్తో అతిరత్తో, ద్వే రత్తియో ద్విరత్తం. ఏవం తిరత్తం, చతురత్తం, పఞ్చరత్తం, ఛారత్తం, వాధికారత్తా "ఏకరత్తం, ఏకరత్తీ"తి సిజ్ఝతి.

అనఞ్ఞాసఙ్ఖ్యత్థేసూతి కిం? దీఘా రత్తి ఏత్థాతి దీఘరత్తి, హేమన్తో. రత్తియా సమీపం ఉపరత్తి.

౩౭౪. గో త్వచత్థే చాలోపే [క. ౩౩౭; రూ. ౩౫౦; నీ. ౭౨౨; చం. ౪.౪.౭౭; పా. ౫.౪.౯౨].

అచత్థే చ అనఞ్ఞా'సఙ్ఖ్యత్థేసు చ పవత్తా గోసద్దమ్హా అలోపట్ఠానే సమాసన్తో అ హోతి.

రఞ్ఞో గో రాజగవో, అత్తనో గో సగవో, పరేసం గో పరగవో, పఞ్చగవో, పఞ్చగవం. ఏవం దసగవం.

అలోపేతి కిం? పఞ్చహి గోహి కీతో పఞ్చగు. ఏత్థ చ తేన కీతోతి ఏతస్మిం అత్థే తద్ధితపచ్చయస్స లోపో, తేన అయం అపచ్చయో న హోతి, 'గోస్సూ'తి ఓస్సుత్తం.

అచత్థేతి కిం? గవజా చ గావో చ గవజగవో, యోమ్హి గోస్స గవత్తం.

అనఞ్ఞాసఙ్ఖ్యత్థేసూతి కిం? చిత్తగు, ఉపగు.

౩౭౫. రత్తిదివ దారగవ చతురస్సా [క. ౩౩౭; రూ. ౩౫౦; నీ. ౭౨౨; చం. ౪.౪.౬౨; పా. ౫.౪.౭౭].

ఏతే తయో సద్దా అఅన్తా నిపచ్చన్తే.

రత్తి చ దివా చ రత్తిదివం, దారా చ గావో చ దారగవం, చతస్సో అస్సియో యస్స సో చతురస్సో, అపచ్చయో, అస్సిస్స ఇస్స అత్తం.

౩౭౬. ఆయామేనుగవం [క. ౩౩౭; రూ. ౩౫౦; నీ. ౭౨౨; చం. ౪.౪.౬౯; పా. ౫.౪.౮౩].

ఆయామే గమ్యమానే అనుగవన్తి నిపచ్చతే.

గోహి అనుట్ఠితం సకటం అనుగవం.

ఆయామేతి కిం? గున్నం పచ్ఛా అనుగు.

౩౭౭. అక్ఖిస్మాఞ్ఞత్థే [క॰ ౩౩౭; రూ॰ ౩౭౦; నీ॰ ౭౨౨; చం॰ ౪.౪.౯౬; పా॰ ౫.౪.౧౧౩].

అఞ్ఞపదత్థే పవత్తా అక్ఖిమ్హా సమాసన్తో అ హోతి.

విసాలాని అక్ఖీని యస్స సో విసాలక్ఖో, విరూపాని అక్ఖీని యస్స సో విరూపక్ఖో, అనేకసహస్సాని అక్ఖీని యస్స సో సహస్సక్ఖో, లోహితాని అక్ఖీని యస్స సో లోహితక్ఖో. ఏవం నీలక్ఖో, నీలక్ఖి వా. బహులాధికారా అనఞ్ఞత్థేపి, అక్ఖీనం పటిముఖం పచ్చక్ఖం, అక్ఖీనం పరభాగో పరోక్ఖం, అక్ఖీనం తిరోభాగో తిరోక్ఖం. అక్ఖిసద్దేన చేత్థ పఞ్చిన్ద్రియాని గయ్హన్తి.

మహావుత్తినా క్వచి సమాసన్తో అ, ఆ, ఇపచ్చయా హోన్తి.

తత్థ అపచ్చయే –

వాయునో సఖా వాయుసఖో, వాయుసఙ్ఖాతో సఖా అస్సాతి వా వాయుసఖో, అగ్గి, సబ్బేసం పియా’పియమజ్ఝత్తానం సఖాతి సబ్బసఖో, సబ్బే వా సఖాయో అస్సాతి సబ్బసఖో, మేత్తావిహారీ. “సబ్బమిత్తో సబ్బసఖో”తి [థేరగా॰ ౬౪౮] పాళి. పాపానం సఖాతి పాపసఖో, పాపా సఖారో యస్సాతి వా పాపసఖో. “పాపమిత్తో పాపసఖో”తి [దీ॰ ని॰ ౩.౨౫౩] పాళి. పహితో పేసితో అత్తా యేనాతి పహితత్తో, మజ్ఝిమో అత్తా సభావో యస్సాతి మజ్ఝత్తో, ఛాతం అజ్ఝత్తసన్తానం [సణ్ఠానం (మూలపాఠే)] యస్సాతి ఛాతజ్ఝత్తో, సుహితో అత్తా యస్సాతి సుహితత్తో , యతో సంయతో అత్తా యస్సాతి యతత్తో, ఠితో అత్తా అస్సాతి ఠితత్తోఇచ్చాది.

ఆపచ్చయే –

పచ్చక్ఖో ధమ్మో యస్సాతి పచ్చక్ఖధమ్మా, ఛాదేతీతి ఛదో, మోహో, వివటో ఛదో యస్మిన్తి వివటచ్ఛదా, సమ్మాసమ్బుద్ధో.

ఇపచ్చయే –

సున్దరో గన్ధో యస్సాతి సుగన్ధి, కుచ్ఛితో గన్ధో యస్సాతి దుగ్గన్ధి, పూతినో గన్ధో యస్సాతి పూతిగన్ధి, సురభినో గన్ధో సురభిగన్ధి. “సరీరస్స సుగన్ధినో, గుణగన్ధియుత్తో అహ”న్తి పాళి.

ఇతి సమాసన్తఅపచ్చయరాసి.

నానాదేసరాసి

౩౭౮. ఉత్తరపదే [క॰ ౩౩౩-౩౩౪; రూ॰ ౩౪౪-౩౪౫; నీ॰ ౭౧౭-౭౧౮].

ఉత్తరపదే పరే పుబ్బపదే విధి హోతీతి అత్థో. అధికారసుత్తమిదం.

“అబ్రాహ్మణో, అనరియో, అభిక్ఖుకో, అనన్తో”ఇచ్చాదీసు సమాసే ఉత్తరపదే పరే న-కారస్స అ, అన హోన్తి.

౩౭౯. నఖాదయో [క. ౩౨౮; రూ. ౩౩౨; నీ. ౭౦౮; చం. ౫.౨.౯౫; పా. ౬.౩.౭౫].

నఖాదయో సద్దా నపకతికా సిజ్ఝన్తి.

నా’స్స ఖమత్థీతి నఖో, ‘ఖ’న్తి సుఖం, దుక్ఖఞ్చ, నా’స్స కులమత్థీతి నకులో, ఏవంనామకో బ్రాహ్మణో, పుమస్స సకం పుంసకం నత్థి పుంసకం ఏతస్మిన్తి నపుంసకో, ఖఞ్జనం వేకల్లగమనం ఖత్తం, నత్థి ఖత్తం ఏతస్సాతి నక్ఖత్తం, కం వుచ్చతి సుఖం, తబ్బిరుద్ధత్తా అకం వుచ్చతి దుక్ఖం, నత్థి అకం ఏతస్మిన్తి నాకో, సగ్గో, న ముఞ్చతీతి నముచి, మారో. న గలతి న చవతీతి నగరం, గేహే వత్తబ్బే ‘అగార’న్తి సిజ్ఝతి.

౩౮౦. నగో వా పాణిని [క. ౩౩౩-౩౩౪; రూ. ౩౪౪-౩౪౫; నీ. ౭౧౭-౭౧౮; చం. ౫.౨.౯౬; పా. ౬.౩.౭౭; ‘నగో వాప్పాణిని’ (బహూసు)].

అపాణిమ్హి నగోతి సిజ్ఝతి వా.

న గచ్ఛన్తీతి నగా, రుక్ఖా. నగా, పబ్బతా. అగా, రుక్ఖా, అగా, పబ్బతా.

అపాణినీతి కిం? అగో వసలో కిం తేన. ఏత్థ ‘అగో’తి దుగ్గతజనో, ‘వసలో’తి లామకో, ‘కిం తేనా’తి నిన్దావచనం, “సీతేనా”తిపి పాఠో. ఏవం నేకే, అనేకే, నేకాని, అనేకాని ఇచ్చాది.

ఇతి న-రాసి.

౩౮౧. సహస్స సోఞ్ఞత్థే [క. ౪౦౪; రూ. ౩౭౦; నీ. ౮౫౯; చం. ౫.౨.౯౭; పా. ౬.౩.౮౨].

అఞ్ఞపదత్థే సమాసే ఉత్తరపదే పరే సహస్స సో హోతి వా.

పుత్తేన సహ యో వత్తతీతి సపుత్తో, సహపుత్తో.

అఞ్ఞత్థేతి కిం? సహ కత్వా, సహ యుజ్ఝిత్వా.

౩౮౨. సఞ్ఞాయం [క. ౪౦౪; రూ. ౩౭౦; నీ. ౮౫౯; చం. ౫.౨.౯౮; పా. ౬.౩.౭౮].

సఞ్ఞాయం ఉత్తరపదే పరే సహస్స సో హోతి.

సహ ఆయత్తం సాయత్తం, సహ పలాసం సపలాసం, అగరుకారస్సేతం నామం.

౩౮౩. అపచ్చక్ఖే [క॰ ౪౦౪; రూ॰ ౩౦౭; నీ॰ ౮౩౯; చం॰ ౫.౨.౯౯; పా॰ ౬.౩.౮౦].

అపచ్చక్ఖే గమ్యమానే ఉత్తరపదే పరే సహస్స సో హోతి.

ఓడ్డియతి ఏతాయాతి ఓడ్డి, పాసో. ఓడ్డియా సహ యో వత్తతీతి సోడ్డి, కపోతో. ఇధ 'ఓడ్డి' అపచ్చక్ఖా. "సాగ్గి కపోతో"తిపి పాఠో, పిచునా సహ వత్తతీతి సపిచుకా, వాతమణ్డలికా, సా చ అపచ్చక్ఖా, ఉగ్గన్త్వా ఆకాసే పరిబ్భమన్తం పిచుసఙ్ఘాటం దిస్వా ఞాతబ్బా. "సపిసాచా వాతమణ్డలికా"తిపి పాఠో. ఏవం సరజా, వాతా, సరక్ఖసీ, రత్తి.

౩౮౪. అకాలే సకత్థస్స [క॰ ౪౦౪; రూ॰ ౩౭౦; నీ॰ ౮౩౯; చం॰ ౫.౨.౧౧౦; పా॰ ౬.౩.౮౧].

సకత్థప్పధానస్స సహసద్దస్స సో హోతి అకాలే ఉత్తరపదే పరే.

సబ్రహ్మం, సచక్కం.

అకాలేతి కిం? సహ పుబ్బణ్హం, సహ పరణ్హం, సునక్ఖత్తేన సహ పవత్తం పుబ్బణ్హం, పరణ్హన్తి అత్థో.

౩౮౫. గన్థన్తాధిక్యే [క॰ ౪౦౪; రూ॰ ౩౭౦; నీ॰ ౮౩౯; చం॰ ౫.౨.౧౦౧; పా॰ ౬.౩.౭౯].

గన్థస్స అన్తో గన్థన్తో. యథా తం కచ్చాయనగన్థస్స అన్తో ఉణాదికప్పో, అధికభావో ఆధిక్యం, గన్థన్తే చ ఆధిక్యే చ వత్తమానస్స సహసద్దస్స సో హోతి ఉత్తరపదే పరే.

సహ ఉణాదినా' యం అధియతేతి తం సోణాది, సకలం కచ్చాయనం అధీతేత్యత్థో. సహ ముహుత్తేన సకలం జోతిం అధీతే సముహుత్తం, జోతీతి నక్ఖత్తసత్థం.

ఆధిక్యే – సదోణా, ఖారీ, సకహాపణం, నిక్ఖం, సమాసకం, కహాపణం. నిచ్చత్థమిదం సుత్తం.

౩౮౬. సమానస్స పక్ఖాదీసు వా [క॰ ౪౦౪; రూ॰ ౩౭౦; నీ॰ ౮౩౯; చం॰ ౫.౨.౧౦౩-౪; పా॰ ౬.౩.౮౪-౮౬].

పక్ఖాదీసు ఉత్తరపదేసు సమానస్స సో హోతి వా.

సమానో పక్ఖో సహాయో సపక్ఖో, సమానో పక్ఖో యస్సాతి వా సపక్ఖో, సమానపక్ఖో వా. ఏవం సజాతి, సమానజాతి, సజనపదో, సరత్తి.

సమానో పతి యస్సా సా సపతి. ఏవం సనాభి, సబన్ధు, సబ్రహ్మచారీ, సనామో. అవ్హయం వుచ్చతి నామం, చన్దేన సమానం అవ్హయం యస్స సో చన్దసవ్హయో, సగోత్తో, ఇన్దేన సమానం గోత్తం యస్స సో ఇన్దసగోత్తో, సరూపం, సట్ఠానం. హరి వుచ్చతి సువణ్ణం, హరినా సమానో వణ్ణో యస్స సో హరిస్సవణ్ణో, సస్స ద్విత్తం. ఏవం సిఙ్గీనిక్ఖసవణ్ణో, సవయో, సధనో, సధమ్మో, సజాతియో.

పక్ఖాదీసూతి కిం? సమానసీలో.

౩౭౭. ఉదరే ఇయే [క. ౪౦౪; రూ. ౩౭౦; నీ. ౮౫౯; చం. ౫.౨.౧౦౫; పా. ౬.౩.౮౮].

ఇయయుత్తే ఉదరే పరే సమానస్స సో హోతి వా.

సమానే ఉదరే జాతో సోదరియో, సమానోదరియో.

ఇయేతి కిం? సమానోదరతా.

అఞ్ఞేసుపి సమానస్స సో హోతి, చన్దేన సమానా సిరీ యస్స తం చన్దస్సిరీకం, ముఖం. ఏవం పదుమస్సిరీకం, వదనం.

మహావుత్తినా సన్తాదీనఞ్చ సో హోతి, సంవిజ్జతి లోమం అస్సాతి సలోమకో. ఏవం సపక్ఖకో, సంవిజ్జన్తి ఆసవా ఏతేసన్తి సాసవా, సంవిజ్జన్తి పచ్చయా ఏతేసన్తి సప్పచ్చయా, సంవిజ్జన్తి అత్తనో ఉత్తరితరా ధమ్మా ఏతేసన్తి సఉత్తరా, సన్తో పురిసో సప్పురిసో. తథా సజ్జనో, సద్ధమ్మో, సన్తస్స భావో సబ్భావో ఇచ్చాది.

ఇతి స-రాసి.

౩౭౮. ఇమస్సిదం [క. ౧౭౯; రూ. ౨౨౨; నీ. ౩౦౫].

ఉత్తరపదే పరే ఇమస్స ఇదం హోతి.

అయం అత్థో ఏతస్సాతి ఇదమత్థీ, సమాసన్తే ఈ, ఇదమత్థినో భావో ఇదమత్థితా. అయం పచ్చయో ఏతేసన్తి ఇదప్పచ్చయా, ఇదప్పచ్చయానం భావో ఇదప్పచ్చయతా. “ఇమేసం పచ్చయా ఇదప్పచ్చయా, ఇదప్పచ్చయా ఏవ ఇదప్పచ్చయతా”తిపి యోజేన్తి. ‘ఇద’న్తి నిపాతపదమ్పి అత్థి, “రూపఞ్చ హిదం భిక్ఖవే అత్తా అభవిస్స, వేదనా చ హిదం. సఞ్ఞా చ హిదం. సఙ్ఖారా చ హిదం భిక్ఖవే అత్తా అభవిస్సంసు” ఇచ్చాది [మహావ. ౨౦].

౩౭౯. పుం పుమస్స వా [క. ౮౨; రూ. ౧౪౯].

ఉత్తరపదే పరే పుమస్స పుం హోతి వా.

పుమస్స లిఙ్గం పుల్లిఙ్గం, పుమస్స భావో పుమ్భావో, పుమా చ సో కోకిలో చాతి పుంకోకిలో, పుమా చ సో గో చాతి పుఙ్గవో, ‘గో త్వచత్థే…’తి అపచ్చయో, నపుంసకో.

వాతి కిం? పుమిత్థీ.

౩౮౦. ట న్తన్తూనం [క. ౧౨౬; రూ. ౧౦౧; నీ. ౩౦౧].

ఉత్తరపదే పరే న్త, న్తూనం ట హోతి వా క్వచి.

భవం పతిట్ఠో యేసం తే భవంపతిట్ఠా, బిన్దాగమో. భగవా మూలం యేసం తే భగవంమూలకా, ధమ్మా. ఏవం భగవంపటిసరణా, ధమ్మా.

బహులాధికారా తరాదీసు చ పరేసు, మహన్తీనం అతిసయేన మహాతి మహత్తరీ, రత్తఞ్ఞూనం మహన్తస్స భావో రత్తఞ్ఞుమహత్తం. ఏవం జాతిమహత్తం, గుణమహత్తం, పుఞ్ఞమహత్తం, అరహన్తస్స భావో అరహత్తం.

౩౯౧. అ [క॰ ౬౪౨; రూ॰ ౫౮౯; నీ॰ ౧౨౬౯; చం॰ ౫.౨.౧౦౬; పా॰ ౬.౩.౮౯].

ఉత్తరపదే పరే న్త, న్తూనం అ హోతి.

భవన్తపతిట్ఠా, మయం, గుణవన్తపతిట్ఠా, మయం.

౩౯౨. రీరిక్ఖకేసు [క॰ ౬౪౨; రూ॰ ౫౮౯; నీ॰ ౧౨౬౯; చం॰ ౫.౨.౧౦౭; పా॰ ౬.౩.౮౯-౯౦].

రీ, రిక్ఖ, కపచ్చయన్తేసు పరేసు సమానస్స సో హోతి.

నిచ్చసమాసత్తా అఞ్ఞపదేన విగ్గహో, సంవిజ్జతీతి సమానో, పచ్చక్ఖే వియ చిత్తే ఉపలబ్భతీతి అత్థో. సమానో వియ సో దిస్సతీతి సదీ, సదిక్ఖో, సదిసో, సమానా వియ తే దిస్సన్తీతి సదిసా.

౩౯౩. న్తకిమిమానం టాకీటీ [క॰ ౧౨౬; రూ॰ ౧౦౧; నీ॰ ౩౦౧].

తేసు పరేసు న్తపచ్చయన్తస్స చ కిం, ఇమసద్దానఞ్చ కమేన టా, కీ, టీ హోన్తి.

భవం వియ సో దిస్సతీతి భవాదీ, భవాదిక్ఖో, భవాదిసో, కో వియ సో దిస్సతీతి కీదీ, కీదిక్ఖో, కీదిసో, అయం వియ సో దిస్సతీతి ఈదీ, ఈదిక్ఖో, ఈదిసో.

౩౯౪. సబ్బాదీనమా [క॰ ౬౪౨; రూ॰ ౫౮౯; నీ॰ ౧౨౬౯; చం॰ ౫.౨.౧౦౮; పా॰ ౬.౩.౯౧].

తేసు పరేసు సబ్బాదినామకానం య, త, ఏత, అఞ్ఞ, అమ్హ, తుమ్హసద్దానం అన్తో ఆ హోతి.

యాదీ, యాదిక్ఖో, యాదిసో, తాదీ, తాదిక్ఖో, తాదిసో, ఏతాదీ, ఏతాదిక్ఖో, ఏతాదిసో.

౩౯౫. వేతస్సేట [క॰ ౬౪౨; రూ॰ ౫౮౯; నీ॰ ౧౨౬౯].

తేసు పరేసు ఏతస్స ఏట హోతి వా.

ఏదీ, ఏదిక్ఖో, ఏదిసో, అఞ్ఞాదీ, అఞ్ఞాదిక్ఖో, అఞ్ఞాదిసో, అమ్హాదీ, అమ్హాదిక్ఖో, అమ్హాదిసో, తుమ్హాదీ, తుమ్హాదిక్ఖో, తుమ్హాదిసో.

౩౯౬. తుమ్హమ్హానం తామేకస్మిం [క. ౬౪౨; రూ. ౨౮౯; నీ. ౧౨౬౯].

తేసు పరేసు ఏకవచనే పవత్తానం తుమ్హ’ మ్హసద్దానం తా, మా హోన్తి వా.

అహం వియ సో దిస్సతీతి మాదీ, మాదిక్ఖో, మాదిసో, త్వం వియ సో దిస్సతీతి తాదీ, తాదిక్ఖో, తాదిసో.

ఏకస్మిన్తి కిం? అమ్హే వియ తే దిస్సన్తీతి అమ్హాదినో, అమ్హాదిక్ఖా, అమ్హాదిసా, తుమ్హే వియ తే దిస్సన్తీతి తుమ్హాదినో, తుమ్హాదిక్ఖా, తుమ్హాదిసా. ఏత్థ చ ఉపమానత్థస్సేవ ఏకత్తం ఇచ్ఛీయతి, తస్మా అహం వియ తే దిస్సన్తీతి మాదిసా త్వం వియ తే దిస్సన్తీతి తాదినో, తాదిసాతిపి యుజ్జన్తి. “మాదిసా వే జినా హోన్తి, యే పత్తా ఆసవక్ఖయ”న్తి [మహావ. ౧౧] పాళి, ఇమాని పదాని ఉపరి కితకణ్డేపి ఆగమిస్సన్తి.

౩౯౭. తంమమఞ్ఞత్ర [క. ౧౪౩; రూ. ౨౩౦; నీ. ౩౨౨].

రీ, రిక్ఖ, కపచ్చయేహి అఞ్ఞస్మిం ఉత్తరపదే పరే తుమ్హ’మ్హానం తం, మంఆదేసా హోన్తి క్వచి.

త్వం లేణం యేసం తే తంలేణా, అహం లేణం యేసం తే మంలేణా [సం. ని. ౪.౩౭౯]. ఏవం తందీపా, మందీపా [సం. ని. ౪.౩౭౯], తంపటిసరణా, మంపటిసరణా.

౩౯౮. మనాద్యాపాదీనమో మయే చ [క. ౧౮౩; రూ. ౩౮౬; నీ. ౩౭౭].

ఉత్తరపదే మయపచ్చయే చ పరే మనాదీనం ఆపాదీనఞ్చ ఓ హోతి.

మనోసేట్ఠా, మనోమయా, రజోజల్లం, రజోమయం, సబ్బో మనోగణో ఇధ వత్తబ్బో, ఆపోధాతు, ఆపోమయం. అనుయన్తి దిసోదిసం [దీ. ని. ౩.౨౮౧], జీవ త్వం సరదోసతం [జా. ౧.౨.౯].

౩౯౯. పరస్స సఙ్ఖ్యాసు [క. ౩౬; రూ. ౪౭; నీ. ౧౩౦].

సఙ్ఖ్యాసు పరాసు పరస్స ఓ హోతి.

పరోసతం, పరోసహస్సం, పరోపణ్ణాస ధమ్మా, ఇధ పరసద్దో “ఇన్ద్రియపరోపరియత్త”న్తి ఏత్థ వియ అధికత్థవాచిసద్దన్తరం, న సబ్బనామం.

౪౦౦. జనే పుథస్సు [క. ౪౯; రూ. ౪౪; నీ. ౧౨౯].

జనే పరే పుథస్స ఉ హోతి.

అరియేహి పుథగేవాయం జనోతి పుథుజ్జనో. అపి చ పాళినయే పుథుసద్దోయేవ బహులం దిస్సతి, పుథు కిలేసే జనేన్తీతి పుథుజ్జనా, పుథు నానాసత్థారానం ముఖం ఉల్లోకేన్తీతి పుథుజ్జనా, పుథు నానాఓఘేహి వుయ్హన్తీతి పుథుజ్జనా

[మహాని. ౨౧, ౯౪], సఞ్ఞానానాత్తపుథుత్తపభేదం పటిచ్చ తణ్హానానాత్తపుథుత్తపభేదో హోతి [ధ. స. అట్ఠ. ౧], ఇజ్ఝ అఞ్ఞోపి పుచ్ఛస్సు, పుథూ సమణబ్రాహ్మణే [సం. ని. ౧.౨౪౬]. గామా గామం విచరిస్సం, సావకే వినయం పుథూ, ఆయతాని పుథూని చ, పుథునా విజ్జువణ్ణినా [జా. ౨.౨౨.౯౬౮], పుథుకాయా పుథుభూతా ఇచ్చాది. తస్మా "పుథగేవ, పుథక్కరణే" ఇచ్చాదీసు థుస్స ఉకారస్స అకారో [అకారోతి?] యుజ్జతి.

౪౦౧. సో ఛస్సాహాయతనేసు వా [క. ౩౭౪; రూ. ౪౦౮; నీ. ౮౦౪].

అహే చ ఆయతనే చ పరే ఛస్స సో హోతి వా.

ఛ అహాని సాహం. అత్థి సాహస్స జీవితం [జా. ౨.౨౨.౩౧౪], 'సాహస్సా'తి సాహం+అస్సాతి ఛేదో. సళాయతనం.

వాతి కిం? ఛాహప్పటిచ్ఛన్నా ఆపత్తి [చూళవ. ౧౩౪], ఛ ఆయతనాని.

౪౦౨. ల్తుపితాదీనమారఙ్రఙ [క. ౨౦౦; రూ. ౧౨౯; నీ. ౪౧౨; చం. ౫.౨.౨౦; పా. ౬.౩.౩౨].

సమాసుత్తరపదే పరే ల్తుపచ్చయన్తానం పితాదీనఞ్చ కమేన ఆరఙ, రఙ హోన్తి వా.

సత్థునో దస్సనం సత్థారదస్సనం. ఏవం కత్తారనిద్దేసో. మాతా చ పితా చ మాతరపితరో, మాతాపితూసు సంవడ్ఢో మాతాపితరసంవడ్ఢో.

వాతి కిం? సత్థుదస్సనం, కత్తు నిద్దేసో, మాతాపితరో.

౪౦౩. విజ్జాయోనిసమ్బన్ధీనమా తత్ర చత్థే [క. ౧౯౯; రూ. ౧౨౮; నీ. ౭౩౬; చం. ౫.౨.౨౧; పా. ౬.౩.౨౫].

చత్థసమాసే విజ్జాసమ్బన్ధీనం యోనిసమ్బన్ధీనఞ్చ ల్తుపితాదీనం ఆ హోతి తేస్వేవ పరేసు.

మాతాపితా, మాతాపితరో ఇచ్చాది.

తత్రాతి కిం? మాతుయా భాతా మాతుభాతా.

ఏత్థ చ విజ్జాసిప్పాని సిక్ఖాపేన్తా ఆచరియా సిస్సానం విజ్జాసమ్బన్ధీ మాతాపితరో నామ.

౪౦౪. పుత్తే [క. ౧౯౯; రూ. ౧౨౮; నీ. ౭౩౬; చం. ౫.౨.౨౨; పా. ౬.౩.౨౫].

చత్థే పుత్తే పరే విజ్జాయోనిసమ్బన్ధీనం ల్తుపితాదీనం ఆ హోతి.

మాతాపుత్తా గచ్ఛన్తి, పితాపుత్తా గచ్ఛన్తి. మహావుత్తినా తేసఞ్చ ఇ హోతి, మాతిపక్ఖో, పితిపక్ఖో. మాతిఘో లభతే దుఖం [జా. ౨.౧౯.౧౧౮], పితిఘో లభతే దుఖం, మాత్తికం ధనం, పేత్తికం ధనం [పారా. ౩౪]. ఏత్థ చ మాతుయా సన్తకం

మాత్తికం, పితునో సన్తకం పేత్తికం, ద్విత్తం వుద్ధి చ. మాతితో, పితితో, భాతా ఏవ భాతికో, భాతికరాజా.

౪౦౫. జాయాయ జాయం పతిమ్హి [క. ౩౩౯; రూ. ౩౨౮; నీ. ౭౩౧; '...జయం పతిమ్హి' (బహూసు)].

పతిమ్హి పరే జాయాసద్దస్స జాయం హోతి.

పుత్తం జనేతీతి జాయా, జాయా చ పతి చ జాయమ్పతీ [జయమ్పతీ (బహూసు)]. అథ వా "జాయమ్పతీ"తి ఇదం సన్ధివిధినావ సిద్ధం, తస్మా "జమ్పతీ"తిపాఠో సియా యథా "దేవరాజా సుజమ్పతీ' [సం. ని. ౧.౨౬౪]'తి, యథా చ సక్కతగన్థేసు "దారో చ పతి చ దమ్పతీ"తి. ఇధ పన మహావుత్తినా పతిమ్హి సుజాతాయ సుజం హోతి, దారస్స చ దం హోతి, తథా జాయా చ పతి చ జమ్పతీతి నిట్ఠం గన్తబ్బం.

యఞ్చ వుత్తియం "జానిపతీతి పకత్యన్తరేన సిద్ధం, తథా దమ్పతీ"తి వుత్తం. తత్థ పుత్తం జనేతీతి జానీ. జానీ చ పతి చ జానీపతీతి యుజ్జతి. "తుదమ్పతీ"తి పాఠో. కచ్చాయనే చ 'జాయాయ తు దంజాని పతిమ్హీ'తి. తత్థ తుసద్దో పదపూరణమత్తే యుజ్జతి.

౪౦౬. సఞ్ఞాయముదోదకస్స [క. ౪౦౪; రూ. ౩౭౦; నీ. ౨౧౭; చం. ౫.౨.౬౫; పా. ౬.౩.౫౭].

సఞ్ఞాయం గమ్యమానాయం ఉత్తరపదే పరే ఉదకస్స ఉదో హోతి.

ఉదకం ధారేతీతి ఉదధి, మహన్తం ఉదకం ధారేతీతి మహోదధి, ఉదకం పివన్తి ఏత్థాతి ఉదపానం, ఉదకం పివన్తి ఏతాయాతి ఉదపాతి.

౪౦౭. కుమ్భాదీసు వా [క. ౪౦౪; రూ. ౩౭౦; నీ. ౨౧౭; చం. ౫.౨.౬౯; పా. ౬.౩.౫౯].

కుమ్భాదీసు పరేసు ఉదకస్స ఉదో హోతి వా.

ఉదకస్స కుమ్భో ఉదకుమ్భో, ఉదకకుమ్భో. ఏవం ఉదపత్తో, ఉదకపత్తో, ఉదబిన్దు, ఉదకబిన్దు. మహావుత్తినా స్యాదీసుపి, "నీలోదా పోక్ఖరణీ"తి పాళి.

౪౦౮. సోతాదీసు లోపో [క. ౪౦౪; రూ. ౩౭౦; నీ. ౨౧౬].

సోతాదీసు పరేసు ఉదకస్స ఉస్స లోపో హోతి.

ఉదకస్స సోతం దకసోతం, ఉదకే రక్ఖసో దకరక్ఖసో, ఉదకం ఆసయో యేసం తే దకాసయా, పాణా. మహావుత్తినా స్యాదీసుపి, "దకే దకాసయా సేన్తీ"తి [సం. ని. ౩.౭౮ (థోకం విసదిసం)] పాళి.

౪౦౯. పుబ్బాపరజ్జసాయమజ్ఝేహాహస్స ణ్హో [క. ౪౦౪; రూ. ౩౭౦; ణ్హో (సీ.)].

పుబ్బాదీహి పరస్స అహస్స ణ్హో హోతి.

పుబ్బణ్హో, అపరణ్హో, అజ్జణ్హో, సాయణ్హో [సాయన్హో], మజ్ఝణ్హో.

నానాదేసరాసి నిట్ఠితో.

అబ్యయరాసి

౪౧౦. కుపాదయో నిచ్చమస్యాదివిధిమ్హి [క॰ ౩౨౪; రూ॰ ౩౩౯; చం॰ ౨.౨.౨౪; పా॰ ౨.౨.౧౮].

స్యాదివిధితో అఞ్ఞత్థ కుఆదయో పాదయో చ సద్దా స్యాద్యన్తేన సహ నిచ్చం ఏకత్థా హోన్తి.

కుచ్ఛితో బ్రాహ్మణో కుబ్రాహ్మణో, ఈసకం ఉణ్హం కదుణ్హం, పాకటో హుత్వా భవతీతి పాతుభూతో, ఆవీ [‘ఆవి’పి దిస్సతి] హుత్వా భవతీతి ఆవీభూతో, తుణ్హీ భవతీతి తుణ్హీభూతో, పముఖో నాయకో పనాయకో, పకారేన కరిత్వా పకరిత్వా పకారేన కతం పకతం, పఠమం వా కతం పకతం, విరూపో పురిసో దుప్పురిసో. ఏవం దుక్కటం, సోభణో పురిసో సుపురిసో. ఏవం సుకతం, అభిధమ్మో, అభిత్థుతో, భుసం కళారో ఆకళారో, భుసం బన్ధో ఆబన్ధో ఇచ్చాది.

పాదయో పకతాద్యత్థే పఠమాయ ఏకత్థా హోన్తి, పకతో ఆచరియో పాచరియో. ఏవం పయ్యకో, పరో అన్తేవాసీ పన్తేవాసీ, పరో పుత్తో పపుత్తో, పరో నత్తా పనత్తా.

అత్యాదయో అతిక్కన్తాద్యత్థే దుతియాయ, మఞ్చం అతిక్కన్తో అతిమఞ్చో. ఏవం అతిబాలో, అతివేలా.

అవాదయో కుట్ఠాద్యత్థే తతియాయ, కోకిలాయ అవకుట్ఠం వనం అవకోకిలం, ‘అవకుట్ఠ’న్తి ఛడ్డితన్తి వదన్తి. ఏవం అవమయూరం.

పరియాదయో గిలానాద్యత్థే చతుత్థియా, అజ్ఝాయితుం గిలానో పరియజ్ఝేనో.

న్యాదయో నిక్ఖన్తాద్యత్థే పఞ్చమియా, కోసమ్బియా నిక్ఖన్తో నిక్కోసమ్బి, వానతో నిక్ఖన్తం నిబ్బానం.

అస్యాదివిధిమ్హీతి కిం? రుక్ఖం పతి విజ్జోతతే.

౪౧౧. చీ క్రియత్థేహి [చం॰ ౨.౨.౨౨; పా॰ ౧.౪.౬౦, ౬౧].

చీపచ్చయన్తో సద్దో క్రియత్థేహి సద్దేహి సహ ఏకత్థో హోతి.

బలసా కిరియ బలీకిరియ, పాకటీకిరియ, పాకటీభుయ్య, పాకటీభవియ.

౪౧౨. భూసనాదరానాదరాదీస్వేహి సహ [చం॰ ౨.౨.౨౭; పా॰ ౧.౪.౬౩, ౬౪].

అలమాదయో సద్దా భూసనాదీసు అత్థేసు ఏతేహి క్రియత్థేహి సహ ఏకత్థా హోన్తి.

భూసనం అకాసీతి అలంకిరియ, సమం ఆదరం అకాసీతి సక్కచ్చ, అసమం అనాదరం అకాసీతి అసక్కచ్చ, బిన్దునో పరరూపత్తం.

భూసనాదీసూతి కిం? అలం భుత్వా గతో, 'అల'న్తి పరియత్తం, సక్కత్వా గతో, సోభణం కత్వాత్యత్థో. "కచ్చ, కిరియ" ఇచ్చాదినా సంఖిత్తరూపేహి ఉపపదేన సహ సిద్ధేహి ఏవ ఏకత్థసఞ్ఞా, న "కత్వా" ఇచ్చాదినా అసంఖిత్తరూపేహి విసుం సిద్ధేహీతి అధిప్పాయో.

౪౧౩. అఞ్ఞే చ [క॰ ౩౨౪, ౩౨౭; రూ॰ ౩౩౯, ౩౩౧; నీ॰ ౬౮౨-౬౮౮, చం॰ ౨.౨.౩౦, ౩౩, ౩౪, ౩౭, ౪౪; పా ౧.౪.౬౭, ౭౧, ౭౨, ౭౩, ౭౬; ౩.౪.౬౩].

అఞ్ఞే చ సద్దా క్రియత్థేహి స్యాద్యన్తేహి సహ బహులం ఏకత్థా హోన్తి.

అతిరేకం అభవీతి పరోభుయ్య. ఏవం తిరోభుయ్య, పరోకిరియ, తిరోకిరియ, ఉరసికిరియ, మనసికిరియ, మజ్ఝేకిరియ, తుణ్హీభుయ్య.

త్యాదిసద్దాపి సఞ్ఞాభావం పత్తా నిపాతరూపా హోన్తి, స్యాదిరూపా చ. తస్మా తేపి ఇమస్మిం సుత్తే సఙ్గయ్హన్తి.

అత్థిఖీరా గావీ, నసన్తిపుత్తా ఇత్థీ, అత్థి హుత్వా పచ్చయో అత్థిపచ్చయో. ఏవం నత్థిపచ్చయో, అహోసి ఏవ కమ్మం అహోసికమ్మం, ఏహి చ పస్స చ ఏహిపస్స, ఏహిపస్స ఇతి విధానం అరహతీతి ఏహిపస్సికో, అయం తద్ధితన్తసమాసో నామ. ఏవం పరత్థ.

ఏహి భద్దన్తేతి వుత్తోపి న ఏతీతి నఏహిభద్దన్తికో [దీ॰ ని॰ ౧.౩౯౪], తిట్ఠ భద్దన్తేతి వుత్తోపి న తిట్ఠతీతి నతిట్ఠభద్దన్తికో, ఏహి స్వాగతం తుయ్హన్తి వదనసీలో ఏహిస్వాగతికో, ఏహిస్వాగతవాదీ [పారా॰ ౪౩౨] వా, ఏహి భిక్ఖూతి వచనేన సిద్ధా ఉపసమ్పదా ఏహిభిక్ఖూపసమ్పదా, ఏవం పోరాణా ఆహంసు వా, ఏవం పురే ఆసింసు వాతి ఏవం పవత్తం విధానం ఏత్థ అత్థీతి ఇతిహాసో [దీ॰ ని॰ ౧.౨౫౬], పురాణగన్థో, యం పుబ్బే అనఞ్ఞాతం, తం ఇదాని ఞస్సామి ఇతి పవత్తస్స ఇన్ద్రియం అనఞ్ఞాతఞ్ఞస్సామీతిన్ద్రియం, అసుకో ఇతి ఆహ అసుకో ఇతి ఆహ, అసుకస్మింవా గన్థే ఇతి ఆహ అసుకస్మిం గన్థే ఇతి ఆహాతి ఏవం పవత్తవచనం ఇతిహీతిహం, అఞ్ఞాసి ఇతి బ్యాకతో కోణ్డఞ్ఞో అఞ్ఞాసికోణ్డఞ్ఞో [మహావ॰ ౮] ఇచ్చాది.

కేచి పన "సచ్ఛికరోతి, మనసికరోతి, పాకటీకరోతి, ఆవీకరోతి, పాతుకరోతి, అలఙ్కరోతి, సక్కరోతి, పభవతి, పరాభవతి" ఇచ్చాదీనమ్పి ఏకత్థీభావం వదన్తి. తుమన్తత్వన్తాదికాపి ఏత్థ సఙ్గయ్హన్తి, గన్తుం కామేతీతి గన్తుకామో, కత్తుకామో, దట్ఠుకామో, గన్తుం మనో ఏతస్సాతి గన్తుమనో, సంవిధాయ అవహారో సంవిధావహారో, యలోపో. ఏవం ఉపాదాయ ఉప్పన్నం రూపం ఉపాదారూపం, అనుపాదాయ విముత్తో అనుపాదావిముత్తో, పటిచ్చసముప్పాదో, ఆహచ్చభాసితో, ఉపహచ్చపరినిబ్బాయీ [పు॰ ప॰ ౩౭], అవేచ్చప్పసాదో, చక్ఖుత్తుపరమం, సత్తక్ఖత్తుపరమో [పు॰ ప॰ ౩౧] ఇచ్చాది.

అబ్యయరాసి నిట్ఠితో.

సఙ్ఖ్యారాసి

ఇదాని సఙ్ఖ్యారాసి వుచ్చతే.

౪౧౪. విధాదీసు ద్విస్స దు [క॰ ౩౮౬; రూ॰ ౪౧౦; నీ॰ ౮౧౧].

విధాదీసు పరేసు ద్విస్స దు హోతి.

ద్వే విధా పకారా యస్సాతి దువిధో, ద్వే పట్టాని యస్సాతి దుపట్టం, చీవరం, దువఙ్గికం, ఝానం ఇచ్చాది.

౪౧౫. ది గుణాదీసు [క॰ ౩౮౬; రూ॰ ౪౧౦; నీ॰ ౮౧౧].

గుణాదీసు ద్విస్స ది హోతి.

ద్వే గుణా పటలా యస్సాతి దిగుణా, సఙ్ఘాటి, ద్వే గావో దిగు, ద్వే రత్తియో దిరత్తం, ద్విరత్తం వా.

౪౧౬. తీస్వ [క॰ ౩౮౩; రూ॰ ౨౫౩; నీ॰ ౮౧౫].

తీసు పరేసు ద్విస్స అ హోతి.

ద్వే వా తయో వా వారా ద్వత్తిక్ఖత్తుం, ద్వే వా తయో వా పత్తా ద్వత్తిపత్తా.

౪౧౭. ఆ సఙ్ఖ్యాయాసతాదోనఞ్ఞత్థే [క॰ ౩౮౩; రూ॰ ౨౫౩; నీ॰ ౮౧౫; చం॰ ౫.౨.౫౨; పా॰ ౬.౩.౪౭].

అఞ్ఞపదత్థవజ్జితే సమాసే సతాదితో అఞ్ఞస్మిం సఙ్ఖ్యాపదే పరే ద్విస్స ఆ హోతి.

ద్వే చ దస చ ద్వాదస, ద్వీహి వా అధికా దస ద్వాదస, ద్వావీసతి, ద్వత్తింస, రస్సత్తం.

అసతాదోతి కిం? ద్విసతం, ద్విసహస్సం.

అనఞ్ఞత్థేతి కిం? ద్వే దస యస్మిన్తి ద్విదస.

౪౧౮. తిస్సే [క॰ ౪౦౪; రూ॰ ౩౭౦; చం॰ ౫.౨.౫౩; పా॰ ౬.౩.౪౮].

అనఞ్ఞత్థే అసతాదో సఙ్ఖ్యాపదే పరే తిస్స ఏ హోతి.

తయో చ దస చ తేరస, తీహి వా అధికా దస తేరస. ఏవం తేవీసతి, తేత్తింస.

౪౧౯. చత్తాలీసాదో వా [క॰ ౪౦౪; రూ॰ ౩౭౦; చం॰ ౨.౨.౨౪; పా॰ ౬.౩.౪౯].

చత్తాలీసాదీసు పరేసు తిస్స ఏ హోతి వా.

తేచత్తాలీసం, తిచత్తాలీసం, తేపఞ్ఞాసం, తిపఞ్ఞాసం, తేసట్ఠి, తిసట్ఠి, తేసత్తతి, తిసత్తతి, తేఅసీతి, తిఅసీతి, తేనవుతి, తినవుతి.

౪౨౦. ద్విస్సా చ [క॰ ౪౦౪; రూ॰ ౩౭౦ చం॰ ౨.౨.౨౪; పా॰ ౬.౩.౬౯].

చత్తాలీసాదో ద్విస్స ఏ హోతి వా ఆ చ.

ద్వేచత్తాలీసం, ద్వాచత్తాలీసం, ద్విచత్తాలీసం, ద్వేపఞ్ఞాసం, ద్విపఞ్ఞాసం, ద్వాసట్ఠి, ద్వేసట్ఠి, ద్వాసత్తతి, ద్వేసత్తతి, ద్వాసీతి, ద్వానవుతి, ద్వేనవుతి. వాసద్దేన పఞ్ఞాసమ్హి ఆత్తం, అసీతిమ్హి ఏత్తఞ్చ నత్థి.

౪౨౧. బాచత్తాలీసాదో వా [క॰ ౩౮౦; రూ॰ ౨౨౨; నీ॰ ౮౧౦].

అచత్తాలీసాదో పరే ద్విస్స బా హోతి వా.

బారస, ద్వాదస, బావీసతి, ద్వావీసతి, బాత్తింస, ద్వత్తింస.

అచత్తాలీసాదోతి కిం? ద్వాచత్తాలీసం.

౪౨౨. చతుస్స చుచో దసే [క॰ ౩౯౦; రూ॰ ౨౨౬; నీ॰ ౮౨౬].

దసే పరే చతుస్స చు, చో హోన్తి వా.

చుద్దస, చోద్దస, చతుద్దస.

౪౨౩. వీసతిదసేసు పఞ్చస్స పణ్ణపన్నా [క॰ ౪౦౪; రూ॰ ౩౭౦; నీ॰ ౮౧౪].

ఏసు పఞ్చస్స పణ్ణ, పన్నా హోన్తి వా యథాక్కమం.

పణ్ణవీసతి, పఞ్చవీసతి, పన్నరస, పఞ్చదస.

౪౨౪. ఛస్స సో [క॰ ౩౭౪; రూ॰ ౪౦౮; నీ॰ ౮౦౬].

దసే పరే ఛస్స సో హోతి.

సోళస.

౪౨౫. ఏకట్ఠానమా [క. ౩౮౩; రూ. ౨౫౩; నీ. ౮౧౫].

దసే పరే ఏక, అట్ఠానం ఆ హోతి.

ఏకాదస, అట్ఠారస.

౪౨౬. ర సఙ్ఖ్యాతో వా [క. ౩౮౧; రూ. ౨౫౪; నీ. ౮౧౨].

ఏకాదిసఙ్ఖ్యమ్హా పరస్స దసస్స ర హోతి వా.

ఏకారస, ఏకాదస, బారస, ద్వాదస, పన్నరస, పఞ్చదస, సత్తరస, సత్తదస, అట్ఠారస, అట్ఠాదస, బాదేసే పన్నాదేసే చ నిచ్చం. ఇధ న హోతి, చతుద్దస.

౪౨౭. ఛతీహి ళో చ [క. ౩౭౯; రూ. ౨౫౮; నీ. ౮౧౯].

ఛ, తీహి పరస్స దస్స ళో హోతి రో చ.

సోళస, తేరస, తేళస.

౪౨౮. చతుత్థతతియానమడ్ఢుడ్ఢతియా [క. ౩౮౭; రూ. ౪౧౧; నీ. ౮౧౯].

'అడ్ఢుడ్ఢతియా'తి అడ్ఢా+ఉడ్ఢతియాతి ఛేదో, అడ్ఢమ్హా పరేసం చతుత్థ, తతియానం ఉడ్ఢ, తియా హోన్తి యథాక్కమం.

అడ్ఢేన చతుత్థో అడ్ఢుడ్ఢో, అడ్ఢేన తతియో అడ్ఢతియో.

సకత్థే ణ్యమ్హి అడ్ఢతేయ్యో.

౪౨౯. దుతియస్స సహ దియడ్ఢదివడ్ఢా [క. ౩౮౭; రూ. ౪౧౧; నీ. ౮౧౯].

అడ్ఢమ్హా పరస్స దుతియస్స సహ అడ్ఢేన దియడ్ఢ, దివడ్ఢా హోన్తి.

అడ్ఢేన దుతియో దియడ్ఢో, దివడ్ఢో.

యథా చ ఏక, ద్వి,తి, చతు, పఞ్చ, ఛ, సత్త, అట్ఠ, నవ, దససద్దా పచ్చేకం అత్తనో అత్థేసు నిపతన్తి, తథా వీసతి, తింసతి, చత్తాలీస, పఞ్ఞాస, సట్ఠి, సత్తతి, అసీతి, నవుతిసద్దా పచ్చేకం అత్తనో అత్థేసు నిపతన్తి, దససద్దస్స కారియా న హోన్తి, ఏవం సతసహస్ససద్దాపీతి దట్ఠబ్బం.

తతో పరం పన దస సహస్సాని దససహస్సం, ఇదం 'నహుత'న్తి చ వుచ్చతి, సతం సహస్సాని సతసహస్సం, ఇదం 'లక్ఖ'న్తి చ వుచ్చతి, దస సతసహస్సాని దససతసహస్సన్తి ఏవం దిగుసమాసవసేన ఏతాని పదాని సిజ్ఝన్తి.

ద్వే సతాని ద్విసతం, తీణి సతాని తిసతం, ద్వే సహస్సాని ద్విసహస్సం, తీణి సహస్సాని తిసహస్సం ఇచ్చాదీని దిగుమ్హి వుత్తానేవ.

గణనపథే పన ఏకట్ఠానం, దసట్ఠానం, సతట్ఠానం, సహస్సట్ఠానం, దససహస్సట్ఠానం, సతసహస్సట్ఠానం, దససతసహస్సట్ఠానన్తి ఇమాని సత్త ఠానాని కమేన దసగుణితాని హోన్తి. తత్థ ఏకట్ఠానం నామ ఏకం, ద్వే, తీణి ఇచ్చాది. దసట్ఠానం నామ దస, వీసం, తింసం ఇచ్చాది. సతట్ఠానం నామ సతం, ద్విసతం, తిసతం ఇచ్చాది. సహస్సట్ఠానం నామ సహస్సం, ద్విసహస్సం, తిసహస్సం ఇచ్చాది. ఏవం ఉపరిపి. ఏకమేకస్మిఞ్చ ఠానే నవ పదాని చ నవ అన్తరనవన్తాని చ హోన్తి. అయం మూలభూమి నామ.

తదుత్తరి కోటిభూమి నామ. తత్థపి ఏకట్ఠానం, దసట్ఠానం, సతట్ఠానంఇచ్చాదీని సత్త ఠానాని హోన్తి. తత్థ మూలభూమియా అన్తిమట్ఠానం గహేత్వా దసగుణితే కతే కోటిభూమియం ఏకట్ఠానం హోతి, ఇధపి సత్త ఠానాని కమేన దసగుణితానియేవ, ఇధ దసకోటిసతసహస్సం అన్తిమట్ఠానం భవతి.

తదుత్తరి పకోటిభూమి నామ. ఏత్థపి సత్త ఠానాని హోన్తి. తత్థ కోటిభూమియా అన్తిమట్ఠానం గహేత్వా దసగుణితే కతే పకోటిభూమియం ఏకట్ఠానం హోతి, ఇధపి సత్త ఠానాని దసగుణితానియేవ, దసపకోటిసతసహస్సం అన్తిమట్ఠానం, ఇమినా నయేన సబ్బభూమీసు ఉపరూపరి భూమిసఙ్కన్తి చ ఠానభేదో చ వేదితబ్బో.

అయం పనేత్థ భూమిక్కమో-మూలభూమి, కోటిభూమి, పకోటిభూమి, కోటిపకోటిభూమి, నహుతభూమి, నిన్నహుతభూమి, అక్ఖోభిణీభూమి [భినీ, భనీతిపి దిస్సన్తి], బిన్దుభూమి, అబ్బుదభూమి, నిరబ్బుదభూమి, అహహభూమి, అబబభూమి, అటటభూమి, సోగన్ధికభూమి, ఉప్పలభూమి, కుముదభూమి, పుణ్డరీకభూమి, పదుమభూమి, కథానభూమి, మహాకథానభూమి, అసఙ్ఖ్యేయ్యభూమీతి ఏకవీసతి భూమియో సత్తచత్తాలీససతం ఠానాని చ హోన్తి.

నిరయభూమీనం కమేన పన అబ్బుదభూమి, నిరబ్బుదభూమి, అబబభూమి, అటటభూమి, అహహభూమి, కుముదభూమి, సోగన్ధికభూమి, ఉప్పలభూమి , పుణ్డరీకభూమి, పదుమభూమీతి వత్తబ్బో. ఏత్థ చ యస్మా పాళిభాసాయం దససతసహస్సం నామ సత్తమట్ఠానం నత్థి, ఛ ఠానాని ఏవ అత్థి, తస్మా గరూ అట్ఠకథాసు [సం॰ ని॰ ౧.౧౮౧] ఆగతనయేన సత్తమట్ఠానం ఉల్లఙ్ఘేత్వా ఛట్ఠట్ఠానతో ఉపరి భూమిసఙ్కన్తిం కథేన్తా సతగుణితం కత్వా కథేన్తి, సతసహస్సానం సతం కోటి, కోటిసతసహస్సానం సతం పకోటి ఇచ్చాది.

తత్థ సతసహస్సానం సతం నామ దససతసహస్సానం దసకమేవ హోతి, తస్మా తథా కథేన్తాపి భూమీనం సబ్బట్ఠానానఞ్చ దసగుణసిద్ధిమేవ కథేన్తీతి వేదితబ్బం. యస్మా చ గణనభూమిసఙ్ఖాతో గణనపథో నామ నానాదేసవాసీనం వసేన నానావిధో హోతి, తస్మా దీపవంసే అక్ఖోభిణీ, బిన్దు, కథాన, మహాకథానాని వజ్జేత్వా పాళినయేన సత్తరస భూమియోవ వుత్తా. కచ్చాయనే [క॰ ౩౯౪, ౩౯౭; రూ॰ ౪౧౬, ౪౧౭] పుబ్బే దస్సితా ఏకవీసతి భూమియో, సక్కతగన్థేసు తతో సాధికభూమియో, కత్థచి పన మహాబలక్ఖన్ధపరియన్తా సట్ఠి భూమియోతి ఆగతా.

తత్థ సకసకభూమితో అతిరేకవత్థూని గణనపథవీతివత్తాని నామ హోన్తి, యేసం పన మూలభూమిమత్తం అత్థి, తేసం కోటిమత్తానిపి వత్థూని గణనపథాతిక్కన్తాని ఏవ.

అపి చ ‘గణనపథవీతివత్త’న్తి చ ‘గణనపథాతిక్కన్త’న్తి చ ‘అసఙ్ఖ్యేయ్య’న్తి చ అత్థతో ఏకం. తస్మా ఇధపి వీసతి భూమియో ఏవ అనుక్కమేన దసగుణితా గణనపథా నామ హోన్తి. అసఙ్ఖ్యేయ్యన్తి పన దసగుణవినిముత్తా గణనపథాతిక్కన్తభూమి ఏవ వుచ్చతి. మహాకథానభూమాతిక్కన్తతో పట్ఠాయ హి అనన్తమహాపథవియా సబ్బపంసుచుణ్ణానిపి ఇధ అసఙ్ఖ్యేయ్యభూమియం సఙ్గయ్హన్తి. ఇతరథా అసఙ్ఖ్యేయ్యన్తి చ గణనపథభూమీతి చ విరుద్ధమేతన్తి.

దీపవంసే చ “తతో ఉపరి అభూమి, అసఙ్ఖ్యేయ్యన్తి వుచ్చతీ”తి వుత్తం. తత్థ ‘అభూమీ’తి వచనేన గణనపథభూమి ఏవ పటిసిద్ధా, న తు గణనపథాతిక్కన్తా విసుం అసఙ్ఖ్యేయ్యభూమి నామ. చరియాపిటకసంవణ్ణనాయమ్పి [చరియా॰ అట్ఠ॰ నిదానకథా] అయమత్థో వుత్తో. అసఙ్ఖ్యేయ్యభూమియమ్పి అసఙ్ఖ్యేయ్యానం చూళ, మహాదివసేన అనేకప్పభేదో దక్ఖిణవిభఙ్గసుత్తేన [మ॰ ని॰ ౩.౩౭౦] దీపేతబ్బో.

సద్దనీతియం [నీ॰ ౮౩౩] పన పాళినయం గహేత్వా “వీసతి అబ్బుదాని ఏకం నిరబ్బుదం నామ. వీసతి నిరబ్బుదాని ఏకం అబబం నామ” ఇచ్చాదినా నిరబ్బుదాదీనం సఙ్ఖ్యానమ్పి వీసతిమత్తగుణం నామ వుత్తం. తం న యుజ్జతి. నిరయేసు హి వీసతిమత్తగుణేన అబ్బుద, నిరబ్బుదాదీనం దసన్నం నిరయానం తాని నామాని సిద్ధాని భవన్తి. గరూ పన తాని నామాని గహేత్వా దసగుణసిద్ధేసు గణనపథేసు పక్ఖిపింసు, తస్మా నామమత్తేన సదిసాని భవన్తి, గుణవిధి పన విసదిసోఏవ.

ఏవఞ్చకత్వా పాళియమ్పి బకబ్రహ్మసుత్తే [సం॰ ని॰ ౧.౧౭౫] “సతం సహస్సానం నిరబ్బుదానం, ఆయుం పజానామి తవాహం బ్రహ్మే”తి వుత్తం. ఏత్థ చ యది గణనభూమిపథేపి నిరబ్బుదానం వీసతిమత్తేన అబబభూమి భవేయ్య, ఏవం సతి నిరబ్బుదానం సతసహస్సం నామ న వుచ్చేయ్య. జాతకట్ఠకథాయఞ్చ [జా॰ అట్ఠ॰ ౩.౭.౬౯] “నిరబ్బుదసతసహస్సానం ఏకం అహహం నామ, ఏత్తకం బకస్స బ్రహ్మునో తస్మింభవే అవసిట్ఠం ఆయూ”తి వుత్తం. తస్మా ఇమం గణనభూమిపథం పత్వా వీసతిగుణం నామ నత్థీతి సిద్ధం హోతి. అక్ఖోభిణీ, బిన్దు, కథాన, మహాకథానానిపి అఞ్ఞతో గహేత్వా పక్ఖిత్తాని సియుం. ఏవం పక్ఖిత్తానఞ్చ చుద్దసన్నం సఙ్ఖ్యానం కచ్చాయనే కమోక్కమతా పన పచ్ఛాజాతా సియాతి.

ఇతి నిరుత్తిదీపనియా నామ మోగ్గల్లానబ్యాకరణదీపనియా

సమాసకణ్డో చతుత్థో.

౫. తద్ధిత

అథ తద్ధితవిధానం దీపియతే.

తద్ధితవుత్తి నామ విచిత్రా హోతి, సాతిసయేన విచిత్రఞాణహితం వహతి, తస్మా తేసం తేసం కులపుత్తానం హితన్తి **తద్ధితం,** ఇమస్మిం కణ్డే సబ్బవిధానస్స నామం. తం పన అట్ఠవిధం హోతి అపచ్చం, అనేకత్థం, అస్సత్థి, భావకమ్మం, పరిమాణం, సఙ్ఖ్యా, ఖుద్దకం, నానాత్తన్తి.

అపచ్చరాసి

౪౩౦. ణో వాపచ్చే [క॰ ౩౪౪; రూ॰ ౩౬౧; నీ॰ ౭౫౨; చం॰ ౨.౪.౧౬; పా॰ ౪.౧.౯౨; 'సరానమాదిస్సా...' (బహూసు)].

ఛట్ఠ్యన్తా నామమ్హా తస్స అపచ్చన్తి అత్థే వికప్పేన ణపచ్చయో హోతి. వాసద్దో వాక్య, సమాసానం వికప్పనత్థో, ఇతో పరం అనువత్తతే, తేన సబ్బత్థ వికప్పవిధి సిజ్ఝతి. ణానుబన్ధో వుద్ధ్యత్థో, సో పయోగఅప్పయోగీ. వసిట్ఠస్స అపచ్చన్తి అత్థే ఇమినా సుత్తేన వసిట్ఠమ్హా ణపచ్చయో, సో సామ్యత్థఞ్చ అపచ్చత్థఞ్చ ఉభయం వదతి, ఛట్ఠీ చ అపచ్చపదఞ్చ తేన వుత్తత్థా నామ హోన్తి, వసిట్ఠపదం పచ్చయేన సహ ఏకత్థం హోతి, ఉభయం ఏకతో హుత్వా పుత్తస్స నామం హోతీతి అత్థో. తతో 'ఏకత్థతాయ'న్తి ఛట్ఠియా లోపో, అపచ్చపదం పన వుత్తత్థమత్తేన లుప్పతి. తఞ్హి సుత్తే పధానభావేన నిద్దిట్ఠం హోతి, న ఛట్ఠీతి, మహావుత్తినా వా పదానం లోపో. ఏవం సబ్బత్థ.

౪౩౧. పదానమాదిస్సాయువణ్ణస్సాఏఓ ణానుబన్ధే [క॰ ౪౦౫; రూ॰ ౩౬౫; నీ॰ ౮౬౦].

పదానం ఆదిభూతస్స అకారస్స చ ఇవణ్ణు'వణ్ణస్స చ ఆ, ఏ, ఓ వుద్ధియో హోన్తి ణానుబన్ధే పచ్చయే పరేతి పదాదిఅ-కారస్స ఆవుద్ధి, స్యాద్యుప్పత్తి.

వాసిట్ఠో, పురిసో, వాసిట్ఠీ, ఇత్థీ, వాసిట్ఠం, కులం, వసిట్ఠస్స పుత్తో వాసిట్ఠో, వసిట్ఠస్స ధీతా వాసిట్ఠీ, వసిట్ఠస్స కులం వాసిట్ఠన్తి ఏవమ్పి యోజేతుం యుజ్జతి.

తత్థ 'వసిట్ఠస్సా'తి ఏతేన గోత్తస్సేవ పితుభూతం ఆదిపురిసం వదతి. కస్మా? గోత్తసద్దత్తా. ఏవఞ్హి సతి తస్మిం గోత్తే పచ్ఛాజాతా సబ్బేపి జనా తస్స అపచ్చా నామ హోన్తి.

౪౩౨. మజ్ఝే [క॰ ౪౦౪; రూ॰ ౩౭౦; నీ॰ ౮౫౯].

మజ్ఝే పవత్తానం అ, యువణ్ణానం ఆ, ఏ, ఓవుద్ధియో హోన్తి వా క్వచి.

వాసేట్ఠో, వాసేట్ఠీ, వాసేట్ఠం. వాసద్దేన "వసిట్ఠస్స పుత్తో ధీతా కుల"న్తి వాక్యం వా "వసిట్ఠపుత్తో వసిట్ఠధీతా వసిట్ఠకుల"న్తి సమాసం వా వికప్పేతి. ఏవం సబ్బత్థ.

భరద్వాజస్స అపచ్చం భారద్వాజో, విసామిత్తస్స [భారద్వాజస్స... వేసామిత్తస్స... (రూ.)] అపచ్చం వేసామిత్తో, గోతమస్స అపచ్చం గోతమో, కస్సపస్స అపచ్చం కస్సపో, వసుదేవస్స అపచ్చం వాసుదేవో. ఏవం బాలదేవో.

ఉపగుస్స అపచ్చన్తి ఏత్థ 'ఉవణ్ణస్సావఙ...'తి ణానుబన్ధే పచ్చయే పరే ఉవణ్ణస్స అవఙ హోతి. ఓపగవో, ఓపగవీ, ఓపగవం, మనునో అపచ్చం మానవో, భగ్గునో అపచ్చం భగ్గవో, పణ్డునో అపచ్చం పణ్డవో, ఉపవిన్దుస్స అపచ్చం ఓపవిన్దవో ఇచ్చాది.

४३३. వచ్ఛాదితో ణానణాయనా [క. ३४७; రూ. ३६६; నీ. ८०४; పా. ४.१.९३, ९४, १६२, १६३].

ఛట్ఠున్తేహి వచ్ఛాదీహి గోత్తసద్దగణేహి తస్స అపచ్చన్తి అత్థే ణానుబన్ధా ఆన, ఆయనపచ్చయా హోన్తి వా.

వచ్ఛస్స అపచ్చం వచ్ఛానో, వచ్ఛాయనో, వచ్ఛానీ, వచ్ఛాయనీ, వచ్ఛానం, వచ్ఛాయనం. ఏవం కచ్చానో, కచ్చాయనో, కాతియానో, కాతియాయనో, సాకటానో, సాకటాయనో, కణ్హానో, కణ్హాయనో, మోగ్గల్లానో, మోగ్గల్లాయనో, అగ్గివేస్సానో [అగ్గివేస్సనోతిపి దిస్సతి దీ. ని. १.१८६; మ. ని. १.३०३ ఆదయో], అగ్గివేస్సాయనో, ముఞ్జానో, ముఞ్జాయనో, కుఞ్జానో, కుఞ్జాయనో ఇచ్చాది.

४३४. కత్తికావిధవాదీహి ణేయ్యణేరా [క. ३४६; రూ. ३६८; నీ. ८०७; పా. ४.१.१२०, १२३, १२६, १२८, १२७, १२९, १३१].

ఛట్ఠ్యన్తేహి కత్తికాదీహి విధవాదీహి చ తస్స అపచ్చన్తి అత్థే కమేన ణానుబన్ధా ఏయ్య, ఏరపచ్చయా హోన్తి వా.

ణేయ్యే – కత్తికాయ నామ దేవధీతాయ అపచ్చం కత్తికేయ్యో, వినతాయ నామ దేవియా అపచ్చం వేనతేయ్యో, రోహిణియా నామ దేవియా అపచ్చం రోహిణేయ్యో, భగినియా అపచ్చం భాగినేయ్యో, నదియా నామ ఇత్థియా అపచ్చం నాదేయ్యో. ఏవం అన్తేయ్యో, ఆహేయ్యో, కామేయ్యో, సుచియా అపచ్చం సోచేయ్యో, బాలాయ అపచ్చం బాలేయ్యో ఇచ్చాది.

ణేరే – విధవాయ అపచ్చం వేధవేరో, విధవా నామ మతపతికా ఇత్థీ. బన్ధుకియా అపచ్చం బన్ధుకేరో, నాళికియా నామ ఇత్థియా పుత్తో నాళికేరో, సమణస్స ఉపజ్ఝాయస్స పుత్తో సామణేరో, సమణియా పవత్తినియా ధీతా సామణేరీ ఇచ్చాది.

४३०. ణ్య దిచ్చాదీహి [క. ३४८; రూ. ३६७; నీ. ८०६; చం. २.४.२; పా. ४.१.७०].

ఛట్ఠున్తేహి దితిఇచ్చాదీహి తస్స అపచ్చన్తి అత్థే ణానుబన్ధో యపచ్చయో హోతి వా.

४३६. లోపోవణ్ణివణ్ణానం [క. २६१; రూ. ३६९; నీ. ०१९].

యే పరే అవణ్ణస్స ఇవణ్ణస్స చ లోపో హోతీతి ణ్యమ్హి పరే అవణ్ణి'వణ్ణానం లోపో.

దితియా నామ దేవధీతాయ అపచ్చం దేచ్చో, అదితియా అపచ్చం ఆదిచ్చో.

తత్థ ఇవణ్ణలోపే ‘తవగ్గవరణానం యే చవగ్గబయఞా’తి యమ్హి పరే తవగ్గస్స చవగ్గత్తం, పున ‘వగ్గలసేహి తే’తి యస్స పుబ్బరూపత్తం, కుణ్డనియా అపచ్చం కోణ్డఞ్ఞో.

౪౩౭. ఉవణ్ణస్సావఙ సరే [క. ౩౪౮; రూ. ౩౭౧; నీ. ౭౩౭].

సరే పరే ఉవణ్ణస్స అవఙ హోతీతి ఉవణ్ణస్స అవత్తం. ‘తవగ్గవరణాన...’న్తి సుత్తేన వస్స బత్తం, పున ‘వగ్గలసేహి తే’తి సుత్తేన యస్స పుబ్బరూపత్తం, భాతునో అపచ్చం భాతబ్యో.

౪౩౮. ఆ ణి [క. ౩౪౭; రూ. ౩౬౮; నీ. ౭౩౬; చం. ౨.౪.౧౯; పా. ౪.౧.౯౫].

రస్సా’కారన్తతో అపచ్చత్థే ణానుబన్ధో రస్సి’పచ్చయో హోతి వా.

దక్ఖస్స అపచ్చం దక్ఖి. ఏవం దోణి, వాసవి, సక్యపుత్తి, నాటపుత్తి, దాసపుత్తి, దారునో అపచ్చం దారవి [విచారేతబ్బమిదం], వరుణస్స అపచ్చం వారుణి . ఏవం కణ్ణి, బాలదేవి, పావకి, జినదత్తస్స అపచ్చం జేనదత్తి, సుద్ధోదని, అనురుద్ధి ఇచ్చాది.

౪౩౯. రాజతో ఞో జాతియం [క. ౩౪౭; రూ. ౩౬౮; నీ. ౭౩౬; చం. ౨.౪.౭౦; పా. ౪.౧.౧౩౭].

జాతియం గమ్యమానాయం రాజసద్దమ్హా అపచ్చత్థే ఞపచ్చయో హోతి వా.

రఞ్ఞో అపచ్చం రాజఞ్ఞో, రాజకులస్స పుత్తోతి అత్థో.

జాతియన్తి కిం? రాజపుత్తో.

౪౪౦. ఖత్తా యియా [క. ౩౪౭; రూ. ౩౬౮; నీ. ౭౩౬; చం. ౨.౪.౬౯; పా. ౪.౧.౧౩౮].

జాతియం గమ్యమానాయం ఖత్తసద్దమ్హా అపచ్చత్థే య, ఇయపచ్చయా హోన్తి.

ఖత్తకులస్స అపచ్చం ఖత్యో, ఖత్తియో.

జాతియన్త్వేవ? ఖత్తి.

౪౪౧. మనుతో స్ససణ [క. ౩౪౮; రూ. ౩౭౧; నీ. ౭౩౩; చం. ౨.౪.౯౪, ౯౫; పా. ౪.౧.౧౬౧].

జాతియం గమ్యమానాయం మనుసద్దమ్హా అపచ్చత్థే స్స, సణపచ్చయా హోన్తి.

మనునో అపచ్చం మనుస్సో, మానుసో, మను నామ కప్పే ఆదిఖత్తియో మహాసమ్మతరాజా, ఇత్థియం మనుస్సీ, మానుసీ,

జాతియన్త్వేవ? మాణవో.

౪౪౨. జనపదనామస్మా జనఖత్తియా రఞ్ఞే చ ణో [క. ౩౫౨; రూ. ౩౭౬; నీ. ౭౬౫; చం. ౨.౪.౯౬; పా. ౪.౧.౧౬౮; “జనపదనామస్మా ఖత్తియా...” (బహూసు)].

జనవాచినా చ ఖత్తియవాచినా చ జనపదనామమ్హా రఞ్ఞే చ అపచ్చే చ ణో హోతి.

పఞ్చాలానం జనానం రాజా పఞ్చాలో, పఞ్చాలస్స ఖత్తియస్స అపచ్చం పఞ్చాలో. ఏవం కోసలో, మాగధో, ఓక్కాకో [దీ. ని. ౧.౨౬౭].

జనపదనామస్మాతి కిం? దసరథరఞ్ఞో పుత్తో దాసరథి [దాసరట్ఠి].

జనఖత్తియాతి కిం? పఞ్చాలస్స బ్రాహ్మణస్స అపచ్చం పఞ్చాలి.

౪౪౩. ణ్య కురుసివీహి [క. ౩౪౬; రూ. ౩౬౭; నీ. ౭౫౫; చం. ౨.౪.౧౦౦ ...పే.... ౪.౧.౧౭౨].

కురు, సివిసద్దేహి అపచ్చే రఞ్ఞే చ ణ్యో హోతి.

కురురఞ్ఞో అపచ్చం కోరబ్యో [జా. ౧.౧౪.౨౨౮, ౨౩౨, ౨౩౬], కురురట్ఠవాసీనం రాజా కోరబ్యో, కోరబ్బో, పుబ్బరూపత్తం, సివిరఞ్ఞో అపచ్చం సేబ్యో, సివిరట్ఠవాసీనం రాజా సేబ్యో.

అపచ్చరాసి నిట్ఠితో.

అనేకత్థరాసి

౪౪౪. ణ రాగా తేన రత్తం [క. ౩౪౭; రూ. ౩౬౮; నీ. ౭౫౬; చం. ౩.౧.౧ ...పే.... ౪.౨.౧].

రజ్జన్తి వత్థం ఏతేనాతి రాగో, రజనవత్థు, రాగవాచిమ్హా తేన రత్తన్తి అత్థే ణో హోతి.

కసావేన రత్తం వత్థం కాసావం [ధ. ప. ౯], కాసాయం వా. ఏవం కోసుమ్భం, హాలిద్దియా రత్తం హాలిద్దం, పాటఙ్గేన రత్తం పాటఙ్గం, మఞ్జిట్ఠం, కుఙ్కుమం ఇచ్చాది.

“నీలం వత్థం, పీతం వత్థ”న్తిఆదీసు పన నీల, పీతాదిసద్దా గుణసద్దత్తా పచ్చయేన వినా గుణనిస్సయం దబ్బం వదన్తి. ఏవం సబ్బేసు గుణసద్ద, జాతిసద్ద, నామసద్దేసు.

౪౪౫. నక్ఖత్తేనిన్దుయుత్తేన కాలే [క. ౩౫౨; రూ. ౩౭౬; నీ. ౭౬౫; చం. ౩.౧.౫; పా. ౪.౨.౩].

ఇన్దుయుత్తేన నక్ఖత్తేన లక్ఖితే కాలే తన్నక్ఖత్తవాచీహి ణో హోతి.

పుణ్ణచన్దయుత్తేన ఫుస్సనక్ఖత్తేన లక్ఖితా ఫుస్సా, రత్తి, ఫుస్సో, అహో. ఏవం మాఘో ఇచ్చాది.

నక్ఖత్తేనాతి కిం? గరుగహేన లక్ఖితా రత్తి.

ఇన్దుయుత్తేనాతి కిం? ఫుస్సేన లక్ఖితో ముహుత్తో.

కాలేతి కిం? ఫుస్సేన లక్ఖితా అత్థసిద్ధి.

౪౪౬. సాస్స దేవతా పుణ్ణమాసీ [క. ౩౫౨; రూ. ౩౭౬; నీ. ౭౬౫; చం. ౩.౧.౧౮, ౧౯ ...పే॰... ౪.౨.౨౧-౨౪].

సా అస్స దేవతా, సా అస్స పుణ్ణమాసీతి అత్థే పఠమన్తా ణో హోతి.

బుద్ధో అస్స దేవతాతి బుద్ధో, యో బుద్ధం అత్తనో ఆరక్ఖదేవతం వియ గరుం కత్వా విచరతి, నిరన్తరం వా ‘‘బుద్ధో బుద్ధో’’తి వాచం నిచ్చారేతి, తస్సేతం నామం. సుగతో అస్స దేవతాతి సోగతో, మహిన్దదేవో అస్స దేవతాతి మాహిన్దో. ఏవం యామో, సోమో, వారుణో.

ఫుస్సీ అస్స పుణ్ణమాసీతి ఫుస్సో, మాసో. ఏవం మాఘో, ఫగ్గునో, చిత్తో, వేసాఖో, జేట్ఠమూలో, ఆసళ్హో, సావణో, పోట్ఠపాదో, అస్సయుజో, కత్తికో, మాగసిరో.

పుణ్ణమాసీతి కిం? ఫుస్సీ అస్స పఞ్చమీ తిథీ.

౪౪౭. తమధీతే తం జానాతి కణికా చ [క. ౩౫౧; రూ. ౩౭౪; నీ. ౭౬౪; చం. ౩.౧.౩౭ ...పే॰... ౪.౨.౫౯].

ఏతేసు అత్థేసు దుతియన్తా ణో చ కో చ ణికో చాతి ఏతే పచ్చయా హోన్తి.

ణమ్హి – బ్యాకరణం అధీతే జానాతి వా వేయ్యాకరణో [దీ. ని. ౧.౨౫౬]. పక్ఖే ‘‘వేయ్యాకరణికో, బ్యఞ్జనం అధీతే జానాతి వా వేయ్యఞ్జనికో’’తి ఇమాని ణికేన సిజ్ఝన్తి.

కమ్హి-ఛన్దం అధీతే జానాతి వా ఛన్దో. ఏవం పదకో [దీ. ని. ౧.౨౫౬], నామకో.

ణికమ్హి-వినయం అధీతే జానాతి వా వేనయికో, సుత్తన్తికో, ఆభిధమ్మికో.

ఏత్థ చ ‘వేయ్యాకరణో’తి పదే వియ్యాకరణం అధీతేతి వాక్యం, ‘వేయఞ్జనికో’తి పదే వియఞ్జనం అధీతేతి. ఉపరి ‘దోవారికో, సోవగ్గిక’న్తి పదేసుపి ‘దువారే నియుత్తో, సువగ్గాయ సంవత్తతీ’తి వాక్యం, అత్థం కథేన్తేన పన దువార, సువగ్గసద్దానం తద్ధితభావే ఏవ సిద్ధత్తా ద్వారేతి చ సగ్గాయాతి చ కథేతబ్బం.

౪౪౮. తస్స విసయే దేసే [క. ౩౫౨; రూ. ౩౭౬; నీ. ౭౬౫; చం. ౩.౧.౬౧; పా. ౪.౨.౫౨, ౫౩].

తస్స దేసరూపే విసయే ఛట్ఠున్తా ణో హోతి.

ఛాయమిగా వసాతినో నామ, వసాతీనం విసయో దేసో వాసాతో. ఇధ అదేసరూపత్తా ణో న హోతి, చక్ఖుస్స విసయో రూపం.

౪౪౯. నివాసే తన్నామే [క॰ ౩౫౨; రూ॰ ౩౭౬; నీ॰ ౭౬౫; చం॰ ౩.౧.౬౪; పా॰ ౪.౨.౬౯].

తన్నామభూతే నివాసే ఛట్ఠ్యన్తా ణో హోతి.

సివీనం నివాసో దేసో సేబ్యో. వసం అదేన్తి భక్ఖన్తీతి వసాదా, బ్యగ్ఘా సీహా వా, వసాదానం నివాసో దేసో వాసాదో.

౪౫౦. అనుభవే [క॰ ౩౫౨; రూ॰ ౩౭౬; నీ॰ ౭౬౫; చం॰ ౩.౧.౬౫; పా॰ ౪.౨.౭౦].

సమీపే భవం అనుభవం, “అదూరభవే”తిపి పాఠో, తన్నామే అనుభవే దేసే ఛట్ఠ్యన్తా ణో హోతి.

విదిసాయ అనుభవం వేదిసం, నగరం, ఉదుమ్బరస్స అనుభవం ఓదుమ్బరం, విమానం.

౪౫౧. తేన నిబ్బత్తే [క॰ ౩౫౨; రూ॰ ౩౭౬; నీ॰ ౭౬౫; చం॰ ౩.౧.౬౬; పా॰ ౪.౨.౬౮].

తన్నామే తేన నిబ్బత్తే దేసే తతియన్తా ణో హోతి.

కుసమ్బేన నామ ఇసినా నిబ్బత్తా కోసమ్బీ, ఇత్థియం ఈ, నగరీ. ఏవం కాకన్దీ, మాకన్దీ, సహస్సేన ధనేన నిబ్బత్తా సాహస్సీ, పరిఖా, అయఞ్చ తతియా హేతుమ్హి కత్తరి కరణే చ యథాయోగం యుజ్జతి.

౪౫౨. తమిధత్థి [క॰ ౩౫౨; రూ॰ ౩౭౬; నీ॰ ౭౬౫; చం॰ ౩.౧.౬౭; పా॰ ౪.౨.౬౭].

తం ఇధ అత్థీతి అత్థే తన్నామే దేసే పఠమన్తా ణో హోతి.

ఉదుమ్బరా అస్మిం దేసే సన్తీతి ఓదుమ్బరో, బదరా అస్మిం దేసే సన్తీతి బాదరో. ఏవం పబ్బజో.

౪౫౩. తత్ర భవే [క॰ ౩౫౨; రూ॰ ౩౭౬; నీ॰ ౭౬౫; చం॰ ౩.౨.౪౮; పా॰ ౪.౩.౧౩౩].

తత్ర భవత్థే సత్తమ్యన్తా ణో హోతి.

ఉదకే భవో ఓదకో, మచ్ఛో, ఉరసి భవో ఓరసో, పుత్తో, సాగమో. నగరే భవో నాగరో. ఏవం జానపదో, మాగధో, కపిలవత్థుమ్హి భవో కాపిలవత్థవో, ‘ఉవణ్ణస్సావఙ…’తి ఉస్స అవత్తం. కోసమ్బియం భవో కోసమ్బో, మిత్తే భవా మేత్తా, పురే భవా పోరీ [దీ॰ ని॰ ౧.౯], వాచా, మనస్మిం భవో మానసో. ఏత్థ పన –

౪౫౪. మనాదీనం సక [క॰ ౪౦౪; రూ॰ ౩౭౦; నీ॰ ౮౫౯].

ణానుబన్ధే పచ్చయే పరే మనాదీనం అన్తే సాగమో హోతీతి సబ్బత్థ మనోగణాదీనం అన్తే సాగమో.

మానసో, రాగో, మానసా, తణ్హా, మానసం, సుఖం. ఏవం చేతసో, చేతసా, చేతసం. క్వచి మనో ఏవ మానసం, చేతో ఏవ చేతసోతిపి యుజ్జతి.

౪౩౫. అజ్జాదీహి తనో [క॰ ౩౫౨; రూ॰ ౩౭౬; నీ॰ ౭౬౫; చం॰ ౩.౧౫; పా॰ ౪.౨.౧౦౫].

తత్ర భవోతి అత్థే అజ్జాదీహి తనో హోతి.

అజ్జ భవో అజ్జతనో, అత్థో, అజ్జత్తనీ, విభత్తి, ద్విత్తం, అజ్జతనం, హితం, స్వే భవో స్వాతనో, మహావుత్తినా ఏస్స ఆత్తం. హియ్యో భవో హియ్యత్తనో, హియ్యత్తనో, హియ్యత్తనం, ఓస్స అత్తం ద్విత్తఞ్చ.

౪౩౬. పురాతో ణో చ [క॰ ౩౫౨; రూ॰ ౩౭౬; నీ॰ ౭౬౫].

తత్ర భవోతి అత్థే పురాసద్దమ్హా ణో చ తనో చ హోన్తి.

పురే భవో పురాణో, ఇధ ణో అనుబన్ధో న హోతి, పోరాణో వా, పురాతనో.

౪౩౭. అమాత్వచ్చో [క॰ ౩౫౨; రూ॰ ౩౭౬; నీ॰ ౭౬౫; చం॰ ౩.౨.౧౩; పా॰ ౪.౨.౧౦౪].

అమాసద్దమ్హా భవత్థే అచ్చో హోతి. 'అమా'తి సహత్థవాచీ.

రాజకిచ్చేసు రఞ్ఞా సహ భవతీతి అమచ్చో [దీ॰ ని॰ టీ॰ ౧.౩౩౯].

౪౩౮. మజ్ఝాదీహిమో [క॰ ౩౫౩; రూ॰ ౩౭౮; నీ॰ ౭౬౭; చం॰ ౩.౨.౮౨; పా॰ ౪.౩.౮, ౨౨; 'మజ్ఝాదిత్విమో' (బహూసు)].

మజ్ఝాదీహి భవత్థే ఇమో హోతి.

మజ్ఝే భవో మజ్ఝిమో. ఏవం అన్తిమో, హేట్ఠిమో, ఉపరిమో, ఓరిమో, పచ్ఛిమో, అబ్భన్తరిమో, పచ్చన్తిమో, పురత్థిమో.

౪౩౯. కణ ణేయ్య ణేయ్యక యియా [క॰ ౩౫౨; రూ॰ ౩౭౬; నీ॰ ౭౬౫; చం॰ ౩.౨.౪, ౫, ౬ ...పే॰... ౪.౨.౯౪, ౯౫, ౯౭, ౧౧౯-౧౩౦].

భవత్థే సత్తమ్యన్తా ఏతే పఞ్చ పచ్చయా హోన్తి.

కణ-కుసినారాయం భవో కోసినారకో, మగధేసు భవో మాగధకో, ఆరఞ్ఞకో, విహారో.

ణేయ్య-గఙ్గాయం భవో గఙ్గేయ్యో, పబ్బతేయ్యో, వనే భవో వానేయ్యో.

ణేయ్యక-కోసలేయ్యకో , బారాణసేయ్యకో, చమ్పేయ్యకో, మిథిలేయ్యకో, ఇధ న వుద్ధి.

య-గామే భవో గమ్మో, దివే భవో దిబ్బో,

ఇయ-గామియో, గామికో, యస్స కత్తం, ఉదరే భవో ఓదరియో, ఓదరికో, దివే భవో దివియో, పఞ్చాలియో, బోధిపక్ఖియో, లోకియో.

४६०. ణికో [క॰ ३३१; రూ॰ ३२४; నీ॰ ८६४; చం॰ ३.२.४०, ४१, ४२; పా॰ ४.२.१२६, १२८, १२७].

భవత్థే సత్తమ్యన్తా ణికో హోతి.

సారదికో, దివసో, సారదికా, రత్తి, సారదికం, పుప్ఫం. భవసద్దేన చేత్థ అఞ్ఞోపి అత్థే ఉపలక్ఖేతి, పబ్బతతో పక్ఖన్దా నదీ పబ్బతేయ్యా, కిమీనం కోసే జాతం కోసేయ్యం, వత్థం. ఏవం సివేయ్యం, బారాణసేయ్యం.

४६१. తమస్స సిప్పం సీలం పణ్యం పహరణం పయోజనం [క॰ ३३१; రూ॰ ३२४; నీ॰ ८६४; చం॰ ३.४.४९-६६ ...పా॰... ४.४.४८-६३].

తమస్స సిప్పం, తమస్స సీలం, తమస్స పణ్యం, తమస్స పహరణం, తమస్స పయోజనన్తి అత్థేసు పఠమన్తా ణికో హోతి.

సిప్పే – వీణావాదనమస్స సిప్పం వేణికో. ఏత్థ చ వీణాసద్దేన వీణావాదనం వుచ్చతి. ఏకత్థీభావసామత్థియఞ్చేతం. ఏవం సబ్బత్థ. ఏవం మోదిఙ్గికో, పాణవికో, వంసికో.

సీలే-పంసుకూలధారణం అస్స సీలం పంసుకూలికో, పంసుకూలం ధారేతుం సీలమస్సాతి వా పంసుకూలికో. సీలసద్దేన చేత్థ వత, ధమ్మ, సాధుకారాపి గయ్హన్తి, పంసుకూలం ధారేతి సీలేనాతి పంసుకూలికోతిపి యుజ్జతి. ఏవం తేచీవరికో , పిణ్డం పిణ్డం పతతీతి పిణ్డపాతో, పిణ్డాచారేన లద్ధభోజనం, పిణ్డపాతయాపనం అస్స సీలన్తి పిణ్డపాతికో, పిణ్డపాతేన యాపేతుం సీలఞ్చ వతఞ్చ ధమ్మో చ గరుకారో చ అస్సాతి పిణ్డపాతికో.

'పణ్య'న్తి విక్కేయ్యవత్థు వుచ్చతి, గన్ధో పణ్యం అస్సాతి గన్ధికో. ఏవం తేలికో, గోళికో.

పహరన్తి ఏతేనాతి పహరణం, ఆవుధభణ్డం, చాపో పహరణమస్సాతి చాపికో. ఏవం తోమరికో, ముగ్గరికో.

పయోజనం వుచ్చతి ఫలం, ఉపధి పయోజనమస్సాతి ఓపధికం [అ॰ ని॰ ७.३९], పుఞ్ఞం, సతం పయోజనమస్సాతి సాతికం. ఏవం సాహస్సికం [జా॰ २.२१.४१३].

४६२. తం హన్తారహతి గచ్ఛతుఞ్ఛతి చరతి [క॰ ३३१; రూ॰ ३२४; నీ॰ ८६४; చం॰ ३.४.२८-४३; పా॰ ४.४.२७-४६].

తం హన్తి, తం అరహతి, తం గచ్ఛతి, తం ఉఞ్ఛతి, తం చరతీతి అత్థేసు దుతియన్తా ణికో హోతి.

పక్ఖీహి పక్ఖినో హన్తీతి పక్ఖికో. ఏవం సాకుణికో [అ. ని. ౨.౨౬౩ (సాకునికోతిపి దిస్సతి)], మాయూరికో, మచ్ఛేహి మచ్ఛే హనతీతి మచ్ఛికో. ఏవం ధేనుకో, మగేహి మగే హనతీతి మాగవికో, మజ్ఝే వాగమో. ఏవం హారిణికో, 'హరిణో'తి మగో ఏవ. సూకరికో, ఇధ న వుద్ధి.

సతం అరహతీతి సాతికం. ఏవం సాహస్సికం.

పరదారం గచ్ఛతీతి పారదారికో, పరదారికో వా. ఏవం పథికో, మగ్గికో.

బదరే ఉఞ్ఛతి గవేసతీతి బాదరికో. ఏవం ఆమలకికో.

ధమ్మం చరతీతి ధమ్మికో. ఏవం అధమ్మికో.

౪౬౩. తేన కతం కీతం బన్ధం అభిసఙ్ఖతం సంసట్ఠం హతం హన్తి జితం జయతి దిబ్బతి ఖణతి తరతి చరతి వహతి జీవతి [క. ౩౨౦; రూ. ౩౭౩; నీ. ౩౬౪; చం. ౩.౪.౧-౨౬; పా. ౪.౪.౧-౨౭].

తేన కతం, తేన కీతం…పే.… తేన జీవతి ఇచ్చత్థేసు తతియన్తా ణికో హోతి.

కాయేన కతం కాయికం. ఏవం వాచసికం, మానసికం, వాతేన కతో వాతికో, ఆబాధో.

సతేన మూలేన కీతం భణ్డం సాతికం. ఏవం సాహస్సికం.

వరత్తాయ యోత్తాయ బన్ధితో వారత్తికో, అయసా బన్ధితో ఆయసికో, సాగమో. ఏవం పాసికో.

ఘతేన అభిసఙ్ఖతం సంసట్ఠం వా ఘాతికం. ఏవం గోళికం, దాధికం, మారిచికం.

జాలేన హతో జాలికో, మచ్ఛో.

జాలేన హన్తీతి జాలికో, జాలకేవట్టో. ఏవం బాళిసికో [సం. ని. ౨.౧౨౮].

అక్ఖేహి జితం ధనం అక్ఖికం. ఏవం సాలాకికం.

అక్ఖేహి జయతి దిబ్బతీతి వా అక్ఖికో.

ఖణిత్తియా ఖణతీతి ఖాణిత్తికో. ఏవం కుద్దాలికో, ఇధ న వుద్ధి.

ఉళుమ్పేన తరతీతి ఓళుమ్పికో, ఉళుమ్పికో వా. ఏవం నావికో [జా. ౨.౨౦.౧౪౫], గోపుచ్ఛికో.

సకటేన చరతీతి సాకటికో. ఏవం రథికో, యానికో, దణ్డికో,

ఖన్ధేన వహతీతి ఖన్ధికో. ఏవం అంసికో, సీసికో, ఇధ న వుద్ధి.

వేతనేన జీవతీతి వేతనికో. ఏవం భతికో, కసికో, కయికో, విక్కయికో, భతికాదీసు న వుద్ధి.

౪౬౪. తస్స సంవత్తతి [క. ౩౫౧; రూ. ౩౭౪; నీ. ౭౬౫; చం. ౩.౪.౬౭-౬౯; పా. ౪.౪.౬౬-౬౮].

తస్స సంవత్తతీతి అత్థే చతుత్థ్యన్తా ణికో హోతి.

పున భవాయ సంవత్తతీతి పోనోబ్భవికో, పునస్స ఓత్తం, భస్స ద్విత్తం, పోనోబ్భవికా [మహావ. ౧౪], తణ్హా, లోకాయ సంవత్తతీతి లోకికో, సుట్ఠు అగ్గోతి సగ్గో, సగ్గాయ సంవత్తతీతి సోవగ్గికం [దీ. ని. ౧.౧౬౩], పుఞ్ఞం. ఏవం దిట్ఠధమ్మికం, సమ్పరాయికం.

౪౬౫. తతో సమ్భూతమాగతం [క. ౩౫౧; రూ. ౩౭౪; నీ. ౭౬౫; చం. ౩.౩.౪౯-౫౧; ...పే.... ౪.౩.౭౭-౭౯].

తతో సమ్భూతం, తతో ఆగతం ఇచ్చత్థేసు పఞ్చమ్యన్తా ణికో హోతి.

మాతితో సమ్భూతం ఆగతం వా మత్తికం [పారా. ౩౪], ద్విత్తం రస్సో చ. ఏవం పేత్తికం. ణ్య, ణియాపి దిస్సన్తి, సురభితో సమ్భూతం సోరభ్యం, థనతో సమ్భూతం థఞ్ఞం, పితితో సమ్భూతో పేత్తియో. ఏవం మత్తియో. ణ్యమ్హి-మచ్చో.

౪౬౬. తత్థ వసతి విదితో భత్తో నియుత్తో [క. ౩౫౧; రూ. ౩౭౪; నీ. ౭౬౫; చం. ౩.౪.౭౦-౭౫ ...పే.... ౪.౪.౬౯-౭౪].

ఏతేస్వత్థేసు సత్తమ్యన్తా ణికో హోతి.

రుక్ఖమూలే వసతీతి రుక్ఖమూలికో. ఏవం ఆరఞ్ఞికో, సోసానికో.

ఏత్థ చ వసతీతి సామఞ్ఞవచనేపి తస్సీల, తబ్బత, తద్ధమ్మ, తస్సాధుకారితానం వసేన అత్థో వేదితబ్బో తద్ధితపచ్చయానం పసిద్ధత్థదీపకత్తా. న హి రుక్ఖమూలే ముహుత్తమత్తం వసన్తో రుక్ఖమూలికోతి వోహరీయతి.

లోకే విదితో లోకికో.

చతుమహారాజేసు భత్తా చాతుమహారాజికా [సం. ని. ౫.౧౦౮౧].

ద్వారే నియుత్తో దోవారికో. ఏవం భణ్డాగారికో, నవకమ్మికో, ఇధ న వుద్ధి. “జాతికియో, అన్ధకియో” ఇచ్చాదీసు మహావుత్తినా కియో.

౪౬౭. తస్సిదం [క. ౩౫౧; రూ. ౩౭౪; నీ. ౭౬౪; చం. ౩.౩.౮౫-౧౦౨; పా. ౪.౩.౧౨౦-౧౩౩].

తస్స ఇదన్తి అత్థే ఛట్ఠున్తా ణికో హోతి.

సఙ్ఘస్స అయం సఙ్ఘికో, విహారో, సఙ్ఘికా, భూమి, సఙ్ఘస్స ఇదం సఙ్ఘికం, భణ్డం. ఏవం పుగ్గలికం, గణికం, మహాజనికం, సక్యపుత్తస్స ఏసోతి సక్యపుత్తికో. ఏవం నాటపుత్తికో, దాసపుత్తికో.

౪౬౮. ణికస్సియో వా [క॰ ౪౦౪; రూ॰ ౩౭౦; నీ॰ ౭౨౬].

ణికపచ్చయస్స ఇయో హోతి వా.

సక్యపుత్తియో, సక్యపుత్తికో ఇచ్చాది.

౪౬౯. ణో [క॰ ౩౫౨; రూ॰ ౩౭౬; నీ॰ ౭౬౨; చం॰ ౩.౩.౮౨; పా॰ ౪.౩.౧౨౦].

తస్సిదన్తి అత్థే ఛట్ఠున్తా ణో హోతి.

కచ్చాయనస్స ఇదం కచ్చాయనం, బ్యాకరణం. ఏవం సోగతం, సాసనం, మాహింసం, మంసాది.

౪౭౦. గవాదీహి యో [క॰ ౩౫౩; రూ॰ ౩౭౮; నీ॰ ౭౮౧].

తస్సిదన్తి అత్థే గవాదీహి యో హోతి.

౪౭౧. యమ్హి గోస్స చ [క॰ ౭౮; రూ॰ ౩౧; నీ॰ ౨౨౯].

యవన్తే పచ్చయే పరే గోస్స చ ఉవణ్ణానఞ్చ అవఙ హోతీతి అవాదేసో. ‘తవగ్గవరణాన…’న్తి సుత్తేన వస్స బత్తం, గున్నం ఇదం గబ్యం, మంసాది, దు వుచ్చతి రుక్ఖో, తస్స ఇదం దబ్యం, దబ్బం, మూలాది.

అనేకత్థరాసి నిట్ఠితో.

అస్సత్థిరాసి

౪౭౨. తమేత్థస్సత్థీతి మన్తు [క॰ ౩౬౯; రూ॰ ౪౦౩; నీ॰ ౭౯౩; చం॰ ౪.౨.౯౮; పా॰ ౫.౨.౯౪].

తం ఏత్థ అత్థి, తం అస్స అత్థీతి అత్థేసు పఠమన్తా మన్తుపచ్చయో హోతి, ఇవణ్ణు’వణ్ణో’కారేహి మన్తు. తత్థ ఇవణ్ణన్తేహి నిచ్చం, ఉపట్ఠితా సతి ఏతస్మిం అత్థి, ఏతస్స వా అత్థీతి సతిమా. ఏవం గతిమా, మతిమా, ధితిమా [సం॰ ని॰ ౧.౧౯౨౨; జా॰ ౨.౨౨.౧౪౨౧], అత్థదస్సిమా [జా॰ ౨.౨౨.౧౪౨౧], సిరీమా [జా॰ అట్ఠ॰ ౧.అవిదూరేనిదానకథా] ఇచ్చాది.

ఉవణ్ణన్తేహి పన –

౪౭౩. ఆయుస్సాయస మన్తుమ్హి [క॰ ౩౭౧; రూ॰ ౪౦౪; నీ॰ ౭౯౭].

మన్తుమ్హి పరే ఆయుస్స ఆయసాదేసో హోతి.

దీఘం ఆయు అస్మిం అత్థి, అస్స వా అత్థీతి ఆయస్మా [మహాని. ४८]. ఏవం చక్ఖుమా, బన్ధుమా, భాణుమా ఇచ్చాది.

బహూ గావో అస్మిం సన్తి, అస్స వా సన్తీతి గోమా. చన్దిమా, పాపిమాపదేసు చ మహావుత్తినా ఇమన్తుపచ్చయం ఇచ్ఛన్తి. తత్థ చన్దసఙ్ఖాతం విమానం అస్స అత్థీతి చన్దిమా [ధ. ప. ३०२], దేవపుత్తో, ఉపచారేన పన విమానమ్పి చన్దిమాతి వుచ్చతి, దేవపుత్తోపి చన్దోతి వుచ్చతి. అతి వియ పాపో అజ్ఝాసయో అస్స అత్థీతి పాపిమా [సం. ని. ౧.౧౩౭], మారో. న హి అప్పకేన పాపేన పాపిమాతి వుచ్చతి పహూతాదివసేన పసిద్ధే ఏవ మన్తాదీనం పవత్తనతో. వుత్తఞ్హి వుత్తియం –

“పహూతే చ పసంసాయం, నిన్దాయఞ్చాతిసాయనే.

నిచ్చయోగే చ సంసగ్గే, హోన్తిమే మన్తుఆదయో”తి [మోగ. ౭౮].

తత్థ పహూతే-గోమా [సం. ని. ౧.౧౨], ధనవాతి.

పసంసాయం-జాతిమా, గుణవాతి.

నిన్దాయం-వలిమాతి.

అతిసాయనే – బుద్ధిమా, వణ్ణవాతి.

నిచ్చయోగే-సతిమా, సీలవా, దణ్డీతి.

సంసగ్గే – హలిద్దిమాతి.

తథా విజ్జమానేహి ఏవ సతిఆదీహి సతిమా ఇచ్చాదయో వుచ్చన్తి, న అతీతేహి అనాగతేహి చ అవిజ్జమానేహి, కస్మా ? అత్థిసద్దేన పచ్చుప్పన్నేన నిద్దిట్ఠత్తా. ఏవం పన సతి కథం పుబ్బేపి త్వం సతిమా ఆసి, అనాగతేపి సతిమా భవిస్ససీతి ఇదం సిద్ధన్తి? తదపి తదా విజ్జమానాయ ఏవ సతియా సిద్ధన్తి.

గో, అస్సో, మనుస్సో ఇచ్చాదీసు జాతిసద్దేసు తేసం దబ్బాభిధానసమత్థత్తా మన్తాదయో న హోన్తి, తథా నీలో పటో, సుక్కో పటోఇచ్చాదీసు గుణసద్దేసు తిస్సో, ఫుస్సోఇచ్చాదీసు నామసద్దేసు చ. యేసం పన దబ్బాభిధానసామత్థియం నత్థి, తేస్వేవ హోన్తి, బుద్ధిమా, పఞ్ఞవా, రూపవా, వణ్ణవా ఇచ్చాది.

३२४. ఇమియా [క. ३७३; రూ. ३२८; నీ. ౭౬౮].

పఠమన్తా మన్త్వత్థే ఇమ, ఇయా హోన్తి.

బహవో పుత్తా అస్స అస్మిం వా సన్తీతి పుత్తిమో, పత్థటా కిత్తి అస్స అస్మిం వా అత్థీతి కిత్తిమో. ఏవం ఫలిమో, ఖన్ధిమో, రుక్ఖో, పుత్తియో, కప్పిమో, కప్పియో, జటిమో, జటియో, థిరం గుణజాతం అస్స అస్మిం వా అత్థీతి థేరియో, హానభాగో అస్స అత్థి, అస్మిం వా విజ్జతీతి హానభాగియో. ఏవం ఠితిభాగియో, విసేసభాగియో, నిబ్బేధభాగియో ఇచ్చాది.

ఏత్థ చ పాళియం చన్దిమా, పుత్తిమాసద్దానం సిమ్హి రాజాదిగణరూపం దిస్సతి, రత్తిమాభాతి చన్దిమా [ధ॰ ప॰ ౩౮౭], పుత్తేహి నన్దతి పుత్తిమాతి [సం॰ ని॰ ౧.౧౨]. కిత్తిమాసద్దస్స పన కిత్తిమస్స కిత్తిమతోతి రూపన్తి.

౪౭౫. వన్త్వావణ్ణా [క॰ ౩౬౮; రూ॰ ౪౦౨; నీ॰ ౭౯౨; చం॰ ౬.౩.౩౫ ...పే॰... ౮.౨.౯].

అవణ్ణభూతా పఠమన్తా మన్త్వత్థే వన్తు హోతి.

నిచ్చసీలవసేన విసుద్ధం సీలం అస్స అత్థి, అస్మిం వా విజ్జతీతి సీలవా, పసత్థో గుణో అస్స అత్థి, అస్మిం వా విజ్జతీతి గుణవా.

ఏవం సబ్బత్థ పదత్థానురూపం మన్త్వత్థవిసేసో వత్తబ్బో, పటిసన్ధిసహగతా పఞ్ఞా అస్స అత్థీతి పఞ్ఞవా, పచ్చయే పరే దీఘానం క్వచి రస్సత్తం. విదతి ఏతేనాతి విదో, ఞాణం, విదో ఏతస్స అత్థి, ఏతస్మిం వా విజ్జతీతి విద్వా, బ్యఞ్జనే పుబ్బస్సరలోపో.

అవణ్ణాతి కిం? సతిమా, బన్ధుమా.

బహులాధికారా రస్మివా, లక్ఖివా, యసస్సివా, భయదస్సివా, మస్సువా, గాణ్డీవధన్వాతిపి సిజ్ఝన్తి. తత్థ గాణ్డీవధను అస్స అత్థి, అస్మిం వా విజ్జతీతి గాణ్డీవధన్వా, బ్యఞ్జనే పుబ్బస్సరలోపో.

౪౭౬. దణ్డాదీహికఈ వా [క॰ ౩౬౬; రూ॰ ౪౦౦; నీ॰ ౭౯౦; చం॰ ౪.౨.౧౧౮-౧౨౧; పా॰ ౫.౨.౧౧౫-౬].

తేహి మన్త్వత్థే ఇక, ఈ హోన్తి వా.

నిచ్చం గహితో దణ్డో అస్స అత్థి, అస్మిం వా విజ్జతీతి దణ్డికో, దణ్డీ, దణ్డవా. ఏవం గన్ధికో, గన్ధీ, గన్ధవా, రూపికో, రూపీ, రూపవా. ఇణసామికే వత్తబ్బే ధనా ఇకో, ధనికో, అఞ్ఞత్ర ధనీ, ధనవా, అత్థికో, అత్థీ, అత్థవా.

ఏత్థ చ అసన్నిహితేన అత్థేన అత్థో అస్స అత్థీతి అత్థికో, మహగ్ఘేన అత్థికో మహగ్ఘత్థికో. ఏవం ధనత్థికో, పుఞ్ఞత్థికో, సేయ్యత్థికో, అయం అత్థో ఏతస్సాతి ఇదమత్థీ, పాటవేన అత్థో అస్సాతి పాటవత్థీ. ఏవం ఛేకత్థీ, కుసలత్థీఇచ్చాదీని సిజ్ఝన్తి.

వణ్ణసద్దన్తా పన ఈయేవ హోతి, బ్రహ్మునో వణ్ణో సణ్ఠానం అస్స అత్థీతి బ్రహ్మవణ్ణీ. అథ వా బ్రహ్మునో వణ్ణో బ్రహ్మవణ్ణో , బ్రహ్మవణ్ణో వియ వణ్ణో యస్స సో బ్రహ్మవణ్ణీ. ఏవం బ్రహ్మవచ్ఛసీ, 'వచ్ఛస'న్తి సీసం, తద్ధితన్తసమాసపదం నామేతం. ఏవం దేవవణ్ణీ.

హత్థ, దన్తాదీహి జాతియం ఈ, హత్థీ, దన్తీ, గజో, దాఠీ, కేసరీ, సీహో, అఞ్ఞత్ర హత్థవా, దన్తవా. బ్రహ్మచారిమ్హి వత్తబ్బే వణ్ణతో ఈయేవ, వణ్ణీ, అఞ్ఞత్ర వణ్ణవా. పోక్ఖరాదీహి దేసే ఈయేవ, పోక్ఖరం వుచ్చతి కమలం, పోక్ఖరణీ, పున ఇత్థియం నీ, పుబ్బఈ-కారస్స అత్తం, ఉప్పలినీ, కుముదినీ, భిసినీ, ముళాలినీ, సాలుకినీ, పదుమం ఏత్థ దేసే అత్థీతి పదుమీ, తతో

ఇత్థియం నీ, పదుమినీ, పుబ్బఈ-కారస్స రస్సత్తం, సబ్బం కమలాకరస్స వా కమలగచ్ఛస్స వా నామం, అఞ్ఞత్ర పోక్ఖరవా హత్థీ, ఇధ సోణ్డా పోక్ఖరం నామ.

సిఖీ, సిఖావా, మాలీ, మాలావా, సీలీ, సీలవా, బలీ, బలవా. సమాసన్తేపి ఈ, నిద్దాసీలీ, సభాసీలీ, బాహుబలీ, ఊరుబలీ. సుఖ, దుక్ఖేహి ఈయేవ, సుఖీ, దుక్ఖీ ఇచ్చాది.

౪౭౭. తపాదీహి సీ [క. ౩౬౨; రూ. ౩౯౯; నీ. ౭౮౯; చం. ౪.౨.౧౦౬; పా. ౫.౨.౧౦౨; '... స్సీ' (బహూసు)].

తపాదీహి మన్తత్థే సీ హోతి వా.

తపో అస్స అస్మిం వా విజ్జతీతి తపస్సీ, ద్విత్తం. ఏవం యసస్సీ, తేజస్సీ, మనో అస్స అత్థీతి మనస్సీ.

వాత్వేవ? యసవా.

౪౭౮. ణో తపా [క. ౩౭౦; రూ. ౪౦౨; నీ. ౭౯౨; చం. ౪.౨.౧౦౬; పా. ౫.౨.౧౦౩].

తపస్మా మన్తత్థే ణో హోతి.

తపో అస్స అత్థీతి తాపసో, ఇత్థియం తాపసీ.

౪౭౯. ముఖాదితో రో [క. ౩౬౭; రూ. ౪౦౧; నీ. ౭౯౧; చం. ౪.౨.౧౧౦, ౧౧౧; పా. ౫.౨.౧౦౬, ౧౦౭].

ముఖాదీహి మన్తత్థే రో హోతి.

అసంయతం ముఖం అస్స అత్థీతి ముఖరో, సుసి అస్స అత్థీతి సుసిరో, రుక్ఖో, ఊసో ఖారో యస్మిం అత్థీతి ఊసరో, ఖారభూమిప్పదేసో, మధు రసో అస్స అత్థీతి మధురో, గుళో, నగా ఏత్థ సన్తీతి నగరో, బహుపబ్బతప్పదేసో, "నగర"న్తిపి పాఠో, కుఞ్జో వుచ్చతి హను, కుఞ్జరో, హత్థీ, ఉణ్ణతా దన్తా అస్స సన్తీతి దన్తురో, హత్థీయేవ, మహావుత్తినా అస్స ఉత్తం.

౪౮౦. తున్ద్యాదీహి భో [క. ౩౬౪; రూ. ౩౯౮; నీ. ౩౮౭; చం. ౪.౨.౧౪౮; పా. ౫.౨.౧౩౯].

తున్దిఇచ్చాదీహి మన్తత్థే భో హోతి వా.

తున్ది వుచ్చతి వుద్ధా నాభి, తున్దిభో, వలియో ఏతస్మిం అత్థీతి వలిభో.

వాత్వేవ? తున్దిమా.

౪౮౧. సద్ధాదిత్వ [క. ౩౭౦; రూ. ౪౦౨; నీ. ౭౯౨; చం. ౪.౨.౧౦౨; పా. ౫.౨.౧౦౧ (సద్ధాదిష్వ?)].

సద్ధాదీహి మన్తత్థే అ హోతి.

సద్ధా అస్స అత్థి, అస్మిం వా విజ్జతీతి సద్ధో. ఏవం పఞ్ఞో, సతో.

వాత్వేవ? పఞ్ఞవా, సతిమా.

౪౮౨. ఆల్వాభిజ్ఝాదీహి [క. ౩౭౯; రూ. ౩౮౪; నీ. ౭౭౯; చం. ౪.౨.౧౨౭; పా. ౩.౨.౧౨౮].

అభిజ్ఝాదీహి మన్త్వత్థే ఆలు హోతి వా.

అభిజ్ఝా అధికా అస్స అత్థీతి అభిజ్ఝాలు, సీతలదుక్ఖం అధికం అస్స అత్థీతి సీతాలు, ధజా బహులా అస్మిం రథే సన్తీతి ధజాలు, దయా బహులా అస్సాతి దయాలు, పురిసచిత్తం బహులం అస్సాతి పురిసాలు, పురిసలోలా ఇత్థీ.

వాత్వేవ? దయావా.

౪౮౩. పిచ్ఛాదిత్విలో [క. ౩౬౪; రూ. ౩౯౮; నీ. ౭౮౭; చం. ౪.౨.౧౦౨, ౧౦౩; పా. ౫.౨.౯౯, ౧౦౦].

పిచ్ఛాదితో మన్త్వత్థే ఇలో హోతి వా.

పిచ్ఛం తూలం అస్స అత్థి, తస్మిం వా విజ్జతీతి పిచ్ఛిలో, పిచ్ఛవా, తూలరుక్ఖో, పిచ్ఛిలా సిప్పలి [సిప్పలీ, సిమ్బలీ, సిమ్మలీతిపి దిస్సతి], ఫేనిలో [ఫేణిలోతిపి దిస్సతి], ఫేనవా, అద్దారిట్ఠకో, జటిలో, జటావా, తాపసో, తుణ్డిలో, తుణ్డవా, అధికా వాచా అస్స అత్థీతి వాచాలో, మహావుత్తినా ఇలోపో.

౪౮౪. సీలాదితో వో [క. ౩౬౪; రూ. ౩౯౮; నీ. ౭౮౭; చం. ౪.౨.౧౧౩; పా. ౫.౨.౧౦౯].

సీలాదీహి మన్త్వత్థే వో హోతి.

నిచ్చరక్ఖితసీలం అస్స అత్థి, అస్మిం వా విజ్జతీతి సీలవో, పురిసో, సీలవా, ఇత్థీ, కేసా అతిదీఘా అస్మిం సన్తీతి కేసవో, కేసవా, అపరిమాణా అణ్ణా ఉదకా అస్మిం సన్తీతి అణ్ణవో, మహన్తం బలం అస్స అత్థీతి బలవో, బలవా, బలవం. గాణ్డీ వుచ్చతి సన్ధి, బహవో గాణ్డీ అస్మిం అత్థీతి గాణ్డీవం, ధను [గణ్డస్స గణ్డమిగసిఙ్గస్స అయం గాణ్డీ, సో అస్స అత్థీతి గాణ్డీతి గాణ్డీవో. (పఞ్చికాటీకా). గాణ్డీమేణ్డసిఙ్గమస్స అత్థీతి గాణ్డీవం, ధను. (పయోగసిద్ధి). గాణ్డీ గన్థి, సో అత్థి అస్స అస్మిం వా గాణ్డీవో అజ్జునధను, (ముగ్ధబోధటీకా)], బహుకా రాజీ అస్స అత్థీతి రాజీవం, పఙ్కజం.

౪౮౫. మాయామేధాహి వీ [క. ౩౬౪; రూ. ౩౯౮; నీ. ౭౮౭; చం. ౪.౨.౧౩౭; పా. ౫.౨.౧౨౧].

ఏతేహి మన్త్వత్థే వీ హోతి.

మాయావీ, మేధావీ.

४०६. इस्सरे आम्युवामी [क॰ ३६४; रू॰ ३९०; नी॰ ८०८; चं॰ ४.२.१४३; पा॰ ५.२.१२६; “सिस्सरे…” (बहूसु)].

इस्सरभूते मन्त्वत्थे आमी, उवामी होन्ति.

इस्सरियट्ठानभूतं सं अस्स अत्थीति सामी, सुवामी [सु॰ नि॰ ६८१], इत्थियं सामिनी, सुवामिनी, बिन्दुलोपो, कागमे सामिको.

४०८. लक्ख्या णो अ च [क॰ ३६४; रू॰ ३९०; नी॰ ८०८; पा॰ ५.२.१००].

लक्खिम्हा मन्त्वत्थे णो होति, ईकारस्स अत्तञ्च होति.

लक्खी सिरी एतस्स अत्थीति लक्खणो.

४०७. अङ्गा नो कल्याणे [क॰ ३६४; रू॰ ३९०; नी॰ ८०८; पा॰ ५.२.१००].

कल्याणे वत्तब्बे अङ्गम्हा मन्त्वत्थे नो होति.

कल्याणं अङ्गं एतिस्सा इत्थिया अत्थीति अङ्गना.

४०९. सो लोमा [क॰ ३६४; रू॰ ३९०; नी॰ ८०८; चं॰ ४.२.१०४; पा॰ ५.२.१००].

लोमम्हा मन्त्वत्थे सपच्चयो होति.

बहूनि लोमानि अस्स सन्तीति लोमसो. एत्थ ‘सो’ति सुत्तविभागेन “सुमेधसो, भूरिमेधसो” इच्चादीनिपि सिज्झन्ति.

अस्सत्थिरासि निट्ठितो.

भाव, कम्मरासि

४९०. तस्स भावकम्मेसु त्त ता त्तन ण्य णेय्यणिय ण इया [क॰ ३६०; रू॰ ३०८; नी॰ ८७०; चं॰ ४.१.१३६-१५३; पा॰ ५.१.११९-१३६].

तस्स भावो, तस्स कम्मन्ति अत्थे छट्ठुन्ता एते अट्ठ पच्चया बहुलं भवन्ति.

तत्थ भवन्ति बुद्धि, सद्दा एतस्माति भावो, सद्दानं अत्तनो अत्थेसु आदिम्हि उप्पत्तिकारणं, चिरकालं पवत्तिकारणञ्च. तत्थ आदिम्हि पवत्तिकारणं **ब्यप्पत्तिनिमित्तं** नाम. चिरकालं पवत्तिकारणं **पवत्तिनिमित्तं** नाम. तदुभयम्पि जाति, दब्ब, गुण, क्रिया, नामवसेन पञ्चविधं होति.

తత్థ "గోస్స భావో గోత్త"న్తి ఏత్థ గోజాతి భావో నామ.

"దణ్డినో భావో దణ్డిత్త"న్తి ఏత్థ దణ్డదబ్బం భావో నామ.

"నీలస్స పటస్స భావో నీలత్త"న్తి ఏత్థ నీలగుణో భావో నామ.

"పాచకస్స భావో పాచకత్త"న్తి ఏత్థ పచనక్రియా భావో నామ.

"తిస్సనామస్స జనస్స భావో తిస్సత్త"న్తి ఏత్థ తిస్సనామం భావో నామ.

తత్థ గోస్స భావోతి గోసద్దం సుత్వా గోదబ్బే గోబుద్ధియా వా గోదబ్బం దిస్వా తస్మిం దబ్బే గోవోహారస్స వా పవత్తికారణన్తి అత్థో. ఏవం సేసేసుపి యథానురూపం అత్థో వేదితబ్బో.

త్తమ్హి-గోత్తం, దణ్డిత్తం, పాచకత్తం, తిస్సత్తం ఇచ్చాది.

తామ్హి-సఙ్గణికారామతా , నిద్దారామతా, భస్సారామతా ఇచ్చాది.

త్తనమ్హి-పుథుజ్జనత్తనం, వేదనత్తనం, జారత్తనం, జాయత్తనం ఇచ్చాది.

ణ్యమ్హి-అలసస్స భావో ఆలస్యం, సమణస్స భావో సామఞ్ఞం, బ్రాహ్మణస్స భావో బ్రాహ్మఞ్ఞం, సీలసమాధిపఞ్ఞాగుణో సామఞ్ఞఞ్చ బ్రాహ్మఞ్ఞఞ్చ నామ. తాపసస్స భావో తాపస్యం, నిపుణస్స భావో నేపుఞ్ఞం, విపులస్స భావో వేపుల్లం, రఞ్ఞో భావో రజ్జం, ఆపబ్బతస్స ఖేత్తస్స భావో ఆపబ్బత్యం, దాయాదస్స భావో దాయజ్జం, విసమస్స భావో వేసమ్మం, సఖినో భావో సఖ్యం, వాణిజానం భావో వాణిజ్జం ఇచ్చాది.

ణేయ్యమ్హి – సుచిస్స భావో సోచేయ్యం. ఏవం ఆధిపతేయ్యం ఇచ్చాది.

ణియమ్హి-ఆలసియం, మదభావో మదియం. ఏవం దక్ఖియం, పురోహితభావో పోరోహితియం, బ్యత్తస్స భావో వేయ్యత్తియం, బ్యావటస్స భావో వేయ్యావటియం, ఇమాని ద్వే పుబ్బే వేయ్యాకరణపదం వియ సిద్ధాని.

ణమ్హి-గరునో భావో గారవో, పటుభావో పాటవం ఇచ్చాది.

ఇయమ్హి-అధిపతిభావో అధిపతియం, పణ్డితభావో పణ్డితియం, బహుస్సుతభావో బహుస్సుతియం, నగ్గస్స భావో నగ్గియం, సూరభావో సూరియం, వీరభావో వీరియం ఇచ్చాది.

కమ్మత్థే కమ్మం నామ క్రియా, అలసస్స కమ్మం అలసత్తం, అలసతా, అలసత్తనం, ఆలస్యం, ఆలసేయ్యం, ఆలసియం, ఆలసం, అలసియం ఇచ్చాది.

౪౯౧. బ్య వద్ధదాసా వా [క॰ ౩౬౦; రూ॰ ౩౮౭; నీ॰ ౭౮౦].

భావ , కమ్మేసు వద్ధ, దాసేహి బ్యో హోతి వా.

వద్ధస్స భావో కమ్మం వా వద్ధబ్యం, వద్ధతా, దాసబ్యం, దాసతా, 'వద్ధవ'న్తి ఇధ ణే పరే వాగమో.

౪౯౨. నణ యువా బో చ వయే [క॰ ౩౬౧; రూ॰ ౩౮౮; నీ॰ ౭౮౧; చం॰ ౪.౧.౧౪౬; పా॰ ౫.౧.౧౩౦; '...వస్స' (బహూసు)].

వయే గమ్యమానే భావ, కమ్మేసు యువతో నణ హోతి వా బాగమో చ.

యువస్స భావో యోబ్బనం.

వాత్వేవ? యువత్తం, యువతా.

౪౯౩. అణ్వాదీహిమో [క॰ ౩౬౦; రూ॰ ౩౮౭; నీ॰ ౭౮౦; చం॰ ౪.౧.౧౩౯; పా॰ ౫.౧.౧౨౨; 'అణ్వాదిత్విమో' (బహూసు)].

తేహి భావే ఇమో హోతి వా.

అణునో భావో అణిమా, లఘునో భావో లఘిమా.

౪౯౪. కస్సమహతమిమే కసమహా [క॰ ౪౦౪; రూ॰ ౩౭౦; ని॰ ౮౫౯; 'కస్సక...'?].

ఇమపచ్చయే పరే కస్స, మహన్తసద్దానం కమేన కస, మహా హోన్తి.

కస్సకస్స కమ్మం కసిమా [(కిసమహతమిమే కసమహా. ఇమపచ్చయే పరే కిస, మహన్తసద్దానం కమేన కస, మహా హోన్తి. కిసస్స భావో కసిమా, మోగ॰ ౪-౧౩౩)], మహన్తస్స భావో మహిమా. సుమనస్స భావో సోమనస్సం, ణ్యమ్హి సాగమో, 'వగ్గలసేహి తే'తి యస్స పరరూపత్తం. ఏవం దోమనస్సం, సున్దరం వచో ఏతస్మిన్తి సువచో, సువచస్స భావో సోవచస్సం. ఏవం దోవచస్సం.

"ఆరామరామణేయ్యకం, ఉయ్యానరామణేయ్యకం, భూమిరామణేయ్యకం" ఇచ్చాదీసు రమితబ్బన్తి రమణం, రమణం ఏత్థ అత్థీతి రామణో, ఆరామో, ఆరామరామణస్స భావో ఆరామరామణేయ్యకం, ణేయ్యో, సకత్థే చ కో [కథం రామణియకన్తి? సకత్థే కన్తా ణేన సిద్ధం, (మోగ॰ ౪-౫౯)], ఆరామసమ్పత్తి, ఆరామసిరీతి వుత్తం హోతి. ఏవం సేసేసు.

భావ, కమ్మరాసి నిట్ఠితో.

పరిమాణరాసి

౪౯౫. తమస్స పరిమాణం ణికో చ [క॰ ౩౫౧; రూ॰ ౩౭౪; నీ॰ ౭౬౪; చం॰ ౪.౧.౬౨; పా॰ ౫.౧.౫౭, ౫౮].

తం అస్స పరిమాణన్తి అత్థే పఠమన్తా ణికో హోతి కో చ. పరిమీయతే అనేనాతి పరిమాణం.

దోణో పరిమాణమస్సాతి దోణికో. ఏవం ఖారికో, కుమ్భికో, అసీతివస్సాని పరిమాణమస్సాతి ఆసీతికో, వయో. ఏవం నావుతికో, ఉపడ్ఢకాయో పరిమాణమస్సాతి ఉపడ్ఢకాయికం, బిమ్బోహనం, ద్వే పరిమాణమస్సాతి దుకం. ఏవం తికం, చతుక్కం, పఞ్చకం, ఛక్కం, ద్విత్తం. దసకం, సతకం.

౪౯౬. యతేతేహి త్తకో [క. ౩౯౧; రూ. ౪౨౩; నీ. ౮౩౦; పా. ౨.౧.౨౨, ౨౩]

తమస్స పరిమాణన్తి అత్థే య, త, ఏతసద్దేహి సదిసద్విభూతో త్తకో హోతి.

యం పరిమాణమస్సాతి యత్తకం. ఏవం తత్తకం.

౪౯౭. ఏతస్సేట త్తకే [క. ౪౦౪; రూ. ౩౭౦; నీ. ౮౨౯].

త్తకే పరే ఏతసద్దస్స ఏట హోతి.

ఏతం పరిమాణమస్సాతి ఏత్తకం, యావ పరిమాణమస్సాతి యావత్తకం. ఏవం తావత్తకం, ఏతావత్తకం. 'యతేతేహీ'తి వచనేన యావ, తావ, ఏతావాపి గయ్హన్తి.

౪౯౮. సబ్బా చ టావన్తు [క. ౩౯౧; రూ. ౪౨౩; నీ. ౮౩౦; చం. ౪.౨.౪౩; పా. ౨.౨.౩౯; 'సబ్బా చచవన్తు' (బహూసు)].

తమస్స పరిమాణన్తి అత్థే య, తే'తేహి చ సబ్బతో చ టావన్తు హోతి, ఏతస్స ద్విత్తం.

సబ్బం పరిమాణం అస్సాతి సబ్బావన్తం, సబ్బావా, అత్థో, సబ్బావన్తో, సబ్బావన్తా, అత్థా, సబ్బావతి, అత్థే, సబ్బావన్తేసు, అత్థేసు, ఇత్థియం సబ్బావతీ, సబ్బావన్తీ, పరిసా. ఏవం యావా, యావన్తా, యావన్తో, తావా, తావన్తా, తావన్తో, ఏత్తావా, ఏత్తావన్తా, ఏత్తావన్తో ఇచ్చాది.

క్వచి మహావుత్తినా ఏకస్స త-కారస్స లోపో, యావతకో కాయో, తావతకో బ్యామో [దీ. ని. ౩.౨౦౦], యావతికా యానస్స భూమి.

౪౯౯. కింమ్హా రతి రీవ రీవతక రిత్తకా [క. ౩౯౧; రూ. ౪౨౩; నీ. ౮౩౦; చం. ౪.౨.౪౨; పా. ౨.౨.౪౧].

తం అస్స పరిమాణన్తి అత్థే కింసద్దతో ఏతే చత్తారో పచ్చయా భవన్తి.

౫౦౦. రానుబన్ధేన్తసరాదిస్స [క. ౨౩౯; రూ. ౨౭౮; నీ. ౧౧౨౪].

రానుబన్ధే పచ్చయే పరే పదన్తసరాదిస్స లోపో హోతి. ఆదిసద్దేన పదన్తబ్యఞ్జనం గయ్హతి, సుత్తవిభత్తేన రీవన్తు, రిత్తావన్తుపచ్చయా చ హోన్తి.

కిం పరిమాణమస్సాతి కతి. పఞ్చక్ఖన్ధా కతి కుసలా, కతి అకుసలా [విభ॰ ౧౫౧], కతివస్సోసి త్వం భిక్ఖు, ఏకవస్సో అహం భగవా [మహావ॰ ౭౮], కిం పరిమాణం అస్సాతి కీవం, కింవ దూరో ఇతో గామో. ఏవం కీవతకం, కిత్తకం.

రీవన్తుమ్హి – కీవన్తో హోన్తు యాచకా [జా॰ ౨.౨౦.౧౦౩] తి.

రిత్తావన్తుమ్హి – కిత్తావతా ఖన్ధానం ఖన్ధపఞ్ఞత్తి [సం॰ ని॰ ౩.౮౨], కిత్తావతా ను ఖో భన్తే రూపన్తి వుచ్చతి, కిత్తావతా ను ఖో భన్తే మారోతి వుచ్చతి [సం॰ ని॰ ౩.౧౬౧].

పుబ్బసుత్తేన టావన్తుమ్హి – ఏత్తావతా ఖన్ధానం ఖన్ధపఞ్ఞత్తి, ఏత్తావతా రూపన్తి వుచ్చతి, ఏత్తావతా మారోతి వుచ్చతి.

౨౦౧. మానే మత్తో [క॰ ౩౭౮; రూ॰ ౩౯౨; నీ॰ ౭౦౮; చం॰ ౪.౨.౩౮; పా॰ ౫.౨.౩౭].

మీయతే ఏతేనాతి మానం, తం ఉమ్మానం, పరిమాణన్తి దువిధం, ఉద్ధం మానం ఉమ్మానం, తదఞ్ఞం మానం పరిమాణం, ఇమస్మిం సుత్తే పన సామఞ్ఞవచనత్తా దువిధమ్పి లబ్భతి, దువిధే మానే పవత్తా హత్థాదిసద్దస్మా తమస్స పరిమాణన్తి అత్థే మత్తపచ్చయో హోతి.

హత్థో పరిమాణం అస్సాతి హత్థమత్తం, ద్వే హత్థా పరిమాణం అస్సాతి ద్విహత్థమత్తం, ద్వే అఙ్గులియో పరిమాణం అస్సాతి ద్వఙ్గులమత్తం. ఏవం చతురఙ్గులమత్తం, విదత్థిమత్తం, యోజనమత్తం , తీణి యోజనాని పరిమాణం అస్సాతి తియోజనమత్తం, నాళిమత్తం, పత్థమత్తం, దోణమత్తం, పలం వుచ్చతి ఉమ్మానసఙ్ఖాతో పాతివీసో, పలం పరిమాణం అస్సాతి పలమత్తం, పఞ్చమత్తం, పఞ్చమత్తేహి భిక్ఖుసతేహి సద్ధిం [పారా॰ ౧], తింసమత్తం, సట్ఠిమత్తం, సతమత్తం, సహస్సమత్తం, కోటిమత్తం, కుమ్భమత్తం, చాటిమత్తం, హత్థిమత్తం, పబ్బతమత్తం ఇచ్చాది.

'మత్తా'తి వా పరిమాణవాచిసద్దన్తరం, హత్థో మత్తా ఏతస్సాతి హత్థమత్తం. ఏవం ద్విహత్థమత్తం, ఇచ్చాదినా సమాసోపి యుజ్జతి. అభేదూపచారేన పన హత్థపరిమాణం హత్థోతి కత్వా "ద్విహత్థం వత్థం, దోణో వీహి, దోణో మాసో"తి సిజ్ఝతి.

౨౦౨. తగ్ఘో చుద్ధం [క॰ ౩౭౮; రూ॰ ౩౯౨; నీ॰ ౭౦౮; చం॰ ౪.౨.౩౯; పా॰ ౫.౨.౩౭].

ఉద్ధంమానే పవత్తా సద్దా తమస్స పరిమాణన్తి అత్థే తగ్ఘపచ్చయో హోతి మత్తో చ.

జణ్ణు పరిమాణమస్సాతి జణ్ణుతగ్ఘం, జణ్ణుమత్తం.

౨౦౩. ణో చ పురిసా [క॰ ౩౯౨; రూ॰ ౩౭౬; నీ॰ ౭౬౨; చం॰ ౪.౨.౪౦ ...పే॰... ౫.౨.౩౮].

ఉద్ధంమానే పవత్తా పురిసస్మా ణో చ హోతి తగ్ఘో చ మత్తో చ.

చతుహత్థో పురిసో పరిమాణమస్సాతి పోరిసం, తిపోరిసం, సతపోరిసం, గమ్భీరం. ఏవం పురిసతగ్ఘం, పురిసమత్తం, ఉద్ధం పసారితహత్థేన సద్ధిం పఞ్చహత్థం పురిసపమాణం పోరిసన్తి వదన్తి, "ఏకూనతీసో వయసా"తి [దీ॰ ని॰ ౨.౨౧౪

(ఏకూనతింసో)] ఏత్థ ఏకూనతీస వస్సాని ఆయుపరిమాణం అస్సాతి ఏకూనతీసో. ఏవం వీసో, తీసో, చత్తాలీసో, పణ్ణాసో, సహస్సో బ్రహ్మా, ద్విసహస్సో బ్రహ్మా, దససహస్సో బ్రహ్మా. ఏత్థ చ "సహస్సపరిమాణం చక్కవాళం అస్సాతి సహస్సో"-ఇచ్చాదినా ణపచ్చయేన సిజ్ఝతి.

పరిమాణరాసి నిట్ఠితో.

సఙ్ఖ్యారాసి

౩౧౦౪. ఏకా కాక్యసహాయే [క. ౩౯౧; రూ. ౪౨౩; నీ. ౮౩౩; చం. ౪.౨.౬౭; పా. ౫.౩.౫౨].

అసహాయత్థే ఏకమ్హా క, ఆకీ హోన్తి వా.

అసహాయో ఏకో, ఏకకో, ఏకాకీ, ఏకో వా.

ఇత్థియం ఏకికా, ఏకాకినీ, ఏకా వా, 'అధాతుస్స కే'తి సుత్తేన ఇత్థియం కమ్హి పరే అస్స ఇత్తం.

౩౧౦౫. ద్విత్తి చతూహి తీయత్థా [క. ౩౮౫; రూ. ౪౦౯; నీ. ౮౧౭; తిసత్థా?].

తేహి తస్స పూరణన్తి అత్థే తీయో చ త్థో చ హోన్తి.

౩౧౦౬. ద్వితీనం దుతా తీయే [క. ౩౮౬, ౪౧౦; నీ. ౮౧౮; తియే?].

తీయే పరే ద్వి, తిసద్దానం దు, తాదేసా హోన్తి.

ద్విన్నం పూరణో దుతీయో [ఛట్ఠసంగీతి పాఠేసు దుతియోత్యాదినా దిస్సన్తి], ద్విన్నం పూరణీ దుతీయా, ద్విన్నం పూరణం దుతీయం. ఏవం తతీయో, తతీయా, తతీయం. చతున్నం పూరణో చతుత్థో, చతుత్థీ, చతుత్థం.

౩౧౦౭. మ పఞ్చాదికతిహి [క. ౩౮౭; రూ. ౪౦౬; నీ. ౮౦౨; చం. ౪.౨.౫౫; పా. ౫.౨.౪౯].

పఞ్చాదీహి చ కతిమ్హా చ తస్స పూరణన్తి అత్థే మో హోతి.

పఞ్చమో, పఞ్చమీ, పఞ్చమం. ఏవం సత్తమ, అట్ఠమ, నవమ, దసమ, ఏకాదసమాది. కతిన్నం పూరణో కతిమో, కతిమీ, తిథీ.

౩౧౦౮. తస్స పూరణేకాదసాదితో వా [క. ౩౭౪; రూ. ౪౧౨; నీ. ౮౦౫; చం. ౪.౨.౫౧; పా. ౫.౨.౪౮].

పూరతే అనేనాతి పూరణం, ఏకాదసాదితో తస్స పూరణన్తి అత్థే టానుబన్ధో అపచ్చయో హోతి వా.

ఏకాదసన్నం పూరణో ఏకాదసో, ఏకాదసీ, ఏకాదసం, ఏకాదసమో వా. ఏవం ద్వాదసో, ద్వాదసమో, తేరసో, తేరసమో, చుద్దసో, చుద్దసమో, పఞ్చదసో, పఞ్చదసమో, పన్నరసో, పన్నరసమో, సోళసో, సోళసమో, సత్తరసో, సత్తరసమో, అట్ఠారసో, అట్ఠారసమో.

౩౧౦౯. టే సతిస్స తిస్స [క॰ ౩౮౯; రూ॰ ౪౧౩; నీ॰ ౮౨౪].

టే పరే సతిస్స తి-కారస్స లోపో హోతీతి వీసతి, తీసతీనం తిస్స లోపో.

ఏకూనవీసో, ఏకూనవీసతిమో, వీసో, వీసతిమో, తీసో, తీసతిమో, చత్తాలీసో, చత్తాలీసమో, పఞ్ఞాసో, పఞ్ఞాసమో. సట్ఠ్యాదితో పురిమసుత్తేన మో, సట్ఠిమో, సత్తతిమో, అసీతిమో, నవుతిమో.

౩౧౧౦. సతాదీనమి చ [క॰ ౩౭౩; రూ॰ ౪౦౬; నీ॰ ౮౧౨; చం॰ ౪.౨.౩౩ ...పే॰... ౩.౨.౩౭].

సతాదితో తస్స పూరణత్థే మో హోతి, సతాదీనం అన్తస్స ఇత్తఞ్చ హోతి.

సతస్స పూరణో సతిమో, ద్విసతిమో, తిసతిమో, సహస్సిమో.

౩౧౧౧. ఛా ట్ఠట్ఠమా [క॰ ౩౮౪; రూ॰ ౪౦౭; నీ॰ ౮౦౩].

ఛమ్హా తస్స పూరణన్తి అత్థే ట్ఠ, ట్ఠమా హోన్తి.

ఛట్ఠో, ఛట్ఠీ, ఛట్ఠం, ఛట్ఠమో, ఛట్ఠమీ, ఛట్ఠమం.

౩౧౧౨. సఙ్ఖ్యాయ సచ్చుతీసాసదసన్తాయాధికాస్మిం సతసహస్సే ట [క॰ ౩౨౮; రూ॰ ౩౫౨; నీ॰ ౭౦౧; చం॰ ౪.౨.౩౦ ...పే॰... ౫.౨.౪౫, ౪౬; '...డో' (బహూసు)].

సతి, ఉతి, ఈస, ఆస, దసన్తాహి సఙ్ఖ్యాహి తే అధికా అస్మిం సతసహస్సేతి అత్థే టానుబన్ధో అపచ్చయో హోతి.

ఏత్థ చ 'సతసహస్సే'తి సతే వా సహస్సే వాతి అత్థో.

తత్థ సహస్ససద్దేన సహస్సం దససహస్సం సతసహస్సం దససతసహస్సఞ్చ గయ్హతి.

దసన్త, సత్యన్త, ఈసన్త, ఆసన్త, ఉత్యన్తాతి ఏవం అనుక్కమో వేదితబ్బో.

తత్థ దస, ఏకాదసతో పట్ఠాయ యావ అట్ఠారసా నవసఙ్ఖ్యా **దసన్తా** నామ.

వీసతి, ఏకవీసతితో పట్ఠాయ యావ అట్ఠవీసతియా నవసఙ్ఖ్యా చ తీసతి, ఏకతీసతితో పట్ఠాయ యావ అట్ఠతీసతియా నవసఙ్ఖ్యా చ **సత్యన్తా** నామ.

చత్తాలీస, ఏకచత్తాలీసతో పట్ఠాయ యావ అట్ఠచత్తాలీసాయ నవసఙ్ఖ్యా **ఈసన్తా** నామ.

పఞ్ఞాస , ఏకపఞ్ఞాసతో పట్ఠాయ యావ అట్ఠపఞ్ఞాసాయ నవసఙ్ఖ్యా **ఆసన్తా** నామ.

నవుతి, ఏకనవుతితో పట్ఠాయ యావ అట్ఠనవుతియా నవ సఙ్ఖ్యా **ఉత్యన్తా** నామ.

సేసా ట్ఠున్త, త్యన్తాపి ఇధ సఙ్గయ్హన్తి. **ట్ఠున్తా** నామ సట్ఠి,-ఏకసట్ఠ్యాదికా నవసఙ్ఖ్యా. **త్యన్తా** నామ సత్తతి, ఏకసత్తత్యాదికా నవసఙ్ఖ్యా చ అసీతి, ఏకాసీత్యాదికా నవసఙ్ఖ్యా చ.

దసన్తాసు తావ – దస అధికా యస్మిం సతే తయిదం దససతం. ఏవం దససహస్సం, దససతసహస్సం, ఏకాదస అధికా యస్మిం సతే తయిదం ఏకాదససతం. ఏవం ఏకాదససహస్సం, ఏకాదససతసహస్సం. ఏవం ద్వాదససతమిచ్చాదీని.

సత్యన్తాసు – టమ్హి తి-కారలోపో, వీసతి అధికా యస్మిం సతే తయిదం వీససతం. ఏవం ఏకవీససతం, ద్వావీససతం ఇచ్చాది, తీసతి అధికా యస్మిం సతే తయిదం తీససతం. ఏవం ఏకతీససతం, ద్వత్తీససతం ఇచ్చాది. ఏస నయో సహస్సేపి.

ఈసన్తాసు – చత్తాలీసం అధికా యస్మిం సతే తయిదం చత్తాలీససతం. ఏవం ఏకచత్తాలీససతం, ద్వేచత్తాలీససతం ఇచ్చాది. ఏస నయో సహస్సేపి.

ఆసన్తాసు – పఞ్ఞాసం అధికా యస్మిం సతే తయిదం పఞ్ఞాససతం. ఏవం ఏకపఞ్ఞాససతం, ద్వేపఞ్ఞాససతం ఇచ్చాది. ఏస నయో సహస్సేపి.

ట్ఠున్తాసు – సట్ఠి అధికా యస్మిం సతే తయిదం సట్ఠిసతం. ఏవం ఏకసట్ఠిసతం, ద్వాసట్ఠిసతం ఇచ్చాది. ఏస నయో సహస్సేపి.

త్యన్తాసు – సత్తతి అధికా, ఏకసత్తతి అధికా, అసీతి అధికా, ఏకాసీతి అధికా ఇచ్చాదినా వత్తబ్బా.

ఉత్యన్తాసు – నవుతి అధికా యస్మిం సతే తయిదం నవుతిసతం. ఏవం ఏకనవుతిసతం, ద్వేనవుతిసతం ఇచ్చాది. ఏస నయో సహస్సేపి.

అథ వా **దసన్తా** నామ ఏకతో పట్ఠాయ దససఙ్ఖ్యా.

సత్యన్తా నామ ఏకాదసతో పట్ఠాయ వీససఙ్ఖ్యా.

ఈసన్తా నామ ఏకతీసతో పట్ఠాయ దససఙ్ఖ్యా.

ఆసన్తా నామ ఏకచత్తాలీసతో పట్ఠాయ దససఙ్ఖ్యా.

ఏవం **ట్ఠున్త, త్యన్త, ఉత్యన్తా**పి వేదితబ్బా.

ఏకో అధికో యస్మిం సతే తయిదం ఏకసతం, “అథేత్థేకసతం ఖత్యా, అనుయన్తా యసస్సినో”తి [జా. ౨.౨౨.౫౯౪] పాళి. “ద్వే అధికా యస్మిం సతే తయిదం ద్విసతం” ఇచ్చాదినా సబ్బం వత్తబ్బం, సువిచిత్తమిదం విధానన్తి.

యథా పన “ఏకో చ దస చ ఏకాదస, ఏకాధికా వా దస ఏకాదసా”తి సిజ్ఝతి, తథా ఇధపి “దస చ సతఞ్చ దససతం, దసాధికం వా సతం దససత”న్తిఆదినా వుత్తే సబ్బం తం విధానం సమాసవసేన సిజ్ఝతి.

తత్థ పన “ద్వే సతాని ద్విసతం, తీణి సతాని తిసత”మిచ్చాదీని చ “ద్వే సహస్సాని ద్విసహస్సం, తీణి సహస్సాని తిసహస్స”మిచ్చాదీని చ “ద్వే సతసహస్సాని ద్విసతసహస్సం, తీణి సతసహస్సాని తిసతసహస్స”మిచ్చాదీని చ దిగుసమాసే సిజ్ఝన్తి.

౫౧౩. వారసఙ్ఖ్యాయక్ఖత్తుం [క. ౬౪౬; రూ. ౪౧౯; నీ. ౧౨౮౨; చం. ౪.౪.౫; పా. ౫.౪.౧౭].

వారసమ్బన్ధిభూతా సఙ్ఖ్యాసద్దా క్ఖత్తుంపచ్చయో హోతి.

ద్వే వారా ద్విక్ఖత్తుం. ఏవం తిక్ఖత్తుం, చతుక్ఖత్తుం, పఞ్చక్ఖత్తుం, దసక్ఖత్తుం, సతక్ఖత్తుం, సహస్సక్ఖత్తుం.

౫౧౪. కతిమ్హా [క. ౬౪౬; రూ. ౪౧౯; నీ. ౧౨౮౨; చం. ౪.౪.౬; పా. ౫.౪.౨౦].

వారసమ్బన్ధిభూతా కతిసద్దా క్ఖత్తుం హోతి. కతి వారా కతిక్ఖత్తుం.

౫౧౫. బహుమ్హా ధా చ పచ్చాసత్తియా [క. ౬౪౬; రూ. ౪౧౯; నీ. ౧౨౮౨; ‘పచ్చాసత్తియం’ (బహూసు)].

వారసమ్బన్ధిభూతా బహుసద్దా పచ్చాసత్తియా సతి ధా చ హోతి క్ఖత్తుఞ్చ.

బహువారా బహుక్ఖత్తుం, బహుసద్దేన అనేకవారం ఉపలక్ఖేతి, అనేకవారా అనేకక్ఖత్తుం. ఏవం బహువారా బహుధా, అనేకవారా అనేకధా. పచ్చాసత్తి నామ వారానం అచ్చాసన్నతా వుచ్చతి, దివసస్స బహుక్ఖత్తుం భుఞ్జతి, బహుధా భుఞ్జతి, వారానం దూరభావే సతి తే పచ్చయా న హోన్తి, మాసస్స బహువారే భుఞ్జతి.

౫౧౬. సకిం వా [క. ౬౪౬; రూ. ౪౧౯; నీ. ౧౨౮౨; చం. ౪.౪.౮; పా. ౫.౪.౧౯].

ఏకవారన్తి అత్థే సకిన్తి నిపచ్చతే వా.

సకిం భుఞ్జతి, ఏకవారం భుఞ్జతి.

సఙ్ఖ్యారాసి నిట్ఠితో.

ఖుద్దకరాసి

పకారరాసి

౫౧౭. ధా సఙ్ఖ్యాహి [క. ౩౯౭; రూ. ౪౨౦; నీ. ౮౩౬; చం. ౪.౩.౨౦; పా. ౫.౩.౪౨].

సఙ్ఖ్యావాచీహి పకారే ధా హోతి.

ద్వీహి పకారేహి ద్విధా. ఏవం తిధా, చతుధా, పఞ్చధా, దసధా, సతధా, సహస్సధా, బహుధా, ఏకధా, అనేకధా.

౫౧౮. వేకా జ్ఝం [క. ౩౯౭; రూ. ౪౨౦; నీ. ౮౩౭; చం. ౪.౩.౨౪; పా. ౫.౩.౪౬].

ఏకమ్హా పకారే జ్ఝం హోతి వా.

ఏకేన పకారేన ఏకజ్ఝం, ఏకధా వా.

౫౧౯. ద్విత్తీహేధా [క. ౪౦౪; రూ. ౪౨౦-౩౭౦; నీ. ౮౫౯; చం. ౪.౩.౨౪; పా. ౫.౩.౪౬].

ద్వితిసద్దేహి పకారే ఏధా హోతి వా.

ద్వేధా, తేధా, ద్విధా, తిధా వా.

౫౨౦. సబ్బాదీహి పకారే థా [క. ౩౯౮; రూ. ౪౨౧; నీ. ౮౪౪; చం. ౪.౩.౨౬; పా. ౫.౩.౬౯].

బహుభేదో వా సామఞ్ఞస్స భేదకో విసేసో వా పకారో, సబ్బాదీహి పకారే థా హోతి.

సబ్బేన పకారేన సబ్బథా, సబ్బేహి పకారేహి సబ్బథా, యాదిసేన పకారేన యథా, యాదిసేహి పకారేహి యథా. ఏవం తథా, అఞ్ఞథా, ఉభయథా, ఇతరథా.

౫౨౧. కథమిత్థం [క. ౩౯౯; రూ. ౪౨౨; నీ. ౮౪౫; పా. ౫.౩.౨౪, ౨౫].

ఏతే సద్దా పకారే నిపచ్చన్తి.

కేన పకారేన కథం, ఇమినా పకారేన ఇత్థం. ఇమినా సుత్తేన కిం, ఇమసద్దేహి థం, త్థంపచ్చయే కత్వా కింస్స కత్తం, ఇమస్స ఇత్తఞ్చ కరియతి.

౫౨౨. తబ్బతి జాతియో [క. ౩౯౮; రూ. ౪౨౧; నీ. ౮౪౪; చం. ౪.౩.౨౬; పా. ౫.౩.౬౯].

సో పకారో అస్స అత్థీతి తబ్బా, తస్మిం తబ్బతి, పకారవన్తే దబ్బేతి అత్థో. తంసామఞ్ఞవాచిమ్హా తబ్బతి జాతియపచ్చయో హోతి.

విసేసేన పటురూపో పణ్డితో పటుజాతియో. విసేసేన ముదురూపం వత్థు ముదుజాతియం.

౫౨౩. నో వీచ్ఛాప్పకారేసు [క॰ ౩౯౭; రూ॰ ౪౨౦; నీ॰ ౮౩౬; చం॰ ౪.౪.౨ ...పే॰... ౫.౪.౪౩].

వీచ్ఛాయం పకారే చ నోపచ్చయో హోతి.

వీచ్ఛాయం –

పదం పదం వాచేతి పదసో వాచేతి. ఖణ్డం ఖణ్డం కరోతి ఖణ్డసో కరోతి, బిలం బిలం విభజ్జతి బిలసో విభజ్జతి ఇచ్చాది. ఏత్థ చ 'పదం పదం' ఇచ్చాదీసు క్రియావిసేసనే దుతియా.

పకారే –

బహూహి పకారేహి పుథుసో, సబ్బేహి పకారేహి సబ్బసో ఇచ్చాది.

"యోనిసో ఉపాయసో, ఠానసో, హేతుసో, అత్థసో, ధమ్మసో, సుత్తసో, అనుబ్యఞ్జనసో" ఇచ్చాదీసు పన మహావుత్తినా తతియేకవచనస్స సోత్తం. తథా దీఘసో, ఓరసో ఇచ్చాది.

ఇతి పకారరాసి.

కులరాసి

౫౨౪. పితితో భాతరి రేయ్యణ [క॰ ౩౫౨; రూ॰ ౩౭౬; నీ॰ ౭౬౫].

పితుసద్దమ్హా తస్స భాతాతి అత్థే రేయ్యణ హోతి.

పితు భాతా పేత్తేయ్యో [అ॰ ని॰ ౬.౪౪]. 'రానుబన్ధేన్తసరాదిస్సా'తి ఉస్స లోపో, తస్స ద్విత్తం.

౫౨౫. మాతితో చ భగినియం ఛో [క॰ ౩౫౨; రూ॰ ౩౭౬; నీ॰ ౭౬౫].

మాతితో పితితో చ భగినియం ఛో హోతి.

మాతు భగినీ మాతుచ్ఛా [ఉదా॰ ౨౨], పితు భగినీ పితుచ్ఛా [సం॰ ని॰ ౨.౨౪౩].

౫౨౬. మాతాపితూస్వామహో [క॰ ౩౫౨; రూ॰ ౩౭౬; నీ॰ ౭౬౫; చం॰ ౩.౧.౬౦; పా॰ ౪.౨.౩౬].

మాతాపితూహి తేసం మాతాపితూసు ఆమహో హోతి.

మాతు మాతా మాతామహీ, మాతు పితా మాతామహో [మ॰ ని॰ ౨.౪౧౧], పితు మాతా పితామహీ, పితు పితా పితామహో.

ఇతి కులరాసి.

హిత, సాధు, అరహరాసి

౨౨౭. హితే రేయ్యణ [క. ౩౨౨; రూ. ౩౭౬; నీ. ౭౬౨].

మాతాపితూహి తేసం హితే రేయ్యణ హోతి.

మాతు హితో మేత్తేయ్యో, పితు హితో పేత్తేయ్యో. మాతాపితూసు సుప్పటిపన్నో.

౨౨౮. ఇయో హితే [క. ౩౨౬; రూ. ౩౮౧; నీ. ౭౭౩].

తస్స హితన్తి అత్థే ఇయో హోతి.

ఉపాదానానం హితం ఉపాదానియం. ఏవం ఓఘనియం, యోగనియం, గన్థనియం, నీవరణియం, సుత్తవిభత్తియా అఞ్ఞత్థేసుపి ఇయో, సమానోదరే సయితో సోదరియో.

౨౨౯. చక్ఖ్వాదితో స్సో [క. ౩౨౩; రూ. ౩౭౮; నీ. ౭౬౭].

తస్స హితన్తి అత్థే చక్ఖ్వాదీహి స్సో హోతి.

చక్ఖుస్స హితం చక్ఖుస్సం [అ. ని. ౨.౨౦౮], సుభరూపం చక్ఖుభేసజ్జఞ్చ. ఆయునో హితం ఆయుస్సం [అ. ని. ౨.౨౩౧], ఆయువడ్ఢనవిధి.

౨౩౦. ణ్యో తత్థ సాధు [క. ౩౨౩; రూ. ౩౭౮; నీ. ౭౬౭; చం. ౩.౪.౧౦౦, ౧౦౩; పా. ౪.౪.౯౮, ౧౦౩, ౧౦౨].

తస్మిం సాధూతి అత్థే ణ్యో హోతి.

సభాయం సాధు సబ్భో, 'సాధూ'తి కుసలో యోగ్గో హితో వా. మిత్తానం హితం మేత్తం. సుత్తవిభాగా అఞ్ఞత్రపి ణ్యో, రథం వహతీతి రచ్చో, రథవీథి.

౨౩౧. కమ్మానియఞ్ఞా [క. ౩౨౩; రూ. ౩౭౮; నీ. ౭౬౭].

తస్మిం సాధూతి అత్థే కమ్మమ్హా నియ, ఞ్ఞా హోన్తి.

కమ్మే సాధు కమ్మనియం, కమ్మఞ్ఞం.

౨౩౨. కథాదితికో [క. ౩౨౩; రూ. ౩౭౮; నీ. ౭౬౭; చం. ౩.౪.౧౦౪; పా. ౪.౪.౧౦౨].

తత్థ సాధూతి అత్థే కథాదీహి ఇకో హోతి.

కథాయం సాధు కథికో, ధమ్మకథాయం సాధు ధమ్మకథికో, సఙ్గామే సాధు సఙ్గామికో, గామవాసే సాధు గామవాసికో, ఉపవాసే సాధు ఉపవాసికో.

౨౹౩౩. పథాదీహి ణేయ్యో [క॰ ౩౫౭; రూ॰ ౩౭౬; నీ॰ ౭౬౫; చం॰ ౩.౪.౧౦౫; పా॰ ౪.౪.౧౦౪].

తత్థ సాధూతి అత్థే పథాదీహి ణేయ్యో హోతి.

పథే సాధు పాథేయ్యం, సం వుచ్చతి ధనం, తస్స పతి సపతి, సపతిమ్హి సాధు సాపతేయ్యం.

౨౹౩౪. దక్ఖిణాయారహే [క॰ ౩౫౭; రూ॰ ౩౭౬; నీ॰ ౭౬౫; చం॰ ౪.౧.౮౦; పా॰ ౫.౧.౬౯].

దక్ఖిణాసద్దమ్హా అరహత్థే ణేయ్యో హోతి.

దక్ఖిణం అరహతీతి దక్ఖిణేయ్యో.

౨౹౩౫. ఆయో తుమన్తా [క॰ ౩౫౭; రూ॰ ౩౭౬; నీ॰ ౭౬౫; ‘రాయో తుమన్తా’ (బహూసు)].

తుమన్తమ్హా అరహత్థే ఆయో హోతి.

ఘాతేతుం అరహతీతి ఘాతేతాయో, జాపేతుం అరహతీతి జాపేతాయో, ‘జాపేతు’న్తి హాపేతుం, పబ్బాజేతుం అరహతీతి పబ్బాజేతాయో, మహావుత్తినా ఆయమ్హి సబిన్దునో ఉస్స లోపో.

ఇతి హిత, సాధు, అరహరాసి.

వికతిరాసి

౨౹౩౬. తస్స వికారావయవేసు ణ ణిక ణేయ్యమయా [క॰ ౩౫౭, ౩౫౧, ౩౭౨; రూ॰ ౩౭౬, ౩౭౪, ౩౮౫; నీ॰ ౭౬౫, ౭౬౪, ౭౯౮; చం॰ ౩.౩.౧౦౩; పా॰ ౪.౩.౧౩౪].

తస్స వికారో, తస్స అవయవోతి అత్థేసు ణాదయో హోన్తి, పకతియా ఉత్తరి అవత్థన్తరాపత్తి వికారో.

ఉదుమ్బరస్స వికతి ఓదుమ్బరం, భస్మం, ఉదుమ్బరస్స అవయవో ఓదుమ్బరం, పణ్ణాది. కపోతావయవో కాపోతం, మంసలోహితపత్తాది.

ణికమ్హి-కప్పాసస్స వికతి కప్పాసికం, సుత్తం వత్థఞ్చ.

ణేయ్యమ్హి-ఏణిస్స అవయవో ఏణేయ్యం, మంసం. కోసకిమీనం వికతి కోసేయ్యం, సుత్తం వత్థఞ్చ.

మయఞ్చి-తిణానం వికతి తిణమయం. ఏవం దారుమయం, నళమయం, మత్తికామయం, గున్నం వికతి గోమయం, కరీసం.

౫౩౭. జతుతో మయణ వా [క. ౩౭౨; రూ. ౩౮౫; నీ. ౭౯౮; చం. ౩.౩.౧౦౮; పా. ౪.౩.౧౩౮; జతుతో సణ వా (బహూసు)].

తస్స వికారావయవేసు జతుతో మయణ హోతి వా.

జతునో వికారో జతుమయం.

ఇతి వికతిరాసి.

విసేసరాసి

౫౩౮. తరతమిస్సికియిట్ఠాతిసయే [క. ౩౬౩; రూ. ౩౯౦; నీ. ౭౮౬; చం. ౪.౩.౪౫; పా. ౫.౩.౫౫, ౫౭].

అతిసయత్థే ఏతే పచ్చయా భవన్తి.

పాపానం అతిసయేన పాపోతి పాపతరో, పాపతమో, పాపిస్సికో, పాపియో, పాపిట్ఠో, ఇత్థియం పాపతరా, అతిసయతోపి అతిసయపచ్చయో హోతి, అతిసయేన పాపిట్ఠో పాపిట్ఠతరో.

౫౩౯. వచ్ఛాదీహి తనుత్తే తరో [క. ౩౬౩; రూ. ౩౯౦; నీ. ౭౮౬; చం. ౪.౩.౭౪; పా. ౫.౩.౯౧].

వచ్ఛాదీహి సబ్బతనుభావే తరో హోతి.

అతితరుణో వచ్ఛో వచ్ఛతరో, ఇత్థియం వచ్ఛతరీ. యోబ్బనస్స తనుత్తే యోబ్బనపత్తానం సుసుత్తస్స తనుత్తే అతితరుణో ఉసభో ఉక్ఖతరో, అస్సభావస్స తనుత్తే తరుణఅస్సో అస్సతరో, ఇత్థియం అస్సతరీ. సామత్థియస్స తనుత్తే తరుణఉసభో ఉసభతరో.

౫౪౦. కింమ్హా నిద్ధారణే తరతమా [క. ౩౬౩; రూ. ౩౯౦; నీ. ౭౮౬; చం. ౪.౩.౭౭; పా. ౫.౩.౯౨, ౯౩; '...రతర రతమా' (బహూసు)].

కింసద్దా నిద్ధారణే గమ్యమానే తర, తమా హోన్తి.

కతరో భవతం దేవదత్తో, కతరో భవతం యఞ్ఞదత్తో, కతమో భవతం దేవదత్తో, కతమో భవతం యఞ్ఞదత్తో, 'కిస్స కో'తి సుత్తేన తర, తమేసు కిస్స కత్తం.

ఇతి విసేసరాసి.

సమూహరాసి

౨౪౧. సమూహే కణణణికా [క॰ ౩౭౪; రూ॰ ౩౭౯; నీ॰ ౭౭౧; చం॰ ౩.౧.౪౩-౪౭; పా॰ ౪.౨.౩౭-౪౨].

తస్స సమూహోతి అత్థే కణ, ణ, ణికా హోన్తి.

గోత్తపచ్చయన్తేహి తావ – రాజఞ్ఞానం సమూహో రాజఞ్ఞకం, మానుస్సకం.

ఉక్ఖాదీహి-ఉక్ఖానం ఉసభానం సమూహో ఓక్ఖకం, ఓట్ఠానం సమూహో ఓట్ఠకం, ఉరబ్భానం సమూహో ఓరబ్భకం. ఏవం రాజకం, రాజపుత్తకం, హత్థికం, ధేనుకం, ససం అదేన్తి భక్ఖన్తీతి ససాదకా, తేసం సమూహో ససాదకకం. ఇక్ఖణికం.

ణమ్హి-అమిత్తానం సమూహో అమిత్తం.

ణికమ్హి-అపూపానం సమూహో ఆపూపికం, సకుణానం సమూహో సాకుణికో [సంకులానం సమూహో సంకులికం?].

౨౪౨. జనాదీహి తా [క॰ ౩౭౨; రూ॰ ౩౮౦; నీ॰ ౭౭౧; చం॰ ౩.౧.౬౯; పా॰ ౪.౨.౪౩].

తస్స సమూహోతి అత్థే తా హోతి.

జనతా, రాజతా, బన్ధుతా, గామతా, సహాయతా, నగరవాసీనం సమూహో నాగరతా ఇచ్చాది.

౨౪౩. అయూభద్వితీహంసే [క॰ ౩౭౪; రూ॰ ౩౭౯; నీ॰ ౭౭౧; చం॰ ౪.౨.౪౭, ౪౮; పా॰ ౫.౨.౪౩, ౪౪].

ఉభ, ద్వి, తీహి తస్స అంసత్థే అయో హోతి.

ఉభో అంసా భాగా అస్సాతి ఉభయం, ద్వే అంసా అస్సాతి ద్వయం, తయో అంసా అస్సాతి తయం, వత్థుత్తయం, రతనత్తయం, ద్వే వా తయో వా అంసా అస్సాతి ద్వత్తయం.

ఇతి సమూహరాసి.

దత్త, నిబ్బత్తరాసి

౨౪౪. తేన దత్తే లియా [క॰ ౩౭౮, ౩౭౬; రూ॰ ౩౮౩, ౩౮౧; నీ॰ ౭౭౮, ౭౭౩].

తేన దత్తోతి అత్థే ల, ఇయా హోన్తి. మహావుత్తినా దిన్నసద్దస్స దత్తత్తం.

దేవేన దత్తోతి దేవలో [జా॰ ౧.౮.౬౨]. ‘దేవిలో’తిపి [దేవీలో?] పాళి. దేవియో, దేవదత్తో వా.

ఏవం బ్రహ్మలో, బ్రహ్మియో, బ్రహ్మదత్తో, సివేన బిస్సనుదేవరాజేన దత్తో సీవలో, సీవియో, ఇత్థియం సీవలి, సీవియి, సిస్స దీఘో.

౧౪౫. తేన నిబ్బత్తే [క॰ ౩౫౩; రూ॰ ౩౭౮; నీ॰ ౭౬౭; 'తేన నిబ్బత్తే ఇమో'?].

తేన నిబ్బత్తే ఇమో హోతి.

పాకేన నిబ్బత్తం పాకిమం, ఫేణేన నిబ్బత్తం ఫేణిమం, వేఠనేన నిబ్బత్తం వేఠిమం. ఏవం వేధిమం, గోప్ఫనేన నిబ్బత్తం గోప్ఫిమం [పారా॰ అట్ఠ॰ ౨.౪౩౧], పుప్ఫదామం, కరణేన నిబ్బత్తం కిత్తిమం, కుత్తిమం వా, మహావుత్తినా కరణస్స కిత్తం కుత్తఞ్చ. సుత్తవిభత్తేన సంహారిమం, ఆహారిమం ఇచ్చాదీని సిజ్ఝన్తి.

ఇతి దత్త, నిబ్బత్తరాసి.

ల, ఇత, కరాసి

౧౪౬. తన్నిస్సితే లో [క॰ ౩౫౮; రూ॰ ౩౮౩; నీ॰ ౭౭౮; 'ల్లో' (బహూసు)].

తన్నిస్సితత్థే లో హోతి.

వేదం ఞాణం నిస్సితం వేదల్లం, లస్స ద్విత్తం, దుట్ఠు నిస్సితం దుట్ఠుల్లం. "మదనీయం, బన్ధనీయం, ముచ్చనీయం, రజనీయం, గమనీయం, దస్సనీయం" ఇచ్చాదీని కరణే వా అధికరణే వా అనీయపచ్చయేన సిజ్ఝన్తి.

'ధూమాయితత్త'న్తిఆదీసు ధూమో వియ అత్తానం ఆచరతీతి ధూమాయితం, గగనం, ధూమాయితం ఏవ ధూమాయితత్తం, సకత్థే త్త. ఏవం తిమిరాయితత్తం, నామధాతుతో [సం॰ ని॰ ౩.౮౭] ఆయపచ్చయేన సిద్ధం.

౧౪౭. సఞ్జాతా తారకాద్వితో [క॰ ౨౫౨; రూ॰ ౬౧౨; నీ॰ ౧౧౪౨; చం॰ ౪.౨.౩౭ ...పే॰... ౧.౨.౩౬; 'సఞ్జాతం...' (బహూసు)].

తారకాదీహి తే అస్స సఞ్జాతాతి అత్థే ఇతో హోతి.

తారకా సఞ్జాతా అస్సాతి తారకితం, గగనం. పుప్ఫాని సఞ్జాతాని అస్సాతి పుప్ఫితో. ఏవం ఫలితో, రుక్ఖో. పల్లవాని సఞ్జాతాని అస్సాతి పల్లవితా, లతా. దుక్ఖం సఞ్జాతం అస్సాతి దుక్ఖితో, సుఖం సఞ్జాతం అస్సాతి సుఖితో.

పణ్డా వుచ్చతి పఞ్ఞా, పణ్డా సఞ్జాతా అస్సాతి పణ్డితో, దణ్డో సఞ్జాతో అస్సాతి దణ్డితో. మహావుత్తినా తస్స నత్తే మలం సఞ్జాతం అస్సాతి మలినం. తథా పిపాసా సఞ్జాతా అస్సాతి పిపాసితో, జిఘచ్ఛా సఞ్జాతా అస్సాతి జిఘచ్ఛితో, బుభుక్ఖా సఞ్జాతా అస్సాతి బుభుక్ఖితో, ముచ్ఛా సఞ్జాతా అస్సాతి ముచ్ఛితో, విసఞ్ఞా సఞ్జాతా అస్సాతి విసఞ్ఞితో, నిద్దా సఞ్జాతా అస్సాతి నిద్దితో.

ఏవం గబ్భ-థమ్భే గబ్భితో. దబ్భ-పాటవే దబ్భితో. అన్తరం సఞ్జాతం అస్సాతి అన్తరితో, వచ్చం సఞ్జాతం అస్సాతి వచ్చితో.

౫౪౮. నిన్దాఞ్ఞాతప్పపటిభాగరస్సదయాసఞ్ఞాసు కో [క. ౩౯౧; రూ. ౪౨౩; నీ. ౮౩౫; చం. ౪.౩.౬౨, ౬౩, ౬౪; పా. ౫.౩.౭౩-౭౯, ౯౬, ౯౭].

నిన్దాదీసు జోతనియేసు నామస్మా కో హోతి.

నిన్దాయం – కుచ్ఛితో సమణో సమణకో. ఏవం ముణ్డకో, అస్సకో, ఉద్ధుమాతకం, వినీలకం, విపుబ్బకం, అట్ఠికం ఇచ్చాది.

అఞ్ఞాతే – అఞ్ఞాతో అస్సో అస్సకో, కస్స అయం అస్సోతి వా అస్సకో ఇచ్చాది.

అప్పత్థే – అప్పకం తేలం తేలకం. ఏవం ఘతకం, ఖుద్దకం ధను ధనుకం, రథకం, గామకం ఇచ్చాది.

పటిభాగత్థే – హత్థిరూపకం హత్థికం. ఏవం అస్సకం, బలీబద్దకో ఇచ్చాది.

రస్సే-రస్సో మనుస్సో మనుస్సకో. ఏవం రుక్ఖకో, పిలక్ఖకో ఇచ్చాది.

దయాయం-అనుకమ్పితో పుత్తో పుత్తకో. ఏవం వచ్ఛకో, ఇత్థికా, అమ్బకా, కుమారికా ఇచ్చాది.

సఞ్ఞాయం-నామమత్తేన మోరో వియ మోరకో ఇచ్చాది.

ఇతి ల, ఇత, క రాసి.

అభూతతబ్భావరాసి

౫౪౯. అభూతతబ్భావే కరాసభూయోగే వికారాచీ [క. ౩౯౧; రూ. ౪౨౩; నీ. ౮౩౫; చం. ౪.౪.౩౫; పా. ౫.౪.౫౦].

పుబ్బే తస్స అభూతస్స వత్థునో కదాచి తథా భవనం అభూతతబ్భావో, తస్మిం అభూతతబ్భావే జోతనియే సతి కరా'స, భూధాతూనం యోగే వికారవాచిమ్హా నామస్మా చానుబన్ధో ఈపచ్చయో హోతి.

అధవలం ధవలం కరోతి ధవలీకరోతి, అధవలో ధవలో సియా ధవలీసియా, అధవలో ధవలో భవతి ధవలీభవతి. ఏవం ధవలీకారో, ధవలీభూతో.

అభూతతబ్భావేతి కిం? ఘటం కరోతి, ఘటో అత్థి, ఘటో భవతి.

కరాసభూయోగేతి కిం? అధవలో ధవలో జాయతే.

వికారాతి కిం? పకతియా మా హోతు, సువణ్ణం కుణ్డలం కరోతి, సువణ్ణస్స కుణ్డలకరణం నామ లోకే పకతిరూపన్తి వుత్తం హోతి. ఏవం సువణ్ణం కుణ్డలం సియా, సువణ్ణం కుణ్డలం భవతీతి.

ఇతి అభూతతబ్భావరాసి.

౨౫౦. సకత్థే [క॰ ౧౭౮, ౩౬౦, ౩౭౨; రూ॰ ౨౨౪, ౩౮౭, ౩౮౫, ౩౭౮; నీ॰ ౩౬౪, ౭౮౦, ౭౯౮, ౭౬౭].

సకత్థేపి పచ్చయా దిస్సన్తి. ‘సకత్థో’తి సకపదత్థో, పకతిలిఙ్గపదత్థోతి వుత్తం హోతి.

హీనో ఏవ హీనకో, పోతో ఏవ పోతకో, దేవో ఏవ దేవతా, యథాభూతమేవ యథాభుచ్చం, కరుణా ఏవ కారుఞ్ఞం, పత్తకాలమేవ పత్తకల్లం, ఆకాసానన్తమేవ ఆకాసానఞ్చం, పాగుఞ్ఞమేవ పాగుఞ్ఞతా, కమ్మఞ్ఞమేవ కమ్మఞ్ఞతా, దానం ఏవ దానమయం, సీలం ఏవ సీలమయం. ఏవం భావనామయం ఇచ్చాది.

యథా చ అమచ్చపుత్తా ఏవ ‘అమచ్చపుత్తియా’తి వుచ్చన్తి, ఏవం “సక్యపుత్తో ఏవ సక్యపుత్తియో, అసమణో హోతి అసక్యపుత్తియో [పారా॰ ౨౫], ఏవం నాటపుత్తియో, దాసపుత్తియో”తిపి యుజ్జతి.

‘భయదస్సివా, అత్థదస్సిమా’తి వన్తు, మన్తుపచ్చయాసకత్థేపి యుజ్జన్తి. ‘బ్రహ్మవణ్ణీ, దేవవణ్ణీ’తి ఏత్థ బ్రహ్మునో వణ్ణో బ్రహ్మవణ్ణో, బ్రహ్మవణ్ణో వియ వణ్ణో అస్స అత్థీతి అత్థే సతి ఈపచ్చయో పచ్చయత్థో ఏవ హోతి, న సకత్థో. బ్రహ్మవణ్ణో వియ వణ్ణో యస్స సోయం బ్రహ్మవణ్ణీతి అత్థే సతి సకత్థోయేవ. అపి చ ఏకస్మిం అఞ్ఞపదత్థే ద్వే సమాస, తద్ధితా వత్తన్తీతిపి యుజ్జతి, తథా ‘పగుణస్స భావో పాగుఞ్ఞతా’తిఆదీసు ద్వే తద్ధితపచ్చయా భావత్థేతి.

ఇతి సకత్థరాసి.

నిద్దిట్ఠపచ్చయరాసి

౨౫౧. అఞ్ఞస్మిం [క॰ ౩౫౨; రూ॰ ౩౭౬; నీ॰ ౭౬౫].

పుబ్బే నిద్దిట్ఠా ణాదయో పచ్చయా నిద్దిట్ఠత్థతో అఞ్ఞేసుపి అత్థేసు దిస్సన్తి.

మగధేసు జాతో మాగధో, మగధేసు సంవడ్ఢితో మాగధో, మగధేసు నివుత్థో మాగధో, మగధానం మగధేసు వా ఇస్సరో మాగధో ఇచ్చాది, ణో.

కాసిం అగ్ఘతీతి కాసియో [చూళవ॰ ౩౭౬], ‘కాసీ’తి సతం వా సహస్సం వా వుచ్చతి, ఇయో.

ఏవమఞ్ఞేపి పచ్చయా యథానురూపం వేదితబ్బా.

౨౫౨. దిస్సన్తఞ్ఞేపి పచ్చయా [క॰ ౩౫౧, ౩౫౨; రూ॰ ౩౭౪, ౩౭౬; నీ॰ ౭౬౪, ౭౬౫].

పుబ్బే నిద్దిట్ఠపచ్చయేహి అఞ్ఞేపి పచ్చయా నిద్దిట్ఠేసు అనిద్దిట్ఠేసు చ అత్థేసు దిస్సన్తి.

విసదిసా [వివిధా (మోగ॰)] మాతరో విమాతరో, తాసం పుత్తా వేమాతికా [నేత్తి ౯౫], ఇకణ.

పథే గచ్ఛన్తీతి పథావినో [మ॰ ని॰ ౨.౩౪౭], అఘం దుక్ఖం పాపం వా గచ్ఛతీతి అఘావీ, ఆవీ.

ఇస్సా అస్స అత్థీతి ఇస్సుకీ [జా॰ ౧.౬.౪౩], ఉకీ.

ధురం వహన్తీతి ధోరయ్హా [అ॰ ని॰ ౩.౨౫], య్హణ.

లోభస్స హితా లోభనేయ్యా. ఏవం దోసనేయ్యా, మోహనేయ్యా, అనేయ్యో.

దస్సనం అరహతీతి దస్సనేయ్యో. ఏవం వన్దనేయ్యో, పూజనేయ్యో, నమస్సనేయ్యో, ఏయ్యో.

ఓఘానం హితా ఓఘనియా, యోగనియా, గన్థనియా, కమ్మనియం, అత్తనియం, దస్సనియం, పూజనియో, నమస్సనియో ఇచ్చాది, అనియో.

యం పరిమాణం అస్సాతి యావం, యావన్తస్స భావో యావత్వం. ఏవం తావత్వం, త్వ.

పరమానం ఉత్తమపురిసానం భావో కమ్మం వా పారమీ, సమగ్గానం భావో కమ్మం వా సామగ్గీ, ణీ.

“నాగవతా, సీహవతా, ఆజఞ్ఞవతా” ఇచ్చాదీసు భావే వన్తుపచ్చయం ఇచ్ఛన్తి.

మాతు భాతా మాతులో, ఉలో.

ఇతి నిద్దిట్ఠపచ్చయరాసి.

వుద్ధిరాసి

‘పదానమాదిస్సాయువణ్ణస్సాఏఓ ణానుబన్ధే’తి పదాదిభూతానం అకార, ఇవణ్ణు’వణ్ణానం ఆ, ఏ, ఓవుద్ధి.

ఆదిచ్చో, వాసిట్ఠో, వేనతేయ్యో, మేనికో, పేత్తికం, ఓదుమ్బరం, ఓళుమ్పికో, ఓదగ్యం, దోభగ్గం, సోభగ్గం ఇచ్చాది.

ణానుబన్ధేతి కిం? నామకో, పదకో, పురాతనో.

‘మజ్ఝే’తి సుత్తేన పదమజ్ఝేపి వుద్ధి, వాసేట్ఠో, అడ్ఢతేయ్యో ఇచ్చాది.

౨౨౩. సంయోగేపి క్వచి [క॰ ४०२; రూ॰ ३६२; నీ॰ ८६४; ‘పి’ (బహూసు నత్థి)].

ణానుబన్ధే పచ్చయే పరే సంయోగేపి క్వచి వుద్ధి హోతి.

పేత్తేయ్యో, పేత్తికం, దేచ్చో, పముఖే సాధు పామోక్ఖం, పముదితస్స భావో పామోజ్జం, వత్తబ్బన్తి వాక్యం, భజితబ్బన్తి భాగ్యం, భోగ్గం, యోగ్గం ఇచ్చాది.

ఇతి వుద్ధిరాసి.

లోపరాసి

‘లోపోవణ్ణివణ్ణాన’న్తి సుత్తేన ణ్యమ్హి పరే అవణ్ణి’వణ్ణానం లోపో.

తత్థ అవణ్ణే-పణ్డిచ్చం, తచ్ఛం, దాయజ్జం, ద్విధా భావో ద్వేజ్ఝం, కరుణాయేవ కారుఞ్ఞం ఇచ్చాది.

ఇవణ్ణే-అధిపతిస్స భావో ఆధిపచ్చం. ఏవం ఆదిచ్చో, కోణ్డఞ్ఞో ఇచ్చాది.

‘ఉవణ్ణస్సావజ సరే’తి సరే పరే ఉవణ్ణస్స అవజ హోతి.

ణమ్హి-లహునో భావో లాఘవం, రాఘవం, జమ్బురుక్ఖే భవం జమ్బవం. తథా కపిలవత్థుమ్హి భవం కాపిలవత్థవం, వనం. భాతునో అపచ్చం భాతబ్యో, గబ్యం, దబ్యం.

‘టే సతిస్సా…’తి టమ్హి పచ్చయే వీసతి, తీసతీనం తిలోపో.

వీసతియా పూరణో వీసో, ఏకూనవీసో. ఏవం తీసో, ఏకూనతీసో.

‘రానుబన్ధేన్తసరాదిస్సా’తి రానుబన్ధే పచ్చయే పదన్తసరాదీనం లోపో.

మేత్తేయ్యో, పేత్తేయ్యో, కివం, కిత్తకం, ఈదీ, ఈదిక్ఖో, ఈదిసో, ఆహచ్చ, ఉపహచ్చ, సక్కచ్చ, అధికిచ్చ, కిరియా, వేదగూ, పారగూ ఇచ్చాది.

౨౨౪. పచ్చయానం లోపో [క॰ ౩౯౧; రూ॰ ४౨౩; నీ॰ ౮౩౦; మోగ్గల్లానే ‘లోపో’ త్వేవ దిస్సతి].

పచ్చయానం క్వచి లోపో హోతి.

బుద్ధే రతనం పణీతం, చక్ఖు సుఞ్ఞం అత్తేన వా అత్తనియేన వా [సం॰ ని॰ ४.౮౫]. ఏత్థ చ రతనస్స భావో రతనం, అత్తనో భావో అత్తా, అత్తనో సకస్స భావో అత్తనియన్తి ఏవం భావపచ్చయలోపో.

“బుద్ధానుస్సతి ధమ్మానుస్సతి”ఆదీసు “బుద్ధస్స భావో బుద్ధో, బుద్ధస్స అయం గుణో బుద్ధో”తిఆదినా నయేన పచ్చయలోపో వేదితబ్బో.

౨౨౫. లోపో వీమన్తువన్తూనం [క॰ ౨౬౮; రూ॰ ౩౯౭; నీ॰ ౨౧౮].

ఇయి’ట్ఠేసు పరేసు వీ, మన్తు, వన్తూనం లోపో హోతి.

మేధావీనం అతిసయేన మేధావీతి మేధియో, మేధిట్ఠో, సతిమన్తానం అతిసయేన సతిమాతి సతియో, సతిట్ఠో, గుణవన్తానం అతిసయేన గుణవాతి గుణియో, గుణిట్ఠో.

ఇతి లోపరాసి.

ఖుద్దకరాసి నిట్ఠితో.

నానాత్తరాసి

౨౨౬. జో వుద్ధస్సియిట్ఠేసు [క. ౨౬౨; రూ. ౩౯౧; నీ. ౨౧౩; చం. ౪.౩.౨౦; పా. ౨.౩.౬౧, ౬౨].

ఇయి'ట్ఠపచ్చయేసు పరేసు వుద్ధసద్దస్స జో హోతి.

వుద్ధానం అతిసయేన వుద్ధోతి జేయ్యో, జేట్ఠో.

౨౨౭. బాళ్హన్తికపసత్థానం సాధనేదసజా [క. ౨౬౩, ౨౬౪, ౨౬౨; రూ. ౩౯౨, ౩౯౩, ౩౯౪; నీ. ౨౧౨, ౨౧౪, ౨౧౨; చం. ౪.౩.౪౯, ౨౧; పా. ౨.౩.౬౦, ౬౩; '... దసా' (బహూసు)].

ఇయ, ఇట్ఠపచ్చయేసు పరేసు బాళ్హ, అన్తిక, పసత్థసద్దానం సాధ, నేద, స, జాదేసా హోన్తి.

బాళ్హానం అతిసయేన బాళ్హోతి సాధియో, సాధిట్ఠో, అన్తికానం అతిసయేన అన్తికోతి నేదియో, నేదిట్ఠో, పసత్థానం అతిసయేన పసత్థోతి సేయ్యో, సేట్ఠో, జేయ్యో, జేట్ఠో.

౨౨౮. కణకన అప్పయువానం [క. ౨౬౬, ౨౬౭; రూ. ౩౯౨, ౩౯౬; నీ. ౨౧౬, ౨౧౭; చం. ౪.౩.౨౩; పా. ౨.౩.౬౪].

ఇయ , ఇట్ఠపచ్చయేసు పరేసు అప్ప, యువసద్దానం కణ, కనఆదేసా హోన్తి.

అప్పానం నవానం అతిసయేన అప్పో నవోతి కణియో, కణిట్ఠో, యువానం తరుణానం అతిసయేన యువా తరుణోతి కనియో, కనిట్ఠో, కనియే వయే భవా కణ్హా.

౨౨౯. కోసజ్జాజ్జవ పారిసజ్జ సుహజ్జ మద్దవారిస్యాస భాజఞ్ఞథేయ్యబాహుసచ్చా [క. ౩౬౦, ౩౬౧; రూ. ౩౮౭, ౩౮౮; నీ. ౭౮౦, ౭౮౧; '...రిస్సా...'' (బహూసు)].

భావ, కమ్మేసు ణానుబన్ధే పచ్చయే పరే ఏతే సద్దా నిపచ్చన్తే. తత్థ అజ్జవ, మద్దవా'సభసద్దా ణమ్హి సిజ్ఝన్తి, సేసా ణ్యమ్హి.

తత్థ ఉజునో భావో అజ్జవం, ఇమినా సుత్తేన ణమ్హి ఉస్స అత్తం, 'ఉవణ్ణస్సావఙ...' ఇతి ఉస్స అవత్తం. ఏవం ముదునో భావో మద్దవం, ఉసభస్స భావో ఆసభం, ఉస్స ఆత్తం. కుసితస్స [కుసీతస్స?] భావో కోసజ్జం, ఇమినా ఇలోపో, త్యస్స జ్జత్తం, పరిసాసు ఉప్పన్నో పారిసజ్జో [దీ. ని. ౨.౨౧౨], దాగమో, సుహదయోవ సుహదో, యలోపో, సుహదస్స భావో

సోహజ్జం [జా॰ ౧.౨.౨౩], ఇసినో ఇదం ఆరిస్యం, ఇస్స ఆరిత్తం, ఆజానియస్స [ఆజానీయస్సాతిపి దిస్సతి] భావో ఆజఞ్ఞం, యలోపో, పున 'లోపోవణ్ణివణ్ణాన'న్తి ఇలోపో, తతో పరం సన్ధిరూపం, ఆజానియో ఏవ వా ఆజఞ్ఞో [జా॰ ౧.౧.౨౪], సకత్థే ణ్యో, ధేనస్స భావో, కమ్మం వా ధేయ్యం, నస్స యత్తం, బహుసుతస్స భావో బాహుసచ్చం, ఉస్స అత్తం, పున సన్ధిరూపం.

౨౯౦. అధాతుస్స కే [పాణినియే, చన్దే చ 'కాక'ఇతి పఞ్చమ్యన్తం దిస్సతే] **స్యాదితో ఘేస్సి** [క॰ ౪౦౪; రూ॰ ३२০; నీ॰ ౮౨౯].

'ఘేస్సీ'తి ఘే+అస్స+ఇ, ఛపదమిదం సుత్తం.

అధాతుస్స అవయవభూతే కకారే పరే పుబ్బస్స అకారస్స బహులం ఇ హోతి కనిస్సితే ఘే అస్యాదితో పరే సతి.

బాలికా, ఏకికా, హత్థిపోతికా, మహల్లికా, కుమ్భకారికా, కమ్మకారికా, అన్నదాయికా, ఉపాసికా, సావికా, ధమ్మవాచికా.

అధాతుస్సాతి కిం? కులుపకా- భిక్ఖునీ, ధేనుపకా, ఖీరుపకా-వచ్ఛీ, ఇధ ధాత్వాదేసోపి కకారో ధాతుసఞ్ఞం లభతియేవ.

కేతి కిం? వేదనా, చేతనా.

అస్యాదితోతి కిం? బహుపరిబ్బాజకా-రాజధానీ.

అస్సాతి కిం? బహుకత్తుకా-సాలా.

ఏత్థ చ బహవో పరిబ్బాజకా యస్సా సా బహుపరిబ్బాజకాతి విగ్గహో. పరిబ్బాజకసద్దో పకతిస్యాదిసద్దో హోతి, తస్మా కనిస్సితస్స ఘసఞ్ఞస్స ఆకారస్స స్యాదితో పరత్తా పుబ్బస్స అస్స ఇత్తం న భవతి. యది భవేయ్య, బహుకా పరిబ్బాజికాయో యస్సన్తి అత్థప్పసఙ్గో సియాతి.

ఇతి నానాత్తరాసి నిట్ఠితో.

ఇతి నిరుత్తిదీపనియా నామ మోగ్గల్లానబ్యాకరణ-

దీపనియా తద్ధితకణ్డో పఞ్చమో.

౬. ఆఖ్యాతకణ్డ

సుద్ధకత్తురూప

అథ ధాతుపచ్చయసంసిద్ధం కాల, కారక, పురిస, సఙ్ఖ్యాభేదదీపకం లిఙ్గభేదరహితం క్రియాపధానవాచకం త్యాద్యన్తనామకం ఆఖ్యాతపదం దీపియతే.

తత్థ క్రియం ధారేతీతి **ధాతు**. సా పకతిధాతు, వికతిధాతు, నామధాతువసేన తివిధా.

తత్థ భూ, హూ, గము, పచ ఇచ్చాది **పకతిధాతు** నామ సభావేన సిద్ధత్తా.

తితిక్ఖ, తికిచ్ఛ, బుభుక్ఖ, జిఘుచ్ఛఇచ్చాది **వికతిధాతు** నామ సఙ్ఖతవసేన సిద్ధత్తా.

పుత్తీయ, పబ్బతాయ ఇచ్చాది **నామధాతు** నామ నామభూతస్స సతో క్రియవాచీపచ్చయయోగేన ధాతుట్ఠానే ఠితత్తా.

పకతిధాతు చ సకమ్మికా'కమ్మికవసేన దువిధా.

తత్థయా ధాతు కమ్మాపేక్ఖం క్రియం వదతి, సా **సకమ్మికా** నామ. గామం గచ్ఛతి, ఓదనం పచతి ఇచ్చాది.

యా కమ్మనిరపేక్ఖం క్రియం వదతి, సా **అకమ్మికా** నామ. భవతి, హోతి, తిట్ఠతి, సేతి ఇచ్చాది.

సకమ్మికా చ ఏకకమ్మిక, ద్వికమ్మికవసేన దువిధా.

తత్థ యా ఏకకమ్మాపేక్ఖం క్రియం వదతి, సా ఏకకమ్మికా నామ. గామం గచ్ఛతి, ఓదనం పచతి ఇచ్చాది.

యా పధానా'పధానవసేన కమ్మద్వయాపేక్ఖం క్రియం వదతి, సా ద్వికమ్మికా నామ.

సా చ న్యాది, దుహాదివసేన దువిధా.

తత్థ యా ధాతు పాపనత్థా హోతి, సా న్యాది నామ. అజం గామం నేతి, భారం గామం వహతి, సాఖం గామం ఆకడ్ఢతి.

సేసా ద్వికమ్మికా దుహాది నామ. గావిం ఖీరం దుహతి, బ్రాహ్మణం కమ్బలం యాచతి, దాయకం భిక్ఖం భిక్ఖతి, గోణం వజం రున్ధతి, భగవన్తం పఞ్హం పుచ్ఛతి, సిస్సం ధమ్మం అనుసాసతి, భగవా భిక్ఖూ ఏతం [వచనం] అవోచ, రాజా అమచ్చం వచనం బ్రవీతి ఇచ్చాది.

తత్థ యదా కమ్మస్మిం రూపం సిజ్ఝతి, తదా విభత్తి, పచ్చయా న్యాదిమ్హి పధానకమ్మం వదన్తి, దుహాదిమ్హి అపధానకమ్మం, సబ్బధాతూసు కారితయోగే కారితకమ్మన్తి, సబ్బఞ్చేతం ధాతూనం పకతిఅత్థవసేన వుత్తం, అనేకత్థత్తా పన ధాతూనం అత్థన్తరవచనే వా నానుపసగ్గయోగే వా అకమ్మికాపి సకమ్మికా హోన్తి, సకమ్మికాపి అకమ్మికా హోన్తి.

అత్థన్తరవచనే తావ –

విద – సత్తాయం, ధమ్మో విజ్జతి, సంవిజ్జతి.

విద – ఞాణే, ధమ్మం విదతి.

విద – లాభే, ధనం విన్దతి.

విద – అనుభవనే, సుఖం వేదేతి, విపాకం పటిసంవేదేతి [మ॰ ని॰ ౩.౩౦౩].

విద – ఆరోచనే, వేదయామహం భన్తే వేదయతీతి మం ధారేతు [చూళవ॰ అట్ఠ॰ ౧౦౨], కారణం నివేదేతి, ధమ్మం పటివేదేతి ఇచ్చాది.

నానుపసగ్గయోగే –

పద-గతియం, మగ్గం పజ్జతి, పటిపజ్జతి, మగ్గో ఉప్పజ్జతి, నిపజ్జతి, సమ్పజ్జతి, భోగో భవతి, సమ్భవతి, భోగం అనుభవతి, తణ్హం అభిభవతి, పరిభవతి, అధిభవతి, అరఞ్ఞం అభిసమ్భవతి, అజ్ఝోగాహతీతి అత్థో. గచ్ఛన్తం మగ్గే అభిసమ్భవతి, సమ్పాపుణాతీతి అత్థో ఇచ్చాది.

పదానం బ్యఞ్జనసమ్పత్తియా వా అత్థసమ్పత్తియా వా ఉపకారకా విభత్తి, పచ్చయా పచ్చయా నామ.

తత్థ విభత్తియో త్యాది, త్యాదిఇచ్చాదినా అట్ఠవిధా భవన్తి, సరూపతో ఛన్నవుతివిధా.

తత్థ పుబ్బఛక్కభూతాని అట్ఠచత్తాలీసరూపాని **పరస్సపదాని** నామ. పరఛక్కభూతాని అట్ఠచత్తాలీసరూపాని **అత్తనోపదాని** నామ.

తత్థ పరహితపటిసంయుత్తేసు ఠానేసు పవత్తిబహులాని పదాని పరస్సపదాని నామ. అత్తహితపటిసంయుత్తేసు పవత్తిబహులాని అత్తనోపదాని నామాతి **ఏకే**.

పరో వుచ్చతి కత్తా సబ్బక్రియాసాధారణత్తా, అత్తా వుచ్చతి కమ్మం సకసకక్రియాసాధారణత్తా, పరస్స అభిధాయకాని పదాని పరస్సపదాని, అత్తనో అభిధాయకాని పదాని అత్తనోపదానీతి **అఞ్ఞే**.

అత్తా వుచ్చతి పదత్థానం సరీరభూతా క్రియా, కత్తునా పన సాధ్యట్ఠేన క్రియరూపాని భావ, కమ్మానిపి అత్తాతి వుచ్చన్తి. సాధకట్ఠేన తేహి పరభూతో కత్తా పరో నామాతి **అపరే**.

అత్తా వుచ్చతి అమ్హత్థో, పరో వుచ్చతి తుమ్హ, నామత్థో, పుబ్బఛక్కాని పరబహులత్తా పరస్సపదాని నామ, పరఛక్కాని పన రూళ్హీవసేన అత్తనోపదాని నామాతిపి వదన్తి. ఇదం న యుజ్జతి పరఛక్కేసు తబ్బహులమత్తస్సాపి అసిద్ధత్తా. పాళిభాసం

పన పత్వా ద్విన్నం ఛక్కానం అత్తహిత, పరహితేసు వా తీసు కారకేసు వా పవత్తినానాత్తం న దిస్సతియేవ, తస్మా ఇమస్మిం గన్థే తం నామద్వయం న గహితన్తి దట్ఠబ్బం.

పచ్చయా పన చతుబ్బిధా వికరణ, కిచ్చ, కారిత, ధాతుపచ్చయవసేన.

తత్థ యే ధాతుసిద్ధాని త్యాదిపదాని తబ్బాదిపదాని చ గణవిభాగవసేన అఞ్ఞమఞ్ఞం విసదిసరూపాని కరోన్తి, తే **వికరణపచ్చయా** నామ, ల, య, ణోఇచ్చాదయో.

భావ, కమ్మవిసయో క్యో **కిచ్చపచ్చయో** నామ.

పరేసం ఆణాపనసఙ్ఖాతే పయోజకబ్యాపారే పవత్తా ణి, ణాపిపచ్చయా **కారితపచ్చయా** నామ.

విసుం తంతంక్రియవాచీభావేన ధాతురూపా ఖ, ఛ, సఇచ్చాదికా పచ్చయా **ధాతుపచ్చయా** నామ.

"కాల, కారక, పురిస, సఙ్ఖ్యాభేదదీపక"న్తి ఏత్థ అతీత, పచ్చుప్పన్నా'నాగత, కాలవిముత్తవసేన కాలభేదో చతుబ్బిధో.

తత్థ హియ్యత్తనీ, అజ్జత్తనీ [అజ్జతనీ (బహూసు)], పరోక్ఖాతి ఇమా తిస్సో విభత్తియో అతీతే కాలే వత్తన్తి.

వత్తమానా, పఞ్చమీతి ద్వే పచ్చుప్పన్నే.

ఏకా భవిస్సన్తీ అనాగతే.

సత్తమీ, కాలాతిపత్తీతి ద్వే కాలవిముత్తే వత్తన్తి, అయం కిర పోరాణికో విభత్తీనం కమో, సో చ పాళియా సమేతియేవ.

"సబ్బే సద్ధమ్మగరునో, విహంసు విహరన్తి చ.

అథోపి విహరిస్సన్తి, ఏసా బుద్ధాన ధమ్మతా"తి [అం. ని. ౪.౨౧] చ –

"అబ్భతీతా చ యే బుద్ధా, వత్తమానా అనాగతా"తి చ [అప. థేర ౧.౧.౨౹౮] పాళీ. ఇమస్మిం కమే పఞ్చమీ, సత్తమీతి నామద్వయమ్పి అన్వత్థవసేన సిద్ధం భవతి. పచ్ఛా పన గరునో వత్తిచ్ఛావసేన విభత్తీనం నానాకమం కరోన్తి.

కత్తు, కమ్మ, భావా పన కారకభేదో నామ. తత్థ భావో దువిధో సాధ్య, సాధనవసేన విసేసన, విసేస్యవసేన చ. తత్థ ధాత్వత్థక్రియా **సాధ్యభావో** నామ. పచ్చయత్థక్రియా **సాధనభావో** నామ.

తేసు సాధ్యభావో నానాధాతూనం వసేన నానావిధో హోతి. సాధనభావో నానాధాత్వత్థానం పవత్తాకారసఙ్ఖాతేన ఏకట్ఠేన ఏకోవ హోతి. సో పన యథా జాతి నామ అనుప్పన్నపక్ఖే ఠితే సఙ్ఖతధమ్మే ఉప్పాదేన్తీ వియ ఖాయతి, తథా వోహారవిసయమత్తే ఠితే సబ్బధాత్వత్థే పాతుభోన్తే కరోన్తో వియ ఖాయతి, తస్మా సో సాధనన్తి చ కారకన్తి చ వుచ్చతి. యథా చ జాతివసేన ఉప్పన్నా సఙ్ఖతధమ్మా "చిన్తనం జాతం, ఫుసనం జాత" మిచ్చాదినా ఏకన్తమేవ జాతిం విసేసేన్తి, తథా పచ్చయత్థవసేన పాతుభోన్తా నానాధాత్వత్థాపి "భుయ్యతే, గమ్యతే, పచ్చతే, భవనం, గమనం, పచన" మిచ్చాదినా

ఏకన్తమేవ పచ్చయత్థం విసేసేన్తి. వత్తిచ్ఛావసేన పన భావసాధనపదేసు ధాత్వత్థ, పచ్చయత్థానం అభేదోపి వత్తుం యుజ్జతియేవ. ఇధ పన ద్వీసు భావేసు సాధనభావో అధిప్పేతోతి.

పఠమ, మజ్ఝిము'త్తమపురిసా పురిసభేదో. 'పురిసో'తి చ "యంకిఞ్చాయం పురిసపుగ్గలో పటిసంవేదేతి సుఖం వా దుక్ఖం వా అదుక్ఖమసుఖం వా"తి [మ॰ ని॰ ౩.౧] ఏత్థ అత్తా ఏవ వుచ్చతి, సో చ అత్తా "సో కరోతి, సో పటిసంవేదేతీ"తి [అ॰ ని॰ ౬.౪౩; విసుద్ధి॰ ౨.౨౮౦] ఏత్థ కారకోతి వుచ్చతి. ఇతి 'పురిసో'తి కారకో ఏవ.

సో చ తివిధో నామత్థో, తుమ్హత్థో, అమ్హత్థో చాతి. తత్థ అత్తనో అజ్ఝత్తసన్తానభూతత్తా అమ్హత్థో ఉత్తమపురిసో నామ, సేసా పన కమేన పఠమపురిసో, మజ్ఝిమపురిసోతి వుచ్చన్తి. విభత్తియో పన తద్దీపకత్తా పఠమపురిసాదినామం లభన్తి. ఇదఞ్చ నామం కారకభేదే అన్తోగధమేవాతి కత్వా ఇమస్మిం గన్థే న గహితన్తి.

సఙ్ఖ్యాభేదో దువిధో ఏకత్త, బహుత్తవసేన.

'లిఙ్గభేదరహిత'న్తి "పురిసో గచ్ఛతి, ఇత్థీ గచ్ఛతి, కులం గచ్ఛతి" ఇచ్చాదీసు 'పురిసో'ఇచ్చాదీనం అభిధేయ్యపదానం లిఙ్గానుగతో రూపభేదో ఆఖ్యాతపదే నత్థి.

'క్రియాపధానవాచక'న్తి ఏత్థ క్రియం ఏవ పధానతో అభిధాతి, న నామపదం వియ దబ్బం పధానతో అభిధాతీతి అధిప్పాయో.

తత్థ క్రియా నామ ధాత్వత్థభావో వుచ్చతి, సా చ కాలవసేన అతీతక్రియా, పచ్చుప్పన్నక్రియా, అనాగతక్రియా, కాలవిముత్తక్రియాతి చతుబ్బిధా హోతి.

ఆణత్తిక్రియా, ఆసిట్ఠక్రియా, అనుమతిక్రియా, పరికప్పక్రియా, అరహ, సక్క, విధి, నిమన్తనా'మన్తనాదిక్రియాతి బహువిధో క్రియాభేదోతి.

భూ-సత్తాయం, సన్తస్స భావో సత్తా, తస్సం సత్తాయం, భూధాతు సత్తాయమత్థే వత్తతే, సబ్బపదత్థానం సద్ద, బుద్ధివిసయభావేన విజ్జమానభావే వత్తతేత్యత్థో.

౨౬౧. క్రియత్థా [క॰ ౪౩౨, ౪౨౨; రూ॰ ౩౬౨, ౨౩౦; నీ॰ ౯౦౨, ౯౩౬; పా॰ ౩.౧.౯౧].

అధికారసుత్తమిదం, క్రియత్థా పరం విభత్తి, పచ్చయా భవన్తీతి అత్థో. క్రియా అత్థో యస్సాతి క్రియత్థో. పకతిధాతు, వికతిధాతు, నామధాతువసేన తివిధో ధాతు, కారితపచ్చయన్తరూపమ్పి వికతిధాతుమ్హి సఙ్గయ్హతి.

౨౬౨. వత్తమానేతి అన్తి సి థ మి మ తే అన్తే సే వ్హే ఏ మ్హే [క॰ ౪౧౪; రూ॰ ౪౨౮; నీ॰ ౮౭౨; చం॰ ౧.౨.౮౨; పా॰ ౩.౨.౧౨౩].

ఆరభిత్వా నిట్ఠం అనుపగతో భావో వత్తమానో నామ, తంసమ్బన్ధీకాలోపి తదూపచారేన వత్తమానోతి వుచ్చతి. వత్తమానే కాలే క్రియత్థా పరం త్యాదివిభత్తియో భవన్తి. అయఞ్చ విభత్తి త్యాదీతి చ వత్తమానకాలవిసయత్తా వత్తమానాతి చ సిజ్ఝతి.

౨౬౩. పుబ్బాపరఛక్కానమేకానేకేసు తుమ్హమ్హసేసేసు ద్వే ద్వే మజ్ఝిముత్తమపఠమా [క॰ ४०८; రూ॰ ४३०; నీ॰ ८६२].

తుమ్హనామం, అమ్హనామం, తదుభయతో సేసనామన్తి తీసు నామేసు పయుజ్జమానేసు వా గమ్యమానేసు వా ఏకస్మిం వా అనేకేసు వా అత్థేసు పుబ్బఛక్క, పరఛక్కానం ద్వే ద్వే మజ్ఝిమ, ఉత్తమ, పఠమా విభత్తియో భవన్తి. “ఉత్తమన్తి ఉత్తరం అన్తిమ”న్తి చూళమోగ్గల్లానే వుత్తం.

ఏత్థ చ విభత్తివిధానముఖేన తంతంసఞ్ఞావిధానమ్పి సిద్ధం హోతి.

కథం?తి, అన్తి, సి, థ, మి, మ ఇతి పుబ్బఛక్కం నామ.

తే, అన్తే, సే, వ్హే, ఏ, మ్హే ఇతి పరఛక్కం నామ.

పుబ్బఛక్కే చ-తి, అన్తిద్వయం పఠమదుకం నామ, సి, థద్వయం మజ్ఝిమదుకం నామ, మి, మద్వయం ఉత్తమదుకం నామ. ఏవం పరఛక్కే.

తత్థ తుల్యాధికరణభూతే సేసనామే పయుజ్జమానే వా గమ్యమానే వా పఠమదుకం భవతి. తథా తుమ్హనామే మజ్ఝిమదుకం, అమ్హనామే ఉత్తమదుకం. దుకేసు చ ఏకస్మిం అత్థే వత్తబ్బే ఏకవచనం, బహుమ్హి వత్తబ్బే బహువచనం.

ఏత్థ చ నామానం అత్థనిస్సితా కత్వత్థ, కమ్మత్థా ఇధ నామత్థాతి వుచ్చన్తి. కత్తు, కమ్మసఙ్ఖాతే యస్మిం నామత్థే త్యాదివిభత్తియో భవన్తి, సో నామత్థో త్యాదివాచకానం ఏవ వాచ్చభూతో వుత్తత్థో నామ హోతి, న స్యాదివిభత్తీనం.

వుత్తకత్తు, కమ్మాధిట్ఠానస్స చ లిఙ్గత్థస్స వాచకం నామపదం అభిధేయ్యపదం నామ, ఏతదేవ తుల్యాధికరణపదన్తి చ వుచ్చతి.

అమాదయో చ అత్థవాచకవిభత్తియో ఏతస్మిం ఓకాసం న లభన్తి, లిఙ్గత్థమత్తజోతికా పఠమావిభత్తి ఏవ ఓకాసం లభతి. ఏవరూపాని తుల్యాధికరణభూతాని అభిధేయ్యపదాని సన్ధాయ సుత్తే ‘తుమ్హమ్హసేసేసూ’తి వుత్తం.

ఇదఞ్చ సుత్తం సుద్ధేహి తుమ్హ’మ్హ, సేసనామేహి యుత్తవాక్యే చ మిస్సకేహి యుత్తవాక్యే చాతి ద్వీసు ద్వీసు వాక్యేసు వేదితబ్బం.

తత్థ సుద్ధేహి యుత్తే పచ్చేకం దుకాని వత్తన్తి. యథా? సో గచ్ఛతి, తే గచ్ఛన్తి, త్వం గచ్ఛసి, తుమ్హే గచ్ఛథ, అహం గచ్ఛామి, మయం గచ్ఛామాతి.

తథా సుద్ధద్వన్దేపి. యథా? సో చ సో చ గచ్ఛతి, గచ్ఛన్తి వా. తే చ తే చ గచ్ఛన్తి, సో చ తే చ గచ్ఛన్తి, త్వఞ్చ త్వఞ్చ గచ్ఛసి, గచ్ఛథ వా. తుమ్హే చ తుమ్హే చ గచ్ఛథ, త్వఞ్చ తుమ్హే చ గచ్ఛథాతి.

మిస్సకేహి యుత్తే ద్వన్దవాక్యే పన 'విప్పటిసేధే'తి సఙ్కేతత్తా పరదుకాని ఏవ ఓకాసం లభన్తి, తేసు చ బహువచనాని ఏవ. యథా? సో చ త్వఞ్చ గచ్ఛథ, సో చ అహఞ్చ గచ్ఛామ, త్వఞ్చ అహఞ్చ గచ్ఛామ, సో చ త్వఞ్చ అహఞ్చ గచ్ఛామ. ఏకవచనచతుక్కం.

తే చ తుమ్హే చ గచ్ఛథ, తే చ మయఞ్చ గచ్ఛామ, తుమ్హే చ మయఞ్చ గచ్ఛామ, తే చ తుమ్హే చ మయఞ్చ గచ్ఛామ. బహువచనచతుక్కం.

సో చ తుమ్హే చ గచ్ఛథ, సో చ మయఞ్చ గచ్ఛామ, త్వఞ్చ మయఞ్చ గచ్ఛామ, సో చ త్వఞ్చ మయఞ్చ గచ్ఛామ. ఏకవచనమూలచతుక్కం.

తే చ త్వఞ్చ గచ్ఛథ, తే చ అహఞ్చ గచ్ఛామ, తుమ్హే చ అహఞ్చ గచ్ఛామ, తే చ తుమ్హే చ అహఞ్చ గచ్ఛామ. బహువచనమూలచతుక్కం.

అపి చ త్వఞ్చ సో చ గచ్ఛథ, అహఞ్చ సో చ గచ్ఛామ, త్వఞ్చ అహఞ్చ సో చ గచ్ఛామ, తుమ్హే చ సో చ గచ్ఛథ, మయఞ్చ సో చ గచ్ఛామ, త్వఞ్చ తే చ గచ్ఛథ, అహఞ్చ తే చ గచ్ఛామఇచ్చాదీనిపి చతుక్కాని వేదితబ్బాని.

అత్రిమా పాళీ – తువఞ్చ పుత్తో సుణిసా చ నత్తా, సమ్మోదమానా ఘరమావసేథ [జా॰ ౧.౮.౭]. అహఞ్చ పుత్తో సుణిసా చ నత్తా, సమ్మోదమానా ఘరమావసేమ [జా॰ ౧.౮.౭].

అహఞ్చ దాని ఆయస్మా చ సారిపుత్తో భిక్ఖుసఙ్ఘం పరిహరిస్సామ [మ॰ ని॰ ౨.౧౬౦].

అహఞ్చ ఇమే చ భిక్ఖూ సమాధినా నిసీదిమ్హా.

అహఞ్చ భరియా చ దానపతీ అహుమ్హా [జా॰ ౨.౨౨.౧౨౯౩].

అహఞ్చ సామికో చ దానపతీ అహుమ్హా [జా॰ ౨.౨౨.౧౬౧౭] ఇచ్చాది.

యం పన "సో చ గచ్ఛతి, త్వఞ్చ గచ్ఛసీ"తి వత్తబ్బే "తుమ్హే గచ్ఛథా"తి వా "సో చ గచ్ఛతి, అహఞ్చ గచ్ఛామీ"తి వత్తబ్బే "మయం గచ్ఛామా"తి వా వచనం, తం పకతిబహువచనమేవ, న పరోపురిసబహువచనం.

యఞ్చ కచ్చాయనే – "సబ్బేసమేకాభిధానే పరో పురిసో"తి [నీ॰ ౨౧౬ పిట్ఠే] సుత్తం, తత్థపి సబ్బేసం ద్విన్నం వా తిణ్ణం వా మిస్సకభూతానం నామ, తుమ్హ'మ్హానం ఏకతో అభిధానే మిస్సకద్వన్దవాక్యే పరో పురిసో యోజేతబ్బోతి అత్థో న న సమ్భవతీతి.

౫౬౪. కత్తరి లో [క॰ ౪౫౫; రూ॰ ౪౩౩; నీ॰ ౯౨౫].

అపరోక్ఖేసు మాన, న్త, త్యాదీసు పరేసు క్రియత్థా పరం కత్తరి లానుబన్ధో అపచ్చయో హోతి. లానుబన్ధో 'ఊలస్సే'తి సుత్తే విసేసనత్థో.

ఏతేన యత్థ మాన, న్త, త్యాదయో కత్తరి వత్తన్తి, తత్థ అయం లపచ్చయోతి లపచ్చయేన తేసం కత్తువాచకభావం ఞాపేతి, ఏస నయో "క్యో భావకమ్మేసు…" ఇచ్చాదీసుపి.

ఏత్థ చ వికరణపచ్చయా నామ బ్యఞ్జనపూరణా ఏవ హోన్తి, న అత్థపూరణా, తస్మా యస్మిం పయోగే తేహి వినా పదరూపం న సిజ్ఝతి, తత్థేవ తే వత్తన్తి. యత్థ సిజ్ఝతి, తత్థ న వత్తన్తి, అయమ్పి లపచ్చయో ధాతుతో పరం విభత్తిసరే వా ఆగమసరే వా అసన్తే వత్తతి, సన్తే పన "పచామి, పచామ, పచాహి, గమేతి, గమేన్తి, వజ్జేతి, వజ్జేన్తి"-ఇచ్చాదీసు కారియన్తరత్థాయ వత్తతి. యత్థ చ పచ్చయానం లోపో విహితో, తత్థ గణన్తర, రూపన్తరప్పసఙ్గపటిసిద్ధాయ వత్తతి, అఞ్ఞత్థ న వత్తతి.

౫౬౫. యువణ్ణానమేఓ పచ్చయే [క॰ ౪౮౫; రూ॰ ౪౩౪; నీ॰ ౯౭౫; చం॰ ౧.౧.౮౨; పా॰ ౩.౧.౬౦].

విభత్తి, పచ్చయా పచ్చయో నామ. ఇ, కీ, ఖి, చి, జి ఇచ్చాదయో ఇవణ్ణా నామ. చు, జు, భూ, హూ ఇచ్చాదయో ఉవణ్ణా నామ. పచ్చయే పరే ఏకక్ఖరధాత్వన్తానం ఇవణ్ణు'వణ్ణానం కమేన ఏ, ఓవుద్ధియో హోన్తి. 'పరో క్వచీ'తి పరసరలోపో.

సంపుబ్బో-సమ్భోతి , సమ్భోన్తి, సమ్భోసి, సమ్భోథ, సమ్భోమి, సమ్భోమ.

అనుపుబ్బో-అనుభవనే, సో భోగం అనుభోతి, తే భోగం అనుభోన్తి, త్వం భోగం అనుభోసి, తుమ్హే భోగం అనుభోథ, అహం భోగం అనుభోమి, మయం భోగం అనుభోమ.

తత్థ యథా "నీలో పటో"తి ఏత్థ నీలసద్దస్స అత్థో దువిధో వాచ్చత్థో, అభిధేయ్యత్థోతి.

తత్థ గుణసఙ్ఖాతో సకత్థో వాచ్చత్థో నామ.

గుణనిస్సయో దబ్బత్థో అభిధేయ్యత్థో నామ.

నీలసద్దో పన వచ్చాత్థమేవ ఉజుం వదతి, నీలసద్దమత్తం సుణన్తో నీలగుణమేవ ఉజుం జానాతి, తస్మా "పటో" ఇతి పదన్తరేన నీలసద్దస్స అభిధేయ్యత్థో ఆచిక్ఖీయతి.

తథా "అనుభోతీ"తి ఏత్థ తిసద్దస్స అత్థో దువిధో వాచ్చత్థో, అభిధేయ్యత్థోతి.

తత్థ కత్తుసత్తిసఙ్ఖాతో సకత్థో **వాచ్చత్థో** నామ.

సత్తినిస్సయో లిఙ్గత్థో **అభిధేయ్యత్థో** నామ.

తిసద్దో పన వాచ్చత్థమేవ ఉజుం వదతి, న అభిధేయ్యత్థం. “అనుభోతీ”తి సుణన్తోసాధ్యక్రియాసహితం కత్తారమేవ ఉజుం జానాతి, న కిఞ్చి దబ్బన్తి అత్థో. తస్మా “సో” ఇతి పదన్తరేన తిసద్దస్స అభిధేయ్యత్థో ఆచిక్ఖీయతి, వాచ్చత్థస్స పన తిసద్దేనేవ ఉజుం వుత్తత్తా తతియావిభత్తియా పున ఆచిక్ఖితబ్బకిచ్చం నత్థి, లిఙ్గత్థజోతనత్థం అభిధేయ్యపదే పఠమావిభత్తి ఏవ పవత్తతీతి. ఏస నయో సబ్బత్థ.

౨౬౬. ఏఓనమయవా సరే [క. ౨౧౩, ౨౧౪; రూ. ౪౩౨, ౪౯౧; నీ. ౧౦౨౭, ౧౦౨౮].

సరే పరే ఏ, ఓనం కమేన అయ, అవా హోన్తి. య, వేసు అ-కారో ఉచ్చారణత్థో.

భవతి, భవన్తి, భవసి, భవథ.

౨౬౭. హిమిమేస్వస్స [క. ౪౭౮; రూ. ౪౩౮; నీ. ౯౨౯].

హి, మి, మేసు పరేసు అ-కారస్స దీఘో హోతి.

భవామి, భవామ.

పరఛక్కే – భవతే, భవన్తే, భవసే, భవవ్హే, భవే, భవమ్హే.

పపుబ్బో భూ-పవత్తియం, నదీ పభవతి.

అధ్యా’భి, పరిపుబ్బో హింసాయం, అధిభవతి, అభిభవతి, పరిభవతి.

విపుబ్బో వినాసే, పాకటే, సోభణే చ, విభవతి.

పరాపుబ్బో పరాజయే, పరాభవతి.

అభి, సంపుబ్బో పత్తియం, అజ్ఝోగాహే చ, అభిసమ్భవతి, తథా పాతుబ్భవతి, ఆవిభవతి ఇచ్చాది.

ఇతి సుద్ధకత్తురూపం.

సుద్ధభావకమ్మరూప

౨౬౮. క్యో భావకమ్మేస్వపరోక్ఖేసు మాన న్త త్యాదీసు [క. ౪౪౦; రూ. ౪౪౨; నీ. ౯౨౦; చం. ౧.౧.౮౦; పా. ౩.౧.౬౭].

పరోక్ఖావజ్జితేసు మాన, న్తపచ్చయేసు త్యాదీసు చ పరేసు క్రియత్థా భావస్మిం కమ్మని చ కానుబన్ధో యపచ్చయో హోతి, బహులాధికారా క్వచి కత్తరి చ.

రూపం విభుయ్యతి, సో పహీయిస్సతి [సం. ని. ౧.౨౪౯], భత్తం పచ్చతి, గిమ్హే ఉదకం ఛిజ్జతి, కుసూలో భిజ్జతి.

౩౯౯. న తే కానుబన్ధనాగమేసు.

కానుబన్ధే నాగమే చ ఇవణ్ణు’వణ్ణానం అస్స చ తే ఏ, ఓ,-ఆ న హోన్తీతి కృష్ఠి వుద్ధి నత్థి.

కమ్మే-తేన పురిసేన భోగో అనుభూయతి, తేన భోగా అనుభూయన్తి, తేన త్వం అనుభూయసి, తేన తుమ్హే అనుభూయథ, తేన అహం అనుభూయామి, తేన మయం అనుభూయామ. యస్స ద్విత్తం రస్సత్తఞ్చ, అనుభుయ్యతి, అనుభుయ్యన్తి.

తత్థ “అనుభూయతీ”తి ఏత్థ కృపచ్చయసహితస్స తిసద్దస్స అత్థో దువిధో వాచ్చత్థో, అభిధేయ్యత్థోతి.

తత్థ కమ్మసత్తిసఙ్ఖాతో సకత్థో **వాచ్చత్థో** నామ.

సత్తినిస్సయో లిఙ్గత్థో **అభిధేయ్యత్థో** నామ.

తిసద్దో పన కృపచ్చయసహితో వాచ్చత్థమేవ ఉజుం వదతి, న అభిధేయ్యత్థం. “అనుభూయతీ”తి సుణన్తో సాధ్యక్రియాసహితం కమ్మసత్తిం ఏవ ఉజుం జానాతి, న కిఞ్చి దబ్బన్తి వుత్తం హోతి. సేసం పుబ్బే వుత్తనయమేవ.

అనుభూయతే , అనుభుయ్యతే, అనుభూయన్తే, అనుభుయ్యన్తే, అనుభూయసే, అనుభూయవ్హే, అనుభూయే, అనుభుయ్యే, అనుభూయమ్హే, అనుభుయ్యమ్హే.

౪౦౦. గరుపుబ్బా రస్సా రే న్తేన్తీనం [క. ౪౧౭; రూ. ౪౮౮; నీ. ౧౧౦౪; ‘గురు...’ (బహూసు)].

గరుపుబ్బస్మా రస్సతో న్తే, న్తీనం రేఆదేసో హోతి.

జాయరే, జాయన్తి, జాయరే, జాయన్తే, గచ్ఛరే, గచ్ఛన్తి, గచ్ఛరే, గచ్ఛన్తే, గమిస్సరే, గమిస్సన్తి, గమిస్సరే, గమిస్సన్తే.

గరుపుబ్బాతి కిం? పచన్తి, పచన్తే.

రస్సాతి కిం? పాచేన్తి, పాచన్తే.

ఏత్థ చ సుత్తవిభాగేన “సబ్బం హిదం భఞ్జరే కాలపరియాయం [జా. ౧.౧౫.౩౭౦], ముఞ్చరే బన్ధనస్మా [జా. ౨.౨౨.౧౬౪౮], జీవరే’ వాపి సుస్సతీ”తి [జా. ౨.౨౨.౮౪౦] ఏతాని పాళిపదాని సిజ్ఝన్తి.

తత్థ ‘భఞ్జరే’తి భిజ్జతి, ‘ముఞ్చరే’తి ముఞ్చన్తు, ‘జీవరే’ వాపీ’తి జీవన్తో’వాపి. అనుభూయరే, అనుభూయన్తి, అనుభూయరే, అనుభూయన్తే.

భావో నామ భవన, గమనాదికో క్రియాకారో, సో ధాతునా ఏవ తుల్యాధికరణభావేన విసేసీయతి, న నామపదేన, తస్మా తత్థ తుమ్హ’మ్హ, సేసనామవసేన త్యాదిదుకవిసేసయోగో నామ నత్థి, పఠమదుకమేవ తత్థ భవతి, దబ్బస్సేవ చ తస్స అబ్యత్తసరూపత్తా సఙ్ఖ్యాభేదోపి నత్థి, ఏకవచనమేవ భవతి.

తేన భోగం అనుభూయతి, అనుభుయ్యతి, అనుభూయతే, అనుభుయ్యతే, అనుభవనం హోతీతి అత్థో.

ఇతి సుద్ధభావకమ్మరూపాని.

హేతుకత్తురూప

౨౫౧. పయోజకబ్యాపారే ణాపి చ [క॰ ౪౩౮; రూ॰ ౨౪౦; నీ॰ ౯౧౪].

యో సుద్ధకత్తారం పయోజేతి, తస్స పయోజకస్స కత్తునో బ్యాపారే క్రియత్థా ణి చ ణాపి చ హోన్తి. ణానుబన్ధా వుద్ధుత్థా.

తేసు చ ఆకారన్తతో ['అతో' (మోగ॰)] ణాపియేవ హోతి, దాపేతి, దాపయతి.

ఉవణ్ణన్తతో ణియేవ, సావేతి, సావయతి.

సేసతో ద్వేపి, పాచేతి, పాచయతి, పాచాపేతి, పాచాపయతి.

పయోజకబ్యాపారోపి క్రియా ఏవాతి తదత్థవాచీహి ణి,-ణాపీహి పరం విభత్తి, పచ్చయా భవన్తి, ధాత్వన్తస్స చ ణి, ణాపీనఞ్చ వుద్ధి.

సో మగ్గం భావేతి, తే మగ్గం భావేన్తి, త్వం మగ్గం భావేసి, తుమ్హే మగ్గం భావేథ, అహం మగ్గం భావేమి, మయం మగ్గం భావేమ.

౨౫౨. ఆయావా ణానుబన్ధే [క॰ ౨౧౨; రూ॰ ౨౪౧; నీ॰ ౧౦౭౯].

ఏ, ఓనం కమేన ఆయ, ఆవా హోన్తి సరాదో ణానుబన్ధే పచ్చయే పరే, సుత్తవిభత్తియా అణానుబన్ధేపి ఆయా'వా హోన్తి.

గే-సద్దే, గాయతి, గాయన్తి.

అపపుబ్బో చే-పూజాయం, అపచాయతి, అపచాయన్తి.

ఝే-చిన్తాయం, ఝాయతి, ఝాయన్తి, ఉజ్ఝాయతి, నిజ్ఝాయతి ఇచ్చాది.

౨౫౩. ణిణాప్యాపీహి చ ["...వా" (బహూసు)].

ణి , ణాపి, ఆపీహి చ కత్తరి లో హోతి వా.

కారయతి, కారాపయతి, సద్దాపయతి.

ఇమినా అసరే ఠానే అయాదేసతో పరం అకారో హోతి, సో మగ్గం భావయతి, భావయన్తి, భావయసి, భావయథ, భావయామి, భావయామ.

ఇతి హేతుకత్తురూపాని.

త్యాది

‘క్యో భావకమ్మేసూ…’తి ణి, ణాపిపచ్చయన్తతో యో.

౫౭౪. క్యస్స [క॰ ౪౪౨; రూ॰ ౪౪౮; నీ॰ ౯౨౨].

క్రియత్థా పరస్స క్యస్స ఆదిమ్హి ఈఞ హోతి.

తేన మగ్గో భావీయతి, తేన మగ్గా భావీయన్తి, తేన త్వం భావీయసి, తేన తుమ్హే భావీయథ, తేన అహం భావీయామి, తేన మయం భావీయామ.

రస్సత్తే-భావియతి, భావియన్తి.

ద్విత్తే-భావియ్యతి, భావియ్యన్తి. తథా భావయీయతి, భావయీయన్తి.

రస్సత్తే-భావయియతి, భావయియన్తి.

ద్విత్తే-భావయియ్యతి, భావయియ్యన్తి.

అకమ్మికాపి యా ధాతు, కారితే త్వ’కకమ్మికా;
ఏకకమ్మా ద్వికమ్మా చ, ద్వికమ్మా చ తికమ్మకా.

ఇతి సుద్ధకత్తురూపం, సుద్ధకమ్మరూపం, హేతుకత్తురూపం, హేతుకమ్మరూపన్తి ఏకధాతుమ్హి చత్తారి నిప్ఫన్నరూపాని లబ్భన్తి.

కత్తురూపేన చేత్థ కమ్మకత్తురూపమ్పి సఙ్గయ్హతి. కుసూలో భిజ్జతి, భిజ్జనధమ్మో భిజ్జతి.

కమ్మరూపేన చ కత్తుకమ్మరూపమ్పి సఙ్గయ్హతి. తత్థ యం పదం కత్తువాచకం సమానం సద్దరూపేన కమ్మరూపం భవతి, తం కత్తుకమ్మరూపం నామ, తం పాళియం బహులం దిస్సతి.

రూపం విభావియ్యతి [మహాని॰ ౧౦౮], అతిక్కమియ్యతి, సమతిక్కమియ్యతి, వీతివత్తియ్యతి, నిమిత్తం అభిభుయ్యతీతి గోత్రభు [పటి॰ మ॰ ౧.౫౯], పవత్తం అభిభుయ్యతి [పటి॰ మ॰ ౧.౫౯], చుతిం అభిభుయ్యతి, ఉపపత్తిం అభిభుయ్యతీతి [పటి॰ మ॰ ౧.౫౯] గోత్రభు ఇచ్చాది.

తథా సో పహీయేథాపి నోపి పహీయేథ [సం॰ ని॰ ౧.౨౪౯], సో పహీయిస్సతి [సం॰ ని॰ ౧.౨౪౯], నిహీయ్యతి యసో తస్స [దీ॰ ని॰ ౩.౨౪౬], హియ్యోతి హియ్యతి పోసో, పరేతి పరిహాయతి [జా॰ ౧.౧౩.౩౪౮], ఆజానీయా హసీయన్తి [జా॰

౨.౨౨.౨౩౬౯], విధురస్స హదయం ధనియతి [జా॰ ౨.౨౨.౧౩౨౦] ఇచ్చాది.

యఞ్చ ‘యమ్హి దా ధా మా ఠా హా పా మహ మథాదీనమీ’తి కచ్చాయనే సుత్తం, తం కమ్మని ఇచ్ఛన్తి, కత్తరి ఏవ యుజ్జతి కమ్మని ఇవణ్ణాగమస్స సబ్బావా. సద్దనీతియం పన “సో పహీయిస్సతీ”తి పదానం భావరూపత్తం దళ్హం వదతి, తాని పన కత్తుకమ్మరూపాని ఏవాతి.

ఏత్థ చ వత్తమానం చతుబ్బిధం నిచ్చపవత్తం, పవత్తావిరతం, పవత్తుపరతం, సమీపవత్తమానన్తి.

తత్థ **నిచ్చపవత్తే** – ఇధాయం పబ్బతో తిట్ఠతి, చన్దిమసూరియా పరియాయన్తి, దిసా భన్తి విరోచమానా [అ॰ ని॰ ౪.౬౯].

పవత్తావిరతే – అపి ను తే గహపతి కులే దానం దీయతీతి, దీయతి మే భన్తే కులే దానం [అ॰ ని॰ ౯.౨౦].

ఏత్థ చ యావ దానే సఉస్సాహో, తావ యథాపవత్తా దానక్రియా వత్తమానా ఏవ నామ హోతి ఉస్సాహస్స అవిరతత్తా.

పవత్తుపరతే – న ఖాదతి అయం మంసం, నేవ పాణం హనతి [అ॰ ని॰ ౩.౬౭], న అదిన్నం ఆదియతి [అ॰ ని॰ ౩.౬౭]. ఏత్థ యావ తబ్బిపక్ఖక్రియం న కరోతి, తావ విరమణక్రియా వత్తమానా ఏవ నామ హోతి.

సమీపే – అతీతే – కుతో ను త్వం ఆగచ్ఛసి [సం॰ ని॰ ౧.౧౩౦], రాజగహతో ఆగచ్ఛామీతి. అనాగతే – ధమ్మం తే దేసేమి, సాధుకం సుణోహి.

సుత్తవిభత్తేన తదాయోగే అతీతేపి అయం విభత్తి హోతి, వాకచీరాని ధునన్తో, గచ్ఛామి అమ్బరే తదా [బు॰ వం॰ ౨.౩౭].

యావ, పురే, పురాయోగే అనాగతేపి-ఇధేవ తావ తిట్ఠాహి, యావాహం ఆగచ్ఛామి, యంనూనాహం ధమ్మఞ్చ వినయఞ్చ సఙ్గాయేయ్యం [పారా॰ అట్ఠ॰ ౧.పఠమమహాసఙ్గీతికథా], పురే అధమ్మో దిబ్బతి, ధమ్మో పటిబాహియ్యతి [చూళవ॰ ౪౩౭], దన్తే ఇమే ఛిన్ద పురా మరామి [జా॰ ౧.౧౬.౧౨౭].

ఏకంసత్థేపి-నిరయం నూనగచ్ఛామి, ఏత్థ మే నత్థి సంసయో [జా॰ ౨.౨౨.౩౩౧]. అవస్సమ్భావియత్థేపి-ధువం బుద్ధో భవామహం [బు॰ వం॰ ౨.౧౦౯], ధువం బుద్ధో భవిస్సతి [బు॰ వం॰ ౨.౮౧] వా.

అనియమత్థేపి-మనసా చే పసన్నేన, భాసతి వా కరోతి వా [ధ॰ ప॰ ౨] చిన్తేతీతి చిత్తం [ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౧], ఫుసతీతి ఫస్సో [ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౧], బుజ్ఝతీతి బుద్ధో.

కదా కరహియోగేపి-కదా గచ్ఛతి, కరహి గచ్ఛతి, గమిస్సతి వా.

ఇతి త్యాది.

అథ త్యాది వుచ్చతే.

౨౩౨. తు అన్తు హి థ మి మ తం అన్తం సు వ్హో ఏ ఆమసే [క. ౪౨౪; రూ. ౪౨౦; నీ. ౮౯౩; చం. ౧.౩.౧౨౨; పా. ౩.౩.౧౬౨].

వత్తమానే కాలే పఞ్హ, పత్థనా, విధీసు క్రియత్థా త్యాదయో హోన్తి.

పఞ్హే-ధమ్మం వా త్వం అధియస్సు వినయం వా [పాచి. ౪౩౧ (అత్థతో సదిసం)].

పత్థనాసద్దేన ఆసీసాదయోపి సఙ్గయ్హన్తి.

తత్థ పత్థనాయం-భవాభవే సంసరన్తో, సద్ధో హోమి అమచ్ఛరీ.

ఆసీసాయం-ఏతేన సచ్చవజ్జేన, పజ్జున్నో అభివస్సతు [చరియా. ౩.౮౯], సబ్బే భద్రాని పస్సన్తు [జా. ౧.౨.౧౦౨], సబ్బే సత్తా అవేరా హోన్తు [పటి. మ. ౨.౨౨].

యాచనే-ఏకం మే నయనం దేహి [చరియా. ౧.౨౯].

ఆయాచనే-దేసేతు భన్తే భగవా ధమ్మం [దీ. ని. ౨.౬౮], ఓవదతు మం భగవా [సం. ని. ౩.౧], అనుసాసతు మం సుగత [సం. ని. ౩.౧], ఉల్లుమ్పతు మం భన్తే సఙ్ఘో [మహావ. ౩౧], అస్మాకం అధిపన్నానం, ఖమస్సు రాజకుఞ్జర [జా. ౨.౨౧.౧౮౧], ఏథ బ్యగ్ఘా నివత్తవ్హో [జా. ౧.౩.౬౬].

విధిసద్దేన నియోజనాదయోపి సఙ్గయ్హన్తి.

తత్థ విధిమ్హి-అకుసలం పజహథ, కుసలం ఉపసమ్పజ్జ విహరథ [పటి. మ. ౩.౩౦; పారా. ౧౯], ఏవం వితక్కేథ, మా ఏవం వితక్కేథ [పటి. మ. ౩.౩౦].

నియోజనే-ఏథ భిక్ఖవే సీలవా హోథ [అ. ని. ౨.౧౧౪], అప్పమాదేన సమ్పాదేథ [దీ. ని. ౨.౧౮౨], ఏథ గణ్హథ బన్ధథ [దీ. ని. ౨.౩౪౨], మా వో ముఞ్చిత్థ కిఞ్చనం [దీ. ని. ౨.౩౪౨].

అజ్ఝేసనే-ఉద్దిసతు భన్తే థేరో పాతిమోక్ఖం [మహావ. ౧౨౨].

ఆణత్తియం-సుణాతు మే భన్తే సఙ్ఘో [పారా. ౩౬౮].

పేసనే-గచ్ఛథ తుమ్హే సారిపుత్తా [పారా. ౪౩౨].

పవారణాయం-వదతు మం భన్తే సఙ్ఘో [మహావ. అట్ఠ. ౨౧౩], వదేథ భన్తే యేనత్థో [పారా. ౨౯౦].

అనుమతియం-పరిభుఞ్జ వా విస్సజ్జేహి వా యథాపచ్చయం వా కరోహి [పాచి. ౩౭౪].

వరదానే-ఫుస్సతీ వరవణ్ణాభే, వరస్సు దసధా వరే [జా. ౨.౨౨.౧౬౨౨], ఇచ్ఛితం పత్థితం తుయ్హం, ఖిప్పమేవ సమిజ్ఝతు [అ. ని. అట్ఠ. ౧.౧.౧౯౨].

అనుఞ్ఞాయం-పుచ్ఛ వాసవ మం పఞ్హం, యం కిఞ్చి మనసిచ్ఛసి [దీ. ని. ౨.౩౨౬].

కతావకాసా పుచ్ఛవ్హో [సు. ని. ౧౦౩౬].

సమ్పటిచ్ఛనే-ఏవం హోతు [దీ. ని. ౨.౪౮౯].

అక్కోసే-ముద్ధా తే ఫలతు సత్తధా [జా. ౧.౧౬.౨౯౨], చోరా తం ఖణ్డాఖణ్డికం ఛిన్దన్తు [మ. ని. అట్ఠ. ౧].

సపథే-ఏతేన సచ్చవజ్జేన, పుత్తో ఉప్పజ్జతం ఇసే [జా. ౧.౧౪.౧౦౪], ముసా మే భణమానాయ, ముద్ధా ఫలతు సత్తధా [జా. ౧.౧౪.౧౦౪].

ఆమన్తనే-ఏతు వేస్సన్తరో రాజా [జా. ౨.౨౨.౨౩౪౧], "ఏహి భిక్ఖు చర బ్రహ్మచరియం [మహావ. ౨౮], ఏథ భిక్ఖవే సీలవా హోథ" ఇచ్చాదీసుపి ఏహి, ఏథసద్దా ఆమన్తనే తిట్ఠన్తి.

నిమన్తనే-అధివాసేతు మే భన్తే భగవా స్వాతనాయ భత్తం [పారా. ౭౭].

పవేదనే-వేదయతీతి మం సఙ్ఘో ధారేతు [చూళవ. అట్ఠ. ౧౦౨], ఉపాసకం మం భవం గోతమో ధారేతు [దీ. ని. ౧.౨౯౯], పునారాయు చ మే లద్ధో, ఏవం జానాహి మారిస [దీ. ని. ౨.౩౬౯].

పత్తకాలే-పరినిబ్బాతు భన్తే భగవా, పరినిబ్బాతు సుగతో, పరినిబ్బానకాలో భన్తే భగవతో [దీ. ని. ౨.౧౬౮], కాలో ఖో తే మహావీర, ఉప్పజ్జ మాతుకుచ్ఛియం [బు. వం. ౧.౬౭], బ్యాకరోహి అగ్గివేస్సన న దాని తే తుణ్హీభావస్స కాలో [మ. ని. ౧.౩౨౭].

అనుభోతు, అనుభోన్తు, అనుభోహి, అనుభోథ, అనుభోమి, అనుభోమ, భవతు, భవన్తు, 'హిమిమేస్వస్సా'తి హి, మి, మేసు అస్స దీఘో, త్వం పణ్డితో భవాహి.

౨౭౬. హిస్సతో లోపో [క. ౪౭౯; రూ. ౪౨౨; నీ. ౯౬౦; చం. ౨.౩.౯౯; పా. ౬.౪.౧౦౨].

అకారతో పరస్స హిస్స లోపో హోతి.

అతోతి కిం? బ్రూహి, దేహి, హోహి.

ఇమినా అతో హిస్స లోపో, త్వం పణ్డితో భవ.

తుమ్హే పణ్డితా భవథ, భవామి, భవామ.

పరఛక్కే-సో భవతం, తే భవన్తం, త్వం భవస్సు, తుమ్హే భవవ్హో, అహం భవే, మయం భవామసే, ఇమాని సుద్ధకత్తురూపాని.

అనుభూయతు , అనుభూయన్తు, అనుభుయ్యతు, అనుభుయ్యన్తు ఇచ్చాది సుద్ధకమ్మరూపం.

భావేతు, భావేన్తు, భావయతు, భావయన్తు ఇచ్చాది హేతుకత్తురూపం.

భావీయతు, భావీయన్తు. రస్సత్తే-భావియతు, భావియన్తు. ద్విత్తే-భావియ్యతు, భావియ్యన్తు. తథా భావయీయతు, భావయీయన్తుఇచ్చాది హేతుకమ్మరూపం.

'ఏయ్యాథస్సే'ఇచ్చాదిసుత్తేన థస్స వ్హో, తుమ్హే భవవ్హో, భవథ వా.

ఇతి త్వాది.

ఏయ్యాది

అథ ఏయ్యాది వుచ్చతే.

౫౪౭. హేతుఫలేస్వేయ్య ఏయ్యుం ఏయ్యాసి ఏయ్యాథ ఏయ్యామి ఏయ్యామ ఏథ ఏరం ఏథో ఏయ్యావ్హో [ఏయ్యవ్హో (మోగ్గల్లానాదీసు)] **ఏయ్యం ఏయ్యామ్హే వా** [క. ౪౧౬; రూ. ౪౫౪; నీ. ౮౮౦; చం. ౧.౩.౧౨౦; పా. ౩.౩.౧౫౬].

అఞ్ఞమఞ్ఞసమ్బన్ధినియా హేతుక్రియాయఞ్చ ఫలక్రియాయఞ్చ క్రియత్థా ఏయ్యాదయో హోన్తి వా. హేతుఫలేసుపి కదాచి అఞ్ఞవిభత్తుప్పత్తిదీపనత్థో వాసద్దో, సచే సో యానం లభిస్సతి, గమిస్సతి, సచే న లభిస్సతి, న గమిస్సతి ఇచ్చాది.

సచే సఙ్ఖారో నిచ్చో భవేయ్య, సుఖో నామ భవేయ్య, సచే సో పణ్డితో భవేయ్య, సుఖితో భవేయ్య.

౫౪౮. పఞ్హపత్థనావిధీసు [చం. ౧.౩.౧౨౧; పా. ౩.౩.౧౬౧].

ఏతేసు ఏయ్యాదయో హోన్తి.

పఞ్హే-కిన్ను ఖో త్వం వినయం వా అధియ్యేయ్యాసి ధమ్మం వా.

పత్థనాయం-భవేయ్యం జాతిజాతియం.

విధిమ్హి-పాణం న హనేయ్య, అదిన్నం న ఆదియేయ్య, దానం దదేయ్య, సీలం రక్ఖేయ్య.

౨౭౯. సత్తారహేస్వేయ్యాదీ [క॰ ౪౧౬; రూ॰ ౪౨౪; నీ॰ ౮౮౧-౪; చం॰ ౧.౩.౧౨౮; పా॰ ౩.౩.౧౬౯-౧౭౨; సత్యరహేస్వేయ్యాదీ (బహూసు)].

సత్తియం అరహత్థే చ ఏయ్యాదయో హోన్తి.

భవం రజ్జం కరేయ్య, భవం రజ్జం కాతుం సక్కో, కాతుం అరహోతి అత్థో.

సో ఇమం విజటయే జటం [సం॰ ని॰ ౧.౨౩].

౨౮౦. సమ్భావనే వా [క॰ ౪౧౬; రూ॰ ౮౨౪; నీ॰ ౮౮౧, ౮౮౩-౪; చం॰ ౧.౩.౧౧౮-౯; పా॰ ౩.౩.౧౨౪-౨].

సమ్భావనేపి ఏయ్యాదయో హోన్తి వా.

పబ్బతమపి సిరసా భిన్దేయ్య, భవేయ్య, భవేయ్యుం, భవేయ్యాసి, భవేయ్యాథ, భవేయ్యామి, భవేయ్యామ.

పరచక్క-సో భవేథ, తే భవేరం, త్వం భవేథో, తుమ్హే భవేయ్యావ్హో, అహం భవేయ్యం, మయం భవేయ్యామ్హే, ఇతి సుద్ధకత్తురూపాని.

అనుభూయేయ్య, అనుభూయేయ్యుం. ద్విత్తే రస్సత్తం, అనుభుయ్యేయ్య, అనుభుయ్యేయ్యుం ఇచ్చాది సుద్ధకమ్మరూపం.

భావేయ్య , భావేయ్యుం, భావయేయ్య, భావయేయ్యుం ఇచ్చాది హేతుకత్తురూపం.

భావీయేయ్య, భావీయేయ్యుం. రస్సత్తే-భావయియేయ్య, భావయియేయ్యుం. ద్విత్తే-భావియ్యేయ్య, భావియ్యేయ్యుం. తథా భావయీయేయ్య, భావయీయేయ్యుం ఇచ్చాది హేతుకమ్మరూపం.

౨౮౧. ఏయ్యేయ్యాసేయ్యంనం టే [క॰ ౨౧౭; రూ॰ ౪౮౮; నీ॰ ౧౧౦౨].

ఏయ్య, ఏయ్యాసి, ఏయ్యమిచ్చేతేసం టే హోతి వా.

అత్రిమా పాళీ-చజే మత్తా సుఖం ధీరో, పస్సే చే విపులం సుఖం [ధ॰ ప॰ ౨౯౦]. కిం త్వం సుతసోమా’నుతప్పే [జా॰ ౨.౨౧.౩౯౯], ధీరం పస్సే సుణే ధీరం, ధీరేన సహ సంవసే [జా॰ ౧.౧౩.౯౪] ఇచ్చాది.

సో భవే, భవేయ్య, త్వం భవే, భవేయ్యాసి, అహం భవే, భవేయ్యం.

౨౮౨. ఏయ్యుంస్సుం [క॰ ౨౧౭; రూ॰ ౪౮౮; నీ॰ ౧౧౦౨].

ఏయ్యుంస్స ఉం హోతి వా.

అత్రిమా పాళీ-వజ్జం వా తే న వా వజ్జం, నత్థి నాసాయ రూహనా [జా॰ ౧.౩.౩౩], ఉపయానాని మే దజ్జం, రాజపుత్త తయీ గతేతి [జా॰ ౨.౨౨.౨౬].

౨౪౩. ఏయ్యామస్సేము చ [క॰ ౨౧౭; రూ॰ ౪౮౮; నీ॰ ౧౧౦౨].

ఏయ్యామస్స ఏము చ హోతి, అన్తస్స ఉ చ.

అత్రిమా పాళీ-కథం జానేము తం మయం [దీ॰ ని॰ ౨.౩౧౮], ముఞ్చేము నం ఉరగం బన్ధనస్మా [జా॰ ౧.౧౨.౨౨౨], దక్ఖేము తే నాగ నివేసనాని [జా॰ ౧.౧౨.౨౨౪], గన్త్వాన తం పటికరేము అచ్చయం, అప్పేవ నం పుత్త లభేము జీవితం [జా॰ ౧.౧౨.౧౩], దజ్జేము ఖో పఞ్చసతాని భోతో [జా॰ ౨.౨౨.౧౩౦౨], పఞ్హం పుచ్ఛేము మారిస [దీ॰ ని॰ ౨.౩౨౪], విహరేము అవేరినో [దీ॰ ని॰ ౨.౩౨౭], తయాజ్జ గుత్తా విహరేము రత్తిన్తి [జా॰ ౧.౨.౧౮]. భవేయ్యాము, భవేయ్యామ.

మహావుత్తినా క్వచి మజ్ఝే య్యా-కారస్స లోపో, అత్థం ధమ్మఞ్చ పుచ్ఛేసి [జా॰ ౧.౧౬.౧౨౦], ఉరేగణ్డాయో బుజ్ఝేసి, తాయో బుజ్ఝేసి మాణవ [జా॰ ౨.౧౭.౧౩౨-౧౩౩], యథా గతిం మే అభిసమ్భవేథ [జా॰ ౨.౧౭.౮౭-౮౯], యథా గతిం తే అభిసమ్భవేమ [జా॰ ౨.౧౭.౮౭-౮౯], ఓకాసం సమ్పజానాథ, వనే యత్థ వసేమసేతి [జా॰ ౨.౨౨.౧౮౮౨ 'వసామసే'].

'ఏయ్యాథస్సే'ఇచ్చాదిసుత్తేన ఏయ్యాథస్స ఓ చ, తుమ్హే భవేయ్యాథో, భవేయ్యాథ వా.

ఏత్థ చ పుబ్బే వుత్తా పఞ్హ, పత్థనా, విధిప్పభేదా ఇధపి యథాపయోగం వేదితబ్బా. పఞ్హసద్దేన పరిపఞ్హ, పరిపుచ్ఛా, పరివితక్క, పరివీమంసాదయో సఙ్గయ్హన్తి.

పరిపఞ్హో-ధమ్మం వా పఠమం సజ్ఝాయేయ్యామ వినయం వా.

పరిపుచ్ఛాయం-వదేథ భన్తే కిమహం కరేయ్యం, కో ఇమస్స అత్థో, కథఞ్చస్స అత్థం అహం జానేయ్యం.

పరివితక్కే-కస్సాహం పఠమం ధమ్మం దేసేయ్యం [దీ॰ ని॰ ౨.౭౨], యంనూనాహం ధమ్మఞ్చ వినయఞ్చ సజ్ఝాయేయ్యం [పారా॰ అట్ఠ॰ ౧.పఠమమహాసఙ్గీతికథా].

పరివీమంసాయం-గచ్ఛేయ్యం వా అహం ఉపోసథం, న వాగచ్ఛేయ్యం [మహావ॰ ౧౩౭].

పత్థనాయం-ఏవంరూపో సియం అహం అనాగతమద్ధానం [మ॰ ని॰ ౩.౨౭౪], ఉమ్మాదన్త్యా రమిత్వాన, సివిరాజా తతో సియం [జా॰ ౨.౧౮.౭౦], పస్సేయ్య తం వస్ససతం అరోగం [జా॰ ౨.౨౧.౪౨౩].

ఆయాచనే-లభేయ్యాహం భన్తే భగవతో సన్తికే పబ్బజ్జం, లభేయ్యం ఉపసమ్పదం [మహావ॰ ౨౮; సం॰ ని॰ ౨.౧౭].

విధిమ్హి-చరేయ్య ధమ్మం [జా॰ ౧.౧౪.౬౩].

నియోజనే-చరేయ్యాదిత్తసీసోవ, నత్థి మచ్చుస్స నా గమో [సం॰ ని॰ ౧.౧౪౫].

అజ్ఝేసనే-యస్స సియా ఆపత్తి, సో ఆవికరేయ్య [మహావ॰ ౧౩౪], యస్స నక్ఖమతి, సో భాసేయ్య [మహావ॰ ౭౦].

పవారణాయం-వదేయ్యాథ భన్తే యేనత్థో [పారా॰ ౪౯౦].

అనుమతియం-తం జనో హరేయ్య వా దహేయ్య వా యథాపచ్చయం వా కరేయ్య [మ॰ ని॰ ౧.౪౪౭].

అనుఞ్ఞాయం-ఆకఙ్ఖమానో సఙ్ఘో కమ్మం కరేయ్య [చూళవ॰ ౬].

ఆమన్తనే-యదా తే పహిణేయ్యామి, తదా ఏయ్యాసి ఖత్తియ [జా॰ ౨.౨౨.౬౩౫].

నిమన్తనే-ఇధ భవం నిసీదేయ్య.

పత్తకాలే-సఙ్ఘో ఉపోసథం కరేయ్య, పాతిమోక్ఖం ఉద్దిసేయ్య [మహావ॰ ౧౬౭].

'సమ్భావనే వా'తి వాసద్దో అవుత్తవికప్పనత్థో, తేన పరికప్ప, క్రియాతిపన్నాదయో సఙ్గయ్హన్తి.

తత్థ పరికప్పో దువిధో భూతా'భూతవసేన.

తత్థ భూతపరికప్పే-యో బాలం సేవేయ్య, సోపి బాలో భవేయ్య.

అభూతపరికప్పే-యదా కచ్ఛపలోమానం, పావారో తివిధో సియా [జా॰ ౧.౮.౭౮]. యదా ససవిసాణానం, నిస్సేణీ సుకతా సియా [జా॰ ౧.౮.౭౯].

క్రియాతిపన్నే-సచే సో అగారం అజ్ఝావసేయ్య, రాజా అస్స చక్కవత్తీ [దీ॰ ని॰ ౩.౧౩౬].

ఇతి ఏయ్యాది.

హియ్యత్తనీ

అథ హియ్యత్తనీ వుచ్చతే.

౫౮౪. అనజ్జత్తనే ఆ ఊ ఓ త్థ అ మ్హా త్థ త్థుం సే వ్హం ఇం మ్హసే [క॰ ౪౧౮; రూ॰ ౪౫౬; నీ॰ ౮౮౬; చం॰ ౧.౨.౭౭; పా॰ ౩.౨.౧౧౧].

అజ్జతో అఞ్ఞస్మిం భూతే కాలే క్రియత్థా పరం ఆఇచ్చాదయో హోన్తి.

౨౮౫. ఆ ఈ స్సాదీస్వఉ వా [క॰ ౨౯౯; రూ॰ ౪౨౭; నీ॰ ౧౦౩౨].

ఆఇచ్చాదీసు ఈఇచ్చాదీసు స్సాదీసు చ తేసం ఆదిమ్హి అఉ హోతి వా.

సో అభవా, భవా, తే అభవూ, భవూ, త్వం అభవో, భవో, తుమ్హే అభవత్థ, భవత్థ, అహం అభవ, భవ, మయం అభవమ్హా, భవమ్హా.

పరఛక్కే-అభవత్థ, భవత్థ, అభవత్థుం, భవత్థుం, అభవసే, భవసే, అభవవ్హం, భవవ్హం, అభవిం, భవిం, అభవమ్హసే, భవమ్హసే.

౨౮౬. ఆ ఈ ఊ మ్హా స్సా స్సామ్హానం వా [క॰ ౨౧౭; రూ॰ ౪౮౮; నీ॰ ౧౧౦౫].

ఏతేసం రస్సో హోతి వా.

సో అభవ, తే అభవు, మయం అభవమ్హ.

‘ఏయ్యాథస్సే’ఇచ్చాదినా ఆస్స త్థత్తం, అస్స చ అం, సో అభవత్థ, భవత్థ, అభవా, భవా వా, అహం అభవం, భవం, అభవ, భవ వా, ఇమాని సుద్ధకత్తురూపాని.

ఏత్థ చ మహావుత్తినా ఆ-విభత్తియా థాదేసో బహులం దిస్సతి, మేదనీ సమ్పకమ్పథ [జా॰ ౨.౨౨.౧౬౭౨], విసఞ్ఞీ సమపజ్జథ [జా॰ ౨.౨౨.౩౨౮], ఇమా గాథా అభాసథ [జా॰ ౨.౨౨.౩౨౮], తుచ్ఛో కాయో అదిస్సథ [థేరగా॰ ౧౭౨], నిబ్బిదా సమతిట్ఠథ [థేరగా॰ ౨౭౩], ఏకో రహసి ఝాయథ [జా॰ ౧.౧౫.౨౮౬] ఇచ్చాది. తథా ఓ-విభత్తియా చ, దుబ్బేయ్యం మం అమఞ్ఞథ ఇచ్చాది.

ఇతి హియ్యత్తనీ.

అజ్జత్తనీ

అథ అజ్జత్తనీ వుచ్చతే.

౨౮౭. భూతే ఈ ఉం ఓ త్థ ఇం మ్హా ఆ ఊ సే వ్హం అం మ్హే [క॰ ౪౧౯; రూ॰ ౪౬౯; నీ॰ ౮౮౨].

అభవీతి భూతో, అతీతోతి అత్థో, భూతే కాలే క్రియత్థా పరం ఈఇచ్చాదయో హోన్తి.

౨౮౮. అ ఈ స్సా స్సత్యాదీనం బ్యఞ్జనస్సిఉ [క॰ ౨౧౬; రూ॰ ౪౬౬; నీ॰ ౧౦౩౦; చం॰ ౧.౨.౭౬; పా॰ ౩.౨.౧౧౦ అఈస్సఆదీనం బ్యఞ్జనస్సిఉ (బహూసు)].

అఆదిస్స ఈఆదిస్స స్సాఆదిస్స స్సతిఆదిస్స చ బ్యఞ్జనస్స ఆదిమ్హి ఇఉ హోతి. 'బ్యఞ్జనస్సా'తి ఏతేన అఆదిమ్హి పఞ్చ, ఈఆదిమ్హి సత్తాతి ద్వాదస సుద్ధసరవిభత్తియో పటిక్ఖిపతి.

'ఆఈస్సాదీస్వఉ వా'ఇతి సుత్తేన వికప్పేన ధాత్వాదిమ్హి అకారో.

సో అభవీ, భవీ, తే అభవుం, భవుం, త్వం అభవో, భవో, తుమ్హే అభవిత్థ, భవిత్థ, అహం అభవిం, భవిం, మయం అభవిమ్హా, భవిమ్హా, సో అభవా, భవా, తే అభవూ, భవూ, త్వం అభవిసే, భవిసే, తుమ్హే అభవివ్హం, భవివ్హం, అహం అభవం, భవం, మయం అభవిమ్హే, భవిమ్హే.

'ఆఈఊ'ఇచ్చాదినా ఈ, మ్హా, ఆ, ఊనం రస్సత్తే-సో అభవి, భవి, మయం అభవిమ్హ, భవిమ్హ, సో అభవ, భవ, తే అభవు, భవు.

౨౮౯. ఏయ్యాథస్సేఅఆఈథానం ఓ అ అం త్థ త్థో వ్హో వా [క. ౨౧౭; రూ. ౪౮౫; నీ. ౧౧౦౨; '...వ్హోక' (బహూసు)].

ఏయ్యాథాదీనం యథాక్కమం ఓఆదయో హోన్తి వా.

తుమ్హే గచ్ఛేయ్యాథో, గచ్ఛేయ్యాథ వా, త్వం అగచ్ఛిస్స, అగచ్ఛిస్సే వా, అహం అగమం, గమం, అగమ, గమ వా, సో అగమిత్థ, గమిత్థ, అగమా, గమా వా, సో అగమిత్థో, గమిత్థో, అగమీ, గమీ వా, తుమ్హే గచ్ఛవ్హో, గచ్ఛథ వాతి.

ఇమినా ఈ, ఆ, అవచనానం త్థో, త్థ, అంఆదేసా హోన్తి, సో అభవిత్థో, భవిత్థో, సో అభవిత్థ, భవిత్థ, అహం అభవం, భవం.

అత్రిమా పాళీ – ఈమ్హి-పజ్కే చ మా విసియిత్థో [జా. ౧.౧౩.౪౪], సఙ్గఞ్ఛిత్థో మయా సహ [జా. ౧.౧౬.౨౪౧]. ఆమ్హి-అనుమోదిత్థ వాసవో [జా. ౨.౨౨.౧౬౬౭], నిమన్తయిత్థ వాసవో [జా. ౨.౨౨.౧౬౬౭], ఖుబ్భిత్థ నగరం తదా [జా. ౨.౨౨.౧౬౭౩], సుభూతిత్థేరో గాథం అభాసిత్థ [థేరగా. ౧]. అమ్హి-ఇధాహం మల్లికం దేవిం ఏతదవోచం [సం. ని. ౧.౧౧౯], అజానమేవం ఆవుసో అవచం జానామీతి [పారా. ౧౯౫], అహం కామానం వసమన్వగం [జా. ౨.౧౯.౪౫], అజ్ఝగం అమతం సన్తిం ఇచ్చాది.

౨౯౦. ఉంస్సింస్వంసు [క. ౨౦౪, ౨౧౭; రూ. ౪౭౦-౪౮౫; నీ. ౧౦౧౬-౧౧౦౨].

ఉమిచ్చస్స ఇంసు, అంసు హోన్తి.

అగమింసు, అగమంసు, అగముం. ఇమినా ఉంస్స ఇంసు, అభవింసు, భవింసు.

౨౯౧. ఓస్స అ ఇ త్థ త్థో [క. ౨౧౭; రూ. ౪౮౫; నీ. ౧౧౦౨].

ఓస్స అఇచ్చాదయో హోన్తి.

త్వం అభవ, త్వం అభవి, త్వం అభవిత్థ, త్వం అభవిత్థో.

అత్రిమా పాళీ-ఓస్స అత్తే-మా హేవం ఆనన్ద అవచ [దీ. ని. ౨.౯౫], త్వమేవ దాని'మకర, యం కామో బ్యగమా తయి [జా. ౧.౨.౧౬౭]. ఇత్తే-మా త్వం భాయి మహారాజ, మా త్వం భాయి రథేసభ [జా. ౨.౨౨.౬౮౪], మా చిన్తేసి మా త్వం సోచి, యాచామి ఉద్దకం అహం [గవేసితబ్బం]. త్థత్తేమాస్సు తిణ్ణో అమఞ్ఞిత్థ [జా. ౨.౨౨.౨౫౫], మా కిలిత్థ మయా వినా [జా. ౨.౨౨.౧౨౧౩], మాస్సు కుజ్ఝిత్థ నావిక [జా. ౧.౬.౫]. త్థోత్తే-మా పురాణే అమఞ్ఞిత్థో [థేరగా. ౨౮౦], మా దయ్హిత్థో పునప్పునం [సం. ని. ౧.౨౧౨], తిణమత్తే అసజ్జిత్థో [జా. ౧.౧.౮౯], మా త్వం బ్రహ్మునో వచనం ఉపాతివత్తిత్థో [మ. ని. ౧.౫౦౨], మా త్వం మఞ్ఞిత్థో న మం జానాతీ [మ. ని. ౧.౫౦౨] తి.

తత్థ 'మా దయ్హిత్థో'ఇచ్చాదీని పరోక్ఖావచనేనపి సిజ్ఝన్తి.

సుత్తవిభత్తేన త్థస్స త్థో హోతి, తం వో వదామి భద్దన్తే, యావన్తేత్థ సమాగతా [అప. థేర ౧.౧.౩౬౨], మస్సు మిత్తానం దుబ్భిత్థో. మిత్తదుబ్భో హి పాపకోతి [జా. ౧.౧౬.౨౨౨].

మహావుత్తినా ఓస్స క్వచి లోపో, పున దానం అదా తువం [జా. ౨.౨౨.౧౨౮౬], మా నో త్వం తాత అదదా [జా. ౨.౨౨.౨౧౨౬], మా భోతి కుపితా అహు [జా. ౨.౨౨.౯౩౧], మాహు పచ్ఛానుతాపినీ [సం. ని. ౧.౧౬౨; థేరీగా. ౫౨].

౫౯౨. సి [క. ౫౧౭; రూ. ౪౮౮; నీ. ౧౧౦౫].

ఓస్స సి హోతి వా.

త్వం అభవసి, భవసి, త్వం అనుభోసి.

౫౯౩. మ్హాత్థానముఉ [క. ౫౧౭; రూ. ౪౮౮; నీ. ౧౧౦౫].

మ్హా, త్థానం ఆదిమ్హి ఉఉ హోతి.

అస్సోసుమ్హా, అహేసుమ్హా, అవోచుమ్హా, అవోచుత్థ ఇచ్చాదీని దిస్సన్తి.

తుమ్హే అభవుత్థ, భవుత్థ, అభవిత్థ, భవిత్థ వా, మయం అభవుమ్హా, భవుమ్హా, అభవిమ్హా, భవిమ్హా వా.

౫౯౪. ఇంస్స చ సుఉ [క. ౫౧౭; రూ. ౪౮౮; నీ. ౧౧౦౫; "...సిఉ" (బహూసు)].

ఇమిచ్చస్స మ్హా, త్థానఞ్చ ఆదిమ్హి సుఉ హోతి, సాగమో హోతీతి అత్థో. చసద్దేన ఈఆదీనమ్పి ఆదిమ్హి సాగమో హోతి, సాగమే చ సతి బ్యఞ్జనం హోతి, తస్స ఆదిమ్హి ఇఆగమో లబ్భతి. తేన "ఇమా గాథా అభాసిసుం [గవేసితబ్బం], తే మే అస్సే అయాచిసుం, యథాభూతం విపస్సిసుం" [జా. ౨.౨౨.౧౮౬౩] ఇచ్చాదీని [దీ. ని. ౩.౨౭౭] సిజ్ఝన్తి.

సో భోగం అనుభోసి, అనుభవి వా, తుమ్హే అనుభోసిత్థ, అనుభవిత్థ వా, అహం అనుభోసిం, అనుభవిం వా. మయం అనుభోసిమ్హా అనుభవిమ్హా వా.

౫౯౫. ఏఓన్తా సుం [క॰ ౫౧౭; రూ॰ ४౮౮; నీ॰ ౧౧౦౫; 'ఏఓత్తా సుం" (బహూసు)].

ఏదన్తతో ఓదన్తతో చ పరస్స ఉంవచనస్స సుం హోతి వా.

ఆనేసుం, సాయేసుం, చిన్తేసుం, పచ్చనుభోసుం, పరిభోసుం, అధిభోసుం, అభిభోసుం.

సుత్తవిభత్తేన ఆదన్తతోపి చ, విహాసుం విహరన్తి చ [సం॰ ని॰ ౧.౧౭౩], తే అనుభోసుం, ఇమాని సుద్ధకత్తురూపాని.

తేన భోగో అన్వభూయీ, అనుభూయీ.

రస్సత్తే-అన్వభూయి, అనుభూయి.

ద్విత్తే-అన్వభుయ్యి, అనుభుయ్యి.

తేన భోగా అన్వభూయుం, అనుభూయుం, అన్వభూయింసు, అనుభూయింసు ఇచ్చాది సుద్ధకమ్మరూపం.

సో మగ్గం అభావి, భావి, అభావేసి, భావేసి, అభావయి, భావయి, తే మగ్గం అభావింసు, భావింసు.

'ఏఓన్తాసు'న్తి ఏదన్తమ్హా సుం. తే మగ్గం అభావేసుం, భావేసుం, అభావయింసు, భావయింసు, త్వం మగ్గం అభావయ, భావయ, అభావయి, భావయి, త్వం మగ్గం అభావిత్థ, భావిత్థ, అభావయిత్థ, భావయిత్థ, త్వం మగ్గం అభావయిత్థో, భావయిత్థో, త్వం మగ్గం అభావేసి, భావేసి, తుమ్హే మగ్గం అభావిత్థ, భావిత్థ, అభావయిత్థ, భావయిత్థ, అహం మగ్గం అభావిం, భావిం, అభావేసిం, భావేసిం, అభావయిం, భావయిం, మయం మగ్గం అభావిమ్హా, భావిమ్హా, అభావిమ్హ, భావిమ్హ, అభావయిమ్హా, భావయిమ్హా, అభావయిమ్హ, భావయిమ్హ.

సో మగ్గం అభావా, భావా, అభావిత్థ, భావిత్థ, అభావయిత్థ, భావయిత్థ ఇచ్చాది హేతుకత్తురూపం.

తేన మగ్గో అభావియి, భావియి, తేన మగ్గా అభావియింసు, భావియింసు ఇచ్చాది హేతుకమ్మరూపం.

ఇతి అజ్జత్తనీ.

పరోక్ఖా

అథ పరోక్ఖా వుచ్చతే.

౫౯౬. పరోక్ఖే అ ఉ ఏ థ అం మ్హ త్థ రే త్థో వ్హో ఇం మ్హే [క॰ ४౧७; రూ॰ ४౬౦; నీ॰ ౮౮७; చం॰ ౧.౨.౮౧; పా॰ ౩.౨.౧౧౫].

అక్ఖానం ఇన్ద్రియానం పరం పరోక్ఖం, అపచ్చక్ఖన్తి అత్థో. భూతే కాలే అత్తనో పరోక్ఖక్రియాయ వత్తబ్బాయ క్రియత్థా అఆదయో హోన్తి.

మహావుత్తినా గస్స దీఘో వా, సో కిర జగామ, తే కిర జగాము, త్వం కిర జగామే, తుమ్హే కిర జగామిత్థ, అహం కిర జగామం, మయం కిర జగామిమ్హ ఇచ్చాది.

ఏత్థ చ 'సో కిర జగామ' ఇచ్చాదీని **అనుస్సవపరోక్ఖాని** నామ.

'అహం కిర జగామం, మయం కిర జగామిమ్హా'తి ఇదం అత్తనా గన్త్వాపి గమనం పముట్ఠస్స వా అసమ్పటిచ్ఛితుకామస్స వా **పటివచనపరోక్ఖం** నామ.

౫౯౭. పరోక్ఖాయఞ్చ [క॰ ౪౫౮; రూ॰ ౪౬౧; నీ॰ ౯౩౯; చం॰ ౫.౧.౩; పా॰ ౬.౧.౨].

పరోక్ఖమ్హి పుబ్బక్ఖరం ఏకస్సరం ద్వేరూపం హోతి, చసద్దేన అఞ్ఞస్మిమ్పి ద్వేద్వేరూపం సిజ్ఝతి.

చఙ్కమతి, దద్దల్లతి, దదాతి, జహాతి, జుహోతి, లోలుపో, మోమూహో.

౫౯౮. దుతియచతుత్థానం పఠమతతియా [క॰ ౪౬౧; రూ॰ ౪౬౪; నీ॰ ౯౪౨].

ద్విత్తే పుబ్బేసం దుతియ, చతుత్థానం కమేన పఠమ, తతియా హోన్తి.

౫౯౯. పుబ్బస్స అ [క॰ ౪౫౦; రూ॰ ౪౬౩; నీ॰ ౯౪౬; చం॰ ౬.౨.౧౨౬; పా॰ ౭.౪.౭౩].

ద్విత్తే పుబ్బస్స భూస్స అన్తో అ హోతి.

౬౦౦. భూస్స వుక [క॰ ౪౭౫; రూ॰ ౪౬౫; నీ॰ ౯౫౬; చం॰ ౫.౩.౯౨; పా॰ ౬.౪.౮౮].

ద్విత్తే భూధాతుస్స అన్తే వుక హోతి, వాగమో హోతీతి అత్థో.

"తత్థప్పనాదో తుములో బభూవా"తి [జా॰ ౨.౨౨.౧౪౩౭] పాళి.

సో కిర రాజా బభూవ, తే కిర రాజానో బభూవు, త్వం బభూవే.

'అ ఈ స్సా స్సత్యాదీనం బ్యఞ్జనస్సిఞ' ఇతి సుత్తేన బ్యఞ్జనాదిమ్హి ఇఆగమో, తుమ్హే బభూవిత్థ, అహం బభూవం, మయం బభూవిమ్హ , సో బభూవిత్థ, తే బభూవిరే, త్వం బభూవిత్థో, తుమ్హే బభూవివ్హో, అహం బభూవిం, మయం బభూవిమ్హే, ఇమాని సుద్ధకత్తురూపాని.

'క్యో భావకమ్మేస్వపరోక్ఖేసూ'తి పటిసిద్ధత్తా పరోక్ఖమ్హి భావకమ్మేసు యపచ్చయో న హోతి, 'తేన కిర భోగో అనుబభూవిత్థ, తేన భోగో అనుబభూవిరే'తిఆదినా యోజేతబ్బం.

ఇతి పరోక్ఖా.

స్సత్యాది

అథ స్సత్యాది వుచ్చతే.

౬౦౧. భవిస్సతి స్సతి స్సన్తి స్ససి స్సథ స్సామి స్సామ స్సతే స్సన్తే స్ససే స్సవ్హే స్సం స్సామ్హే [క॰ ౪౨౧; రూ॰ ౪౭౩; నీ॰ ౮౯౨; చం॰ ౧.౩.౨; పా॰ ౩.౩.౧౩].

భవిస్సతీతి భవిస్సన్తో, అనాగతకాలో, తస్మిం భవిస్సతి కాలే క్రియత్థస్స త్యాదయో హోన్తి.

౬౦౨. నామే గరహావిమ్హయేసు [క॰ ౪౨౧; రూ॰ ౪౭౩; నీ॰ ౮౯౩; చం॰ ౧.౩.౧౦౯, ౧౧౨; పా॰ ౩.౩.౧౪౩, ౧౫౦].

నిపాతనామయోగే గరహాయఞ్చ విమ్హయే చ స్సత్యాదయో హోన్తి, అతీతకాలేపి స్సత్యాదీనం ఉప్పత్తిదీపనత్థమిదం సుత్తం, అనుత్థునన, పచ్ఛానుతాప, పచ్ఛానుమోదనాదీనిపి ఏత్థ సఙ్గయ్హన్తి.

తత్థ గరహాయం-అత్థి నామ తాత సుదిన్న ఆభిదోసికం కుమ్మాసం పరిభుఞ్జిస్ససి [పారా॰ ౩౨].

విమ్హయే-యత్ర హి నామ సఞ్ఞీ సమానో పఞ్చమత్తానం సకటసతానం సద్దం న సోస్సతి [దీ॰ ని॰ ౨.౧౯౨].

అనుత్థుననాదీసు-న అత్తనా పటిచోదేస్సం, న గణస్స ఆరోచేస్సం [పాచి॰ ౬౬౨], న పుబ్బే ధనమేసిస్సం [జా॰ ౧.౧౨.౨౦], ఇతి పచ్ఛానుతప్పతి [జా॰ ౧.౧౨.౨౩], భూతానం నాపచాయిస్సం, పహు సన్తో న పోసిస్సం, పరదారం అసేవిస్సం [జా॰ ౧.౧౨.౨౪], న పుబ్బే పయిరుపాసిస్సం [జా॰ ౧.౧౨.౨౮], ఇతి పచ్ఛానుతప్పతి [జా॰ ౧.౧౨.౨౦], అనేకజాతిసంసారం, సన్ధావిస్సం అనిబ్బిసం [ధ॰ ప॰ ౧౫౩].

కత్థచి పన గాథావసేన ఏకసకారలోపో, మిత్తో మిత్తస్స పానియం, అదిన్నం పరిభుఞ్జిసం [జా॰ ౧.౧౧.౨౯], నిరయమ్హి అపచ్చిసం [థేరీగా॰ ౪౩౮], గచ్ఛన్తో నం ఉదక్ఖిసం [గవేసితబ్బం], యోనిసో పచ్చవేక్ఖిసం [థేరగా॰ ౩౪౭] ఇచ్చాది.

‘అ ఈ స్సా స్సత్యాదీనం బ్యఞ్జనస్సిఞ’ ఇతి ఇఆగమో, భవిస్సతి, భవిస్సన్తి, భవిస్సరే, భవిస్ససి, భవిస్సథ, భవిస్సామి, భవిస్సామ, భవిస్సతే, భవిస్సన్తే, భవిస్సరే, భవిస్ససే, భవిస్సవ్హే, భవిస్సం, భవిస్సామ్హే.

అనుభోస్సతి, అనుభోస్సన్తి, అనుభోస్సరే ఇచ్చాది సుద్ధకత్తురూపం.

అనుభూయిస్సతి, అనుభూయిస్సన్తి, అనుభూయిస్సరే.

౬౦౩. క్యస్స స్సే [క॰ ౨౧౭; రూ॰ ౪౮౮; నీ॰ ౧౧౦౨].

క్యస్స లోపో హోతి వా స్సకారవతి విభత్తిమ్హి.

తేన మగ్గో గమిస్సతి, గమీయిస్సతి వా, తేన మగ్గో అగమిస్సా, అగమీయిస్సా వాతి వికప్పేన క్యస్స లోపో.

తేన భోగో అనుభవిస్సతి, అనుభూయిస్సతి వా, తేన భోగా అనుభవిస్సన్తి, అనుభూయిస్సన్తి వా ఇచ్చాది సుద్ధకమ్మరూపం.

భావిస్సతి, 'ఊలస్సే'తి ఇస్స ఏ, భావేస్సతి, భావయిస్సతిఇచ్చాది హేతుకత్తురూపం.

తేన మగ్గో భావీయిస్సతి, మగ్గా భావీయిస్సన్తి ఇచ్చాది హేతుకమ్మరూపం.

ఇతి స్సత్యాది.

స్సాది

అథ స్సాది వుచ్చతే.

౬౦౪. ఏయ్యాదోతిపత్తియం స్సా స్సంసు స్సే స్సథ స్సం స్సామ్హా స్సథ స్సింసు స్ససే స్సవ్హే స్సిం స్సామ్హసే [క॰ ౪౨౨; రూ॰ ౪౭౫; నీ॰ ౮౯౫; చం॰ ౧.౩.౧౦౭; పా॰ ౩.౩.౧౩౯; ఏయ్యాదో వాతిపత్తియం (బహూసు)].

ఏయ్యాదివిసయే క్రియాతిపత్తియం స్సాదయో భవన్తి. ఏయ్యాదివిసయో నామ హేతుఫలక్రియాసమ్భవో, తదుభయక్రియాయ అభావో క్రియాతిపత్తి.

సా దువిధా అతీతా చ అనాగతా చ.

తత్థ అతీతాయం-సచే నో పఠమవయే పబ్బజ్జం అలభిస్సా, అరహా అభవిస్సా ['సచే పన నిక్ఖమిత్వా పబ్బజిస్స, అరహత్తం పాపుణిస్స' (ధమ్మపద అట్ఠ॰ ౧)] ఇచ్చాది.

అనాగతాయం-సచాహం న గమిస్సం, మహాజానియో నో అభవిస్సా ఇచ్చాది.

'ఆఈస్సాదీస్వఢ వా'ఇతి ధాత్వాదిమ్హి వికప్పేన అకారాగమో,'అ ఈస్సా స్సత్యాదీనం బ్యఞ్జనస్సిఢ' ఇతి స్సాదీసు ఇఆగమో, అభవిస్సా, భవిస్సా, అభవిస్సంసు, భవిస్సంసు, అభవిస్సే, భవిస్సే, అభవిస్సథ, భవిస్సథ, అభవిస్సం, భవిస్సం, అభవిస్సామ్హా, భవిస్సామ్హా, అభవిస్సథ, భవిస్సథ, అభవిస్సింసు, భవిస్సింసు, అభవిస్ససే, భవిస్ససే, అభవిస్సవ్హే, భవిస్సవ్హే, అభవిస్సిం, భవిస్సిం, అభవిస్సామ్హసే, భవిస్సామ్హసే.

'ఆఈఊ'ఇచ్చాదినా స్సా, స్సామ్హానం రస్సత్తే-సో అభవిస్స, భవిస్స, మయం అభవిస్సామ్హ, భవిస్సామ్హ. 'ఏయ్యాథస్సే'ఇచ్చాదినా స్సేస్స అత్తే-త్వం అభవిస్స, భవిస్స ఇచ్చాదీని రూపచతుక్కాని యథాసమ్భవం యోజేతబ్బాని.

ఇతిస్సాది.

భూధాతురూపం నిట్ఠితం.

అట్ఠవిభత్తుప్పత్తిరాసి నిట్ఠితో.

భూవాదిగణ

సరన్తధాతు

ఆకారన్తధాతురూప

ఇతో పట్ఠాయ సరన్తధాతుయో సరానుక్కమేన, బ్యఞ్జనన్తధాతుయో అక్ఖరానుక్కమేన వుచ్చన్తే.

కచ్చాయనగన్థే అనేకస్సరధాతుయో ఇధ బ్యఞ్జనన్తధాతుయో నామ. తస్మా ఇధ ధాత్వన్తసరలోపకిచ్చం నామ నత్థి.

ఖా, ఖ్యా-కథనే, గా-సద్దే, ఘా-గన్ధోపాదానే, ఞా-పఞ్ఞాయనే అవబోధనే చ, ఠా-గతినివత్తియం, తా-పాలనే, థా-ఠానే , దా-దానే, ధా-ధారణే, పా-పానే, ఫా-వుద్ధియం, భా-దిత్తియం, మా-మానే, యా-గతియం, లా-ఆదానే ఛేదనే చ, వా-గతి, బన్ధ, గన్ధనేసు, సా-అస్సాదనే తనుకరణే అన్తకమ్మని చ, హా-చాగే, న్హా-సోచేయ్యే.

త్యాద్యుప్పత్తి, కత్తరిలో, మహావుత్తినా సరే పరే ఆదన్తమ్హా క్వచి యాగమో, అక్ఖాతి. పరస్సరలోపో, అక్ఖాయతి, క్రియం ఆఖ్యాతి, ఆఖ్యాయతి, జాతిం అక్ఖాహి పుచ్ఛితో [సు. ని. ౪౨౩], సఙ్గాయతి, సఙ్గాయింసు మహేసయో [వి. వ. అట్ఠ. గన్ధారమ్భకథా], గన్ధం ఘాయతి, పఞ్ఞాయతి, పఞ్ఞాయన్తి, పఞ్ఞాయతు, పఞ్ఞాయన్తు.

కమ్మే క్యో, ధమ్మో ఞాయతి, ధమ్మా ఞాయన్తి, విఞ్ఞాయతి, విఞ్ఞాయన్తి.

పయోజకబ్యాపారే-ణాపి, ఞాపేతి, ఞాపేన్తి, ఞాపయతి, ఞాపయన్తి.

కమ్మే-ఞాపీయతి, ఞాపీయన్తి, ఠాతి, ఠాన్తి, ఓపుప్ఫా పద్మా ఠాన్తి, మాలావ గన్ధితా ఠాన్తి, ధజగ్గానేవ దిస్సరే [జా. ౨.౨౨.౧౯౪౯].

౬౦౫. ఞీలస్సే [క. ౫౧౦; రూ. ౪౮౭; నీ. ౧౦౨౩].

ఞానుబన్ధస్స ఈఆగమస్స చ కత్తరి విహితస్స లపచ్చయస్స చ క్వచి ఏత్తం హోతీతి లస్స ఏత్తం.

అధిట్ఠేతి, అధిట్ఠేన్తి.

౬౦౬. ఠాపానం తిట్ఠపివా [క. ౪౬౮-౯; రూ. ౪౯౨-౪; నీ. ౯౪౯].

ఠా, పానం తిట్ఠ, పివా హోన్తి న్త, మాన, త్యాదీసు.

తిట్ఠతి, తిట్ఠన్తి.

೬೦೭. ಪಾದಿತೋ ಠಾಸ್ಸ ವಾ ಠಹೋ ಕ್ವಚಿ [ಕ. ೨೧೭; ರೂ. ४८८; ನೀ. ೧೧೦೨].

ಪಾದಯೋ ಉಪಸಗ್ಗಾ ಪಾದಿ ನಾಮ, ಪಾದಿತೋ ಪರಸ್ಸ ಠಾಸ್ಸ ಠಹೋ ಹೋತಿ ವಾ ಕ್ವಚಿ.

ಸಣ್ಠಹತಿ, ಸಣ್ಠಹನ್ತಿ, ಸಣ್ಠಾತಿ, ಸಣ್ಠಾನ್ತಿ, ಉಪಟ್ಠಹತಿ, ಉಪಟ್ಠಹನ್ತಿ, ಉಪಟ್ಠಾತಿ, ಉಪಟ್ಠಾನ್ತಿ.

ಕಮ್ಮೇ –

೬೦೮. ಅಞ್ಞಾದಿಸ್ಸಿ ಕ್ಯೇ [ಕ. ೨೦೨; ರೂ. ४೯३; ನೀ. ೧೦೧೨; 'ಅಞ್ಞಾದಿಸ್ಸಾಸೀಕ್ಯೇ' (ಬಹೂಸು)].

ಞಾದಿತೋ ಅಞ್ಞಸ್ಸ ಆಕಾರನ್ತಕ್ರಿಯತ್ಥಸ್ಸ ಇ ಹೋತಿ ಕ್ಯೇ ಪರಮ್ಹಿ.

ಅಧಿಟ್ಠೀಯತಿ, ಅಧಿಟ್ಠೀಯನ್ತಿ, ಉಪಟ್ಠೀಯತಿ, ಉಪಟ್ಠೀಯನ್ತಿ.

ಅಞ್ಞಾದಿಸ್ಸಾತಿ ಕಿಂ? ಞಾಯತಿ, ಞಾಯನ್ತಿ, ಆಕ್ಖಾಯತಿ, ಆಕ್ಖಾಯನ್ತಿ, ಆಖ್ಯಾಯತಿ, ಆಖ್ಯಾಯನ್ತಿ.

ಣಾಪಿಮ್ಹಿ-ಪತಿಟ್ಠಾಪೇತಿ, ಪತಿಟ್ಠಾಪೇನ್ತಿ, ಪತಿಟ್ಠಾಪಯತಿ, ಪತಿಟ್ಠಾಪಯನ್ತಿ.

ಅಜ್ಜತ್ತನಿಮ್ಹಿ ವಿಕಪ್ಪೇನ ಸಾಗಮೋ, ಅಟ್ಠಾಸಿ, ಪತಿಟ್ಠಾಸಿ, ಅಧಿಟ್ಠಹಿ, ಅಧಿಟ್ಠಾಸಿ, ಅಧಿಟ್ಠೇಸಿ, ಸಣ್ಠಹಿ, ಸಣ್ಠಾಸಿ, ಉಪಟ್ಠಹಿ, ಉಪಟ್ಠಾಸಿ.

'ಉಂಸ್ಸಿಂಸ್ವಂಸೂ'ತಿ ಉಂಸ್ಸ ಇಂಸು, ಅಂಸು, ಅಧಿಟ್ಠಹಿಂಸು, ಸಣ್ಠಹಿಂಸು, ಉಪಟ್ಠಹಿಂಸು. ಅತ್ಥಮೇನ್ತಮ್ಹಿ ಸೂರಿಯೇ, ವಾಳಾ ಪನ್ಥೇ ಉಪಟ್ಠಹುಂ [ಜಾ. ೨.೨೨.೨೧೮೬]. ಅಟ್ಠಂಸು, ಉಪಟ್ಠಹಂಸು.

ಪರಛಕ್ಕೇ-ಅಟ್ಠಾ ಬುದ್ಧಸ್ಸ ಸನ್ತಿಕೇ [ಸು. ನಿ. ४३೧].

ಕಮ್ಮೇ-ಅಧಿಟ್ಠಿಯಿ, ಅಧಿಟ್ಠಿಯಿಂಸು, ಉಪಟ್ಠಿಯಿ, ಉಪಟ್ಠಿಯಿಂಸು.

ಣಾಪಿಮ್ಹಿ-ಪತಿಟ್ಠಾಪೇಸಿ , ಪತಿಟ್ಠಾಪಯಿ, ಸಣ್ಠಾಪೇಸಿ, ಸಣ್ಠಾಪಯಿ.

'ಏಓನ್ತಾಸು'ನ್ತಿ ಉಂಸ್ಸಸುಂ, ಸರಲೋಪೋ, ಅಟ್ಠಾಸುಂ, ಉಪಟ್ಠಾಸುಂ, ಪತಿಟ್ಠಾಪೇಸುಂ, ಸಣ್ಠಾಪೇಸುಂ, ಪತಿಟ್ಠಾಪಯುಂ, ಸಣ್ಠಾಪಯುಂ, ಪತಿಟ್ಠಾಪಯಿಂಸು, ಸಣ್ಠಾಪಯಿಂಸು.

ಸ್ಸತ್ಯಾದಿಮ್ಹಿ-ಠಸ್ಸತಿ, ಠಸ್ಸನ್ತಿ, ಠಸ್ಸತ್ತಂ, ಉಪಟ್ಠಿಸ್ಸತಿ, ಉಪಟ್ಠಿಸ್ಸನ್ತಿ, ಅಹಂ ಭೋತಿಂ ಉಪಟ್ಠಿಸ್ಸಂ [ಜಾ. ೨.೨೨.೧೯३४], ಸಣ್ಠಹಿಸ್ಸತಿ, ಸಣ್ಠಹಿಸ್ಸನ್ತಿ.

ಣಾಪಿಮ್ಹಿ-ಪತಿಟ್ಠಾಪೇಸ್ಸತಿ, ಪತಿಟ್ಠಾಪೇಸ್ಸನ್ತಿ.

ತಾ-ಪಾಲನೇ, ಭಯಂ ತಾಯತಿ.

ఠా-ఠానే, అవట్ఠాతి, అవట్ఠాయతి, విట్ఠాయతి, విట్ఠాయన్తి, మా ఖో విట్ఠాసి [మహావ. ౧౨౬].

దా-దానే, 'ఊలస్సే'తి లస్స ఏత్తం, దేతి, దేన్తి, దేసి, దేథ, దేమి, దేమ.

'పరోక్ఖాయఞ్చా'తి సుత్తే చసద్దేన దాస్స ద్విత్తం. 'రస్సో పుబ్బస్సా'తి పుబ్బస్స రస్సత్తం, దదాతి, దదన్తి, దదాసి, దదాథ, దదామి, దదామ.

౬౦౯. దాస్స దం వా మిమేస్వద్విత్తే [క. ౪౮౨; రూ. ౫౦౮; నీ. ౯౭౨].

అద్విత్తే దాస్స దం హోతి వా మి, మేసు, నిగ్గహీతస్స వగ్గన్తత్తం.

దమ్మి, దమ్మ.

అద్విత్తేతి కిం? దదామి, దదామ.

౬౧౦. దాస్సియఙ [క. ౫౦౨; రూ. ౪౯౩; నీ. ౧౦౧౪].

పాదితో పరస్స దాస్స ఇయఙ హోతి క్వచి.

'ఇయఙ' ఇతి సుత్తవిభత్తేన అఞ్ఞధాతూనమ్పి. జా-హానియం, అప్పేన బహుం జియ్యామ [జా. ౧.౨.౫౨], తస్సేవా'నువిధియ్యతి [జా. ౧.౨.౬౭], విధురస్స హదయం ధనియతి [జా. ౨.౨౨.౧౩౫౦], నిహీయతి తస్స యసో [జా. ౧.౧౦.౬౦; అ. ని. ౪.౧౭], ఏకో రాజా విహియ్యసి [జా. ౨.౨౨.౧౭౫౦], నో పహీయిస్సతి [సం. ని. ౧.౨౪౯] ఇచ్చాది.

ఆదియతి, ఆదియన్తి, ఉపాదియతి, ఉపాదియన్తి, సమాదియతి, సమాదియన్తి, సిక్ఖాపదం సమాదియామి [ఖు. పా. ౨.౧], వత్తం సమాదియామి [చూళవ. ౮౫].

౬౧౧. గమ వద దానం ఘమ్మ వజ్జ దజ్జా [క. ౪౯౯-౫౦౦-౧; రూ. ౪౪౩-౪౮౬-౫౦౭; నీ. ౧౦౧౩, ౧౦౦౫-౧౦౦౬].

ఏతేసం ఘమ్మ, వజ్జ, దజ్జా హోన్తి వా న్త, మాన, త్యాదీసు.

దజ్జతి, దజ్జన్తి, దజ్జసి, దజ్జథ, దజ్జామి, దజ్జామ.

'ఊలస్సే'తి లస్స ఏత్తం, దజ్జేతి, దజ్జేన్తి.

కమ్మే 'అఞ్ఞాదిస్సి క్యే'తి క్యమ్హి ఆస్స ఇత్తం, దియతి, దియన్తి.

దీఘత్తే-దీయతి, దీయన్తి.

ద్విత్తే-దియ్యతి, దియ్యన్తి, దజ్జీయతి, దజ్జీయన్తి.

ణాపిమ్హి-దాపేతి, దాపేన్తి, దాపయతి, దాపయన్తి.

పాదిపుబ్బే రస్సో, సమాదపేతి [మ॰ ని॰ ౨.౩౮౭; ౩.౨౭౬], సమాదపేన్తి, సమాదపయతి, సమాదపయన్తి.

కమ్మే-దాపీయతి , దాపీయన్తి, సమాదపీయతి, సమాదపీయన్తి.

ఏయ్యాదిమ్హి మహావుత్తినా దజ్జతో ఏయ్యాదీనం అన్తస్స ఏయ్యస్స లోపో వా, దానం దజ్జా, దదేయ్య, దజ్జుం, దదేయ్యుం, దజ్జాసి, దదేయ్యాసి, దజ్జాథ, దదేయ్యాథ, దజ్జామి, దదేయ్యామి, దజ్జామ, దదేయ్యామ, అహం దజ్జం, దదేయ్యం, మయం దజ్జామ్హే, దదేయ్యామ్హే.

అత్రిమా పాళీ-దజ్జా సప్పురిసో దానం [జా॰ ౨.౨౨.౨౨౬౧], ఉపాయనాని మే దజ్జుం [జా॰ ౨.౨౨.౨౪], మాతరం కేన దోసేన, దజ్జాసి దకరక్ఖినో [జా ౧.౧౬.౨౨౭]. తాని అమ్మాయ దజ్జేసి [జా॰ ౨.౨౨.౨౧౪౯], ఛట్ఠాహం దజ్జమత్తానం, నేవ దజ్జం మహోసధం [జా॰ ౧.౧౬.౨౨౫].

అజ్జత్తనిమ్హి-అదది, అదాసి, అదదుం, అదంసు, అదజ్జి, అదజ్జుం, త్వం అదదో. వరఞ్చే మే అదో సక్క [జా॰ ౨.౧౭.౧౪౨].

పరఛక్కే-సో దానం అదా, బ్రాహ్మణస్స అదా దానం, సివీనం రట్ఠవడ్ఢనో [జా॰ ౨.౨౨.౨౧౧౭].

స్సత్యాదిమ్హి-దాస్సతి, దాస్సన్తి, దదిస్సతి, దదిస్సన్తి, దజ్జిస్సతి, దజ్జిస్సన్తి.

దాఇచ్ఛస్స దిచ్ఛ, పవేచ్ఛాదేసమ్పి ఇచ్ఛన్తి, విపులం అన్నం పానఞ్చ, సమణానం పవేచ్ఛసి [థేరీగా॰ ౨౭౨]. అప్పస్మేకే పవేచ్ఛన్తి, బహునేకే న దిచ్ఛరే [సం॰ ని॰ ౧.౩౩]. దేవో సమ్మా ధారం పవేచ్ఛతు. భోజనం భోజనత్థీనం, సమ్మదేవ పవేచ్ఛథ.

ధా-ధారణే, సన్ధాతి, విధాతి, నిధేతి, నిధేన్తి. విధేతి, విధేన్తి.

'పరోక్ఖాయఞ్చా'తి చసద్దేన ద్విత్తం. 'దుతియచతుత్థాన...'న్తి ధస్స దత్తం. 'రస్సో పుబ్బస్సా'తి పుబ్బస్స రస్సో.

౬౧౨. ధాస్స హో [క॰ ౫౧౭; రూ॰ ౪౮౮; నీ॰ ౧౧౦౫].

ద్విత్తే పరస్స ధాస్స హో హోతి.

సద్దహాతి, సద్దహతి వా. సద్దహాతి తథాగతస్స బోధిం. విదహాతి, నిదహాతి, సద్దహన్తి, విదహన్తి, నిదహన్తి.

'మయదా సరే'తి సుత్తే 'మయదా'తి సుత్తవిభత్తియా బ్యఞ్జనేపి నిగ్గహీతస్స దత్తం, కమ్మం సద్దహాతి, కమ్మఫలం సద్దహాతి, సద్దహన్తి, వత్థం పరిదహాతి, పరిదహన్తి.

కమ్మే-సన్ధీయతి, సన్ధీయన్తి, సన్ధియ్యతి, సన్ధియ్యన్తి, విధియ్యతి. నవేన సుఖదుక్ఖేన, పోరాణం అపిధియ్యతి [జా॰ ౧.౨.౧౧౪].

ణాపిమ్హి-నిధాపేతి, నిధాపేన్తి, నిధాపయతి, నిధాపయన్తి.

కమ్మే-నిధాపీయతి, నిధాపీయన్తి.

ఏయ్యాదిమ్హి-సద్దహేయ్యం, సద్దహేయ్యుం.

ఈఆదిమ్హి-సద్దహి, సద్దహింసు. తత్ర భిక్ఖవో సమాదహింసు [దీ॰ ని॰ ౨.౩౩౨], సమాదహంసు వా.

పా-పానే, పాతి, పాన్తి.

'పాపానం తిట్ఠపివా'తి పాస్స పివో, పివతి, పివన్తి.

కమ్మే-పీయతి, పీయన్తి.

ణిమ్హి-'ఆస్సా ణాపిమ్హి యుక' ఇతి సుత్తేన ణానుబన్ధే ఆస్స అన్తే యాగమో, పుత్తం ధఞ్ఞం పాయేతి, పాయేన్తి, పాయయతి, పాయయన్తి.

కమ్మే-పాయీయతి, పాయీయన్తి.

స్సత్యాదిమ్హి-పస్సతి, పస్సన్తి, పిస్సతి, పిస్సన్తి.

అత్రిమా పాళీ-అయఞ్హి తే మయా'రుళ్హో, సరో పిస్సతి లోహితం [జా॰ ౨.౨౨.౧౯౬౮],అగ్గోదకాని పిస్సామి, యూథస్స పురతో వజం [జా॰ ౧.౮.౧౪]. నళేన వారిం పిస్సామ, న చ మం త్వం వధిస్ససి [జా॰ ౧.౧.౨౦].

భా-దిత్తియం, భాతి, రత్తిమాభాతి చన్దిమా [ధ॰ ప॰ ౩౮౭], దిసా భన్తి విరోచమానా [మ॰ ని॰ ౧.౨౦౩], దద్దల్లమానా ఆభన్తి [వి॰ వ॰ ౭౩౮; జా॰ ౨.౨౨.౨౦౮], పటిభాతి, పటిభన్తి, పటిభాతు, పటిభన్తు తం చున్ద బోజ్ఝఙ్గా [సం॰ ని॰ ౨.౧౯౭], తిస్సో మం ఉపమాయో పటిభంసు [మ॰ ని॰ ౧.౩౭౪], రత్తి విభాతి, విభాయతి.

మా-మానే, ద్విత్తం రస్సో చ, మమాయతి, మమాయన్తి. యేమం కాయం మమాయన్తి, అన్ధా బాలా పుథుజ్జనా [థేరగా॰ ౨౭౨].

యా-గతియం, యాతి, యన్తి, యాయతి, యాయన్తి, యాయన్త' మనుయాయన్తి [జా॰ ౨.౨౨.౧౭౨౩], ఉయ్యాతి, ఉయ్యన్తి, నియ్యాతి, నియ్యన్తి ధీరా లోకమ్హా, హిత్వా మారం సవాహనం. అనుయాతి, అనుయన్తి, అనుపరియాయతి, అనుపరియాయన్తి.

లా-ఆదానే, లాతి.

వా-గతి, గన్ధనేసు, వాతి దేవేసు ఉత్తమో [ధ॰ ప॰ ౨౬], వాతో వాయతి, వాయన్తి, నిబ్బాతి, నిబ్బన్తి, నిబ్బాయతి, నిబ్బాయన్తి, పరినిబ్బాతి, పరినిబ్బాయతి.

ణాపిమ్హి-నిబ్బాపేతి, నిబ్బాపయతి.

ఈఆదిమ్హి-పరినిబ్బాయి, పరినిబ్బాయింసు.

స్సత్యాదిమ్హి-పరినిబ్బిస్సతి, పరినిబ్బిస్సన్తి, పరినిబ్బాయిస్సతి, పరినిబ్బాయిస్సన్తి.

సా-అస్సాదన, తనుకరణ, అన్తక్రియాసు, సాతి, సాయతి, సాయన్తి, పరియోసాయన్తి.

ణాపిమ్హి-ఓసాపేతి , పరియోసాపేతి, ఓసాపయతి, పరియోసాపయతి.

కమ్మే-ఓసాపీయతి, పరియోసాపీయతి.

హా-చాగే, పహాతి, పహాయతి, పహాయన్తి.

కత్తు, కమ్మని క్యే, ఈఉఆగమో, హియ్యోతి హియ్యతి పోసో [జా॰ ౧.౧౨.౩౪౮], నిహియ్యతి తస్స యసో [అ॰ ని॰ ౪.౧౭; జా॰ ౧.౧౦.౬౦], త్వం ఏకో అవహియ్యసి, ద్విత్తం రస్సో చ.

౬౧౩. కవగ్గహానం చవగ్గజా [క॰ ౪౬౨-౪; రూ॰ ౪౬౭-౨౦౪; నీ॰ ౯౪౩-౨; చం॰ ౬.౨.౧౧౬; పా॰ ౭.౪.౬౨].

ద్విత్తే పుబ్బేసం కవగ్గ, హానం చవగ్గ, జా హోన్తి.

జహాతి, పజహాతి, జహన్తి, పజహన్తి.

కమ్మే-పహీయతి, పహీయన్తి.

రస్సత్తే-పహియతి, పహియన్తి.

ద్విత్తే-పహియ్యతి, పహియ్యన్తి, పజహీయతి, పజహీయన్తి.

ణాపిమ్హి-హాపేతి, హాపేన్తి, హాపయతి, హాపయన్తి, జహాపేతి, జహాపేన్తి, జహాపయతి, జహాపయన్తి.

కమ్మే-హాపీయతి, జహాపీయతి.

ఈఆదిమ్హి-పహాసి, పహాసుం, పజహి, పజహింసు.

౬౧౪. హాతో హ [క॰ ౪౮౦; రూ॰ ౪౯౦; నీ॰ ౯౬౧].

హాతో పరస్స స్స-కారస్స హ హోతి వా.

“హాహిసి త్వం జీవలోక”న్తి [జా॰ ౧.౫.౩౬] పాళి, హాహితి, హాహిన్తి, హాహతి, హాహన్తి, జహిస్సతి, హిస్సతి, అఞ్ఞమఞ్ఞం వధిత్వాన, ఖిప్పం హిస్సామ జీవితం [జా॰ ౨.౨౨.౬౭౩].

న్హా-సోచేయ్యే, న్హాతి, న్హాయతి, న్హాయన్తి.

మహావుత్తినా బ్యఞ్జనవడ్ఢనే, నహాతి, నహాయతి, నహాయన్తి.

ఇతి భూవాదిగణే ఆకారన్తధాతురూపం.

ఇవణ్ణన్తధాతురూప

ఇ-గతియం అజ్ఝాయనే చ, ఖి-ఖయే పకాసనే చ, చిచయే, జి-జయే, డీ-వేహాసగతియం, నీ-నయే, భీ-భయే, లీ-లయే, సీ-సయే, స్మి-హాసే.

త్యాద్యుప్పత్తి, కత్తరి లో, ఏతి, ఏన్తి, ఏసి, ఏథ, ఏమి, ఏమ, వేతి, వేన్తి, సమేతి, సమేన్తి, అబ్భేతి, అబ్భేన్తి, అభిసమేతి, అభిసమేన్తి, అపేతి, అపేన్తి, సమపేతి, సమపేన్తి, అపేతి, అపేన్తి, ఉపేతి, ఉపేన్తి, అన్వేతి, అన్వేన్తి, అచ్చేతి, అచ్చేన్తి, పచ్చేతి, పచ్చేన్తి, అజ్ఝేతి, అజ్ఝేన్తి, ఉదేతి, ఉదేన్తి, సముదేతి, సముదేన్తి, పరియేతి, పరియేన్తి, ఉపయతి, ఉపయన్తి, అచ్చయతి, అచ్చయన్తి, ఉదయతి, సముదయతి.

ఏతు, సమేతు, ఏన్తు, సమేన్తు, ఏహి, సమేహి, ఏథ, సమేథ, ఏథ బ్యగ్ఘా నివత్తవ్హో, పచ్చుపేథ మహావనం [జా॰ ౧.౩.౬౬].

మహావుత్తినా ఇధాతుమ్హా ఏయ్యాదీనం ఏకారస్స లోపో, న చ అపత్వా దుక్ఖస్సన్తం [సం॰ ని॰ ౧.౧౦౭], విస్సాసం ఏయ్య పణ్డితో, యదా తే పహిణేయ్యామి, తదా ఏయ్యాసి ఖత్తియ [జా॰ ౨.౨౨.౬౩౫].

ఈఆదిమ్హి ‘పరో క్వచీ’తి విభత్తిసరలోపో, ధమ్మం అభిసమి, అభిసమింసు.

‘ఏఓన్తా సు’న్తి ఉంస్స సుం, అభిసమేసుం, అభిసమయుం, అభిసమయింసు.

స్సత్యాదిమ్హి –

౬౧౫. ఏతిస్మా [క॰ ౪౮౦; రూ॰ ౪౯౦; నీ॰ ౯౬౧].

‘ఏతీ’తి ధాతునిద్దేసో తిసద్దో, ఇధాతుమ్హా పరస్స స్సకారస్స హి హోతి వా.

ఏహితి, ఏస్సతి. బోధిరుక్ఖముపేహితి [బు॰ వం॰ ౨.౬౩], నేరఞ్జరముపేహితి [బు॰ వం॰ ౨.౬౩], ఉపేస్సతి, తదా ఏహిన్తి మే వసం [జా॰ ౧.౧.౩౩], తతో నిబ్బానమేహిసి [చూళవ॰ ౩౮౨ తస్సుద్దానం], న పునం జాతిజరం ఉపేహిసి [ధ॰ ప॰ ౨౩౮]. సుత్తవిభత్తేన అఞ్ఞధాతూహిపి, కథం జీవిహిసి త్వం [అప॰ థేర ౧.౩.౧౩], జాయిహితిప్పసాదో [జా॰ ౨.౧౭.౧౪౨], పఞ్ఞాయిహిన్తి ఏతా దహరా [జా॰ ౨.౧౭.౧౯౭].

స్యాదిమ్హి "సచే పుత్తం సిఙ్గాలానం, కుక్కురానం అదాహిసీ"తి [గవేసితబ్బం] పాళి, 'అదాహిసీ'తి చ అదదిస్ససేత్యత్థో.

ఖి-ఖయే అవణ్ణపకాసనే చ, ఖయతి, ఖయన్తి.

ఖితో యాగమో, వికప్పేన యస్స ద్విత్తం, కప్పో ఖీయేథ, వణ్ణో న ఖీయేథ తథాగతస్స [దీ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౩౦౪], ఉజ్ఝాయన్తి ఖీయన్తి [పారా॰ ౮౮], అవణ్ణం పకాసేన్తీతి అత్థో. ఖియ్యతి, ఖియ్యన్తి, ఆయు ఖియ్యతి మచ్చానం, కున్నదీనంవ ఓదకం [సం॰ ని॰ ౧.౧౪౬].

చి-చయే, సముచ్చేతి, సముచ్చయతి.

౬౧౬. నితో చిస్స ఛో [క॰ ౨౦; రూ॰ ౨౭; నీ॰ ౨౧౦].

నితో పరస్స చిస్స చ-కారస్స ఛో హోతి.

నిచ్ఛయతి, వినిచ్ఛయతి, వినిచ్ఛయన్తి, వినిచ్ఛేతి, వినిచ్ఛేన్తి,

కమ్మే క్యే –

౬౧౭. దీఘో సరస్స [క॰ ౨౧౭; రూ॰ ౪౮౮; నీ॰ ౧౧౦౨].

సరన్తస్స ధాతుస్స దీఘో హోతి క్యమ్హీతి ఇకారు'కారానం క్యమ్హి వికప్పేన దీఘో.

సముచ్చీయతి సముచ్చీయన్తి, వినిచ్ఛీయతి, వినిచ్ఛీయన్తి.

జి-జయే, జేతి, జేన్తి, విజేతి, విజేన్తి, పరాజేతి, పరాజేన్తి, జయతి, జయన్తి, విజయతి, విజయన్తి, పరాజయతి, పరాజయన్తి.

కమ్మే క్యమ్హి దీఘో, న తం జితం సాధు జితం, యం జితం అవజీయతి. తం ఖో జితం సాధు జితం, యం జితం నావజీయతి [జా॰ ౧.౧.౭౦].

ణాపిమ్హి పుబ్బస్సరలోపో వా, జాపేతి, జాపయతి. యో న హన్తి న ఘాతేతి, న జినాతి న జాపయే [జా॰ ౧.౧౦.౧౪౪]. జయాపేతి, జయాపయతి, జయాపీయతి, జయాపీయన్తి, జయతు, జయన్తు.

ఈఆదిమ్హి-అజేసి, అజేసుం, విజేసి, విజేసుం, అజయి, అజయుం, అజయింసు, విజయి, విజయుం, విజయింసు, జేస్సతి, విజేస్సతి, పరాజేస్సతి, జయిస్సతి, విజయిస్సతి, పరాజయిస్సతి.

డీ-వేహాసగతియం, సకుణో డేతి, డేన్తి [దీ॰ ని॰ ౧.౨౧౩; అ॰ ని॰ ౪.౧౯౮]. పాసం ఓడ్డేతి, ఓడ్డేన్తి.

నీ-నయే , నేతి, నేన్తి, వినేతి, వినేన్తి, నయతి, నయన్తి, వినయతి, వినయన్తి.

కమ్మే-నీయతి, నీయన్తి.

ద్విత్తే-నియ్యతి, నియ్యన్తి, నియ్యరే.

ణాపిమ్హి ఆయాదేసస్స రస్సో, నయాపేతి, నయాపేన్తి, నయాపయతి, నయాపయన్తి.

కమ్మే-నయాపీయతి, నయాపీయన్తి.

ఈఆదిమ్హి-నేసి, నేసుం, వినేసి, వినేసుం, ఆనేసి, ఆనేసుం, అనయి, నయి, అనయింసు, నయింసు, ఆనయి, ఆనయింసు, వినయి, వినయింసు.

స్సత్యాదిమ్హి-నేస్సతి, నేస్సన్తి, నయిస్సతి, నయిస్సన్తి.

భీ-భయే, భేతి. మా భేథ కిం సోచథ మోదథవ్హో [జా॰ ౧.౧౨.౨౭], విభేమి ఏతం అసాధుం, ఉగ్గతేజో హి బ్రాహ్మణో [జా॰ ౨.౧౭.౧౦౩]. భాయతి, భాయన్తి.

కారితే మహావుత్తినా సాగమో వా, భీసేతి, భీసయతి, భీసాపేతి, భీసాపయతి. భిక్ఖుం భీసేయ్య వా భీసాపేయ్య వా [పాచి॰ ౩౪౬-౩౪౭].

సీ-సయే, సేతి, సేన్తి, అతిసేతి, అతిసేన్తి, సయతి, సయన్తి.

కమ్మే-అతిసీయతి, అతిసీయన్తి.

ణాపిమ్హి రస్సో, సయాపేతి, సయాపయతి.

ణిమ్హి-సాయేతి, సాయయతి, సాయేసుం దీనమానసా [అప॰ థేర ౨.౦౪.౪౮].

స్మి-హాసే , ఉస్మేతి, ఉస్మయతి, విస్మేతి, విస్మయతి, న నం ఉస్మయతే దిస్వా, న చ నం పటినన్దతి [జా॰ ౧.౨.౯౩].

కమ్మే-ఉస్మీయతి, విస్మీయతి.

కారితే పుబ్బస్సరలోపో, సచే మం నాగనాసూరూ, ఉమ్మాయేయ్య పభావతీ. సచే మం నాగనాసూరూ, పమ్మాయేయ్య పభావతీ [జా॰ ౨.౨౦.౧౭].

ఇతి భూవాదిగణే ఇవణ్ణన్తధారూపం.

ఉవణ్ణన్తధాతురూప

చు-చవనే, జు-సీఘగమనే, ధు-అభిత్థవనే, దు-గతియం ఉపతాపే చ, భూ-సత్తాయం, యు-మిస్సనే గతియఞ్చ, రు-సద్దే, బ్రూ-వియత్తియం వాచాయం, సు-సన్దనే జననే చ, సూ-పసవనే, హు-దానే భక్ఖనే పూజాయం సత్తియఞ్చ, హూ-సత్తాయం.

త్యాద్యుప్పత్తి, 'కత్తరి లో'తి లపచ్చయో, ఉవణ్ణస్స అవాదేసో, 'దీఘో సరస్సా'తి సకమ్మికధాతూనం క్వచి దీఘో.

చు-చవనే, చవతి, చవన్తి.

ణిమ్హి-చావేతి, చావయతి.

జు-సీఘగమనే, జవతి, జవన్తి.

ధు-అభిత్థవనే, అభిత్థవతి, అభిత్థవన్తి.

'బహుల'న్తి అధికతత్తా క్వచి క్వచి వుద్ధి, అవాదేసో, అభిత్థవీయతి, అభిత్థవీయన్తి, అభిత్థవియ్యతి, అభిత్థవియ్యన్తి.

దు-ఉపతాపే, ఉపద్దవతి, ఉపద్దవన్తి.

భూ-సత్తాయం, సమ్భోతి, సమ్భవతి.

యు-గతియం , యవతి.

రు-సద్దే, రవతి, రవన్తి, విరవతి, విరవన్తి.

బ్రూ-వియత్తియం వాచాయం –

౬౧౮. న బ్రూస్సో.

బ్యఞ్జనే పరే బ్రూస్స ఓ న హోతి.

బ్రూతి.

౬౧౯. బ్రూతో తిస్సీఈ [క॰ ౫౨౦; రూ॰ ౫౦౨; నీ॰ ౧౦౩౩; చం॰ ౬.౨.౩౪; పా॰ ౭.౩.౯౩].

బ్రూతో తిస్స ఆదిమ్హి ఈఉ హోతి. ఈమ్హి పుబ్బలోపో.

బ్రవీతి.

౬౨౦. యువణ్ణానమియఙఉవఙ సరే [క. ౭౦; రూ. ౩౦; నీ. ౨౨౦; ...మియవువఙ... (బహూసు)].

ఇవణ్ణు'వణ్ణన్తానం ధాతూనం క్వచి ఇయఙ, ఉవఙ హోన్తి సరే.

బ్రువన్తి, బ్రున్తి వా. “అజానన్తా నో పబ్రున్తీ”తి పాళి. బ్రూసి, బ్రూథ, బ్రూమి, బ్రూమ.

౬౨౧. త్యన్తీనం టటూ [క. ౨౧౭; రూ. ౪౮౮; నీ. ౧౧౦౨; చం. ౧.౪.౧౩; పా. ౩.౪.౮౪].

తి, అన్తీసు బ్రూస్స ఆహ హోతి, తేసఞ్చ ట, టూ హోన్తి.

సో ఆహ, తే ఆహు.

అత్రిమా పాళీ-నిబ్బానం భగవా ఆహ, సబ్బగన్థపమోచనం, ఆహ తేసఞ్చ యో నిరోధో [మహావ. ౬౦], యం పరే సుఖతో ఆహు, తదరియా ఆహు దుక్ఖతో. యం పరే దుక్ఖతో ఆహు, తదరియా సుఖతో విదూ [సు. ని. ౭౬౭]. తత్థ ‘ఆహా’తి కథేతి. ‘ఆహూ’తి కథేన్తి.

బ్రూతు , బ్రూవన్తు, బ్రూహి మఙ్గలముత్తమం [ఖు. పా. ౨.౨], బ్రూథ, బ్రూమి, బ్రూమ.

ఏయ్యాదిమ్హి-బ్రూస్స ఉవఙ హోతి, బ్రువేయ్య, బ్రువేయ్యుం.

ఈఆదిమ్హి సరే పరే బ్రూస్స ఓత్తం, ఓస్స చ అవాదేసో, అబ్రవి, అబ్రవుం, అబ్రవింసు.

ఉవాదేసే-అబ్రువి, అబ్రువుం, అబ్రువింసు.

పరోక్ఖమ్హి –

౬౨౨. అఆదీస్వాహో బ్రూస్స [క. ౪౭౨; రూ. ౪౬౨; నీ. ౯౨౬].

అఆదీసు బ్రూస్స ఆహ భవతి.

సో ఆహ, తే ఆహు.

౬౨౩. ఉస్సంస్వాహా వా [నీ. ౧౦౩౬].

ఆహాదేసమ్హా పరస్స ఉవచనస్స అంసు హోతి వా.

తే ఆహంసు, సచ్చం కిరేవమాహంసు, నరా ఏకచ్చియా ఇధ [జా॰ ౧.౧౩.౧౨౩].

సు-సన్దనే, నదీ సవతి, సవన్తి, ఆభవగ్గా సవన్తి.

సూ-పసవనే, పుఞ్ఞం పసవతి [చూళవ॰ ౩౧౪], పసవన్తి.

హు-పూజాయం, ‘పరోక్ఖాయఞ్చా’తి ద్విత్తం, ‘కవగ్గహానం చవగ్గజా’తి హస్స జో, జుహోతి, జుహోన్తి.

కమ్మే-తేన అగ్గి హూయతే.

ణిమ్హి-జుహావేతి, జుహావయతి.

ణాపిమ్హి-జుహాపేతి, జుహాపయతి.

హు-సత్తియం, పహోతి, సమ్పహోతి, పహోన్తి, సమ్పహోన్తి.

హూ-సత్తాయం , హోతి, హోన్తి, హోతు, హోన్తు.

ఏయ్యాదిమ్హి- ‘యువణ్ణానమియఙఉవఙ సరే’తి ధాత్వన్తస్స ఉవాదేసో, హువేయ్య, హువేయ్యుం.

ఆఆదిమ్హి-సో అహువా. వణ్ణగన్ధఫలూపేతో, అమ్బోయం అహువా పురే [జా॰ ౧.౨.౭౧]. అహువా తే పురే సఖా [సం॰ ని॰ ౧.౨౦], తే అహువూ, త్వం అహువో, తుమ్హే అహువత్థ [మ॰ ని॰ ౧.౨౧౨], ఝాయథ భిక్ఖవే మా పమాదాత్థ, మా పచ్ఛా విప్పటిసారినో అహువత్థ, అహువ, అహువం వా, అహువమ్హా. “అకరమ్హస తే కిచ్చం, యం బలం అహువమ్హసే [జా॰ ౧.౪.౨౯]. అహువమ్హేవ మయం పుబ్బే, న నాహువమ్హా”తి [మ॰ ని॰ ౧.౧౮౦] పాళియో.

ఈఆదిమ్హి సాగమో, అహోసి, పాతురహోసి.

మహావుత్తినా ఈలోపో రస్సో చ. అహుదేవ భయం అహు ఛమ్భితత్తం. అహుదేవ కుక్కుచ్చం, అహు విప్పటిసారో [పారా॰ ౩౮]. ఆదీనవో పాతురహు [థేరగా॰ ౨౬౯], దిబ్బో రథో పాతురహు.

౬౨౪. హూతో రేసుం [క॰ ౨౧౭; రూ॰ ౪౮౮; నీ॰ ౧౧౦౨].

హూతో ఇంవచనస్స రేసుం హోతి. సుత్తవిభత్తేన మ్హాస్స రేసుమ్హా చ. ‘రానుబన్ధేన్తసరాదిస్సా’తి ధాత్వన్తలోపో.

తే పుబ్బే అహేసుం. ఉవాదేసే అహువుం, పుబ్బస్సరలోపే అహుం.

అత్రిమా పాళీ- సబ్బమ్హి తం అరఞ్ఞమ్హి, యావన్తేత్థ దిజా అహుం [జా॰ ౨.౨౨.౨౪౨౨]. కూటాగారసహస్సాని, సబ్బసోణ్ణమయా అహుం [అప॰ థేర ౧.౧.౪౦౭].

ఓస్స సి, ఇత్థ, త్థో. త్వం అహోసి, అహువి, అహువిత్థ, అహువిత్థో.

మహావుత్తినా ఓలోపో రస్సో, మా భోతి కుపితా అహు [జా॰ ౨.౨౨.౧౯౩౧], మాహు పచ్ఛానుతాపినీ [సం॰ ని॰ ౧.౧౬౨], అహోసిం ను ఖో అహం అతీతమద్ధానం, న ను ఖో అహోసిం, కిన్ను ఖో అహోసిం, కథం ను ఖో అహోసిం [సం॰ ని॰ ౨.౨౦; మ॰ ని॰ ౧.౧౮], అహం అహువిం, మయం అహోసిమ్హా, అహోసిమ్హ వా. అహేసుమ్హా ను ఖో మయం అతీతమద్ధానం, న ను ఖో అహేసుమ్హా, కిన్ను ఖో అహేసుమ్హా, కథం ను ఖో అహేసుమ్హా [మ॰ ని॰ ౧.౪౦౭]. మయం పుబ్బే అహువిమ్హా, అహుమ్హా వా. “మయం పుబ్బే దానపతినో అహుమ్హా”తి [జా॰ ౨.౨౨.౧౬౧౭] పాళి.

రస్సత్తే-అహుమ్హ.

మహావుత్తినా మ్హాస్స ఉఞ్చ. “పఞ్చసతా మయం సబ్బా, తావతింసుపగా అహు”న్తి పాళి.

పరఛక్కే అస్స అం, అహం పుబ్బే అహువం, అహువ వా.

‘పరో క్వచీ’తి పరలోపో, అహుం.

అత్రిమా పాళీ- “అహం కేవట్టగామస్మిం, అహుం కేవట్టదారకో [అప॰ థేర ౧.౩౯.౮౬], చక్కవత్తీ అహుం రాజా, జమ్బుమణ్డస్స ఇస్సరో. సత్తక్ఖత్తుం మహాబ్రహ్మా, వసవత్తీ తదా అహుం. ముద్ధాభిసిత్తో ఖత్తియో, మనుస్సాధిపతీ అహు”న్తి. మయం అహువిమ్హే.

స్సత్యాదిమ్హి –

౬౨౫. హూస్స హేహేహిహోహి స్సచ్చాదో [క॰ ౪౮౦; రూ॰ ౪౯౦; నీ॰ ౯౬౧; ‘...స్సత్యాదో’ (బహూసు)].

స్సత్యాదిమ్హి హూధాతుస్స హే చ హోహి చ హోహి చ హోన్తి.

హేస్సతి , హేస్సన్తి, హేహిస్సతి, హేహిస్సన్తి, హోహిస్సతి, హోహిస్సన్తి. బుద్ధో హేస్సం సదేవకే [బు॰ వం॰ ౨.౨౫], అనాగతమ్హి అద్ధానే, హేస్సామ సమ్ముఖా ఇమం [బు॰ వం॰ ౨.౭౪].

౬౨౬. దక్ఖ సక్ఖ హేహి హోహీహి లోపో [క॰ ౪౮౦; రూ॰ ౪౯౦; నీ॰ ౯౬౧; ‘దక్ఖా హేహిహోహిలోపో’ (బహూసు)].

ఏతేహి ఆదేసేహి స్సస్స లోపో హోతి వా. సుత్తవిభత్తేన అఞ్ఞేహిపి స్సలోపో.

సక్ఖిసి త్వం కుణ్డలిని, మఞ్ఞిసి ఖత్తబన్ధుని [జా॰ ౨.౧౭.౧౪]. న హి సక్ఖిన్తి ఛేత్తుం [సు॰ ని॰ ౨౮], అధమ్మో హఞ్ఞితి ధమ్మమజ్జ [జా॰ ౧.౧౧.౩౧], బ్రహ్మదత్తో పలాయితి ఇచ్చాది.

హేహితి, హేహిన్తి, హోహితి, హోహిన్తి.

అత్రిమా పాళీ-పియో చ మే హేహితి మాలభారీ, అహఞ్చ నం మాలినీ అజ్ఝుపేస్సం [జా॰ ౧.౧౫.౧౯౭], తిలోదనో హేహితి సాధుపక్కో [జా॰ ౧.౮.౨]. దోసో పేమఞ్చ హేహితి [థేరగా॰ ౭౧౯]. మమ త్వం హేహిసి భరియా [జా॰ ౧.౧౪.౨౭]. తతో సుఖీ హోహిసి వీతరాగో. ఖిప్పం హోహిసి అనాసవో [దీ॰ ని॰ ౨.౨౦౭] ఇచ్చాది.

ఇతి భూవాదిగణే ఉవణ్ణన్తధాతురూపం.

ఏదన్తధాతురూప

ఏ-ఆగతియం గతియఞ్చ, కే-సద్దే, ఖే-ఖాదను'పట్ఠానేసు, గే-సద్దే, అపపుబ్బ చే-పూజాయం, ఝే-చిన్తాయం దాహ'జ్ఝానేసు చ, తే-పాలనే, థే-సద్ద, సఙ్ఘాతేసు, దే-సుద్ధి, నిద్దాసు, పే-వుద్ధియం , భే-భయే, లే-ఛేదనే, వే-గతియం తన్తసన్తానే చ, సే-అన్తక్రియాయం, హరే-లజ్జాయం, గిలే-కిలమనే, పలే-గతియం, మిలే-హానియం.

ణానుబన్ధపచ్చయేన వినా యేసం ధాతూనం ఆయాదేసో లబ్భతి, తే ఏదన్తా నామ. మహావుత్తినా యలోపే సతి ఆదన్తేహి సమానరూపం, ఆదన్తానఞ్చ యాగమే సతి ఏదన్తేహి సమానరూపం, తస్మా ఆదన్త, ఏదన్తా యేభుయ్యేన సమానరూపా భవన్తి.

మహావుత్తినా ఏదన్తానం త్యాదీసు తబ్బాదీసు చ ఆయాదేసో, క్వచి యలోపో, ఏ-ఆగతియం. అయం సో సారథీ ఏతి [జా॰ ౨.౨౨.౨౫౧], సచే ఏన్తి మనుస్సత్తం [సం॰ ని॰ ౧.౪౯], లక్ఖణం పస్స ఆయన్తం, మిగసఙ్ఘపురక్ఖతం [జా॰ ౧.౧.౧౧], యోగ'మాయన్తి మచ్చునో [సం॰ ని॰ ౧.౨౦], ఆయామావుసో [పారా॰ ౨౨౮], ఆయామానన్ద [దీ॰ ని॰ ౨.౧౮౬; పారా॰ ౨౨; మ॰ ని॰ ౧.౨౬౩].

ఏత్థ ఏధాతు ఆగచ్ఛ, గచ్ఛామాతి అత్థద్వయం వదతి, యాధాతువసేన ఆగచ్ఛ, యామాతిపి అత్థం వదన్తి.

ఏ-వుద్ధియం వా, "కాయో, అపాయో, ఉపాయో, సముదాయో"తిఆదీసు –

కుచ్ఛితా ధమ్మా ఆయన్తి వడ్ఢన్తి ఏత్థాతి కాయో, 'ఆయో'తి వుచ్చతి వడ్ఢి, తతో అపేతో అపాయో, తేన ఉపేతో ఉపాయో, అవయవధమ్మా సముదేన్తి ఏత్థాతి సముదాయో, పరిబ్యత్తం ఆయన్తి ఏతేనాతి పరియాయో.

కే-సద్దే, కాయతి.

కమ్మే-కియ్యతి.

ఖే-ఖాదనే, తిణం ఖాయతి, విక్ఖాయతి, ఉన్దురా ఖాయన్తి, విక్ఖాయన్తి.

ఖే-ఉపట్ఠానే , ఖాయతి, పక్ఖాయతి, అలక్ఖీ వియ ఖాయతి.

గే-సద్దే, గాయతి, గాయన్తి.

అపపుబ్బ చే-పూజాయం, అపచాయతి, యే వుద్ధ’మపచాయన్తి [జా॰ ౧.౧.౩౭].

ఝే-చిన్తాయం, ఝాయతి, ఝాయన్తి, పజ్ఝాయతి, పజ్ఝాయన్తి, అభిజ్ఝాయతి, అభిజ్ఝాయన్తి.

ఝే-ఓలోకనే, నిజ్ఝాయతి, నిజ్ఝాయన్తి, ఉపనిజ్ఝాయతి, ఉపనిజ్ఝాయన్తి, ఉజ్ఝాయతి, ఉజ్ఝాయన్తి.

ఝే-దయ్హనే, పదీపో ఝాయతి, పరిజ్ఝాయతి.

కమ్మే-ఝాయీయతి.

ణాపిమ్హి యలోపో, కట్ఠం ఝాపేతి, ఝాపేన్తి, ఝాపయతి, ఝాపయన్తి.

ఝే-అజ్ఝయనే సంపుబ్బో, మహావుత్తినా నిగ్గహీతస్స ఞాదేసో, సజ్ఝాయతి, సజ్ఝాయన్తి, మన్తం సజ్ఝాయతి.

తే-పాలనే, తాయతి, తాయన్తి.

థే-సద్ద, సఙ్ఘాతేసు, థాయతి.

దే-సుద్ధియం, వోదాయతి, వోదాయన్తి.

దే-సోప్పనే, నిద్దాయతి, నిద్దాయన్తి.

పే-వుద్ధియం, అప్పాయతి, అప్పాయన్తి.

భే-భయే, భాయతి, భాయన్తి, సబ్బే భాయన్తి మచ్చునో [ధ॰ ప॰ ౧౨౯], భాయసి, సచే భాయథ దుక్ఖస్స [ఉదా॰ ౪౪], కిన్ను ఖో అహం తస్స సుఖస్స భాయామి [మ॰ ని॰ ౧.౩౮౧], నతం భాయామి ఆవుసో, భాయామ [అప॰ థేరీ॰ ౨.౨.౪౨౮].

ణాపిమ్హి-భయాపేతి, భాయాపేతి, భాయాపయతి.

ఈఆదిమ్హి-మా భాయి, మా సోచి [దీ॰ ని॰ ౨.౨౦౭], మా చిన్తయి.

స్సత్యాదిమ్హి-భాయిస్సతి, భాయిస్సన్తి.

లే-ఛేదనే, తిణం లాయతి, సాలిం లాయతి, లాయన్తి.

వే-గతియం, వాతో వాయతి, వాతా వాయన్తి.

వే-తన్తసన్తానే, తన్తం వాయతి, వాయన్తి.

కమ్మే-వాయీయతి, పుబ్బలోపే వీయతి, వియ్యతి.

ణాపిమ్హి-చీవరం వాయాపేతి [పారా. ౬౩౮], వాయాపేన్తి.

సే-అన్తక్రియాయం, ఓసాయతి, పరియోసాయతి, అజ్ఝోసాయతి.

కమ్మే-పరియోసీయతి.

ణాపిమ్హి-పరియోసాపేతి.

౬౨౭. ణిణాపీనం తేసు.

ణి, ణాపీనం లోపో హోతి తేసుణి, ణాపీసు పరేసు.

భిక్ఖు అత్తనా విప్పకతం కుటిం పరేహి పరియోసాపేతి [పారా. ౩౬౩]. ఏత్థ అకమ్మకత్తా ధాతుస్స 'కుటి'న్తి చ 'పరేహీ'తి చ ద్వే కమ్మాని ద్విక్ఖత్తుం పవత్తేహి కారితేహి సిజ్ఝన్తి.

అనేకస్సరఏదన్తమ్హి కిఞ్చి ఇధ వుచ్చతి.

హరే-లజ్జాయం, హరాయతి, హరాయన్తి, అట్టియామి హరాయామి [సం. ని. ౧.౧౬౨], హరాయామ, హరాయతీతి హిరీ, మహావుత్తినా ఉపన్తస్స ఇత్తం.

గిలే-రుజ్జనే, గిలాయతి, పిట్ఠి మే ఆగిలాయతి [చూళవ. ౩౪౨; దీ. ని. ౩.౩౦౦], గిలాయన్తి.

పలే-గతియం , పలాయతి, పలాయన్తి.

మిలే-హానియం, మిలాయతి, మిలాయన్తి.

"ఝానం, ఉజ్ఝానం, నిజ్ఝానం, తాణం, పరిత్తాణం, వోదానం, నిద్దానం, గిలానో, పలాతో, మిలాతన్తి"ఆదీసు యలోపో.

ఇతి భూవాదిగణే ఏదన్తధాతురూపం.

భూవాదిగణే సరన్తధాతూనం త్యాద్యన్తరూపాని నిట్ఠితాని.

బ్యఞ్జనన్తధాతు

అవుద్ధికరూప

తుదాదిగణ

అథ బ్యఞ్జనన్తధాతురూపాని వుచ్చన్తే. తాని చ అవుద్ధిక, సవుద్ధికవసేన దువిధాని హోన్తి. తత్థ అవుద్ధికాని తావ వుచ్చన్తే.

ఖిప, గుహ, తుద, దిస, పిస, ఫుస, లిఖ, వధాది.

ఇధ ధాతూనం అన్తస్సరో ఉచ్చారణత్థో, సో రూపవిధానే నప్పయుజ్జతే.

౬౨౮. తుదాదీహి కో [క॰ ౪౪౭; రూ॰ ౪౩౩; నీ॰ ౯౨౭; చం॰ ౧.౧.౯౨; పా॰ ౩.౧.౭౭].

తుదాదీహి కానుబన్ధో అపచ్చయో హోతి. కానుబన్ధో అవుద్ధిదీపనత్థో.

ఖిప-ఖిపనే, ఖిపతి, పక్ఖిపతి, ఉక్ఖిపతి, ఓక్ఖిపతి, నిక్ఖిపతి, విక్ఖిపతి, పటిక్ఖిపతి, సంఖిపతి.

కమ్మే-ఖిపీయతి.

కారితే-ఖిపేతి , ఖిపయతి, ఖిపాపేతి, ఖిపాపయతి, ఖేపేతి, ఖేపయతి వా, ఉదకం ఖేపేతి, తణ్హం ఖేపేతి, ఖయాపేతీతి అత్థో.

గుహ-సంవరణే, గుహతి, నిగ్గుహతి.

కమ్మే-గుహియతి.

కారితే గుస్స దీఘో, గూహేతి, గూహయతి, గూహాపేతి, గూహాపయతి.

కమ్మే-గూహాపీయతి.

ఘుట-చేతాయం, ఘుటతి.

కమ్మే-ఘుటీయతి.

కారితే-ఘుటేతి, ఘుటయతి, ఘుటాపేతి, ఘుటాపయతి.

తుద-బ్యధనే, బ్యధనం విజ్ఝనం, తుదతి, వితుదతి.

అస్స ఏత్తే-తుదేతి, తుదేన్తి.

కమ్మే-తుదీయతి.

'తవగ్గవరణానం యే చవగ్గబయఞా'తి దస్స జత్తం. 'వగ్గలసేహి తే'తి యస్స పుబ్బరూపత్తం, తుజ్జతి.

కారితే-తుదేతి, తుదయతి, తుదాపేతి, తుదాపయతి.

దిసీ-ఉద్దిసనే, ఉద్దిసనం సరూపతో కథనం. ఉద్దిసతి, పాతిమోక్ఖం ఉద్దిసన్తి [మహావ. ౧౩౩], నిద్దిసతి, నిద్దిసన్తి, అపదిసతి, అపదిసన్తి.

కమ్మే-ఉద్దిసీయతి, ఉద్దిసీయన్తి.

కారితే-ఆచరియో సిస్సం పాళిధమ్మం ఉద్దిసాపేతి, ఉద్దిసాపయతి, వాచేతీతి అత్థో. పాఠేసు పన సద్వయమ్పి దిస్సతి.

నుద-ఖిపనే , నుదతి, పనుదతి, వినోదేతి, పటివినోదేతి వా.

కమ్మే-పనుదీయతి, పనుజ్జతి.

కారితే-పనుదేతి, పనుదయతి, పనుదాపేతి, పనుదాపయతి.

పిస-సంచుణ్ణే, పిసతి.

కమ్మే-పిసీయతి.

కారితే-పిసేతి, పిసయతి, పిసాపేతి, పిసాపయతి.

ఫుస-సమ్ఫస్సే పత్తియఞ్చ, ఫుసతి, ఫుసన్తి ధీరా నిబ్బానం [ధ. ప. ౨౩], వజ్జం నం ఫుసేయ్య [పారా. ౪౦౯; చూళవ. ౩౪౪].

కమ్మే-ఫుసీయతి.

కారితే-ఫుసేతి, ఫుసయతి, ఫుసాపేతి, ఫుసాపయతి.

లిఖ-లేఖనే, లిఖతి, సల్లిఖతి, విలిఖతి.

కారితే-లిఖేతి, సల్లిఖేతి, విలిఖేతి.

వధ-హింసాయం, వధతి, వధేతి.

కమ్మే-వధీయతి.

యమ్హి ధస్స ఝత్తం, యస్స పుబ్బరూపం. 'చతుత్థదుతియేస్వేసం తతియపఠమా'తి ఝస్స తతియజత్తం, వజ్ఝతి, వజ్ఝన్తి, వజ్ఝరే. ఇమే సత్తా హఞ్ఞన్తు వా వజ్ఝన్తు వా [మ. ని. ౧.౬౦].

కారితే-వధేతి, వధయతి, వధాపేతి, వధాపయతి, సామికో పురిసం మగ్గం గమేతి, గమయతి, గమాపేతి, గమాపయతి ఇచ్చాదీనిపి ఇధ వత్తబ్బాని.

ఇతి తుదాదిగణో.

సవుద్ధికరూప

అథ సవుద్ధికరూపాని వుచ్చన్తే.

అస-భువి, ఆస-నివాసే ఉపవేసనే చ, ఇసు-ఇచ్ఛా, కన్తీసు, కము-పదగమనే, కుస-అక్కోసే, గము-గతిమ్హి, జరవయోహానిమ్హి, జన-జననే, మర-పాణచాగే, యము-ఉపరమే, రుద-అస్సువిమోచనే కన్దనే చ, రుహ-జననే, లభ-లాభే, వచ, వద-వియత్తియం వాచాయం, విద-ఞాణే, వస-నివాసే, విసపవేసనే, సద-గత్యా'వసానే, హన-హింసాయం, హరహరణే.

త్యాద్యుప్పత్తి, కత్తరి లో, అస-భువి, సత్తాయన్తి అత్థో.

౬౨౯. తస్స థో [క॰ ౪౯౪; రూ॰ ౪౯౨, ౨౦౦; నీ॰ ౯౮౯, ౯౯౧].

అత్థితో పరస్సతి, తూనం తస్స థో హోతి.

'పరరూపమయకారే బ్యఞ్జనే'తి సుత్తేన బ్యఞ్జనే పరే ధాత్వన్తస్స పరరూపత్తం, 'చతుత్థదుతియేస్వేసం తతియపఠమా'తి సుత్తేన పరరూపస్స దుతియస్స పఠమత్తం.

ధనం మే అత్థి.

ఏత్థ చ "అత్థి త్వం ఏతరహి, న త్వం నత్థి, అత్థి అహం ఏతరహి, నాహం నత్థి, పుత్తా మత్థి ధనా మత్థి [ధ॰ ప॰ ౬౨], అత్థి ఇమస్మిం కాయే కేసా"తి [ఖు॰ పా॰ ౩.ద్వత్తింసాకార] ఆదీసు అత్థిసద్దో ఆఖ్యాతపటిరూపకో కత్తువాచకో నిపాతో.

"అత్థీతి ఖో కచ్చాయన అయమేకో అన్తో, నత్థీతి దుతియో అన్తో"తి [సం॰ ని॰ ౨.౧౫] చ "అత్థిపచ్చయో, నత్థిపచ్చయో"తి [పట్ఠా॰ ౧.౧.పచ్చయుద్దేస] చ ఏవమాదీసు నామపటిరూపకో. తథా నత్థిసద్దో.

తుమ్హే-విపస్సిస్స చ నమత్థు [దీ॰ ని॰ ౩.౨౮౭], నమో తే బుద్ధ వీరత్థు [సం॰ ని॰ ౧.౯౦], ఏత్థ చ "ధిరత్థుమం పూతికాయ"న్తి ఆదీసు అత్థుసద్దో నిపాతో.

౬౩౦. న్తమానన్తన్తియియుంస్వాదిలోపో [క॰ ౪౯౪-౨; రూ॰ ౪౯౬; నీ॰ ౧౦౧౯; 'న్తమానాన్తి...' (బహూసు)].

న్త, మాన, అన్తి, అన్తు, ఇయా, ఇయుంసు అత్థిస్స ఆదిలోపో హోతి.

సన్తి, సన్తు.

౬౩౧. సిహిస్వట [క॰ ౨౧౬; రూ॰ ౪౯౭; నీ॰ ౯౯౨].

అత్థిస్స అట హోతి సి, హీసు.

మనుస్సోసి [మహావ. ౧౨౬], పురిసోసి [మహావ. ౧౨౬]. హిమ్హి దీఘో, త్వం పణ్డితో ఆహి, భవాహీతి అత్థో. తవిభత్తీసు ధాత్వన్తస్స పరరూపం, తుమ్హే అత్థ, కచ్చిత్థ పరిసుద్ధా [పారా. ౨౩౩]. త్యాదిమ్హి-మా పమాదత్థ [మ. ని. ౧.౮౮, ౨౧౫], తుమ్హే సమగ్గా అత్థ.

౬౩౨. మిమానం వా మ్హిమ్హా చ [క. ౪౯౨; రూ. ౪౯౯; నీ. ౯౮౭; 'సీహిస్వట' (బహూసు)].

అత్థితో పరేసం మి, మానం మ్హి, మ్హా హోన్తి వా, అత్థిస్స చ అట హోతి.

అహం పసన్నోమ్హి, మయం పసన్నామ్హా.

త్యాదిమ్హి-అహం ఇమినా పుఞ్ఞేన అనాగతే పఞ్ఞవా అమ్హి, మయం పఞ్ఞవన్తో అమ్హ.

౬౩౩. ఏసు స [క. ౪౯౨; రూ. ౪౯౯; నీ. ౯౮౭].

ఏతేసు మి, మేసు అత్థిస్స సస్స సో హోతి. పరరూపనిసేధనత్థమిదం సుత్తం.

అహం పణ్డితో అస్మి, మయం పణ్డితా అస్మ.

త్యాదిమ్హి-అహం అనాగతే పఞ్ఞవా అస్మి, మయం పఞ్ఞవన్తో అస్మ.

ఏయ్యాదిమ్హి –

౬౩౪. అత్థితేయ్యాదిఛన్నం స సు ససి సథ సంసామ [క. ౨౭౧, ౨౧౭; రూ. ౬౨౪, ౪౮౮; నీ. ౮౩౦, ౧౧౦౫; 'అత్థితేయ్యాదిచ్ఛన్నం ససుససథ సం సామ' (బహూసు)].

'అత్థీ'తి ధాతునిద్దేసో తి-కారో, అత్థితో పరేసం ఏయ్యాదీనం ఛన్నం సాదయో హోన్తి.

ఏవమస్స వచనీయో [పారా. ౪౧౧], ఏవమస్సు వచనీయా [పారా ౪౧౮], త్వం అస్ససి, తుమ్హే అస్సథ, అహం అస్సం, మయం అస్సామ.

అస్సునిపాతోపి బహుం దిస్సతి, తయస్సు ధమ్మా జహితా భవన్తి [ఖు. పా. ౬.౧౦], కేనస్సు తరతీ ఓఘం, కేనస్సు తరతి అణ్ణవం [సం. ని. ౧.౨౪౬]. "కింసు ఛేత్వా సుఖం సేతి, కింసు ఛేత్వా న సోచతీ"తి [సం. ని. ౧.౭౧] ఏత్థ నిగ్గహీతమ్హా సంయోగాదిలోపో.

౬౩౫. ఆదిద్విన్నమియామియుం [క. ౨౧౭; రూ. ౪౮౮; నీ. ౯౯౩; '...మియా ఇయుం' (బహూసు)].

అత్థితో ఏయ్యాదీసు ఆదిమ్హి ద్విన్నం ఇయా, ఇయుం హోన్తి. ‘స్తమానస్తన్తియియుంసూ...’తిఆదిలోపో.

సో సియా, తే సియుం, ఏతే ద్వే నిపాతాపి హోన్తి. “వేదనాక్ఖన్ధో సియా కుసలో, సియా అకుసలో, సియా అబ్యాకతో”తి [విభ॰ ౧౫.౨] ఆదీసు ఏకచ్చోతి అత్థో.

“సియా కుసలం ధమ్మం పటిచ్చ కుసలో ధమ్మో ఉప్పజ్జేయ్య హేతుపచ్చయా”తి [పట్ఠా॰ ౧.౧.౩౫-౩౮] ఆదీసు కిన్నూతి అత్థో.

“ద్వాదసాకుసలా సియు”న్తి [అభిధమ్మత్థసఙ్గహ ౨] ఆదీసు భవన్తీతి అత్థో.

మహావుత్తినా ఏయ్యుం, ఏయ్యుమిచ్చేతేసం ఇయంసు, ఇయం హోన్తి, ఆదిలోపో, సియంసు ద్వే భిక్ఖూ అభిధమ్మే నానావాదా [మ॰ ని॰ ౩.౩౫], ఏవంరూపో సియం అహం అనాగతమద్ధానం, ఏవంవేదనో సియం, ఏవంసఞ్ఞో సియం [మ॰ ని॰ ౩.౨౭౪].

అజ్జత్తనిమ్హి –

౬౩౬. ఈఆదో దీఘో [క॰ ౫౧౭; రూ॰ ౪౮౮; నీ॰ ౧౦౦౧].

అత్థిస్స దీఘో హోతి ఈఆదీసు.

సో ఆసి, తే ఆసుం, ఆసింసు, త్వం ఆసి, తుమ్హే ఆసిత్థ, అహం ఆసిం. తత్రాపాసిం ఏవంవణ్ణో [దీ॰ ని॰ ౧.౨౪౫; మ॰ ని॰ ౧.౬౮]. మయం ఆసిమ్హ, ఆసిమ్హా.

౬౩౭. అఆస్సాదీసు [క॰ ౫౦౭; రూ॰ ౫౦౧; నీ॰ ౧౦౨౦; చం॰ ౫.౪.౭౯; పా॰ ౨.౪.౫౨].

అఆదిపరోక్ఖాయఞ్చ ఆఆదిహియ్యత్తనియఞ్చ స్సాదీసు భవిస్సన్తి, కాలాతిపత్తీసు చ అత్థిస్స భూ హోతి. ఇదఞ్చ సుత్తం అత్థిస్స ఏతాసం విభత్తీనమ్పి సాధారణకరణత్థం. రూపమ్పి భూరూపమేవ.

సో బభూవ, తే బభూవు, సో అభవా, తే అభవూ, సో భవిస్సతి, తే భవిస్సన్తి, సో అభవిస్సా, తే అభవిస్సంసు ఇచ్చాది.

౬౩౮. అత్యాదిన్తేస్వత్థిస్స భూ [క॰ ౫౧౭; రూ॰ ౫౦౦; నీ॰ ౧౦౨౦; చం॰ ౫.౪.౭౯; పా॰ ౨.౪.౫౨].

త్యాదివజ్జితేసు న్తవజ్జితేసు చ పచ్చయేసు అత్థిస్స భూ హోతి. ఏతేన త్యాది, త్వాది, ఏయ్యాది, ఈఆదిసఙ్ఖాతాసు చతూసు విభత్తీసు న్తపచ్చయే చ అత్థిస్స భూఆదేసో నత్థి, సేసాసు చతూసు విభత్తీసు చ న్తవజ్జితేసు తబ్బాదీసు చ అత్థిస్స భూఆదేసో లబ్భతీతి వేదితబ్బో.

ఆస-ఉపవేసనే. గురుం ఉపాసతి, పయిరుపాసతి, ఉపాసన్తి, పయిరుపాసన్తి.

కమ్మే-ఉపాసీయతి, పయిరుపాసీయతి.

కారితే-మాతా పుత్తం గురుం ఉపాసేతి, పయిరుపాసేతి, ఉపాసయతి, పయిరుపాసయతి.

ఈఆదిమ్హి-ఉపాసి, పయిరుపాసి, ఉపాసింసు, పయిరుపాసింసు, ఉపాసుం, పయిరుపాసుం.

ఆస-నివాసే.

౬౩౯. గమయమిసాసదిసానం వా చ్ఛఙ [క॰ ౪౨౬, ౫౭౭; రూ॰ ౪౪౭, ౪౨౬; నీ॰ ౯౫౨, ౧౦౩౫].

గము, యము, ఇసు, ఆస, దిసానం అన్తో బ్యఞ్జనో ఙానుబన్ధో చ్ఛో హోతి వా న్త, మాన, త్యాదీసు.

గచ్ఛన్తో, నియచ్ఛన్తో, ఇచ్ఛన్తో, అచ్ఛన్తో, దిచ్ఛన్తోతి ఇమినా త్యాదీసు ఆసస్స చ్ఛో, అచ్ఛతి, అచ్ఛన్తి, సో అచ్ఛి, తే అచ్ఛింసు.

ఇసు-ఏసనాయం .

౬౪౦. లహుస్సుపన్తస్స [క॰ ౪౮౫; రూ॰ ౪౩౪; నీ॰ ౯౨౫; చం॰ ౬.౧.౧౦౫-౧౦౬ ...పే॰... ౨.౩.౨౨-౨౮].

అన్తస్స సమీపే పవత్తతీతి ఉపన్తో, బ్యఞ్జనన్తధాతూనం పుబ్బస్సరో ‘ఉపన్తో’తి వుచ్చతి, లహుభూతస్స ఉపన్తభూతస్స చ ఇవణ్ణు’వణ్ణస్స ఏ, ఓవుద్ధీ హోన్తి.

ఇర-కమ్పనే, ఏరతి, మోదతి.

లహుస్సాతి కిం? జీవతి, ధూపతి, ఇక్ఖతి, సుక్ఖతి.

ఉపన్తస్సాతి కిం? సిఞ్చతి, భుఞ్జతి, నిగ్గహీతాగమేన బ్యవహితత్తా ఉపన్తో న హోతి.

ఇవణ్ణువణ్ణస్సాత్వేవం? పచతి, వదతి.

ఇమినా ఇస్స ఏవుద్ధి హోతి, ఏసతి, అన్వేసతి, పరియేసతి.

అధిపుబ్బో ఇసు-ఆయాచనే, అజ్ఝేసతి.

కమ్మే-ఏసీయతి, పరియేసీయతి, అన్వేసీయతి, అజ్ఝేసీయతి.

కారితే-ఏసేతి, ఏసయతి, ఏసాపేతి, ఏసాపయతి.

ఇసు-ఇచ్ఛాయం, చ్ఛాదేసో, ఇచ్ఛతి, ఇచ్ఛన్తి, సమ్పటిచ్ఛతి, సమ్పటిచ్ఛన్తి.

కమ్మే-ఇచ్ఛీయతి.

కారితే-ఇచ్ఛాపేతి, ఇచ్ఛాపయతి, సమ్పటిచ్ఛాపేతి, సమ్పటిచ్ఛాపయతి.

కమ్మే-ఇచ్ఛాపీయతి, ఇచ్ఛాపయీయతి, సో ఇచ్ఛి, తే ఇచ్ఛింసు, ఇచ్ఛిస్సతి, ఇచ్ఛిస్సన్తి.

కము-విజ్ఝనే, గమ్భీరేసు ఠానేసు ఞాణం కమతి, న సత్థం కమతి, న విసం కమతి, న అగ్గి కమతి [అ॰ ని॰ ౮.౧], న విజ్ఝతీతి అత్థో.

కము-పదగమనే , పక్కమతి, అపక్కమతి, ఉపక్కమతి, విక్కమతి, అభిక్కమతి, పటిక్కమతి, అతిక్కమతి, సఙ్కమతి, ఓక్కమతి.

౬౪౧. నితో కమస్స [క॰ ౨౦; రూ॰ ౨౭; నీ॰ ౩౦].

నిమ్హా పరస్స కమస్స కస్స ఖో హోతి. 'ఆదిస్సా'తి సఙ్కేతత్తా కస్సాతి ఞాయతి.

నిక్ఖమతి, నిక్ఖమన్తి.

కారితే –

౬౪౨. అస్సా ణానుబన్ధే [క॰ ౪౮౩; రూ॰ ౩౨౭; నీ॰ ౯౭౩].

బ్యఞ్జనన్తస్స ధాతుస్స ఆదిమ్హి అ-కారస్స ఆవుద్ధి హోతి ణానుబన్ధే పచ్చయే. 'బహుల'న్తి అధికతత్తా ణాపిమ్హి ఆవుద్ధి నత్థి.

పక్కామేతి, పక్కామయతి, నిక్ఖామేతి, నిక్ఖామయతి, నిక్ఖమాపేతి, నిక్ఖమాపయతి.

ఈఆదిమ్హి మహావుత్తినా ఆదిదీఘో వా హోతి, సో పక్కమి, పక్కామి, ఇదం వత్వాన పక్కామి, మద్దీ సబ్బఙ్గసోభణా [జా॰ ౨.౨౨.౧౮౩౭], పక్కముం, పక్కాముం, సమ్మోదమానా పక్కాముం, అఞ్ఞమఞ్ఞం పియం వదా [జా॰ ౨.౨౨.౧౮౬౮], పక్కమింసు, పక్కామింసు, పక్కమంసు, పక్కామంసు, పక్కమిస్సతి, పక్కమిస్సన్తి, పక్కమిస్సరే.

ఆపుబ్బో కుస-అక్కోసే, లహుపన్తత్తా వుద్ధి, అక్కోసతి, అక్కోసన్తి. పపుబ్బో ఆమన్తనే, పక్కోసతి, పక్కోసన్తి. విపుబ్బో ఉచ్చసద్దే, విక్కోసతి, విక్కోసన్తి. పటిపుబ్బో నివారణే, పటిక్కోసతి, పటిక్కోసన్తి.

ఈఆదిమ్హి –

౬౪౩. కుసరుహీస్సచ్ఛి [క॰ ౪౯౮; రూ॰ ౪౮౦; నీ॰ ౧౧౧౪; 'కుసరుహేహీస్స ఛి' (బహూసు)].

కుసతో రుహతో చ పరస్స ఈస్స చ్ఛి హోతి.

అక్కోచ్ఛి మం అవధి మం [ధ॰ ప॰ ౩-౪], ఇదఞ్చ రూపం కుధ, కుపధాతూహిపి సాధేన్తి, ఏవం సతి “అక్కోచ్ఛి మే”తి పాఠో సియా. అక్కోసి, అక్కోసింసు.

గము గతిమ్హి, కత్తరి లో, ‘ఊలస్సే’తి లస్స ఏత్తం, గమేతి, గమేన్తి. అవపుబ్బో ఞాణే, అవగమేతి, అవగమేన్తి, అధిపుబ్బో ఞాణే లాభే చ, అధిగమేతి, అధిగమేన్తి. విపుబ్బో విగమే, విగమేతి, విగమేన్తి.

కమ్మే-గమీయతి, గమియతి, గమియ్యతి.

పుబ్బరూపత్తే-గమ్మతి, గమ్మన్తి, అధిగమ్మతి, అధిగమ్మన్తి, అధిగమ్మరే, అధిగమ్మతే, అధిగమ్మన్తే, అధిగమ్మరే.

కారితే వుద్ధి నత్థి, గమేతి, గమయతి, గమాపేతి, గమాపయతి.

కమ్మే-గమయీయతి, గమయీయన్తి, గమాపీయతి, గమాపీయన్తి.

హియ్యత్తనిమ్హి-సో అగమా, గమా, తే అగమూ, గమూ, త్వం అగమో, అగమ, అగమి, తుమ్హే అగముత్థ, అహం అగమిం, గమిం, మయం అగమమ్హా, గమమ్హా, అగముమ్హా, గముమ్హా, సో అగమత్థ, తే అగమత్థుం, త్వం అగమసే, తుమ్హే అగమవ్హం, అహం అగమం, మయం అగమమ్హసే.

అజ్జత్తనిమ్హి ఈఆదీసు ఇకారాగమో, సో అగమీ, గమీ.

రస్సత్తే-అగమి, గమి.

మహావుత్తినా ఆకారేన సహ సాగమో, సో అగమాసి, గామం అగమాసి, నగరం అగమాసి.

‘ఏయ్యాథస్సే’ఇచ్చాదినా ఈస్స త్థో, సో గామం అగమిత్థో, గమిత్థో, తే అగముం, గముం.

‘ఉంస్సింస్వంసూ’తి ఇంసు, అంసు, తే అగమింసు, గమింసు, అగమంసు, గమంసు, త్వం అగమో, గమో.

‘ఓస్స అ ఇ త్థ త్థో’ ‘సీ’తి సుత్తాని, త్వం అగమ, గమ, అగమి, గమి, అగమిత్థ, గమిత్థ, అగమిత్థో, గమిత్థో, అగమాసి, గమాసి, తుమ్హే అగమిత్థ.

‘మ్హాత్థానముఉ’ఇతి ఉత్తం, తుమ్హే అగముత్థ, గముత్థ, అహం అగమిం, గమిం, అగమాసిం, గమాసిం, మయం అగమిమ్హా, గమిమ్హా.

రస్సత్తే-అగమిమ్హ, గమిమ్హ, అగముమ్హా, గముమ్హా, అగముమ్హ, గముమ్హ, అగమాసిమ్హా, గమాసిమ్హా, అగమాసిమ్హ, గమాసిమ్హ.

పరచ్ఛక్కే-సో అగమా, గమా.

రస్సత్తే-అగమ, గమ.

‘ఏయ్యాథస్సే’ఇచ్చాదినా త్థత్తే-సో అగమిత్థ, గమిత్థ, తే అగమూ, గమూ.

రస్సత్తే-అగము, గము, త్వం అగమిసే, గమిసే, తుమ్హే అగమివ్హం, గమివ్హం, అహం అగమ, గమ, అగమం, గమం వా, అగమిమ్హే, గమిమ్హే.

కమ్మే-అగమీయి, అగమ్మి, అగమీయిత్థో, అగమ్మిత్థో, అగమీయుం, గమీయుం, అగమీయింసు, గమీయింసు, అగమ్ముం, గమ్ముం, అగమ్మింసు, గమ్మింసు.

పరఛక్కే-అగమీయిత్థ, గమీయిత్థ, అగమ్మిత్థ, గమ్మిత్థ.

కారితే-అగమాపయి, గమాపయి, అగమాపేసి, గమాపేసి, అగమాపయుం, గమాపయుం, అగమాపయింసు, గమాపయింసు.

౬౪౪. గమిస్స [క. ౨౧౭; రూ. ౪౮౮; నీ. ౧౧౦౨].

ఆఆదిమ్హి ఈఆదిమ్హి చ గమిస్స మస్స ఆ హోతి. సరలోపో.

సో అగా, తే అగూ, త్వం అగో, తుమ్హే అగుత్థ, అహం అగం, మయం అగుమ్హా.

ఈఆదిమ్హి ఈసరలోపో, అగా దేవాన సన్తికే [జా. ౧.౧౪.౨౦౨], వాయసో అనుపరియగా [సు. ని. ౪౪౯].

ఆపుబ్బో ఆగమనే, అనన్విత తతో ఆగా [జా. ౧.౨.౨౧], సోపా’గా సమితిం వనం [దీ. ని. ౨.౩౩౨].

అధిపుబ్బో పటిలాభే, అజ్ఝగా అమతం సన్తిం [వి. వ. ౮౪౬], తణ్హానం ఖయమజ్ఝగా [ధ. ప. ౧౨౪].

అతిపుబ్బో ఉపాధిపుబ్బో చ తితిక్కమే, నక్ఖత్తం పటిమానేన్తం, అత్థో బాలం ఉపజ్ఝగా [జా. ౧.౧.౪౯]. ఖణో వే మా ఉపజ్ఝగా.

ఏతాని ఓ, అవచనానం లోపే సతి తుమ్హ’మ్హయోగేపి లభన్తి, అగుం, అగింసు, అగంసు. సమన్తా విజ్జుతా ఆగుం [జా. ౨.౨౨.౨౬౪], తేపా’గుంసమితిం వనం [(గవేసితబ్బం)], విసేసం అజ్ఝగంసుతే [దీ. ని. ౨.౩౨౪], అసేసం పరినిబ్బన్తి, అసేసం దుక్ఖమజ్ఝగుం [ఇతివు. ౬౩], సబ్బం దుక్ఖం ఉపజ్ఝగుం [పటి. మ. ౧.౨౩౬; మ. ని. ౩.౨౭౧]. అజ్ఝగో, అజ్ఝగ, అజ్ఝగి, అజ్ఝగుత్థ, అజ్ఝగిం, అజ్ఝగిమ్హా, అజ్ఝగుమ్హా, అగా, ఆగా, అన్వగా, అజ్ఝగా, ఉపజ్ఝగా, అగూ, ఆగూ. ఆగూ దేవా యసస్సినో [దీ. ని. ౨.౩౪౦], చిత్తస్స ఏకధమ్మస్స, సబ్బేవ వసమన్వగూ [సం. ని. ౧.౬౧]. చేతా హనింసు వేదబ్బం, సబ్బే తే బ్యసనమజ్ఝగూ [జా. ౧.౧.౪౮].

పరోక్ఖాయం ఆదిస్స ద్విత్తం, ‘కవగ్గహానం చవగ్గజా’తి పుబ్బస్స చవగ్గో. సో జగమ, మహావుత్తినా ఉపన్తస్స దీఘో, క్వచి అస్స ఇత్తం, “రాజా దుదీపో జగామి మగ్గ”న్తి [జా॰ ౨.౨౨.౯౧౧; ‘రాజా దుదీపోపి జగామ సగ్గం’] పాళి. సో జగాము, తే జగాము, త్వం జగమే.

బ్యఞ్జనాదిమ్హి ఇకారాగమో, తుమ్హే జగమిత్థ, అహం జగమం, మయం జగమిమ్హ, సో జగమిత్థ, తే జగమిరే, త్వం జగమిత్థో, తుమ్హే జగమివ్హో, అహం జగమిం, మయం జగమిమ్హే.

స్సత్యాదిమ్హి-గమిస్సతి, గమిస్సన్తి, గమిస్సరే.

పరఛక్కే-సో గమిస్సతే, తే గమిస్సన్తే, గమిస్సరే, త్వం గమిస్ససే, తుమ్హే గమిస్సవ్హే, అహం గమిస్సం, మయం గమిస్సామ్హే.

స్సాదిమ్హి-సో అగమిస్సా, గమిస్సా.

‘ఆఈఊమ్హాస్సాస్సామ్హానం వా’తి స్సా, స్సామ్హానం రస్సో, అగమిస్స, గమిస్స, తే అగమిస్సంసు, గమిస్సంసు, త్వం అగమిస్సే, గమిస్సే.

‘ఏయ్యాథస్సే’ ఇచ్చాదినా స్సేస్స అత్తం, త్వం అగమిస్స, గమిస్స, తుమ్హే అగమిస్సథ, గమిస్సథ, అహం అగమిస్సం, గమిస్సం, మయం అగమిస్సామ్హా, గమిస్సామ్హా, అగమిస్సామ్హ, గమిస్సామ్హ.

‘గమ వద దానం ఘమ్మవజ్జదజ్జా’తి సబ్బవిభత్తీసు గమిస్స ఘమ్మో, ఘమ్మతి, ఘమ్మన్తి.

కమ్మే-ఘమ్మీయతి, ఘమ్మీయన్తి.

మహావుత్తినా గఞ్ఛాదేసో వా, త్వం యేన యేనేవ గఞ్ఛసి, ఫాసుంయేవ గఞ్ఛసి [అ॰ ని॰ ౮.౬౩].

‘గమయమిసాసదిసానం వాచ్ఛఙ’ ఇతి సుత్తేన సబ్బవిభత్తీసు గమిస్స మస్స చ్ఛో, గచ్ఛతి, గచ్ఛన్తి, గచ్ఛరే.

కమ్మే-గచ్ఛీయతి, గచ్ఛీయన్తి, గచ్ఛియ్యతి, గచ్ఛియ్యన్తి, గచ్ఛియ్యరే.

కారితే-గచ్ఛాపేతి, గచ్ఛాపయతి. గచ్ఛతు, గచ్ఛన్తు, గచ్ఛేయ్య, గచ్ఛేయ్యుం.

‘ఏయ్యుంస్సుం’ఇతి ఉంత్తం, గచ్ఛుం.

‘ఏయ్యేయ్యాసేయ్యంనం టే’ఇతి సుత్తేన ఏయ్య, ఏయ్యాసి, ఏయ్యంవిభత్తీనం ఏత్తం, సో గచ్ఛే, త్వం గచ్ఛే, అహం గచ్ఛే.

‘ఏయ్యాథస్సే’ ఇచ్చాదినా ఏయ్యాథస్స ఓత్తం, తుమ్హే గచ్ఛేయ్యాథో.

ఆఆదిమ్హి-అగచ్ఛా, గచ్ఛా, అగచ్ఛ, గచ్ఛ వా.

ఈఆదిమ్హి-అగచ్ఛి, గచ్ఛి, అగచ్ఛుం, గచ్ఛుం, అగచ్ఛింసు, గచ్ఛింసు.

౬౪౫. డంసస్స చ ఞ్ఛఞ [క॰ ౫౧౭; రూ॰ ౪౮౮; నీ॰ ౧౧౦౫; 'ఛఞ' (బహూసు)].

ఆఆదీసు ఈఆదీసు చ డంసస్స చ అన్తో బ్యఞ్జనో ఞ్ఛఞ హోతి.

సో అగఞ్ఛా, గఞ్ఛా. తథా అగఞ్ఛా, గచ్ఛా.

ఈఆదిమ్హి-సో అగఞ్ఛి, గఞ్ఛి.

తస్మిం పటిపవిట్ఠమ్హి, అఞ్ఞో ఆగఞ్ఛి బ్రాహ్మణో [సు॰ ని॰ ౯౮౫]. ఖిప్పమేవ ఉపాగఞ్ఛి, యత్థ సమ్మతి తేమియో [జా॰ ౨.౨౨.౭౩]. తే అగఞ్ఛుం, గఞ్ఛుం.

స్సత్యాదిమ్హి-గచ్ఛిస్సతి, గచ్ఛిస్సన్తి, గచ్ఛిస్సరే.

౬౪౬. లభ వస ఛిద గమ భిద రుదానం చ్ఛఞ [క॰ ౪౮౧; రూ॰ ౫౨౪; నీ॰ ౯౬౬, ౯౬౮].

స్సేన సహ ఏతేసం చ్ఛఞ హోతి వా స్సయుత్తాసు విభత్తీసు, సుత్తవిభత్తేన సుసస్స చ, "నదీవ అవసుచ్ఛతీ"తి [జా॰ ౨.౨౨.౨౧౪౦] పాళి.

లచ్ఛతి, లభిస్సతి, అలచ్ఛా, అలభిస్సా, వచ్ఛతి, వసిస్సతి, అవచ్ఛా, అవసిస్సా, ఛేచ్ఛతి, ఛిన్దిస్సతి, అచ్ఛేచ్ఛా, అచ్ఛిన్దిస్సా, భేచ్ఛతి, భిన్దిస్సతి, అభేచ్ఛా, అభిన్దిస్సా, రుచ్ఛతి, రోదిస్సతి, అరుచ్ఛా, అరోదిస్సాతి.

ఇమినా స్సయుత్తాసు ద్వీసు విభత్తీసు స్సేన సహ గమిస్స మస్స చ్ఛో, గచ్ఛతి, గచ్ఛిస్సతి, గచ్ఛన్తి, గచ్ఛిస్సన్తి, అహం గచ్ఛం, గచ్ఛిస్సం.

అత్రిమా పాళీ-గచ్ఛం పారం సముద్దస్స, కస్సం పురిసకారియం [జా॰ ౨.౨౨.౧౩౧], తస్సాహం సన్తికం గచ్ఛం, సో మే సత్థా భవిస్సతి, సబ్బాని అభిసమ్భోస్సం, గచ్ఛఞ్ఞేవ రథేసభ [జా॰ ౨.౨౨.౧౮౩౨], వేధబ్యం కటుకం లోకే, గచ్ఛఞ్ఞేవ రథేసభ [జా॰ ౨.౨౨.౧౮౩౫].

స్సాదిమ్హి-అగచ్ఛా, అగచ్ఛిస్సా, అగచ్ఛంసు, అగచ్ఛిస్సంసు.

జర-వయోహానిమ్హి –

౬౪౭. జరసదానమీము వా [క॰ ౫౦౫, ౬౦౯; రూ॰ ౪౮౨, ౪౮౪; నీ॰ ౧౦౧౮, ౧౨౧౩].

జర, సదానం సరమ్హా ఈముఆగమో హోతి వాతి ఈముఆగమో.

జీరతి, జీరన్తి.

కారితే-జీరాపేతి, జీరాపయతి.

౬౪౮. జరమరానమియఙ [క॰ ౫౦౫; రూ॰ ౪౮౨; నీ॰ ౧౦౧౮; '...మీయఙ' (బహూసు)].

ఏతేసం ఇయఙ హోతి వా న్త, మాన, త్యాదీసు.

జియతి, జియన్తి.

దీఘత్తే-జీయతి, జీయన్తి.

ద్విత్తే-జియ్యతి, జియ్యన్తి.

కారితే-జియాపేతి, జియాపయతి.

జనీ-పాతుభావే, మహావుత్తినా సబ్బవిభత్తీసు నస్స యాదేసో ఆదిదీఘో చ, జాయతి, ఉపజాయతి, విజాయతి, జాయన్తి, జాయరే, పజాయన్తి, పజాయరే, ఉపజాయన్తి, ఉపజాయరే.

కారితే వుద్ధి నత్థి, జనేతి, జనేన్తి, జనయతి, జనయన్తి.

కమ్మే-జనీయతి, జనీయన్తి, జాయతు, జాయన్తు, జాయేయ్య, జాయేయ్యుం.

కారితే-జనేయ్య, జనేయ్యుం, జనయేయ్య, జనయేయ్యుం.

ఈఆదిమ్హి-అజాయి, అజాయింసు, విజాయి, విజాయింసు, అజని, జని వా.

కారితే-అజనేసి, జనేసి, అజనయి, జనయి, అజనేసుం, జనేసుం, అజనయుం, జనయుం, అజనయింసు, జనయింసు.

స్సత్యాదిమ్హి-జాయిస్సతి, విజాయిస్సతి.

స్సాదిమ్హి-అజాయిస్సా, జాయిస్సా.

డంస-డంసనే, డంసతి, డంసన్తి.

కారితే-డంసేతి, డంసయతి, డంసాపేతి, డంసాపయతి.

ఆ , ఈఆదీసు 'డంసస్స చ ఞ్ఛఙ' ఇతి సుత్తం, నిగ్గహీతలోపో, అడఞ్ఛా, డఞ్ఛా, అడఞ్ఛి, డఞ్ఛి.

దహ-దాహే, దహతి, దహన్తి.

కమ్మే యమ్హి ‘హస్స విపల్లాసో’తి పుబ్బాపరవిపల్లాసో, అగ్గినా గామో దయ్హతి, దయ్హన్తి.

కారితే-దాహేతి, దాహయతి, దహాపేతి, దహాపయతి.

౬౪౯. దహస్స దస్స డో [క. ౨౦; రూ. ౨౭; నీ. ౩౦; ‘...దసదదక్ఖా’ (బహూసు)].

దహధాతుస్స దస్స డో హోతి వా.

డహతి, డహన్తి.

దిస-పేక్ఖనే, త్యాద్యుప్పత్తి, కత్తరి లో.

౬౫౦. దిసస్స పస్సదస్సదసదదక్ఖా [క. ४౭౧; రూ. ४౮౩; నీ. ౯౫౧].

దిసధాతుస్స పస్స చ దస్స చ దస చ ద చ దక్ఖ చాతి ఏతే ఆదేసా హోన్తి వా.

విపస్సనా, విపస్సీ భగవా, సుదస్సీ, పియదస్సీ, అత్థదస్సీ, ధమ్మదస్సీ, సుదస్సం వజ్జమఞ్ఞేసం [ధ. ప. ౨౫౨], సుదస్సననగరం, మహాసుదస్సనో నామ రాజా [దీ. ని. ౨.౨४౨].

దసాదేసే-చతుసచ్చద్దసో నాథో [విభ. అట్ఠ. సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా], దుద్దసో ధమ్మో [మహావ. ౭; దీ. ని. ౨.౬४], అత్తనో పన దుద్దసం [ధ. ప. ౨౫౨], సో వే భిక్ఖు ధమ్మదసోతి వుచ్చతి [గవేసితబ్బం]. పస్స ధమ్మం దురాజానం, సమ్మూళ్హేత్థ అవిద్దసూ. దట్ఠబ్బం, దట్ఠా, దట్ఠున్తి.

ఇమినా సుత్తేన దిసస్స సబ్బవిభత్తీసు యథారహం పస్స, దస్స, దక్ఖాదేసా హోన్తి, అ, ఈఆదీసు దస, దాదేసా హోన్తి, “దిస్సతి, దిస్సన్తీ”తి రూపాని పన యస్స పుబ్బరూపత్తేన ఇధ కమ్మే సిజ్ఝన్తి, దివాదిగణే కత్తరి సిజ్ఝన్తి. మహావుత్తినా అద్దస్స, దిస్సాదేసాపి హోన్తి. అత్రిమా పాళీ-యం వాసవం అద్దస్సామం [జా. ౧.౬.౧౧౨; ‘అద్దసామ’], యే మయం భగవన్తం అద్దస్సామ [గవేసితబ్బం], అపి మే మాతరం అదస్సథ [మ. ని. ౨.౩౫౬], దిస్సన్తి బాలా అబ్యత్తా [మహావ. ౮౨], మయి ఇమే ధమ్మా సన్దిస్సన్తి, అహఞ్చ ఇమేసు ధమ్మేసు సన్దిస్సామి [మ. ని. ౩.౨౫౩], నిమిత్తాని పదిస్సన్తి, తాని అజ్జ పదిస్సరేతి [బు. వం. ౨.౮౨], తస్మా త్యాదీసుపి “అదస్సతి, అదస్సన్తి, అదస్ససి, అదస్సథ, అదస్సామి, అద్దస్సామా”తి యుజ్జన్తి.

కారితే ణిమ్హి దస్సాదేసో, దస్సేతి, దస్సయతి, నిదస్సేతి, నిదస్సయతి, సన్దస్సేతి, సన్దస్సయతి.

కమ్మే-దస్సీయతి, దస్సీయన్తి, నిదస్సీయతి, నిదస్సీయన్తి, సన్దస్సీయతి, సన్దస్సీయన్తి, దక్ఖతి, దక్ఖన్తి.

కమ్మే-దక్ఖీయతి, దక్ఖీయన్తి.

‘గమయమిసాసదిసానం చ్ఛఙ’ ఇతి ఛ్ఛాదేసే- దిచ్ఛతి, దిచ్ఛన్తి ఇచ్చాది.

పస్సతి, పస్సన్తి, దక్ఖతి, దక్ఖన్తి, పస్సీయతి, పస్సీయన్తి, దక్ఖీయతి, దక్ఖీయన్తి.

యస్స పుబ్బరూపత్తే-దిస్సతి, దిస్సన్తి, దిస్సతే, దిస్సన్తే, ఉద్దిస్సతే, ఉద్దిస్సన్తే, నిద్దిస్సతే, నిద్దిస్సన్తే, అపదిస్సతే, అపదిస్సన్తే.

కారితే-పస్సాపేతి, పస్సాపయతి, దక్ఖాపేతి, దక్ఖాపయతి.

కమ్మే-పస్సాపీయతి, దస్సీయతి, నిదస్సీయతి, సన్దస్సీయతి, దక్ఖాపీయతి.

పస్సతు , పస్సన్తు, దక్ఖతు, దక్ఖన్తు, పస్సేయ్య, పస్సేయ్యుం, దక్ఖేయ్య, దక్ఖేయ్యుం.

ఏయ్యామస్స ఏము చ అన్తస్స ఉ చ హోన్తి. “కత్థ పస్సేము ఖత్తియం [జా॰ ౨.౨.౧౯౪౭], దక్ఖేము తే నివేసన”న్తి [జా॰ ౧.౧౫.౨౫౪ (...నివేసనాని)] పాళి. పస్సేయ్యామ, పస్సేయ్యాము, దక్ఖేయ్యామ, దక్ఖేయ్యాము.

ఆఆదిమ్హి-అపస్సా, అదక్ఖా.

దస, దాదేసేసు దకారస్స ద్విత్తం, అద్దసా ఖో భగవా [మహావ॰ ౯; దీ॰ ని॰ ౨.౬౯; సం॰ ని॰ ౧.౧౭౯], అద్దసా ఖో ఆయస్మా ఆనన్దో [మ॰ ని॰ ౧.౩౬౪].

రస్సత్తే-తమద్దస మహాబ్రహ్మా, నిసిన్నం సమ్హి వేస్మని [జా॰ ౧.౧౬.౧౪౮]. తే అద్దసూ. రస్సత్తే-అద్దసు, ఆమన్తయస్సు వో పుత్తే, మా తే మాతరమద్దసు [జాతకే “ఆమన్తయస్సు తే పుత్తే, మా తే మాతర మద్దసుం”].

దాదేసే-నో అద్దా.

రస్సత్తే-అద్ద. యాయమానో మహారాజా, అద్దా సీదన్తరే నగే [జా॰ ౨.౨౨.౨౧౦౫]. యో దుక్ఖం సుఖతో అద్ద, దుక్ఖమద్దక్ఖి సల్లతో [దీ॰ ని॰ ౨.౩౬౮].

ఈఆదిమ్హి-అపస్సి, పస్సి, అపస్సీ, పస్సీ, అపస్సింసు, పస్సింసు, అపస్సి, పస్సి, అపస్సిత్థ, పస్సిత్థ, అపస్సిం, పస్సిం, అపస్సిమ్హా, పస్సిమ్హా.

దస్సాదేసే-అద్దస్సి, అద్దస్సుం, అద్దస్సింసు, అద్దస్సంసు, అద్దస్సి, అద్దస్సిత్థ, అద్దస్సిం, అద్దస్సిమ్హా.

దక్ఖాదేసే-అదక్ఖి, దక్ఖి ఇచ్చాది.

దసాదేసే గాథాసు-అద్దసి, అద్దసుం, అద్దసింసు, అద్దసంసు.

పరభక్కే-అద్దసా , అద్దసూ, అహం అద్దసం, మయం అద్దస్సిమ్హే. అద్దసం కామ తే మూలం, సఙ్కప్పా కామ జాయసి [జా॰ ౧.౮.౩౮].

క్వచి సాగమే ఆకారాగమో, సో అద్దసాసి, తే అద్దసాసుం, అహం అద్దసాసిం, మయం అదసాసిమ్హ. యం అద్దసాసిం సమ్బుద్ధం, దేసేన్తం ధమ్మముత్తమం [థేరగా॰ ౨౮౭]. అథద్దసాసిం సమ్బుద్ధం, సత్థారమకుతోభయం [థేరగా॰ ౬౧౨].

మహావుత్తినా ఇంస్స ఇమ్హి హోతి, పథే అద్దసాసిమ్హి భోజపుత్తే [జా॰ ౨.౧౭.౧౪౬].

స్సత్యాదిమ్హి-పస్సిస్సతి, పస్సిస్సన్తి.

దక్ఖాదేసే‘దక్ఖ సక్ఖ హేహి’ఇచ్చాదినా స్సస్సలోపో, దక్ఖతి, దక్ఖన్తి, దక్ఖితి, దక్ఖిన్తి, దక్ఖిస్సతి, దక్ఖిస్సన్తి.

స్సాదిమ్హి-అపస్సిస్సా, అదక్ఖిస్సా ఇచ్చాది.

మర-పాణచాగే, మరతి, మరన్తి.

‘జరమరానమియఙ’ఇతి ఇయాదేసో, మియతి, మియన్తి, అమ్హం దహరా న మియ్యరే [జా॰ ౧.౧౦.౯౭].

కారితే ‘అస్సా ణానుబన్ధే’తి ఆవుద్ధి, మారేతి, మారేన్తి, మారయతి, మారయన్తి, మారాపేతి, మారాపేన్తి, మారాపయతి, మారాపయన్తి.

యము-ఉపరమే, యమతి, యమన్తి. పరే చ న విజానన్తి, మయమేత్థ యమామసే. ఏత్థ చ ‘యమామసే’తి విరమామసే, మరణం గచ్ఛామసేతి అత్థో.

సంపుబ్బో సంయమే, సంయమతి, సంయమన్తి.

నిగ్గహీతస్స ఞాదేసే-సఞ్ఞమతి, సఞ్ఞమన్తి.

నిపుబ్బో నియమే, నియమతి, నియమన్తి.

‘గమయమిసాసదిసానం వా చ్ఛఙ’ఇతి మస్స చ్ఛాదేసో, నియచ్ఛతి, నియచ్ఛన్తి.

కమ్మే-నియమీయతి, నియమీయన్తి.

పుబ్బరూపే-నియమ్మతి, నియమ్మన్తి.

కారితే-నియామేతి, నియామయతి.

ణాపిమ్హి న వుద్ధి, నియమాపేతి, నియమాపయతి, వవత్థపేతీతి అత్థో.

రుద-అస్సువిమోచనే, రోదతి, రోదన్తి.

స్సత్యాదిమ్హి-‘లభవసఛిదగమభిదానం చ్ఛజ’ఇతి స్సేన సహ దస్స చ్ఛాదేసో, సా నూన కపణా అమ్మా, చిరరత్తాయ రుచ్ఛతి [జా. ౨.౨౨.౨౧౩౬]. కోఞ్చీ సముద్దతీరేవ, కపణా నూన రుచ్ఛతి [జా. ౨.౨౧.౧౧౩]. సా నూన కపణా అమ్మా, చిరం రుచ్ఛతి అస్సమే [జా. ౨.౨౨.౨౧౩౮], కం న్వ’జ్జ ఛాతా తసితా, ఉపరుచ్ఛన్తి దారకా [జా. ౨.౨౨.౨౧౨౩]. రోదిస్సతి, రోదిస్సన్తి, రుచ్ఛతి, రుచ్ఛన్తి.

స్సాదీసు-అరుచ్ఛా, అరుచ్ఛంసు, అరోదిస్సా, అరోదిస్సంసు.

రుహ-పాపుణనే, రుహతి, రుహన్తి, ఆరుహతి, ఆరుహన్తి, ఆరోహతి, ఆరోహన్తి, అభిరుహతి, అభిరుహన్తి, ఓరుహతి, ఓరుహన్తి, ఓరోహతి, ఓరోహన్తి.

కమ్మే-ఆరోహీయతి.

‘హస్స విపల్లాసో’తి హ, యానం విపరియాయో, ఆరుయ్హతి, ఓరుయ్హతి.

ఈఆదిమ్హి-రుహి, ఆరుహి, ఓరుహి.

‘కుసరుహిస్స ఛీ’తి సుత్తం, అభిరుచ్ఛి, అభిరుహి వా.

లభ-లాభే , లభతి, లభన్తి.

యస్స పుబ్బరూపత్తే ‘చతుత్థదుతియేస్వేసం తతియపఠమా’తి సంయోగాదిస్స చతుత్థస్స తతియత్తం, లబ్భతి, లబ్భన్తి, లబ్భరే.

ఈఆదిమ్హి-అలభి, అలభింసు.

౬౨౧. లభా ఇంఈనం థంథా వా [క. ४८౭; రూ. ४౭౭; నీ. ౧౧౧౩].

లభమ్హా పరేసం ఇం, ఈనం కమేన థం, థా హోన్తి వా, ధాత్వన్తస్స పరరూపత్తం, సంయోగాదిస్స దుతియస్స పఠమత్తం.

అహం అలత్థం, అలభిం వా, సో అలత్థ, అలభి వా.

మహావుత్తినా ఉంస్స థుం, థంసు హోన్తి, మ్హాస్స చ థమ్హా, థుంమ్హా హోన్తి, తే భగవతో సన్తికే పబ్బజ్జఞ్చ ఉపసమ్పదఞ్చ అలత్థుం [దీ. ని. ౨.౭౭], సతిం పచ్చలత్థుం, విపరీతసఞ్ఞం పచ్చలత్థుం, తే సతిం పచ్చలత్థంసు, అగమమ్హా ఖో తవ గేహం, తత్థ నేవ దానం అలత్థమ్హా [మ. ని. ౨.౩౦౦ (థోకం విసదిసం)], అక్కోసమేవ అలత్థమ్హా,

మయఞ్చ అలత్థమ్హా సవనాయ, అలత్థుమ్హా వా. ధాత్వన్తస్స చ్ఛో చ. తదాహం పాపికం దిట్ఠిం, పటిలచ్ఛిం అయోనిసో [జా॰ ౧.౧౬.౨౦౪].

స్సత్యాదిమ్హి-'లభవస ఛిద గమ భిద రుదానం చ్ఛఙ'ఇతి సుత్తేన స్సేన సహ ధాత్వన్తస్స చ్ఛాదేసో, లచ్ఛతి, లభిస్సతి, లచ్ఛన్తి, లభిస్సన్తి, లచ్ఛసి, లభిస్ససి, లచ్ఛథ, లభిస్సథ, లచ్ఛామి, లభిస్సామి, లచ్ఛామ, లభిస్సామ. లచ్ఛామ పుత్తే జీవన్తా, అరోగా చ భవామసే [జా॰ ౨.౨౨.౨౨౬౦].

స్సాదిమ్హి-అలచ్ఛా, అలభిస్సా, అలచ్ఛంసు, అలభిస్సంసు.

వచ-వియత్తియం వాచాయం, వచతి, వచన్తి.

కమ్మే-వచీయతి, వచీయన్తి.

యస్స పుబ్బరూపత్తే 'అస్సూ'తి సుత్తేన ఆదిమ్హి అకారస్స ఉత్తం, వుచ్చతి, వుచ్చన్తి, వుచ్చరే, వుచ్చతే, వుచ్చన్తే, వుచ్చరే.

కారితే-వాచేతి, వాచేన్తి, వాచయతి, వాచయన్తి, వాచాపేతి, వాచాపేన్తి, వాచాపయతి, వాచాపయన్తి.

ఈఆదిమ్హి-అవచి, వచి.

మహావుత్తినా ఆకారేన సహ సాగమో, అవచాసి, వచాసి, అవచుం, వచుం, అవచింసు, వచింసు, త్వం అవచో, అవచ, అవచి, అవచాసి, అవచిత్థ, అవచిత్థో, తుమ్హే అవచిత్థ.

'మ్హాథానముఞ'ఇతి సుత్తం, తుమ్హే అవచుత్థ, వచుత్థ, అహం అవచిం, వచిం, అవచాసిం, వచాసిం, మయం అవచిమ్హా, వచిమ్హా, అవచిమ్హ, వచిమ్హ వా, మయం అవచుమ్హా, వచుమ్హా, సో అవచా, వచా.

రస్సత్తే-అవచ, అవచిత్థ, వచిత్థ వా, అహం అవచం, అవచ, వచ వా, మయం అవచిమ్హే, వచిమ్హే.

౬౫౨. ఈఆదో వచస్సోమ [క॰ ౪౭౭; రూ॰ ౪౭౯; నీ॰ ౯౫౮; చం॰ ౬.౨.౬౯; పా॰ ౭.౪.౨౦].

ఈఆదీసు వచస్స మానుబన్ధో ఓ హోతి.

సో అవోచి, తే అవోచుం, అవోచింసు, త్వం అవోచి, తుమ్హే అవోచుత్థ, అహం అవోచిం, మయం అవోచుమ్హా, సో అవోచ, రస్సో, భగవా ఏతదవోచ [ఉదా॰ ౨౦].

స్సత్యాదిమ్హి –

౬౫౩. వచభుజముచవిసానం క్ఖఙ [క॰ ౪౮౧; రూ॰ ౫౨౪; నీ॰ ౯౬౩; 'భుజ ముచ వచ విసానం క్ఖఙ (బహూసు)].

స్సేన సహ వచాదీనం అన్తో బ్యఞ్జనో క్ఖజ హోతి వా స్సయుత్తాసు విభత్తీసు.

వక్ఖతి , వచిస్సతి, వక్ఖన్తి, వక్ఖరే, వచిస్సన్తి, వచిస్సరే, వక్ఖసి, వక్ఖథ, వక్ఖామి, వక్ఖామ, వక్ఖతే, వక్ఖన్తే, వక్ఖసే, వక్ఖవ్హే, అహం వక్ఖం, వచిస్సం, మయం వక్ఖామ్హే, వచిస్సామ్హే.

‘స్సేనా’తి అధికారేన వినా ధాత్వన్తస్స క్ఖాదేసోపి లబ్భతి, వక్ఖిస్సతి, వక్ఖిస్సన్తి.

స్సాదిమ్హి-అవక్ఖా, అవచిస్సా, అవక్ఖంసు, అవచిస్సంసు.

వద-వియత్తియం వాచాయం, వదతి, వదన్తి, ఓవదతి, ఓవదన్తి, వదసి, వదథ, వదామి, వదామ.

లస్స ఏత్తే-వదేతి, వదేన్తి, వదేసి, వదేథ, వదేమి, వదేమ.

కమ్మే-వదీయతి, వదియ్యతి, ఓవదీయతి, ఓవదియ్యతి.

దస్స చవగ్గత్తే యస్స పుబ్బరూపత్తం, వజ్జతి, వజ్జన్తి, ఓవజ్జతి, ఓవజ్జన్తి.

కారితే-భేరిం వాదేతి, వాదేన్తి, వాదయతి, వాదయన్తి, గురుం అభివాదేతి, అభివాదేన్తి, అభివాదేసి, అభివాదేథ, అభివాదేమి, అభివాదేమ.

మహావుత్తినా అస్స ఇత్తం, అభివాదియామి, అభివాదియామ, అభివాదయామి, అభివాదయామ వా, అభివన్దామి, అభివన్దామాతి అత్థో. వన్దన్తో హి “సుఖీ హోతూ”తి అభిమఙ్గలవచనం వదాపేతి నామ, తథావచనఞ్చ వన్దనీయస్స వత్తం.

ణాపిమ్హి న వుద్ధి, వదాపేతి, వదాపయతి.

‘గమవదదానం ఘమ్మవజ్జదజ్జా వా’తి వజ్జాదేసో, ‘ఊలస్సే’తి లస్స ఏత్తం, వజ్జేతి, వజ్జేన్తి.

కమ్మే-వజ్జీయతి, వజ్జీయన్తి.

కారితే-వజ్జాపేతి, వజ్జాపయతి.

ఏయ్యాదిమ్హి-‘ఏయ్యేయ్యాసేయ్యంనంటే’ఇతి ఏయ్యాదీనం ఏకవచనానం ఏత్తం, వదే, వదేయ్య, వజ్జే, వజ్జేయ్య, వదేయ్యుం, వజ్జేయ్యుం.

వజ్జాదేసే మహావుత్తినా ఏయ్యస్స ఆత్తం, ఏయ్యుమాదీనం ఏయ్యసద్దస్స లోపో, సో వజ్జా, తే వజ్జుం.

ఏయ్యాదీనం య్యాసద్దస్స లోపో వా, త్వం వజ్జాసి, వజ్జేసి, తుమ్హే వజ్జాథ, వజ్జేథ, అహం వజ్జామి, వజ్జేమి, మయం వజ్జామ, వజ్జేమ, అహం వజ్జం, మయం వజ్జామ్హే, వజ్జేయ్యామ్హే.

అత్రిమా పాళీ-వజ్జుం వా తే న వా వజ్జుం, నత్థి నాసాయ రూహనా [జా॰ ౧.౩.౩౩], అమ్మం ఆరోగ్యం వజ్జాసి, త్వఞ్చ తాత సుఖీ భవ [జా॰ ౨.౨౨.౨౧౪౮], అమ్మం ఆరోగ్యం వజ్జాథ, అయం నో నేతి బ్రాహ్మణో [జా॰ ౨.౨౨.౨౧౭౪] ఇచ్చాది.

హియ్యత్తనియం-సో అవదా, వదా, అవజ్జా, వజ్జా, తే అవదూ, వదూ, అవజ్జూ, వజ్జూ.

అజ్జత్తనియం-సో అవది, వది, అవజ్జి, వజ్జి, తే అవదుం, వదుం, అవజ్జుం, వజ్జుం, అవదింసు, వదింసు, అవజ్జింసు, వజ్జింసు.

స్సత్యాదిమ్హి-వదిస్సతి, వజ్జిస్సతి.

స్సాదిమ్హి-అవదిస్సా, అవజ్జిస్సా ఇచ్చాది.

విద-ఞాణే, విదతి.

‘యువణ్ణానమియఙఉవఙ సరే’తి సరమ్హి ఇయాదేసో, తే విదియన్తి.

కారితే-నివేదేతి, పటివేదేతి, నివేదయతి, పటివేదయతి, పటివేదయామి వో భిక్ఖవే [మ॰ ని॰ ౧.౪౧౬], జానాపేమీతి అత్థో. వేదయామహం భన్తే, వేదయతీతి మం సఙ్ఘో ధారేతూతి [చూళవ॰ అట్ఠ॰ ౧౦౨] జానాపేమి, పాకటం కరోమీతి వా అత్థో.

“వేదియామహం భన్తే, వేదియతీతి మం సఙ్ఘో ధారేతూ”తిపి [చూళవ॰ అట్ఠ॰ ౧౦౨] పాఠో, తత్థ అపచ్చయే పరే ఇయాదేసో యుజ్జతి.

ఏయ్యాదిమ్హి-విదేయ్య, విదియేయ్య, విదేయ్యుం, విదియేయ్యుం.

ఈఆదిమ్హి-పచ్చయానం ఖయం అవేది, తే విదుం, విదింసు.

కారితే-నివేదేసి, నివేదయి, పటివేదేసి, పటివేదయి, నివేదయుం, నివేదయింసు, పటివేదయుం, పటివేదయింసు.

స్సత్యాదిమ్హి-విదిస్సతి, వేదిస్సతి, పరిసుద్ధాతి వేదిస్సామి [మహావ॰ ౧౩౪] ఇచ్చాది.

వస-నివాసే, వసతి, వసన్తి, నివసతి, నివసన్తి.

కమ్మే-అధి, ఆపుబ్బో, తేన గామో అధివసీయతి, ఆవసీయతి, అజ్ఝావసీయతి.

‘అస్సూ’తి సుత్తేన అకారస్స ఉత్తం, వుస్సతి, వుస్సన్తి, వుస్సరే, “భగవతి బ్రహ్మచరియం వుస్సతీ”తి [మ॰ ని॰ ౧.౨౫౭] పాళి.

కారితే-వాసేతి, అధివాసేతి, వాసయతి, అధివాసయతి.

ణాపిమ్హి వుద్ధి నత్థి, వసాపేతి, వసాపయతి.

ఈఆదిమ్హి-అవసి, వసి, అవసుం, వసుం, అవసింసు, వసింసు.

స్సత్యాదీసు-‘లభ వస ఛిద గమ భిద రుదానం చ్ఛజ’ఇతి స్సేన సహ ధాత్వన్తస్స చ్ఛాదేసో, వచ్ఛతి, వసిస్సతి, వచ్ఛన్తి, వసిస్సన్తి, ఆయస్మతో నిస్సాయ వచ్ఛామి [మహావ. ౭౭], న తే వచ్ఛామి సన్తికే [జా. ౨.౨౨.౧౯౩౩], అవచ్ఛా, అవసిస్సా, అవచ్ఛంసు, అవసిస్సంసు.

విస-పవిసనే, పవిసతి, పవిసన్తి.

కమ్మే-పవిసీయతి , పవిసీయన్తి, పవిసీయతే, పవిసీయన్తే.

యస్స పుబ్బరూపత్తే-పవిస్సతి, పవిస్సన్తి, పవిస్సరే, పవిస్సతే, పవిస్సన్తే, పవిస్సరే.

కారితే-పవేసేతి, పవేసయతి.

కమ్మే-పవేసీయతి, పవేసీయన్తి.

ఈఆదిమ్హి ఉపసగ్గస్స దీఘో వా, పావిసి.

మహావుత్తినా ధాత్వన్తస్స క్ఖో హోతి, పావేక్ఖి పథవిం చేచ్చో [జా. ౧.౧౯.౯౮], నో పావేక్ఖి కాసిరాజా [జా. ౧.౧౫.౨౬౬], నో తస్స గేహం పావేక్ఖి [జా. ౧.౧౫.౩౦౩], పావిసుం, పావిసింసు, పావేక్ఖింసు.

స్సత్యాదీసు ‘వచ భుజ ముచ విసానం క్ఖజ’ఇతి స్సేన సహ ధాత్వన్తస్స క్ఖో, పవేక్ఖతి, పవిసిస్సతి, పవేక్ఖన్తి, పవిసిస్సన్తి, ఏస భియ్యో పవేక్ఖామి, వమ్మికం సతపోరిసం [జా. ౧.౪.౧౦౦], పావేక్ఖా, పవిసిస్సా, పావేక్ఖంసు, పవిసిస్సంసు.

సద-సంసీదనే, ‘జరసదానమీమ వా’తిఆదిసరమ్హా ఈమఆగమో హోతి వా, సీదతి, సీదన్తి, లాబూని సీదన్తి, సిలా ప్లవన్తి [జా. ౧.౧.౭౭], సంసీదతి, విసీదతి, ఓసీదతి, అవసీదతి.

నిపుబ్బో నిసజ్జాయం, నిసీదతి, నిసీదన్తి.

పపుబ్బో పసాదే, పసీదతి, పసీదన్తి.

కారితేపి న వుద్ధి ఆదేసన్తరత్తా, సీదేతి, సీదయతి, సంసీదేతి, సంసీదయతి, ఓసీదేతి, ఓసీదయతి, ఓసీదాపేతి, ఓసీదాపయతి, నిసీదాపేతి, నిసీదాపయతి.

పపుబ్బమ్హి ఈమ న హోతి, పితా పుత్తం బుద్ధే పసాదేతి, పసాదయతి, పసాదేన్తి, పసాదయన్తి.

కమ్మే-పసాదీయతి , పసాదీయన్తి.

హన-హింసా, గతీసు, హనతి, హనన్తి.

'క్వచి వికరణాన'న్తి సుత్తేన లవికరణస్స లోపే హన్తి, ఫలం వే కదలిం హన్తి, సక్కారో కాపురిసం హన్తి [చూళవ॰ ౩౩౫], హన్తి కుద్ధో పుథుజ్జనో [అ॰ ని॰ ౭.౬౪].

మహావుత్తినా క్వచి ధాత్వన్తలోపో, విక్కోసమానా తిబ్బాహి, హన్తి నేసం వరం వరం [జా॰ ౨.౨౨.౨౩౭౦], లుద్దకా మిగం హన్తి, కేవట్టా మచ్ఛం హన్తి.

కమ్మే-హనీయతి, హనీయన్తి.

ధాత్వన్తస్స చవగ్గత్తే యస్స పుబ్బరూపత్తం, హఞ్ఞతి, హఞ్ఞన్తి.

కారితే –

౬౨౪. హనస్స ఘాతో ణానుబన్ధే [క॰ ౫౯౧; రూ॰ ౫౪౪; నీ॰ ౧౧౯౫].

హనస్స ఘాతో హోతి ణానుబన్ధే పచ్చయే.

ఘాతేతి, ఘాతయతి, ఘాతాపేతి, ఘాతాపయతి.

కమ్మే-ఘాతీయతి, ఘాతాపీయతి.

ఈఆదిమ్హి-అహని, హని, అహనింసు, హనింసు.

కమ్మే-అహఞ్ఞి, హఞ్ఞి, అహఞ్ఞింసు, హఞ్ఞింసు.

స్సత్యాదిమ్హి –

౬౨౫. హనా జేఖా [క॰ ౪౮౧; రూ॰ ౫౨౪; నీ॰ ౯౬౭, ౯౬౯? '...ఛఖా' (బహూసు) 'ఛేఖా' (కత్థచి)].

హనమ్హా పరస్స స్సకారస్స జే, ఖాదేసా హోన్తి వా, మహావుత్తినా ధాత్వన్తస్స పరరూపత్తం.

హఞ్జేతి , హనిస్సతి, హఞ్జేన్తి, హఞ్జేసి, హఞ్జేథ, హఞ్జేమి, హనిస్సామి, హఞ్జేమ, హనిస్సామ.

ఖాదేసే మహావుత్తినా ధాత్వన్తస్స వగ్గన్తత్తం, పటిహఙ్ఖతి, పటిహనిస్సతి, పటిహఙ్ఖన్తి, పటిహఙ్ఖసి, పటిహఙ్ఖామి, పటిహఙ్ఖామ, పటిహనిస్సామ.

హర-హరణే, హరతి, హరన్తి.

కమ్మే-హరీయతి, హరీయన్తి.

కారితే-హారేతి, హారయతి.

ణాపిమ్హి న వుద్ధి, హరాపేతి, హరాపయతి.

కమ్మే-హారీయతి, హరాపీయతి.

అ, ఈఆదీసు –

౬౫౬. అఈఆదీసు హరస్సా.

అఆదీసు ఈఆదీసు చ హరస్స రకారస్స ఆ హోతి వా, సో అహా, అహరా.

ఈఆదిమ్హి-సో అహాసి, అజిని మం అహాసి మే [ధ॰ ప॰ ౩-౪], అత్తానం ఉపసంహాసి, ఆసనం అభిహాసి, సాసనే విహాసి, విహాసి పురిసుత్తమో [గవేసితబ్బం], ధమ్మం పయిరుదాహాసి, అహరి, హరి, విహాసుం, ఆహింసు, విహింసు వా, "మా మే తతో మూలఫలం ఆహంసూ"తి [జా॰ ౨.౧౮.౨౨] పాళి, అహాసుం, అహరుం, హరుం, అహరింసు, హరింసు, త్వం అహాసి, అహరి, తుమ్హే అహాసిత్థ, అహరిత్థ, అహం అహాసిం, అహరిం, విహాసిం సాసనే రతో [అప॰ థేర ౧.౨.౮౪], మయం అహాసిమ్హా, అహరిమ్హా.

పరఛక్కే అస్స త్థత్తం, సో అహాసిత్థ, అహరిత్థ.

స్సత్యాదీసు –

౬౫౭. హరస్స చాహఙ స్సే ['యాస్స చాహఙ స్సేన' (బహూసు)].

స్సకారవతీసు విభత్తీసు స్సేన సహ హరస్స చ కరస్స చ రకారస్స ఆహఙ హోతి వా.

ఇఞ ఆగమే-హాహితి, ఖారికాజఞ్చ హాహితి [జా॰ ౨.౨౨.౧౭౨౯]. హాహతి వా, హరిస్సతి, హాహిన్తి, హాహన్తి, హరిస్సన్తి, హాహసి, సుఖం భిక్ఖు విహాహిసి [ధ॰ ప॰ ౩౭౯]. హాహథ, హాహామి, హాహామ, హరిస్సామ.

మహావుత్తినా హరస్స ధాత్వన్తస్స లోపో చ, "యో ఇమస్మిం ధమ్మవినయే అప్పమత్తో విహస్సతి [సం॰ ని॰ ౧.౧౮౫], పురక్ఖత్వా విహస్సామ [థేరీగా॰ ౧౨౧], అహం ఉదకమాహిస్స"న్తి [జా॰ ౨.౨౨.౧౯౩౧] పాళీ.

స్సాదిమ్హి-అహాహా, అహరిస్సా, అహాహంసు, అహరిస్సంసు.

ఆపుబ్బ సీస-పత్థనాయం, ఆసీసతి, ఆసీసన్తి, పచ్చాసీసతి, పచ్చాసీసన్తి.

౬౫౮. ఆదిస్మా సరా [చం॰ ౫.౧.౩; పా॰ ౬.౧.౨].

ఆదిభూతా సరమ్హా పరం పఠమసద్దరూపం ఏకస్సరం ద్వేరూపం హోతి, ఇమినా సరపుబ్బానం ధాతుపదానం పదద్విత్తే ఆసీస, సీస ఇతి రూపద్వయం భవతి.

౬౨౯. లోపోనాదిబ్యఞ్జనస్స [చం॰ ౬.౨.౧౧౨; పా॰ ౭.౪.౬౦].

ద్విత్తే అనాదిభూతస్స ఏకస్స బ్యఞ్జనస్స లోపో హోతీతి పురిమే సీసరూపే సకారలోపో.

ఆసీసీసతి , ఆసీసీసన్తి ఇచ్చాది.

తథా 'పరోక్ఖాయఞ్చా'తి సుత్తే చసద్దేన కమాదీనం ధాతుపదానం పదద్విత్తే కతే 'లోపోనాదిబ్యఞ్జనస్సా'తి పురిమే పదరూపే అనాదిబ్యఞ్జనలోపో, 'కవగ్గహానం చవగ్గజా'తి సేసస్స కవగ్గస్స చవగ్గత్తం, 'నిగ్గహీతఞ్చా'తి నిగ్గహీతాగమో, చఙ్కమతి, చఙ్కమన్తి, చఙ్కమతు, చఙ్కమన్తు, చఙ్కమేయ్య, చఙ్కమేయ్యుం ఇచ్చాది.

కుచ-సఙ్కోచనే, చఙ్కోచతి, చఙ్కోచన్తి.

చల-చలనే, చఞ్చలతి, చఞ్చలన్తి.

మహావుత్తినా నిగ్గహీతస్స పరరూపత్తే జర-భిజ్జనే, జజ్జరతి జజ్జరన్తి.

దళ-దిత్తియం, దద్దల్లతి, దద్దల్లన్తి.

ముహ-వేచిత్తే, మోముహతి, మోముహన్తి, మహావుత్తినా ఉస్స ఓత్తం.

తథా రు-సద్దే, రోరువతి, రోరువన్తి.

లుప-గిద్ధే, లోలుప్పతి, లోలుప్పన్తి ఇచ్చాది.

పదద్విత్తం నామ పదత్థానం అతిసయతాదీపనత్థం, విచ్ఛాయం పన పోనోపుఞ్ఞే, సమ్భమాదీసు చ ద్విత్తే అనాదిబ్యఞ్జనలోపో నత్థి, గామో గామో రమణీయో. తథా క్వచి అతిసయదీపనేపి, రూపరూపం, దుక్ఖదుక్ఖం, అజ్ఝత్తజ్ఝత్తం, దేవదేవో, మునిముని, రాజరాజా, బ్రహ్మబ్రహ్మా, వరవరో, అగ్గఅగ్గో, జేట్ఠజేట్ఠో, సేట్ఠసేట్ఠో, పసత్థపసత్థో, ఉగ్గతఉగ్గతో, ఉక్కట్ఠుక్కట్ఠో, ఓమకోమకో, దుబ్బలదుబ్బలో, అబలఅబలో, మహన్తమహన్తో ఇచ్చాది.

భూవాదిగణో నిట్ఠితో.

రుధాదిగణ

అథ రుధాదిగణో వుచ్చతే.

‘కత్తరీ’తి పదం వత్తతే, తఞ్చ బహులాధికారా వికరణానం కత్తరి నిబన్ధం భావ, కమ్మేసు అనిబన్ధం వికప్పేన పవత్తిం దీపేతి, తస్మా భావ, కమ్మేసు చ కారితరూపేసు చ వికరణానం పవత్తి వేదితబ్బా హోతీతి.

ఛిద, భిద, భుజ, ముచ, యుజ, రిచ, రుధ, లిప, విద, సిచ, సుభ.

౬౬౦. మఞ్చ రుధాదీనం [క. ౪౪౬; రూ. ౫౦౯; నీ. ౯౨౬; చం. ౧.౧.౯౩; పా. ౩.౧.౭౮].

రుధాదీహి క్రియత్థేహి కత్తరి లో హోతి, తేసఞ్చ రుధాదీనం పుబ్బన్తసరమ్హా పరం నిగ్గహీతం ఆగచ్ఛతి, మానుబన్ధో పుబ్బన్తదీపనత్థో, అకారో ఉచ్చారణత్థో, చసద్దేన రుధ, సుభాదీహి ఇ, ఈ, ఏ, ఓపచ్చయే సఙ్గణ్హాతి, నిగ్గహీతస్స వగ్గన్తత్తం.

రున్ధతి.

ఛిద-ద్విధాకరణే, ఛిన్దతి, ఛిన్దన్తి.

కమ్మే క్యో, ‘తవగ్గవరణానం యే చవగ్గబయఞా’తి యమ్హి ధాత్వన్తస్స చవగ్గత్తం, ‘వగ్గలసేహి తే’తి యస్స పుబ్బరూపత్తం. ఛిజ్జతి, ఛిజ్జన్తి.

‘గరుపుబ్బా రస్మా రే న్తేన్తీన’న్తి చతున్నం న్తే, న్తీనం రేత్తం, ఛిన్దతే, ఛిజ్జతే, ఛిజ్జన్తే, ఛిజ్జరే.

ఇమినా నిగ్గహీతాగమో, ఛిన్దీయతి, ఛిన్దీయన్తి, ఛిన్దీయతే, ఛిన్దీయన్తే.

కారితే-ఛేదేతి, ఛేదయతి, ఛేదాపేతి, ఛేదాపయతి, ఛిన్దేతి, ఛిన్దయతి, ఛిన్దాపేతి, ఛిన్దాపయతి.

ఈఆదిమ్హి-అచ్ఛిన్ది , ఛిన్ది, అచ్ఛిన్దుం, ఛిన్దుం, అచ్ఛిన్దింసు, ఛిన్దింసు.

మహావుత్తినా ధాత్వన్తస్స చ్ఛే పుబ్బస్స ద్విత్తఞ్చ, అచ్ఛేచ్ఛి తణ్హం, వివత్తయి సంయోజనం [ఇతివు. ౫౩], “అచ్ఛేజ్జీ”తిపి దివాదిపాఠో దిస్సతి, అచ్ఛేచ్ఛుం వత భో రుక్ఖం [జా. ౨.౨౨.౧౭౮౮].

కమ్మే-అచ్ఛిజ్జి, ఛిజ్జి, అచ్ఛిన్దియి, ఛిన్దియి.

కారితే-ఛేదేసి, కణ్ణనాసఞ్చ ఛేదయి [జా. ౧.౪.౪౯], ఛిన్దేసి, ఛిన్దయి.

స్సత్యాదిమ్హి-‘లభవసఛిదగమభిదరుదానం చ్ఛఙ’ఇతి స్సేన సహ ధాత్వన్తస్స చ్ఛో, ఛేచ్ఛతి, ఛిన్దిస్సతి, ఛేచ్ఛన్తి, ఛిన్దిస్సన్తి, ఛేచ్ఛసి, ఛేచ్ఛత, ఛేచ్ఛామి, ఛేచ్ఛామ, ఛిన్దిస్సామ.

స్సాదిమ్హి-అచ్ఛేచ్ఛా, అచ్ఛిన్దిస్సా, అచ్ఛేచ్ఛంసు, అచ్ఛిన్దిస్సంసు.

భిద-విదారణే, భిన్దతి, భిన్దన్తి.

కమ్మే-భిజ్జతి, భిజ్జన్తి, భిజ్జరే, భిన్దియతి, భిన్దియన్తి.

కారితే-భిక్ఖూ భిక్ఖూహి భేదేతి [మహావ. ౧౦౭], భేదయతి, భేదాపేతి, భేదాపయతి, భిన్దేతి, భిన్దయతి, భిన్దాపేతి, భిన్దాపయతి.

కమ్మే-భేదీయతి, భేదాపీయతి.

ఈఆదిమ్హి-అభిన్ది, భిన్ది, అభిన్దుం, భిన్దుం, అభిన్దింసు, భిన్దింసు.

కమ్మే-అభిజ్జి, భిజ్జి, అభిన్దియి, భిన్దియి.

కారితే-అభేదేసి, భేదేసి, అభేదయి, భేదయి, భేదాపేసి, భేదాపయి.

స్సత్యాదిమ్హి-'లభవస...'ఇచ్చాదినా స్సేన సహ దస్స చ్ఛో, భేచ్ఛతి, భిన్దిస్సతి, భేచ్ఛన్తి, భిన్దిస్సన్తి, భేచ్ఛసి, భేచ్ఛథ, భేచ్ఛామి, భేచ్ఛామ, భిన్దిస్సామ, "తం తే పఞ్ఞాయ భేచ్ఛామీ"తి [సు. ని. ౪౪౫] పాళి.

స్సాదిమ్హి-అభేచ్ఛా, అభిన్దిస్సాఇచ్చాది.

భుజ-పాలన, బ్యవహరణేసు, భుఞ్జతి, భుఞ్జన్తి.

కమ్మే-భుజ్జతి, భుజ్జన్తి.

కారితే-భోజేతి, భోజయతి, భోజాపేతి, భోజాపయతి.

కమ్మే-భోజీయతి, భోజాపీయతి.

స్సత్యాదిమ్హి-'వచభుజముచవిసానం క్ఖజ'ఇతి స్సేన సహ ధాత్వన్తస్స క్ఖో, ఆదివుద్ధి, భోక్ఖతి, భుఞ్జిస్సతి, భోక్ఖన్తి, భోక్ఖసి, భోక్ఖథ, భోక్ఖామి, భోక్ఖామ, భుఞ్జిస్సామ.

స్సాదిమ్హి-అభోక్ఖా, అభుఞ్జిస్సా, అభోక్ఖంసు, అభుఞ్జిస్సంసు ఇచ్చాది.

ముచ-మోచనే, ముఞ్చతి, ముఞ్చన్తి, ముఞ్చరే.

కమ్మే-ముచ్చతి, ముచ్చన్తి, ముఞ్చీయతి, ముఞ్చీయన్తి.

కారితే-మోచాపేతి, మోచాపయతి.

ఈఆదిమ్హి-అముఞ్చి, ముఞ్చి, అముఞ్చింసు, ముఞ్చింసు.

కారితే-అమోచేసి, మోచేసి, అమోచయి, మోచయి, అమోచేసుం, మోచేసుం, అమోచయుం, మోచయుం, అమోచింసు, మోచింసు, అమోచయింసు, మోచయింసు.

స్సత్యాదిమ్హి-స్సేన సహ చస్స క్ఖో, మోక్ఖతి, ముఞ్చిస్సతి, మోక్ఖన్తి మారబన్ధనా [ధ॰ ప॰ ౩౭]. న మే సమణ మోక్ఖసి [సం॰ ని॰ ౧.౧౪౦]. మోక్ఖథ, మోక్ఖామి, మోక్ఖామ, ముఞ్చిస్సామ.

స్సాదిమ్హి-అమోక్ఖా , మోక్ఖా, అముఞ్చిస్సా, ముఞ్చిస్సా, అమోక్ఖంసు, మోక్ఖంసు, అముఞ్చిస్సంసు, ముఞ్చిస్సంసు.

యుజ-యోగే, యుఞ్జతి బుద్ధసాసనే, ఆరభతీతి అత్థో, యుఞ్జన్తి, పమాదమనుయుఞ్జన్తి, బాలా దుమ్మేధినో జనా [ధ॰ ప॰ ౨౬]. యుఞ్జసి, యుఞ్జథ బుద్ధసాసనే [సం॰ ని॰ ౧.౧౮౫]. యుఞ్జామి, యుఞ్జామ.

కమ్మే-యుఞ్జీయతి, యుఞ్జీయన్తి.

కారితే-యోజేతి, పయోజేతి, నియోజేతి, ఉయ్యోజేతి, యోజయతి, పయోజయతి, నియోజయతి, ఉయ్యోజయతి.

కమ్మే-యోజీయతి, పయోజీయతి, నియోజీయతి, ఉయ్యోజీయతి.

రుధ-ఆవరణే, రున్ధతి, రున్ధితి, రున్ధీతి, రున్ధేతి, రున్ధోతి, రున్ధన్తి, ఓరున్ధతి, అవరున్ధతి, రున్ధాపేతి, రున్ధాపయతి, అవరోధేతి, అవరోధయతి, ఉపరోధేతి, ఉపరోధయతి, రోధాపేతి, రోధాపయతి.

కమ్మే-అవరోధీయతి ఇచ్చాది.

లిప-లిమ్పనే, లిమ్పతి, లిమ్పన్తి.

కమ్మే-లిమ్పీయతి.

కారితే-లిమ్పేతి, లిమ్పయతి, లిమ్పాపేతి, లిమ్పాపయతి, లేపేతి, లేపయతి, లేపాపేతి, లేపాపయతి ఇచ్చాది.

విద-పటిలాభే, విన్దతి, విన్దన్తి.

కమ్మే-విన్దీయతి, విన్దీయన్తి.

కారితే-విన్దేతి, విన్దయతి, విన్దాపేతి, విన్దాపయహి.

ఈఆదిమ్హి-అవిన్ది , విన్ది, ఉదగ్గణే తత్థ పపం అవిన్దుం [జా॰ ౧.౧.౨], అవిన్దింసు, విన్దింసు ఇచ్చాది.

సిచ-సేచనే, సిఞ్చతి, సిఞ్చన్తి.

కమ్మే-సిఞ్చీయతి, సిఞ్చీయన్తి.

కారితే-సిఞ్చేతి, సిఞ్చయతి, సిఞ్చాపేతి, సిఞ్చాపయతి, సిఞ్చేయ్య వా సిఞ్చాపేయ్య వా [పాచి॰ ౧౪౦] ఇచ్చాది.

సుభ-సమ్పహారే, యో నో గావోవ సుమ్భతి [జా॰ ౨.౨౨.౨౧౩౨]. సుమ్భన్తి, సుమ్భసి, సుమ్భథ, భూమిం సుమ్భామి వేగసా [జా॰ ౧.౩.౩౧], సుమ్భామ, సుమ్భితి, సుమ్భీతి, సుమ్భేతి, సుమ్భోతి ఇచ్చాది.

గహధాతుపి ఇధ సఙ్గహితా. గహ-ఉపాదానే. 'మఞ్చ రుధాదీన'న్తి నిగ్గహీతేన సహ లపచ్చయో.

౬౬౧. ణో నిగ్గహీతస్స [క॰ ४६०; రూ॰ ౩౧౮; నీ॰ ౯౮౨].

గహధాతుమ్హి ఆగతస్స నిగ్గహీతస్స ణో హోతి. మహావుత్తినా వికప్పేన లస్స దీఘో.

గణ్హాతి, గణ్హతి వా, గణ్హన్తి, గణ్హసి, గణ్హథ, గణ్హామి, గణ్హామ.

కమ్మే-గణ్హీయతి, గణ్హీయన్తి.

'హస్స విపల్లాసో'తి హ, యానం విపరియాయో, గయ్హతి, గయ్హన్తి, గయ్హరే.

కారితే-గాహేతి, గాహయతి, గాహాపేతి, గాహాపయతి ఇచ్చాది.

౬౬౨. గహస్స ఘేప్పో [క॰ ४८६; రూ॰ ౩౧౯; నీ॰ ౯౦౧].

న్త, మాన, త్యాదీసు గహస్స ఘేప్పాదేసో హోతి వా.

ఘేప్పతి , ఘేప్పన్తి.

కమ్మే-ఘేప్పీయతి, ఘేప్పీయన్తి.

ఈఆదిమ్హి-అగణ్హి, గణ్హి.

మహావుత్తినా నిగ్గహీతలోపో, ఇఉఆగమస్స ఏత్తం, అగ్గహేసి, పటిగ్గహేసి, అనుగ్గహేసి, అగ్గణ్హింసు, గణ్హింసు. అగ్గహేసుం, పటిగ్గహేసుం, అనుగ్గహేసుం.

స్సత్యాదిమ్హి-గణ్హిస్సతి, గహేస్సతి, గణ్హిస్సన్తి, గహేస్సన్తి ఇచ్చాది.

రుధాదిగణో నిట్ఠితో.

దివాదిగణ

అథ దివాదిగణో వుచ్చతే.

ఇధ ధాతూనం కమో అన్తక్ఖరవసేన వత్తబ్బో సబ్బసో సదిసరూపత్తా.

ముచ, విచ, యుజ, లుజ, విజ, గద, పద, మద, విద, ఇధ, కుధ, గిధ, బుధ, యుధ, విధ, సిధ, సుధ మన, హన, కుప, దీప, లుప, వప, సుప, దివు, సివు, తస, తుస, దిస, దుస, సిస, సుస, దహ, నహ, ముహ.

౬౬౩. దివాదీహి యక [క. ౪౪౭; రూ. ౫౧౦; నీ. ౯౨౮; చం. ౧.౧.౮౭; పా. ౩.౧.౬౯].

దివాదీహి క్రియత్థేహి కత్తరి కానుబన్ధో యపచ్చయో హోతి.

దిబ్బతి.

ముచ-ముత్తియం, యస్స పుబ్బరూపత్తం, ముచ్చతి, విముచ్చతి. అకమ్మకత్తా సుద్ధకమ్మరూపం న లబ్భతి.

కారితే-మోచేతి , మోచయతి, మోచాపేతి, మోచాపయతి.

కమ్మే-మోచీయతి, మోచాపీయతి, ముచ్చతు, దుక్ఖా ముచ్చన్తు.

స్సత్యాదిమ్హి ధాత్వన్తస్స క్ఖో, మోక్ఖతి, మోక్ఖన్తి.

విచ-వివేకే, వివిచ్చతి, వివిచ్చన్తి.

కారితే-వివేచేతి, వివేచయతి, వివేచాపేతి, వివేచాపయతి.

కమ్మే-వివేచీయతి, వివేచాపీయతి ఇచ్చాది.

యుజ-యుత్తియం, యుజ్జతి, యుజ్జన్తి.

లుజ-వినాసే, లుజ్జతి, లుజ్జన్తి.

విజ-భయ, చలనేసు, సంవిజ్జతి, సంవిజ్జన్తి.

కారితే-సంవేజేతి, సంవేజయతి, సంవేజేన్తి, సంవేజయన్తి ఇచ్చాది.

గద-గజ్జనే, మేఘో గజ్జతి, గజ్జన్తి.

పద-గతిమ్హి, ఉప్పజ్జతి, ఉప్పజ్జన్తి, నిపజ్జతి, విపజ్జతి, సమ్పజ్జతి, ఆపజ్జతి, సమాపజ్జతి, పటిపజ్జతి.

కమ్మే-తేన ఆపత్తి ఆపజ్జతి, ఝానం సమాపజ్జతి, మగ్గో పటిపజ్జతి.

క్యమ్హి పరేపి యక హోతి, తేన ఆపత్తి ఆపజ్జీయతి. ఝానం సమాపజ్జీయతి, మగ్గో పటిపజ్జీయతి.

కారితే-ఉప్పాదేతి, ఉప్పాదయతి, నిప్పాదేతి, నిప్పాదయతి. సమ్పాదేతి, సమ్పాదయతి, ఆపాదేతి, ఆపాదయతి, పటిపాదేతి, పటిపాదయతి, పటిపజ్జాపేతి, పటిపజ్జాపయతి.

కమ్మే-ఉప్పాదీయతి, నిప్పాదీయతి, సమ్పాదీయతి, ఆపాదీయతి, పటిపాదీయతి.

ఉప్పజ్జతు , ఉప్పజ్జన్తు, ఉప్పజ్జేయ్య, ఉప్పజ్జేయ్యుం, కిన్తి ను ఖో సద్ధివిహారికస్స పత్తో ఉప్పజ్జియేథ, చీవరం ఉప్పజ్జియేథ, పరిక్ఖారో ఉప్పజ్జియేథాతి [మహావ. ౬౭] ఇమాని పన కత్తు, కమ్మరూపాని.

ఈఆదిమ్హి-ఉప్పజ్జి, నిపజ్జి, విపజ్జి, సమ్పజ్జి, ఆపజ్జి, సమాపజ్జి, పటిపజ్జి.

౬౬౪. క్వచి వికరణానం [క. ౨౧౭; రూ. ४౮౮; నీ. ౧౧౦౨].

వికరణానం క్వచి లోపో హోతి.

చక్ఖుం ఉదపాది, ఞాణం ఉదపాది, విజ్జా ఉదపాది, ఆలోకో ఉదపాది [సం. ని. ౨.౧౦౮౧] ఇచ్చాది, ఉప్పజ్జింసు, నిపజ్జింసు.

మద-ఉమ్మాదే, మజ్జతి, మజ్జన్తి.

విద-సత్తాయం, విజ్జతి, సంవిజ్జతి.

ఇధ-సమిద్ధియం, ఇజ్ఝతి, సమిజ్ఝతి.

కుధ-కోపే, కుజ్ఝతి, కుజ్ఝన్తి.

బుధ-అవగమనే, బుజ్ఝతి, సమ్బుజ్ఝతి.

పటిపుబ్బో నిద్దక్ఖయే వికసనే చ, పటిబుజ్ఝతి.

కమ్మే-తేన ధమ్మో బుజ్ఝతి, ధమ్మా బుజ్ఝన్తి, బుజ్ఝరే, బుజ్ఝీయతి, బుజ్ఝీయన్తి.

కారితే-బోధేతి, బోధయతి, బోధాపేతి, బోధాపయతి, బుజ్ఝాపేతి, బుజ్ఝాపయతి.

యుధ-సమ్పహారే, మల్లో మల్లేన సద్ధిం యుజ్ఝతి, ద్వే సేనా యుజ్ఝన్తి, ద్వే మేణ్డా యుజ్ఝన్తి, ద్వే ఉసభా యుజ్ఝన్తి, ద్వే హత్థినో యుజ్ఝన్తి, ద్వే కుక్కుటా యుజ్ఝన్తి.

కమ్మే-యుజ్ఝీయతి, యుజ్ఝీయన్తి.

కారితే-యోధేతి , యోధయతి, యుజ్ఝాపేతి, యుజ్ఝాపయతి, “యోధేథ మారం పఞ్ఞావుధేనా”తి [ధ. ప. ४౦] పాళి.

విధ-తాళనే, సరేన మిగం విజ్ఝతి, ధమ్మం పటివిజ్ఝతి, పటివిజ్ఝన్తి.

కమ్మే కత్తుసదిసమ్పి రూపం హోతి, తేన ధమ్మో పటివిజ్ఝతి, ధమ్మా పటివిజ్ఝన్తి, పటివిజ్ఝీయతి, పటివిజ్ఝీయన్తి.

కారితే-వేధేతి, వేధయతి, పటివేధేతి, పటివేధయతి, ఇచ్చాది.

సిధ-సంసిద్ధియం, సిజ్ఝతి, సిజ్ఝన్తి, సిజ్ఝరే.

కారితే మహావుత్తినా ఇస్స ఆత్తం, సాధేతి, సాధయతి, సాధేన్తి, సాధయన్తి.

కమ్మే-సాధీయతి, సాధీయన్తి ఇచ్చాది.

సుధ-సుద్ధియం, సుజ్ఝతి, సుజ్ఝన్తి, విసుజ్ఝతి, పరిసుజ్ఝతి.

కారితే-సోధేతి, సోధయతి.

మన-మఞ్ఞనాయం, మఞ్ఞతి, అవమఞ్ఞతి, అతిమఞ్ఞతి, మఞ్ఞన్తి, అవమఞ్ఞన్తి, అతిమఞ్ఞన్తి ఇచ్చాది.

హన-విఘాత, సఙ్ఘాతేసు, హఞ్ఞతి, విహఞ్ఞతి, హఞ్ఞన్తి, విహఞ్ఞన్తి ఇచ్చాది.

కుప-కోపే, పరో పరస్స కుప్పతి, కుచ్ఛివాతో కుప్పతి, రోగో కుప్పతి, పటికుప్పతి, తేజోధాతు పకుప్పతి [మ॰ ని॰ ౧.౩౦౩].

కారితే-కోపేతి, కోపయతి ఇచ్చాది.

దీప-దిత్తియం, దిప్పతి, దిప్పన్తి, పురే అధమ్మో దిప్పతి [చూళవ॰ ౪౩౭].

కమ్మే-దీపీయతి, దీపీయన్తి.

కారితే గరుపన్తత్తా న వుద్ధి, దీపేతి, దీపయతి, దీపేన్తి, దీపయన్తి ఇచ్చాది.

లుప-అదస్సనే , లుప్పతి, లుప్పన్తి.

కారితే-లోపేతి, లోపయతి ఇచ్చాది.

వప-బీజనిక్ఖేపే, వప్పతి, వప్పన్తి ఇచ్చాది.

సుప-సుప్పనే, సుప్పతి, సుప్పన్తి.

మహావుత్తినా ఆదివుద్ధి, సోప్పతి, సోప్పన్తి.

సము-ఉపసమే నివాసే చ, సమ్మతి, విసమ్మతి, ఉపసమ్మతి, వూపసమ్మతి, అస్సమే సమ్మతి, యత్థ సమ్మతి తేమియో [జా॰ ౨.౨౨.౭౩], సమ్మన్తి. కారితే న వుద్ధి, సమేతి, వూపసమేతి ఇచ్చాది.

దివు-కీళాయం విజిగీసాయం బ్యవహారే ఘుతి, కన్తి, గతి, సత్తీసు చ, 'తవగ్గవరణానం యే చవగ్గబయఞా'తి యమ్హి వస్స బత్తం, 'వగ్గలసేహి తే'తి యస్స బత్తం, దిబ్బతి, దిబ్బన్తి ఇచ్చాది.

సివు-సంసిబ్బనే, సిబ్బతి, సిబ్బన్తి, సిబ్బేయ్య వా సిబ్బాపేయ్య వా [పాచి॰ ౧౭౬] ఇచ్చాది.

తస-సన్తాసే, తస్సతి.

మహావుత్తినా తస్స త్రత్తం, ఉత్రస్సతి, ఉబ్బిజ్జతీతి అత్థో. తస్సతి, పరితస్సతి, పిపాసతీతి అత్థో.

కారితే-తాసేతి, తాసయతి ఇచ్చాది.

తుస-పీతిమ్హి, తుస్సతి, సన్తుస్సతి.

కమ్మేపి-తుస్సతి, సన్తుస్సతి, తుస్సీయతి.

కారితే-తోసేతి, తోసయతి ఇచ్చాది.

దిస-పఞ్ఞాయనే, దిస్సతి, పదిస్సతి, సన్దిస్సతి. దిస్సన్తి బాలా అబ్యత్తా [మహావ॰ ౭౬], నిమిత్తాని పదిస్సన్తి [బు॰ వం॰ ౨.౮౨], ఇమే ధమ్మా మయి సన్దిస్సన్తి, అహఞ్చ ఇమేసు ధమ్మేసు సన్దిస్సామి [మ॰ ని॰ ౩.౨౨౩ (థోకం విసదిసం)].

దుస-పటిఘాతే , దుస్సతి. దోసనేయ్యేసు దుస్సతి. పదుస్సతి, దుస్సన్తి, పదుస్సన్తి.

కారితే దీఘో, దూసేతి, దూసయతి.

కమ్మే-దూసీయతి ఇచ్చాది.

సిస-అసబ్బయోగే, సిస్సతి, అవసిస్సతి. సరీరాని అవసిస్సన్తి.

కారితే-సేసేతి, సేసయతి ఇచ్చాది.

సుస-సుస్సనే, సుస్సతి. అట్ఠి చ న్హారు చ చమ్మఞ్చ అవసిస్సతు, ఉపసుస్సతు మే సరీరే మంసలోహితం [మ॰ ని॰ ౨.౧౮౪ (థోకం విసదిసం)] ఇచ్చాది.

దహ-దాహే, హ, యానం విపరియాయో, దయ్హతి, దయ్హన్తి, ఏకచితకమ్హి దయ్హరే.

కారితే-దాహేతి, దాహయతి ఇచ్చాది.

నహ-బన్ధనే, సన్నయ్హతి, సన్నయ్హన్తి ఇచ్చాది.

ముహ-ముయ్హనే, ముయ్హతి, సమ్ముయ్హతి, సమ్ముయ్హామి, పముయ్హామి. సబ్బా ముయ్హన్తి మే దిసా [జా॰ ౨.౨౨.౨౧౮౫].

కారితే-మోహేతి, మోహయతి ఇచ్చాది.

దివాదిగణో నిట్ఠితో.

స్వాదిగణ

అథ స్వాదిగణో వుచ్చతే.

గి, చి, మి, వు, సు, హి, ఆప, సక.

'కా'తి వత్తతే.

౬౬౫. స్వాదితో క్ణో [క॰ ४४౮; రూ॰ ౫౧౨; నీ॰ ౯౨౯; చం॰ ౧.౧.౯౫; పా॰ ౩.౧.౭४; 'స్వాదీహి...' (బహూసు)].

స్వాదీహి క్రియత్థేహి పరం కానుబన్ధా ణా, ణో ఇతి ద్వే పచ్చయా హోన్తి.

౬౬౬. న తే కానుబన్ధనాగమేసు.

ఇవణ్ణు'వణ్ణానం అకారస్స చ తే ఏ, ఓ, ఆ న హోన్తి కానుబన్ధనాగమేసు పరేసూతి వుద్ధిపటిసేధో.

సుణాతి, సుణోతి.

గి-సద్దే, గిణాతి, గిణోతి, అనుగిణాతి, పటిగిణాతి.

పుబ్బస్సరలోపో, అనుగిణన్తి, పటిగిణన్తి.

చి-చయే, మహావుత్తినా ణస్స నత్తం, వడ్ఢకీ పాకారం చినాతి, చినోతి, ఆచినాతి, ఆచినోతి, అపచినాతి, అపచినోతి, విద్ధంసేతీతి అత్థో.

పుబ్బస్సరలోపో, చినన్తి, ఆచినన్తి, అపచినన్తి.

కమ్మే-చీయతి, ఆచీయతి, అపచీయతి, చినీయతి, ఆచినీయతి, అపచినీయతి.

కారితే-చయాపేతి, చయాపయతి, చినాపేతి, చినాపయతి ఇచ్చాది.

మి-పక్ఖేపే, మిణాతి, మిణోతి, మినాతి, మినోతి వా.

వు-సంవరణే, సంవుణాతి, సంవుణోతి, ఆవుణాతి, ఆవుణోతి.

సు-సవనే, సుణాతి, సుణోతి, సుణన్తి, సుణాసి, సుణోసి.

రస్సత్తే-సుణసి నాగ [మహావ. ౧౨౬]. సుణాథ, సుణోథ, సుణామి, సుణోమి, సుణామ, సుణోమ.

కమ్మే 'దీఘో సరస్సా'తి క్యమ్హి దీఘో, సూయతి, సుయ్యతి, సూయన్తి, సుయ్యన్తి, సుణీయతి, సుణీయన్తి.

కారితే-సావేతి, అనుసావేతి, సావయతి, అనుసావయతి, సుణాపేతి, సుణాపయతి.

కమ్మే-సావీయతి, అనుసావీయతి.

సుణాతు, సుణన్తు, సుయ్యతు, సుయ్యన్తు, సావేతు, సావేన్తు, సుణే, సుణేయ్య, సుణేయ్యుం, సూయేయ్య, సుయ్యేయ్య, సూయేయ్యుం, సుయ్యేయుం, సావేయ్య, సావేయ్యుం.

ఈఆదిమ్హి-అసుణి, సుణి.

౬౬౭. తేసు సుతో క్ణోక్ణానం రోట [క. ౨౧౭; రూ. ౪౮౮; నీ. ౧౧౦౨].

తేసు ఈఆదీసు స్సకారవన్తేసు చ వచనేసు సుధాతుతో పరేసం క్ణో, క్ణానం రోట హోతి, రానుబన్ధో సబ్బాదేసదీపనత్థో. 'రానుబన్ధేన్తసరాదిస్సా'తి సుత్తేన ఆదిసరస్స లోపో, ద్విత్తం.

అస్సోసి, అస్సోసుం, అస్సోసి, అస్సోసిత్థ, అస్సోసిం, అస్సోసిమ్హా, అస్సోసుమ్హా, అస్సోసిత్థ ఇచ్చాది.

స్సత్యాదిమ్హి-సుణిస్సతి, సోస్సతి, సుణిస్సన్తి, సోస్సన్తి, సుణిస్ససి, సోస్ససి, సుణిస్సథ, సోస్సథ, సుణిస్సామి, సోస్సామి, సుణిస్సామ, సోస్సామ. ఏవం పరఛక్కే.

స్సాదిమ్హి-అసుణిస్సా, అసోస్సా, అసుణిస్సంసు, సోస్సంసు ఇచ్చాది.

పపుబ్బో హి-పేసనే, పహిణాతి, పహిణోతి, పహిణన్తి.

ఈఆదిమ్హి-దూతం పహిణి, పహిణింసు, 'క్వచి వికరణాన'న్తి వికరణలోపో, మహావుత్తినా పస్స దీఘో, దూతం పాహేసి [పారా. ౨౯౭; మహావ. ౧౯౮], పాహేసుం ఇచ్చాది.

ఆప-పాపుణనే పపుబ్బో –

౬౬౮. సకాపానం కుక్కు క్ణే [క. ౨౧౭; రూ. ౪౮౮; నీ. ౧౧౦౨; "...కుకకూ ణే" (బహూసు)].

సక, ఆపధాతూనం కానుబన్ధా కుకార, ఉకారా కమేన ఆగమా హోన్తి క్ణమ్హి పచ్చయే.

పాపుణోతి, పాపుణన్తి, సమ్పాపుణన్తి.

పరిపుబ్బో పరియత్తియం, పరియాపుణాతి, పరియాపుణన్తి.

సంపుబ్బో-సమాపుణాతి, పరిసమాపుణాతి, నిట్ఠానం గచ్ఛతీతి అత్థో.

క్ణేతి కిం? పప్పోతి.

కమ్మే-పాపీయతి, పాపీయన్తి.

కారితే-పాపేతి, పాపయతి, పాపేన్తి, పాపయన్తి.

కమ్మే-పాపీయతి, పాపీయన్తి.

ఈఆదిమ్హి-పాపుణి, పాపుణింసు ఇచ్చాది.

సక-సత్తియం, సక్కుణోతి, సక్కుణాతి.

క్ణేతి కిం? సక్కోతి, సక్కుణన్తి.

ఈఆదిమ్హి-అసక్కుణి, సక్కుణి, అసక్కుణింసు, సక్కుణింసు.

౬౬౯. సకా క్ణాస్స ఖో ఈఆదో ['...ణాస్స ఖ...' (బహూసు)].

సకమ్హా పరస్స క్ణాస్స ఖో హోతి ఈఆదిమ్హి.

అసక్ఖి, సక్ఖి, అసక్ఖింసు, సక్ఖింసు ఇచ్చాది.

౬౭౦. స్సే వా [క॰ ౨౧౭; రూ॰ ౪౮౮; నీ॰ ౧౧౦౨].

సకమ్హా పరస్స క్ణస్స ఖో హోతి వా స్సే పరే.

సక్ఖిస్సతి, సక్కుణిస్సతి, సక్ఖిస్సన్తి, సక్కుణిస్సన్తి, సక్ఖిస్ససి, సక్ఖిస్సథ, సక్ఖిస్సామి, సక్ఖిస్సామ, సక్కుణిస్సామ.

'దక్ఖ సక్ఖ హేహి హోహీహి లోపో'తి స్సస్స వికప్పేన లోపో, సక్ఖితి, సక్ఖిస్సతి, సక్ఖిన్తి, సక్ఖిస్సన్తి.

స్సాదిమ్హి-అసక్ఖిస్సా, సక్ఖిస్సా, అసక్కుణిస్సా, సక్కుణిస్సా ఇచ్చాది.

స్వాదిగణో నిట్ఠితో.

క్యాదిగణ

అథ క్యాదిగణో వుచ్చతే.

కీ, జి, ఞా, ధూ, పు, భూ, మా, మూ, లూ.

౬౭౧. క్యాదీహి క్ణా [క౦ ౪౪౯; రూ౦ ౫౧౩; నీ౦ ౯౩౦; చం౦ ౧.౧.౧౦౧ ...పే౦... ౩.౧.౮౧].

కీఇచ్చాదీహి క్రియత్థేహి పరం కత్తరి కానుబన్ధో ణాపచ్చయో హోతి.

౬౭౨. క్ణాక్నాసు రస్సో [క౦ ౫౧౨; రూ౦ ౪౮౮; నీ౦ ౧౧౦౫; చం౦ ౬.౧.౧౦౮; పా౦ ౭.౩.౮౦].

ఏతేసు దీఘధాతూనం రస్సో హోతి.

కీ-దబ్బవినిమయే, కిణాతి, కిణన్తి, విక్కిణాతి, విక్కిణన్తి.

కమ్మే-కీయతి, కియ్యతి, విక్కీయతి, విక్కియ్యతి, విక్కియ్యన్తి.

కారితే-విక్కాయేతి, విక్కాయయతి, కీణాపేతి, కీణాపయతి ఇచ్చాది.

౬౭౩. జ్యాదీహి క్నా [క౦ ౪౪౯; రూ౦ ౫౧౩; నీ౦ ౯౩౦].

జిఇచ్చాదీహి కత్తరి కానుబన్ధో నాపచ్చయో హోతి.

జినాతి, జినన్తి.

కమ్మే-జీయతి, జియ్యతి, జినీయతి, జినియ్యతి.

కారితే-జయాపేతి, జయాపయతి, పరాజేతి, పరాజయతి, పరాజేన్తి, పరాజయన్తి, జినాపేతి, జినాపయతి, అజిని, జిని, అజినింసు, జినింసు, జినిస్సతి, జినిస్సన్తి ఇచ్చాది.

ఞా-అవబోధనే.

౬౭౪. ఞాస్స నే జా [క౦ ౪౭౦; రూ౦ ౫౧౪; నీ౦ ౯౫౦; చం౦ ౬.౧.౧౦౭; పా౦ ౭.౩.౭౯].

నాపచ్చయే పరే ఞాస్స జా హోతి.

జానాతి, పజానాతి, ఆజానాతి, సఞ్జానాతి, విజానాతి, అభిజానాతి, పరిజానాతి, పటిజానాతి, జానన్తి.

కమ్మే-ఞాయతి, పఞ్ఞాయతి, అఞ్ఞాయతి, సఞ్ఞాయతి, విఞ్ఞాయతి, అభిఞ్ఞాయతి, పరిఞ్ఞాయతి, పటిఞ్ఞాయతి, ఞాయన్తి.

కారితే-ఞాపేతి , ఞాపయతి, ఞాపేన్తి, ఞాపయన్తి, జానాపేతి, జానాపయతి, జానాపేన్తి, జానాపయన్తి.

కమ్మే-ఞాపీయతి, సఞ్ఞాపీయతి, జానాపీయతి.

౬౭౫. ఞాస్స సనాస్స నాయో తిమ్హి [క. ౫౧౯; రూ. ౫౧౬; నీ. ౧౦౨౨].

నాసహితస్స ఞాస్స నాయో హోతి తిమ్హి, సుత్తవిభత్తియా అన్తి, అన్తేసు చ.

నాయతి. విచేయ్య విచేయ్య అత్థే పనాయతీతి ఖో భిక్ఖవే విపస్సీతి వుచ్చతి [దీ. ని. ౨.౪౧-౪౪]. నాయన్తి. "అనిమిత్తా న నాయరే"తి [విసుద్ధి ౧.౧౭౪] పాళి.

ఏయ్యాదిమ్హి-జానేయ్య, జానేయ్యుం, జానేయ్యాసి, జానేయ్యాథ, జానేయ్యామి, జానేయ్యామ.

ఉత్తే-జానేయ్యాము.

ఏయ్యామస్స ఏముత్తే "కథం జానేము తం మయ"న్తి [జా. ౨.౨౨.౭] పాళి.

౬౭౬. ఏయ్యస్సియాఞా వా [క. ౫౦౮; రూ. ౫౧౫; నీ. ౧౦౨౧].

ఞాతో ఏయ్యస్స ఇయా, ఞా హోన్తి, వాసద్దేన ఏయ్యుమాదీనమ్పి ఞు, ఞాసి, ఞాథ, ఞామి, ఞామాదేసా హోన్తి, ఏయ్యమిచ్చస్స ఞఞ్చ.

జానియా.

౬౭౭. ఞామ్హి జం [క. ౪౭౦; రూ. ౫౧౪; నీ. ౯౫౦].

ఞాదేసే పరే సనాస్స ఞాస్స జం హోతి.

జఞ్ఞా, విజఞ్ఞా.

సుత్తవిభత్తేన ఞుఆదీసుపి జం హోతి. "పాపం కత్వా మా మం జఞ్ఞూతి ఇచ్ఛతి [సు. ని. ౧౨౭; విభ. ౮౯౪ 'జఞ్ఞా'తి], వివేకధమ్మం అహం విజఞ్ఞం [గవేసితబ్బం], జఞ్ఞాము చే సీలవన్తం వదఞ్ఞు"న్తి [జా. ౨.౨౨.౧౩౦౧] పాళీ. 'జఞ్ఞాసి, జఞ్ఞాథ, జఞ్ఞామి, జఞ్ఞామా'తిపి యుజ్జతి.

౬౭౮. ఈస్సత్యాదీసు క్నాలోపో [క. ౫౧౭; రూ. ౪౮౮; నీ. ౧౧౦౫].

క్నాస్స లోపో హోతి వా ఈఆదిమ్హి స్సత్యాదిమ్హి చ.

అఞ్ఞాసి, అబ్భఞ్ఞాసి, అజాని, అఞ్ఞాసుం, అఞ్ఞంసు, అబ్భఞ్ఞంసు, జానింసు, అఞ్ఞాసి, అబ్భఞ్ఞాసి, అజాని, అఞ్ఞిత్థ, జానిత్థ, అఞ్ఞాసిం, అబ్భఞ్ఞాసిం, అజానిం, జానిం, అఞ్ఞాసిమ్హా, అజానిమ్హా, జానిమ్హా, ఞాస్సతి, జానిస్సతి, ఞాస్సన్తి, జానిస్సన్తి.

కమ్మే-విఞ్ఞాయిస్సతి, విఞ్ఞాయిస్సన్తి.

౬౫౯. స్సస్స హి కమ్మే [క. ౫౧౭; రూ. ४७७; నీ. ౧౧౦౫].

ఞాతో స్సస్స హి హోతి వా కమ్మే.

పఞ్ఞాయిహి. "పఞ్ఞాయిహిన్తి ఏతా, దహరా"తి [జా. ౨.౧౭.౧౯౭] పాళి. పఞ్ఞాయిస్సతి, పఞ్ఞాయిస్సన్తి ఇచ్చాది.

ధూ-విధుననే, క్నామ్హి రస్సో, ధునాతి, ధునన్తి.

కమ్మే-ధునీయతి, ధునీయన్తి.

కారితే-ధునాపేతి, ధునాపయతి.

పు-సోధనే, పునాతి, పునన్తి.

భూ-పత్తియం, రస్సో, అభిసమ్భునాతి, అభిసమ్భునన్తి. నాస్స ణత్తే-అభిసమ్భుణాతి, అభిసమ్భుణన్తి.

మా-పరిమాణే , మహావుత్తినా ధాత్వన్తస్స ఇత్తం, మినాతి, నిమ్మినాతి.

కమ్మే-ఉపమీయతి, ఉపమీయన్తి, నిమ్మీయతి, నిమ్మీయన్తి.

కారితే-నగరం మాపేతి, మాపయతి, మాపీయతి, మాపీయన్తి, నిమ్మిని, నిమ్మినింసు, మాపేసి, మాపయి, మాపేసుం, మాపయుం, నిమ్మినిస్సతి, నిమ్మినిస్సన్తి, మాపేస్సతి, మాపేస్సన్తి ఇచ్చాది.

మూ-బన్ధనే, మునాతి.

లూ-ఛేదనే, రస్సత్తం, లునాతి, లునన్తి.

కమ్మే-లూయతి, లూయన్తి.

కారితే-లావయతి, లావయన్తి.

కమ్మే-లావీయతి ఇచ్చాది.

క్యాదిగణో నిట్ఠితో.

తనాదిగణ

అథ తనాదిగణో వుచ్చతే.

ఆప, కర, తన, సక.

౬౮౦. తనాదిత్వో [క॰ ౪౨౧; రూ॰ ౨౨౦; నీ॰ ౯౩౨; చం॰ ౧.౧.౯౭; పా॰ ౩.౧.౭౯].

తనాదీహి పరం ఓపచ్చయో హోతి.

తనోతి.

ఆప-పాపుణనే పపుబ్బో. ధాత్వన్తస్స ద్విత్తం రస్సో చ, పప్పోతి, పప్పోన్తి.

కమ్మే-పాపీయతి, పాపీయన్తి.

కారితే-పాపేతి, పాపయతి.

కమ్మే-పాపీయతి పాపీయన్తి ఇచ్చాది.

కర-కరణే, కరోతి, కరోన్తి.

కమ్మే-కరీయతి, కరీయన్తి.

'తవగ్గవరణానం యే చవగ్గబయఞా'తి యమ్హి ధాత్వన్తస్స యత్తం, కయ్యతి, కయ్యన్తి, కయ్యరే, కయ్యతే, కయ్యన్తే.

కారితే-కారేతి, కారయతి, కారేన్తి, కారయన్తి, కారాపేతి, కారాపయతి, కారాపేన్తి, కారాపయన్తి.

౬౮౧. కరస్స సోస్స కుం [క॰ ౨౧౧; రూ॰ ౨౨౧; నీ॰ ౧౧౨౪].

ఓ-కారసహితస్స కరస్స కుం హోతి మి, మేసు పరేసు.

కుమ్మి, కుమ్మ, "భత్తు అపచితిం కుమ్మి [జా॰ ౧.౩.౧౨౬], ధమ్మస్సాపచితిం కుమ్మి"తి [జా॰ ౨.౨౨.౧౭౨౨] పాళీ.

౬౮౨. కరోతిస్స ఖో [క॰ ౨౯౪; రూ॰ ౨౮౨; నీ॰ ౧౧౯౮].

పాదితో పరస్స కరధాతుస్స క్వచి ఖో హోతి.

సఙ్ఖరోతి, సఙ్ఖరోన్తి, అభిసఙ్ఖరోతి, అభిసఙ్ఖరోన్తి.

కమ్మే-సఙ్ఖరీయతి, సఙ్ఖరీయన్తి.

కారితే-సఙ్ఖారేతి, సఙ్ఖారయతి.

ణాపిమ్హి న వుద్ధి, సఙ్ఖరాపేతి, సఙ్ఖరాపయతి.

కమ్మే-సఙ్ఖారీయతి, సఙ్ఖరాపీయతి.

౬౮౩. కరస్స సోస్స కుబ్బకురుకయిరా [క॰ ౫౧౧-౨; రూ॰ ౫౨౧-౨; నీ॰ ౧౦౭౭-౮-౯-౧౦; చం॰ ౫.౨.౧౦౩; పా॰ ౬.౪.౧౧౦].

ఓ-కారసహితస్స కరస్స కుబ్బ, కురు, కయిరా హోన్తి వా న్త, మాన, త్యాదీసు, మహావుత్తినా వికప్పేన కుస్స క్రుత్తం.

కుబ్బతి కుబ్బన్తి, క్రుబ్బతి, క్రుబ్బన్తి.

పరఛక్కే-కుబ్బతే, క్రుబ్బతే, కుబ్బన్తే, క్రుబ్బన్తే, కురుతే, కయిరతి, కయిరన్తి, కయిరసి, కయిరథ, కయిరామి, కయిరామ, కయిరతే, కయిరన్తే.

కరోతు, సఙ్ఖరోతు, కుబ్బతు, క్రుబ్బతు, కురుతు, అగ్ఘం కురుతు నో భవం [దీ॰ ని॰ ౨.౩౧౮], కయిరతు.

కరేయ్య, సఙ్ఖరేయ్య, కుబ్బేయ్య, క్రుబ్బేయ్య, కయిరేయ్య.

౬౮౪. టా [క॰ ౫౧౭; రూ॰ ౪౮౮; నీ॰ ౧౧౦౫].

కయిరాదేసతో పరస్స ఏయ్యవిభత్తిస్స టానుబన్ధో ఆ హోతి వా.

నో పుఞ్ఞం కయిరా, పుఞ్ఞం చే పురిసో కయిరా [ధ॰ ప॰ ౧౧౮], కయిరా నం పునప్పునం [ధ॰ ప॰ ౧౧౮].

౬౮౫. కయిరేయ్యస్సేయ్యుమాదీనం [క॰ ౫౧౭; రూ॰ ౪౮౮; నీ॰ ౧౦౮౩-౪-౫-౬-౭].

కయిరాదేసతో పరస్స ఏయ్యుంఆదీనం ఏయ్యసద్దస్స లోపో హోతి.

కయిరుం, కయిరేయ్యుం, కయిరాసి, కయిరేయ్యాసి, కయిరాథ, కయిరేయ్యాథ, కయిరామి, కయిరేయ్యామి, కయిరామ, కయిరేయ్యామ.

౬౮౬. ఏథస్సా [క॰ ౫౧౭; రూ॰ ౪౮౮; నీ॰ ౧౦౮౨].

కయిరాదేసతో పరస్స ఏథస్స ఏ-కారస్స ఆ హోతి వా.

నో కయిరాథ, దీపం కయిరాథ పణ్డితో [ధ॰ ప॰ ౨౮], కయిరా చే కయిరాథేనం [ధ॰ ప॰ ౩౧౩; సం॰ ని॰ ౧.౮౯].

ఈఆదిమ్హి-అకరి, కరి, సఙ్ఖరి, అభిసఙ్ఖరి, అకుబ్బి, కుబ్బి, అక్రుబ్బి, క్రుబ్బి, అకయిరి, కయిరి, అకరుం, కరుం, సఙ్ఖరుం, అభి, సఙ్ఖరుం, అకరింసు, కరింసు, సఙ్ఖరింసు, అభిసఙ్ఖరింసు, అకుబ్బింసు, కుబ్బింసు, అక్రుబ్బింసు, క్రుబ్బింసు, అకయిరింసు, కయిరింసు, అకయిరుం, కయిరుం.

౬౮౭. కా ఈఆదీసు [క॰ ४౯౧; రూ॰ ౫౨౩; నీ॰ ౯౮౩].

ఈఆదీసు సఓకారస్స కరస్స కా హోతి వా.

౬౮౮. దీఘా ఈస్స [క॰ ౫౧౭; రూ॰ ४౮౮; నీ॰ ౧౧౦౫].

ఆ, ఏ, ఊదీఘేహి పరస్స ఈవచనస్స సి హోతి వా.

అట్ఠాసి, అదాసి, వదేసి, వజ్జేసి, భావేసి, కారేసిఅనుభోసి, అహోసి ఇచ్చాది.

నో అకాసి, తే అకంసు, గాథాయం "అకంసు సత్థువచన"న్తి [జా॰ ౨.౨౨.౫౬४] పాళి. అకాసుం, త్వం అకాసి. మా తుమ్హే ఏవరూపం అకత్థ [గవేసితబ్బం], మాకత్థ పాపకం కమ్మం, ఆవీ వా యది వా రహో [ఉదా॰ ४४]. అకాసిత్థ, అహం అకాసిం, మయం అకాసిమ్హా, అకమ్హా. భోగేసు విజ్జమానేసు, దీపం నాకమ్హ అత్తనో [జా॰ ౧.४.౫౩]. నో అకా. "తతో ఏకసతం ఖత్యే, అనుయన్తే భవం అకా"తి [జా॰ ౨.౨౦.౯४] పాళి. అకాసిత్థ వా, అహం అకం, అకరం వా. "తస్సాహం వచనం నాకం, పితు వుద్ధస్స భాసిత"న్తి [జా॰ ౨.౧౭.౧౩४] పాళి.

కారితే-నో కారేసి, కారయి, కారాపేసి, కారాపయి, తే కారేసుం, కారయుం, కారాపేసుం, కారాపయుం ఇచ్చాది.

కరిస్సతి సఙ్ఖరిస్సతి, కుబ్బిస్సతి, క్రుబ్బిస్సతి, కయిరిస్సతి ఇచ్చాది.

"హరస్స చాహఙ స్సే'తి స్సేన సహ కరస్స రకారస్స ఆహఙ హోతి, కాహతి, కాహన్తి, కథం కాహన్తి దారకా [జా॰ ౨.౨౨.౧౮४౯].

ఇఞాగమే-కాహితి, కాహిన్తి ఇచ్చాది. కాహసి, కాహథ. కాహామి కుసలం బహుం [జా॰ ౧.४.౫౬], కాహామ పుఞ్ఞసఞ్చయం [అప॰ థేర ౧.౧.४౦౧].

'ఆఈఆదీసూ'తి సుత్తే యోగవిభాగేన స్సత్యాదీసుపి కా హోతి, సంయోగే రస్సత్తం, కస్సతి, కస్సన్తి, కస్ససి, కస్సథ, కస్సామి, కస్సామ, కస్సం పురిసకారియం [జా॰ ౨.౨౨.౧౩౧].

స్సాదిమ్హి-అకాహ, అకరిస్సా ఇచ్చాది.

తను-విత్థారే, తనోతి.

పరస్సరలోపో-తనోన్తి.

౬౮౯. ఓవికరణస్సు పరఛక్కే [క॰ ౨౹౧౧; రూ॰ ౨౹౨౧; నీ॰ ౧౦౨౪].

పరఛక్కే పరే ఓవికరణస్స ఉ హోతి.

తనుతే, తనుస్తే.

'యవా సరే'తి ఉస్స వత్తే-తన్వస్తే.

౬౯౦. పుబ్బఛక్కే వా క్వచి [క॰ ౨౹౧౧; రూ॰ ౨౹౨౧; నీ॰ ౧౦౨౪].

పుబ్బఛక్కే ఓవికరణస్స క్వచి ఉ హోతి వా.

తనుతి, కురుతు.

క్వచీతి కిం? కరోతి.

వాతి కిం? తనోతి.

కమ్మే-తనీయతి, తఞ్ఞతి.

౬౯౧. తనస్సా వా [క॰ ౨౹౧౭; రూ॰ ౪౮౮; నీ॰ ౧౧౦౨].

తనధాతుస్స న-కారస్స ఆ హోతి వా క్యమ్హి.

తాయతి, తాయన్తి, పతాయతి, పతాయన్తి. "ఇతో'దాని పతాయన్తి, సూచియో బలిసాని చా"తి [జా॰ ౧.౬.౮౪] పాళి. తాయతే, తాయన్తే.

సక-సత్తియం, సక్కోతి, సక్కోన్తి, సక్కోసి, సక్కోథ, సక్కోమి, సక్కోమ.

తనాదిగణో నిట్ఠితో.

చురాదిగణ

అథ చురాదిగణో వుచ్చతే.

ఆప, కము, గణ, ఘట, చిన్త, చేత, చుర, ధర, పాల, పూజ, మన్త, మాన, విద.

౬౯౨. చురాదీహిణి [క॰ ౪౫౨; రూ॰ ౫౨౫; నీ॰ ౬౩౩; చం॰ ౧.౧.౪౫; పా॰ ౩.౧.౨౫; 'చురాదితో ణి' (బహూసు)].

చురాదీహి క్రియత్థేహి పరం సకత్థే ణిపచ్చయో హోతి.

చోరేతి, చోరయతి.

విపుబ్బో ఆప-బ్యాపనే, బ్యాపేతి, బ్యాపయతి.

కము-ఇచ్ఛాయం, కామేతి, కామయతి, కామేన్తి, కామయన్తి, నికామేతి, నికామయతి, నికామేన్తి, నికామయన్తి.

కమ్మే-కామీయతి, కామీయన్తి.

కారితే ణాపి ఏవ, కామాపేతి, కామాపయతి.

కమ్మే-కామాపీయతి , కామాపయీయతి.

గణ-సఙ్ఖ్యానే, గణ, ఘటానం తుదాదిత్తా న వుద్ధి, గణేతి, గణయతి.

ఘట-చేతాయం, ఘటేతి, ఘటయతి.

చిన్త-చిన్తాయం, గరుపన్తత్తా న వుద్ధి, చిన్తేతి, చిన్తయతి.

కమ్మే-చిన్తీయతి, చిన్తీయన్తి.

కారితే-చిన్తాపేతి, చిన్తాపయతి.

కమ్మే-చిన్తాపీయతి, చిన్తాపయీయతి.

ఈఆదిమ్హి-చిన్తేసి, చిన్తయి, చిన్తేయుం, చిన్తయుం, చిన్తేసి, చిన్తయి, చిన్తయిత్థ, చిన్తేసిం, చిన్తయిం, చిన్తేసిమ్హా, చిన్తయిమ్హా.

చేత-చేతాయం, చేతేతి, చేతయతి, చేతేన్తి, చేతయన్తి.

చుర-థేయ్యే, చోరేతి, చోరయతి, చోరేన్తి, చోరయన్తి.

ధర-ధారణే, ధారేతి, ధారయతి, ధారేన్తి, ధారయన్తి.

పాల-పాలనే, పాలేతి, పాలయతి, పాలేన్తి, పాలయన్తి.

పూజ-పూజాయం, గరుపన్తత్తా న వుద్ధి, పూజేతి, పూజయతి, పూజేన్తి, పూజయన్తి.

మన్త-గుత్తభాసనే, మన్తేతి, మన్తయతి, మన్తేన్తి, మన్తయన్తి.

ఆపుబ్బో కథనే ఆమన్తనే చ. ఆమన్తయామి వో భిక్ఖవే [దీ॰ ని॰ ౨.౨౧౮], భగవా భిక్ఖూ ఆమన్తేసి [దీ॰ ని॰ ౨.౨౦౮].

నిపుబ్బో-నిమన్తనే, నిమన్తేతి, నిమన్తయతి.

ఈఆదిమ్హి-మన్తేసి , మన్తయి, ఆమన్తేసి, ఆమన్తయి, నిమన్తేసి, నిమన్తయి, మన్తేసుం, మన్తయుం, మన్తయింసు రహోగతా [జా॰ ౨.౨౨.౧౯౧౮], మన్తేస్సతి, ఆమన్తేస్సతి, నిమన్తేస్సతి, మన్తయిస్సతి, ఆమన్తయిస్సతి, నిమన్తయిస్సతి ఇచ్చాది.

మాన-పూజాయం, మానేతి, మానయతి, మానేన్తి, మానయన్తి ఇచ్చాది.

విద-అనుభవనే, వేదేతి, వేదయతి, పటిసంవేదేతి, పటిసంవేదయతి.

పటి, ని, పపుబ్బో ఆచిక్ఖనే, పటివేదేతి, పటివేదయతి, నివేదేతి, నివేదయతి, పవేదేతి, పవేదయతి ఇచ్చాది.

చురాదిగణో నిట్ఠితో.

వికరణపచ్చయరాసి నిట్ఠితో.

సామఞ్ఞ ఖ, ఛ, సరాసి

అథ ధాతుపచ్చయా వుచ్చన్తే.

క్రియావాచీభావేన ధాతురూపా పచ్చయా **ధాతుపచ్చయా,** క్రియత్థపచ్చయాతి వుత్తం హోతి, తస్మా తేహిపి సబ్బేసం త్యాది, తబ్బాదివిభత్తి, పచ్చయానం సమ్భవో.

తిజ, మాన, కిత, గుప, బధ.

౯౯౩. తిజమానేహి ఖసా ఖమావీమంసాసు [క॰ ౪౩౩; రూ॰ ౫౨౮; నీ॰ ౯౦౬-౯; చం॰ ౧.౧.౧౭, ౨౮; పా॰ ౩.౧.౫].

ఖమాయం వీమంసాయఞ్చ పవత్తేహి తిజ, మానధాతూహి పరం కమేన ఖ, సపచ్చయా హోన్తి.

తిజ-ఖమాయం, ఇమినా ఖపచ్చయో.

౯౯౪. ఖఛసానమేకస్సరం ద్వే [క॰ ౪౫౮; రూ॰ ౪౬౧; నీ॰ ౯౩౯; చం॰ ౫.౧.౧; పా॰ ౬.౧.౧, ౯; '...మేకసరోది...' (బహూసు)].

ఖ , ఛ, సపచ్చయన్తానం ధాతురూపానం పఠమం సద్దరూపం ఏకస్సరం ద్వేరూపం హోతీతి 'తిజ, తిజ'ఇతి ద్విరూపే కతే 'లోపోనాదిబ్యఞ్జనస్సా'తి అనాదిబ్యఞ్జనభూతస్స జ-కారస్స లోపో, 'పరరూపమయకారే బ్యఞ్జనే'తి ధాత్వన్తజకారస్స పరరూపత్తం. 'చతుత్థదుతియేస్వేసం తతియపఠమా'తి సంయోగాదిస్స ఖస్స కత్తం, 'తితిక్ఖ'ఇతి ధాతుపచ్చయన్తరూపం, తతో త్యాద్యుప్పత్తి.

తితిక్ఖతి, తితిక్ఖన్తి.

కమ్మే-తితిక్ఖీయతి.

కారితే-తితిక్ఖేతి, తితిక్ఖయతి, తితిక్ఖాపేతి, తితిక్ఖాపయతి.

కమ్మే-తితిక్ఖాపీయతి, తితిక్ఖాపీయన్తి.

తితిక్ఖతు, తితిక్ఖన్తు, తితిక్ఖేయ్య, తితిక్ఖేయ్యుం ఇచ్చాది.

ఖమాయన్తి కిం? తిజ-నిసానే, తేజేతి, తేజేన్తి.

కారితే-తేజేతి. "సముత్తేజేతి సమ్పహంసేతీ"తి [మ॰ ని॰ ౩.౨౭౬] పాళి.

మాన-వీమంసాయం, తతో సపచ్చయో. 'ఖఛసానమేకస్సరం ద్వే'తి 'మాన, మాన'ఇతి ద్విరూపే కతే –

౯౯౫. మానస్స వీ పరస్స చ మం [క॰ ౪౬౩-౭; రూ॰ ౫౩౨-౩; నీ॰ ౯౪౪].

ద్విత్తే పుబ్బస్స మానస్స వీ హోతి, పరస్స చ సబ్బస్స మానస్స మం హోతి.

వీమంసతి, వీమంసన్తి.

కమ్మే-వీమంసీయతి , వీమంసీయన్తి.

కారితే-వీమంసేతి, వీమంసయతి, వీమంసాపేతి, వీమంసాపయతి.

కమ్మే-వీమంసాపీయతి, వీమంసాపీయన్తి.

వీమంసాయన్తి కిం? మాన-పూజాయం, మానేతి, సమ్మానేతి, అభిమానేతి, పూజేతీతి అత్థో.

కిత-రోగాపనయనే సంసయే చ.

౯౯౬. కితా తికిచ్ఛాసంసయేసు ఛో [క॰ ౪౩౩; రూ॰ ౫౨౮; నీ॰ ౯౦౬-౯; చం॰ ౧.౧.౧౮; పా॰ ౩.౧.౫ కా].

తికిచ్ఛాయం సంసయే చ పవత్తకితధాతుతో పరం ఛో హోతి.

‘కిత, కిత’ ఇతి ద్విరూపే కతే –

౯౯౭. కితస్సాసంసయేతి వా [క॰ ౪౬౩; రూ॰ ౫౩౨; నీ॰ ౯౪౪].

సంసయమ్హా అఞ్ఞస్మిం తికిచ్ఛత్థే పవత్తస్స కితధాతుస్స ద్విత్తే పుబ్బస్స కితస్సతి హోతి వా. ‘పరరూపమయకారే బ్యఞ్జనే’తి పరరూపత్తం, సంయోగాదిస్స చకారత్తం.

తికిచ్ఛతి, తికిచ్ఛన్తి. దేవాపి నం తికిచ్ఛన్తి, మాతాపేత్తిభరం నరం [జా॰ ౨.౨౨.౪౦౮].

కమ్మే-తికిచ్ఛీయతి, తికిచ్ఛీయన్తి.

కారితే-తికిచ్ఛేతి, తికిచ్ఛయతి, తికిచ్ఛాపేతి, తికిచ్ఛాపయతి.

వాసద్దేన తికారాభావే ‘కవగ్గహానం చవగ్గజా’తి ద్విత్తే పుబ్బస్స చవగ్గో, చికిచ్ఛతి, చికిచ్ఛన్తి, చికిచ్ఛీయతి, చికిచ్ఛీయన్తి.

అసంసయేతి కిం? విచికిచ్ఛతి, విచికిచ్ఛన్తి.

తికిచ్ఛత్థ, సంసయత్థతో అఞ్ఞస్మిం అత్థే –

కిత-ఞాణే నివాసే చ, కేతతి, సంకేతతి, నికేతతి.

గుప-నిన్దాయం.

౯౯౮. నిన్దాయం గుపబధా బస్స భో చ [క॰ ౪౩౩; రూ॰ ౫౨౮; చం॰ ౧.౧.౧౯, ౨౦; పా॰ ౩.౧.౫, ౬ కా].

నిన్దాయం పవత్తేహి గుప, బధేహి పరం ఛపచ్చయో హోతి, బస్స చ భో హోతి. ద్విరూపే కతే అనాదిబ్యఞ్జనలోపో.

౯౯౯. గుపిస్సి [క॰ ౪౬౫; రూ॰ ౪౬౩; నీ॰ ౯౪౬; ‘గుపిస్సుస్స’ (బహూసు)].

గుపిస్స ద్విత్తే పుబ్బస్స ఉ-కారస్స ఇ హోతి. గస్స చవగ్గత్తం, ధాత్వన్తస్స పరరూపత్తం, సంయోగాదిస్స పఠమత్తం.

జిగుచ్ఛతి, జిగుచ్ఛన్తి.

కమ్మే-జిగుచ్ఛీయతి, జిగుచ్ఛీయన్తి.

కారితే-జిగుచ్ఛేతి, జిగుచ్ఛయతి, జిగుచ్ఛాపేతి, జిగుచ్ఛాపయతి. జిగుచ్ఛతు, జిగుచ్ఛన్తు ఇచ్చాది.

నిన్దాయన్తి కిం? గుప-సంవరణే, గోపేతి, గోపయతి.

బధ-నిన్దాయం, ద్విరూపాదిమ్హి కతే –

౨౦౦. ఖఛసేస్సి [క. ౪౬౨; రూ. ౪౬౩; నీ. ౯౪౬; 'ఖఛసేస్వస్సి' (బహూసు)].

ద్విత్తే పుబ్బస్స అస్స ఇ హోతి ఖ, ఛ, సేసూతి అస్స ఇత్తం, పరబకారస్స చ భత్తం, ధాత్వన్తస్స పరరూపాది.

బిభచ్ఛతి, విరూపో హోతీతి అత్థో. బిభచ్ఛన్తి.

నిన్దాయన్తి కిం? బధ-బన్ధన, హింసాసు, బాధేతి, బాధయతి. వాతం జాలేన బాధేసి [జా. ౧.౧౨.౮].

కమ్మే-బాధీయతి, బాధీయన్తి, బజ్ఝతి, బజ్ఝన్తి.

ఇతి సామఞ్ఞ ఖ, ఛ, సరాసి.

తుమిచ్ఛత్థే ఖఛసరాసి

౨౦౧. తుంస్మా లోపో చిచ్ఛాయం తే [క. ౪౩౪; రూ. ౨౩౪; నీ. ౯౧౦; చం. ౧.౧.౨౨; పా. ౩.౧.౭].

తుమన్తేహి ఇచ్ఛత్థే తే ఖ, ఛ, సా హోన్తి, తుంపచ్చయస్స చ లోపో హోతి. ఇదఞ్చ సుత్తం తుమిచ్ఛత్థసమ్భవే సతి సబ్బధాతుపదేహిపి ఖ, ఛ, సానం పవత్తిదీపనత్థం. తేన తుమిచ్ఛత్థే స, ఛపచ్చయే కత్వా 'ఈ బ్యఞ్జనస్సా'తి స, ఛానం ఆదిమ్హి ఈఆగమం కత్వా "అపుత్తం పుత్తమివ ఆచరితుం ఇచ్ఛతి పుత్తీయాసతి, పబ్బతో వియ అత్తానం ఆచరితుం ఇచ్ఛతి పబ్బతాయాసతి, దాతుం ఇచ్ఛతి దిచ్ఛతి" ఇచ్చాదీని సిజ్ఝన్తి.

భుజ, ఘస, హన, జి, హర, పా, సు.

భుఞ్జితుం ఇచ్ఛతీతి అత్థే-భుజతో ఖపచ్చయో, తుంపచ్చయలోపో, ద్విత్తం, పుబ్బస్స అనాదిలోపో, పరరూపత్తే సంయోగాదిస్స పఠమత్తం, పుబ్బస్స భస్స బత్తం, బుభుక్ఖతి, బుభుక్ఖన్తి, బుభుక్ఖీయతి, బుభుక్ఖీయన్తి, బుభుక్ఖేతి, బుభుక్ఖయతి, బుభుక్ఖాపేతి, బుభుక్ఖాపయతి, బుభుక్ఖాపీయతి, బుభుక్ఖాపీయన్తి, బుభుక్ఖతు, బుభుక్ఖన్తు, బుభుక్ఖేయ్య, బుభుక్ఖేయ్యుం, బుభుక్ఖి, బుభుక్ఖింసు, బుభుక్ఖిస్సతి, బుభుక్ఖిస్సన్తి, బుభుక్ఖిస్సా, బుభుక్ఖిస్సంసు.

ఘస-అదనే, ఘసితుం ఇచ్ఛతీతి అత్థే – ఛపచ్చయో, ద్విత్తాది, పుబ్బస్స ఘస్స గత్తం, గస్స జత్తం, అస్స ఇత్తం, జిఘచ్ఛతి, జిఘచ్ఛన్తి, జిఘచ్ఛీయతి, జిఘచ్ఛీయన్తి, జిఘచ్ఛేతి, జిఘచ్ఛాపేతి ఇచ్చాది.

హన-హింసాయం, హన్తుం ఇచ్ఛతీతి అత్థే – ఛపచ్చయో, ద్విత్తాది, 'కవగ్గహానం చవగ్గజా'తి పుబ్బస్స హస్స జో, అస్స ఇత్తం.

౨౦౨. పరస్స ఘం సే.

ద్విత్తే పరస్స హనస్స ఘం హోతి సే పరే.

జిఘుంసతి, జిఘుంసన్తి.

జి-జయే, జేతుం ఇచ్ఛతీతి అత్థే – సపచ్చయో, ద్విత్తం.

౨౦౩. జిహరానం గీ [క. ౪౬౨, ౪౭౪; రూ. ౪౬౭, ౫౩౫; నీ. ౯౪౩-౯౫౪].

జి, హరానం ద్విత్తే పరస్స జిస్స హరస్స చ గీ హోతి సే పరే.

జిగీసతి, జిగీసన్తి, విజిగీసతి, విజిగీసన్తి.

హర-హరణే, ద్విత్తాది, పరస్స గీ, పుబ్బస్స హస్స జో, అస్స ఇత్తం, జిగీసతి, హరితుం ఇచ్ఛతీతి అత్థో, జిగీసన్తి.

పా-పానే, పివితుం ఇచ్ఛతీతి అత్థే – సపచ్చయో, ద్విత్తం, 'రస్సో పుబ్బస్సా'తి రస్సో, అస్స ఇత్తం, పిపాసతి, పిపాసన్తి, పిపాసీయతి, పిపాసీయన్తి.

సు-సవనే, సోతుం ఇచ్ఛతీతి అత్థే – ద్విత్తే పరస్స ద్విత్తం, సుస్సుసతి [సుస్సూసతి (బహూసు)], సుస్సుసన్తి, సుస్సుసీయతి, సుస్సుసీయన్తి, సుస్సుసేతి, సుస్సుసయతి, సుస్సుసాపేతి, సుస్సుసాపయతి, సుస్సుసాపీయతి, సుస్సుసాపీయన్తి, సుస్సుసతు, సుస్సుసన్తు ఇచ్చాది.

తితిక్ఖితుం ఇచ్ఛతీతి అత్థే – తితిక్ఖతో సపచ్చయో, సపచ్చయపరత్తా పున ద్విత్తప్పసఙ్గే –

౨౦౪. న పున [చం. ౫.౧.౬].

సకిం ద్విత్తే కతే పున ద్విత్తం న ఆపజ్జతీతి పున ద్విత్తాభావో, 'ఊ బ్యఞ్జనస్సా'తి ఊ ఆగమో.

తితిక్ఖిసతి, తితిక్ఖిసన్తి ఇచ్చాది. ఏవం తికిచ్ఛితుం ఇచ్ఛతీతి తికిచ్ఛిసతి, తికిచ్ఛిసన్తి, చికిచ్ఛిసతి, చికిచ్ఛిసన్తి ఇచ్చాది.

ఇతి తుమిచ్ఛత్థే ఖ, ఛ, స రాసి.

నామధాతురాసి

పుత్తం ఇచ్ఛతీతి అత్థే –

౨౦౫. ఈయో కమ్మా [క. ౪౩౭; రూ. ౫౩౮; నీ. ౯౧౨; చం. ౧.౧.౨౩, ౨౪; పా. ౩.౧.౮, ౯].

కమ్మత్థా నామపదమ్హా ఇచ్ఛత్థే ఈయో హోతీతి కమ్మభూతా పుత్తసద్దతో ఇచ్చాయం ఈయో, 'పుత్తీయ'ఇతి ధాతుపచ్చయన్తరూపం, తతో త్యాద్యుప్పత్తి.

పుత్తీయతి, పుత్తీయన్తి, పుత్తీయేతి, పుత్తీయయతి, పుత్తీయాపేతి, పుత్తీయాపయతి, పుత్తీయాపీయతి, పుత్తీయాపీయన్తి. ఏవం చీవరీయతి, చీవరీయన్తి, పత్తీయతి, పత్తీయన్తి, పరిక్ఖారీయతి, పరిక్ఖారీయన్తి ఇచ్చాది.

అపుత్తం సిస్సం పుత్తమివ ఆచరతీతి అత్థే –

౭౦౬. ఉపమాణాచారే [క॰ ౪౩౬; రూ॰ ౫౩౭; నీ॰ ౯౧౨; చం॰ ౧.౧.౨౫; పా॰ ౩.౧.౧౦].

ఉపమీయతి ఉపమేతబ్బో అత్థో ఏతేనాతి ఉపమానం, ఉపమానభూతా కమ్మపదతో ఆచారత్థే ఈయో హోతి.

పుత్తీయతి , పుత్తీయన్తి సిస్సం.

కమ్మే-అపుత్తోపి పుత్తో వియ ఆచరీయతి పుత్తీయీయతి, పుత్తీయీయన్తి, పుత్తీయేతి, పుత్తీయయతి, పుత్తీయాపేతి, పుత్తీయాపయతి, పుత్తీయాపీయతి, పుత్తీయాపీయన్తి. ఏవం సిస్సీయతి, సిస్సీయన్తి.

కుటియం వియ పాసాదే ఆచరతీతి అత్థే –

౭౦౭. ఆధారా [క॰ ౪౩౬; రూ॰ ౫౩౭; నీ॰ ౯౧౨; చం॰ ౧.౧.౨౬; పా॰ ౩.౧.౧౦].

ఉపమానభూతా ఆధారభూతా చ నామస్మా ఆచారత్థే ఈయో హోతి.

కుటీయతి, కుటీయన్తి పాసాదే, నదియం వియ సముద్దే ఆచరతి నదీయతి, నదీయన్తి ఇచ్చాది.

అరఞ్ఞే వియ నగరే ఆచరతి అరఞ్ఞీయతి, అరఞ్ఞీయన్తి నగరే. ఏవం గేహీయతి విహారే.

లోకధమ్మేహి అకమ్పనీయట్ఠేన పబ్బతో వియ అత్తానం ఆచరతీతి అత్థే –

౭౦౮. కత్తుతాయో [క॰ ౪౩౫; రూ॰ ౫౩౬; నీ॰ ౯౧౧; చం॰ ౧.౧.౨౭; పా॰ ౩.౧.౧౧].

ఉపమానభూతా కత్తుభూతా చ నామస్మా ఆచారత్థే ఆయో హోతీతి పబ్బతసద్దతో ఆయో. తతో త్యాద్యుప్పత్తి.

పబ్బతాయతి సఙ్ఘో, పబ్బతాయన్తి, చిచ్చిటో వియ అత్తానం ఆచరతి చిచ్చిటాయతి, సద్దో. ఏవం పటపటాయతి, కటకటాయతి, ధూమధూమాయతి, ధూపాయతి, సన్ధూపాయతి.

అభుసమ్పి భుసం భవతీతి అత్థే –

౭౦౯. ఝత్థే [క॰ ౪౩౫; రూ॰ ౫౩౬; నీ॰ ౯౧౧; చం॰ ౧.౧.౩౦; పా॰ ౩.౧.౧౨, ౧౩].

చీపచ్చయస్స అత్థో అబ్భూతతబ్భావో **ఝత్థో** నామ. కత్తుతో ఝత్థే ఆయో హోతి.

భుసాయతి, భుసాయన్తి, అపటోపి పటో భవతి పటాయతి, పటాయన్తి, అలోహితమ్పి లోహితం భవతి లోహితాయతి. ఏవం నీలాయతి, కమలాయతి, చన్దాయతి, చన్దనాయతి, కఞ్చనాయతి, వజిరాయతి.

కత్తుతోత్వేవ? భుసం కరోతి.

సద్దం కరోతీతి అత్థే –

౭౧౦. సద్దాదీహి కరోతి [క. ४३౫; రూ. ౫३౬; నీ. ౯౧౧; చం. ౧.౧.३౬; పా. ३.౧.౧౭, ౧౮; 'సద్దాదీని' (బహూసు)].

సద్దాదీహి దుతియన్తేహి నామేహి కరోత్యత్థే ఆయో హోతి.

సద్దాయతి, సద్దాయన్తి, వేరం కరోతి వేరాయతి, వేరాయన్తి, కలహం కరోతి కలహాయతి, కలహాయన్తి, మేత్తం కరోతి మేత్తాయతి, మేత్తాయన్తి, కరుణం కరోతి కరుణాయతి, కరుణాయన్తి, ముదితం కరోతి ముదితాయతి, ముదితాయన్తి, ఉపేక్ఖం కరోతి ఉపేక్ఖాయతి, ఉపేక్ఖాయన్తి, కుక్కుచ్చం కరోతి కుక్కుచ్చాయతి, కుక్కుచ్చాయన్తి, పియం కరోతి పియాయతి, పియాయన్తి, పచ్చయం సద్దహనం కరోతి పత్తియాయతి, పత్తియాయన్తి, తణ్హం కరోతి తణ్హాయతి, తణ్హాయన్తి, తణ్హీయతి, తణ్హీయన్తి వా, కరోత్యత్థే ఈయో. మమ ఇదన్తి కరోతి మమాయతి, మమాయన్తి.

నమో కరోతీతి అత్థే –

౭౧౧. నమోత్వస్సో [చం. ౧.౧.३౭; పా. ३.౧.౧౯].

నమోసద్దతో కరోత్యత్థే అస్సో హోతి.

నమస్సతి, నమస్సన్తి.

సమానం సదిసం కరోతీతి అత్థే –

౭౧౨. ధాత్వత్థే నామస్మి [పా. ३.౧.౨౧, ౨౫].

ధాత్వత్థో వుచ్చతి యా కాచి క్రియా. నామస్మా ధాత్వత్థే ఇ హోతి. 'యువణ్ణానమేఓ పచ్చయే'తి ఇస్స ఏత్తం.

సమానేతి, సమానేన్తి.

'ఏఓనమయావా సరే'తి ఏస్స అయాదేసో. 'ణిణాప్యాపీహి వా'తి ఏత్థ వాసద్దేన లపచ్చయో, సమానయతి, సమానయన్తి, పిణం కరోతి పిణేతి, పిణయతి, కుసలం పుచ్ఛతి కుసలేతి, కుసలయతి, విసుద్ధం హోతి విసుద్ధేతి, విసుద్ధయతి, వీణాయ ఉపగాయతి ఉపవీణేతి, ఉపవీణాయతి, పఞ్ఞాయ అతిక్కమతి అతిపఞ్ఞేతి, అతిపఞ్ఞాయతి, వచ్చం కరోతి వచ్చేతి, వచ్చయతి, ముత్తం కరోతి ముత్తేతి, ముత్తయతి, బలేన పీళేతి బలేతి, బలయతి.

అస్స ఇత్తే-బలీయతి, బలీయన్తి. "అబలానం బలీయన్తీ"తి పాళి.

సచ్చం కరోతీతి అత్థే –

౭౧౩. సచ్చాదీహాపి [సంయుత్తనికాయే; రూ॰ ౫౪౦; నీ॰ ౯౧౪; పా॰ ౩.౧.౨౫].

సచ్చాదీహి నామేహి ధాత్వత్థే ఆపి హోతి.

సచ్చాపేతి , సచ్చాపేన్తి, అత్థవిభాగం కరోతి అత్థాపేతి, అత్థాపేన్తి, బేదసత్థం కరోతి బేదాపేతి, బేదాపేన్తి, సుక్ఖం కరోతి సుక్ఖాపేతి, సుక్ఖాపేన్తి, సుఖం కరోతి సుఖాపేతి, సుఖాపేన్తి, దుక్ఖం కరోతి దుక్ఖాపేతి, దుక్ఖాపేన్తి, ఉణ్హం కరోతి ఉణ్హాపేతి, ఉణ్హాపేన్తి ఇచ్చాది.

అపుత్తం పుత్తమివ ఆచరతి పుత్తీయతి, పుత్తీయితుం ఇచ్ఛతీతి అత్థే 'తుంస్మా లోపో చిచ్ఛాయం తే'తి సపచ్చయో.

౭౧౪. యథిట్ఠం స్యాదినో [క॰ ౪౫౮; రూ॰ ౪౬౧; నీ॰ ౯౩౯; చం॰ ౫.౧.౮; పా॰ ౬.౧.౩].

ఇచ్ఛీయతీతి ఇట్ఠం, యం యం ఇట్ఠం యథిట్ఠం. "యమిట్ఠ"న్తిపి పాఠో. స్యాద్యన్తస్స యథిట్ఠం ఏకస్సరం ఆదిభూత'మఞ్ఞం వా ద్వేరూపం హోతి, న త్యాదిస్స వియ ఆదిభూతమేవాతి అత్థో. 'ఈ బ్యఞ్జనస్సా'తి ఈ ఆగమో.

ఆదిమ్హి ద్విత్తే-పుపుత్తీయిసతి.

మజ్ఝే ద్విత్తే-పుత్తిత్తీయిసతి.

అకమలం కమలం భవతి కమలాయతి, కమలాయితుం ఇచ్ఛతీతి కకమలాయిసతి, కమమలాయిసతి, కమలలాయిసతి ఇచ్చాది.

ఇతి నామధాతురాసి.

ఇతి నిరుత్తిదీపనియా నామ మోగ్గల్లానదీపనియా

త్యాదికణ్డో నామ ఆఖ్యాతకణ్డో

నిట్ఠితో.

౭. కితకణ్డ

ధాత్వన్తవికారరాసి

విసంయోగరూపరాసి

అథ ధాతుపచ్చయసంసిద్ధం కాల, కారక, లిఙ్గ, సఙ్ఖ్యా, క్రియాభేదదీపకం దబ్బప్పధానవాచకం కితకపదం దీపియతే.

తత్థ అతీతాదయో కాలభేదో నామ.

కత్తా చ కమ్మఞ్చ కరణఞ్చ సమ్పదానఞ్చ అపాదానఞ్చ అధికరణఞ్చ భావో చాతి సత్త సాధనాని కారకభేదో నామ.

ఇత్థిలిఙ్గాదీని లిఙ్గభేదో నామ.

ఏకత్త, బహుత్తభేదో సఙ్ఖ్యాభేదో నామ.

తస్సీలక్రియా, తద్ధమ్మక్రియా, తస్సాధుకారక్రియా, అత్తమానక్రియా, అభిక్ఖణ్ణక్రియా, అరహక్రియా, సక్కక్రియా, పేసనక్రియా, అతిసగ్గక్రియా, పత్తకాలారోచనక్రియా, అవస్సమ్భావీక్రియాదయో క్రియాభేదో నామ.

“గమనం భవతి, పచనం జానాతి” ఇచ్చాదీసు పచ్చయత్థభూతో భావో నామ సాధనరూపో హోతి. జాతి వియ సఙ్ఖతధమ్మస్స ధాత్వత్థభూతాయ సాధ్యక్రియాయ సాధకత్తా లిఙ్గత్తయయుత్తో చ హోతి, క్రియా, కారో, కరణన్తి సిద్ధత్తా సఙ్ఖ్యాభేదయుత్తో చ హోతి-నానాధాత్వత్థానఞ్చ కత్తు, కమ్మానఞ్చ కాలాదీనఞ్చ భేదేన సరూపభేదసబ్భవతో, తస్మా సోపి దబ్బే ఏవ సఙ్గయ్హతీతి కత్వా ‘దబ్బప్పధానవాచక’న్తి వుత్తం. సేసం సబ్బం త్యాదికణ్డే భావసాధనవినిచ్ఛయే వుత్తమేవ.

‘బహుల’న్తి చ ‘క్రియత్థా’తి చ వత్తన్తే –

౭౧౫. కత్తరి భూతే క్త క్తవన్తు క్తావీ [క॰ ౫౫౫; రూ॰ ౬౧౨; నీ॰ ౧౧౪౨; చం॰ ౧.౨.౬౬ ...పే॰... ౩.౨.౧౦౨].

అభవీతి భూతో, అతీతో, భూతే వత్తబ్బే క్రియత్థా కత్తరి కానుబన్ధా త, తవన్తు, తావీపచ్చయా హోన్తి, కానుబన్ధా ‘న తే కానుబన్ధనాగమేసూ’తి సుత్తే విసేసనత్థా.

౭౧౬. క్తో భావకమ్మేసు [క॰ ౫౫౬; రూ॰ ౬౨౨; నీ॰ ౧౧౪౩; చం॰ ౧.౨.౬౭ ...పే॰... ౩.౨.౧౦౨; ౩.౪.౭౦].

భూతే వత్తబ్బే క్రియత్థా భావ, కమ్మేసు కానుబన్ధో తపచ్చయో హోతి.

అభవీతి భూతో-పురిసో, భూతా-ఇత్థీ, భూతం-కులం, కారితే ధాతుతో ణానుబన్ధానం పఠమం సమ్పత్తత్తా ‘న తే కానుబన్ధనాగమేసూ’తి పటిసేధో న పాపుణాతి, ‘యువణ్ణానమేఓ పచ్చయే’తి ఓవుద్ధి, ‘ఆవాయా ణానుబన్ధే’తి ఓస్స ఆవత్తం, తతో తపచ్చయో.

౨౧౭. ఞీ బ్యఞ్జనస్స [క. ౬౦౩; రూ. ౨౪౭; నీ. ౧౨౧౦].

బ్యఞ్జనాదిపచ్చయస్స ఆదిమ్హి ఞానుబన్ధో ఈకారో ఆగచ్ఛతి.

కత్తరి-అభావయిత్థాతి భావితో-పురిసో, భావితాఇత్థీ, భావితం-కులం.

కమ్మే-అనుభూయిత్థాతి అనుభూతో-భోగో, అనుభూతాసమ్పత్తి, అనుభూతం-సుఖం.

కారితే-భావీయిత్థాతి భావితో-మగ్గో, భావితాపటిపదా, భావితం-చిత్తం.

తవన్తు , తావీసు-అభవీతి భూతవా-పురిసో, భూతవన్తీ, భూతవతీ-ఇత్థీ, భూతవం-కులం, గుణవన్తుసమం. భూతావీ-పురిసో. భూతావినీ-ఇత్థీ, భూతావి-చిత్తం, దణ్డీ, దణ్డినీసమం. పురిసో భోగం అనుభూతో, పురిసేన భోగో అనుభూతో.

ఏత్థ చ కితపచ్చయానం అత్థో దువిధో వాచ్చత్థో, అభిధేయ్యత్థో చాతి సబ్బం త్యాదికణ్డే వుత్తనయేన వేదితబ్బం.

పురిమేసు పన ఛసు సాధనేసు పచ్చయానం అభిధేయ్యత్థో పదన్తరేన ఆచిక్ఖీయతి, భావసాధనే పన అత్తనో ధాతునా ఏవ.

తత్థ చ కత్తుసత్తి, కమ్మసత్తి, కరణసత్తి, సమ్పదానసత్తి, అపాదానసత్తి, అధికరణసత్తిసఙ్ఖాతం వాచ్చత్థం ఉజుం వదన్తా కితపచ్చయా అత్తనో అభిధేయ్యపదేన సమానలిఙ్గ, విభత్తి, సఙ్ఖ్యాయుత్తా హుత్వా వదన్తి.

తం యథా? –

కత్తరి తావ-పురిసో భోగం అనుభూతో, పురిసా భోగం అనుభూతా…పే.… పురిసేసు భోగం అనుభూతేసు, ఇత్థీ భోగం అనుభూతా, ఇత్థియో భోగం అనుభూతాయో…పే.… ఇత్థీసు భోగం అనుభూతాసు, కులం భోగం అనుభూతం, కులాని భోగం అనభూతాని…పే.… కులేసు భోగం అనుభూతేసు.

కమ్మే-భోగో పురిసేన అనుభూతో, భోగా పురిసేన అనుభూతా…పే.… భోగేసు పురిసేన అనుభూతేసు, సమ్పత్తి పురిసేన అనుభూతా, సమ్పత్తియో పురిసేన అనుభూతాయో…పే.… సమ్పత్తీసు పురిసేన అనుభూతాసు, సుఖం పురిసేన అనుభూతం, సుఖాని పురిసేన అనుభూతాని…పే.… సుఖేసు పురిసేన అనుభూతేసు. ఏస నయో కరణాదీసుపి.

ఏవం కితవాచకా అత్తనో అభిధేయ్యపదేన సమానలిఙ్గ, విభత్తి, సఙ్ఖ్యాయుత్తా హుత్వా తం తం సాధనం వదన్తి.

‘ఇత్థియమణతికయక్యా చా’తి ఇత్థియం తిపచ్చయో, అనుభవనం, అనుభూయతే వా అనుభూతి. “తిస్సస్స అనుభూతి, ఫుస్సస్స అనుభూతి” ఇచ్చాదికా బహూ అనుభూతియోపి సిజ్ఝన్తి, తస్మా “అనుభూతి, అనుభూతియో, అనుభూతిం, అనుభూతియో…పే.… అనుభూతీసూ”తి యుజ్జతి.

౨౦౩ ౭౧౮. కత్తరి ల్తుణకా [క॰ ౨౹౭౭, ౨౩౦; రూ॰ ౨౬౮, ౨౯౦; నీ॰ ౧౧౦౯, ౧౧౧౪; చం॰ ౧.౧.౧౩౯; పా॰ ౩.౧.౧౩౩, ౧౩౪].

కత్తుకారకే క్రియత్థా ల్తు, ణకా హోన్తి, లానుబన్ధో తుస్స కత్తరి నిబన్ధనత్థో, 'ల్తుపితాదీనమా'తి విసేసనత్థో చ.

అనుభవతీతి అనుభూతా, అనుభూతారో, సత్థుసమం.

సామఞ్ఞవిధానత్తా అరహత్థే సత్తిఅత్థే తస్సీల, తద్ధమ్మ, తస్సాధుకార, అత్తమానేసు చ కాలత్తయే చ భవన్తి.

అరహత్థే-బ్రహ్మణో బ్రహ్మణియా పరిగ్గహితా.

సత్తిఅత్థే-భగవా అనుప్పన్నస్స మగ్గస్స ఉప్పాదేతా.

తస్సీలాదీసు-పసయ్హపవత్తా.

అత్తమానే-అత్తానం పణ్డితం మఞ్ఞతీతి పణ్డితమానితా.

౭౧౯. పుబ్బేకకత్తుకానం [క॰ ౨౬౪; రూ॰ ౬౪౦; నీతి॰ ౧౧౨౦-౬; చం॰ ౧.౩.౧౩౧; పా॰ ౩.౪.౨౧].

యాసం విసేసన, విసేస్యానం ద్విన్నం పుబ్బా'పరక్రియానం కత్తా ఏకోవ హోతి. తాసు పుబ్బక్రియాయం భావత్థే తున, త్వాన, త్వాపచ్చయా హోన్తి. 'ఏఓనమయవా సరే'తి ఈకారే పరే ఓవుద్ధియా అవత్తం.

భోగం అనుభవితున, అనుభుత్వాన, అనుభుత్వా.

ఏకకత్తుకానన్తి కిం? దేవదత్తో భుఞ్జి, యఞ్ఞదత్తో గచ్ఛతి.

పుబ్బేతి కిం? పచ్ఛా భుఞ్జతి, పఠమం పచతి.

బహులాధికారా సమానా'పరక్రియాసుపి నానాకత్తుకాసుపి తునాదయో భవన్తి. ఢక్కచ్ఛ దణ్డో పతతి, ద్వారం సంవరిత్వా నిక్ఖమతి, ఫురిసో సీహం దిస్వా భయం ఉప్పజ్జతీతి.

యస్మిం వాక్యే అపరక్రియాపదం న దిస్సతి. యథా? పబ్బతం అతిక్కమ్మ నదీ, అతిక్కమ్మ నదిం పబ్బతో, యే తే సన్తా విమొక్ఖా అతిక్కమ్మ రూపే అరూపాతి, తత్థపి సత్తాక్రియా విఞ్ఞాయతేవ సబ్బపదత్థానం సత్తానాతివత్తనతో. అపరక్రియారహితే అసమానకత్తుకే చ వాక్యే పఠమన్తయోగస్స దిట్ఠత్తా కత్తరిపి తునాదీనం సమ్భవో యుత్తో.

౭౨౦. పటిసేధాలంఖలూనం తున త్వాన త్వా వా [పటిసేధేలంఖలూనం తునత్వాన త్వా వా' (బహూసు)].

పటిసేధత్థానం అలం, ఖలూనం యోగే తునాదయో హోన్తి వా.

అలం భుత్వా, ఖలు భుత్వా, అలం భుత్తేన, ఖలు భుత్తేన వా.

౭౨౧. తుంతాయేతవే భావే భవిస్సతిక్రియాయం తదత్థాయం [క. ౨౬౧-౨-౩; రూ. ౬౩౬, ౬౩౮-౯; నీ. ౧౧౪౮-౯].

తస్సా తస్సా క్రియాయ అత్థభూతాయ భవిస్సమానక్రియాయ గమ్యమానాయ భావత్థే తుం, తాయే, తవేపచ్చయా భవన్తి. సుత్తపదవడ్ఢనేన తుయేపచ్చయోపి.

అనుభవితుం గచ్ఛతి, అనుభవితాయే గచ్ఛతి, అనుభవితవే గచ్ఛతి, అనుభవితుం ఇచ్ఛతి, కామేతి, సక్కోతి, జానాతి. తథా కాలో అనుభవితుం, సమయో అనుభవితుం, వేలా అనుభవితుం . తథా అనుభవితుం మనో, అనుభవితుం సోకో, చక్ఖు దట్ఠుం, సోతం సోతుం, మనో విఞ్ఞాతుం, హత్థో కాతుం, పాదో గన్తుం, ధను యుజ్ఝితుం, జళో వత్తుం, మన్దో గన్తుం, అలసో కత్తున్తి.

ఏత్థ చ "కాలో అనుభవితు"న్తిఆదీసు సత్తావసేన హేతుక్రియా సిజ్ఝతి, తస్మా "అనుభవితుం కాలో భవతీ"తిఆదినా అత్థో వేదితబ్బో.

ఇమే పనేత్థ తాయే, తుయేపయోగా – ఆగతామ్హ ఇమం ధమ్మసమయం, దక్ఖితాయే అపరాజితసఙ్ఘం [దీ. ని. ౨.౩౩౨]. అలఞ్హి తే జగ్ఘితాయే, మమం దిస్వాన ఏదిసం [జా. ౧.౨.౧౩౭]. కో తాదిసం అరహతి ఖాదితాయే [జా. ౧.౧౬.౯౨], అత్థి హేహితి సో మగ్గో, న సో సక్కా న హోతుయే [బు. వం. ౨.౯ 'హేతుయే'], అరహసి నం యాచితుయే తువమ్పి, అరహసి నో జానితుయే కతాని ఇచ్చాది.

౭౨౨. భావకమ్మేసు తబ్బానీయా [క. ౨౪౦; రూ. ౨౪౨; నీ. ౧౧౭౨].

భావే కమ్మని చ తబ్బ, అనీయా హోన్తి. సుత్తపదవడ్ఢనేన తబ్య, తాయ, తేయ్యపచ్చయాపి హోన్తి.

అనుభవితబ్బో-భోగో, అనుభవితబ్బా-సమ్పత్తి, అనుభవితబ్బం-సుఖం.

బహులాధికారా కత్తాదీస్వపి భవన్తి, తపన్తీతి తపనీయాపాపధమ్మా, ఉపట్ఠాతీతి ఉపట్ఠానీయో-సిస్సో. పవుచ్చతి ఏతేనాతి పవచనీయో-ఉపజ్ఝాయో, నియ్యన్తి ఏతేనాతి నియ్యానీయో, సో ఏవ నియ్యానికో.

సినా-సోచేయ్యే, సినాయన్తి ఏతేనాతి సినానీయంచుణ్ణం, దీయతే అస్సాతి దానీయో-బ్రాహ్మణో. సమ్మా వత్తతి ఏత్థాతి సమ్మావత్తనీయో-గురు.

ఇధ గాథా వుచ్చతి –

> అరహత్థే చ సక్కత్థే, పత్తకాలే చ పేసనే;
> తబ్బాదయో అతిసగ్గే, అవస్సాధమిణేసు చ.

తత్థ "అరహ సక్క విసిట్ఠే కత్తరీ"తి వుత్తియం వుత్తం, తస్మా భవతీతి భబ్బో, భవితుం అరహతీతి అత్థో, మజ్జతీతి మజ్జం, మదనీయం, మజ్జితుం సక్కోతీతి అత్థో, ఏవమ్పి యుజ్జతి.

పత్తకాలే-కత్తబ్బో భవతా కటో, ఏస కాలో కటకరణస్సాతి దీపేతి.

పేసనే-గన్తబ్బో భవతా గామో, గచ్ఛతు భవం గామన్తి దీపేతి.

అతిసజ్జనం సమ్బోధనం అతిసగ్గో, ఉపదేసో చేవ విధి చ. తత్థ కత్తబ్బా'కత్తబ్బస్స కమ్మస్స ఆచిక్ఖణం **ఉపదేసో,** దానం దాతబ్బం, సీలం రక్ఖితబ్బం, పాణో న హన్తబ్బో, అదిన్నం న ఆదాతబ్బం [దీ॰ ని॰ ౩.౮౫]. కత్తబ్బా'కత్తబ్బాకారదస్సనం **విధి,** సక్కచ్చం దానం దాతబ్బం, నో అసక్కచ్చం.

అవస్సకే-గమనీయో అభిసమ్పరాయో, అవస్సం గన్తబ్బోతి అత్థో.

యం ఇణం అదేన్తస్స దణ్డో ఆగచ్ఛతి, ఇదం అధమిణం నామ, సతం మే దాతబ్బం భవతాతి.

ఇమే పనేత్థ తబ్య, తాయ, తేయ్యపయోగా – న బ్రాహ్మణే అద్ధికే తిట్ఠమానే, గన్తబ్యమాహు ద్విపదిన్ద సేట్ఠ [జా॰ ౧.౧౦.౧౩ (గన్తబ్బ)]. భూతగామపాతబ్యతా, కామేసు పాతబ్యతా [పాచి॰ ౯౦], అలజ్జితాయే లజ్జన్తి [ధ॰ ప॰ ౩౧౬], లజ్జితాయే న లజ్జరే. ఘాతేతాయం వా ఘాతేతుం, పబ్బాజేతాయం వా పబ్బాజేతుం [మ॰ ని॰ ౧.౩౫౭], ఞాతేయ్యం, దిట్ఠేయ్యం, పత్తేయ్యం, విద్ధేయ్యం మం అమఞ్ఞథ [జా॰ ౨.౨౨.౨౯౭].

త,తి , తు, తవన్తు, తావీ, త్వా, త్వాన, తున, తుం, తవే, తాయే, తుయే, తబ్బ. ఇమే తకారపచ్చయా నామ.

కర, ఖను, గా, గము, జన, తా, తను, థర, ధా, ధర, నము, పా, ఫర, భర, మన, మర, రము, సర, హర, హన.

౭౨౩. గమాదిరానం లోపోన్తస్స [క॰ ౫౮౬-౭; రూ॰ ६౦౦, ६౩౨; నీ॰ ౧౧౯౦, ౧౧౯౧].

గమాదీనం మకార, నకారన్తానం రకారన్తానఞ్చ ధాతూనం అన్తస్స లోపో హోతి కానుబన్ధే తపచ్చయే పరే త్వాదివజ్జితే.

కర-కరణే, కరీయిత్థాతి కతో-విహారో, కతాగూహా, కతం-గేహం, సక్కరీయిత్థాతి సక్కతో, మహావుత్తినా సన్తస్స నో.

'కరోతిస్స ఖో'తి పాదితో కరస్స కస్స ఖో, సఙ్ఖరీయిత్థాతి సఙ్ఖతో, అభిసఙ్ఖతో, విసఙ్ఖరిత్థ వికిరీయిత్థాతి విసఙ్ఖతో, ఉపకరీయిత్థ సజ్జీయిత్థాతి ఉపక్ఖటో, 'తథనరానం టఠణలా'తి తస్స టో. ఏవం దుక్కటం.

పరితో కరీయిత్థాతి పరిక్ఖతో, పురతో కరీయిత్థాతి పురక్ఖతో, పురేక్ఖతో వా, మహావుత్తినా పురస్స ఏత్తం.

ఖను-అవదారణే, ఖఞ్ఞిత్థాతి ఖతో-ఆవాటో.

గా-సద్దే.

౭౨౪. గాపానమీ [క॰ ౫౮౮; రూ॰ ६౨౦; నీ॰ ౧౧౯౨].

గా, పానం అన్తో ఈకారో హోతి కానుబన్ధే తపచ్చయే పరే త్వాదివజ్జితే.

గాయిత్థాతి గీతం, సమోధానేత్వా గాయిత్థాతి సఙ్గీతోపరియత్తిధమ్మో.

గము-గతిమ్హి అగచ్ఛీతి గతో, అగచ్ఛియిత్థాతి వా గతో. ఏవం ఆగతో, ఉగ్గతో, దుగ్గతో, నిగ్గతో, విగతో, సుగతో, సఙ్గతో, అనుగతో, అపగతో, అవగతో, ఉపగతో, అధిగతో.

జన-జాతియం.

౭౨౫. జనిస్సా [క॰ ౫౮౫; రూ॰ ౬౧౯; నీ॰ ౧౧౮౯].

జనిస్స నస్స ఆ హోతి కానుబన్ధే తపచ్చయే పరే త్వాదివజ్జితే.

అజాయిత్థాతి జాతో, దుజ్జాతో, సుజాతో, సఞ్జాతో, అనుజాతో, అవజాతో, అతిజాతో.

సుత్తవిభత్తేన అఞ్ఞస్మిమ్పి వణ్ణే పరే నస్స ఆ హోతి, పుత్తం విజాయిత్వా, విజాయితుం, విజాయనం, విజాయన్తీ-ఇత్థీ, విజాయమానా, పుత్తం జనేతీతి జాయా ఇచ్చాది, సబ్బత్థ మహావుత్తినా సరే పరే యాగమో, మహావుత్తినా వా సబ్బత్థ నస్స యాదేసో ఆదిదీఘో చ.

ఠా-గతినివత్తియం.

౭౨౬. ఠాస్సి [క॰ ౫౮౮; రూ॰ ౬౨౦; నీ॰ ౧౧౯౨].

ఠాస్స ఇ హోతి కానుబన్ధే తకారే త్వాదివజ్జితే.

అట్ఠాసీతి ఠితో, ఉట్ఠితో, నిట్ఠితో, సణ్ఠితో, అధిట్ఠితో.

తను-విత్థారే, ఆతఞ్ఞిత్థాతి ఆతతం, వితతం, ఆతతవితతం, తూరియభేదో.

థర-సన్థరణే, సన్థరీయిత్థాతి సన్థతో, విత్థతో.

ధా-ధారణే.

౭౨౭. ధాస్స హి [క॰ ౫౧౭; రూ॰ ౪౮౮; నీ॰ ౧౧౦౫].

ధాధాతుస్స ధస్స హి హోతి కానుబన్ధే తకారే త్వాదివజ్జితే.

ఆధీయిత్థాతి ఆహితో, ఆగ్యాహితో, విధీయిత్థాతి విహితో, నిధీయిత్థాతి నిహితో, సన్ధీయిత్థాతి సంహితో, ఓధీయిత్థాతి ఓహితో, అభిధీయిత్థాతి అభిహితో, పిధీయిత్థాతి పిహితో, అపిహితో. ద్విత్తే పుబ్బస్స తతియత్తం, ‘ధాస్స హో’తి సుత్తేన పరస్స హత్తం, ఆదహితో, విదహితో, నిదహితో, సందహితో, సద్దహితో వా, సన్నిదహితో, ఓదహితో, పిదహితో, అపిదహితో, పరిదహితో.

ధర-ధారణే, ఉద్ధరీయిత్థాతి ఉద్ధటో, సముద్ధటో, నిద్ధటో, తస్స టత్తం.

నము-నమనే, నమిత్థాతి నతో, ఉన్నతో, సమున్నతో, ఓనతో, అవనతో.

పా-పానే, 'గాపానమీ'తి ఈత్తం, పీయిత్థాతి పీతం.

ఫర-ఫరణే, ఫరిత్థ, ఫరీయిత్థాతి వా ఫుటో, విప్ఫుటో, సమ్ఫుటో, ఓఫుటో, మహావుత్తినా ఫస్స ఉత్తం, తస్స టత్తం.

భర-ధారణే, భరీయిత్థాతి భతో, ఆభతో, ఆభటో వా. ఉదకాతలముబ్భతో, ఉబ్భతం సఙ్ఘేన కథినం [మహావ. ౩౧౭], సమ్భతం ధనం.

మన-ఞాణే, మతో, మహాజనేన సమ్మతోతి మహాసమ్మతో, సమ్మతా సీమా [మహావ. ౧౩౮], అనుమతో, అభిమతో.

మర-పాణచాగే, మరిత్థాతి మతో, కాలఙ్కతో.

రము-కీళాయం, రమిత్థాతి రతో, అభిరతో.

రము-ఉపరమే , విరతో, పటివిరతో, ఉపరతో.

సర-గతి, చిన్తాసు, బహులాధికారా కాలత్తయేపి తపచ్చయో, సరతి, అసరి, సరిస్సతీతి సతో, అనుస్సతో, పతిస్సతో.

హర-హరణే, హరీయిత్థాతి హతో, ఆహతో, నిహతో.

తస్స టత్తే-ఆహటో, నిహటో, ఉదాహటో, సముదాహటో, అవహటో.

హన-హింసాయం, హఞ్ఞిత్థాతి హతో, విహతో, సమూహతో అవిప్పవాసో [మహావ. ౧౪౫], సమూహతా సీమా [మహావ. ౧౪౬].

తిపచ్చయమ్హి బహులాధికారా అకానుబన్ధేపి అన్తలోపో. పఠమం కరీయతీతి పకతి, ఆకారో ఆకతి, వికారో వికతి, గాయనం గీతి, ఉగ్గీతి, సఙ్గీతి, అనుగాయనం అనుగీతి, గమనం గతి, గన్తబ్బాతి వా గతి, గచ్ఛన్తి ఏత్థాతి వా గతి, ఆగమనం ఆగతి, సుగతి, దుగ్గతి, సమాగమనం సఙ్గతి, జననం జాతి, జాయన్తి ఏతాయ, ఏత్థాతి వా జాతి, ఠానం ఠితి, సణ్ఠితి, అవట్ఠితి, పునప్పునం తననం సన్తతి, ధారేన్తి ఏతాయాతి ధీతి, మహావుత్తినా ఈత్తం.

నమనం నతి, ఉన్నతి, సమున్నతి, ఓనతి, అవనతి, భరితబ్బాతి భతి, మనతి జానాతి ఏతాయాతి మతి, వివిధా మతి విమతి, రమణం రతి, ఆరమణం ఆరతి, విరమణం విరతి, అభిరమణం అభిరతి, పటివిరమణం పతివిరతి, సరణం సతి, సరన్తి ఏతాయాతి వా సతి, అనుస్సతి, పటిస్సతి, ఉపహననం ఉపహతి.

తవన్తుపచ్చయమ్హి-అకాసీతి కతవా, అహనీతి హతవా.

తావీపచ్చయమ్హి-కతావీ, హతావీ.

త్వాదీసు –

౨౨౮. తుంతునతబ్బేసు వా.

కరధాతుస్స ర-కారస్స ఆ హోతి వా తుం, తున, తబ్బేసు. తునసద్దేన త్వాన, త్వాపి సఙ్గయ్హన్తి.

౨౨౯. కరస్సా తవే.

కరస్స ర-కారస్స ఆ హోతి తవేపచ్చయమ్హి.

కాతుం, కాతవే, కాతున, కాతబ్బం.

యథా కరస్స, తథా మహావుత్తినా హరస్స రూపం సిజ్ఝతి, హాథుం, హాతవే, హాతున. తేసం తుణ్డేన హాతూన, ముఞ్చే పుబ్బకతం ఇణం [జా॰ ౧.౧౪.౧౦].

త్వామ్హి ఆస్స ఇత్తం, ఆహిత్వా, నోణ్డాయుదకమాహిత్వా [జా॰ ౧.౧౦.౯ (...హత్వా)].

ఇతి విసంయోగరూపరాసి.

సదిససంయోగరూపరాసి

అథ సదిససంయోగరూపరాసి వుచ్చతే.

తుపచ్చయమ్హి –

౨౩౦. పరరూపమయకారే బ్యఞ్జనే.

యకారవజ్జితే బ్యఞ్జనపచ్చయే పరే సబ్బధాతూనం అన్తబ్యఞ్జనో పరరూపం ఆపజ్జతే.

కరోతీతి కత్తా, కాతుం అరహతి, కాతుం సక్కోతి, కరణసీలో, కరణధమ్మో, సక్కచ్చం వా కరోతీతి అత్థో. భరతీతి భత్తా, హరతీతి హత్తా.

త్వాదీసు ర-కారస్స ఆత్తం, సంయోగే పరే రస్సత్తఞ్చ, కత్వా, కత్వాన.

పరరూపత్తం, కత్తున, కత్తుం, కత్తబ్బం, భరణం భత్తుం, భత్తవే, హరణం హత్తుం, అభిహత్తుం, హత్తవే.

ఆప, ఞాప, ఖిప, గుప, చజ, ఞప, ఞాప, తప, దీప, ధూప, పద, భజ, భుజ, మద, మిద, యుజ, రిచ, రఞ్జ, లిప, లుప, వచ, వతు, వద, వప, విచ, సఞ్జ, సిచ, సమ్భు, సూచ, సూద, సుప.

ధాత్వన్తబ్యఞ్జనస్స పరరూపత్తం, తపచ్చయమ్హి విపుబ్బో ఆపబ్యాపనే, బ్యాపయతి ఖిప్పం ఞాణబ్యాపనేన బ్యాపితుం సక్కోతీతి బ్యత్తో, వియత్తో.

పరిపుబ్బో పరియాపుణనే పహుత్తే చ, పరియత్తో.

సంపుబ్బో పరిపుణ్ణభావే, సమాపయిత్థాతి సమత్తో, పరిసమత్తో.

ఆపుబ్బో ఞాప-పేసనే, ఆణాపీయిత్థాతి ఆణత్తో.

ఖిప-ఖిపనే, ఖిపీయిత్థాతి ఖిత్తో-దణ్డో, ఖిత్తా-మత్తికా, ఖిత్తం-లేట్టు. ఏవం సబ్బత్థ. పక్ఖిత్తో, ఉక్ఖిత్తో, నిక్ఖిత్తో, విక్ఖిత్తో, ఓక్ఖిత్తో, సంఖిత్తో.

గుప-గుత్తియం, గోపీయిత్థాతి గుత్తో, సంగుత్తో.

చజ-చాగే, చజీయిత్థాతి చత్తో.

ఉప-పఞ్ఞాపనే, పఞ్ఞపీయిత్థాతి పఞ్ఞత్తో-వినయో, పఞ్ఞత్తంసిక్ఖాపదం, పఞ్ఞత్తం-ఆసనం.

ఞాప-ఞాపనే, వికతిధాతు నామేసా కారితన్తత్తా, పఞ్ఞాపీయిత్థాతి పఞ్ఞత్తో, సఞ్ఞాపీయిత్థాతి సఞ్ఞత్తో, విఞ్ఞాపీయిత్థాతి విఞ్ఞత్తో.

తప-సన్తాపే, అతప్పీతి తత్తో, సన్తత్తో.

దీప-దిత్తియం, అదీపిత్థాతి దిత్తో, పదిత్తో, ఆదిత్తో.

ధూప-సోణ్డియే , ధూపతి, అధూపి, ధూపిస్సతీతి ధుత్తో, సురాధుత్తో, అక్ఖధుత్తో [సు॰ ని॰ ౧౦౬].

పద-గతియం, అపజ్జీతి పత్తో, నిపత్తో, సమ్పత్తో.

భజ-సమ్భత్తియం, భజతీతి భత్తో, సమ్భత్తో.

విపుబ్బో పుథక్కరణే, విభజిత్థాతి విభత్తో.

భుజ-పాలన, బ్యవహరణేసు, భుఞ్జిత్థ, భుఞ్జీయిత్థాతి వా భుత్తో, పరిభుత్తో.

మద-ఉమ్మాదే, మజ్జిత్థాతి మత్తో, సమ్మత్తో, పమత్తో, ఉమ్మత్తో.

మిద-సినేహనే, మిజ్జతీతి మిత్తో.

యుజ-యోగే, యుఞ్జతీతి యుత్తో, పయుత్తో, ఉయ్యుత్తో, నియుత్తో, వియుత్తో, సంయుత్తో, సఞ్ఞత్తో.

రిచ-విరిఞ్చనే, రిఞ్చతీతి రిత్తో.

రఞ్జ-రాగే, రఞ్జతీతి రత్తో, సారత్తో, విరత్తో.

లిప-లిమ్పనే, లిమ్పీయిత్థాతి లిత్తో, ఉల్లిత్తో, అవలిత్తో.

లుప-అదస్సనే, లుప్పతీతి లుత్తో.

వచ-వియత్తియం వాచాయం.

౬౩౧. వచాదీనం వస్సుట వా [క॰ ౫౭౭; రూ॰ ౬౨౮; నీ॰ ౧౧౮౨].

వచాదీనం వస్స ఉట హోతి వా కానుబన్ధే త-కారపచ్చయే త్వాదివజ్జితే.

వుచ్చిత్థాతి ఉత్తో-ధమ్మో, ఉత్తా-కథా, ఉత్తం-వచనం, నిరుత్తో, నిరుత్తా, నిరుత్తం, రాగమో.

౬౩౨. అస్సు.

వచాదీనం అస్స ఉ హోతి కానుబన్ధే త-కారపచ్చయే త్వాదివజ్జితే.

వుత్తో-ధమ్మో, వుత్తా-కథా, వుత్తం-వచనం.

వతు-వత్తనే, వత్తతీతి వత్తో, పవత్తో, నివత్తో.

వప-బీజనిక్ఖేపే, వపీయిత్థాతి వుత్తం-బీజం, 'అస్సూ'తి ఉత్తం.

విచ-వివేచనే, వివిచ్చిత్థాతి వివిత్తో.

సఞ్జ-సఙ్గే, సఞ్జతీతి సత్తో, ఆసత్తో, విసత్తో.

సిచ-సేచనే, సిఞ్చీయిత్థాతి సిత్తో, ఆసిత్తో, అవసిత్తో, అభిసిత్తో.

సూచ-సూచనే, అత్థం సూచేతీతి సుత్తం.

సూద-పగ్ఘరణే, అత్థం సూదతీతి సుత్తం.

సుప-సోప్పనే, సుపతీతి సుత్తో ఇచ్చాది.

తిపచ్చయమ్హి-బ్యాపనం బ్యత్తి, వియత్తి, పరియాపుణనం పరియత్తి, సమాపనం సమత్తి, పరిసమత్తి, ఆణాపనం ఆణత్తి, గోపనం గుత్తి, ఞాపనం ఞత్తి, పఞ్ఞాపనం పఞ్ఞత్తి, సఞ్ఞాపనం సఞ్ఞత్తి, విఞ్ఞాపనం విఞ్ఞత్తి.

తప-తప్పనే, తప్పనం తిత్తి, మహావుత్తినా అస్స ఇత్తం. దీపనం దిత్తి, పజ్జనం పత్తి, ఆపత్తి, ఉప్పత్తి, నిప్పత్తి, విపత్తి, సమ్పత్తి, భజనం భత్తి, సమ్భత్తి, భుఞ్జనం భుత్తి, యుఞ్జనం యుత్తి, రిఞ్చనం రిత్తి, నిద్ధారేత్వా వుచ్చతి అత్థో ఏతాయాతి నిరుత్తి, వుచ్చతి సుత్తస్స అత్థో ఏతాయాతి వుత్తి. "వివరీయతి సుత్తస్స అత్థో ఏతాయాతి వుత్తీ"తిపి వదన్తి. వత్తనం వుత్తి, జీవితవుత్తి, తదాయత్తవుత్తి, 'అస్సూ'తి అస్స ఉత్తం. వివేచనం వివిత్తి, సజ్జనం సత్తి, ఆసత్తి, విసత్తి ఇచ్చాది.

తుపచ్చయమ్హి-ఖిపతీతి ఖిత్తా, గోపేతీతి గుత్తా, చజతీతి చత్తా.

ఇధ ఛిద, భిదాదయోపి వత్తబ్బా, ఛిన్దతీతి ఛేత్తా, భిన్దతీతి భేత్తా, భజతీతి భత్తా, భుఞ్జతీతి భుత్తా, భోత్తా, యుత్తా, రిత్తా, లిత్తా, లుత్తా, వచతి వదతీతి వా వత్తా, వివిచ్చతీతి వివిత్తా, సఞ్జతీతి సత్తా, సుప్పతీతి సుత్తా ఇచ్చాది.

తవన్తుపచ్చయమ్హి-ఖిపిత్థాతి ఖిత్తవా, గోపిత్థాతి గుత్తవా, చజిత్థాతి చత్తవా, ఛిన్దిత్థాతి ఛేత్తవా.

భజ-పుథక్కరణే, భాజిత్థాతి భత్తవా, విభత్తవా, అభుఞ్జీతి భుత్తవా, అయుఞ్జీతి యుత్తవా ఇచ్చాది.

తావీపచ్చయమ్హి-ఖిత్తావీ, గుత్తావీ, చత్తావీ, ఛేత్తావీ, విభత్తావీ, భేత్తావీ, భుత్తావీ, యుత్తావీ ఇచ్చాది.

త్వాదీసు పరరూపత్తే మహావుత్తినా తిణ్ణం బ్యఞ్జనానం ఆదిబ్యఞ్జనస్స లోపో, ఛేత్వా, ఛేత్వాన, ఛేత్తున, విభత్వా, విభత్వాన, విభత్తున, భుత్వా, భుత్వాన, భుత్తున ఇచ్చాది.

తుం, తవేసు-ఛేత్తుం, ఛేత్తవే, ఛేతుం, ఛేతవే వా, ఆదిబ్యఞ్జనస్స లోపో. విభత్తుం, విభత్తవే, భేత్తుం, భేత్తవే, భోత్తుం, భోత్తవే, ఆదివుద్ధి ఇచ్చాది.

తబ్బపచ్చయే-ఛేత్తబ్బం, ఛేతబ్బం వా, భేత్తబ్బం, భోత్తబ్బం, వుచ్చతీతి వత్తబ్బం ఇచ్చాది.

ఇతి సదిససంయోగరూపరాసి.

వగ్గన్తరూపరాసి

అథ వగ్గన్తరూపరాసి వుచ్చతే.

కము, కిలము, ఖను, ఖము, గము, తను, తిము, దము, భము, మన, యము, వము, సము, హన.

౨౩౩. మనానం నిగ్గహీతం.

మకార, నకారన్తానం ధాతూనం అన్తో మకారో నకారో చ నిగ్గహీతం హోతి యకారవజ్జితే బ్యఞ్జనే పరే. 'వగ్గే వగ్గన్తో'తి నిగ్గహీతస్స వగ్గన్తత్తం.

కము-పాదగమనే, పక్కమిత్థాతి పక్కన్తో, పాదేన అక్కమిత్థాతి అక్కన్తో, ఉక్కన్తో, విక్కన్తో, నిక్ఖన్తో, 'నితో కమస్సా'తి కస్స ఖత్తం, సఙ్కన్తో, ఓక్కన్తో, అవక్కన్తో, అపక్కన్తో, అతిక్కన్తో, పటిక్కన్తో, కస్స ద్విత్తాని.

కిలము-ఖేదే, కిలమిత్థాతి కిలన్తో.

తిము-అద్దభావే, తేమయిత్తాతి తిన్తో.

దము-దమనే, దమిత్థాతి దన్తో.

భము-అనవత్థానే, భమిత్థాతి భన్తో, విబ్భన్తో.

మన-ఞాణే, మనతీతి మన్తో.

వము-ఉగ్గిలనే, వమిత్థాతి వన్తో.

సము-సన్తియం, సమ్మతీతి సన్తో, ఉపసన్తో, వూపసన్తో.

సము-ఖేదే, సమ్మతి ఖిజ్జతీతి సన్తో ఇచ్చాది.

తిపచ్చయమ్హి-కామనం కన్తి, నికామనం నికన్తి, పక్కమనం పక్కన్తి, ఖమనం ఖన్తి, తననం తన్తి, దమనం దన్తి, భమనం భన్తి, విబ్భన్తి, మననం మన్తి, సమనం సన్తి ఇచ్చాది.

తుపచ్చయే-పక్కమతీతి పక్కన్తా, ఖనతీతి ఖన్తా, ఖమతీతి ఖన్తా, గచ్ఛతీతి గన్తా, తనోతీతి తన్తా, తేమయతీతి తిన్తా, దమయతీతి దన్తా, భమతీతి భన్తా, మనతీతి మన్తా.

నిపుబ్బో యము-నియమనే, నియామేతీతి నియన్తా, వమతీతి వన్తా, సమతీతి సన్తా, హనతీతి హన్తా ఇచ్చాది.

త్వాదీసు-గన్త్వా, గన్త్వాన, గన్తున, మన్త్వా, మన్త్వాన, మన్తున, హన్త్వా, హన్త్వాన, హన్తున ఇచ్చాది.

తుం, తవేసు-పక్కన్తుం, పక్కన్తవే, ఖననం ఖన్తుం, ఖన్తవే, గమనం గన్తుం, గన్తవే, మననం మన్తుం, మన్తవే, హననం హన్తుం, హన్తవే ఇచ్చాది.

తబ్బమ్హి-అభిక్కన్తబ్బం, పటిక్కన్తబ్బం, ఖఞ్ఞతేతి ఖన్తబ్బం, గచ్ఛీయతేతి గన్తబ్బం, మఞ్ఞతేతి మన్తబ్బం, వమీయతేతి వన్తబ్బం, హఞ్ఞతేతి హన్తబ్బం ఇచ్చాది.

ఇతి వగ్గన్తరూపరాసి.

ధాత్వన్తవికారరాసి నిట్ఠితో.

పచ్చయవికారరాసి

కాదేసరాసి

అథ పచ్చయవికారరాసి వుచ్చతే.

౭౩౪. పచా కో [క॰ ౫౮౩; రూ॰ ౬౧౭; నీ॰ ౧౧౮౬].

పచస్మా త, తవన్తూనం తస్స కో హోతి.

పచ్చిత్థాతి పక్కో, పక్కవా.

బహులాధికారా తపచ్చయో కాలత్తయేపి హోతి, అసక్ఖి, సక్ఖతి, సక్ఖిస్సతీతి సక్కో, మహావుత్తినా తపచ్చయస్స కో.

ముచ-మోచనే.

౭౩౫. ముచా వా [క॰ ౫౮౩; రూ॰ ౬౧౭; నీ॰ ౧౧౮౬].

ముచస్మా త, తవన్తూనం తస్స అనన్తరస్స కో హోతి వా.

ఓముచ్చిత్థాతి ఓముక్కో, ఓముక్కవా, పటిముక్కో, పటిముక్కవా.

సుస-సోసనే.

౭౩౬. సుసా ఖో [క॰ ౫౮౩; రూ॰ ౬౧౭; నీ॰ ౧౧౮౬].

సుసస్మా త, తవన్తూనం తస్స ఖో హోతి.

సుస్సిత్థాతి సుక్ఖో, సుక్ఖవా.

౭౩౭. గో భఞ్జాదీహి [క॰ ౫౭౭; రూ॰ ౬౨౮; నీ॰ ౧౧౮౦].

భఞ్జాదీహి త, తవన్తూనం తస్స గో హోతి.

అభఞ్జిత్థాతి భగ్గో, భగ్గవా, ఓభగ్గో, సమ్భగ్గో, పలిభగ్గో.

లగ-లగ్గనే, లగిత్థాతి లగ్గో, లగ్గవా, విలగ్గో, విలగ్గవా.

ముజ-ముజ్జనే, ముజ్జిత్థాతి ముగ్గో, ముగ్గవా, నిమ్ముగ్గో, ఉమ్ముగ్గో.

విజ-భయ, చలనేసు, సంవిజిత్థాతి సంవిగ్గో, సంవిగ్గవా, ఉబ్బిగ్గో, ఉబ్బిగ్గవా.

లుజ-వినాసే, పలుజిత్థాతి పలుగ్గో, పలుగ్గవా, ఓలుగ్గో, ఓలుగ్గవా, విలుగ్గో, విలుగ్గవా ఇచ్చాది.

ఇతి కాదేసరాసి.

ఇసు , ఆస, ఏస, కస, కిస, కిలిస, కుస, ఘుస, జుస, తుస, దిస, దుస, దంస, నస, పిస, పుస, పుచ్ఛ, ఫుస, భస్స, భజ్జ, మజ, మస, ముస, వస్స, విస, సజ, సిస, సిలిస, హస, హస్స, హంస.

౭౩౮. సానన్తరస్స తస్స ఠో [క. ౫౭౩; రూ. ౬౨౬; నీ. ౧౧౭౬ (థోకం విసదిసం)].

సకారన్తేహి ధాతూహి పరస్స అనన్తరస్స పచ్చయతకారస్స ఠో హోతి, ధాత్వన్తస్స పరరూపత్తం, 'చతుత్థదుతియేస్వేస'న్తి సంయోగాదిస్స పఠమత్తం.

ఇసు-ఇచ్ఛా, కన్తీసు, ఇచ్ఛీయతీతి ఇట్ఠో, పరియిట్ఠో.

ఆస-ఉపవేసనే, విపరితతో ఆసతి ఉపవీసతీతి విపల్లట్ఠో.

కస-వప్పనే విలేఖనే చ.

౭౩౯. కసస్సిమ చ వా [క. ౫౭౩; రూ. ౬౨౬; నీ. ౧౧౭౬ (థోకం విసదిసం)].

కసమ్హా పరస్స పచ్చయతకారస్స ఠో హోతి, కసస్స ఆదిసరమ్హా పరం ఇమ చ హోతి వా.

కస్సిత్థాతి కిట్ఠం-సస్సం, కట్ఠం వా.

ఉపపుబ్బో ఆసన్నే, ఉపకట్ఠో.

విపుబ్బో పవాసే, వూపకట్ఠో.

కిస-హానిమ్హి, పటికిట్ఠో, నిహీనోతి అత్థో.

కిలిస-విబాధనే ఉపతాపే చ, కిలిస్సతీతి కిలిట్ఠో, సంకిలిట్ఠో, ఉపక్కిలిట్ఠో.

కుస-అక్కోసే, అక్కోసీయిత్థాతి అక్కుట్ఠో. అక్కుట్ఠో జాతివాదేన.

ఘుస-సద్దే , ఘోసీయిత్థాతి ఘుట్ఠో, సఙ్ఘుట్ఠో. అచ్ఛరాగణసఙ్ఘుట్ఠం [సం. ని. ౧.౪౬]. ఉగ్ఘుట్ఠో.

జుస-సేవాయం, జుసీయిత్థాతి జుట్ఠో.

తుస-పీతిమ్హి, తుస్సిత్థాతి తుట్ఠో, సన్తుట్ఠో.

దిస-పేక్ఖనే, పస్సీయిత్థాతి దిట్ఠో, సన్దిట్ఠో.

దిసీ-కథనే, ఉద్దిసీయిత్థాతి ఉద్దిట్ఠో, నిద్దిసీయిత్థాతి నిద్దిట్ఠో, అపదిసీయిత్థాతి అపదిట్ఠో.

దుస-దూసనే, దుసీయిత్థాతి దుట్ఠో.

దంస-దంసనే, దంసీయిత్థాతి దట్ఠో, నిగ్గహీతలోపో.

నస-అదస్సనే, నస్సిత్థాతి నట్ఠో, వినట్ఠో.

పిస-చుణ్ణియే, పిసీయిత్థాతి పిట్ఠం.

పుస-పోసనే, పోసీయిత్థాతి పుట్ఠో, పరపుట్ఠో.

ఫుస-సమ్ఫస్సే, ఫుసీయిత్థాతి ఫుట్ఠో, సమ్ఫుట్ఠో.

భస్స-కథనే చవనే చ, భస్సిత్థాతి భట్ఠో, ఆభట్ఠో.

మస-ఆమసనే విజ్ఝనే చ, మసీయిత్థాతి మట్ఠో, ఆమట్ఠో, ఓమట్ఠో, ఉమ్మట్ఠో. సత్తియా వియ ఓమట్ఠో [సం॰ ని॰ ౧.౨౧].

ముస-నస్సనే, ముస్సిత్థాతి ముట్ఠో, పముట్ఠో, సమ్ముట్ఠో.

వస్స-సేచనే, వస్సిత్థాతి వుట్ఠో-దేవో, 'అస్సూ'తి ఉత్తం.

విస-పవేసనే, పవిసిత్థాతి పవిట్ఠో, నివిట్ఠో, ఉపవిట్ఠో.

సిస-సేసే, అవసేసిత్థాతి అవసిట్ఠో.

విపుబ్బో విసేసనే, విసేసిత్థాతి విసిట్ఠో.

సిలిస-సిలేసనే, సిలిస్సిత్థాతి సిలిట్ఠో.

హస-హాసే, హసిత్థాతి హట్ఠో, పహట్ఠో.

హస్స, హంసధాతుయో సదిసా ఏవ.

పుచ్ఛ-పుచ్ఛాయం.

౭౪౦. పుచ్ఛాదితో [క॰ ౨౪౧; రూ॰ ౬౨౬; నీ॰ ౧౧౭౬].

పుచ్ఛాదీహి పరస్స అన్తరస్స పచ్చయతకారస్స ఠో హోతి.

పుచ్ఛీయిత్థాతి పుట్ఠో.

భజ్జ-భజ్జనే, భజ్జిత్థాతి భట్ఠం-ధఞ్ఞం.

మజ-సుద్ధియం, సుట్ఠు మజ్జిత్థాతి సమ్మట్ఠో-భూమిభాగో.

సజ-సంసగ్గాదీసు, సంసజ్జిత్థాతి సంసట్ఠో, విసట్ఠో, నిసట్ఠో, ఓసట్ఠో.

యజ-పూజాయం.

౭౪౧. యజస్స యస్స టియీ [క. ౬౧౦; రూ. ౬౨౭; నీ. ౧౨౧౩].

యజస్స యకారస్స టి, యిఆదేసా హోన్తి కానుబన్ధే పచ్చయతకారే త్వాదివజ్జితే.

యజిత్థాతి ఇట్ఠో, యిట్ఠో.

తిపచ్చయమ్హి-పరియేసనం పరియేట్ఠి.

ఏస-గవేసనే, ఏసనం ఏట్ఠి, పరియేట్ఠి, తుస్సనం తుట్ఠి, సన్తుట్ఠి, దస్సనం దిట్ఠి, సన్దిట్ఠి, వస్సనం వుట్ఠి, 'అస్సూ'తి ఉత్తం. విసజ్జనం విసట్ఠి.

త్వాదీసు-దిస-పేక్ఖనే, 'దిసస్స పస్సదస్సదసాదదక్ఖా'తి సుత్తేన దిసస్స దసాదేసో, మహావుత్తినా వకారలోపో, దట్ఠా, దట్ఠాన, దట్ఠున.

'తుంయానా'తి త్వాపచ్చయస్స తుంఆదేసో. సేక్ఖమం దట్ఠు ఖేమతో [సు. ని. ౪౨౬], గాథావసేన నిగ్గహీతలోపో.

తుం, తవేసు-దట్ఠుం, దట్ఠవే, పుచ్ఛనం పుట్ఠుం, పుట్ఠవే.

తబ్బమ్హి-తుస్సితబ్బన్తి తుట్ఠబ్బం, తోట్ఠబ్బం, పస్సితబ్బన్తి దట్ఠబ్బం, పుచ్ఛితబ్బన్తి పుట్ఠబ్బం, ఫుసితబ్బన్తి ఫోట్ఠబ్బం.

ఇతి ఠాదేసరాసి.

ఢాదేసరాసి

౭౪౨. దహా ఢో [క. ౨౭౬; రూ. ౬౦౭; నీ. ౧౧౭౯].

దహమ్హా పరస్స అనన్తరస్స పచ్చయతకారస్స ఢో హోతి, పరరూపత్తే సంయోగాదిస్స తతియత్తం.

దహ-దయ్హనే, దయ్హిత్థాతి దడ్ఢో.

౭౪౩. బహస్సుమ చ [క॰ ౫౭౬; రూ॰ ౬౦౭; నీ॰ ౧౧౭౯].

బహమ్హా పరస్స అనన్తరస్స తస్స ఢో హోతి, బహస్స ఆదిసరమ్హా ఉమ చ హోతి.

బహ-వుద్ధియం, అబహీతి బుడ్ఢో, బస్స వో, వుడ్ఢో.

తిమ్హి-బహనం వుడ్ఢి.

౭౪౪. లోపో వడ్ఢా తిస్స ['త్తిస్స' (బహూసు)].

వడ్ఢమ్హా పరస్స తిపచ్చయస్స తకారస్స లోపో హోతి.

వడ్ఢ-వడ్ఢనే, వడ్ఢనం వుడ్ఢి.

ఇతి ఢాదేసరాసి.

ణాదేసరాసి

కిర ఖీ, చర, జర, తర, థర, పూర.

౭౪౫. కిరాదీహి ణో.

కిరాదీహి పరేసం త, తవన్తూనం తకారస్స అనన్తరభూతస్స ణో హోతి, ధాత్వన్తస్స పరరూపత్తం.

కిర-ఆకిరణే సమ్మిస్సన, ఖిపనేసు చ, కిరిత్థాతి కిణ్ణో, పకిణ్ణో, ఆకిణ్ణో, విక్కిణ్ణో, సంకిణ్ణో, సమాకిణ్ణో.

పూర-పూరణే, పూరిత్థాతి పుణ్ణో, సమ్పుణ్ణో, పరిపుణ్ణో.

ఖీ-ఖయే, ఖియిత్థాతి ఖీణో.

కిణ్ణవా, పుణ్ణవా, ఖీణవా.

౭౪౬. తరాదీహి రిణ్ణో [క॰ ౫౮౧; రూ॰ ౬౧౬; నీ॰ ౧౧౮౪].

తరాదీహి పరేసం త, తవన్తూనం తకారస్స అనన్తరభూతస్స రిణ్ణో హోతి. 'రానుబన్ధేన్తసరాదిస్సా'తి ధాత్వన్తబ్యఞ్జనస్స ఆదిసరస్స చ లోపో.

చర-గతి, భక్ఖనేసు, చరిత్థ, చరీయిత్థాతి వా చిణ్ణో, ఆచిణ్ణో, సమాచిణ్ణో.

జర-జిరణే, జియ్యిత్థాతి జిణ్ణో, అనుజిణ్ణో, పరిజిణ్ణో.

తర-తరణే, తరిత్థాతి తిణ్ణో, ఉత్తిణ్ణో, నిత్తిణ్ణో, వితిణ్ణో, ఓతిణ్ణో, సమోతిణ్ణో.

థర-విత్థారే, విత్థరిత్థాతి విత్థిణ్ణో.

ఛిణ్ణవా, జిణ్ణవా, తిణ్ణవా, విత్థిణ్ణవా.

ఇతి ణాదేసరాసి.

థాదేసరాసి

౭౪౭. ధస్తోఓస్తా.

ధస్తో , ఉత్రస్తోతి ఏతే సద్దా తపచ్చయన్తా సిజ్ఝన్తి.

ధంస-విద్ధంసనే, విద్ధంసతీతి విద్ధస్తో, విద్ధంసితో వా.

తస-సన్తాసే, ఉత్రసతీతి ఉత్రస్తో, ఉత్తసితో వా.

భస-భస్మీకరణే, భసన్తి భస్మిం కరోన్తి ఏతేనాతి భస్తా, భస్త్రా వా, కమ్మారగగ్గరీ, ఏవమాదీనిపి ఇధ వేదితబ్బాని.

౭౪౮. సాస వస సంస హంసా థో ['...సంస ససా థో' (బహూసు)].

ఏతేహి పరస్స అనన్తరస్స పచ్చయతకారస్స థో హోతి.

సాస-అనుసిట్ఠిమ్హి.

౭౪౯. సాసస్స సిసా ['సాసస్స సిస వా' (బహూసు)].

సాసస్స సిసా హోన్తి కానుబన్ధే పచ్చయతకారే త్వాదివజ్జితే, ధాత్వన్తస్స పరరూపత్తం సంయోగాదిస్స చ పఠమత్తం.

సాసీయతీతి సిత్థో, అనుసాసీయతీతి అనుసిట్ఠో. "అనుసిట్ఠో సో మయా"తి [మహావ. ౧౨౬] ఏత్థ పన త్థకారస్స ట్ఠకారోతి వుత్తియం వుత్తో. తం తం అత్థం సాసతి ఏత్థ, ఏతేనాతి వా సత్థం, సద్దసత్థం, వేదసత్థం.

వస-నివాసే, 'అస్సూ'తి ఉత్తం, అవసీతి వుత్థో, వసీయిత్థాతి వా వుత్థో, వస్సం వసిత్థాతి వస్సంవుత్థో, ఆవసీయిత్థాతి ఆవుత్థం-జేతవనం, నివసిత్థాతి నివుత్థో, అజ్ఝావసిత్థాతి అజ్ఝావుత్థో. బహులాధికారా "రుక్ఖే అధివత్థా దేవతా"తి [పాచి. ౮౬] ఏత్థ ఉత్తం నత్థి. ఉపోసథం ఉపవసిత్థాతి ఉపోసథంఉపవుత్థో, ఉపవసీయిత్థాతి వా ఉపవుత్థోఉపోసథో, పరివాసం పరివసిత్థాతి పరివాసంపరివుత్థో, పరివసీయిత్థాతి వా పరివుత్థో-పరివాసో.

సంస-పసంసనే, పసంసీయిత్థాతి పసత్థో.

హంస-పహంసనే, హంసీయిత్థాతి హత్థో, నిగ్గహీతలోపో, పహత్థో.

తిపచ్చయమ్హి-అనుసాసనం అనుసిత్థి, అనుసిట్ఠి వా, నివసనం నివుత్థి.

తుపచ్చయమ్హి-సదేవకం లోకం సాసతి అనుసాసతీతి సత్థా.

తవన్తుపచ్చయమ్హి-నివసిత్థాతి నివుత్థవా.

తావీమ్హి-నివుత్థావీ.

తుం, తవేసు-వసనం వత్థుం, వత్థవే.

తబ్బమ్హి-ద్వారమూలే వత్థబ్బం, సభాయే వత్థబ్బం.

వస-పరిదహనే, బహులాధికారా ఉత్తం నత్థి, వాసితబ్బన్తి వత్థం, నివాసీయిత్థాతి నివత్థం, వత్థబ్బం, నివత్థబ్బం.

ఇతి థాదేసరాసి.

ధాదేసరాసి

ఇధ, కుధ, గిధ, బధ, బుధ, బుధి, మిధ, యుధ, రాధ, రుధ, విధ, సిధ, సుధ, థభి, రభ, లభ, లుభ, సమ్భూ, దుహ, నహ, ముహ.

౭౩౦. ధో ధభహేహి [క. ౭౫౬; రూ. ౬౦౭; నీ. ౧౧౭౯; 'ధో ధహభేహి' (బహూసు)].

ఏతేహి పరస్స అనన్తరస్స తస్స ధో హోతి.

ఇధ-ఇజ్ఝనే , ధాత్వన్తస్స పరరూపత్తం సంయోగాదిస్స చ తతియత్తం, సమిజ్ఝిత్థాతి సమిద్ధో-మహద్ధనో.

కుధ-కోపే, కుజ్ఝతీతి కుద్ధో, సంకుద్ధో.

గిధ-గేధే, గిజ్ఝిత్థాతి గిద్ధో, అనుగిద్ధో, అభిగిద్ధో.

బధ-బన్ధనే, బజ్ఝిత్థాతి బద్ధో, పబద్ధో, ఆబద్ధో, నిబద్ధో.

బుధ-ఞాణే జాగరే వికసనే చ, బుజ్ఝతి జానాతీతి బుద్ధో, సమ్బుద్ధో, సమ్మాసమ్బుద్ధో, పబుజ్ఝతి జాగరోతీతి వా పబుద్ధో, పటిబుద్ధో.

బుధి-నివారణే, పరిబున్ధీయతీతి పలిబుద్ధో. వాతపలిబుద్ధో, పిత్తపలిబుద్ధో, సేమ్హపలిబుద్ధో.

మిధ-మిజ్ఝనే, మిజ్ఝతీతి మిద్ధం, మిద్ధో. కపిమిద్ధో.

యుధ-సమ్పహారే, యుజ్ఝీయతేతి యుద్ధం. మల్లయుద్ధం, మేణ్డయుద్ధం, హత్థియుద్ధం, కుక్కుటయుద్ధం.

రాధ-ఆరాధనే, ఆరాధయిత్థాతి ఆరద్ధో, అభిరద్ధో.

విపుబ్బో-విరజ్జనే, విరద్ధో.

రుధ-ఆవరణే, రున్ధీయిత్థాతి రుద్ధో, ఓరుద్ధో, అవరుద్ధో.

నిపుబ్బో-నిరోధే, నిరుజ్ఝిత్థాతి నిరుద్ధో.

విపుబ్బో-విరోధే, విరుజ్ఝిత్థాతి విరుద్ధో, పటివిరుద్ధో.

అనుపుబ్బో-కన్తియం, అనురుద్ధో.

విధ-విజ్ఝనే, విజ్ఝిత్థాతి విద్ధో. సల్లవిద్ధో.

సిధ-నిప్ఫత్తియం, సిజ్ఝిత్థాతి సిద్ధో.

పపుబ్బో-పాకటభావే, పసిద్ధో.

ని, పటిపుబ్బో నివారణే, నిసిద్ధో, పటిసిద్ధో.

సుధ-సుజ్ఝనే, సుజ్ఝతీతి సుద్ధో, విసుద్ధో, పరిసుద్ధో.

థభి-థమ్భనే , థమ్భతీతి థద్ధో, పత్థద్ధో, ఉపత్థద్ధో.

రభ-ఆరభే, ఆరభిత్థాతి ఆరద్ధో, ఆరబ్భిత్థాతి వా ఆరద్ధో, సమారద్ధో.

లభ-లాభే, అలభీతి లద్ధో, లబ్భిత్థాతి వా లద్ధో, పటిలద్ధో, ఉపలద్ధో.

లుభ-గిద్ధియం, లుబ్భతీతి లుద్ధో, పలుద్ధో, విలుద్ధో.

సమ్భూ-పస్సద్ధియం, పస్సమ్భిత్థాతి పస్సద్ధో.

దుహ-దోహనే, దుయ్హిత్థాతి దుద్ధా-గావీ.

నహ-బన్ధనే, సన్నయ్హిత్థాతి సన్నద్ధో, ఓనద్ధో, అవనద్ధో.

ముహ-అన్ధభావే, ముయ్హతీతి ముద్ధో-బాలో.

తిపచ్చయమ్హి-ఇజ్ఝనం ఇద్ధి, ఇజ్ఝన్తి ఏతాయాతి వా ఇద్ధి, సమిజ్ఝనం సమిద్ధి, గిజ్ఝనం గిద్ధి, మిజ్ఝనం మిద్ధి, అభిరాధనం అభిరద్ధి, విరుజ్ఝనం విరుద్ధి, పటివిరుద్ధి, సిజ్ఝనం సిద్ధి, సంసిద్ధి, పటిసిద్ధి, సుజ్ఝనం సుద్ధి, విసుద్ధి, పారిసుద్ధి, లభనం లద్ధి, ఉపలద్ధి, లుబ్భనం లుద్ధి, పస్సమ్భనం పస్సద్ధి, ముయ్హనం ముద్ధి.

తవన్తు, తావీసు- "సమిద్ధా, సమిద్ధావీ"తిఆదినా వత్తబ్బం.

త్వాదీసు-రభ-ఆరభే, ఆరద్ధా, ఆరద్ధాన.

లభ-లాభే, లద్ధా, లద్ధాన, పటిలద్ధా, పటిలద్ధాన.

తుం, తవేసు-బుధ-ఞాణే, బుద్ధుం, బుద్ధవే, సుబుద్ధుం, సుబుద్ధవే, బోద్ధుం, బోద్ధవే, లద్ధుం, లద్ధవే, పటిలద్ధుం, పటిలద్ధవే.

తబ్బమ్హి-బోద్ధబ్బం, లద్ధబ్బం, పటిలద్ధబ్బం.

౭౫౧. వద్ధస్స వా.

వద్ధస్స ఉ హోతి వా కానుబన్ధే పచ్చయతకారే త్వాదివజ్జితే.

వద్ధిత్థాతి వుద్ధో, వద్ధో వా, వద్ధనం వుద్ధి, మహావుత్తినా ఉత్తం. తిపచ్చయస్స చ తస్స లోపో.

ఇతి ధాదేసరాసి.

విసంయోగనాదేసరాసి

హా, ఇ, చి, జి, టి, ధీ, దీ,పీ, మి, లీ, థు, దూ, ధూ, పూ, భూ, లూ, వు, సు, హు, ఆస, కథ, కుప, పల, మల, సుప, పళ.

౭౫౨. భిదాదితో నో క్త, క్తవన్తూనం.

భిదాదిమ్హా పరేసం క్త, క్తవన్తూనం తకారస్స అనన్తరభూతస్స నో హోతి.

హా-చాగే, హీయిత్థాతి హీనో, పహీనో, నిహీనో, ఓహీనో. ఏత్థ చ నోఆదేసం కత్వా పచ్ఛా 'ఊబ్యఞ్జనస్సా'తి ఈఆగమో, తస్స చ క్వచి రస్సో. ఏవం పరత్థ.

అధిపుబ్బో-ఇ-అయత్తే, అధిచ్చ ఏతీతి అధినో.

చి-చయే, చయిత్థాతి చినో, ఆచినో.

జి-జయే, పఞ్చమారే జినాతీతి జినో.

డి-గతియం, డేతీతి డినో.

ధీ-సఙ్ఘాతే, ధీయతీతి ధినం.

దీ-ఖయే, అనుక్కమేన దీయతి ఖియ్యతీతి దినో-దివసో.

పీ-తప్పనే, పీనిత్థాతి పీనో.

మి-పక్ఖేపే, మినాతీతి మినో.

లీ-లయే, లీయిత్థాతి లీనో, అల్లీయిత్థాతి అల్లీనో. నిలీయిత్థాతి నిలీనో, పటిలీయిత్థాతి పటిలీనో, పటిలీనచరో భిక్ఖు, పటిసల్లీయిత్థాతి పటిసల్లీనో.

థు-నిత్థునసే , నిత్థునాతీతి నిత్థునో.

దూ-ఖేదే, దూయతేతి దూనో.

ధూ-నిద్ధూననే, అహితే ధమ్మే ధునాతీతి ధునో, ధోనోపఞ్ఞవా.

పూ-సోధనే, పునాతీతి పునో, దన్తం పునన్తి ఏతేనాతి దన్తపోణో, నస్స ణత్తం.

భూ-వుద్ధియం, భవతి వడ్ఢతీతి భూనో-హితరాసి.

లూ-ఛేదనే, లునాతీతి లునో.

వు-సంవరణే, ఆవుణాతీతి ఆవుణో.

సు-సవనే, సుణాతీతి సునో, సోణో, నస్స ణత్తం.

సు-పసవనే వా, పసవతి వడ్ఢతీతి సునం-ఉద్ధుమాతం.

హు-పూజా, దానేసు, ఆహుతబ్బన్తి ఆహునం, పాహుతబ్బన్తి పాహునం-దాతబ్బవత్థు.

ఆస-ఉపవేసనే, అచ్ఛతీతి ఆసినో, తుణ్హీ అచ్ఛతీతి తుణ్హీమాసినో.

కథ-థద్ధే థేరియే చ, కథతీతి కథినం.

కుప-కోపే, హిరీ కుప్పతి ఏతేనాతి హిరీకోపినం.

పల-గతియం, పలేతీతి పలినో.

మల-మలినభావే, మలతీతి మలినో, మలినం-వత్థం.

సుప-సోప్పనే, సుపతీతి సుపినో.

పళ-గతియం, పళేతీతి పళినో, పళినా జమ్బుదీపాతే [పారా॰ అట్ఠ॰ ౧.తతియసంగీతికథా].

ఇతి విసంయోగనాదేసరాసి.

ససంయోగనాదేసరాసి

ఖిద , ఛిద, తుద, దా, నుద, పత, పద, భిద, విద, సద.

'భిదాదితో నో క్తక్తవన్తూన'న్తి తస్స నో, ధాత్వన్తస్స పరరూపత్తం, ఖిజ్జిత్థాతి ఖిన్నో, ఛిజ్జిత్థాతి ఛిన్నో, సఞ్ఛిన్నో, తుదిత్థాతి తున్నో, పతున్నో, నితున్నో, వితున్నో.

నుద-ఖేపే, నుదిత్థాతి నున్నో, పనున్నో.

పత-పతనే, పతతీతి పన్నో, పన్నధజో, న్నస్స ణ్ణత్తేరుక్ఖపణ్ణం, పత్తం వా.

పద-గతియం, పజ్జిత్థాతి పన్నో, ఆపన్నో, ఉప్పన్నో, నిపన్నో, విపన్నో, సమ్పన్నో, ఉపపన్నో, సముపపన్నో, పరియాపన్నో.

భిద-విదారణే, భిజ్జిత్థాతి భిన్నో, పభిన్నో, సమ్భిన్నో, పరిభిన్నో, విభిన్నో.

విద-తుట్ఠియం, నిబ్బిన్దతీతి నిబ్బిన్నో.

సద విసరణ, గత్యా'వసానేసు, సీదిత్థాతి సన్నో, ఓసన్నో, పసీదిత్థాతి పసన్నో, అభిప్పసన్నో, నిసీదిత్థాతి నిసిన్నో, సన్నిసిన్నో, 'సదజరానమీమ'ఇతి ఈమ, సంయోగే రస్సో చ.

తవన్తుమ్హి-ఖిన్నవా, ఛిన్నవా, సఞ్ఛిన్నవా, తున్నవా, పతున్నవా, పనున్నవా, పన్నవా, ఆపన్నవా, భిన్నవా, సమ్భిన్నవా, సన్నవా, పసన్నవా, నిసిన్నవా.

౭౨౩. దాత్విన్నో [క॰ ౨౮౨; రూ॰ ౬౩౧; నీ॰ ౧౧౮౨].

దాధాతుమ్హా పరేసం త, తవన్తూనం తస్స ఇన్నో హోతి.

దీయిత్థాతి దిన్నో, పదిన్నో, ఆదిన్నో, సమాదిన్నో, ఉపాదిన్నో, పరియాదిన్నో, న్నస్స ణ్ణత్తే ఉపాదిణ్ణో.

ఇతి ససంయోగనాదేసరాసి.

ఊహ , గాహు, గుహ, బహ, బాహ, బుహ, ముహ, రుహ, వహ.

౭౫౪. రుహాదీహి హో ళో చ [క॰ ౫౪౯; రూ॰ ౬౨౧; నీ॰ ౧౧౯౨; '...ళ చ' (బహూసు)].

రుహాదీహి పరస్స అనన్తరభూతస్స తపచ్చయస్స తకారస్స హో హోతి, ధాత్వన్తస్స ళో హోతి.

ఊహ-సఞ్చయే, బ్యూహిత్థాతి బ్యూళ్హో, వియూళ్హో, పరిబ్యూళ్హో, దేవాసురసఙ్గామో సముపబ్యూళ్హో అహోసి [సం॰ ని॰ ౧.౨౪౯].

గాహు-భుసత్థే విలోలనే చ, మా గాళ్హం పరిదేవయి. ఆగాళ్హాయ చేతేతి. గాహిత్థాతి గాళ్హో, పగాళ్హో, ఆగాళ్హో, ఓగాళ్హో, అజ్ఝోగాళ్హో [పారా॰ అట్ఠ॰ ౧.౧].

బహ-వుద్ధిమ్హి.

౭౫౫. ముహబహబుహానఞ్చ తే కానుబన్ధేత్వే [క॰ ౫౧౭; రూ॰ ౪౮౮; నీ॰ ౧౧౦౫; "ముహబహానఞ్చ..." (బహూసు)].

త్వాదివజ్జితే కానుబన్ధే పచ్చయతకారే పరే ముహ, బహ, బుహానఞ్చ గుహస్స చ దీఘో హోతి.

'రుహాదీహిహో ళో చా'తి ధాత్వన్తస్సళో, తపచ్చయస్స హో, అబహీతి బాళ్హం.

బుహ-ఉద్ధరణే, అబుహిత్థాతి బూళ్హో, అబ్బూళ్హో, అబూళ్హసల్లో [సు॰ ని॰ ౭౮౫].

ముహ-అన్ధభావే.

౭౫౬. ముహా వా.

ముహమ్హా పరస్స అనన్తరభూతస్స తకారస్స హో హోతి, ధాత్వన్తస్స చ ళో హోతి వా.

ముయ్హిత్థాతి మూళ్హో, ముద్ధో వా.

రుహ-జననే, గతియఞ్చ, రుహిత్థాతి రూళ్హో, పరూళ్హో, ఆరూళ్హో, ఓరూళ్హో, విరూళ్హో, నిరూళ్హో.

వహ-పాపనే, వహిత్థాతి వూళ్హో, 'అస్సూ'తి ఉత్తం.

తిపచ్చయమ్హి-రుహనం రూళ్హి, నిరుహనం నిరూళ్హి, విరుహనం విరూళ్హి.

త్వాదీసు –

౭౫౭. య్యో వా త్వాస్స సమాసే.

సమాసట్ఠానే త్వాపచ్చయస్స పానుబన్ధో యో హోతి వా. పానుబన్ధో 'ప్యే సిస్సా'తి విసేసనత్థో. 'హస్స విపల్లాసో'తి హ, యానం విపరియాయో.

బ్యుయ్హ, పరిబ్యుయ్హ. బ్యూహిత్వా, వియూహిత్వా వా, విగాయ్హ, విగాహిత్వా, ఓగాయ్హ, ఓగాహిత్వా, అజ్ఝోగాయ్హ, అజ్ఝోగాహిత్వా.

బహులాధికారా అసమాసేపి య్యో హోతి, గుయ్హ, గూహిత్వా, నిగుయ్హ, నిగూహిత్వా, ఓగుయ్హ, ఓగూహిత్వా.

నహ-బన్ధనే, సన్నయ్హ, సన్నాహిత్వా.

బాహ-నివారణే, దీఘో, బాయ్హ, బాహిత్వా, పటిబాయ్హ, పటిబాహిత్వా.

బుహ-ఉద్ధరణే పపుబ్బో, పబ్బుయ్హ. సమూలం తణ్హం పబ్బుయ్హ [సం॰ ని॰ ౧.౧౫౯ (తణ్హమబ్బుయ్హ)].

ఆపుబ్బో-అబ్బుయ్హ, "అబ్బుహే సల్లమత్తనో"తి ఆదీసు వియ. పముయ్హ, పముయ్హిత్వా, విముయ్హ, విముయ్హిత్వా, సమ్ముయ్హ, సమ్ముయ్హిత్వా, ఆరుయ్హ, ఆరుహిత్వా, ఆరోహిత్వా, ఓరుయ్హ, ఓరోహిత్వా.

సహ-సహనే, పసయ్హ, పసహిత్వా వా.

ఇతి హాదేసరాసి.

త్వాదివికారరాసి

అథ త్వా, త్వాన, తునానం వికారో వుచ్చతే.

ఇ, కర, హన.

౭౫౮. ఇతో చ్చో.

ఇధాతుమ్హా పరస్స త్వాస్స చ్చో హోతి వా.

పేచ్చ, సమేచ్చ, అభిసమేచ్చ, అవేచ్చ, అన్వేచ్చ, అపేచ్చ, ఉపేచ్చ, సముపేచ్చ, అధిచ్చ, అతిచ్చ, పటిచ్చ.

వాతి కిం? ఉపేత్వా, సముపేత్వా, అధియిత్వా.

౭౫౯. సాధికరా రచ్చరిచ్చా [క॰ ౫౯౮; రూ॰ ౬౪౩; నీ॰ ౧౨౦౩; 'సాసాధికరా చచరిచ్చా' (బహూసు)].

సన్త, అధిపరా కరమ్హా త్వాస్స రచ్చ, రిచ్చా హోన్తి వా, సుత్తవిభత్తం ఇధ లబ్భతి.

సక్కచ్చ, 'సక్కచ్చ'న్తి బిన్దాగమో, అధికిచ్చ.

వాతి కిం? సక్కత్వా, సక్కరిత్వా, అధికరిత్వా.

సుత్తవిభత్తే-అత్తం నిరంకచ్చ పియాని సేవతి [జా॰ ౨.౨౧.౪౬౧], అభిసజ్జచ్చ భోజనం.

౭౬౦. హనా రచ్చో [క॰ ౫౯౮; రూ॰ ౬౪౩; నీ॰ ౧౨౦౩. 'సాసాధికరా చచరిచ్చా' (బహూసు)].

హనమ్హా త్వాస్స రచ్చో హోతి వా సమాసే. సుత్తవిభత్తేన హరమ్హాపి.

ఆహచ్చ, ఉహచ్చ, విహచ్చ, సంహచ్చ, ఉపహచ్చ.

వాతి కిం? ఆహనిత్వా, ఉహనిత్వా, విహనిత్వా, సంహనిత్వా.

హరమ్హి-సా నో ఆహచ్చ పోసేతి [జా॰ ౨.౨౨.౨౩౩౪ (ఆహత్వ)], తతో ఉదకమాహచ్చ.

దిస-పేక్ఖనే.

౭౬౧. దిసా వానవా స చ [క॰ ౫౯౯; రూ॰ ౬౪౪; నీ॰ ౧౨౦౪; '...స చ' (బహూసు)].

దిసమ్హా త్వాస్స వాన, వా హోన్తి వా, దిసస్స చ సస్స స హోతి, పరరూపనిసేధనమిదం.

దిస్వాన, దిస్వా.

వాతి కిం? పస్సిత్వా.

ఖా, ఞా, దా, ధా, హా, కి, ఖి, చి, జి, నీ, లీ, సి, భూ.

'ప్యో వా త్వాస్స సమాసే'తి త్వాస్స యో, మహావుత్తినా వికప్పేన క్వచి యలోపో, సంపుబ్బో ఖా-ఞాణే, సఙ్ఖాయ, సఙ్ఖా, పటిసఙ్ఖాయ, పటిసఙ్ఖా, అఞ్ఞాయ, అఞ్ఞా, అభిఞ్ఞాయ, అభిఞ్ఞా, పరిఞ్ఞాయ, పరిఞ్ఞా.

సమాసేతి కిం? ఞత్వా.

వాతి కిం? ఆజానిత్వా, అభిజానిత్వా, పరిజానిత్వా.

అధిట్ఠాయ, అధిట్ఠా, పతిట్ఠాయ, పతిట్ఠా.

సమాసేతి కిం? ఠత్వా.

వాతి కిం? అధిట్ఠహిత్వా, పతిట్ఠహిత్వా. మహావుత్తినా ఇత్తం, ఉపట్ఠిత్వా.

ఆదాయ, ఉపాదాయ, ఉపాదా.

సమాసేతి కిం? దత్వా.

వాతి కిం? ఆదియిత్వా, సమాదియిత్వా, 'ఊ బ్యఞ్జనస్సా'తి ఈఆగమో, 'దాస్సియఙ'ఇతి సుత్తేన సరే పరే సమాసే ఇయాదేసో.

౭౬౨. తుంయానా.

త్వాస్స తుఞ్చ యానఞ్చ హోన్తి క్వచి సమాసే.

బహులాధికారా గాథాయం అసమాసేపి, నేక్ఖమం దట్ఠు ఖేమతో [సు॰ ని॰ ౪౨౬], కిమబ్భుతం దట్ఠు మరూ పమోదితా, బిన్దులోపో.

అభిహత్తుం పవారేయ్య, "అభిహటు"న్తిపి పాఠో, సంయోగాదిస్స లోపో తస్స టత్తం. "అభిహట్ఠు"న్తిపి [పాచి॰ ౨.౨౪౩] పఠన్తి. బ్యఞ్జనం న సమేతి.

ఆదియాన, ఉపాదియాన. విధాయ, నిధాయ, సన్ధాయ, ఓధాయ, సమోధాయ, విదహిత్వా, నిదహిత్వా, ఓదహిత్వా, సమోదహిత్వా. పహాయ, విహాయ, ఓహాయ, హిత్వా, జహిత్వా.

ఇవణ్ణేసు ప్యస్స ద్విత్తం, విక్కియ్య, విక్కిణిత్వా.

విచేయ్య దానం దాతబ్బం [పే॰ వ॰ ౩౨౯], 'ఊలస్సే'తి ఇస్స ఏత్తం, విచినిత్వా, వినేయ్య, వినేత్వా, వినయిత్వా, అల్లీయ, అల్లీయిత్వా, పటిసల్లీయ, పటిసల్లీయిత్వా, యాగమో.

౭౬౩. ప్యే సిస్సా [క॰ ౨౧౭; రూ॰ ౪౮౮; నీ॰ ౧౧౦౨].

ప్యే పరే సిస్స ఆ హోతి.

నిస్సాయ, ఉపనిస్సాయ, అపస్సాయ, అపస్సయిత్వా, అవస్సాయ, అవస్సయిత్వా.

వాతి కిం? అధిసేత్వా, అధిసయిత్వా.

భూ-సత్తాయం, రస్సత్తం, సమ్భుయ్య, విభుయ్య, అనుభుయ్య, అధిభుయ్య, పరిభుయ్య, అభిభుయ్య.

సమాసేతి కిం? భుత్వా, ఏదన్తేసు మహావుత్తినా ఏస్స ఆత్తం, నిజ్ఝాయ, నిజ్ఝాయిత్వా, ఉపనిజ్ఝాయ, ఉపనిజ్ఝాయిత్వా, అభిజ్ఝాయ, అభిజ్ఝాయిత్వా.

బ్యఞ్జనన్తధాతూసు ‘వగ్గలలేహి తే’తి సుత్తేన చవగ్గ, పవగ్గ, సకారేహి యస్స పుబ్బరూపత్తం. తవగ్గే ‘తవగ్గవరణానం యే చవగ్గబయఞా’తి తవగ్గస్స చవగ్గో, తతో యస్స పుబ్బరూపత్తం, విపచ్చ, పరిపచ్చ, విముచ్చ, అధిముచ్చ.

మహావుత్తినా యలోపో దీఘో చ, ఆపుచ్ఛా, అనాపుచ్ఛా, విభజ్జ, సంవిభజ్జ, విసజ్జ, నిసజ్జ, పటినిసజ్జ.

ఉజ్ఝ-విసగ్గే, యలోపో, ఉజ్ఝ, ఉజ్ఝియ, ఉజ్ఝిత్వా.

కతి-ఛేదనే, కచ్చ, వికచ్చ, కన్తిత్వా, వికన్తిత్వా.

నికర-వఞ్చనే, నికచ్చ కితవస్సేవ [సం॰ ని॰ ౧.౩౫].

పత-గతియం, పచ్చ, నిపచ్చ, పతిత్వా, నిపతిత్వా.

కథ-కథనే, సాకచ్ఛ.

పద-గతియం, పజ్జ, ఆపజ్జ, నిపజ్జ, విపజ్జ, సమ్పజ్జ, ఉపసమ్పజ్జ, పటిపజ్జ.

‘ఊ బ్యఞ్జనస్సా’తి ఈఆగమే ‘పదాదీనం యుక’ఇతి యాగమో, పుబ్బరూపం, పజ్జియ, పజ్జియాన, ఆపజ్జియ, ఆపజ్జియాన, నిపజ్జియ, విపజ్జియ, సమ్పజ్జియ, పటిపజ్జియ.

ఆపుబ్బ సద-ఘట్టనే, ఆసజ్జ నం తథాగతం [ఇతివు॰ ౮౯], కాకోవ సేలమాసజ్జ. ఛేజ్జ, ఛిజ్జ, ఛిన్దియ, అచ్ఛిజ్జ, అచ్ఛిన్దియ, విచ్ఛిజ్జ, విచ్ఛిన్దియ, పరిచ్ఛిజ్జ, పరిచ్ఛిన్దియ, భేజ్జ, భిజ్జ, సమ్భిజ్జ, పటిసమ్భిజ్జ, భిన్దియ, సమ్భిన్దియ.

బుధ-ఞాణే, బుజ్ఝ, సమ్బుజ్ఝ, అభిసమ్బుజ్ఝ, బుజ్ఝియ, బుజ్ఝియాన, “మరీచికూపమం అభిసమ్బుద్ధానో”తి పాళి, దాదేసే అస్స ఓత్తం కత్వా సిద్ధా యథా ‘అనుపాదియానో’తి.

వధ-హింసాయం , వజ్ఝ, వజ్ఝియ.

విధ-తాళనే, విజ్ఝ, విజ్ఝియ.

ఖన-విలేఖనే, ఖఞ్ఞ, ఖణియ, నాస్స ణత్తం.

పవగ్గే –

ఖిప్ప, నిఖిప్ప, సంఖిప్ప, ఖిపియ, సంఖిపియ.

లబి-అవసంసనే, యలోపో, ఆలమ్బ, విలమ్బ, అవలమ్బ.

లుబి-సన్థమ్భనే, దణ్డమోలుమ్బ తిట్ఠతి, ఝానమోలుమ్బ వత్తతి.

ఉపుబ్బో ఉద్ధరణే “ఉల్లుమ్పతు మం భన్తే సఙ్ఘో”తి [మహావ. ౭౧ (ఉల్లుమ్పతు)] ఆదీసు వియ, ఉల్లుమ్ప, ఆరబ్భ, సమారబ్భ, లబ్భా, ఉపలబ్భా, దీఘో.

పక్కమ్మ, అక్కమ్మ, విక్కమ్మ, నిక్ఖమ్మ, ఓక్కమ్మ, అభిక్కమ్మ, అతిక్కమ్మ, పటిక్కమ్మ, ఆగమ్మ, సఙ్గమ్మ.

సమ-ఉపధారణే. నిసమ్మ రాజ కయిరా, నానిసమ్మ దిసమ్పతి [జా. ౧.౪.౧౨౮ (నిసమ్మ ఖత్తియో)].

సము-సన్తియం ఖేదే చ, ఉపసమ్మ, వూపసమ్మ, విస్సమ్మ.

కస-కడ్ఢనే, అపకస్స.

దిస-పేక్ఖనే, ఆదిస్స, ఉద్దిస్స, ఓదిస్స, అపదిస్స.

ఫుస-సమ్ఫస్సే. ఫుస్స ఫుస్స బ్యన్తీకరోతి [అ. ని. ౪.౧౯౫].

వస-నివాసే. ఉపవస్సం ఖో పన కత్తికతేమాసపుణ్ణమం [పారా. ౬౫౩ (కత్తికపుణ్ణమం)], బిన్దాగమో.

విస-పవేసనే, పవిస్స, నివిస్స, అభినివిస్స ఇచ్చాది.

ఇతి త్వాదివికారరాసి.

పచ్చయవికారరాసి నిట్ఠితో.

పకతిరూపరాసి

తాదిపచ్చయరాసి

అథ పకతిరూపరాసి వుచ్చతే.

త,తి, తు, తవన్తు, తావీ, త్వా, త్వాన, తున, తుం, తవే, తాయే, తబ్బ.

దా, ఖ్యా, గా, ఘా, టా, ఠా, తా, థా, దా, ధా, పా, ఫా, భా, మా, యా, లా, వా, సా, హా.

అక్ఖాతో, స్వాక్ఖాతో, ఆఖ్యాతో, విఖ్యాతో.

‘ఈ బ్యఞ్జనస్సా’తి క్వచి ఈఆగమో రస్సో చ, సఙ్గాయితో, ఘాయితో, ఞాతో.

‘జ్యాదీహి క్నా’తి నాపచ్చయో, జానితో.

కారితే-ఞాపితో, ఞాపయితో. పుత్తం తాయతి రక్ఖతీతి తాతో-పితా. దత్తో, ద్విత్తం రస్సత్తఞ్చ. దేవదత్తో, బ్రహ్మదత్తో, యఞ్ఞదత్తో, దాపితో, దాపయితో.

మహావుత్తినా పస్స పివో, పివితో.

ఫా-వుద్ధియం, ఫితో పభాతా రత్తి.

మా-మానే, మితో, సమ్మితో, ఉపమితో, నిమ్మితో, యాతో, లాతో, వాతో.

మహావుత్తినా వాస్సుత్తం, నిబ్బుతో, పరినిబ్బుతో, నిబ్బాపితో, పరినిబ్బాపితో, ఓసితో, పరియోసితో, ఓసాపితో, పరియోసాపితో, పహితో, పజహితో, హాపితో.

తిమ్హి-ఞత్తి, దత్తి, పాతి, ఫాతి, నిబ్బుతి, పరినిబ్బుతి.

తుమ్హి-సఞ్ఞాతా సబ్బధమ్మానం [జా॰ ౨.౨౨.౧౪౨౧], అక్ఖాతారో తథాగతా [ధ॰ ప॰ ౨౭౬] అఞ్ఞాతారో భవిస్సన్తి [దీ॰ ని॰ ౨.౬౮], ఞాపేతా, ఞాపయితా. ఉట్ఠాతా విన్దతే ధనం [సం॰ ని॰ ౧.౨౪౬].

‘ఊ లస్సే’తి క్వచి ఈస్స ఏత్తం, ఉట్ఠాపేతా, సముట్ఠాపేతా, అఘుస్స తాతా, తాయితా, దాతా, దాపేతా, సన్ధాతా, సన్ధాపేతా, మాపితా, మాపయితా, నిబ్బాపేతా, నిబ్బాపయితా, హాపేతా, హాపయితా.

తవన్తు, తావీసు-అక్ఖతా, అక్ఖాతావీ ఇచ్చాది.

త్వాదీసు సంయోగే రస్సత్తం, ఞత్వా, జానిత్వా, ఞాపేత్వా, జానాపేత్వా, ఠత్వా.

పాదితో ఠాస్స ఠహో, సణ్ఠహిత్వా, పతిట్ఠహిత్వా.

కారితే క్వచి రస్సత్తం, ఠపేత్వా, పట్ఠపేత్వా, పతిట్ఠాపేత్వా, దత్వా, ఆదియిత్వా, సమాదియిత్వా, దజ్జిత్వా.

దద-దానే, త్వాస్స య్యో, యమ్హి దస్స జో, యస్స పుబ్బరూపం దీఘో, దజ్జా, దాపేత్వా.

పాదితో రస్సో, సమాదపేత్వా.

ధా-ధారణే, ద్విత్తం, పుబ్బస్స తతియత్తం రస్సో చ, పరస్స ‘ధాస్స హో’తి హో, పదహిత్వా, విదహిత్వా, నిదహిత్వా, సద్దహిత్వా, ఓదహిత్వా, పిదహిత్వా, పరిదహిత్వా.

కారితే-ఆధపేత్వా, సన్నిధాపేత్వా, పివిత్వా, పిత్వా వా, పాయేత్వా, మాపేత్వా, ఓసాపేత్వా, పరియోసాపేత్వా, హిత్వా, పజహిత్వా, హాపేత్వా, పజహాపేత్వా.

తుం, తవేసు-అక్ఖాతుం, అక్ఖాతవే, సఞ్ఞాతుం, సఞ్ఞాతవే, ఞాతుం, ఞాతవే, జానితుం, జానితవే, ఞాపేతుం, ఞాపేతవే, జానాపేతుం, జానాపేతవే, రాతుం, రాతవే, సణ్ఠాతుం, సణ్ఠాతవే, సణ్ఠహితుం, సణ్ఠహితవే, ఠపేతుం, ఠపేతవే, సణ్ఠాపేతుం, సణ్ఠాపేతవే, దాతుం, దాతవే, పదాతుం, పదాతవే, ఆదాతుం, ఆదాతవే, దజ్జితుం, దజ్జితవే, దాపేతుం, దాపేతవే, సమాదపేతుం, సమాదపేతవే, సన్ధాతుం, సన్ధాతవే, సద్దహితుం, సద్దహేతుం, సద్దహేతవే, నిధేతుం, నిధేతవే సన్ధాపేతుం, నిధాపేతుం, పాతుం, పివితుం, పాతవే, పివేతవే, మాతుం, మినితుం, పమేతుం, ఉపమేతుం, యాతుం, యాయితుం, యాతవే, ఓసాయేతుం, ఓసాపేతుం, పరియోసాపేతుం, హాతుం, పహాతుం, మారధేయ్యం పహాతవే [ధ॰ ప॰ ౩౪], జహితుం, పజహితుం, హాపేతుం, పహాపేతుం, జహాపేతుం.

తబ్బమ్హి-అక్ఖాతబ్బం, సఞ్ఞాతబ్బం, సఞ్ఞ్యాతబ్బం, గాయితబ్బం, ఞాతబ్బం, జానితబ్బం, ఞాపేతబ్బం, జానాపేతబ్బం, రాతబ్బం, ఠపేతబ్బం, దాతబ్బం, ఆదాతబ్బం, సమాదాతబ్బం, దాపేతబ్బం, సమాదపేతబ్బం, విధాతబ్బం, విదహితబ్బం, పాతబ్బం, పివితబ్బం, మినితబ్బం, మినేతబ్బం, యాతబ్బం, లాతబ్బం, పహాతబ్బం.

ఇవణ్ణేసు విపుబ్బో ఇ-గత్యం, వీతో, వీతదోసో వీతమోహో [సం॰ ని॰ ౧.౨౪౯], ఉదితో, సముదితో, దాగమో.

సమితో, సమేతో, సమవేతో, అపేతో, ఉపేతో, సముపేతో, అభితో, కీతో, కయితో, కిణితో, చితో, చినితో, ఆచితో, ఉపచితో, సఞ్చితో, జితో, పరాజితో, డితో, ఓడ్డితో, నీతో, ఆనీతో, వినీతో, ఓణీతో, పణీతో, నస్స ణత్తం.

పీతో, భీతో, మితో, సితో, నిస్సితో, పహితో.

తిమ్హి-సమితి, విచితి, నీతి, ద్విత్తే ఆదివుద్ధి, నేత్తి, సద్ధమ్మనేత్తి, భీతి.

తుమ్హి-సమేతా, అభిసమేతా, విచేతా, జేతా, నేతా, వినేతా, నిన్నేతా.

తవన్తు, తావీసు-సమేతవా, సమేతావీ, అభిసమేతవా, అభిసమేతావీ ఇచ్చాది.

త్వాదీసు-సమేత్వా, ఉపేత్వా, కిణిత్వా, విచినిత్వా, జేత్వా, విజేత్వా, జినిత్వా, విజినిత్వా, పరాజేత్వా, నేత్వా, ఆనేత్వా వినేత్వా, నయిత్వా, ఆనయిత్వా, వినయిత్వా, అల్లీయిత్వా, పటిసల్లీయిత్వా, సయిత్వా.

తుం, తవేసు-సమేతుం, ఉపేతుం, సముపేతుం, సమేతవే, కేతుం, కిణితుం, కేతవే, విచేతుం, విచినితుం, జేతుం, విజేతుం, నితుం, ఆనితుం, వినితుం, నేతుం, ఆనేతుం, వినేతుం, నయితుం, ఆనయితుం, వినయితుం, నేతవే.

తబ్బమ్హి-సమేతబ్బం, కేతబ్బం, కిణితబ్బం ఇచ్చాది.

ఉవణ్ణేసు-చుతో, చవితో.

కారితే-చావితో.

జుతో, జవితో, ధుతో, అభిత్థుతో, అభిత్థవితో,

సంపుట్ఠో ధు-వల్లభే, సన్ధుతో-మిత్తో. “అసణ్ఠుతం చిరసణ్ఠుతేనా”తిపి పాళి.

దు-గతియం హింసాయఞ్చ, దుతో, ఉపద్దుతో.

ధూ-కమ్పనే, ధుతో, నిద్ధుతో.

భూతో, సమ్భూతో.

కారితే-భావితో, సమ్భావితో, విభావితో, పరిభావితో.

యు-మిస్సనే, సంయుతో.

రు-సద్దే, రుతో, లుతో, వుతో, సంవుతో, సుసంవుతో, సుతో, విస్సుతో.

హు-పూజాయం, హుతో.

తిమ్హి-చవనం చుతి, ధవనం ధుతి, భూతి, విభూతి, సవనం సుతి,

తుమ్హి-చవితా, చావేతా, జవితా, ధవితా, సన్ధవితా, సోతా, సావేతా.

తవన్తు తావీసు-చుతవా, చుతావీ, చావేతవా, చావేతావీ ఇచ్చాది.

త్వాదీసు-చవిత్వా, చవిత్వాన, చవితున, జవిత్వా, అభిత్థవిత్వా, ధుత్వా, అనుభవిత్వా, భావేత్వా, భావయిత్వా, సుత్వా, సుణిత్వా, సావేత్వా, సావయిత్వా.

తుం, తవేసు-చవితుం, చావేతుం, భోతుం, భవితుం, అనుభవితుం, భావేతుం, భావయితుం, సోతుం, సావేతుం.

హూ-సత్తాయం, హోతుం. “యా ఇచ్ఛే పురిసో హోతుం [జా॰ ౨.౨౨.౧౨౮౨]. న నో సక్కా న హోతుయే”తి [బు॰ వం॰ ౨.౬ ‘...హేతుయే’] పాళీ.

తబ్బమ్హి-చవితబ్బం, భవితబ్బం, అనుభవితబ్బం, భావేతబ్బం, సోతబ్బం. ద్విత్తే-సోత్తబ్బం, సావేతబ్బం.

ఏదన్తేసు మహావుత్తినా క్వచి ఏకారస్స ఇత్తం, గాయితో, అపచాయితో, అపచితో వా, ఉజ్ఝాయితో, నిజ్ఝాయితో, అభిజ్ఝాయితో.

గాయనం గీతి, అపచాయనం అపచితి.

తుమ్హి-గాయితా, అపచాయితా, ఉజ్ఝాయితా.

తవన్తు, తావీసు-గాయితవా, గాయితావీ ఇచ్చాది.

గాయిత్వా, ఝాయిత్వా, అభిజ్ఝాయిత్వా.

గాయితుం, గాయితవే, అపచాయితుం, అపచాయితవే, ఝాయితుం, ఝాయితవే, అభిజ్ఝాయితుం, అభిజ్ఝాయితవే.

గాయితబ్బం, అపచాయితబ్బం, ఉజ్ఝాయితబ్బం.

ఇతి ఏకబ్యఞ్జనధాతూనం పకతిరూపరాసి.

భూవాదిగణ

అనేకబ్యఞ్జనధాతూనం పకతిరూపాని త్యాదికణ్డే విభాగనయేన భూవాదీహి సత్తహి ధాతుగణేహి చ కారితపచ్చయేహి చ ధాతుపచ్చయేహి చ యథాలాభం విభజిత్వా విత్థారేతబ్బాని.

అత్రిదం నయదస్సనం –

ఆస, ఇస, గము, దిస.

ఆస-ఉపవేసనే, చ్ఛాదేససుత్తే 'స్త మాన త్యాదీసూ'తి అధికతత్తా తపచ్చయేసుచ్ఛాదేసో నత్థి, గరుం ఉపాసితో, పయిరుపాసితో.

తుమ్హి-ఉపాసితా, ఉపాసేతా వా, ఉపాసితవా, ఉపాసితావీ, ఉపాసిత్వా, ఉపాసిత్వాన, ఉపాసితున. 'య్యో వా త్వాస్స సమాసే'తి య్యాదేసే-ఉపాసియ, పయిరుపాసియ, ఉపసియాన, ఉపాసితుం, ఉపాసితవే, ఉపాసితబ్బో.

ఇసు-ఇచ్ఛా, కన్తీసు, బహులాధికారా చ్ఛాదేసో, ఇచ్ఛితో, ఇచ్ఛితా, ఇచ్ఛితవా, ఇచ్ఛితావీ, ఇచ్ఛితుం, ఇచ్ఛితవే, ఇచ్ఛితబ్బం.

కారితే-ఇచ్ఛాపితో, ఇచ్ఛాపితా, ఇచ్ఛాపితావీ, ఇచ్ఛాపేత్వా, ఇచ్ఛాపేతుం, ఇచ్ఛాపేతవే, ఇచ్ఛాపేతబ్బం.

ఏసధాతుమ్హి-ఏసితో, పరియేసితో, ఏసితా, పరియేసితా, ఏసితవా, పరియేసితవా, ఏసిత్వా, పరియేసిత్వా, ఏసిత్వాన, పరియేసిత్వాన, ఏసితుం, పరియేసితుం, ఏసితవే, పరియేసితవే, ఏసితబ్బం, పరియేసితబ్బం.

గము-గతిమ్హి, గమితో, గమితా, గమితవా, గమితావీ, గమిత్వా, గమిత్వాన, గమితున, గమితుం, గమితవే, గమితబ్బం.

కారితే-గమాపితో, గమాపేతా ఇచ్చాది.

దిస-పేక్ఖనే పస్సితో, పస్సితా, పస్సేతా వా, పస్సిత్వా, పస్సిత్వాన, పస్సితున, పస్సితుం, పస్సితవే, పస్సితబ్బం.

కారితే-దస్సితో, దస్సయితో, దస్సితా, దస్సేతా, దస్సయితా, దస్సితవా, దస్సితావీ, దస్సేత్వా, దస్సయిత్వా, దస్సేత్వాన, దస్సయిత్వాన, దస్సేతుం, దస్సయితుం, దస్సేతబ్బం.

దక్ఖాదేసే-దక్ఖితో, దక్ఖితా, దక్ఖితవా, దక్ఖితావీ, దక్ఖిత్వా, దక్ఖితుం, దక్ఖితవే, "దక్ఖితాయే అపరాజితసఙ్ఘ"న్తి [దీ॰ ని॰ ౨.౩౩౨] పాళి, దక్ఖితబ్బం.

దుస-నాసే, కారితే ణిపచ్చయే –

౭౬౪. ణిమ్హి దీఘో దుసస్స [క॰ ౪౮౬; రూ॰ ౫౪౩; నీ॰ ౯౭౭].

ణిమ్హి పరే దుసస్స దీఘో హోతి.

దూసితో, దూసితా, దూసేతా, దూసితవా, దూసితావీ, దూసేత్వా, దూసేత్వాన, దూసితున, దూసేతుం, దూసేతవే.

ణిమ్హీతి కిం? దుట్ఠో.

ఇతి భూవాదిగణో.

రుధాదిగణ

భుజ, యుజ, ఛిద, భిద, రుధ.

౭౬౫. మం వా రుధాదీనం [క॰ ౪౪౬; రూ॰ ౫౦౯; నీ॰ ౯౨౬].

రుధాదీనం పుబ్బన్తసరా పరం మానుబన్ధో నిగ్గహీతాగమో హోతి వా.

భుఞ్జితో, భుఞ్జితా, భుఞ్జితవా, భుఞ్జితావీ, భుఞ్జిత్వా, భుఞ్జిత్వాన, భుఞ్జితున, భుఞ్జితుం, భుఞ్జితవే, భుఞ్జితబ్బం.

కారితే-భోజితో , భోజితా, భోజేతా వా, భోజితవా, భోజితావీ, భోజేత్వా, భోజయిత్వా, భోజేతుం, భోజేతవే, భోజేతబ్బం, యుఞ్జితో, అనుయుఞ్జితో, భుజధాతుసదిసం.

ఛిన్దితో, ఛిన్దితా, ఛిన్దేతా వా, ఛిన్దితవా, ఛిన్దితావీ, ఛిన్దిత్వా, ఛిన్దిత్వాన, ఛిన్దితున. ప్యాదేసే-లతం దన్తేహి ఛిన్దియ [గవేసితబ్బం], ఛిన్దియాన, సఞ్ఛిన్దియ, సఞ్ఛిన్దియాన, ఛిన్దితబ్బం.

కారితే-ఛిన్దాపితో, ఛిన్దాపేతా ఇచ్చాది.

భిన్దితో, భిన్దితా, భిన్దేతా వా, ఛిదధాతుసదిసం.

రున్ధితో, రున్ధితా, రున్ధేతా, రున్ధితవా, రున్ధితావీ, రున్ధిత్వా, రున్ధిత్వాన, రున్ధితుం, రున్ధితవే, రున్ధితబ్బం.

కారితే-రున్ధాపితో, రున్ధాపయితో ఇచ్చాది.

ఇతి రుధాదిగణో.

దివాదిగణ

పద, బుధ, తుస, దివు.

౭౬౬. పదాదీనం క్వచి.

పదాదీనం క్వచి యుక హోతి, యాగమో, 'తవగ్గవరణానం యే చవగ్గబయఞా'తి చవగ్గత్తం, 'వగ్గలసేహి తే'తి యస్స పుబ్బరూపత్తం.

పజ్జితో, ఆపజ్జితో, పటిపజ్జితో, పటిపజ్జితా, పటిపజ్జితవా, పటిపజ్జితావీ, పటిపజ్జిత్వా, పటిపజ్జిత్వాన, పటిపజ్జితున, పటిపజ్జితుం, పటిపజ్జితవే, పటిపజ్జితబ్బం.

కారితే-ఆపాదితో, ఉప్పాదితో, నిప్ఫాదితో, సమ్పాదితో, పటిపాదితో, ఆపాదితా, ఆపాదేతా, ఉప్పాదితా, అనుప్పన్నస్స మగ్గస్స ఉప్పాదేతా [అప॰ థేరీ ౨.౩.౧౩౫], నిప్ఫాదితా, నిప్ఫాదేతా, సమ్పాదితా, సమ్పాదేతా, పటిపాదితా, పటిపాదేతా, ఆపాదేత్వా, ఉప్పాదేత్వా, నిప్ఫాదేత్వా, సమ్పాదేత్వా, పటిపాదేత్వా, ఆపాదేతుం, ఉప్పాదేతుం, నిప్ఫాదేతుం, సమ్పాదేతుం, పటిపాదేతుం, ఆపాదేతబ్బం, ఉప్పాదేతబ్బం, నిప్ఫాదేతబ్బం, సమ్పాదేతబ్బం, పటిపాదేతబ్బం, బుజ్ఝితో, బుజ్ఝితా సచ్చానీతి బుద్ధో [మహాని॰ ౧౯౨], బుజ్ఝితవా, బుజ్ఝితావీ, బుజ్ఝిత్వా, బుజ్ఝిత్వాన, బుజ్ఝితున, బుజ్ఝితుం, బుజ్ఝితవే, బుజ్ఝితబ్బం.

కారితే-బోధితో, బోధేతా పజాయాతి బుద్ధో [మహాని॰ ౧౯౨], బోధేతవా, బోధేతావీ, బోధయిత్వా, బోధయిత్వాన, బోధేతుం, బోధేతవే, బోధేతబ్బం, తుస్సితో, సన్తుస్సితో, తుస్సితా, తుస్సితవా, తుస్సితావీ, తుస్సిత్వా, తుస్సితుం, తుస్సితబ్బం.

కారితే-తోసితో, తోసితా, తోసేతా వా, తోసితవా, తోసితావీ, తోసేత్వా, తోసేతుం, తోసేతబ్బం, దిబ్బితో, దిబ్బితా, దిబ్బితవా, దిబ్బితావీ, దిబ్బిత్వా, దిబ్బితుం, దిబ్బితబ్బం.

ఇతి దివాదిగణో.

స్వాదిగణ

సు, వు, ఆప.

సుణితో, సుణితా, సోతా వా, సుణితవా, సుణితావీ, సుణిత్వా, సుణితుం, సుణితబ్బం.

కారితే-సావితో, సాపేతా, సాపేతవా, సాపేతావీ, సాపేత్వా, సాపేతుం, సాపేతబ్బం, సంవుణితో, ఆవుణితో, సంవుణితా, సంవుణిత్వా, సంవుణితుం, సంవుణితబ్బం, పాపుణితో, పరియాపుణితో, పాపుణితా, పరియాపుణితా, పాపుణితవా, పరియాపుణితవా, పాపుణితావీ, పరియాపుణితావీ, పాపుణిత్వా పరియాపుణిత్వా, పాపుణితుం, పరియాపుణితుం, పాపుణితబ్బో, పరియాపుణితబ్బో.

కారితే-పాపితో, పాపితా, పాపేతా వా, పాపేత్వా, పాపేతుం ఇచ్చాది.

ఇతి స్వాదిగణో.

కియాదిగణో ఏకబ్యఞ్జనేసు వుత్తో ఏవ.

తనాదిగణ

కర, తన.

‘కరోతిస్స ఖో’తి కస్స ఖో, అభిసఙ్ఖరితో, అభిసఙ్ఖరితా, అభిసఙ్ఖరితవా, అభిసఙ్ఖరితావీ, కరిత్వా, కరిత్వాన, అభిసఙ్ఖరిత్వా, అభిసఙ్ఖరిత్వాన, అభిసఙ్ఖరితుం, అభిసఙ్ఖరితబ్బం.

కారితే-కారితో, కారాపితో, కారితా, కారేతా, కారాపితా, కారాపేతా, కారితవా, కారితావీ, కారేత్వా, కారాపేత్వా, కారేతుం, కారాపేతుం, కారేతబ్బం, కారాపేతబ్బం.

తనితో, తనిత్వా, తనితుం ఇచ్చాది.

ఇతి తనాదిగణో.

చురాదిగణ

కప్ప, చిన్త, చుర, విద.

కప్ప-సఙ్కప్పనే, కప్పితో, సఙ్కప్పితో, కప్పయితో, సఙ్కప్పేతా, సఙ్కప్పయితా, కప్పేతవా, కప్పేతావీ, కప్పేత్వా, కప్పయిత్వా, కప్పేతుం, కప్పయితుం, కప్పేతబ్బం, కప్పయితబ్బం.

కారితే-కప్పాపితో ఇచ్చాది.

చిన్తితో, చిన్తయితో, చిన్తేతా, చిన్తయితా, చిన్తితవా, చిన్తితావీ, చిన్తేత్వా, చిన్తయిత్వా, చిన్తితుం, చిన్తేతుం, చిన్తయితుం, చిన్తితబ్బం, చిన్తేతబ్బం.

కారితే-చిన్తాపితో ఇచ్చాది.

చోరితో, చోరయితో, చోరేతా, చోరయితా ఇచ్చాది.

వేదితో, వేదయితో, వేదేతా, వేదయితా ఇచ్చాది.

ఇతి చురాదిగణో.

తితిక్ఖ, వీమంస, బుభుక్ఖ, పబ్బతాయ.

తితిక్ఖితో, తితిక్ఖితా, తితిక్ఖితవా, తితిక్ఖితావీ, తితిక్ఖిత్వా, తితిక్ఖితుం, తితిక్ఖితబ్బో.

కారితే-తితిక్ఖాపితో ఇచ్చాది.

వీమంసితో, వీమంసేతా, వీమంసితవా, వీమంసితావీ, వీమంసిత్వా, వీమంసితుం, వీమంసితబ్బం.

కారితే-వీమంసాపితో ఇచ్చాది.

బుభుక్ఖితో, బుభుక్ఖితా, బుభుక్ఖితవా, బుభుక్ఖితావీ, బుభుక్ఖిత్వా, బుభుక్ఖితుం, బుభుక్ఖితబ్బం.

కారితే-బుభుక్ఖాపితో ఇచ్చాది.

పబ్బతాయితో, పబ్బతాయితా, పబ్బతాయితవా, పబ్బతాయితావీ, పబ్బతాయిత్వా, పబ్బతాయితుం, పబ్బతాయితబ్బో.

కారితే-పబ్బతాయాపితో ఇచ్చాది.

ఏవం కుక్కుచ్చాయితో, కుక్కుచ్చాయితా, కుక్కుచ్చాయితవా, కుక్కుచ్చాయితావీ, కుక్కుచ్చాయిత్వా, కుక్కుచ్చాయితుం, కుక్కుచ్చాయితబ్బం , పియాయితో, పియాయిత్వా, పియాయితుం ఇచ్చాదీని చ యోజేతబ్బాని.

అథ విసేసరాసి వుచ్చతే.

౭౬౭. కత్తరి చారమ్భే [క॰ ౫౫౬-౭; రూ॰ ౬౦౬, ౬౨౨; నీ॰ ౧౧౪౩-౪].

ఆరమ్భో నామ ఆదిక్రియా-పఠమారమ్భో. క్రియారమ్భే వత్తబ్బే కత్తరి చ భావ, కమ్మేసు చ క్తో హోతి, ఏతేన పచ్చుప్పన్నేపి క్రియాసన్తానే పఠమారమ్భం పటిచ్చ అతీతవిసయో తపచ్చయో విహితో, యథా? భుత్తావీ పవారితోతి [పాచి॰ ౨౩౮].

పురిసో కటం పకతో, పురిసేన కటో పకతో.

౭౬౮. ఠాసవససిలిససీరుహజరజనీహి [క॰ ౫౫౬; రూ॰ ౬౦౬, ౬౨౨; నీ॰ ౧౧౪౩-౪].

ఠాదీహి కత్తరి చ భావ, కమ్మేసు చ క్తో హోతి.

ఠామ్హి-ఉపట్ఠితో గరుం సిస్సో, ఉపట్ఠితో గరు సిస్సేన.

ఆసమ్హి-ఉపాసితో గరుం సిస్సో, ఉపాసితో గరు సిస్సేన.

వసమ్హి-అనువుసితో గరుం సిస్సో, అనువుసితో గరు సిస్సేన.

సిలిస-ఆలిఙ్గనే, ఆసిలిట్ఠో పితరం పుత్తో, ఆసిలిట్ఠో పితా పుత్తేన.

సీమ్హి-అధిసయితో ఉక్ఖలిం జనో, అధిసయితా ఉక్ఖలి జనేన, ఉద్ధనం ఆరోపితాతి అత్థో.

రుహమ్హి-ఆరూళ్హో రుక్ఖం జనో, ఆరూళ్హో రుక్ఖో జనేన.

జరమ్హి-అనుజిణ్ణో వసలిం దేవదత్తో, అనుజిణ్ణా వసలీ దేవదత్తేన, అనుజాతో మాణవికం మాణవో, అనుజాతా మాణవికా మాణవేన.

౭౬౯. గమనత్థాకమ్మకాధారే చ [క. ౫౫౬-౭; రూ. ౬౦౬, ౬౨౨; నీ. ౧౧౪౩-౪].

గమనత్థధాతూహి అకమ్మకధాతూహి చ పరం ఆధారే చ కత్తరి చ భావ, కమ్మేసు చ క్తో హోతి.

యన్తి ఏత్థాతి యాతం, ఇదం తేసం యాతం. పదం అక్కమతి ఏత్థాతి పదక్కన్తం, ఇదం తేసం పదక్కన్తం. ఇహ తే యాతా, అయం తేహి యాతో మగ్గో, ఇహ తేహి యాతం.

అకమ్మకమ్హి-ఇదం తేసం ఆసితం ఠానం, ఇహ తే ఆసితా, ఇదం తేహి ఆసితం ఠానం, ఇధ తేహి ఆసితం.

౭౭౦. ఆహారత్థా [క. ౫౫౬-౭; రూ. ౬౦౬, ౬౨౨; నీ. ౧౧౪౩-౪].

అజ్ఝోహరణత్థధాతుతో కత్తరి చ భావ, కమ్మేసు చ ఆధారే చ క్తో హోతి.

ఇహ తే భుత్తా, అసితా, పీతా, ఖాయితా, సాయితా. ఇమాని తేహి భుత్తాని, అసితాని, పీతాని, ఖాయితాని, సాయితాని. ఇహ తేసం భుత్తం, అసితం, పీతం, ఖాయితం, సాయితం. ఇదం తేసం భుత్తం ఠానం, అసితం ఠానం, పీతం ఠానం, ఖాయితం ఠానం, సాయితం ఠానం.

ఇతి తాదిపచ్చయరాసి.

అనీయపచ్చయరాసి

‘భావకమ్మేసు తబ్బానీయా’తి అనీయో, అనుభుయ్యతీతి అనుభవనీయో.

ఆకారన్తేసు పరస్సరలోపో, క్వచి యాగమో, ఉపట్ఠానీయో, దానీయో, పదహాతీతి పధానీయో-యోగావచరో, పాతబ్బన్తి పానీయం, సాయితుం అరహాతీతి సాయనీయం, పటిసాయనీయం, పహానీయం, అభిత్థవనీయం, సోతబ్బన్తి సవనీయం, హుతబ్బన్తి హవనీయం, ఉపాసనీయో, అభిక్కమితబ్బోతి అభిక్కమనీయో, రఞ్జతీతి రజ్జనీయో, గన్తబ్బోతి గమనీయో, వుచ్చతీతి వచనీయో.

కర, తర, థర, ధర, సర, హర.

౭౭౧. రా నస్స ణో [క. ౨౪౯; రూ. ౨౨౦; నీ. ౧౧౩౨].

రకారన్తధాతుమ్హా పరస్స పచ్చయనకారస్స ణో హోతి.

కత్తబ్బన్తి కరణీయం, తరితబ్బన్తి తరణీయం, అత్థరితబ్బన్తి అత్థరణీయం, ధారేతబ్బన్తి ధారణీయం, సారేతబ్బన్తి సారణీయం, హరితబ్బన్తి హరణీయం ఇచ్చాది.

రున్ధితబ్బన్తి రున్ధనీయం, భుఞ్జితబ్బన్తి భుఞ్జనీయం, భోజనీయం, పరిభోజనీయం, యోజేతబ్బన్తి యోజనీయం, దిబ్బితబ్బన్తి దిబ్బనీయం, బుజ్ఝితబ్బన్తి బుజ్ఝనీయం, పాపుణితబ్బన్తి పాపనీయం, ఞాపేతబ్బన్తి ఞాపనీయం, చిన్తేతబ్బన్తి చిన్తనీయం, వజ్జేతబ్బన్తి వజ్జనీయం, తితిక్ఖితబ్బన్తి తితిక్ఖనీయం, వీమంసితబ్బన్తి వీమంసనీయం ఇచ్చాది.

ఇతి అనీయపచ్చయరాసి.

న్త, మానపచ్చయరాసి

అథ న్త, మానపచ్చయా వుచ్చన్తే.

౭౭౨. న్తో కత్తరి వత్తమానే [క. ౨౬౨; రూ. ౬౪౬; నీ. ౧౧౨౭].

వత్తమానో వుచ్చతి పచ్చుప్పన్నో, వత్తమానే కాలే క్రియత్థా పరం కత్తరి న్తో హోతి.

భూ-సత్తాయం, 'కత్తరి లో'తి అపచ్చయో, 'యువణ్ణానమేఓపచ్చయే'తి ఓవుద్ధి, భవతీతి భోన్తో-పురిసో, భోన్తంకులం, భోన్తీ-ఇత్థీ.

పున 'ఏఓనమయవా సరే'తి ఓస్స అవాదేసో, భవంపురిసో, భవన్తం-కులం, భవన్తీ, భవతీ, భోతీ వా-ఇత్థీ.

౭౭౩. మానో [క. ౨౬౨; రూ. ౬౪౬; నీ. ౧౧౨౭].

వత్తమానే కాలే క్రియత్థా పరం కత్తరి మానో హోతి.

భవమానో-పురిసో, భవమానం-కులం, భవమానా-ఇత్థీ.

౨౨౪. భావకమ్మేసు చ [క. ౫౬౫; రూ. ౬౪౬; నీ. ౧౧౫౭].

వత్తమానే కాలే క్రియత్థా పరం భావ, కమ్మేసు చ మానో హోతి. 'క్యో భావకమ్మేసూ...'తి యపచ్చయో.

అనుభూయతేతి అనుభూయమానో భోగో పురిసేన, అనుభూయమానా సమ్పత్తి, అనుభూయమానం సుఖం.

యస్స ద్విత్తం, అనుభుయ్యమానో.

౨౨౫. తే స్సపుబ్బానాగతే.

అనాగతే కాలే వత్తబ్బే తే న్త, మానపచ్చయా స్సపుబ్బా హోన్తి.

భవిస్సతీతి భవిస్సన్తో [రూ. ౪౦౩-పిట్ఠే రూపవిధి పస్సితబ్బో] -పురిసో, భవిస్సన్తం-కులం, భవిస్సన్తీ-విభత్తి, భవిస్సతీ వా, భవిస్సమానో, భవిస్సమానం, భవిస్సమానా.

కమ్మే-అనుభూయిస్సమానో.

౨౨౬. మానస్స మస్స.

మానపచ్చయస్స మస్స క్వచి లోపో హోతి.

నిసిన్నో వా సయానో [ఖు. పా. ౯.౯] వా, సతో సమ్పజానో [దీ. ని. ౧.౨౧౭], నిచ్చం నలోపో.

పఞ్ఞాయన్తో , పఞ్ఞాయమానో.

కమ్మే-విఞ్ఞాయమానో.

కారితే-ఞాపేన్తో, ఞాపయన్తో, ఞాపయమానో.

కమ్మే-ఞాపీయమానో.

కియాదిగణే-జానన్తో, జానమానో.

కారితే-జానాపేన్తో, జానాపయమానో.

కమ్మే-జానాపీయమానో.

తిట్ఠం, తిట్ఠన్తో, తిట్ఠమానో, సణ్ఠహం, సణ్ఠహన్తో, సణ్ఠహమానో.

కమ్మే-ఉపట్ఠీయమానో.

కారితే-పతిట్ఠాపేన్తో, పతిట్ఠాపయన్తో, పతిట్ఠాపయమానో.

కమ్మే-పతిట్ఠాపీయమానో.

దేన్తో, దదన్తో, దజ్జన్తో, సమాదియన్తో, దదమానో, దజ్జమానో, సమాదీయమానో.

కమ్మే-దీయమానో, దియ్యమానో.

కారితే-దాపేన్తో, దాపయన్తో, సమాదపయన్తో, రస్సో.

కమ్మే-దాపీయమానో, సమాదాపీయమానో.

నిధేన్తో, నిదహన్తో, నిదహమానో, నిధియ్యమానో, నిధాపేన్తో, నిధాపయన్తో, నిధాపయమానో, నిధాపీయమానో, యాయన్తో. యాయన్త'మనుయాయన్తి [జా॰ ౨.౨౨.౧౭౩౩], యాయమానో మహారాజా, అద్ధా సీదన్తరే నగే [జా॰ ౨.౨౨.౨౬౬]. వాయన్తో, వాయమానో, నిబ్బాయన్తో, పరినిబ్బాయన్తో, నిబ్బాయమానో, నిబ్బాపేన్తో, నిబ్బాపయమానో , నిబ్బాపీయమానో, ఓసాయన్తో, ఓసాపేన్తో, ఓసాపయన్తో, పహాయన్తో, పహాయమానో, జహన్తో, జహమానో, పహీయమానో, పహియ్యమానో, జహీయమానో, హాపేన్తో, హాపయన్తో, హాపయమానో, జహాపేన్తో, జహాపయన్తో, జహాపయమానో, హాపీయమానో, జహాపీయమానో.

ఇవణ్ణేసు-విక్కయన్తో, విక్కిణన్తో, వినిచ్ఛయన్తో, వినిచ్ఛినన్తో, నితో చస్స ఛో.

ఆచయన్తో, ఆచినన్తో, జయన్తో, జినన్తో, డేన్తో, డేమానో, సేన్తో, విసేన్తో, నయన్తో, వినయన్తో, నయమానో, నియ్యమానో, నయాపేన్తో, నయాపయమానో, సేన్తో, సయన్తో, సేమానో, సయమానో, సయానో వా, పహిణన్తో, పహిణమానో.

ఉవణ్ణేసు-చవన్తో, చవమానో, తానా చావన్తో, చావయన్తో, చావయమానో, జవన్తో, జవమానో, అభిత్థవన్తో, అభిత్థవమానో, అభిత్థవీయమానో, సన్థవన్తో, సన్థవమానో, ధునన్తో, నిద్ధునన్తో, ధునమానో, నిద్ధునమానో, పునన్తో, రవన్తో, లునన్తో, ఆవుణన్తో, పసవన్తో, విస్సవన్తో.

కమ్మే-సుయ్యమానో.

కారితే-సావేన్తో, సావయన్తో.

స్వాదిగణే-సుణన్తో, సుణమానో.

కారితే-సుణాపేన్తో, సుణాపయన్తో.

హు-పూజాయం, జుహోన్తో.

పపుబ్బో పహుత్తే, పహోన్తో, సమ్పహోన్తో.

హూ-సత్తాయం, హోన్తో.

ఏదన్తేసు-ఏన్తో . అత్థం ఏన్తమ్హి సూరియే [జా॰ ౨.౨౨.౨౧౮౭ (అత్థఙ్గతమ్హి)], సమేన్తో, అభిసమేన్తో, ఖాయన్తో, ఖాయమానో, గాయన్తో, గాయమానో, గాయీయమానో, గాయాపేన్తో, గాయాపయన్తో, అపచాయన్తో, ధమ్మం అపచాయమానో, ఝాయన్తో, ఝాయమానో, పజ్ఝాయన్తో, ఉజ్ఝాయన్తో, నిజ్ఝాయన్తో, అభిజ్ఝాయన్తో.

కారితే-ఝాపేన్తో, ఉజ్ఝాపేన్తో, యలోపో.

భాయన్తో, భాయమానో, సాలిం లాయన్తో, లాయమానో, చీవరం వాయన్తో, వాయమానో.

కిలే-కీళాయం పేమనే చ, కేలాయన్తో, కేలాయమానో, చాలేన్తో పియాయన్తోతి వా అత్థో.

గిలే-గేలఞ్ఞే, గిలాయన్తో.

చినే-అవమఞ్ఞనే, చినాయన్తో.

పలే-గతియం, పలాయన్తో.

మిలే-హానియం, మిలాయన్తో.

సక్కసే-నివాసే, సక్కసాయన్తో ఇచ్చాది.

అనేకబ్యఞ్జనేసు-అస-భువి, “న్తమానాన్తన్తియియుంస్వాదిలోపో”తి న్త, మానేసు ఆదిలోపో, సన్తో, సమానో, ఉపాసన్తో, ఉపాసమానో, ఉపాసీయమానో, ఇచ్ఛన్తో, ఇచ్ఛమానో, ఇచ్ఛీయమానో, గచ్ఛన్తో, గచ్ఛమానో, గచ్ఛీయమానో.

యస్స పుబ్బరూపత్తే-గమ్మమానో, అధిగమ్మమానో, అనాగతే స్సపుబ్బో- “లభ వస ఛిద గమ భిద రుదానం చ్ఛఙ”ఇతి స్సేన సహ ధాత్వన్తస్స చ్ఛో, గచ్ఛన్తో, గమిస్సన్తో, గచ్ఛమానో, గమిస్సమానో, జిరన్తో, జిరమానో, జియ్యన్తో, జియ్యమానో, దహన్తో, దహమానో.

దహస్స దస్స డో, డహన్తో, డహమానో.

కమ్మే-డయ్హమానో.

దిస-పేక్ఖనే, పస్సన్తో, పస్సమానో, పస్సీయమానో.

కారితే-దస్సేన్తో, దస్సయన్తో, దస్సయమానో.

లభన్తో, లభమానో.

కమ్మే పుబ్బరూపం, లబ్భమానో, ఉపలబ్భమానో.

అనాగతే-లచ్ఛన్తో, లభిస్సన్తో, లచ్ఛమానో, లభిస్సమానో.

మరన్తో, మరమానో, మియన్తో, మియమానో.

యము-ఉపరమే, నియమన్తో, సఞ్ఞమన్తో, సఞ్ఞమమానో, నియచ్ఛన్తో.

కారితే-నియామేన్తో.

రుదన్తో, రోదన్తో, రోదమానో.

అనాగతే-రుచ్ఛన్తో, రోదిస్సన్తో, రుచ్ఛమానో, రోదిస్సమానో.

వచన్తో, వచమానో.

కమ్మే 'అస్సూ'తి ఉత్తం, వుచ్చమానో.

కారితే-వాచేన్తో, వాచయన్తో, వాచయమానో.

కమ్మే-వాచీయమానో.

అనాగతే-'వచ భుజ ముచ విసానం క్ఖజ'ఇతి స్సేన సహ ధాత్వన్తస్స క్ఖాదేసో, వక్ఖన్తో, వక్ఖమానో, వదన్తో, వదమానో, ఓవదన్తో, ఓవదమానో, వజ్జన్తో, వజ్జమానో.

కమ్మే-వదీయమానో, ఓవదీయమానో, ఓవజ్జమానో.

కారితే-భేరిం వాదేన్తో, వాదయమానో.

వసన్తో వసమానో.

కమ్మే పుబ్బరూపత్తం, ఉపవస్సమానో.

వాసేన్తో, వాసయన్తో.

అనాగతే-వచ్ఛన్తో, వసిస్సన్తో, వచ్ఛమానో, వసిస్సమానో.

పవిసన్తో, పవిసమానో.

కమ్మే-పవిసీయమానో.

అనాగతే-పవేక్ఖన్తో, పవిసిస్సన్తో, పవేక్ఖమానో, పవిసిస్సమానో ఇచ్చాది.

రుధాదిమ్హి-రున్ధన్తో, రున్ధమానో.

కమ్మే-రున్ధీయమానో.

పుబ్బరూపత్తే-రుజ్ఝమానో.

రోధేన్తో, రోధమానో, రోధీయమానో.

ఛిన్దన్తో, ఛిన్దమానో, ఛిన్దీయమానో, ఛిజ్జమానో, ఛిన్దాపేన్తో, ఛిన్దాపయన్తో.

అనాగతే-ఛేచ్ఛన్తో, ఛిన్దిస్సన్తో, ఛేచ్ఛమానో, ఛిన్దిస్సమానో.

భిన్దన్తో, భిన్దమానో, భిన్దీయమానో, భిజ్జమానో, భేచ్ఛన్తో, భిన్దిస్సన్తో, భేచ్ఛమానో, భిన్దిస్సమానో.

భుఞ్జన్తో, భుఞ్జమానో.

కమ్మే-భుఞ్జీయమానో.

పుబ్బరూపత్తే-భుజ్జమానో.

భోజేన్తో, భోజయన్తో, భోజయమానో, భోజీయమానో.

అనాగతే-భోక్ఖన్తో , భుఞ్జిస్సన్తో, భోక్ఖమానో, భుఞ్జిస్సమానో.

ముఞ్చన్తో, ముఞ్చమానో, ముఞ్చీయమానో, ముచ్చమానో.

అనాగతే-మోక్ఖన్తో, ముఞ్చిస్సన్తో, మోక్ఖమానో, ముఞ్చిస్సమానో ఇచ్చాది.

దివాదిమ్హి సుద్ధకత్తురూపం సుద్ధకమ్మరూపఞ్చ పుబ్బరూపే సదిసమేవ, దిబ్బన్తో, దిబ్బమానో, దిబ్బీయమానో.

పుబ్బరూపత్తే-దిబ్బమానో.

ఛిజ్జన్తో, ఛిజ్జమానో, ఛేదాపేన్తో, ఛేదాపయమానో.

బుజ్ఝన్తో, బుజ్ఝమానో, బుజ్ఝీయమానో, బోధేన్తో, బోధయన్తో, బోధయమానో.

ముచ్చన్తో, ముచ్చమానో, మోచేన్తో, మోచయన్తో, మోచయమానో, మోచీయమానో.

యుజ్జన్తో, యుజ్జమానో ఇచ్చాది.

స్వాదిమ్హి-సుణన్తో, సుణమానో.

కమ్మే-సుయ్యమానో.

కారితే-సావేన్తో, సావయన్తో, సావయమానో.

పాపుణన్తో, ధమ్మం పరియాపుణన్తో, పరియాపుణమానో, పాపుణీయమానో, పాపీయమానో.

కారితే-పాపేన్తో, పాపయన్తో, పాపయమానో.

పరి, సంపుబ్బో-పరిసమాపేన్తో, పరిసమాపయన్తో, పరిసమాపయమానో, పరిసమాపీయమానో.

సక్కుణన్తో, ఆవుణన్తో ఇచ్చాది.

కియాదిమ్హి-కిణన్తో, కిణాపేన్తో, విక్కయన్తో ఇచ్చాది.

తనాదిమ్హి-తనోన్తో , కరోన్తో, కుబ్బన్తో, కుబ్బమానో, క్రుబ్బన్తో, క్రుబ్బమానో, కురుమానో, కయిరన్తో, కయిరమానో.

కమ్మే-కరీయమానో, కయ్యమానో, 'తవగ్గవరణానం యే చవగ్గబయఞా'తి ధాత్వన్తస్స యాదేసో.

సఙ్ఖరోన్తో, అభిసఙ్ఖరోన్తో.

కారితే-కారేన్తో, కారయన్తో, కారయమానో, కారీయమానో.

సక్కోన్తో ఇచ్చాది.

చురాదిమ్హి-చోరేన్తో, చోరయన్తో, చోరయమానో, థేనేన్తో, థేనయన్తో, థేనయమానో, చిన్తేన్తో, చిన్తయన్తో, చిన్తయమానో, చిన్తీయమానో, చిన్తాపేన్తో, చిన్తాపయన్తో, చిన్తాపయమానో, చిన్తాపీయమానో ఇచ్చాది.

తితిక్ఖన్తో, తితిక్ఖమానో, తితిక్ఖీయమానో, తితిక్ఖాపేన్తో, తితిక్ఖాపయన్తో, తితిక్ఖాపయమానో, వీమంసన్తో, తికిచ్ఛన్తో, చికిచ్ఛన్తో, విచికిచ్ఛన్తో.

భుఞ్జితుం ఇచ్ఛతీతి బుభుక్ఖన్తో, ఘసితుం ఇచ్ఛతీతి జిఘుచ్ఛన్తో, పాతుం పరిభుఞ్జితుం ఇచ్ఛతీతి పిపాసన్తో, గోత్తుం సంవరితుం ఇచ్ఛతీతి జిగుచ్ఛన్తో, హరితుం పరియేసితుం ఇచ్ఛతీతి జిగీసన్తో, విజేతుం ఇచ్ఛతీతి విజిగీసన్తో.

పబ్బతో వియ అత్తానం చరతీతి పబ్బతాయన్తో, పబ్బతాయమానో, పియాయన్తో, మేత్తాయన్తోఇచ్చాదీని చ యోజేతబ్బాని.

ఇతి న్త, మానపచ్చయరాసి.

ణ్యాదిపచ్చయరాసి

అథ ణ్య, య, యకపచ్చయన్తా వుచ్చన్తే.

౭౭౭. ఘ్యణ.

భావ, కమ్మేసు ఘ, ణానుబన్ధో యపచ్చయో హోతి. ఘానుబన్ధో 'కగాచజానం ఘానుబన్ధే'తిఆదీసు విసేసనత్థో. ణానుబన్ధో వుద్ధిదీపనత్థో. ఏవం సబ్బత్థ.

అనుభవితబ్బోతి అనుభావియో భోగో పురిసేన, అనుభావియం సుఖం, అనుభావియా సమ్పత్తి.

౭౭౮. ఆస్సే చ.

ఆదన్తధాతూనం ఆస్స ఏ హోతి ఘ్యణమ్హి. చసద్దేన ఇవణ్ణధాతూనం ఆగమఈకారస్స చ ఏత్తం.

అక్ఖాతబ్బం కథేతబ్బన్తి అక్ఖేయ్యం.

యస్స ద్విత్తం, సఙ్ఖాతబ్బన్తి సఙ్ఖ్యేయ్యం, సఙ్ఖాతుం అసక్కుణేయ్యన్తి అసఙ్ఖ్యేయ్యం, గాయితబ్బన్తి గేయ్యం-సగాథకం సుత్తం, ఘాయితుం అరహతీతి ఘేయ్యం, ఘాయనీయం, అపచాయితుం అరహతీతి అపచేయ్యం, ఞాతుం అరహతీతి ఞేయ్యం, ఆజానితుం అరహతీతి అఞ్ఞేయ్యం, విఞ్ఞేయ్యం, అభిఞ్ఞేయ్యం, పరిఞ్ఞేయ్యం.

ఈఆగమే-జానియం, విజానియం, ఈస్స రస్సో.

జానేయ్యం, విజానేయ్యం, అధిట్ఠాతబ్బన్తి అధిట్ఠేయ్యం, అధిట్ఠహేయ్యం, దాతబ్బన్తి దేయ్యం, ఆదాతబ్బన్తి ఆదేయ్యం, సద్దహితుం అరహతీతి సద్దహేయ్యం, విధాతుం అరహతీతి విధేయ్యం, న విధేయ్యం అవిధేయ్యం-అనత్తలక్ఖణం, మారస్స ఆణా దహతి ఏత్థాతి మారధేయ్యం, మచ్చుధేయ్యం, సన్నిహితబ్బన్తి సన్నిధేయ్యం, అభిధాతబ్బం కథేతబ్బన్తి అభిధేయ్యం, పిదహితబ్బన్తి పిధేయ్యం, అలోపో, అపిధేయ్యం వా, పాతబ్బన్తి పేయ్యం, మినేతబ్బన్తి మేయ్యం, పమేతబ్బన్తి పమేయ్యం, ఉపేచ్చ మినితుం అరహతీతి ఉపమేయ్యం, హాతబ్బన్తి హేయ్యం, పహేయ్యం, పజహేయ్యం.

ఇవణ్ణేసు-అజ్ఝాయితబ్బన్తి అజ్ఝేయ్యం, అధియేయ్యం, ఉపేతబ్బన్తి ఉపేయ్యం, విక్కిణితబ్బన్తి విక్కేయ్యం, విక్కాయియం, విక్కాయేయ్యం, విక్కిణేయ్యం వా, విచినితబ్బన్తి విచేయ్యం, విచినేయ్యం, జేతబ్బన్తి జేయ్యం, విజేయ్యం, నేతబ్బన్తి నేయ్యం, వినేయ్యం, అధిసయితబ్బన్తి అధిసేయ్యం, పహితబ్బన్తి పాహేయ్యం, పహిణేయ్యం వా.

ఉవణ్ణేసు వుద్ధిఆవాదేసో, కు-సద్దే, కుయ్యతీతి కావేయ్యం.

ఈస్స అభావే వస్స బత్తం రస్సో చ, కబ్యం.

పుబ్బరూపత్తే కబ్బం, చావేతబ్బన్తి చావేయ్యం, జవితబ్బన్తి జవేయ్యం, అభిత్థవితబ్బన్తి అభిత్థవేయ్యం, భవితుం అరహతీతి భబ్బం. జుహోతబ్బన్తి హబ్యం-సప్పి.

ఏదన్తేసు-అపచాయితబ్బన్తి అపచేయ్యం, అపచాయియం.

వే-తన్తసన్తానే, వేతబ్బన్తి వేయ్యం.

వచ, భజ, భుజ, యుజాదీహి ఘ్యణ్పచ్చయో.

౭౭౯. కగా చజానం ఘానుబన్ధే [క. ౬౨౩; రూ. ౫౫౪; నీ. ౧౨౭౯].

చ, జానం ధాత్వన్తానం క, గా హోన్తి ఘానుబన్ధే పచ్చయే పరే.

వత్తబ్బన్తి వాక్యం, వాక్కం, వాచ్చం, వాచేయ్యం వా.

భజ-సేవాయం, భజితబ్బన్తి భాగ్యం, భగ్గం, భుఞ్జితబ్బన్తి భోగ్యం, భోగ్గం, యుఞ్జితబ్బన్తి యోగ్యం, యోగ్గం.

౭౮౦. వదాదీహి యో [క. ౫౪౧; రూ. ౫౫౨; నీ. ౧౧౨౬].

వదాదీహి భావ, కమ్మేసు బహులం యో హోతి.

భుఞ్జిభబ్బన్తి భోజ్జం, ఖాదితబ్బన్తి ఖజ్జం, వితుదితబ్బన్తి వితుజ్జం, పనుదితబ్బన్తి పనుజ్జం, పజ్జితబ్బన్తి పజ్జం, మజ్జతి ఏతేనాతి మజ్జం.

ముద-హాసే, పమోదతి ఏతేనాతి పామోజ్జం, వదీయతీతి వజ్జం.

వధ-హింసాయం, వధితబ్బన్తి వజ్ఝం, విజ్ఝితబ్బన్తి విజ్ఝం, పునన్తి సుజ్ఝన్తి సత్తా ఏతేనాతి పుఞ్ఞం, నాగమో.

విహఞ్ఞతే విహఞ్ఞం, వపియతేతి వప్పం, సుపనం సోప్పం, లభితబ్బన్తి లబ్భం, గన్తబ్బన్తి గమ్మం, దమితుం అరహతీతి దమ్మం, రమితబ్బన్తి రమ్మం, అభిరమ్మం, నిసామీయతే నిసమ్మం, విసమీయతే విసమ్మం, ఘుసీయతేతి ఘస్సో, ఉస్స అత్తం.

సాసితబ్బోతి సిస్సో, 'సాసస్స సిసా'తి సిత్తం.

గహ, గుహ, గరహ, దుహ, వహ, సహ.

౭౮౧. గుహాదీహి యక [క. ౫౪౧; రూ. ౫౫౨; నీ. ౧౧౨౬].

ఏతేహి భావ, కమ్మేసు బహులం యక హోతి, హస్స విపల్లాసో.

గహేతబ్బన్తి గయ్హం, గుహితబ్బన్తి గుయ్హం.

గరహ-నిన్దాయం, గరహితబ్బన్తి గారయ్హం, దుహితబ్బన్తి దుయ్హం, వహితబ్బన్తి వయ్హం.

సహ-సాహసే, సహితబ్బన్తి సయ్హం, పసయ్హం.

౭౮౨. కిచ్చ ఘచ్చ భచ్చ గబ్బ ల్యా ['...బబ్బలేయ్యా' (బహూసు)].

ఏతే సద్దా యపచ్చయన్తా సిజ్ఝన్తి, ఇమినా యపచ్చయం కత్వా తేన సహ కరస్స కిచ్చం, హనస్స ఘచ్చం, భరస్స భచ్చం, గుస్స గబ్బం, లిస్స ల్యత్తం కత్వా సిజ్ఝన్తి.

కరీయతేతి కిచ్చం, కిచ్చయం వా, హఞ్ఞతేతి ఘచ్చం, హచ్చం వా, భరీయతేతి భచ్చం.

గు-దబ్బే, గుయతే గబ్బం, పటిసల్లీయతే పటిసల్యం.

విసేసవిధానం –

భర-భరణే, భరితబ్బన్తి భారియం, హరితబ్బన్తి హారియం, భాజేతబ్బన్తి భాజియం, భాజేయ్యం, ఉపాసితబ్బన్తి ఉపాసియం, ఇచ్ఛితబ్బన్తి ఇచ్ఛేయ్యం, అధిగన్తబ్బన్తి అధిగమేయ్యం ఇచ్చాది.

రున్ధితబ్బన్తి రున్ధేయ్యం, ఛిన్దితబ్బన్తి ఛిన్దేయ్యం, ఛేజ్జం ఇచ్చాది.

దిబ్బితబ్బన్తి దిబ్బేయ్యం, దిబ్బం, బుజ్ఝితబ్బన్తి బుజ్ఝేయ్యం, బోధేయ్యం, బోజ్ఝం ఇచ్చాది.

సోతబ్బన్తి సుణేయ్యం, పాపుణితబ్బన్తి పాపుణేయ్యం, సక్కుణితబ్బన్తి సక్కుణేయ్యం, న సక్కుణేయ్యం అసక్కుణేయ్యం ఇచ్చాది.

తనితబ్బన్తి తానేయ్యం, తఞ్ఞం, కాతబ్బన్తి కారియం, కయ్యం.

చోరేతబ్బన్తి చోరేయ్యం, ధేనీయతే ధేయ్యం, నస్స పరరూపత్తం, చిన్తేతబ్బన్తి చిన్తేయ్యం, న చిన్తేయ్యం అచిన్తేయ్యం, అచిన్తియం, మన్తేయ్యం, మన్తియం, వేదియం, వేదేయ్యం ఇచ్చాది.

తితిక్ఖేయ్యం, వీమంసేయ్యం ఇచ్చాది చ యోజేతబ్బాని.

ఇతి ణ్యాదిపచ్చయరాసి.

అఆదిపచ్చయరాసి

అథ అ, అణ, ఘక, ఘణపచ్చయన్తా వుచ్చన్తే.

౭౮౩. భావకారకేస్వఘణఘక ['భావకారకేస్వఘణఘకా' (బహూసు)].

భావే చసు కారకేసు చ క్రియత్థా పరం అ, ఘణ, ఘకపచ్చయా హోన్తి కమ్మాదిమ్హి వా అకమ్మాదిమ్హి వా.

౭౮౪. క్వచణ.

కమ్ముపపదమ్హా క్రియత్థా పరం కత్తరి ఏవ క్వచి అణ హోతి.

అ, అణ, ఘక, ఘణ.

అమ్హి తావ –

అగ్గం జానాతీతి అగ్గఞ్ఞో, వంసం జానాతీతి వంసఞ్ఞో, మగ్గే తిట్ఠతీతి మగ్గట్ఠో-పురిసో, మగ్గట్ఠా-ఇత్థీ, మగ్గట్ఠం-ఞాణం. ఏవం ఫలట్ఠో, థలట్ఠో, జలట్ఠో, పబ్బతట్ఠో, భూమట్ఠో.

గో వుచ్చతి ఞాణం సద్దో చ, గవం తాయతి రక్ఖతీతి గోత్తం, పరితో భయం తాయతి రక్ఖతీతి పరిత్తం, అన్నం దేతీతి అన్నదో. ఏవం వత్థదో, వణ్ణదో, యానదో, సుఖదో, దీపదో, చక్ఖుదో, దాయం ఆదదాతీతి దాయాదో, పారం గన్తుం దేతీతి పారదో-రసో.

అన్నం దదాతీతి అన్నదదో, ద్విత్తం పుబ్బస్స రస్సో చ.

పురిన్దదో, మహావుత్తినా పురసద్దే అస్స ఇత్తం బిన్దాగమో చ.

సబ్బం దదాతీతి సబ్బదదో, సచ్చం సన్ధేతీతి సచ్చసన్ధో, జనం సన్ధేతీతి జనసన్ధో.

కకు వుచ్చతి గుణరాసి, కకుం సన్ధేతీతి కకుసన్ధో, గావోపాతి రక్ఖతీతి గోపో-పురిసో, గోపస్స భరియా గోపీ.

కస్సం వుచ్చతి ఖేత్తం, కస్సం పాతి రక్ఖతీతి కస్సపో.

భూ వుచ్చతి పథవీ, భుం పాతి రక్ఖతీతి భూపో. ఏవం భూమిపో.

పాదేన మూలేన పథవీరసం ఆపోరసఞ్చ పివతీతి పాదపో, సుట్ఠు భాతి దిబ్బతీతి సుభో, న మమాయతీతి అమమో, ద్వే అనత్థే లాతి గణ్హాతీతి బాలో, బహుం లాతి గణ్హాతీతి బహులో, రాహు వియ లాతి గణ్హాతీతి రాహులో, ఆదీనం

దుక్ఖం వాతి బన్ధతీతిఆదీనవో, అణ్ణం ఉదకరాసిం వాతి బన్ధతీతి అణ్ణవో ఇచ్చాది.

అణమ్హి –

౭౮౫. ఆస్సాణాపిమ్హి యుక.

ణాపివజ్జితే ణానుబన్ధే పచ్చయే పరే ఆదన్తస్స ధాతుస్స అన్తే యుక హోతి, యాగమోతి అత్థో.

ఞాతబ్బో బుజ్ఝితబ్బోతి ఞాయో-యుత్తి, ఞాయతి అమతం పదం ఏతేనాతి ఞాయో-అరియమగ్గో, పటిచ్చ తిట్ఠతీతి పతిట్ఠాయో, దాతబ్బోతి దాయో-ఆమిసదాయో, ధమ్మదాయో, ఖీరం పివతీతి ఖీరపాయో, ధఞ్ఞం మినాతీతి ధఞ్ఞమాయో, వాతి గచ్ఛతీతి వాయో ఇచ్చాది.

ఇవణ్ణేసు అమ్హి తావ –

ఏతి పవత్తతీతి ఆయో, సమేతీతి సమయో, వేతి వినస్సతీతి వయో-మన్దాది, విగమనం వినస్సనం వయో-భఙ్గో, ఉదయనం ఉదయో, సముదయనం సముదయో, సముదేతి ఫలం ఏతేనాతి వా సముదయో, అతిచ్చ అయనం పవత్తనం అచ్చయో, పటిచ్చ ఫలం ఏతి ఏతస్మాతి పచ్చయో, కిణనం కయో, విక్కిణనం విక్కయో, ఖీయనం ఖయో, ఖీయన్తి ఏత్థాతి వా ఖయో, రాగస్స ఖయో రాగక్ఖయో, చయనం చయో, ఆచయో, ఉచ్చయో, సముచ్చయో, ఉపచయో, ధమ్మం విచినన్తి ఏతేనాతి ధమ్మవిచయో, జయనం జయో, విజయో, పరాజయో, నియ్యతి ఏతేనాతి నయో-విధి, వినేతి ఏత్థ, ఏతేనాతి వా వినయో, సుఖేన నేతబ్బో ఞాతబ్బోతి సునయో, దుక్ఖేన నేతబ్బో ఞాతబ్బోతి దున్నయో, పాతబ్బోతి పయో-జలం ఖీరఞ్చ.

రి-కమ్పనే, నిచ్చం రయన్తి ఫన్దన్తి దుక్ఖప్పత్తా సత్తా ఏత్థాతి నిరయో, అల్లీయనం ఆలయో, నిలియనం నిలయో, సయనం సయో, భుసో సేన్తి ఏత్థాతి ఆసయో, అజ్ఝాసయో, విసేసేన సేన్తి ఏత్థాతి విసయో, నిస్సాయ నం సేతి పవత్తతి ఏత్థాతి నిస్సయో, ఉపనిస్సయో, అనుసేతీతి అనుసయో ఇచ్చాది.

అణమ్హి –

అయనం వడ్ఢనం ఆయో, ఆయవ్హా అపేతో అపాయో, ఆయేన ఉపేతో ఉపాయో, సముదేతి ఏత్థాతి సముదాయో, సమవేతి ఏత్థాతి సమవాయో, పరియాయో, విపరియాయో, నేతబ్బోతి నాయో [ఞాయో?], నీయతి ఏతేనాతి వా నాయో, భూమియం సేతీతి భూమిసాయో ఇచ్చాది.

ఉవణ్ణేసు అమ్హి తావ –

చవనం చవో, జవనం జవో, అభిత్థవనం అభిత్థవో, భుసం దవతి హింసతీతి ఉపద్దవో, సన్థవనం సన్థవో, మిత్తభావేన సన్థవో మిత్తసన్థవో, భవతీతి భావో, విభవనం విభవో, సమ్భవనం సమ్భవో, సమ్భవతి ఏతస్మాతి వా సమ్భవో, అధిభవనం అధిభవో, అభిభవో, పరిభవో, పరాభవనం వినస్సనం పరాభవో, రవతీతి రవో-సద్దో, లునమం లవో, పసవతీతి పస్సావో, ఆసవతీతి ఆసవో, పటిముఖం సవనం పటిస్సవో ఇచ్చాది.

అణమ్హి –

భవనం భావో, భవన్తి సద్ద, బుద్ధియో ఏతేనాతి భావో, సాలిం లునాతీతి సాలిలావో, కుచ్ఛితేన సవతి సన్దతీతి కసావో ఇచ్చాది.

ఏదన్తేసు అణమ్హి –

మహావుత్తినా ఏస్స ఆయత్తం, మన్తం అజ్ఝేతీతి మన్తజ్ఝాయో, వజ్జావజ్జం ఉపేచ్చ ఝాయతీతి ఉపజ్ఝాయో-థేరో, ఉపజ్ఝాయినీథేరీ.

దే-పాలనే , అత్తని నిలీనం దయతి రక్ఖతీతి దాయో, మిగదాయో, తన్తం వాయతీతి తన్తవాయో.

ఫ్హే-అవ్హానే, ఫ్హీయతీతి ఫ్హయో-నామం, రస్సత్తం, ఆపుబ్బో అవ్హయో ఇచ్చాది.

అనేకబ్యఞ్జనేసు అమ్హి తావ –

కమనం కమో, పక్కమో, అభిక్కమో, పటిక్కమో, చఙ్కమతి ఏత్థాతి చఙ్కమో, హితం కరోతీతి హితక్కరో, దుక్ఖేన కాతబ్బోతి దుక్కరో-అత్థో, దుక్కరా-పటిపదా, దుక్కరం-కమ్మం, సుఖేన కాతబ్బోతి సుకరో, ఈసం కాతబ్బోతి ఈసక్కరో, దీపం కరోతీతి దీపఙ్కరో, అలుత్తసమాసో.

ఆగచ్ఛతీతి ఆగమో, ఆగమనం వా ఆగమో, సఙ్గమనం సఙ్గమో, సమాగమో, పగ్గణ్హనం పగ్గహో, సఙ్గణ్హనం సఙ్గహో, సఙ్గయ్హన్తి ఏత్థ, ఏతేనాతి వా సఙ్గహో, అనుగ్గహో, పటిగ్గహో, గావో చరన్తి ఏత్థాతి గోచరో, కామే అవచరతీతి కామావచరో, ఉరం ఛాదేతీతి ఉరచ్ఛదో, జిరతి ఏతేనాతి జరో, వేస్సం తరతీతి వేస్సన్తరో, అలుత్తసమాసో.

రథే అత్థరతీతి రథత్థరో, అస్సత్థరో, అరిం దమేతీతి అరిన్దమో, భగం దరతి భిన్దతీతి భగన్దరో, యుగం రవి'న్దుద్వయం ధారేతీతి యుగన్ధరో, ధమ్మం ధారేతీతి ధమ్మధరో, పజ్జతేతి పదం, సిక్ఖా ఏవ పదం సిక్ఖాపదం, సుఖేన భరితబ్బోతి సుభరో, దుక్ఖేన భరితబ్బోతి దుబ్భరో, న మరతీతి అమరో-దేవో, నియమనం నియమో, సంయమనం సంయమో, సిరస్మిం రుహతీతి సిరోరుహో, సుఖేన లబ్భతీతి సులభో, దుక్ఖేన లబ్భతీతి దుల్లభో, సంవరితబ్బోతి సంవరో, వుచ్చతీతి వచో, సుబ్బచో, దుబ్బచో, వారిం వహతీతి వారివహో, సరతి గచ్ఛతీతి సరో, మనం హరతీతి మనోహరో ఇచ్చాది.

అణమ్హి –

కము-ఇచ్ఛా, కన్తీసు, కామేతీతి కామో, కామీయతీతి వా కామో, అత్థం కామేతీతి అత్థకామో, కరణం కారో, పకారో, ఆకారో, వికారో, ఉపకారో, అపకారో, కుమ్భం కరోతీతి కుమ్భకారో, రథకారో, మాలకారో, సఙ్ఖరణం సఙ్ఖారో, సఙ్ఖరీయతీతి వా సఙ్ఖారో, సఙ్ఖరోతీతి వా సఙ్ఖారో, పరిక్ఖారో, పురక్ఖారో, గచ్ఛన్తి పవత్తన్తి కామా ఏత్థాతి గామో, గణ్హాతీతి గాహో, పత్తం గణ్హాతీతి పత్తగాహో, రస్మిం గణ్హాతీతి రస్మిగాహో, విచరణం విచారో, ఉపేచ్చ చరతీతి ఉపచారో, గామం ఉపేచ్చ చరతీతి గామూపచారో, జిరతి హిరీ భిజ్జతి ఏతేనాతి జారో, కిచ్ఛేన తరితబ్బోతి కన్తారో, మహావుత్తినా కిచ్ఛస్స కత్తం, బిన్దాగమో, వాళకన్తారో, యక్ఖకన్తారో, అత్థరణం అత్థారో, కథినస్స అత్థారో కథినత్థారో, దరతి భిన్దతి కులవిభాగం గచ్ఛతి ఏతేన జనేనాతి దారో, కుం పథవిం దారేతీతి కుదారో, రస్స లో, కుదాలో.

ఖుసో క్రియం ధారేతీతి ఆధారో, పత్తాధారో, పటిసన్ధారణం పటిసన్ధారో, పజ్జతి ఏతేనాతి పాదో, ఉప్పజ్జనం ఉప్పాదో, పటిచ్చ సముప్పజ్జనం పటిచ్చసముప్పాదో, భరితబ్బో వహితబ్బోతి భారో, సమ్భరీయతి సన్నిచీయతీతి సమ్భారో, బోధిసమ్భారో, దబ్బసమ్భారో, మారేతీతి మారో, కిలేసమారో, ఖన్ధమారో, మచ్చుమారో, నియామేతీతి నియామో, ధమ్మనియామో, కమ్మనియామో, ఆరూహతీతి ఆరోహో, రుక్ఖం ఆరూహతీతి రుక్ఖారోహో, హత్థారోహో, అస్సారోహో, రథారోహో, లబ్భతీతి లాభో, పటిలాభో, నివరణం నివారో, పరివారేతీతి పరివారో, వహతీతి వాహో, ఆవాహో, వివాహో, సరతి అద్ధానం పవత్తతీతి సారో, విరూపేన పటిసరణం పునప్పునం చిన్తనం విప్పటిసారో, పహరణం పహారో, ఆహారో, నీహారో, విహారో, అభిహారో, పరిహారో.

౨౮౬. హనస్స ఘాతో ణానుబన్ధే [క. ౨౯౧; రూ. ౨౪౪; నీ. ౧౧౯౨].

ణానుబన్ధే పచ్చయే పరే హనస్స ఘాతో హోతి.

హననం ఘాతో, విహఞ్ఞనం విఘాతో, ఉపహననం ఉపఘాతో, పటిహననం పటిఘాతో.

ఘకపచ్చయే వుద్ధి నత్థి, 'మనానం నిగ్గహీత'న్తి ధాత్వానుబన్ధస్సపి నస్స నిగ్గహీతం వగ్గన్తో చ, 'కగా చజానం ఘానుబన్ధే'తి ఘానుబన్ధే పచ్చయే పరే ధాత్వన్తానఞ్చ, జానం క, గా హోన్తి, నిపచ్చతీతి నిపకో.

భన్జ-భఞ్జనే విభాగే చ, భఞ్జనం భఙ్గో, విభజ్జనం విభఙ్గో, విభజీయన్తి ధమ్మా ఏత్థ, ఏతేనాతి వా విభఙ్గో, ఖన్ధవిభఙ్గో, ధాతువిభఙ్గో.

రన్జ-రాగే, రఞ్జనం రఙ్గో, రఞ్జన్తి సత్తా ఏత్థాతి రఙ్గో.

సన్జ-సఙ్గే, సఞ్జనం సఙ్గో, పసజ్జనం లగ్గనం పసఙ్గో, ఆసజ్జతీతి ఆసఙ్గో, ఉత్తరి ఆసఙ్గో ఉత్తరాసఙ్గో.

సజ-సజ్జనే, అతిసజ్జనం సమ్బోధనం అతిసగ్గో, గస్స ద్విత్తం.

నిస్సజ్జనం నిస్సగ్గో, పటినిస్సగ్గో, విస్సజ్జనం విస్సగ్గో, సంసజ్జనం మిస్సీకరణం సంసగ్గో, యుజ్జతి ఏత్థాతి యుగం, కలియుగం, సకటయుగం, పితామహయుగం, నితుదనం నితుదో, పనుదనం పనుదో, ఉద్ధం భిజ్జతీతి ఉబ్భిదో, కోవిదతీతి కోవిదో, పకారేన కుజ్ఝతీతి పకుధో, బుజ్ఝతీతి బుధో-పణ్డితో, ముయ్హతీతి మోమూహో, లోలుప్పతీతి లోలుప్పో, ఆదిద్విత్తం ఓత్తఞ్చ ఇచ్చాది.

ఘణపచ్చయే-పచనం పాకో, పచ్చతీతి వా పాకో, విపాకో, వివిచ్చనం వివేకో, సిఞ్చనం సేకో, అభిసేకో, సోచనం సోకో, చజనం చాగో, భజనం భాగో, భుఞ్జనం భోగో, సహ భోగో సమ్భోగో, పరిభోగో, ఆభుజనం ఆభోగో, ఓభుజనం ఓభోగో.

యజ-పూజాయం, యజనం యాగో, ఆమిసయాగో, ధమ్మయాగో, యుజ్జనం యోగో, పయోగో, ఆయోగో, వియోగో, అనుయోగో, ఉపయుజ్జితబ్బోతి ఉపయోగో, లుజ్జతీతి లోకో, మహావుత్తినా గస్స కత్తం, కామలోకో, రూపలోకో, సంవిజ్జనం సంవేగో ఇచ్చాది.

౨౮౭. అనఘణస్వాపరీహి ళో [క. ౬౧౪; రూ. ౨౮౧; నీ. ౧౨౧౯].

ఆ, పరీహి పరస్స దహస్స ళో హోతి అన, ఘణపచ్చయేసు.

పరిదయ్హనం పరిళాహో, 'దహస్స దస్స డో'తి వికప్పేన డాదేసో, దయ్హనం డాహో, దాహో వా.

ఇతి అఆదిపచ్చయరాసి.

అనపచ్చయరాసి

అథ అనపచ్చయన్తా వుచ్చన్తే.

౭౮౮. అనో.

భావే చ ఛసు కారకేసు చ క్రియత్థా అనపచ్చయో హోతి, ఆదన్తేసు పరస్సరలోపో, అలోపే యాగమో.

అక్ఖాయతే అక్ఖానం, అక్ఖాయతి ఏతేనాతి వా అక్ఖానం, ధమ్మస్స అక్ఖానన్తి ధమ్మక్ఖానం, పటిసఙ్ఖాయతి పజానాతి ఏతేనాతి పటిసఙ్ఖానం , సహ గాయనం సజ్ఝాయనం, సహ గాయన్తి సజ్ఝాయన్తి ఏత్థాతి వా సజ్ఝాయనం, ఞాయతే ఞాణం, జానాతీతి వా ఞాణం, జానన్తి ఏతేనాతి వా ఞాణం, పఞ్ఞాయతీతి పఞ్ఞాణం, విజానాతీతి విఞ్ఞాణం, సఞ్ఞాణం, నస్స ణత్తం.

కారితే-ఞాపనం, పఞ్ఞాపనం, విఞ్ఞాపనం, సఞ్ఞాపనం.

జాననం, పజాననం, విజాననం, సఞ్జాననం, పుబ్బస్సరలోపో, ఠీయతే ఠానం, తిట్ఠతి ఏత్థాతి వా ఠానం.

కారితే-ఠాపనం, పతిట్ఠాపనం.

తాయతి రక్ఖతీతి తాణం, పరిత్తాణం, నస్స ణత్తం.

అవత్థాయతి ఏత్థాతి అవత్థానం, దీయతే దానం, దియ్యతి ఏతేనాతి వా దానం, సమ్మా పదీయతి అస్సాతి సమ్పదానం, అపేచ్చ ఆదదాతి ఏతస్మాతి అపాదానం.

కారితే-దాపనం, సమాదపనం.

పదహీయతే పధానం, పదహన్తి ఏతేనాతి వా పధానం, ఆధానం, విధానం, నిధానం, సన్నిధానం.

కారితే-సన్నిధాపనం.

పానం, పటిభానం, మాణం, పమాణం, ఉపమాణం, పరిమాణం, నస్స ణత్తం.

యాయతి ఏతేనాతి యానం, ఉయ్యానం, నియ్యానం, వాయన్తి భవాభవం గచ్ఛన్తి ఏతేనాతి వానం, నత్థి వానం ఏత్థాతి నిబ్బానం, నిబ్బాయన్తి ఏత్థాతి వా నిబ్బానం.

కారితే-నిబ్బాపనం.

అవసానం, ఓసానం, పరియోసానం, పహానం, పరిహానం.

కారితే-హాపనం, పరిహాపనం.

ఇవణ్ణేసు-అయనం విక్కయనం, విక్కిణనం, ఖయనం, ఖియనం, ఖియ్యనం, ఇయ, ఇయ్యాదేసో, చయనం, చిననం, ఆచిననం, విచిననం, జయనం, విజయనం, లీయన్తి ఏత్థాతి లేణం, నస్స ణత్తం.

పటిసల్లీయన్తి ఏత్థాతి పటిసల్లానం, ఇస్స ఆత్తం. సేతి ఏత్థాతి సేనం, సయనం.

కారితే-సయాపనం ఇచ్చాది.

ఉవణ్ణేసు-చవనం, జవనం, అభిత్థవనం, ధుననం, విద్ధుననం, నిద్ధుననం, భవనం, అభిభవనం, లవనం, లుననం, సవనం, పసవనం ఇచ్చాది.

ఏదన్తేసు-అజ్ఝేనం, అజ్ఝాయనం, అపచాయనం, ఝాయతే ఝానం, ఝాయతి ఏతేనాతి వా ఝానం, పఠమజ్ఝానం, దుతియజ్ఝానం, ఉజ్ఝానం, నిజ్ఝానం, అభిజ్ఝానం, సాలిలాయనం, చీవరవాయనం, గిలాయతీతి గిలానో ఇచ్చాది.

'రా నస్స ణో'తి సుత్తేన రకారమ్హా పరస్స నస్స ణో, కారణం, అధికరీయతి ఏత్థాతి అధికరణం, సఙ్ఖరణం, అభిసఙ్ఖరణం.

కారితే-కారాపనం.

ఆకిరణం, విక్కిరణం, చరణం, జిరణం, తరణం, కఙ్ఖావితరణం, అత్థరణం, ఆగన్త్వా దహన్తి ఏత్థ మతసరీరన్తి ఆళహనంసుసానం, దస్స ళో.

పస్సీయతే పస్సనం, దస్సనం, సుట్ఠు పస్సతీతి సుదస్సనోరాజా, సుట్ఠు పస్సితబ్బన్తి సుదస్సనం-దేవనగరం, సన్దస్సనం, నిదస్సనం, ధారణం, ఉద్ధారణం, నిద్ధారణం, ఆదిదీఘో.

పూరణం, పరిపూరణం, ఫరణం, విప్ఫరణం.

కారితే-మారణం.

నివారణం, సరణం, నిస్సరణం, హరణం, ఆహరణం, నీహరణం ఇచ్చాది.

సామఞ్ఞవిధానత్తా సద్దత్థ, కుజ్ఝనత్థ, చలనత్థధాతూహి రుచ, జుత, వడ్ఢాదిధాతూహి చ తస్సీలాదీసు అనో హోతి, ఘోసతి సీలేనాతి ఘోసనో, ఘోసతి ధమ్మేనాతి ఘోసనో, ఘోసతి సాధుకారేనాతి ఘోసనో, కోధనో, దూసనో, పదూసనో, కోపనో, చలనో, ఫన్దనో, కమ్పనో, మణ్డనో, భూసనో, విభూసనో, రోచనో, విరోచనో, పేరోచనో, జోతనో, ఉజ్జోతనో, వడ్ఢనో, కరోతి సీలేనాతి కరణో. రాగో నిమిత్తకరణో, దోసో నిమిత్తకరణో, మోహో నిమిత్తకరణో [సం॰ ని॰ ౪.౩౪౯] ఇచ్చాది.

౭౮౯. కరా ణనో.

కరమ్హా కత్తరి ణానుబన్ధో అనో హోతి.

కరోతి అత్తనో ఫలన్తి కారణం.

౭౯౦. హాతో వీహికాలేసు.

వీహిస్మిం కాలే చ వత్తబ్బే హాధాతుమ్హా కత్తరి ణానుబన్ధో అనో హోతి.

హాపేతీతి హాయనో, వీహివిసేసో వస్సఞ్చ. “కుఞ్జరం సట్ఠిహాయన”న్తి ఏత్థ వస్సం హాయనన్తి వుచ్చతి.

ఇతి అనపచ్చయరాసి.

అకపచ్చయరాసి

అథ అకపచ్చయన్తా వుచ్చన్తే.

౬౯౧. ఆసీసాయమకో ['ఆసింసామకో' (బహూసు)].

ఆసీసా వుచ్చతి పత్థనా, ఆసీసాయం గమ్యమానాయం అకో హోతి కత్తరి.

జీవతూతి జీవకో, నన్దతూతి నన్దకో. “జినబుద్ధి, ధనభూతి, భూతో, ధమ్మదిన్నో, వడ్ఢమానో”తి ఏతే సద్దా అఞ్ఞథా సిజ్ఝన్తి, జినో ఇమం బుజ్ఝతూతి జినబుద్ధి, ధనం ఏతస్స భవతి వడ్ఢతీతి ధనభూతి, భవతి వడ్ఢతీతి భూతో, ధమ్మేన దిన్నో ధమ్మదిన్నో, యథా దేవదత్తో, బ్రహ్మదత్తో, వడ్ఢతీతి వడ్ఢమానోతి.

'కత్తరి ల్తుణకా'తి ణకో, సో చ సామఞ్ఞవిధానత్తా అరహే సత్తియం సీలే ధమ్మే సాధుకారే చ సిజ్ఝతి, అక్ఖాయతీతి అక్ఖాయకో, 'ఆస్సాణాపిమ్హి యుక'ఇతి యాగమో, అక్ఖాతుం అరహతి, సక్కోతి, అక్ఖానమస్స సీలం, ధమ్మో, అక్ఖానం సక్కచ్చం కరోతీతి అత్థో. కాలత్తయేపి సిజ్ఝతి, పుబ్బేపి అక్ఖాసి, అజ్జపి అక్ఖాతి, పచ్ఛాపి అక్ఖాయిస్సతీతి అత్థో. ఏవం సేసేసు సామఞ్ఞవిధీసు యథారహం వేదితబ్బం.

ఇత్థియం-'అధాతుస్స కే...'తి సుత్తేన అకస్స అస్స ఇత్తం, అక్ఖాయికా-ఇత్థీ, అక్ఖాయకం-కులం, సజ్ఝాయకో, జానాతీతి జానకో.

వికరణపచ్చయతో పరం నాగమే సతి వికరణస్స రస్సో, జాననకో, ఆజాననకో, విజాననకో, సఞ్జాననకో.

కారితే-ఞాపేతీతి ఞాపకో, విఞ్ఞాపకో, సఞ్ఞాపకో.

నాగమే-ఞాపనకో, విఞ్ఞాపనకో, సఞ్ఞాపనకో, అధిట్ఠాతీతి అధిట్ఠాయకో, అధిట్ఠాపేతీతి అధిట్ఠాపకో, దేతీతి దాయకో, దాపేతీతి దాపకో.

ణాపిమ్హి యాగమో నత్థి, సమాదపేతీతి సమాదపకో, ఉభయత్థ రస్సో. విధేతీతి విధాయకో, పజహతీతి పజహాయకో, అవహియ్యతీతి ఓహియకో, ఆస్స ఇత్తం ఇచ్చాది.

ఇవణ్ణేసు-అజ్ఝేతీతి అజ్ఝాయకో, మన్తం అజ్ఝేతీతి మన్తజ్ఝాయకో, కిణాతీతి కాయకో, కిణాపేతీతి కాయాపకో, ఆచినాతీతి ఆచినకో, విచినకో, పరాజయతీతి పారాజికో, అలోపో, పుగ్గలో, పరాజేతీతి పారాజికో, అలోపో కారితలోపో చ, ధమ్మో, భాయాపేతీతి భయానకో, నాగమో ఆదిరస్సో చ.

భూమియం సేతీతి భూమిసాయకో, సయాపేతీతి సయాపకో, పాహేతీతి పహిణకో ఇచ్చాది.

ఉవణ్ణేసు-పునాతి సోధేతీతి పావకో-అగ్గి, భవతీతి భావకో, విభావేతీతి విభావకో, లునాతీతి లావకో, సుణాతీతి సావకో-పురిసో, సావికా-ఇత్థీ, జుహోతీతి హావకో ఇచ్చాది.

అప-పాపుణనే, పాపేతీతి పాపకో, సమ్పాపేతీతి సమ్పాపకో, ఉపాసతీతి ఉపాసకో-పురిసో, ఉపాసికా-ఇత్థీ, ఉపాసకం-కులం, కరోతీతి కారకో, కారికా, కారకం, ఉపకారకో, కారేతీతి కారాపకో, సఙ్ఖరోతీతి సఙ్ఖారకో, అభిసఙ్ఖారకో, ఖిపతీతి ఖిపకో, ఉక్ఖిపకో, నిక్ఖిపకో, ఖేపకో, ఉక్ఖేపకో, నిక్ఖేపకో, నాగమేఖిపనకో.

గణ్హాతీతి గాహకో, గణ్హాపేతీతి గాహాపకో. ఏవం గోపకో, పాదమూలే చరతీతి పాదచారకో, పుప్ఫం ఓచినాయతీతి ఓచినాయకో, ఏదన్తో ధాతు.

ఛిన్దతీతి ఛేదకో, ఛిన్దకో, ఛేదాపేతీతి ఛేదాపకో, ఛిన్దాపకో, జనేతీతి జనకో-పురిసో, జనికామాతా, జనకం-కమ్మం, కారితలోపో.

ఝాప-దాహే, ఝాపేతీతి ఝాపకో.

ఞాప-పఞ్ఞాపనే, పఞ్ఞపేతీతి పఞ్ఞాపకో.

ఠాప-ఠానే, పతిట్ఠాపేతీతి పతిట్ఠాపకో.

ణాప-పేసనే , ఆణాపేతీతి ఆణాపకో, తుదతీతి తుదకో, సన్తుస్సతీతి సన్తుస్సకో, విసేసేన పస్సతీతి విపస్సకో, సన్దస్సేతీతి సన్దస్సకో, దూసేతీతి దూసకో, ఆదిదీఘో.

పచతీతి పాచకో, పాచేతీతి పాచాపకో, ఆపాదేతీతి ఆపాదకో, నిప్ఫాదకో, సమ్పాదకో, పటిపజ్జకో, పటిపాదకో, పూరేతీతి పూరకో, గరుపన్తత్తా న వుద్ధి.

ఫుసతీతి ఫుసకో, తుదాదిత్తా న వుద్ధి.

భాజేతీతి భాజకో, భిన్దతీతి భిన్దకో, భేదకో, కారభేదకో, భుఞ్జతీతి భుఞ్జకో, భోజకో, గామభోజకో, బుజ్ఝతీతి బుజ్ఝకో, బోధకో, మరతీతి మియ్యకో, మారేతీతి మారకో, ముఞ్చతీతి ముఞ్చకో, మోచకో, యాచతీతి యాచకో, యజతీతి యాజకో, యుఞ్జతీతి యుఞ్జకో, అనుయుఞ్జకో, యోజకో, పయోజకో, యుజ్ఝతీతి యుజ్ఝకో, యోధకో, రున్ధతీతి రున్ధకో, అవరోధకో, వచతీతి వాచకో, ఓవదతీతి ఓవాదకో, ఓవజ్జకో, వీణం వాదేతీతి వీణావాదకో, భేరివాదకో, గరుం అభివాదేతీతి అభివాదకో, విదతిజానాతీతి వేదకో, విన్దతి పటిలభతీతి విన్దకో, అనువిజ్జతి విచారేతీతి అనువిజ్జకో, పటిసంవేదేతీతి పటిసంవేదకో, విజ్ఝతీతి వేధకో, అట్ఠిం విజ్ఝతీతి అట్ఠివేధకో, పత్తం విజ్ఝతీతి పత్తవేధకో.

బహులాధికారా కమ్మేపి దిస్సతి, అన్తరే వాసీయతి నివాసీయతీతి అన్తరవాసకో, పసీదతీతి పసీదకో, పసాదకో వా, దీపప్పసాదకో, ఉదకప్పసాదకో, సిబ్బతీతి సిబ్బకో, సేవతీతి సేవకో, హనతీతి ఘాతకో, గావో హనతీతి గోఘాతకో, హనస్స

ఘాతో. హరతీతి హారకో.

కమ్మే – "పాదేహి పహరీయతీతి పాదపహారకో"తి వుత్తియం వుత్తం. తితిక్ఖతీతి తితిక్ఖకో, తికిచ్ఛతీతి తికిచ్ఛకో, వీమంసతీతి వీమంసకో, బుభుక్ఖతీతి బుభుక్ఖకో, పబ్బతాయతీతి పబ్బతాయకో ఇచ్చాది.

ఇతి అకపచ్చయరాసి.

ఇవణ్ణన్తరూపరాసి

అథ ఇవణ్ణన్తరూపాని వుచ్చన్తే.

౭౯౨. దాధాత్వి [క. ౨౨౧; రూ. ౨౯౮; నీ. ౧౧౩౮].

దా, ధాహి భావకారకేసు ఇపచ్చయో హోతి.

పఠమం చిత్తేన ఆదీయతీతిఆది, తణ్హాదిట్ఠీహి ఉపాదీయతీతి ఉపాది, ఖన్ధుపాది, కిలేసుపాది, విధానం విధి, విధియ్యతి ఏతేనాతి విధి, నిధియ్యతీతి నిధి, సన్ధియతే సన్ధి, అభిసన్ధి, పటిసన్ధి, సన్నిదహనం సన్నిధి, సమాధానం సమాధి, సమాదహన్తి ఏతేనాతి సమాధి, పణిదహనం పణిధి, ఓధి, అవధి, ఉపనిధి, పటినిధి, ఉదకం దహతి తిట్ఠతి ఏత్థాతి ఉదధి, మహన్తో ఉదధి మహోదధి, వాలాని దహన్తి తిట్ఠన్తి ఏత్థాతి వాలధి.

౭౯౩. ఇకితీ సరూపే [క. ౬౬౯; రూ. ౬౭౯; నీ. ౧౩౧౨].

ధాతూనం సుతిసఙ్ఖాతే సరూపే వత్తబ్బే క్రియత్థా పరం ఇ, కి, తిపచ్చయా హోన్తి.

అవణ్ణుపన్తేహి ఇ, గమి, పచి ఇచ్చాది.

ఉవణ్ణుపన్తేహి కి, బుధి, రుధి ఇచ్చాది.

కేహిచితి, కరోతిస్స, అత్థిస్స ఇచ్చాది.

౭౯౪. సీలాభిక్ఖఞ్ఞావస్సకేసు ణీ [క. ౨౩౨, ౬౩౬; రూ. ౨౯౦, ౬౨౯; నీ. ౧౧౧౪, ౧౨౪౨].

సీలం వుచ్చతి పకతిచరియా, అభిక్ఖణమేవ అభిక్ఖఞ్ఞం, పునప్పునక్రియా, ఆయతిం అవస్సంభావీ అవస్సకం నామ, సీలగ్గహణేన ధమ్మ, సాధుకారాపి సఙ్గయ్హన్తి, ఏతేసు సీలాదీసు క్రియావిసేసేసు గమ్యమానేసు కత్తరి ణీ హోతి. ఆదన్తేసు 'ఆస్సాణాపిమ్హి యుక'ఇతి యాగమో.

అక్ఖాయతీతి అక్ఖాయీ, అక్ఖాయనసీలో, అక్ఖాయనధమ్మో, అక్ఖానే సక్కచ్చకారితా యుత్తోతి అత్థో. కాలత్తయేపి సిజ్ఝతి సామఞ్ఞవిధానత్తా.

అవస్సకం పన అనాగతమేవ, ధమ్మక్ఖాయీ-పురిసో, ధమ్మక్ఖాయినీ-ఇత్థీ, ధమ్మక్ఖాయి-కులం, గీతం అభిణ్హం గాయతీతి గీతగాయీ, కప్పం అవస్సం ఠాస్సతీతి కప్పట్ఠాయీ, సంవట్టమానం అసఙ్ఖ్యేయ్యం ఠాస్సతీతి సంవట్టట్ఠాయీ. ఏవం వివట్టట్ఠాయీ.

అదిన్నం ఆదదాతి సీలేనాతి అదిన్నాదాయీ. తథా దిన్నమేవ ఆదదాతీతి దిన్నాదాయీ, అన్నం దదాతి సీలేనాతి అన్నదాయీ.

దా-సుప్పనే. నిద్దాయనసీలో నిద్దాయీ, మజ్జం పివనసీలో మజ్జపాయీ, మజ్జం అభిణ్హం పివతీతి మజ్జపాయీ, సీఘం యాయనసీలో సీఘయాయీ, ససఙ్ఖారేన సప్పయోగేన అవస్సం పరినిబ్బాయిస్సతీతి ససఙ్ఖారపరినిబ్బాయీ. తథా అసఙ్ఖారపరినిబ్బాయీ, ఆయుకప్పస్స అన్తరే వేమజ్ఝే అవస్సం పరినిబ్బాయిస్సతీతి అన్తరాపరినిబ్బాయీ, ఆయుకప్పపరియోసానం ఉపహచ్చ అవస్సం పరినిబ్బాయిస్సతీతి ఉపహచ్చపరినిబ్బాయీ ఇచ్చాది.

ఇవణ్ణేసు-మన్తం నిచ్చకాలం అజ్ఝాయతీతి మన్తజ్ఝాయీ, ధమ్మజ్ఝాయీ, ధఞ్ఞం నిచ్చకాలం విక్కిణాతీతి ధఞ్ఞవిక్కాయీ, భాయనసీలో భాయీ, భూమియం సయనసీలో, భూమియం వా నిచ్చకాలం సయతీతి భూమిసాయీ, కణ్టకే అపస్సయనసీలో కణ్టకాపస్సయీ ఇచ్చాది.

ఏదన్తాపి ఇధ వత్తబ్బా, ఉద్ధం వడ్ఢనసీలో ఉదాయీ, వుద్ధేసు అపచాయనసీలో వుద్ధాపచాయీ. ఏవం జేట్ఠాపచాయీ, ఝాయనసీలో, ఝాయనధమ్మో, ఝాయనే సక్కచ్చక్రియాయుత్తోతి ఝాయీ, నిచ్చకాలం ఝాయతీతి వా ఝాయీ, పజ్ఝాయీ, ఉజ్ఝాయీ, నిజ్ఝాయీ, అభిజ్ఝాయీ, భాయనసీలో భాయీ, తిణం అభిణ్హం లాయతీతి తిణలాయీ, తన్తం నిచ్చకాలం వాయతీతి తన్తవాయీ, పలాయనసీలో పలాయీ, న పలాయీ అపలాయీ ఇచ్చాది.

ఉవణ్ణేసు-యథాభూతం అత్థం విభావనసీలో విభావీపురిసో, విభావినీ-ఇత్థీ, ఆయతిం అవస్సం భవిస్సతీతి భావీ, సాలిం లునాతి సీలేనాతి సాలిలావీ ఇచ్చాది.

బ్యాపనసీలో బ్యాపీ, కామేతి ఇచ్ఛతి సీలేనాతి కామీ, ధమ్మకామీ, అత్థకామీ, కరణసీలో కారీ, పాపకారీ, పుఞ్ఞకారీ.

అవస్సం ఆగమిస్సతీతి ఆగామీ. రస్సత్తే-ఆగమినీరత్తి, ఆగమినీ-పుణ్ణమాసీ, ఆచయం వట్టం గచ్ఛతి సీలేనాతి ఆచయగామీ, అపచయం వివట్టం గచ్ఛతి సీలేనాతి అపచయగామీ, సకిం అవస్సం ఆగమిస్సతీతి సకదాగామీ. తథా న ఆగమిస్సతీతి అనాగామీ.

ఆధానం వుచ్చతి దళ్హట్ఠితి, ఆధానం కత్వా గహణసీలో ఆధానగాహీ, దళ్హగాహీ, ధమ్మం చరతి సీలేనాతి ధమ్మచారీ, బ్రహ్మం సేట్ఠం చరతి సీలేనాతి బ్రహ్మచారీ.

అపిచేత్థ ధమ్మో నామ కులాచారధమ్మో, తం ధమ్మం చరామీతి దళ్హం గణ్హిత్వా యావ న విజహతి, తావ అవీతిక్కమనట్ఠేన ధమ్మం చరతి సీలేనాతి ధమ్మచారీ నామ. తథాచరన్తో చ అన్తరావీతిక్కమనీయవత్థుసమాయోగే సతి తం ధమ్మం అపతమానం కత్వా ధారేన్తో సంవరణట్ఠేన ధమ్మం చరతి ధమ్మేనాతి ధమ్మచారీ నామ, తథాధారేన్తో చ తం ధమ్మం

అత్తుక్కంసన, పరవమ్భనాదీహి పాపధమ్మేహి అనుపక్కిలిట్ఠఞ్చ అప్పిచ్ఛతాదీహి సన్తగుణేహి సుపరియోదాతఞ్చ కరోన్తో పరియోదాపనట్ఠేన ధమ్మం చరతి సాధుకారేనాతి ధమ్మచారీ నామ.

బ్రహ్మం వుచ్చతి తతో సేట్ఠతరం సిక్ఖాపదసీలం, తమ్పి గణ్హిత్వా అవిజహన్తో అన్తరా చ అపతమానం కత్వా ధారేన్తో అనుపక్కిలిట్ఠం సుపరియోదాతఞ్చ కరోన్తో తివిధేన అత్థేన బ్రహ్మచారీ నామ, సమాదాన, సమ్పత్త, సముచ్ఛేదవిరతీనం వసేన వియోజేతుం వట్టతి, యో పన గణ్హన్తో తథా న ధారేతి, ధారేన్తో వా ఉపక్కిలిట్ఠం కరోతి, సో ఏకదేసేన అత్థేన బ్రహ్మచారీ నామ.

యో పన తివిధేన అత్థేన ముత్తో హుత్వా కదాచి తం ధమ్మం చరతి, తస్స చరణక్రియా తస్సీలక్రియా న హోతి, సో ధమ్మచారీతి న వుచ్చతి, ఏతేనుపాయేన సేసేసు పాప, కల్యాణభూతేసు తస్సీలపదేసు అత్థవిభాగో వేదితబ్బో.

బ్రహ్మచారినీ-ఇత్థీ, విసేసేన దస్సనసీలో విపస్సీ, అత్థదస్సీ, ధమ్మదస్సీ, పియదస్సీ, సుదస్సీ, దుస్సనసీలో దుస్సీమారో, ధారణసీలో ధారీ, ఇణధారీ, ఛత్తధారీ, భుసం నహనసీలో ఉపనాహీ, పరినిట్ఠితపచ్చయేకదేసత్తా ఆయతిం అవస్సం ఉప్పజ్జిస్సతీతి ఉప్పాదీ, ఉప్పాదినో ధమ్మా [ధ॰ స॰ తికమాతికా ౧౭].

భర-ధారణే, మాలం నిచ్చకాలం భరతీతి మాలభారీ, భాజనసీలో భాజీ, ఉణ్హం భుఞ్జనసీలో ఉణ్హభోజీ, అత్తానం మఞ్ఞతి సీలేనాతి అత్తమానీ, అత్తానం పణ్డితం మఞ్ఞతీతి పణ్డితమానీ, లభనసీలో లాభీ, వచనసీలో వాచీ. ఏవం వాదీ, అత్థవాదీ, ధమ్మవాదీ, యుత్తవాదీ, ముత్తవాదీ, విభజ్జవాదీ, నిచ్చం వసతీతి వాసీ, గామవాసీ, నగరవాసీ, భారం వహనసీలో భారవాహీ , ధమ్మం పఞ్ఞం అనుసరతి అనుగచ్ఛతీతి ధమ్మానుసారీ. ఏవం సద్ధానుసారీ, విరూపం పాపపక్ఖం పటిముఖం అభిణ్హం సరతి చిన్తేతీతి విప్పటిసారీ, పాణం హనతి సీలేనాతి పాణఘాతీ, హనస్స ఘాతో.

హరితబ్బం సబ్బం హరతి సీలేనాతి హారహారీ ఇచ్చాది.

'కగా చజాన'న్తి సుత్తవిభత్తియా అఘానుబన్ధేపి చజానం కగాదేసో, సమం విపాచేతీతి సమవేపాకీ-ఉదరగ్గి, సమవేపాకినీ-గహణీ, ఉపధి ఫలం విపచ్చతీతి ఉపధివేపాకినీ, సోచనసీలో సోకీ, సోకినీ-పజా, ముత్తో హుత్వా చజనసీలో ముత్తచాగీ, సంవిభాజనసీలో సంవిభాగీ, కామసుఖం భుఞ్జనసీలో కామభోగీ, విసుం అవిభత్తం భోగం భుఞ్జనసీలో అపటివిభత్తభోగీ, యుఞ్జనసీలో యోగీ ఇచ్చాది.

౭౮౩. ఆవీ [క॰ ౫౩౨; రూ॰ ౫౯౦; నీ॰ ౧౧౧౪].

ఆవీ హోతి కత్తరి.

భయం దస్సనసీలో భయదస్సావీ.

ఇతి ఇవణ్ణన్తరూపరాసి.

ఉవణ్ణన్తరూపరాసి

౭౯౬. భజ్జ భీరూ భాసు అస్సవా.

ఏతే సద్దా మహావుత్తినా సీలాదీసు నిపచ్చన్తే.

భన్జ-వినాసే, పభఞ్జనసీలో పభజ్జు-సఙ్ఘతధమ్మో.

భీ-భయే, భాయనసీలో భీరూ.

భా-దిత్తియం, ఓభాసనసీలో భాసు-పభా, జేట్ఠవచనం ఆదరేన సుణాతి సీలేనాతి అస్సవో-పుత్తో, అస్సవాభరియా.

౭౯౭. విదా కూ [క. ౫౩౫; రూ. ౫౯౩; నీ. ౧౧౧౯].

విదమ్హా కూ హోతి కత్తరి.

విదతి సీలేనాతి విదూ, లోకవిదూ, పరచిత్తవిదూ. ఇత్థియం పరచిత్తవిదునీ.

౭౯౮. వితో ఞాతో [క. ౫౩౫; రూ. ౫౯౩; నీ. ౧౧౧౯].

విపుబ్బా ఞాతో కూ హోతి కత్తరి.

విజాననసీలో విఞ్ఞూ.

౭౯౯. కమ్మా [క. ౫౩౫; రూ. ౫౯౩; నీ. ౧౧౧౯].

కమ్మూపపదా ఞాతో కూ హోతి కత్తరి.

సబ్బం జానాతి సీలేనాతి సబ్బఞ్ఞూ, రత్తఞ్ఞూ, అత్థఞ్ఞూ, ధమ్మఞ్ఞూ, కాలఞ్ఞూ, సమయఞ్ఞూ.

౮౦౦. గమా రూ [క. ౫౩౪; రూ. ౫౯౨; నీ. ౧౧౧౮].

కమ్మూపపదా గమమ్హా రూ హోతి కత్తరి. 'రానుబన్ధేన్తసరాదిస్సా'తి సబ్బధాత్వన్తలోపో.

పారం గచ్ఛతి సీలేనాతి పారగూ, వేదం వుచ్చతి అగ్గమగ్గఞాణం, వేదం గచ్ఛతీతి వేదగూ, అద్ధానం గచ్ఛతీతి అద్ధగూ.

ఇతి ఉవణ్ణన్తరూపరాసి.

ఇత్థిలిఙ్గరూపరాసి

అథ ఇత్థిలిఙ్గరూపాని వుచ్చన్తే.

౮౦౧. ఇత్థియమణతికయకయా చ [క॰ ౨౹౨౹౩; రూ॰ ౨౯౯; నీ॰ ౧౧౪౦; '...క్తి...' (బహూసు)].

ఇత్థిలిఙ్గే వత్తబ్బే భావకారకేసు అ, ణ,తి, క, యక, యపచ్చయా చ అనో చ హోతి.

క , అ, ణ, యక, య, అనఇచ్చేతేహి 'ఇత్థియమత్వా'తి ఆపచ్చయో.

కస్మిం తావ-అత్తని నిసిన్నం గూహతి సంవరతీతి గుహా, అత్తానం వా పరం వా దూసేతీతి దూసా-ధుత్తిత్థీ.

ముద-హాసే, మోదనం ముదా, పముదా, సుజ్ఝతి ఏతాయాతి సుధా, వసుం రతనం ధారేతీతి వసుధా ఇచ్చాది.

అమ్హి-సఙ్ఖాయన్తి ఏతాయాతి సఙ్ఖా. తథా సఙ్ఖ్యా, పజానాతీతి పఞ్ఞా, ఆజానాతీతి అఞ్ఞా, సఞ్జానాతీతి సఞ్ఞా, సఞ్జానన్తి ఏతాయాతి వా సఞ్ఞా, సఞ్జాననం వా సఞ్ఞా, అభిజాననం అభిఞ్ఞా, పటిజాననం పటిఞ్ఞా, పరిచ్ఛిజ్జ జాననం పరిఞ్ఞా, పటిచ్చ తిట్ఠతి ఏత్థాతి పతిట్ఠా.

ధా-ఠానే, అవధిభావేన ఠాతి తిట్ఠతీతి అవత్థా, ఉపాదీయతీతి ఉపాదా-పఞ్ఞత్తి, అఞ్ఞమఞ్ఞం ఉపేచ్చ నిస్సాయ చ ధియ్యతీతి ఉపనిధా-పఞ్ఞత్తియేవ, సద్దహనం సద్ధా, సద్దహన్తి ఏతాయాతి వా సద్ధా, విసిట్ఠం కత్వా అత్తానం దహన్తి ఏతాయాతి విధా-మానో, భాతి దిబ్బతీతి భా-నక్ఖత్తం, పభా, ఆభా, నిభా, ఉపమీయతే ఉపమా.

ఝె-చిన్తాయం, పజ్ఝాయనం పజ్ఝా, వజ్జావజ్జం ఉపజ్ఝాయతి పేక్ఖతీతి ఉపజ్ఝా, అభిముఖం ఝాయనం అభిజ్ఝా.

ఆస-పత్థనాయం, ఆసీసనం ఆసా, పచ్చాసీసనం పచ్చాసా.

ఆస-ఉపవేసనే, అచ్ఛనం అచ్ఛా.

ఇక్ఖ-దస్సనఙ్కేసు, అపేక్ఖనం అపేక్ఖా, ఉపేక్ఖనం ఉపేక్ఖా, ఉపపరిక్ఖనం ఉపపరిక్ఖా, ఇచ్ఛనం ఇచ్ఛా, బ్యాపితుం ఇచ్ఛా విచ్ఛా.

ఇస్స-ఉస్సుయ్యియే, ఇస్సనం ఇస్సా.

ఈహ-బ్యాపారే, ఈహనం ఈహా.

ఉఛి-ఉచ్ఛే , ఉచ్ఛనం ఉచ్ఛా.

ఏల-కమ్పనే, ఏలయతీతి ఏలా-దోసో.

ఓజ-ధమ్భనే తేజనే చ, ఓజేతి తంసమఙ్గినే సత్తే సఙ్ఖారే చ సముపత్థమ్భతి సముత్తేజేతీతి వా ఓజా.

కల-సఙ్ఖ్యానే, కలీయతీతి కలా, ఖమనం ఖమా, గజ్జన్తి ఏతాయాతి గదా, గిరీయతి కథీయతీతి గిరా-వాచా, ఘటీయతి సఙ్ఘటీయతి ఏత్థాతి ఘటా-యూథో, ఛనో చారేతి పరిచారేతీతి అచ్ఛరా-దేవీ, మహావుత్తినా చస్స ఛో, జటతీతి జటా,

అన్తోజటా బహిజటా [సం॰ ని॰ ౧.౨౩], జియ్యన్తి ఏతాయాతి జరా, జిరణం వా జరా, ఆపజ్జతి అజ్ఝాపజ్జతీతి ఆపదా, సమ్పజ్జనం సమ్పదా, ఉపరిభావం సుట్ఠు పజ్జన్తి పాపుణన్తి ఏతాయాతి ఉపసమ్పదా, పటిపజ్జనం పటిపదా, పటిపజ్జన్తి ఉపరివిసేసం ఏతాయాతి వా పటిపదా, సుఖప్పటిపదా, దుక్ఖప్పటిపదా, పటిసంభిజ్జన్తి అత్థాదీసు ఞాణప్పభేదం గచ్ఛన్తి ఏతాయాతి పటిసమ్భిదా, అత్థపటిసమ్భిదా, ధమ్మపటిసమ్భిదా, నిరుత్తిపటిసమ్భిదా, పటిభానపటిసమ్భిదా.

భిక్ఖ-యాచనే, భిక్ఖీయతేతి భిక్ఖా.

సిక్ఖ-ఘటనే, సిక్ఖనం సిక్ఖా, సిక్ఖన్తి ఘటేన్తి సేక్ఖా జనా ఏత్థాతి సిక్ఖా, అధిసీలసిక్ఖా, అధిచిత్తసిక్ఖా, అధిపఞ్ఞాసిక్ఖా ఇచ్చాది.

తితిక్ఖనం తితిక్ఖా, వీమంసనం వీమంసా, తికిచ్ఛనం తికిచ్ఛా, విగతా తికిచ్ఛా ఏతిస్సాతి విచికిచ్ఛా, భోత్తుం ఇచ్ఛా బుభుక్ఖా, బుభోక్ఖా వా, ఘసితుం ఇచ్ఛా జిఘచ్ఛా, పాతుం పరిభుఞ్జితుం ఇచ్ఛా పిపాసా, హరితుం ఇచ్ఛా జిగీసా, విజేతుం ఇచ్ఛా విజిగీసా, హన్తుం ఇచ్ఛా జిఘంసా ఇచ్చాది.

ణమ్హి-అర-గతియం, అరతి సీఘం విజ్ఝమానా గచ్ఛతీతి ఆరావేధకో, కరోన్తి నానాకమ్మకారణాయో ఏత్థాతి కారా-అద్దు , జియ్యన్తి ఏతాయాతి జారా, తరతి సీఘతరం గచ్ఛతీతి తారా, భాసన్తి ఏతాయాతి భాసా, ధారేతి సీఘం వహతీతి ధారా, ఖగ్గధారా, వుట్ఠిధారా, మయతి వివిధాకారం గచ్ఛతి ఏతాయాతి మాయా, లిఖీయతే లేఖా, వుచ్చతేతి వాచా, హరతి మనోరమం పవత్తేతీతి హారా-ముత్తావలి ఇచ్చాది.

యక్పచ్చయే-సహ కథనం సాకచ్ఛా, తథనం తచ్ఛా, నిపజ్జనం నిపజ్జా, విదతి జానాతీతి విజ్జా, విదన్తి జానన్తి ఏతాయాతి వా విజ్జా, విజ్జాపటిపక్ఖా అవిజ్జా, నిసజ్జనం నిసజ్జా.

ఇధ-ఇజ్ఝనే, సమిజ్ఝనం సమిజ్ఝా.

సిధ-నిప్ఫత్తియం, సిజ్ఝనం సిజ్ఝా ఇచ్చాది.

యమ్హి-మజ-సంసుద్ధియం, సమ్మజ్జనం సమ్మజ్జా, అపేచ్చ వజనం గమనం పబ్బజ్జా, చరణం చరియా, పరిచరణం పారిచరియా, 'ఊబ్యఞ్జనస్సా'తి ఈఆగమో రస్సో చ.

జాగర-నిద్దక్ఖయే, జాగరణం జాగరియా, సేతి ఏత్థాతి సేయ్యా, ద్విత్తం.

అనమ్హి-సహ గాయన్తి సజ్ఝాయన్తి ఏత్థాతి సజ్ఝాయనా, ఠాపీయతే పతిట్ఠీయతే పతిట్ఠానా, పాపీయతే పాపనా, సమ్పాపనా, పరిసమాపనా, ఉపాసీయతే ఉపాసనా, పయిరూపాసనా, ఏసీయతే ఏసనా, పరియేసనా, కామేసనా, భవేసనా, బ్రహ్మచరియేసనా, ఛేజ్జభేజ్జాదికస్స కమ్మస్స కరణం కమ్మకారణా, ఆదివుద్ధి, ద్వత్తింస కమ్మకారణా.

చితి-చేతాయం, చేతేన్తి సమ్పయుత్తా ధమ్మా ఏతాయాతి చేతనా, చిన్తీయతే చిన్తనా, ఠపీయతే ఠపనా, దీపీయతే దీపనా, విపస్సన్తి ఏతాయాతి విపస్సనా, సన్దస్సీయతే సన్దస్సనా, దేసీయతే దేసనా, దేసీయతి ఏతాయాతి వా దేసనా, పత్థీయతే పత్థనా, ఫరీయతే ఫరణా, ఫుసీయతే ఫుసనా, భావీయతే భావనా, విభావనా, సమ్భావనా, మన్తీయతే మన్తనా,

నిమన్తనా , ఆమన్తనా, పునప్పునం మోదన్తి ఏతాయాతి అనుమోదనా, యాచీయతే యాచనా, ఆదరేన యాచనా ఆయాచనా, యోజీయతే యోజనా.

రచ-విధానే, రచీయతే రచనా, ఆరచనా, విరచనా.

వట్ట-వట్టనే, ఆవట్టనా, వివట్టనా, వేదీయతే వేదనా.

వర-ఇచ్ఛాయం, పవారీయతే ఇచ్ఛాపీయతే పవారణా, వాసీయతే వాసనా, ఆసీసీయతే ఆసీసనా, హింసీయతే హింసనా ఇచ్చాది.

తిమ్హి-బహులాధికారా అనిత్థియమ్పితి హోతి, గాయనం గీతి, సహ గాయనం సఙ్గీతి, దుగ్గీతి, అనుగీతి, అయం అమ్హాకం అబ్భన్తరిమోతి ఞాయతీతి ఞాతి, జాననం ఞత్తి, ద్విత్తం, ఠానం ఠితి.

దా-అవఖణ్డనే, దీయతి ఏతాయాతి దత్తి, ద్విత్తం, ధారేతీతి ధాతి, దహనం అకమ్పనం ధీతి, సమాదహనం సమాధీతి, మహావుత్తినా ఆస్సం ఈత్తం, ద్విత్తే ధస్స దత్తం రస్సో చ, దీధితి-రంసి.

నిబ్బాయనం నిబ్బుతి, ఆస్స ఉత్తం, సహ అయనం సమితి, ఏతి ఆగచ్ఛతీతి ఈతి-ఉపద్దవో, విచిననం విచితి, విజయనం విజితి, నీయతి ఞాయతి ఏతాయాతి నీతి, లోకనీతి, ధమ్మనీతి, సద్దనీతి, భవం నేతీతి భవనేత్తి, వుద్ధి ద్విత్తఞ్చ, సద్ధమ్మనేత్తి, పినయతీతి పీతి, భాయనం భీతి, చవనం చుతి, జవనం జుతి, ధవనం ధుతి, అభిత్థుతి, పవనం పూతి, భవనం భూతి, సుట్ఠు భవతీతి సుభూతి, విభవనం విభూతి, సుట్ఠు ముననం బన్ధనం సమ్ముతి, సవనం సుతి, సుయ్యతేతి వా సుతి, పసుతి, ఉపసుతి, హూయతేతి హుతి, ఆనేత్వా హుతబ్బాతి ఆహుతి, చాయనం పూజనం చితి, ద్విత్తే-చిత్తి, అపచితి, ఏస్స అత్తం, నిజ్ఝాయనం నిజ్ఝత్తి.

మహావుత్తినా తకారే కరస్స కుత్తం, క్రియా కుత్తి, సరకుత్తి, ఇత్థికుత్తం, పురిసకుత్తం, జనేతీతి జనేత్తి, ఈఆగమస్స ఏత్తం , బన్ధీయతేతి బన్ధతి, పజ్జతీతి పత్తి, పదాతి వా, ఈఆగమస్స ఆత్తం, వసన్తి ఏత్థాతి వసతి-గేహం, వసనం వా వసతి ఇచ్చాది.

౮౦౨. జాహాహి ని.

ఏతేహి ని హోతి.

జా-హానియం, జియ్యతే జాని, ధనజాని, భోగజాని, మహన్తీ జాని అస్సాతి మహాజానియో, హియ్యతే హాని, వణ్ణహాని, బలహాని, ఆయుహాని, అవహాని, పరిహాని.

౮౦౩. కరా రిరియో [క॰ ౫౩౪; రూ॰ ౬౦౧; నీ॰ ౧౧౪౧].

కరమ్హా ఇత్థియం రిరియో హోతి.

కరీయతే కిరియా, నిపాతనేన క్రియాతి సిజ్ఝతి.

ఇతి ఇత్థిలిఙ్గరూపరాసి.

రీరిక్ఖాదిపచ్చయరాసి

౮౦౪. సమానఞ్ఞభవన్తయాదితూపమానా దిసా కమ్మే రీరిక్ఖకా [క. ౬౪౨; రూ. ౨౮౮; నీ. ౧౨౯౯].

సమానో చ అఞ్ఞో చ భవన్తో చ యాది చ ఏతేహి ఉపమానభూతేహి పరం దిసస్మా కమ్మేరీ చ రిక్ఖో చ కో చాతి ఏతే పచ్చయా హోన్తి, రీ, రిక్ఖేసు 'రానుబన్ధేన్తసరాదిస్సా'తి సుత్తేన దిసస్స అన్తస్సరాదీనం లోపో, కానుబన్ధో అవుద్ధత్థో, 'రీరిక్ఖకేసు'ఇచ్చాదీహి సమాససుత్తేహి పుబ్బపదానం రూపం సాధేతబ్బం.

య, త, ఏత, ఇమ, కిం, తుమ్హ, అమ్హ, భవన్త, సమాన, అఞ్ఞ.

యో వియ దిస్సతీతి యాదీ, యాదిక్ఖో, యాదిసో, యం వియ నం పస్సన్తీతి యాదీ, యే వియ దిస్సన్తీతి యాదినో, ఇత్థియం-యా వియ దిస్సతీతి యాదినీ, యాదిక్ఖా, యాదిక్ఖీ, యాదిసా, యాదిసీ, యా వియ దిస్సన్తీతి యాదినియో, యాదిక్ఖాయో, యాదిక్ఖియో, యాదిసాయో, యాదిసియో. ఏవం సేసేసుపి.

సో వియ దిస్సతీతి తాదీ, తాదిక్ఖో, తాదిసో.

ఏసో వియ దిస్సతీతి ఏదీ, ఏదిక్ఖో, ఏదిసో, ఏతాదీ, ఏతాదిక్ఖో, ఏతాదిసో వా.

అయం వియ దిస్సతీతి ఈదీ, ఈదిక్ఖో, ఈదిసో.

కో వియ దిస్సతీతి కీదీ, కీదిక్ఖో, కీదిసో.

త్వం వియ దిస్సతీతి తాదీ, తాదిక్ఖో, తాదిసో.

అహం వియ దిస్సతీతి మాదీ, మాదిక్ఖో, మాదిసో.

బహుత్తే పన తుమ్హే వియ దిస్సన్తీతి తుమ్హాదీ, తుమ్హాదిక్ఖో, తుమ్హాదిసో.

అమ్హే వియ దిస్సన్తీతి అమ్హాదీ, అమ్హాదిక్ఖో, అమ్హాదిసో.

భవం వియ దిస్సతీతి భవాదీ, భవాదిక్ఖో, భవాదిసో.

సమానో వియ దిస్సతీతి సదీ, సదిక్ఖో, సదిసో.

అఞ్ఞో వియ దిస్సతీతి అఞ్ఞాదీ, అఞ్ఞాదిక్ఖో, అఞ్ఞాదిసో.

ఇత్థియం-యా వియ దిస్సతీతి యాదిసా-ఇత్థీ, యాదిసీ-ఇత్థీ. తాదిసా-ఇత్థీ, తాదిసీ-ఇత్థీ ఇచ్చాది.

౮౦౫. వమాదీహి థు [క. ౬౪౪; రూ. ౬౬౧; నీ. ౧౨౭౧-౩; 'వమాదీహ్యథు' (బహూసు)].

వమాదీహి భావకారకేసు థు హోతి.

వమీయతేతి వమథు, దవీయతేతి దవథు ఇచ్చాది.

౮౦౬. క్వి [క. ౫౩౦; రూ. ౫౮౪; నీ. ౧౧౧౨].

భావకారకేసు క్వి హోతి.

౮౦౭. క్విస్స [క. ౬౩౯; రూ. ౫౮౫; నీ. ౧౨౬౬].

క్విస్స లోపో హోతి.

ఇవణ్ణేసు తావ-ఘుసో చయతి వడ్ఢతీతి అచ్చి, ద్విత్తం రస్సత్తఞ్చ, వివిధేన చయతి వడ్ఢతీతి వీచి, పఞ్చ మారే జినాతీతి మారజి, భద్దం జినాతీతి భద్దజి. ఏవం పుణ్ణజి, గామం సమూహం నేతీతి గామణీ, నస్స ణత్తం. సేనం నేతీతి సేనానీ ఇచ్చాది.

ఉవణ్ణేసు-మారేతి చావేతి చాతి మచ్చు, మహావుత్తినా రస్స పరరూపత్తం, వివిధేన జవతి సీఘం ఫరతీతి విజ్జు, భవన్తి ఏత్థాతి భూ-భూమి, పభవతి ఇస్సరం కరోతీతి పభూ, విభవనం విభూ, అభిభవతీతి అభిభూ, సయం భవతీతి సయమ్భూ, గోత్తం అభిభవతీతి గోత్తభూ, గోత్రభూ ఇచ్చాది.

బ్యఞ్జనన్తేసు –

౮౦౮. క్విమ్హి లోపోన్తబ్యఞ్జనస్స [క. ౬౧౫; రూ. ౫౮౬; నీ. ౧౨౨౦].

ధాతూనం అన్తబ్యఞ్జనస్స లోపో హోతి క్విమ్హి.

అన్తం కరోతీతి అన్తకో, నన్దం కరోతీతి నన్దకో, జీవం కరోతీతి జీవకో, చిత్తం విచిత్తం కరోతీతి చిత్తకో, సుఖేన ఖమితబ్బన్తి సుఖం, దుక్ఖేన ఖమితబ్బన్తి దుక్ఖం, పరితో ఖఞ్ఞతేతి పరిక్ఖా, సం అత్తానం ఖనతీతి సఙ్ఖో, న గచ్ఛతీతి అగో-నగో, సీసం ఉపగచ్ఛతీతి సీసూపగో. ఏవం గీవూపగో, నిన్నట్ఠానం గచ్ఛతీతి నిన్నగా-నదీ, తురం సీఘం గచ్ఛతీతి తురఙ్గో, మజ్ఝే బిన్దాగమో.

భుజేన కుటిలేన గచ్ఛతీతి భుజగో, ఉరేన గచ్ఛతీతి ఉరగో, ఖేన ఆకాసేన గచ్ఛతీతి ఖగో, వేహాసే గచ్ఛతీతి విహగో, మహావుత్తినా వేహాసస్స విహాదేసో.

“గో గచ్ఛతి, గావో గచ్ఛన్తీ”తిఆదీసు పన “గోచరో, గోధనో, గోత్తం, గోత్రభూ”తిఆదీసు చ క్విమ్హి అన్తబ్యఞ్జనలోపే క్విలోపే చ కతే మహావుత్తినా ఉపన్తస్స ఓత్తం కత్వా గోఇతి పకతిరూపం వేదితబ్బం, బలం గణీయతి ఏత్థాతి బలగ్గం, భత్తం గణ్హన్తి ఏత్థాతి భత్తగ్గం. ఏవం సలాకగ్గం, ఉపోసథగ్గం.

కమ్మేన జాయతీతి కమ్మజో. ఏవం చిత్తజో, ఉతుజో, అత్తని జాతోతి అత్రజో, పుబ్బే జాతో పుబ్బజో, పచ్ఛా జాతో అనుజో, సహ జాయతీతి సహజో, థలే జాయతీతి థలజం. ఏవం దకజం, వారిజం, అమ్బుజం. అణ్డే జాయతీతి అణ్డజో, ద్విక్ఖత్తుం జాయతీతి ద్విజో, సహ భాసన్తి ఏత్థాతి సభా, కుఞ్జే రమతీతి కుఞ్జరో ఇచ్చాది.

౮౦౯. క్విమ్హి ఘో పరిపచ్చాసమోహి [క॰ ౫౩౮; రూ॰ ౫౯౫; నీ॰ ౧౧౨౩; ‘...పచ్చ...’ (బహూసు)].

పరి చ పతి చ ఆ చ సఞ్చ ఓ చ ఏతేహి పరస్స హనస్స ఘో హోతి క్విమ్హి.

పరిహఞ్ఞతీతి పలిఘో, రస్స లత్తం. పతిహనతీతి పటిఘో, తస్స టత్తం. భుసో హనతి బాధతీతి అఘం-దుక్ఖం పాపఞ్చ, విసేసేన భుసో హనతీతి బ్యగ్ఘో, దిట్ఠి, సీలసామఞ్ఞేన సంహతోతి సఙ్ఘో-సమూహో, దేవసఙ్ఘో, బ్రహ్మసఙ్ఘో, మిగసఙ్ఘో, ఓహనతి అధోభాగం కత్వా మారేతీతి ఓఘో, కిలేసోఘో, సంసారోఘో, ఉదకోఘో.

సుత్తవిభత్తియా అఞ్ఞతోపి ఘో హోతి, మాతరం హనతీతి మాతుఘో. ఏవం పితుఘో ఇచ్చాది.

౮౧౦. ణ్వాదయో [క॰ ౬౫౦; రూ॰ ౬౫౧; నీ॰ ౧౨౮౮].

క్రియత్థా భావకారకేసు ణుఆదయో హోన్తి, ఉపరి వుచ్చమానో సబ్బో ణ్వాదికణ్డో ఇమస్స సుత్తస్స నిద్దేసో హోతి, తస్మా ఇధ కిఞ్చిమత్తం వుచ్చతే.

కరోతీతి కారు-సిప్పీ, అయతి వడ్ఢతీతి ఆయు, అయన్తి వడ్ఢన్తి సత్తా ఏతేనాతి వా ఆయు-జీవితం, సోభావిసేసం రహన్తి జహన్తి చన్ద, సూరియా ఏతేనాతి రాహు-అసురిన్దో, హితసుఖం సాధేతీతి సాధు-సప్పురిసో, వాయతీతి వాయువాతో ఇచ్చాది.

ఇతి రీరిక్ఖాదిపచ్చయరాసి.

పకతిరూపరాసి నిట్ఠితో.

ఇతి నిరుత్తిదీపనియా నామ మోగ్గల్లానదీపనియా

తబ్బాదికణ్డో నామ కితకణ్డో నిట్ఠితో.